

નિવેદન

સને ૧૯૬૧-૬૨ની સાલ માટે પુસ્તક પ્રકાશન અંગે મિનિસ્ટ્રી ઓફ સાયન્ટિફિક રિસર્ચ એન્ડ કલ્ચરલ એફેર્સ, ન્યૂ દિલ્હી તરફથી પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા, વડોદરાને નીચેના પાંચ પુસ્તકોના પ્રકાશન અંગે, પચાસ ટકા ખર્ચને ધોગણે સહાયક ગ્રાન્ટ આપવામાં આવી છે:-

૧. સાહિત્યકાર પ્રેમાનંદ : નવું સંગ્રહ : મહાકવિ પ્રેમાનંદ સંજીવી વ્યાખ્યાનો, વિવેચનો, સંશોધનો વગેરેનો અદ્યતન અભ્યાસગ્રંથ : સંપાદક : ડૉ. મંજુલાલ મજમુદાર.
૨. વલ્લભ ભટ્ટની વાણી : બહુચરાદેવીના ભક્ત કવિ વલ્લભ ભટ્ટની સમગ્ર કવિતા : ગુજરાતમાં શક્તિપૂર્ણ સંજીવી વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના સહિત : સંપાદક : ડૉ. મંજુલાલ મજમુદાર (અગત્ય થયું, ઓક્ટોબર ૧૯૬૨).
૩. ભ્રમરગીતા : કવિ બ્રેહેદેવની સં. ૧૬૦૯ની અપ્રકટ રચના : ખીજી ભ્રમરગીતાઓ સાથે, હિન્દુ-ગોપીકૃત્તવાદ સંજીવી પ્રસ્તાવના સહિત : સંપાદકો : ડૉ. મંજુલાલ મજમુદાર, તથા ડૉ. ચીમનલાલ મ. વૈદ્ય.
૪. ગનીમની લહાર્ધનો પવાડો : ઈ.સ. ૧૭૦૫માં પાળા પ્યારાનો નર્મદાનો ઘાટ ઓળગી ગયેલા-ગનીમ-એમણે ગુજરાત પર આક્રમણ કર્યું : તેનું ઐતિહાસિક-સામાજિક જીવન ચિત્ર રજૂ કરતું અપ્રકટ કાવ્ય : ત્રિશ્વનાથ રચિત : પ્રસ્તાવના તથા ટિપ્પણસહિત : સંપાદકો : ડૉ. મં. ર. મજમુદાર, તથા શ્રી જી. કે. ગોખલે.

૫. સ્વપ્રાપ્તિ બિન્દુ : શ્રી. રમણલાલ દેસાઈના ૧૯૩૫ થી ૧૯૫૪
મુદ્રીત પુસ્તકોમાંથી સૂક્તિ સચય : 'મુવર્ણરજ'નું અનુસંધાન :
શ્રી રમણલાલની જીવનનોંધ સહિત : સંપ્રાદિકા : સૌ. શ્રીમતી-
બાલા મજમુદાર. પ્રગટ થયું, જુલાઈ ૧૯૬૩)

આ યોજનામાંના ત્રાજ પુસ્તક "અમરગીતા"નું પ્રકાશન શ્રી
પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા, વડોદરા પ્રત્યેના સહભાવથી પ્રેરાર્જને સલા-
વતી શ્રી. મધુસૂદન ચીમનલાલ બુરાલા, એમણે કરવા બદલ,
સભા તેમની અત્યંત આભી છે.

'ચૈતન્યધામ,' પ્રતાપગંજ
વડોદરા-૨
સ ૨૦૧૯

મંજુલાલ મજમુદાર
પ્રમુખ
શ્રી પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા
વડોદરા

પ્રથમ પગલે...

મારા એમ. એ. ના અભ્યાસ દરમ્યાન ગુજરાતી સાહિત્યની રસિકતા અને કૃષ્ક અંશે વિવિધતાનો અનુભવ મને થયો હતો. ત્યારે જ તેના પ્રાચીન સાહિત્યમા માનવ જીવનને ઉત્ક્રાંત કરે તેવી તેજસ્વી શક્તિ છે એમ લાગ્યું હતું.

આવું પ્રાચીન સાહિત્ય વધુને વધુ પ્રગટ થાય એવી ઉમેદ એ જ વખતે જાગી હતી એવામા પ્રાચીન જામર ગીતાઓનો સંગ્રહ મુખ્યત્વે કવિ બેહેદેવ કૃત જામરગીતા અને અન્ય કવિઓની વૈધ્યવ ગીતાઓ—ઉદ્ધવ-ગોપી સવાદ સમેત—પ્રગટ કરવાની તક મળી. તેથી આનંદ અનુભવું છું.

સામાન્ય રીતે બેહેદેવ, પ્રેમાનંદ, વિશ્વનાથ જાની અને દયારામની જામરગીતાઓ ઉચ્ચ પ્રકારની સાહિત્ય કૃતિઓ છે એમ 'કવિચન્દ્રિતિ અને સત્તત્ત્વા સૈકાનું પ્રાચીન સાહિત્ય'માંથી વાંચ્યું હતું. પણ સમગ્ર રીતે જામરગીતાઓનો સંગ્રહ—પ્રાચીન કાવ્ય સંગ્રહની જેમ—ગુજરાતી સાહિત્યના રસિકોને ઉપયોગી થાય એમ મારું માનવું હોવાથી આ પ્રકાશનમા મને રસ પડ્યો છે.

આ ગ્રંથ તૈયાર કરી આપવા માટે મુ. શ્રી. ડૉ. મંજુલાલ ર. મજમુદાર અને ડૉ. ચિમનલાલ મ વૈદ્યનો હુ ખૂબ આભાર માનું છું. 'જુટાલા વાઘન'—કપડવણજીનું આ પ્રથમ પગલું આવકારદાયક અને તો સતોપ થશે.

—મધુસૂદન જુટાલા

સહાયક ગ્રંથો

- ૧ શ્રીમદ્ ભાગવત
- ૨ શ્રીમુખોદિનીજ્ઞના વિવિધ ભાગો. ૧૬ ગ્રંથો.
- ૩ પ્રાચીન કાવ્ય સંગ્રહ
- ૪ નૃસિંહ મહેતા કૃત કાવ્ય-સંગ્રહ
- ૫ કાવ્ય દોહન ભા. ૧-૭.
- ૬ કવિ ચરિત ભા. ૧-૨.
- ૭ ભાલજીકૃત દશમસ્કંધ
- ૮ મીરાળાઈ-એક મનન
- ૯ કૃષ્ણ કીડા કાવ્ય
- ૧૦ અનુગ્રહ માસિક ગ્રંથાક ૧૪, ૧૯, ૨૦, ૨૧
- ૧૧ સત્તરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય
- ૧૨ પ્રેમાનંદ કૃત દશમ સ્કંધ
- ૧૩ વલ્લભ ભટ્ટની વાણી
- ૧૪ પ્રીતમ વાણી
- ૧૫ દયારામ કાવ્ય મણિમાળા ભાગ ૩જો
- ૧૬ મુક્તાનંદ કૃત ઉદય ગીતા શિલાલેખ (સં. ૧૯૨૫)
- ૧૭ પ્રેમ રસગીતા શિલાલેખ ૭૦ નકલો.
- ૧૮ શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્ર શિલાલેખ
૧૯. હિંદી-સાહિત્યમે ભ્રમર ગીતાકી પરમ્પરા
- ૨૦ મહાકવિ નંદલાલ પ્રણીત ભ્રમર ગીત-ગીતાપ્રેસ
- ૨૧ ગુજરાતી સાયપ્રતોની સંકલિત યાદી
- ૨૨ કવીશ્વર દવપતરામ હસ્ત-લિખિત પુસ્તકસંગ્રહની સૂચિ
- ૨૩ દયારામનું આત્મ જીવન
- ૨૪ શ્રી ભગવદ્ ગીતા
- ૨૫ ઉપનિષદ અક-ગીતાપ્રેસ
- ૨૬ પુરષોત્તમ સદસ્યનામ-ટીકા સહિત
- ૨૭ ત્રિવિધ નામાવલી
- ૨૮ ટિપ્પણી-શ્રીગુસાઈજી કૃત
- ૨૯ ભવમિત-
- ૩૦ પોડશ ગ્રંથો-વિવિધ ટીકાઓ સમેત
- ૩૧ શુદ્ધાદૈત સિદ્ધાંત પ્રદીપ
- ૩૨ તત્ત્વપદ્ય નિબંધ-શાસ્ત્રાર્થ સર્વનિર્ણય અને શ્રીભાગવતાર્થ સહિત-ત્રણ ગ્રંથો
- ૩૩ કૃષ્ણકૃષ્ણામૃત (ભક્ત કવિ જિતવમંગળ કૃત)
- ૩૪ શૃંગારરસમંડન
- ૩૫ નારદ અને શાહિદયનાં ભક્તિસૂત્રો
- ૩૬ કાર્ણસ ગુજરાતી સભા ત્રૈમાસિક પુ. ૨૮ અંક ૪
- ૩૭ શ્રીસર્વોત્તમ રતોત્ર
- ૩૮ ગુજરાતી સાહિત્યનાં સ્વરૂપો - પદ્ય-વિભાગ
- ૩૯ ધોળપદ સાગર મુદ્રિત
- ૪૦ વેદસ્તુતિ વગેરે અનેક ગ્રંથો તથા હસ્તલિખિત

—:આભાર દર્શન:—

“કવિ બ્રેહેદેવ કૃત બ્રમરગીતા અન્ય કવિઓની, વૃષ્ણવગીતાઓ અને ઉદ્ધવ ગોપી મંવાદોના પરિચય સમેત” નામનો આ ગ્રંથ તૈયાર કરવામાં અનેક વ્યક્તિઓ અને સરથાઓ તરફથી આર્થિક સહાયતા મળી છે તે માટે અત્રે પ્રેમપૂર્વક અત્યંત આભાર માનું છું.

આર્થિક સહાયમાં અમને

દા. ૫૦૦) મિનિસ્ટ્રી ઓફ સાયન્ટિફિક રિસર્ચ એન્ડ કલ્ચર એફર્સ,
ન્યુ દિલ્હી તરફથી

દા. ૧૦૦) પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા, વડોદરા તરફથી

દા. ૧૦૧) ગો. વા. મોતીબેન (ગો. વા. હીરાલાલ જયદાસ ગાંધીના પત્ની) મોડાસા તરફથી

દા. ૧૦૦) પ. ભ. શ્રી. મુલજીદાસ હીરાચંદ શાહ, મુળર્ધ

દા. ૧૦૦) પ. ભ. શ્રી કાન્તિલાલ મ. શાહ (શ્રી. લક્ષ્મીચંદ મીઠાલાલ ક.ટાવાળાની પેઢી તરફથી)

દા. ૧૫૦) પ. ભ. શ્રી ચુનીનાલ લા ગાંધી મોડાસા

૫૦) પ. ભ. શ્રી. નટવરલાલ ગોવિંદલાલ વકીલ

૫૧) શ્રી. જયન્તલાલ મો. શાહ, ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ,
અમદાવાદ—તથા

પ. ભ. શ્રી મગનલાલ લા. ગાંધી તરફથી મદદ મળી છે.
તે સર્વનો અત્રે અતિ પ્રેમપૂર્વક ઘણું આભાર માનું છું

શ્રી પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા વડોદરા વતી છુટાલા પાંચમ પ્રકાશન નિલાય તરફથી આ ગ્રંથદ્વારા સાહિત્ય પ્રકાશન કરવાની શરૂઆત અમારા તરફથી થાય છે. અને હવે પછી ક્રમશઃ જીવન ઉપયોગી વિવિધ સાહિત્ય—તેમાં ખાસ કરીને લઘુકથાઓ સાહિત્ય પ્રગટ કરવા અમારી

ઉમેદ છે જે લાઈ-ગલેનો તથા સંસ્થાઓ તરફથી અમને આ અંગે સહાય મળી છે અને લવિષ્યમા મળતી રહેશે તે સર્વને ખાત્રી આપીએ છીએ કે આ કામ અંગે-મુદ્રણ, કાગળ, વ્યવસ્થા, ભાડા, પગાર, ટપાલ વગેરે અંગે-જે કંઈ ખર્ચ થશે તે આર્થિક સહાય દાનો તથા પુસ્તક વેચાણની આવકમાથી પાદ કરી જે યત્ન રહેશે તેમાથી નવા મથો પ્રગટ કરીશું

—મધુસૂદન શુટાલા

શુટાલા પાઠવ-પ્રકાશન વિભાગ વતી

નિવેદન

૩

પ્રસ્તાવના

૧૦

૧ કવિ બ્રહ્મદેવ કૃત ભ્રમરગીતા (રચના સંવત ૧૬૦૯) ૧-૪૪

૨ કવિ નરસિંહ મહેતા કૃત

ગોપી-સંદેશ (આશરે સંવત ૧૫૨૦) ૪૫-૪૮

૩ કવિ ચતુર્ભુજકૃત ભ્રમરગીતા (રચના સંવત ૧૫૭૬) ૪૯-૬૪

૪ કવિ કેશવરામ કૃત

ગોપી-સંદેશ (રચના સંવત ૧૫૯૨) ૬૫-૬૯

૫ કવિ ભીમ કૃત રસિક-ગીતા (આશરે સંવત ૧૬૪૦) ૭૦-૮૫

૬ કવિ વિશ્વનાથ જાનીકૃત

પ્રેમ-પચીસી (આશરે સંવત ૧૭૧૫) ૮૬-૧૨૧

૭ કવિ પ્રેમાનંદ કૃત ભ્રમરગીતા । આશરે સંવત ૧૭૬૫) ૧૨૨-૧૪૫

૮ કવિ પ્રેમાનંદકૃત ભ્રમરપચીસી (આશરે સંવત ૧૭૬૫) ૧૪૬-૧૬૪

૯ કાવ્ય પુરુષોત્તમકૃત ભ્રમર-ગીતા (આશરે સંવત ૧૭૭૫) ૧૬૫-૧૬૯

૧૦ કવિ સુંદરમુત કૃત ભ્રમર-ગીતા (આશરે સંવત ૧૦૮૦, ૧૭૦-૨૧૩

૧૧ કવિ રઘુનાથ કૃત ઉદ્ધવ-સંદેશ । આશરે સંવત ૧૭૮૫) ૨૧૪-૨૨૨

૧૨ કવિ કલ્યાણ કૃત

ગોધવજીની ગરબી (આશરે સંવત ૧૭૮૫) ૨૨૩-૨૨૫

૧૩ કવિ ગોવિંદરામ કૃત ભ્રમર-ગીતાનું પદ (?) ૨૨૬-૨૩૦

૧૪ કવિ પ્રીતમદાસ કૃત સરસ ગીતા (સંવત ૧૮૩૧) ૨૩૧-૨૬૯

૧૫ કવિ દયારામ કૃત પ્રેમરસ ગીતા (આશરે સંવત ૧૮૫૦) ૨૭૦-૨૯૨

૧૬ કવિ ગિરધર કૃત

ઉદ્ધવ ગોપી સંવાદ (આશરે સંવત ૧૮૬૦) ૨૯૩-૩૧૬

પ્રસ્તાવના-પ્રારંભ

મનુષ્ય પોતાના મનની ભાવનાઓનું આગેપણું અસપામના જગત ઉપર તથા પ્રતિ ઉપર કરે છે પોત સુખી હોય તા એને જગત આનંદમય દેખાય છે, ને જો એ યાકુન હોય તા ત જ જગત એને નિસાર લાગે છે આના પ્રકારની વેદનાથી પીડાઈને કવિ કાલિદાસે 'મેઘદૂત' ની રચના કરી છે એ જ ગીતે 'ચંદ્રદૂત' 'પવનદૂત' જેના દૂતકા યા પણ ગ્યાય છે આના કા યોમા ચંદ્ર, ચંદ્ર, ચાતક, મેઘ તથા ચંદ્રક યુગ્મનો સળધ મળાયો છે

પરંતુ ભ્રમરને સંદેશના હક તરીકે સલામતુ અને એને પ્રતીક ધારી મ વેદનાત્મક ગીત ગ્યના કરનાન કવિએને ક્યારે સૂઝ્યું તે ગાંધના જેવું છે વળી સજાઓ સુની તેની પર પરા પણ ચાલુ રહી છે, એ પણ ગસિક અભ્યાસનો વિષય છે

'ભ્રમરગીત' નું ઉદ્દગમ ગ્યાન શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણ છે ભાગવતમા ગોપી-ઉદ્ધવ મનામાં અનુચીત ભ્રમરગીતનો પ્રમગ આમ તો આધ્યાત્મિક ઉદ્દેશનાગો છે તથાપિ લૌકિક ભાવના પણ તેનારા ચક્રા કરાધ છે શ્રીકૃષ્ણ ઉદ્ધવને એકાતમા ગોલાવે છે અને એમને ગોકુલ જા પોતાનો સદેગ પહોચાડના માટે આગ્રહ કરે છે ઉદ્ધવનો સદેશો સાભળીને જસોદા પ્રેમવિન્ન થને છે તે વાતના રચન આની સૌક્ષી પૂરે છે

यशोदा वषण्यमानानि पुत्रस्य चरितानि, च ।

शृण्वन्त्यश्रुण्यवाग्राक्षीत स्नहन्मुतपयोधरा ॥

આ ઉપગત 'ભ્રમરગીત' ની ઉત્પત્તિના સંપ્રમા ગોપીઓની ધીમની પ કિત "પુમ્ભિ સ્ત્રીપુ કૃતા ચઢત મુમનસ્વિધ વદ્દદૈ । પુષ્ટિ આપે છે

ઉદ્ધવને આવેતા જોતા ધરો ૭ ગોપીઓના મનમા ભ્રમરની લોલા વૃત્તિન આરો માપ ગમરણ થઈ આવે છે આ પ્રસંગ ઉપગથી

રપટ થાય છે કે બ્રમરની રસ લોહીપતા એ પ્રેમનું પ્રતીક નથી. કારણ કે એ પુષ્પ ઉપર પ્રેમ નથી કરતો, પરંતુ એના મકરંદનો એ અવશ્ય લોહી છે. બીજાં કાવ્યમાં પણ, જ્યાં પ્રકૃતિવર્ણનની સાથે બ્રમરનું દર્શન થાય છે ત્યાં પણ બ્રમરની આ લોહી વૃત્તિ જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તુલસીદાસજીએ પણ

“તહાં જાય દેવી મન સોમા । મુક્ત ચંચરીક મધુ લોમા ॥ ત્યાં બ્રમરની લોહીવૃત્તિને જ સંભારી છે.

‘ભાગવતકાર’ની કલ્પનાનો આધાર મધ્યયુગની નારીના મૂક રદન ઉપર ઉપર છે. ચિરકાલથી તિરમ્કૃત એવી નારીની વ્યથાને તત્ત્વજ્ઞાનના અંચળા હેઠળ વ્યક્ત કરવાનો ‘બ્રમરગીત’માં પ્રયાસ જણાય છે. એક પુરુષની સાથે અનેક સ્ત્રીઓનો સંબંધ પ્રાચીન-કાળથી ધર્મસંમત મનાતો આવ્યો છે એ યુગમાં અંતઃપુરમાં અને રાણીવાસમાં પૂર્ગર્ભ રહેલી સ્ત્રીઓ પોતાની મૂક વેદનાનું જ અવલંબન પામી, છવન પીતાવતી હતી. નારીનાં આ બંધન તથા વિવશતા પ્રત્યે સહૃદયી કવિને અનુકંપા જાગે એ ગ્વાલાત્રિક છે. એવી ગિચ્છિતિમાં કવિએ કૂલો ઉપર ભમરાને ગણુગણુતો જોયો અને કવિની સંવેદનાને બ્રમરાનો આ વ્યવહાર (વ્યાપાર) પરિચિત જેવો લાગ્યો. એની કલ્પનાને આમ આધાર મળી ગયો. રાણીવાસની મૂકવેદના એ બ્રમરને ઉપાલભ્લ આપવાના વિષય તરીકે કવિના મનમાં ચમકી ઊઠી. રહેલું જોઈએ કે આ ઉપાલંબની કવિએ ખૂબ કામળતાથી માવજત કરી છે.

આ પ્રમાણે જોતાં, શ્રીમદ્ ભાગવતથી આરંભાયેલા ‘બ્રમરગીત’માં ઉપાલંબને મિશે, ગોપીઓએ પોતાના પ્રેમની અલિપ્તચિત્ત કરી છે. ગોપીઓની કુજ્જલ પ્રત્યેની ઈર્ષાની ભાવના આગળ જતા પોતાના પ્રગાઠ પ્રેમને જ વ્યક્ત કરવાનું નિમિત્ત બને છે.

આ પ્રકારે, બ્રમરને ઉપાલંબનું પાત્ર ણનાવીને આ પ્રકારનાં બ્રમરગીતની રચના, પરંપરાથી ચાલી આવી છે. ધાર્મિક કાવ્યમાં

ભમરનો પ્રયોગ પ્રતીકના અર્થમાં વયો છે કૃષ્ણ અને ઉદ્ધવ બન્ને સ્વામ વર્ણના છે. અવુ કેપમ મન પણ ભમરનું પ્રતીક પદ કવિમાં સદાયભૂત થયું છે કૃષ્ણનો ગોપીઓ પ્રત્યેનો વ્યવહાર એટલો જ નિષ્કંટ છે એટલો ભમરનો કામલ પુષ્પો પ્રત્યે આ વ્યવહાર સામ્ય ઉપગત, ભમરનો અગ્રપદ ગણાવાયો એ કૃષ્ણના નિર્ગુણ સદેશ સાથે તથા ઉદ્ધવના નિર્ગુણ ઉપદેશ સાથે ખૂબ મળતો આવે છે. આ બધા સામ્યનો આધાર લઈને ભમર એ ઉપાન લેતું પાત્ર બન્યો છે આ કારણને તીધે જ જેમા ઉદ્ધવ અને ગોપીનો મવાદ વર્ણવ્યો છે તે કાવ્ય ‘ભમરગીત’ને નામે પ્રસિદ્ધ રહ્યું છે.

કેટલાક કવિઓએ ઉદ્ધવ અને ગોપી સવાદની વચ્ચે ભમરનો પ્રવેશ કરાવ્યો છે, અને પછી એના માધ્યમદ્વારા ગોપીઓને કૃષ્ણને મહેણા-ઓઠા દેવાની અનુરૂણતા કરી આપી છે પરંતુ તે પછી ભમર કૃષ્ણ અને ઉદ્ધવ-એ નજી સંમિલિત એવી એક જ ભાવનાના પ્રતીક બની ગયા છે અને કેવલ પદ્મપદ, ભમર, મધુકર, મધુપ-એના નામનો ઉપેક્ષ માત્ર કરીને, ગોપીઓ પોતાની નિરહ નયના કહેતાનું શર કરી દે છે અહીં ભમરનો પ્રસંગ અને તેના પ્રતીકનો અર્થ પ્રસંગની ભૂમિકા પૂરી પાડે છે ઉદ્ધવના પ્રત્યુત્તરમાં ગોપીનો નિરહ પ્રગટ થાય છે છતાં કાવ્યનું નામ ‘ભમરગીત’ પડ્યું છે.

‘ભમરગીત’ એ ભાવપ્રધાન ગણનાત્મક ‘મુક્તાક’ અથવા અવ્યયપૂર્ણ કાવ્યપદ છે ગેયત્વ અને આત્માનુભૂતિ એ કવિતામાં કહી શકાય ‘ગીતકાવ્ય’માં પુનરુક્તિ પણ રસભાસિક છે કાર્ત્તવિયુ ગમતા ભાવનો અનુભવ વારંવાર થાય એમ સૌ કાર્ત્ત મને છે. તેથી જ ગીત કાવ્યમાં આવતા ‘મુનપદ’નું ઔચિત્ય ખૂબ છે.

ગીતકાવ્યનો ‘ઉપાડ’ રોમાયક હોય છે, કારણ કે બહુ દિવસનો સંચિત એવો અવ્યક્ત ભાવ કાર્ત્ત સુયોગ મળતા હૈયામાંથી કૂટી નીકળે છે ‘ભાગવત’માં એના પાંચ ગીત છે. તેમાંનું એક તે ‘ભમરગીત’—અથવા ગુજરાતીમાં કહિયે છીએ તેમ ‘ભમરગીતા’

બ્રમરગીત

બ્રમરગીતમાં બ્રમર પ્રત્યે ગોપીઓની ઉક્તિ છે. તેમાં નવ સગુણ અને એક નિર્ગુણ એમ દશ લાવ વાલી ગોપીઓએ પોત પોતાના લાવ કહ્યા છે. આ દશ શ્લોક લગવત ૧૦-૪૭ ૧૨ થી ૨૧ છે. જ્યારે ઉદ્ધવગીતના ૧૦-૪૭-૫૮ થી ૬૩ છ શ્લોક છે. જ્યારે ઉદ્ધવજી ગોપીજનોને ઝાનોપદેશ કરવા ગયા ત્યારે ગોપીઓની ભક્તિનાં તેમને દર્શન થયા પરિણામે પોતે તેમની ચરણરજની પ્રાપ્તિ થાય તેવી ઇચ્છા કરી. અને તે માટે જન્દાવનમાં કોઈ લતા ઔપધિમાં પોતાનો જન્મ થાય એવી પ્રાર્થના કરી. આમ બ્રમરગીત અને ઉદ્ધવગીતના કુલ ૧૬ શ્લોકો છે છતાં, ૪૬-૪૭ બન્ને અધ્યાયો બ્રમરગીતથી ઓળખાય છે. ઉદ્ધવગીતમાં ભક્તોના ધર્મેનું વર્ણન છે.

૧ બ્રમર એ ભગવદ્ ભક્તનું પ્રતીક છે. તેનો પુણ્યમાં ૨ મકરંદ માટે રનેહ હોય છે. તે મકરંદ (ગેહ) પ્રાપ્ત કરવા માટે તે છ પગે ઉતાવળ કરે છે. તેમ ભગવાન ભક્ત-વસ્ત્ર છે તે ભક્તના પ્રેમ માટે બધું જ કરે છે. જેમ પદ્મ પદ (ભમરો) પુણ્યમાં પ્રીતિ કરે છે તેમ. વળી કૃષ્ણના અનુચર ઉદ્ધવજીને જોવાયા ગોપીઓ ભગવાનના ધ્યાનમાં પડી ગઈ. આવી કોઈ એક ગોપી પોતાને થએલ ભગવાનના સગમનું ધ્યાન કગતી હતી તે વખતે તેણે મધુકર જોયો. ને તેને ભગવાને મારી પાસે દૂત તરીકે મોકલ્યો છે એમ સમજી તે ભમરા સાથે બોલવા લાગી

૧. શ્રી ભા. ૧૦-૧૫-૬ માં બ્રમરનું વર્ણન કરતા કહે છે કે, “હે આદિપુરુષ ! આ ભમરો સર્વલોકના તમામ તીર્થંકર, તમારા યશનું, તમારા રસ્તે ગાન કરતા ભજે છે; ઘણું કરીને આ તમારા મુખ્ય સેવક મુનિગણ છે. તેમના નિર્દોષ આત્મારૂપ અને દેવ એવા તમને વનમાં ગૃહ હોવા છતાં તેઓ તજતા નથી.”

મધુકરનો સાચો અર્થ મકરંદને પેદા કરનાર છે. જ્યારે મધુપ જોટલે મકરંદનું પાન કરનાર. તેથી અહીં મધુકર શબ્દ

૨. સુમનઃસ્વિવ પટ્ટપદૈઃ (ભા. ૧૦-૪૭-૬) જેમ પુરુષો કામને લઈને સ્ત્રીઓમા પ્રીતિ કરે છે તેમ જમરો પુષ્પમા મકરંદ માટે પ્રીતિ કરે છે. આ જનનેમા કામ અને સ્વાર્થ મુખ્ય છે. તે કામ અને સ્વાર્થની ઉપાધિ મટી જાય તો સ્ત્રી અને પુષ્પનો ત્યાગ પુરુષ અને પટ્ટપદ કરે. આ ગોપીજનોના વ્યગ વચનો છે તેનો સાચો ભાવ એમ લાગે છે કે ભગવાન કમળ છે અને પ્રીતિ કરનાર જમર ગોપીજનો છે. તેથી તેઓ છ પગે તેમનો સ્નેહ મેળવવા તત્પર છે. ભગવાને રાસલીલામા એક વખત અધરામૃતનું પાન કરાવ્યું, તે પછી તેઓ અમારાથી દૂર થયા. તેથી એ કમલ રૂપ ભગવાનના ચ્વરપામૃતના પાનની ગોપીઓને અપેક્ષા છે; તેથી શ્રીવલ્લભાચાર્યજી શ્રી ભા. ૧૦-૬૨૫૦ ની કારિકા ૧૨મા લખે છે કે:

આસક્તિં ચેત્ સ્વતઃ કુર્યાત્ જીવઃ કૃષ્ણઃ પલાયતે ।

તદ્વા દદો નિરોધઃ સ્યાત્ નાન્યથેત્યેષ નિર્ણયઃ ॥

કૃષ્ણ જે દૂર જતા રહે તો જીવ સ્વતઃ આસક્તિ કરે ત્યારે જીવમાં નિરોધ દર થાય છે, બીજી રીતે યતો નથી, આ એક નિર્ણયિત વાત છે. જમરના છ પગ તે (૧) વૈરાગ્ય-સંસારમા રાગનો અભાવ. જ્યારે ભગવાનમા વિશેષ રાગ (પ્રેમ); (૨) જ્ઞાન-ભગવાન અને સર્વ પદાર્થોનું યથાર્થ જ્ઞાન; (૩) યોગ-મનની ચંચળતા મટાડવી અને ભગવાનમા મન જોડવું; (૪) પ્રેમ-સ્વયં ભગવત ચ્વરૂપ છે. (૫) તપ-દેહ અને ઈન્દ્રિયોની શુદ્ધિ આ પાંચ અંગ ભગવાનના ભજન માટે જરૂરના છે. આ પાંચ અંગ સાથે. (૬) જીવનો મેળ થાય તો ભગવાનનો સ્નેહ મેળવાય.

જ્ઞાનીઓ પણ જમર છે. પણ તેઓ જ્ઞાનપ્રધાન હોવાથી

વાપરવામાં એ રહ્યું છે કે હ્રિમધુકર જોતા (ભગવાનના સમાન
 ૩૫-ધર્મવાળો હોવાથી) શ્રીગોપીજનોમાં ભગવાન વિષે રનેહ અતિ
 ગાઢ ઉત્પન્ન થયો અને પોતે ભ્રમર ૩૫ જાની પ્રથમ ઉદ્ધવજીને
 જોનાથી ભગવાનના ધ્યાનમાં તેઓ પડી ગઈ હતી તેથી
 ઉદ્ધવજી આ બે ભ્રમરદ્વરા ગોપીજનોનું સ્વરૂપ સમજી
 શક્યા. તેથી પોતે ભગવાનનો સદેશો લઈ ને આવ્યા છે,
 તે ગોપીજનો ઉપર ઉપકાર પોતે કર્યો તેથી તેઓ ગર્વ
 તેમનામાં ન વર્યો. તેથી આ કથાને ભ્રમર ગીત કહેવાય છે.

ભ્રમરગીતની ફલશ્રુતિ.—શ્રી ઉદ્ધવજી યાની મહાભાગવત
 છે. તેથી તેઓ પ્રેમની ઉત્કૃષ્ટ દશાવાળી ગોપીજનોની ચમત્કારિક
 અલૌકિક ક્ષીલા યથાર્થ સમજી શક્યા નહિ; તેમ જતા, માનીલકતો
 કરતા ગોપીજનો ઘણા જ આ પ્રકારના લક્ષણો તે વાત તેઓ સમજી
 શક્યા અને તે માટે જ ભગવાને ઉદ્ધવજીને ગોપીજનો પાસે મિષતરે
 મોકલ્યા હતા. વળી ઉદ્ધવજીને ગોપીજનો પાસે મોકલવામાં ખીજા
 પણ અનંત પ્રયોજન હતા. શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી આના અનંત પ્રયોજન-
 માથી મુખ્ય છ પ્રયોજન ટિપ્પણીમાં નીચે મુજબ જણાવે છે.

(૧) ઉદ્ધવજી ઉપર ભગવાનની પરમ કૃપા છે. તેથી ભગવાન
 વિષેનો પ્રજ્ઞાભાવ કેવો હોય છે તેનું તેને દાન કરવાનો ભગવાનનો

ભગવાનના સ્વરૂપનું પાન (અનુભવ) કરી શકતા નથી તેઓ વેદાદિ
 તથા વૃદ્ધશૈનોદ્ધાગા ભગવાનને મેળવવાની અપેક્ષા કરે છે.

૩, ભ્રમર અને શ્રીકૃષ્ણની તુલના સ્વળ સલ્લનારાયણજી રચિત
 ભ્રમરગીતમાં નીચે મુજબ છે.

તેરો તન ઘનગ્યૌમ, ગ્યૌમ ઘનગ્યૌમ હૈતૈ મૃનિ,
 તેરી શુજન સુરસિ, મધુપ, હિત મધુગ મુગસિ-ધુનિ;
 પોત-રેખ તવ કટિ વમ, હિત પીતામ્બર ચારુ,
 વિપિન-ગિહારી દોહ લસત, એકે રૂપ સિંગાર.

વિચાર છે, જે પૂર્ણભાવ તે વ્રજગનાઓમાં છે. (૨) વ્રજલકતોના નિરંતર દર્શન કરનાથી તેમના જેવો ભાવ ઉદ્ભવજીતો થયો. (૩) ઉદ્ભવજી, પોતાના પ્રિયતમનો સંદેશો લાવ્યા છે એમ ગોપીજનોએ જાણ્યું તેથી તેના ઉપર અનુગ્રહ કર્યો, અને પોતાના જેવા ભાવ ઉદ્ભવજીમાં થાય એવી ભાવના કરી. (૪) નિયોગાવન્યમાં પ્રિયનો સંદેશ લેઈને આવે તેથી અનિર્નયનીય સતોષ થાય છે આવો સતોષ બીજા કોઈ ઉપાયથી કોઈ કાલે કોઈથી થતો નથી તે વાત ઉદ્ભવજીને સમજાવી. (૫) ભગવાને જે સંદેશો કહ્યા છે તે ઉદ્ભવ-દ્વારા ગોપીજનોએ સાંભળ્યો, ત્યારે કૃષ્ણની મુક્તિ ગોપીજનોને થઈ તેથી ઉદ્ભવજીમાં ગોપીજનો અને ભગવાન વિષે જે ભાવ પૂર્વ હતો તેના કરતાં વિલક્ષણ ભાવ ઉત્પન્ન થયો. (૬) સંદેશમાં જ્ઞાન કહેવા છતાં સ્નેહ આવચળ રહ્યો, જ્ઞાનથી તેમની વિકળતા ઓછી ન થઈ, તેથી પ્રેમ ભક્તિમાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્યથી ખાસ કરીને અહીં શ્રેય થતું નથી એમ એકાદશ રકથમાં ભગવાન કહે છે. તે વાત ગોપીજનોની વિરહાત્મક ભક્તિથી સિદ્ધ થઈ

પ્રેમી અને ભક્તમાં ભેદ — સેવાકલના ત્રીજા શ્લોકમાં શ્રીમદ્ભાગવતજી કહે છે “ ભગવાનને ગોપીજનો જેવી ઉત્તમ ગતિ આપવાની ઈચ્છા ન હોય તો જીવની ઉત્તમ ગતિ થતી જ નથી. ત્યારે જેવી રીતે વસ્ત્રનો નિર્ધાર થાય તેવો વિવેક રાખવો અને તે જ સાધન છે, એ મારી જુદી છે ” ભગવાને પણ ઉદ્ભવજીને વારંવાર તૃતીય, દશમ, એકાદશ રકથ વગેરેમાં અભિવાદનું જ્ઞાન અને ભક્તિનો ઉપદેશ કર્યો છે અને એ રીતે તેમને તત્ત્વનિષ્ઠ ભક્ત બનાવ્યા છે.

આમ ઉદ્ભવજીની ભક્તિ જ્ઞાનસિદ્ધ પ્રેમભક્તિ છે. જ્યારે ગોપીજનોની પ્રેમસિદ્ધ વ્યસનદશાવાળી વન્મય ભક્તિ છે. ઉદ્ભવજીની ભક્તિ શાસ્ત્રીય છે, જ્યારે ગોપીજનોની ભક્તિ હૈયાના ઉઠાવની છે.

તેમાં આત્માનો સ્વતંત્ર વિકાસ છે વિદ્યર, મૈત્રેય વગેરે કૃષ્ણલક્ષ્મી કરતાં ઉદ્ધવજી મહાન ભગવદ્ ભક્ત છે ને તે ભગવાનની કલારૂપ છે અને ભગવાનના ઐશ્વર્ય ધર્મ વગેરે ગુણોના પુગ્દ છે

શ્રીમદ્ભાગવતજી ગોપીજનોનું ગ્વરૂપ સમજાવતા કહે છે કે યોગ, સાંખ્ય, દાન, મત, તપ, યજ્ઞ વ્યાખ્યાન, વેદનો અભ્યાસ અને સંન્યાસથી પ્રયત્ન કરવા છતાં ભગવાન મળતા નથી; જ્યારે ગોપીઓ, ગાયો, મૃગો, વૃક્ષો, હરણો, નાગો સિંહો અને ખીજ ને મૃદ છદ્ધિ વાળા છે તેઓ માત્ર ભાવથી ભગવાનને સરેલ ઈથી પ્રાપ્ત કરે છે જેમ પિતા બાલકને સુખ થાય તેમ કરે છે તેમ ભગવાન ભક્તને સુખ થાય તેમ કરે છે, કારણ કે ગોપીઓએ ભગવાનની પ્રેમથી સેવા કરી તેથી ભગવાને તેમને દાન ન કરવા યોગ્ય કામનું દાન કર્યું; કારણ કે પ્રેમ જેવું માર્ગપણ ઉત્તમ મુખ્ય સાધન લોકમાં નથી પ્રેમથી ભગવાન પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી ગોપીજનો પૃષ્ઠિમાર્ગમાં શુભ છે તેઓ ઉપદેશ કરતાં નથી. તેમની એ જ અવરથા-સંયોગ અને વિપ્રયોગ હોવાથી ઉપદેશ (જ્ઞાનની વાતો) તેમનાથી થઈ શકતી નથી.

શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ:— વળી ગોપીજનોને પ્રેમ લૌકિક કે પ્રાકૃત નથી. પણ અલૌકિક અને અપ્રાકૃત છે. વળી કૃષ્ણનું સ્વરૂપ લૌકિક નથી અને તેઓ લૌકિક કશાપિ નીકારતા નથી, તેઓ ભાવવશ છે “જે હૃદયગુહામાં રહેલા સત્ય, જ્ઞાન, અનંતબ્રહ્મને જાણે છે તે સતુર બ્રહ્મની સાથે સર્વ કામ ભોગ કરે છે” (તૈ-૩-૨-૧). આ સર્વકામ-ભોગ એ અનૌકિક રસ છે—તે રસ શૃંગાર છે. આ શૃંગારનું કદપદુમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે. માવેરંકુરિત નામના સુપ્રસિદ્ધ શ્લોકમાં શ્રીગુસાર્થજી આ સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે કે ગોપીજનો શ્રુતિરૂપા અને ઋષિરૂપા છે. તેમને ભગવાનના રસ ગ્વરૂપનાં દર્શન અને કામની ઇચ્છા થઈ. તે ભાવો

દિન પ્રતિદિન વધતા ગયા અને તેમ કરતા કલ્પ વર્ષ થયા ત્યારે ભગવાને તેમને તે રસ સ્વરૂપના દર્શન અને આનંદનો લાભ આપવા વિચાર્યું. ત્યારે તેઓ ગોપીજનોરૂપે પૃથ્વી પર મજામાં આવતાર્યા. “આવા સુંદર અપદ્મ વિશાળ નૈવેદ્યાળા મજા વનિતાઓના કલ્પવર્ષ ત વ્યાપીને સારી રીતે મી ચાયલા ભાવોથી-ક્યારે ભગવાન પ્રગટ થશે એવા ભાવોથી-શ્રીવગ્નાદાજીમાં ગર્ભરૂપ અંકુરિત થયેલા, પ્રેમ જે ધર, દેહ વગેરેમાંથી રાગનો નાશ કરનાર છે તથા ભગવાનના દર્શનની રુચિ ઉત્પન્ન કરનાર છે, તેનાથી જે કન્દલિત થયેલા, એટલે પુષ્ટ ગર્ભરૂપ થયેલા, વિવિધ પ્રકારના મનોરથો રૂપ સેંકડો શાખાઓથી સંમૃત એકઠા થયેલા, વળી પાલલીલાદ્વારા મુગ્ધભાવ પ્રગટ કરવા અગોની ચાપલ્યતા પ્રગટ કરાયલા લૌલ્ય અને તે-દ્વારા પલ્લવિત એટલે અવધવાને શોભા આપનાર થયેલા, વન અને ભવનમાં નિવાસન વગેરે લીલાઓથી શરૂ કરીને રાસવર્ષ તની લીલાના રસ યુક્ત થયેલા, એવા મજાવનિતાઓમાં રહેલા શૃંગાર રસાત્મક કલ્પમુમને હું ભણું છું.”

મૂળમાં કૃષ્ણ દર્શનની લાલસાવાળી શ્રુતિ વગેરે સ્વરૂપ ગોપીજનો કલ્પવર્ષ તનો ત્રિરહ વેડે છે, ત્યારે શૃંગાર કલ્પદુમરૂપ કૃષ્ણ તેમના હૃદયમાં ગિરાળે છે. આ સ્વરૂપના સંયોગ અને વિયોગની કથા તે બ્રમરગીત છે.

વેદાદિ સાહિત્યમાં પરમાત્માનું નિર્ગુણ સ્તવન છે તથા તેમની સ્તુતિ અથવા ગીત કીર્તિ એક મહાન શક્તિ તરીકે કરાઈ છે જેમકે ઇશા ઉ.માં “હે અગ્નિદેવ અમને ધન (સેવા) રૂપ સુંદરમાર્ગથી (ઉત્તરાયણથી) લઈ જાઓ. હે દેવ (આપ અમારા) સંપૂર્ણ કર્મ જાળુનાર છો તેથી અમારા પ્રતિબંધો દૂર કરો. આપને વારંવાર અમે નમીએ છીએ.” આવી માહાત્મ્ય દર્શાવનારી મોટાભાગની સ્તુતિઓ છે. ત્યારબાદ ગીતાજીમાં ભગવાનનું વિશ્વરૂપ દર્શન સચળાભાસ

કાનું વર્ણન આવે છે. વળી શાન્તાકારં નેવા મુખમિદ મ્નેઝામા ને વર્ણન છે તે સાર્વિક અને પ્રકૃતિક છે પણ તેમા પરમાત્માના પ્રેમાત્મક સ્વરૂપનું અપ્પ વર્ણન નથી જ્યારે ભાગવત ધર્મમા પરમાત્માનું વર્ણન વેદાદિ તત્ત્વભર, સર્વ મ્નેઝા ઐશ્વર્યાદિ છ ધર્મ યુક્ત અને અનતારો યુક્ત શ્રીકૃષ્ણમા આગેપનામા આનુ છે તેથી શ્રીકૃષ્ણ-પ્રાકટ્ય પદેસા વૈદિક પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ દતો પણ તવે શ્રીકૃષ્ણ-પ્રાગટ્યથી તે રહ્યો નથી દવે તો કૃષ્ણની ભક્તિ મુખ્ય સાધન છે કાનુ કે સેરાદ્વાગ કૃષ્ણ હૃદયમા પધારે છે અને ભક્તની સેવક વેદની આસક્તિ હોડાવે છે

આ વગ્ન શ્રીવત્સનાચાર્યજીએ શ્રીમુગોધિનીજી ભા.૧૦-૨૩-૨૭ મ્નેઝા વગેરેમા (અ ૨૩) અનેક રેકાળે સમગતરી છે જેમકે શ્યામ દિગ્વિષયપરિધિ મ્નેઝાનો અર્થ નીચે મુજબ સમગતગો છે

(૧) શ્યામમ્-ભગવાનનો શ્યામ વર્ણ છે. તે શુભાગ રસાત્મક છે કારણ કે શ્યામો મયતિ જૂઝારઃ ભગવાનનો ગૌર વર્ણ હોત તો રન્ને રૂપ અને તેજસુ એટલે ગતો થાત ગૌર-શુકલ વર્ણ જલ નેવો છે જલ અવ્યક્ત હોનાથી તેનાથી રસનુ ન્વરૂપ રૂપદ બેર્મ શકાતું નથી જ્યારે અન્ન સર્વ રસાત્મક છે કૃષ્ણ અથવા શ્યામ અન્નરૂપ છે અન્ન પૃથ્વીરૂપ છે પૃથ્વી નીસ છે વળી પૃથ્વીમા સર્વ રસો છે તે મર્નને ભોગ્ય છે

(૨) દિગ્વિષયપરિધિમ્-દિગ્વિષય એટલે સુધર્મ પરિધિ- (મેખવા-ક હોરો) એટલે ગોગ ઘેરાવો કુડાણુ-વર્ણસ. કુડાણુ, મુકુટ, કહના આગ મ્નેઝા, પીતાગ, ક કણુ, અગદ (જાણુ નધ) વગર પણ પરિધિ રૂપ છે. આ સર્વ આભરણો કેટલાક અગ્નિરૂપ અને કેટલાક ગૌર રજરૂપ છે; તેથી રસ હૃદીપક છે પણ અમુક નથી વળી સૂર્ય, ચંદ્ર જન્ને પણ પરિધિ છે છતાં સૂર્ય કળના અદ્ જુદો છે તેથી અહીં શ્યામવર્ણ હોનાથી શુભાગ રસ ન્વરૂપ છે જ

દૂધ અને અગ્નિ એ ત્રણ જળ અગ્નિથી ઉકળે એટલે ઉદીપન થાય પણ સાથે સાથે તેનો ક્ષય પણ થાય. તેથી તે રસરૂપિ કરતા નથી. વળી ગૌરવર્ણમાં ખીજ વર્ણુ લાગતા તરત જ જુદાર્થ મલામ પડી આવે. જ્યારે શ્યામવર્ણમાં સર્વ વર્ણો સમાર્થ જન્ય છે તથા તેમાં ઠેઠપણુ રસ કે વર્ણુ ઘટવાપણુ નથી. તેથી તે રસરૂપ છે. આ રીતે સૂર્ય રસ ઉદીપન કરે છે પણ રસરૂપ નથી. જ્યારે ચંદ્ર રસરૂપ છે. વળી લગવાનના આશ્રૂપણે મેખલા વામન અવતાર છે; પીતાગર પૃથુ અવતાર છે. આમ સર્વ આભરણો અવતાર રૂપ છે તેથી સર્વ અવતારો સહિત શ્રીકૃષ્ણ છે. આ અવતારો, આભરણો, અને શસ્ત્રો શ્રીકૃષ્ણના કયા અંગ વગેરે છે તે શ્રી. ભાગવત ખીજ રક ધનાં સુત્રોધિનીજીમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. અત્રે વિસ્તારભયથી તે આપ્યું નથી.

(૩) ઘનમાલિનમ્ વનમાલા સર્વ પુષ્પ વાળા શુભ હોય છે. તે જલ પ્રકૃતિ વાળી છે, ગૌરરૂપ છે, તે શૃંગાર ઉદીપક છે પણ શૃંગારરૂપ નથી. આ ગૌર તેજ રૂપ શ્યામ સ્વરૂપ ધર્મસહિન સંયોગ શૃંગાર રસ છે.

(૪) વર્હ (૫) ધાતુ (૬) પ્રવાલ-ગર્હ-મયૂરપિચ્છ ચિત્રવિચિત્ર હોય છે. તે કેવળ રસ રૂપ છે. તેથી કેવલ વિપ્રયોગ શૃંગારરસ સ્વરૂપ છે. તેથી તે પૂર્ણ રસ રૂપ છે.

(૫) ધાતુઓ અનેક પ્રકારની ધોળા, લાલ, કાળી વગેરે હોય છે. તેથી સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ ગુણવાળી છે તેથી લગવાન એક સર્વરસ અને ગુણવાળા નિર્ગુણ છે જ્યારે ખીન્તુ બધું સગુણ છે.

(૬) પ્રવાલ કંઈકે રાતાં છે. ધાતુઓ અગ્નિથી તપતાં રસરૂપ થાય છે અને લગ્નરૂપ બને છે. એટલે લગવાનના સંગ્રહથી સગુણ પણ નિર્ગુણ બને છે.

આમ ક્યામંથી પ્રવાલ રૂપ ધારણ કરેલા કૃષ્ણ નટવેષ' વાળા છે. તે પરમાત્માએ કેવલ રસ અને ધર્મસંહિત એ બે રસનું દાન કરવા નટ વેષ લીધો છે.

(૭) અનુવ્રતાંસે અનુચરના ખલા ઉપર પોતાનો એક હાત ધર્યો છે.

(૮) ધિન્યસ્તદસ્તમિતરેણ ધુન્નાનમઞ્જમ્ અને ખીળ હાથથી કમનને હવાવે છે અનુચર સમાનધર્મવાળા છે. તેથી રકંધ જે ક્રિયાશક્તિનું મૂળ છે અને હસ્ત ભગવાનની ક્રિયા રૂપ છે તે પોતાનો હાથ ભક્તો ઉપર પ્રભુ મૂકે છે. જ્યારે ખીળ હાથે કમલ એટલે પ્રહ્લાડને હલાવે છે એટલે તેનું સંચાલન કરે છે તેથી કમલમાથી રસ (મકરદ) ઝરે છે ભગવાનનો એવમર્યાદિ ધર્મ સર્વત્ર ફેલાય છે.

(૯) કર્ણોત્પલ -એ કર્ણુમા એ કમળ છે. (૧ યોગમા ભગવાનની ક્રિયા શક્તિનું વર્ણન છે તેથી તે પ્રવૃત્તિશાસ્ત્ર છે, જ્યારે (૨) સાખ્યામા આત્મા—પરમાત્માની સમજણ છે તેથી તે નિવૃત્તિશાસ્ત્ર છે તે જ્ઞાનના કમળ કુડવ છે કમળ મર્યાદા રૂપ છે આ બંને શાસ્ત્રથી આત્માનુભવ કરી શકાય પણ ભગવત્સંપન્નો અનુભવ થતો નથી.

(૧૦) અલક-કર્ણુ ઉપર રહેલા વાળ—તે ભ્રમરરૂપ છે તે શાસ્ત્રો અને નિહતા રૂપ છે.

(૧૧) કપોલ એ ગાલ રૂપી કમળ. તે ભક્તિનું અંગ છે

(૧૨) મુલાઞ્જહાસમ્ મુખરૂપી કમલ—આ બધા કમળો ઉપર—યોગ સાખ્ય, તથા ખીળ શાસ્ત્રો, ભક્તિના અંગો અને ભક્તિ ઉપર ભગવાનનું હાસ્ય પ્રમરી રહ્યું છે હાસ્ય મોહરૂપ છે; તેથી તે બધા ભગવાનનું સ્પષ્ટ દર્શન કરાવતા નથી. પણ જો આ શાસ્ત્રોમાથી એકની પણ મુક્તિ થાય તો ભગવાનની લીનનું મુખ મળે

આ શ્લોકમાં લગવાનમા સર્વ અવતારો, સર્વ શાસ્ત્રો અને પરિધસમ બ્રહ્માડોનો સમાવેશ છે છતાં પોતે રસાત્મક હોવાથી ભકતોને સંયોગ અને વિયોગ રસનું દાન કરે છે, તે સમજાવ્યું છે.

શ્રી ભા. ૧૦-૧૫-૪૨ માં શ્લોકમાં શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં ચાર પુરુષાર્થો અને દશ રસો રહેલા છે તે જણાવ્યું છે.

ગોરજરદ્ધુરિતકુન્તલ-ગાયોના આલવથી ઉડતા રજકણોથી છુરિત એટલે વ્યાપી રહેના, ભરાઈ રહ્યાં કુન્તલો (કેશ) જેમના છે એવા લગવાન. (૧) ગાયો ધર્મના કારણરૂપ છે. યજ્ઞમાં ધી વજેરે પંચમવ્યની જરૂર પડે છે. તેથી ગાયો ધર્મ રૂપ છે. (૨) રજનું ઉડતું વિક્ષેપક છે, તે રજોગુણ રૂપ છે. મદ કરનાર છે. તેથી રજ (ધન) ધર્મપાલન વિનાની વિક્ષેપક છે. ગાયનું દૂધ ખરી રજ છે. એટલે ધર્મપાલનથી મેળવેલ અર્થ (રજ) ખીજો પુરુષાર્થ સાધી આપે છે. (૩) ઉડેલી રજ મુખ ઉપર લાગવાથી ખરું સ્વરૂપ જણાતું નથી તેમ કામનાઓ ખીજાઓ સાથે સંબંધ રાખવાથી અગ્રપટ રહે છે. પણ લગવાને રમણ ઈચ્છાથી જુદા જુદા રૂપોથી પ્રગટી જગતને ભરી દીધું છે. આમ વિશ્વરૂપ થયેલા લગવાનનું દર્શન (કામ) રસાત્મક છે. (૪) કુન્તલ એટલે અલક તે સદા છૂટા હોય છે. કારણ કે તેને સત્યનું અવલંબન છે. જ્યારે કેશ સદા બાધેલા હોય છે તેઓ માયા રૂપ છે સ્ત્રીઓ ભકતો)નાં મન હમેશા દૂર ગએના જેવાં હોય છે. એટલે તેઓનાં મન સ્થિર નથી. તેઓએ જ્યારે સત્યના આધાર રૂપ વેદ રૂપી ધર્મ, ઉપનિષદ રૂપી અર્થ, તેના પાન (માન) રૂપી કામ પુરુષાર્થ વાળું સત્યના આધારરૂપ કુન્તલ વાળું શ્રીમુખ જોયું ત્યારે તેની શોભાથી આકર્ષાવાં અને તેથી લગવાનના ગ્વરૂપનો આનંદ મેળવ્યો. તેમનું લૌકિક વૈદિકમાથી મન બિડી ગયું (મોક્ષ). સારાશ એ છે કે શ્રુતિઓમાં લગવાનનું વર્ણન અરપટ છે. પણ તેમાંના ભાવાત્મક ગ્વરૂપનું દર્શન કૃષ્ણના

પ્રાગટ્યથી થયું ત્યારથી કૃષ્ણલક્ષિત નિગલનરૂપ શરૂ થઈ અને સ્વતંત્રપણે ચારે પુરુષાર્થ કૃષ્ણદર્શનથી મળવા લાગ્યા.

હવે ભગવાનમાં દશ રસો કેવી રીતે વસ્યા તે બતાવે છે. (૧) ગોરજવાળું ભગવાનનું સ્વરૂપ શૃંગારરસવાળું છે. ઘડ્ઘવર્હ-બાધેલું મોરનું પીછું જે નીલ મેઘ જેવી ચંદ્રિકા જેવા રંગોવાળું વીરરસનું ઘોતક છે, પણ ખીજી ગીતે ભગવાન આવા પીછા માથે કેમ ધરે છે તે ભાવ ભક્તને વિરમય પમાડે છે. તે ૩ અદ્ભુત રસ છે.

(ચન્દ્ર ચન્દ્યમસ્ત્રન વનમા બિગ્રેવા પુષ્પો આકાઝાખરામા થતા હોવાથી (૪) ભય (ભયાનક રસ) ઉત્પન્ન કરે છે વળી તે કૃષ્ણે શુદ્ધ શુદ્ધ રંગ અને આકારવાળા હારમા ભગવાન ધારણ કરે છે, ત્યારે ભક્તોને (૫) હાસ્ય રસ ઉત્પન્ન થાય છે.

રુચિરેક્ષણ—વેદોમા વર્ણવેન રસાત્મક પ્રભુનું સ્વરૂપ દર્શન ભક્તોને આજ સુધી થતું ન હતું તેવા રુચિર દ્રષ્ટિ વાળા ભગવાનના દર્શન નિના જીવન ગધુ તેથી શોક થતા (૬) ક્રોધ રસ ઉત્પન્ન થયો.

ચાન્દ્રાસમ્ ભગવાનનું હાસ્ય ભક્તને વ્યામોહ ઉત્પન્ન કરે છે તેથી (૭) રોદ્રરસ પ્રગટે છે.

ગોપ્યોં દિદ્વક્ષિતદશોમિ :દર્શનની ધ્વજાવાળી દ્રષ્ટિવાળી ગોપીઓમાંથી કોઈ દોષને, ભગવાનને મોરપીછા ધરેલા ગોરજવાળા મુખવાળા, જગતી ફૂલહારવાળા અને હસતા જુએ ત્યારે, આના ભગવાન એમ ભાવ થતા જુગુપ્સા (૮) બિભત્સ રસ ઉત્પન્ન થાય છે.

વૈષ્ણું કણન્તમ્ પણ જ્યારે ભગવાન વેલું વગાડે છે ત્યારે તેના શ્રવણથી, તેમનું મન ખીજી રસોથી વિરમી તેમા લીન થાય છે તે (૯) શાંત રસ છે.

અનુગેરનુગીતકીર્તિમ્ । ભક્તોથી ભગવાનની કીર્તિ ગવાય છે તે (૧૦) ભક્તિ રસ છે. આવી બેગી ચયેલી ગોપીઓ દશ રસ વાળા ભગવાનની આસપાસ ફરી વળી. (અગમનુ સમેતાઃ)

વૈદિક સાહિત્યમાં ચાર પુરુષર્થ આપનાર અને દશ રસવાળા ભગવાન વર્ણવ્યા છે તે અરુપ છત્રુ તે શ્રીકૃષ્ણના પ્રાગટ્યથી રુપ છત્રુ થયુ. હવે ભગવાનનુ પ્રેમાત્મક સ્વરુપ બ્રહ્મા, વેદ વગેરે કહે છે પણ તેઓ તે સ્વરુપને સમજી શકતા નથી પણ ગોપીજનો મધમાખ જની ભગવાનના રસસ્વરુપનુ પાન કરે છે તે વાત નીચેના શ્લોકમાં ઘર્હાપીઢમ્મા જણાવી છે ગોપીજનો રચને જાણે છે તેથી તે રસ ઉપર રહેનાર છે. જ્યારે બ્રહ્માદિ દેવો પરમાત્માના આ સ્વરુપથી આશ્ચર્ય પામે છે.

ઘર્હાપીઢમ્ જર્હ-મયૂરપિચ્છ, આપીડમ્-શિરનું બૂપણ. મોરમાં રસ જાગૃત થતાં તે નૃત્ય કરે છે તેમ ભગવાનમાં રસ જાગૃત થતાં મોરપિચ્છ શિર પર ધણું. જેમ ઝુકુટ શિરની શોભા વધારે છે તેમ રસાત્મા ભગવાનની શોભા મયૂર પિચ્છથી ઘર્હ. કારણ કે મયૂર નૃત્ય વખતે તેની કલાથી પીછા વિસ્તારે છે ને આંખમાંથી આંસુ ઝરે છે ત્યારે દેહ તે આંસુના પાનથી ગર્ભ ધારણ કરે છે. તેમ ભગવાનમાં રસ જાગૃત થતા મોરપિચ્છ ધરી દષ્ટિદારા ભક્તોના હૃદયમાં ઝિરાળે છે.

નટચરણપુઃ નટના જેવું વપુ (શરીર) જે દેવલ રસ છે તે વિપ્રયોગ શૃંગાર છે. જેમ નટ પોતાના હાથના અલિનયથી વસ્તુઓ દેખાડે છે પણ ખરેખર કંઈ હોતું નથી. તેમ ભગવાન વિના બીજું કંઈ નથી તેથી તેનો રસ મેળવવો તે મુષ્ક છે. તે માનસી અને અલૌકિક છે ગોપીજનોને ગોકુલમાં રહી, મનદારા વનમાં પધારેલા ભગવાનના સ્વરુપનો અનુભવ કરવો પડે છે, તે વિપ્રયોગ અવસ્થા છે. જ્ઞાનીઓને હૃદયમાં ધ્યાનથી સુખ થાય છે. તેવા સુખથી ભક્તો

રાજી થના નથી. તેઓ તો પ્રત્યક્ષ ભગવાનને જોવા ઇચ્છે છે. આથી આ વિપ્રયોગ-અવસ્થા તાપાત્મક છે.

વરવપુઃ-વરના જેવા વપુ એટલે દેહવાળા. વર નૂતન-અન્યથી ભોગવાએલી ન હોય તેવી અને અજૂઠી વસ્તુ સ્વીકારે છે. તેમ ભગવાન ભક્તોદ્ધારા અનન્ય ભક્તિ પ્રેમ ઇચ્છે છે. વનમાં વસતા ભક્તો (સાર્વિક હોવાથી) ભગવાનનો સંયોગ ગૌચારણ્ય વખતે ઇચ્છે છે, આ સંયોગ સંગારરસ છે.

ચિન્નત્તઃ- શ્રીઅંગ બહાર પ્રગટ ક્યું. ભગવાન અજન્મા છે, તેથી તેમને શરીર નથી તેથી શાનીઓ હૃદયમાં પ્રભુના નિર્જુણ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરે છે ને સુખ અનુભવે છે પણ ભક્તોને તેવા ધ્યાનથી સુખ થતું નથી. શ્રુતિ ભગવાનને રસ સ્વરૂપ વર્ણવે છે, તેથી તેને તેઓ રસાત્મકરૂપે જોવા ઇચ્છે છે. રસને આકાર નથી તે લોક પ્રસિદ્ધ વાત છે; છતાં ભગવાને લાવને વશ થઈ રસાત્મક શ્રીઅંગ વૃન્દાવનમાં પ્રગટ ક્યું. તે સ્વરૂપદ્વારા ભક્તો દેહ છન્દિય અંતઃકરણ અને જીવમાં ભગવાનનો અનુભવ અને સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

કર્ણયોઃ કર્ણિકારમ્-એ કર્ણની અંદર કર્ણિકારનાં પુષ્પો ધારણ્ય કર્યાં, તેથી ભગવાના શરીરની શોભા વધી આ શોભા-સંગાર સંયોગ અને વિપ્રયોગ એમ બે પ્રકારના બેદ વાળી છે ભગવાનનો સંયોગ થાય ત્યારે ભક્તો વચનદ્વારા અને ભગવાનનો વિયોગ થાય ત્યારે ગાનદ્વારા ભગવાનમાં રસ જાગૃત કરે. અહીં કર્ણિકાર શબ્દ ભક્તોના વચનો અને ગાનનો ઉદ્દેશોધક છે.

યાસઃ કનકકપિશમ્-હવે આ રસાત્મક સ્વરૂપ ઢાંકવા કેસરી બદામી રંગનું (જ્ઞાન) પીતાંબર ધારણ્ય કર્યું. કારણ કે જ્ઞાન પ્રકાશરૂપ છે. વેદના જ્ઞાનથી ભગવાનનું સ્વરૂપ ઢાંકાયેલું છે.

વૈજયન્તીં ચ માલામ્-નિશ્ચયપૂર્વક જવનો પ્રકાશ કરનારી

વનગાલા છે. તે ભગવાનની કીર્તિરૂપ છે. વેદોની ગુણિતી પણ ભગવાનનું ગુણ દંડાએલું છે

રન્ધ્રાન ઘેળોર:-વેલુ-ઘ એટલે સ્વરૂપાનંદ અને કં એટલે વિષયાનંદ એ બન્ને ભગવાનનાં આગળ આણું છે, એવી વેલુ આ વેલુને સાત છિદ્રો છે. ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યગ, શ્રી જ્ઞાન અને વૈગવ્ય આ છ છિદ્રો ધર્મરૂપ છે; જ્યારે સાતમું છિદ્ર ધર્મરૂપ સાક્ષાત ભગવાન છે.

અધરસુધયા પૂરવન - ૧) દેવભોગ્યા ૨) ભગવદ્ ભોગ્યા અને (૩) સર્વથી અભોગ્યા મુધા તેમાં સર્વથી અભોગ્યા મુધા શ્રેષ્ઠ છે. મુધા આનંદના સાગરરૂપ છે. અધર લોભાત્મક છે પણ તે પંચ ભૂતાત્મક નથી તેથી અપ્રાકૃત છે તે અપ્રાકૃત ગુણનો અનુભવ પ્રાકૃત જીવોથી થઈ શકતો નથી. તેથી ભગવાને વેલુનાદ્વારા આનંદના સાગરરૂપ પોતાની અપ્રાકૃત મુધા વેલુમાં રચાવી. તે મુધાનું પાન છ ધર્મ યુક્તધર્મી સ્વરૂપ અને રસાત્મક ગુણનું પાન ભક્તોએ કાનદારા કર્યું. ભાથી હૃદયમાં પ્રવેશી અને હૃદયદારા આખા શરીરમાં તે મુધા ફેલાઈ. તે પાછી ભક્તોના મુખ વાટે (જ્ઞાનરૂપે) બહાર પ્રગટ થઈ.

દેવ ભોગ્યા મુધા-દેવો પ્રાકૃત છે તેથી સગ્નિય રૂપ છે તેઓ ભગવાનના અંશભૂત લોવાથી ધર્મભૂત છે. દેવ એટલે ક્રીડા કરનાર તે મુધા વિષયાનંદી છે.

ભગવદ્ ભોગ્યા મુધા-ભક્તોના મિલન વખતે ભગવાનને થતો આનંદ.

સર્વથી અભોગ્યા મુધા-વિપ્રયોગમાં ગાનથી થતો આનંદ. જેમ સંયોગ અવગથામાં ભગવાન સર્વ સામગ્રી સહિત હોય છે (એટલે છ ધર્મ સહિત હોય છે) જ્યારે વિપ્રયોગમાં સર્વ સામગ્રી ભગવાનથી અબેદ રૂપે રહે છે (એટલે તેમાં ધર્મ સ્વરૂપ ગુપ્ત

રહે છે) તેથી તે વખતનું ગાન કેવળ રસ આનંદ રૂપ હોઈ શ્વાત્મક હોય છે

ગોપવૃન્દૈઃ-ગોપોના ટોળા સાથે ભગવાને વૃન્દાવનમાં પ્રવેશ કર્યો. ગોપો દેવો છે, દાસ છે ગૌચારણનો ધર્મ તેમનામાં સ્થાપન કર્યો.

વૃન્દારણ્યમ્-વૃન્દા ભક્તિરૂપ છે, સ્ત્રી સ્વરૂપ છે. ભક્તિવશ માધવ છે. વૃન્દાવન રસાળ અને આર્દ્ર છે. તેથી ભગવાનના ચરણ-ચિહ્ન તે ભૂમિમાં પડે છે.

સ્વપદરમણં પ્રાવિશતઃ-તેથી ભગવાનનો ચરણ તે ભૂમિમાં ભક્તોના સમૂહોનાં રમણ સમયે નિર્ભય પૂર્વક પ્રવેશ કરતા પડે છે. તેવા પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો.

ગીતકીર્તિઃ-જેની કીર્તિ ગવાઈ ગઈ હતી છે તેવા ભગવાને પ્રવેશ કર્યો. ત્યારથી વૃન્દાવનમાં ભક્તિ નિચર થઈ. કારણ કે ભગવાનના ચરણ ભક્તિરૂપ છે. હવે ભક્તોને ભગવાનના ચરણના દર્શનથી ભગવાનના સ્વરૂપ, લીલા, વેણુનાદનું ગમણ થાય છે તેથી પ્રેમ જાગૃત થતા વિકળતા પ્રાપ્ત થાય છે. આ વિકળતા પ્રાપ્ત થવાથી વૃન્દાવન છોડી ખીજે કંઈ જઈ શકવા તેઓ સમર્થ હોતા નથી.

આવું મુરલીમનોહર, મયૂરપિચ્છધર, સુંદર રસાત્મક, નટવેષ-ધર સ્વરૂપ ગોપીજનોના હૃદયમાં વસી ગયું હતું, તથા અશ્તુ આગળ રમી રહ્યું હતું તેવા ગોપીજનોને “ઉદ્ધવજી સાખ્ય અને યોગના ગાન અને સાધનદ્વારા શ્રીકૃષ્ણ ઘટ ઘટમાં વ્યાપી છે એમ માની ધ્યાન મરો,” એમ કહે તે વાત તેમના ગળે કેમ ઉતરે? ગોપીજનોના લૌકિક વૈદિક ધર્મો ભગવાનના દર્શનથી નિવૃત્ત થયા હતા જેમ લોકકામાં અગ્નિ પ્રવેશતા પંચભૂતાત્મક લાકડું નિવૃત્ત થાય છે તેમ ગોપીજનોના દેહ પંચભૂતાત્મક મટી એક આનંદમય બની ગયા હતા.

બ્રમ્હગીતાનો ઉદ્દેશ ભગવાનનું રસાત્મક ગ્વરૂપ અને ભક્તોના ધર્મોની સમજ આપવી તે છે

દાર્જને એમ શકા થના સલામ છે કે મથુરા ગોકુલથી નજીક હતું તો ગોપીજનો ભગવાનના પ્રેમ ખાતર કેમ ત્યાં ન ગયા ? ન ૬ યગોદાનુ પિતૃ માતૃ હૃદય હતું, તેઓએ તો જવું જોઈએ, તેઓ પણ કેમ ન ગયા ?

ગોપીજનો મથુરા ન ગયા તેનું કારણ શ્રીકૃષ્ણે શ્રીભા ૪૬ અ ૨લો ૪-૫-૬માં આપ્યું છે (૧) ગોપીજનોને કૃષ્ણ પ્રિયમાં અતિ પ્રિય હતા તેથી તેમના ગમજો તેમને મૂર્ચ્છિત અને દીન મનાવ્યા હતા (૨) વળી કૃષ્ણદાગ જે જે લીનાઓનો અનુભવ પહેલાં ગોપીજનોને થયો હતો, તે લીનાઓ કૃષ્ણ મથુરા જનાથી અટકી ગઈ તેથી તેના સ્મરણથી કૃષ્ણનિરહ તેમનામાં જાગૃત થયો હતો આ વિરહાત્મક દશામાં તેમણે પોતાના પ્રાણ અતિ કષ્ટથી ધારણ કરી ગામ્યા હતા નળી તેમના દેહ, ઇન્દ્રિય અને અન્તઃકરણો નિબલ ગયા હતા અને કૃષ્ણલીલામાં ગ્તબ્ધ ગયા હતા તેથી નજ મૂકી કંઈ જઈ શકે તેવા તેઓ રજા ન હતા (૩) નળી કૃષ્ણે જે રસાત્મક લીલા પ્રજ્ઞા કરી તે લીલા ગ્વરૂપને ગ્વરૂપ સમજે છોડી તેમણે વૈદિક અને રાજધર્મ ગ્રંથોએ એટલે મથૂર પિંચ ધર, વેણુધર-કૃષ્ણ મથુરામાં રજા નહિ તેથી આ લીલાઓ વચ્ચે ભેદ હતો આ કારણથી નજામનાઓનું મથુરા જેવું નિષ્ફલ હતું (૪) નળી ઉદ્વેગજો ગોપીજનોને જે સદેશો (જ્ઞાન) કહ્યું તેથી તેઓ ભગવાનના રસાત્મક ગ્વરૂપને સારી રીતે સમજી શક્યા ભગવાન પાસે હતા ત્યારે તે જરાબર સમજાવું નહતું તે હવે ફક્ત ભગવાનમાં મન લાગનાર જરાબર સમજાયું તેથી ગોપીજનોને તેનો ગ્વસા નાદ સચાગ કરતા વિગદમાં નિશેષ રીતે થયો તેથી વિરહમાં કૃષ્ણસ્મૃતિ રહેતી હોવાથી મથુરામાં જવાની જરૂર હવે રહી ન હતી

૧ નંદ યશોદા મથુરા ન જઈ શક્યાં તેનું કારણ . શ્રી ભા. ૪૬ અ. ના ૨૧મા શ્લોકમાં તેનું કારણ આપવામાં આવ્યું છે. કૃષ્ણની લીલાઓ યાદ આવતાં નંદ-યશોદાના સર્વ અંગ શિથિલ થઈ જાય છે. તેથી કંઈ જઈ શકાતું નથી. વળી એમણે કરેલા ઉપકારો યાદ આવતા મન શિથિલ બને છે અને કૃષ્ણ સદાનંદ રૂપ હોવાથી તેના સ્મરણથી સુખ થાય છે અને તે દોષ્ટ આગળ તરવરે છે

ખીજી શંકા એવી થવા સભવ છે કે જો ગોપીજનોના બધા જ પ્રકારના ભક્તોમાં ઉત્તમ હતા તો ઉદ્ધવજી વ્રજ છોડી મથુરા કેમ ગયા ?

ઉદ્ધવજી વ્રજ છોડી મથુરા ગયા તેનું કારણ : ઉદ્ધવજી બૃહરપતિના શિષ્ય હતા. તેથી સક્ષાત્ સંબંધથી (બૃહરપતિની નૃતિ) નીતિ શીખ્યા હતા. વળી બુદ્ધિ સત્તમઃ એટલે બુદ્ધિમત્તાથી કાર્ય કરનાર હતા. એટલે તેમનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાત્મક હતું. સામાન્ય રીતે તત્ત્વવાદી જનને જ્ઞાનની ચર્ચા બહુ ગમે છે. તેમનું હૃદય પ્રેમનો પૂર્ણ અપર્શ કરી શકતું નથી. તેથી મથુરાથી શ્રીકૃષ્ણથી વિખૂટા થઈ ગોકુલ આવ્યા અને ગોકુલથી મથુરા ગયા. વળી ભગવાન જ્યારે સ્વધામ પધારવાના હતા ત્યારે પ્રભાસથી વિખૂટા પડી વ્રજથી બહરીવન વચ્ચા. તેમ છતાં તેઓ ઉત્તમ જ્ઞાની ભક્ત હતા; તેથી ગોપીજનોની પ્રેમદશા સમજ્યા અને ભગવાનના હૃદયમાં જે રીતે ગોપીજનો પિરાજતા હતા, તેવો ભાવ ઉદ્ધવજીના હૃદયમાં વસ્યો.

ભગવાને ઉદ્ધવજીને ઉત્તર ન આપ્યો તેનું કારણ : ઉદ્ધવજીએ કૃષ્ણને ગોપીજનોની સર્વોચ્ચ પ્રેમકક્ષાની વાત કરી છતાં, કૃષ્ણ કેમ કંઈ ન બોલ્યા ? તેનો ઉત્તર શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ૪૪ અ. ના ૭૦મા શ્લોકમાં (છેલ્લા શ્લોકમાં) આપે છે કે શાસ્ત્રમાં પ્રેમાત્મક ભક્તિ વિશે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનાથી ઘણા અધિક ગોપીજનોના ભાવ છે. તેથી તે વાણીથી કહેવાય એવા ન હતા. તથા તે ભાવો ખીજે દેખાય એવા ન હતા તેથી ઉદ્ધવજીને કૃષ્ણે કંઈ ઉત્તર ન આપ્યો. આ

વાન સુરદાસજીએ અમર ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણોધિનીજીના આધારે સારી રીતે સમજાવી છે.

ઉર્ધ્વા વ્રજ કૌ પ્રેમ નેમ જનના સગ આઈ,
ઉમગ્યો નેનન- નીર વાત કહી દલી ન જાઈ;
સુર-ચૌંમ જૂવત બગે, ગ્લો નેન જસ છાઈ,
પોછિ પીત-પટસો કલો, લવ આગે જોગ-સિખાઈ (૧૭)

કૃષ્ણ મથુરાથી પાછા જોકુવ વ્રજગંગાજોનો વિરહ મટાડવા કેમ ન ગયા ? તેનો ઉત્તર કૃષ્ણે જોકુવથી મથુરા જતી વખતે જોપીજનોને આપ્યો છે. “કૃષ્ણે પોતે પધારવાને લીધે જોપીજનોને દુઃખી થયેલી જોઈને ”હું દૌત્યકથી આવીશ એમ દૂતોદ્ધારા તેઓનું સાંત્વન કર્યું.” અહીં દૌત્યકે દૂતના વાક્યોથી આવીશ. દૂતદ્વારા હવે મારો સંજય થશે એમ જોપીજનોને જણાવ્યું. જોકે તેઓના મન કૃષ્ણમાં આસક્ત હતાં તેથી તેઓ સમજ્યા કે ભગવાન પોતે જ પાછા પધારશે એમ દૂતદ્વારા કૃષ્ણે કહેડાવ્યું છે.

શાનીમાથી પ્રેમવિભોર જનેલા દૂતો ભાગવતધર્મના મહાન આચાર્યો, મહદો તથા તાદશી ભગવદ્ ભક્તો છે તેમના સત્સંગથી ભગવાનનું સ્વરૂપ સમજાય છે અને પ્રેમાત્મક ભક્તિ વૃદ્ધિ પામે છે. અજ્ઞસંજય મંત્રમા આ પ્રેમાત્મક ભક્તિ કેમ વૃદ્ધિ પામે તે સમજાવ્યું છે. અનંત વર્ષોથી કૃષ્ણ વિયોગ થયો છે તેથી કૃષ્ણ વિયોગનો તાપ અને તે અંગેનો કલેશ તથા આનંદ જીવમાથી તિરોબૂત (અદશ્ય) થયો છે. તે તાપ અને આનંદ મેળવવા માટે ભગવાન કૃષ્ણ જોપીજન વદનભને દેહ, ઇન્દ્રિય, ગ્રાણી, અતઃકરણ, તેના ધર્મો, સ્ત્રી, ધર, પુત્ર, આપ્ત, વિત્ત, અહીંનું અને બીજા લોકનું હું અર્પણ કરું છું. હે કૃષ્ણ, હું દાસ છું, તારો છું.”

આ માર્ગ જોપીજનોદ્વારા પ્રગટ થયો તેમને જ સયોગ અને વિયોગ જન્ય ભક્તિનો અનુભવ થયો તે સયોગ વિરહાત્મકનું

અવસ્થા પુનિત માર્ગ છે સેવાદ્વારા લીલાત્મક સયોગ લક્ષિત અને શુણ્ણગાનદ્વારા વિરહાત્મક લક્ષિત વૈષ્ણવો આજે અનુભવે છે શ્રી માધવ લદ્દાચાર્યજી પોતાના હૃદયદ્વિત મહાકાવ્યમા જોપીજનોની દશા વર્ણવતા લખેછે.

ધીતાસંગાઃ   શયનવસનસ્નાનપાનાશનાદૌ
 ગાયંત્યસ્ત્વચ્ચરિતગુણિતાઃ   સતત ગીતગાથા ।
 ઔદાસીન્ય   કિમપિ સકલાં બંધુવૃંદે વદત્યો
 ગોપ્યો લીલાશ્રિતિપુ ભવતો યોગિનીવદ્ ભ્રમન્તિ ॥

હે ભગવાન ! જોપીઓએ શયન વસન, સ્નાન પાન અને અશન પત્રેરે સંપૂર્ણ વિષયોથી અસાક્ષિત હટાવી છે અને સદા આપના ચરિત્રોદ્ધી ગૂંથેલા ગીતો ગાય છે. તથા બધા બંધુજનો તરફ હૃદય-સીતતા ધરાવે છે. તેવા જોપીજનો આપની લીલા-ભૂમિ પ્રજ્ઞમા યોગિનીઓ પેઠે ભ્રમણ કરે છે. આ જોપીજનોને આદર્શ ને પૈરામ્યપ્રધાન છે તે વૈષ્ણવ માર્ગમા સ્થાપિત થયો. સેવાના અનવસરમા હૃદયરૂપ પ્રજ્ઞભૂમિમા યોગીજનોનીપેઠે જોપીભાવથી સાચા વૈષ્ણવો વિહરે છે.

ભ્રમરગીતાને હૃદયેશ ભોક અને વેદમા આસક્ષિત રાખ્યા વિના, વૈરાગ્ય પ્રધાન બની કૃષ્ણની પ્રેમલક્ષિત કરવી તે છે

ભ્રમર ગીતાના કવિઓ ને સાહિત્ય વિષે કંઈક

હિંદી અને ગુજરાતી સાહિત્યમાં કાવ્ય, ભ્રમર ગીતા, ગોવર્ધન-ધરણીસીલા, રાસલીલા, દાનલીલા કંસવધ વગેરે પ્રસંગો ઉપર નાના નાના કુટુંબ કાવ્યગ્રંથો અનેક કવિઓએ રચ્યા છે. તેમાંથી સ્વતંત્ર ગ્રંથરૂપે પ્રાચીન કાવ્ય સમૂહ નામે (ખીજી આવૃત્તિ) વડોદરા પ્રાચ્ય-વિદ્યા મંદિર તરફથી પ્રગટ થયો છે. જ્યારે ખીજી ગ્રંથ પ્રાચીન ભ્રમર ગીતાના ૧૬ કાવ્ય ગ્રંથો અંગે પ્રગટ કરના આનંદ થાય છે.

આ ભ્રમર ગીતા ઉપર સંસ્કૃત સ્તંભલાપી અને ગુજરાતી કવિઓએ થોડા થોડાની લાવના અનુસાર અનેક ભ્રમરગીત-ગીતાઓ-સંદેશાઓ રચ્યા છે, જેમાં તેમણે વિશેષ રૂપમાં લક્ષિત, શૃંગાર અને કરુણ રસોનો રમ્ય આગાર, નિર્ગુણ-સગુણ ઉપાસના તત્ત્વોનો પ્રભાવશાળી વિસ્તૃત સાગર, અને જ્ઞાન-લક્ષિતનો લાંડાર ભરી દીધો છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં શ્રી. માધવ ભટ્ટાચાર્યજી વગેરે ભક્ત-પંડિતોએ ઉદ્ભવદૂત વગેરે નામે રચનાઓ કરી છે. તેવી રીતે હિંદી સાહિત્યમાં અષ્ટ છાપ કવિઓમાં (૧) સૂરદાસ (સં. ૧૫૩૫ થી ૧૬૩૦) (૨) પરમાનંદદાસ (સં. ૧૫૫૦ થી ૧૬૪૦) (૩) નંદદાસ (સં. ૧૫૬૦ થી ૧૬૭૨) ભ્રમરગીત નામે રચનાઓ કરી છે. (૪) અક્ષર અનન્ય (સં. ૧૬૮૦ થી ૧૭૩૫) પ્રેમ દીપિકા (૫) શ્રી હરિરાયજી સં. ૧૬૪૬ થી ૧૭૬૦ રમેશલીલા (૬) જમતાનંદ (સં. ૧૭૦૦) ભ્રમરગીત (૭) રસનાથક (સં. ૧૮૭૨ની રચના) વિરહ-વિનાસ, (૮) રસરાસિ (સં. ૧૮૩૫ થી ૧૮૬૦) રસિક પચ્ચીસી (૯) જ્વાલકવિ (સં. ૧૮૪૮ થી ૧૯૯૦) ગોપી પચ્ચીસી (૧૦) મળનિધિ (સં. ૧૮૦૨ થી ૧૮૬૦) પ્રીતિ પચ્ચીસી (૧૧) પંજન-કુંવરિ (સં. ?) જ્યારહાસી (૧૨) સદાશિવલાલ (સં. ૧૮૮૬ની રચના)

જુક્તિ મંમૂદ (૧૩) સત્યનારાયણ “કનિરત્ન” (સ ૧૯૨૧ થી ૧૯૭૫) બ્રમરૂત (૧૪) બ્રમ રાયદાસ “રત્નાકર” સ ૧૯૨૩ થી ૧૯૮૯ ઉદ્દયગતક (૧૫) ડે ગમશર શુકલ “રસાલ” (સ -૧૯૫૫) રમાત-મન્જરી ૧૬) કાલીદાસ (સ ૧) (૧૭) અયોધ્યા-સિંહ ઉપાધ્યાયનુ ત્રિય પ્રસાસમા બ્રમગીત-નામે જુદા જુદા કવિઓએ રચના કરી છે

પ્રાચીન શુજગતી સાહિત્યમા રચ કરતા નધારે કવિઓએ આ વિષય ઉપર વિશિષ્ટ ભાત પાડતી લેખી આવવી છે તેમનો ટૂંક પરિચય નીચે મુજબ છે

(૧) નસિહ મહેતા (સ ૧૪૭૦ થી ૧૫૩૬) શુજરાતના ઉત્તમ ભક્ત અને આદિ કવિજૂથનું નૃસિંહની કવિતામા ગોપીભાવ ઉત્તમ રીતે છનકારી રહ્યો છે તેથી તેના પદોમા ગોપી-નિરલ અને સયોગ શૃંગાર ભક્તિના સુભગ દર્શન થય છે તેની વાણી મર્જુન અને હૃદયભેદક છે તે સાથે તરન અને ભક્તિની દષ્ટિએ ઉચ્ચ કક્ષાની છે તેના રાસ અને મયુરા-ગમનના કાવ્યોમા ઉત્તમ પ્રકારનો શૃંગાર રસ જોવા મળે છે અને પા ૪૫ થી ૪૮ મા તેના સાત પદો હસ્તલિખિત થય સે -૧૮૦૫ મા લખેનો) તથા નૃસિંહ મહેતા કૃત કાવ્ય સંગઠ ઉપરથી આપ્યા છે તેમા તેગે શ્રીભાગવતમા જણાવેલા ભાવો સરસ રીતે વર્ણવ્યા છે પ્રથમ પદમા અર્કૂર બીજમા કુન્જ અને નીજમા કૃષ્ણ પ્રત્યેનો રોષનો દેખાવ કરી ગોપીજનોનો કૃષ્ણ અગેનો અસહ્ય નિરલ જતા-યો છે ત્યાર પછી એ થામા રાસની નાનું સુખ અને પાવ્યમામા કૃષ્ણનું સ્વરૂપ સમજાવુ છે અને તેમા કહ્યું છે કે હરિહીરો મગનાથી અહંદાર કરીશ નહિ નહિતર અમે (ગોપીઓએ) તેની સાથે રાસ રમતા માન કયુ ત્યારે, તે અદસ્ય થયા તેમ તાડ થશે! જ્યાં ને સાતમા પદમા ગોપીજનોના માનસી વિરહના કરણ ત્રિતો છે ને છેવટે ભક્ત નરસિંહ કહે છે

કાદનારે તારી જાતલડી જાણી, જગતમા કોઈ નહિ પાગે પાણી,
લાલે મલ્યો નરસૈનો રવામી, ગોપી સહુ આનંદ પામી. (પૃ. ૪૮)

જે કૃષ્ણના સ્વરૂપને જાણ્યો તેને કોઈ જગતનું પાણી (માયા-
પ્રપંચ) પાઈ શક્યો નહિ એટલે સંસારમા નાખી શક્યો નહિ.

આવા ઉત્તમ ભક્ત કવિના કાવ્યાનું નવેસરથી સંશોધન
સંસ્કાર માગે છે તે પ્રત્યે ગુજગતી જનતા અને સાહિત્ય રસિકોનું
ધ્યાન અમે દોરીએ છીએ.

(૨) ભીમ (સં. ૧૫૪૧માં હયાત) કવિચરિત પા. ૮૫માં
તેના વિષે માહિતી આપી છે. પં. ગોપદેવ કૃત હરિલીલા વિવેક
નામના ગ્રંથનો આશય લઈ તેણે 'હરિલીલા યોડ્ય કલા' નામનો
લગભગ ૨૦૦૦ કડીનો સુંદર ગ્રંથ લખ્યો છે. તેમા શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્ર
વર્ણવ્યું છે.

(૩) હાલણ (સં. ૧૫૫૦ પછીનો સમય) આ કવિ સમય
આખ્યાનકાર હતો. તેણે નળાખ્યાન, કાદંબરી, ભલધર આખ્યાન,
દશમ ગ્રંથ વગેરે રચ્યાં છે તેના દશમ સ્કંધમાં ૨૭૦ થી ૨૯૨
એટલે ૩૨ પદો જમરગીતના છે. તેમાં તેણે જશોદાજીનો કૃષ્ણ
પ્રત્યેનો વાતસલ્ય ભાવ સરસ રીતે વર્ણવ્યો છે. જેમ કે :

આખ આંજતી ને તિલક કરતી, વા'લો અધવચ જાતો નાસીરે;
તે સુખ તો તમો નથી દેખવું, જે કરવન મૂકા કાશીરે.

વળી તે ગોપીજનોનો આત્મસમર્પણનો ભાવ જતાવતાં લખે
છે કે :

સુખે મથુરામાં રહો, અમો વિરહે તમારે મરશુંરે,
ખીજે ભવ વૃન્દાવન માહે, તમ પાસે અવતરશુંરે.

વળી કૃષ્ણનો મજ-ગોકુલ પ્રત્યેનો પ્રેમ તેણે 'મજ્જો સુખ
સમરત સ્થામ' (કવિચરિત પા. ૧૭૪) એ પદમાં વર્ણવ્યું છે. તેમા

તેજે મયુરાના સહેરી જીવન કરતાં જોકુવનું ગામડીઆ જીવનનું સુરેખ ચિત્ર દોર્યું છે અને તેદ્વારા પ્રજાના સ્વરૂપની સરાહના કરી તેનો હિતકર્ત્ર બતાવ્યો છે.

(૪) નાકર (સં. ૧૫૭૨-૧૬૨૪ માં લખાત) તે જાતને વળિયુ દત્તો. તેજે બાલજી પેઢે અનેક આખ્યાનો જેમ કે દરિયાં, અભિમન્યુ, ચંદ્રદાસ, કુવ, હિયા, નળા, મોરખજ, સવકસ, વીરવર્મા, મુધન્વા વગેરેનાં રચ્યાં છે. તદુપરાંત મહાભારત અને રામાયણના પર્વો, કૃષ્ણ વિષ્ણુ, જમરગીત, વિદુરનીતિ, સિવવિવાહ વગેરે અનેક કાવ્યમંથો લખ્યા છે, તેની કેટલીક કૃતિઓ હજી અપ્રસિદ્ધ છે, તેનું જમરગીત પણ હજી પ્રસિદ્ધ થયું નથી એવું કવિચરિત્ર પા. ૨૦૬ માં જણાવ્યું છે.

નાકના જમરગીતની રચના સં. ૧૬૦૫ માં થઈ છે એમ ગુજરાતી હાથપ્રતોની સંકલિત યાદીના પા. ૯૩-૯૪ માં (કૃષ્ણ વિષ્ણુમાં) લખ્યું છે. તેની હસ્તપ્રત વડોદરા પ્રાચ્ય વિદ્યા મંદિરના મંત્રાલય નં. ૬૦૦ માં છે.

(૫) ચતુર્ભુજ (સં. ૧૫૭૬ માં લખાત) તેની રચેલી જમરગીત પ્રથમ જાણીતી સાશ્વર થી. જોખીવાલજી, સારંગરાએ સં. ૧૬૨૨ માં લખાયેલી પોથીમાંથી ઉતારી ગુજરાતી સપ્તાદિકના મં. ૧૯૮૯ ના દીપોત્સવી અંકમાં સંપાદિત કરી હતી. તે તેમણે 'પ્રાચીન-રાગ સંમલ' માં મૂકાવવા સુધે મેળવી ફરીવાર પ્રગટ કરીને પુનર્મુદ્રિત કરી છે. તેમ. એકાંતરે આવતી દુહા અને છંદની કડીઓનો પદ્યમ છે. 'ભિરુનરિ કાવ્ય છુટવા બેટવા જમવાન' અને ચતુર્ભુજ 'કરગુગવ જોડી, જોવિત્ત જાનપલ જુદિ થોડી' એ બે ઉદ્દેશ આ કાવ્યમાં છે. તેથી આ કાવ્ય મં. ૧૫૭૬ માં અને આની રચના મુલાકાતમાં કરી હશે એમ અનુમાન થાય છે.

સં. ૧૮૨૯ ના આશ્વિન સુદિ ૧૧ રવિવારની લખેલી એક હસ્તલિખિત પ્રત પ્રો. ડૉ. મનુલાલ ર મળ્લુદાર પાસે છે. તેમાં રંક રૂપરામ નામના એક અપ્રસિદ્ધ કવિનો ઓર્વિદનો ગરબો છે તથા ભીમ વૈષ્ણવની રસગીતા (સંપૂર્ણ) તથા આ ચતુર્ભુજ કવિની ભ્રમર ગીતા ખંડિત છે. તેના ઉપરથી આ કાવ્યમાં આવશ્યક પાઠ ભેદ દર્શાવ્યા છે.

“ કવિ ચતુર્ભુજ નાનો અને અજાણ્યો છે પણ એની આ રચના ઉચ્ચ ક્ષેત્રની છે. સમગ્ર કાવ્યમાં કરુણુરસનું અસરકારક નિરૂપણ છે, અને રસપ્રવાહમાં આપણે તથાઈ જઈએ એવું એનું ભાષાપ્રભુત્વ છે. કૃષ્ણના મથુરાગમન વખતે મોપીઓની આજીજી, ઉદ્ધવની આગળ કૃષ્ણની જાલકીડાઓ સંભારીને ઓવાળેનો શોક, નંદ અને યશોદાનું રુદન-એ પ્રસંગોનું આલેખન કવિએ કાઈ કુશળ ચિત્રકારની જેમ કરેલું છે.” (પ્રાચીન કાવ્ય સંગ્રહની પ્રસ્તાવના)

આ કાવ્યની હસ્તપ્રતોની નોંધ દ. ૨૦૮ સં. ૧૭૭૪ તથા ૨૯૨ ક એ પ્રમાણે સંકલિત થાદીમાં છે. શ્રી પ્રુપય વિજયજી મહારાજનો ૭૫ મા વર્ષનો જન્મ ઉત્સવ કપડવંજમાં ઉજવાયો ત્યારે આ કાવ્યની પ્રાચીન હસ્તપ્રતો જૈન લંડારમાં છે તેમ કહ્યું હતું.

(૧) મીરાંબાઈ સં. ૧૫-૧૬૦૨ ખ્રિસ્તમાં તન્મય
હોવાથી ગિરધર નામર કીર્તિ તેમણે
પ્રભાવેશને વાણીનો દેહ
ઉર્મિઓ-દર્શનાં દર્શન છે.
વળી તેમના પદોમાં શૃંગાર
મુલલ લજ્જા
દિત મીરાંબાઈ
૨૬૦ માં કૃષ્ણ
કે ૧. કંઠે .

સુંદર સ્વામ હો, ૩. મળમાં ના'વ્યા ફરીને ગોપીનો વા'લો, ૪. સ્વામળિયે મેહેલ્યાં વિસારી.

(૭) કેશવરામ કાવ્યરૂથ (સં. ૧૫૬૨માં હયાત) કૃષ્ણકીડા કાવ્ય મંથના રચયિતા—આ કવિ સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા પ્રભાસ-પાટણના વતની હતા. તેમના પિતાનું નામ રદેરામ અને માતાનું નામ તારદે હતું. તે જ્ઞાતિએ વાલમ બ્રાહ્મણ હતા. તેમને સંસ્કૃત અને મળ-ભાષાનું સારું જ્ઞાન હતું. તેથી તેમણે સંસ્કૃતમાં રતોત્રો અને મળ ભાષામાં પદો રચ્યાં છે.

આ કવિ વૈષ્ણવ છે અને કૃષ્ણનો અનન્ય ભક્ત છે. આ કવિ માટે કવિ ચરિત પા. ૨૩૮માં લખ્યું છે. “કેશવદાસની આ કૃતિ ભાલણના દશમ સ્કંધથી ચંદ્રિવાતી છે જ, પણ પ્રેમાનંદના દશમ સ્કંધને ક્યાંક હઠાવે તેવી છે. તે પ્રેમાનંદની મારફત સ્વતંત્ર રીતે કાવ્ય પ્રસંગ યોજતો નથી છતાં, કેશવદાસ રસને ત્રણેય જગતી રાખે છે તે એની વિશિષ્ટતા છે.”

“નયણે નહિ રહે વારિ વાર્યારે,” “અમ રડતાનાં જીવન લાવેરે” “તહીયેયાં માણસ ટળિયારે,” “અમે આજ અમી બહુ પીધુરે;” એવાં નાનાં ટૂંક તળપદી લોકભાષાનાં વાક્યો કવિએ આ કાવ્યમાં ગૂંથ્યાં છે તેથી આ કાવ્ય વાચકના હૃદયમાં સીધી અસર કરે તેવું છે. પોતે સંસ્કૃતમાં પંડિત હોવા છતાં શબ્દાકંઠરમાં ન ફસાતાં પોતે પચાવેલી લોકભાષામાં આ લોકભોગ્ય તેની કૃતિ છે. તેથી તે સર્વાંગસુંદર બનવા પામી છે. વળી ચતુર્ભુજની ભમરગીતા સાથે આ ગોપીસન્દેશનું કંઈક સામ્ય છે તેનું કારણ બન્ને કવિઓ ભાગવતને અનુસર્યા છે. આ કાવ્ય ૨૧૦ શ્રી. અંબાલાલ બા બનીએ સંપાદિત કરી પ્રગટ કર્યું છે.

(૮) બ્રેહ્મદેવ (સં. ૧૬૦૯માં હયાત) આજથી સવાસો વર્ષ પહેલાં આખા ગુજરાતમાં બહુ પ્રસિદ્ધ એવી આ ભમર ગીતાની હસ્ત

લિખિત પ્રતો એકડોની સંખ્યામાં મળે છે. ગુજગતી હસ્તપ્રતોની સંકલિત યાદીમાં ૩૭ હસ્તપ્રતો છે જેમાં જુનામાં જુની પ્રત સં. ૧૬૮૬ ૩૨૪ છ ફાર્ગસ સલામા છે. મારી પાસે સં ૧૬૮૬ અને સં. ૧૮૦૬ની બે પ્રતો છે.

‘બ્રહેદેવતું’ હસ્તલિખિત ગ્રંથોમાં નામ પ્રિદિદે, જે દેવ છે. તે બૃહદ્ શબ્દનું અપભ્રંશ હોય તેમ લાગે છે. બૃહદ્ શબ્દ વિરતા-ધાણું અથવા અક્ષર ધ્વજ અર્થમાં વપરાય છે. (જેમ કે પ્રાકૃતાઃ સકલા દેવા ગણિતાનંદકં બૃહત્) (કૃષ્ણાશ્રય શ્રીવલ્લભાચાર્યજી કૃત) તે ઉપરથી બૃહદ્ દેવ એટલે પુરુષોત્તમ એવો અર્થ થાય. બે દેવ એ બૃહદ્ દેવતું દૂકું નામ હોય! આ નામ વૈષ્ણવ સૂચક છે.

આ કવિની ભ્રમર ગીતાનો ભાવ સમજાવતું ગ્વતંત્ર ટિપ્પણ આ ગ્રંથના અંતે આપ્યું છે, તેથી અત્રે વિશેષ લખતો નથી, પણ શરૂઆતમાં કૃષ્ણ ઉદ્ધવ સાથે કહેવપ્રવે છે ‘મજનાર દુઃખ કંગો નહિ’ ત્યાં મજ શબ્દ ભ્રમર અર્થમાં છે તેથી ભ્રમર ગ્વલાવવાળી મજનારી માફ રવરૂપ જેતાં સ્તબ્ધ બની, ત્યારથી તેમના મનમાં કૃષ્ણ સિવાય બીજું વસતું નથી. એવી મજનારીનો સદેશ લઈ ઉદ્ધવજી ગોકુલ આવ્યા. નંદજી વગેરે ઉદ્ધવજીને મૂળથી પિછાનતા હતા અને તે બૃહદ્વપતિના શિષ્ય અને કૃષ્ણના સખા છે તે પણ જાણતા હતા; એટલે તેઓ જ્ઞાનની વાતો કરી વિરહથી પીડાએલાને વધુ દુઃખી ન કરે તે માટે પૂતના વધ, શકટ ભંજન, તૃણાવત વધ, ચમલાશ્વન ભંજન, ગોવર્ધન ધરણ વગેરે લીલાઓદ્દાગ કૃષ્ણે અમારા અજ્ઞાન, અન્યાય, અન્યા-આસક્તિ વગેરે છોડાવી અમને અનન્યાયથી પ્રેમી બનાવ્યા. તેમ નંદજીએ મર્મમાં રડતે હૃદયે ઉદ્ધવજીને કહ્યું. તેમ છતાં જ્ઞાની પુરુષો પ્રેમીને તટકાળ સમજી શકતા નથી; એટલે તેમણે “ઘટ-ઘટમાંદા રણિ બ્યાપિ” એવી જ્ઞાનની વાતો કરી.

બીજો દિવસે વહેલી સવારે ગોકુલનો સોનાનો રથ, ઉદ્ધવજી

અને રડતા હૃદય વાળા નંદ યશોદાને જોયા. ઉદ્ધવજી કૃષ્ણ-સ દેશ લઈને આવ્યા છે ને તેદ્વારા જ્ઞાનની વાતો તેઓ કરશે તે તેઓ ચતુર હોવાથી તરત સમજી ગયા તેમ જતા, તેઓ દાઝ્યા ઉપર ડામ, કે વાગ્યા ઉપર લૂથું નેવી શુષ્ક વેદાતની વાતો ન કરે તે માટે વ્યગોક્તિથી ગોપીજનો પોતાના ભાવ ઉદ્ધવજી આગળ વર્ણવે છે (કડવુ ૩-૪). તેમ જતાં ઉદ્ધવજી વેદાત શાસ્ત્રોના સિદ્ધાંત કહે છે (૫૬-૨), ત્યારે કડવા ૫ થી ૭મા ગોપીજનો બે હાથ જોડી ઉદ્ધવજીનું મન જ્ઞાનમાથી ખીજે વાળવા કૃષ્ણને। સ્વભાવ, તેની રાસાદિક લીલાઓદ્વારા તેના અજળ પ્રેમની વાતો કહે છે. વળી તે પ્રેમની વાતો સીધી ન કહેવી પડે તે માટે ભ્રમરને ઉદ્દેશીને પ્રેમનો માર્ગ અટપટો છે ને કૃષ્ણ પ્રેમસ્વરૂપ છે તેથી તેના અટપટા પ્રેમની વાત કાચલ, ભ્રમર, ભુજંગના દૃષ્ટાંતથી કરી તેના ધર્મયુક્ત ધર્મી રતરૂપનું વર્ણન કરે છે. તથા પરશુરામ, શ્રીરામ વગેરે અવતારોમા તેની લીલા આવી અટપટી હતી તે કડવા ૧૧મા જણાવી છેવટે કહે છે કે આ બધી લીલા સભારતા, તેની મન ઉપર અસર થાય છે ને તેથી મન ઘેરું થાય છે.

ગોપીજનોની આ વાતો સાંભળી ઉદ્ધવજી તેમના ભાવ સમજ્યા, તેમનું હૃદય દ્રવ્યુ, ને આખમાથી અશ્રુ સરવા લાગ્યા, તેમ જતા આ દ્રવેલા હૃદયમા પાછું જ્ઞાન સ્વાર થઈ ગયું ને કડવા ૧૫ થી ૨૦ સુધી જગત, જીવ અને પરમાત્મા સંબંધી બ્રહ્મવાદની વાતો જોગશાળી કરવા લાગ્યા. પણ ગોપીજનોના મન કૃષ્ણમા રતબ્ધ (જાણે ચિત્રામણુ લખીઆ-૫૬-૬) હતા. તેમના જ્ઞાનની આ શુષ્ક વાતોની જરાયે અસર ન થઈ; ઉલ્લટું યોગ, સન્યાસ ને મોક્ષને ન ગણતા ગોપીઓ ઉદ્ધવજીને કૃષ્ણ-પ્રેમમા તરબોળ કરે છે ને કૃષ્ણલીલાનાં ગથણ બતાવે છે આમ દશમ સ્કંધના ૫ થી ૩૨ અધ્યાય સુધીનું રહસ્ય ઉદ્ધવજીને તેઓ સમજાવે છે ત્યારે ઉદ્ધવજી પોતે જ્ઞાની હોવા જતા પોતાને ‘મદધી’ કહે છે ને ગોપીચરણરજ મેળવવા માટે વૃન્દાવનની લતા થના ધરજે છે

હેલ્લા કડવામાં ઘેરેઘેરે પોતાના જીવનને સમગ્રી રેલકીક વાતો લખી છે.

“અમ્બુ રદિત અનુદિત ઉદ્દમ, કનું બમર-ગીતા તણું;
અર્થ એકિ ન નળણું, રવત બોલાવ્યું તે મિ કદ્યું. (૩)

વિદ્વાનોની પરીક્ષા શ્રીભાગવતના જ્ઞાનદ્વારા થાય છે. તે પ્રથમા મૂળગ્રંથ અને લીલાની ગૂઢ વાતો છે, તે સમજવી મુશ્કેલ છે તેથી કવિ કહે છે કે એ ગૂઢ વાનોમા દુ ગમ્બીરદિન મુ જના, તે સમજવા અનુદિત -ગેજ પ્રપત્ત કડું છું. શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ગુજરાતમા ગળુ વખત પધારેલા. તેમની હેલ્લી વાતો સ. ૧૫૮૫મા હતી. વળી શ્રીગુરુસાંચીજી પણ ગુજરાતમા સં ૧૬૦૬ પહેના પધારેના. આ વખતે ગુજરાતમા રાણા વ્યાસ જેવા ધણા પંડિત લોકો શ્રીભાગવતના સારા અભ્યાસી હતા. તેઓ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના શિષ્યો હતા. આવા ઠાઠ લોક પંડિતની મંડળીમાં ઘેરેઘેરે શ્રીભાગવતનું શ્રવણ કે વાચન સતત કર્યું હોય! તેથી કવિ પોતે કહે છે કે ‘અર્થ એકિ ન નળણું, રવત : બોલાવ્યું તે મિ કદ્યું.’” આ બમરગીતાનું દ્રિષ્ટાંત વાંચતાં ખ્યાલ આવશે કે તેણે મુખ્ય આધાર શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની લીધો છે. એ વાત સાચી છે કે તેણે આ વાત રપટ લખી નથી પણ મોઢમ-પણે જણાવી છે.

શ્રીગુરુસાંચીજીએ સં. ૧૬૧૭માં અડેલ છોડ્યું ને સં. ૧૬૨૨માં ગોકુલમાં વગવા ત્યારથી ભાવાત્મક પ્રવૃત્તિમાર્ગ-સપ્રદાયનું સ્વરૂપ વિકસ્યું છે. ને તેનું દર્શન આપણે બીમ વૈષ્ણવની રસિક ગીતામાં રપટ-પણે જોઈ શકીએ છીએ.

ઘેરેઘેરે બમરગીતાને રદિયાબો ગસ કહે છે. તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે તેણે જૂની રાસ પદ્ધતિનું અનુસંધાન સાર્યવવા પ્રપત્ત કર્યો હોય! તેની કવિતા ઉર્મિમય અને આત્મલક્ષી હોય તેમ લાગે છે. વળી તેણે “સ્વીકારેલા રાગ પણ ધન્યાશ્રી, વૈરાટી,

(વીગડી) સામેરી, રાગમી, સારંગ, કેદાર, વસંત જેના નરસિંહના પદોમાં જણાતા પસંદ કર્યા છે એશક પદો પછી એ ચાલુ દેશી પ્રયોજે છે જે પછી વગ્ગુપ્તીતિયે ઉપરના રાગોમાં ગવાય છે " (કવિ ચરિત ૫૧-૩૦૫) વળી નરસિંહ મહેતાની ચાતુરીની પદ્ધતિના નાના નાના પદમય કડના એજે આ કાવ્યમાં આપ્યા છે, તેથી તેના ઉપર નરસિંહ મહેતાની અમર હોવાનો સંભવ છે ભ્રમરગીતાનું હમુ પદ જૂલજામાં છે પ્રેમાનંદ અને દયારામ જેના સમર્થ કવિઓ ઉપર પછી આ ભ્રમરગીતાની અસર માલમ પડી આવે છે "કાલા સઘલા હોયે' ફડે લરા" એ પદ ઉપરથી જાણે ગસિક લકતકવિ દયારામને "સ્વામરગ સમીપે ન જાવું" એ ન શુદ્ધ હોય !

આ કવિના આજ સુધી અજ્ઞાત મે કાવ્યો મને સ ૧૮૦૫ અને સ ૧૮૦૬ની હસ્તલિખિત પ્રતોમાંથી મળી આપ્યા છે. તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે કદાચ તેણે આખી કૃષ્ણવીલા કાવ્યમાં કહી હોય તેણે પંથડા નામે કાવ્ય રચ્યું છે તે નરસિંહ મહેતાના ગ્યેલા "મદન સાહેબડીરે, કે હીડતિ લડસડતા ડગલા" જેવું છે આ જાનને કાવ્યો નીચે મુજબ છે

(૧) ગગ ગોડિ—આખ મિયામણીનું પદ, હરત પ્રત સ. ૧૮૦૬? પાનુ ૨૬૨,

વૃન્દાવન રહીઆમણુ રે, રુડા રામ રમે રે,

તાહા છે કૃષ્ણ ઠાડામણા, સહુકોને મમે રે (૧)

મોર કરે રે ટૂંકકડા, જોલે કાએલ કાલિ;

સોલ કલા સોહિએ ચાદલો, રડિ રાત અનુઆલી (૨)
આવો ને આખ મિયામણી, હરિજી રમરા તેડે;

આખાપે આગલથાં સચર્યા, જોપિ સરૂવ કેડે (૩)
હસીને હરિ કેડે મરકવા, નિકમ દે છે તાલી;

સરસ સોહાવે મુંદરી, રડિ રાત અનુઆલી (૪)

- ૧૧૨૧ તે નવ જોખના, સરવ લાંમર બોલી;
 રૂપ મનોહર માનની, પેહેરી નવરંગ ચોલી. (૫)
- પેહેરી પટોલી ચંદ્રી, કાને કુંડલ ઝલકે;
 હાર નાગોદર કંકન, કટિમેખલા ખલકે. (૬)
- માગ સિંદુરે પૂરીઆં, દલકે શીર વેણી;
 કેસર તિલક સોહમણું નયણે મિસજ જીણી. (૭)
- પરઠણુ લાગી પદ્મની, પેહેલાં હરિજનો વારો;
 સાંભલ રે કહૂ સામલા, એક અખેર। સારો. (૮)
- જોણી પરે આંખ મીચાડજો, જેમ ના શકે હેરી;
 સાન કરે સરવ મુંદરી, રખે ખલકે ચૂરી. (૯)
- વિદ્યુડા વાજે ધણા, પગ પરઠોજી જાના;
 ચોદેસે જાઓ જુજુઆ, પછે કુણે સા'સે. (૧૦)
- વૃન્દાવનને ઓલવે, ગોપી જઈ ગોઠિ;
 આંખ ઉઘાડીને જોઈ અં, ગોપી કંઈ એ ન દિડી. (૧૧)
- પેર કરી પીતાંબરે, વાહિ વેણુ રસાલી;
 મદન જગાવ્યો માનની, સરવ આવી ચાલી. (૧૨)
- જાણે નાદે વિઠલે, રંગ રાધા આલી;   x   x   x   x   (૧૩)
- સર્વ વિમાસે મુંદરી, આપણુ કીમ કરીશું;
 એ જાણીઓ ગોવાલીઓ, એને કીમ આલીશું. (૧૪)
- આલોચે મૃગલોચની હાવે (કીમ) કીજે,   ■   x   x   (૧૫)
- અદ ક્ષણ અલગો ન મોકીએ, ઉરઅંતર સંગ લીજે;
 સમરથ સ્વામી જોદેવ તથો, તેણે ગુણુ ગાધ જો. (૧૬)
- (૨) રાગ-વેલા ઓલિ પંચડો-સં. ૧૮૦૫-હરતપ્રત પાનું ૬૩.
- પંચડા નિહાલતીરે, પેખતી પીતાંબર પગલાં;
 મનસા ઘેલડી રે, હરતાં ડગમગતાં ડગલાં. (૧)

સ્વામા સ્યામને રે, હીડું મારમડો મારગમાં જોતી;
વહાલો ક્યાહાં મલેરે, જોપી આસુડા લોહતી. (૨)

જોળન જલપૂં રે, જાણુ સખી જૂધર મેટ કરેશ;
જો હરિ નહિ મલે રે, તો માહારા પાપી પ્રાણુ તજેશ. (૩)

જો હરિ નહિ મલે રે, વીષડા ઘોલીને પીયેશ,
જો હરિ નહિ મલે રે, હઈડું ફાડી પ્રાણુ તજેશ. (૪)

ચાલો ત્યાહાં જઈએ રે, જ્યા શ્રીમમુનાજીને તીર,
હઠા હરિ જોસતા રે, જમતા કરમદડો ને ખીર (૫)

વળગતા વાસલી રે, જોપિકા ગાતી સઘલી ગીત,
તે કામ વિસરુ રે, માહારા પુર્વ જન્મની પ્રીત. (૬)

મેણે નીર ઝરે રે, ચતુરા ચીર વડે લોતી,
જાઈ પૂજ્યુ દુમને રે, જોપી વનવનમાં જોતી (૭)

જોધતી સુંદરી રે, જમ વન ટલવવતી હરણી,
ચોકરી ચંદ્રવિના રે, જમ અંધારી રજની. (૮)

વિજાખંતી મેહણી રે, વહાણું મન્દાવન મંજાર,
બેહેવનો ગ્યામી મલ્યો રે, પ્રભુ મારી આવાગમન નિવાર. (૯)

(૯) લીમ વૈષ્ણવ (સં. ૧૬૩૦) બેહેવેવની ભ્રમર ગીતા
જેટલું લોકપ્રિય આ કવિની રસિકગીતા, રસગીતા, ઉદ્ધવગીતા
અથવા ભીમગીતા મૂળ ૧૩૫ કડીવાળું નાનું કાવ્ય છે. તેમા તેણે
ઉદ્ધવના મજગમનનો પ્રસંગ મધુરી વાણીમાં આપ્યો છે.

આ કવિના જીવન અને કવન ઉપર એક લેખ અનુમલ
માસિક વર્ષ ૨૧ના અક ૨માં પા. ૬ થી ૧૧મા મેં લખ્યો છે.
તેના જીવનની હકીકત બસો જાવન વૈષ્ણવ લા. ગુજ્જની વાર્તા ૨૩૭માં
છે. તેમા તેનું સ્પષ્ટ નામ નથી પણ વાર્તાનાં વર્ણન ઉપરથી તે
રાજા આ ભીમ છે તે સમજી શકાય તેમ છે. ચોતે વૈષ્ણવ થયા
પછી રાજ છોડી મોટા ભાગે મજમા વૈષ્યાં હતા.

સૌથી પ્રથમ આ કાવ્ય ગુર્જરાતી પ્રેસના કાવ્ય દોહન ભાગ
૭માં છપાયું હતું ત્યાર પછી ડૉ. એ. જી. જો. તારાપોરવાળાં સંપાદિત

સાંભળી પોતે કૃષ્ણલક્ષ્મી દોવાથી રાજી થયા, અને તેથી પોતાનું આતિથ્ય થયું માની, ગોકુલની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

હવે ઉદ્ધવજી ગોપીજનોને મળ્યા, ત્યારે પોતે જ્ઞાની દોવાથી હૃદયમાં ગોપીલાવની ઉત્તમતા વસી દોવા છતાં. બહારથી તેમના લાવની ઠેકડી કરતા કહે છે. “ અતિ અજ્ઞાન જાણું કે, તેણે તમે વસવડો ” તેના કડતાં યોગથી હૃદયમાં ધ્યાન ધરવાથી હરિ જલદી મળશે એમ ૩૩ થી ૩૭ કડીમાં જાણાવે છે.

તેનો ઉત્તર આપતા ગોપીજનો કહે છે કે તમે હરિ કહો છે તે ઈશ્વર અક્ષરબ્રહ્મા અધિપતિ છે. તેમાં ઐશ્વર્યાદિ ૭ ધર્મ છે તે ઘણું ઘણું તો સર્વ પ્રકારના ઐશ્વર્યાદિ ૭ ધર્મવાળી સુખ સંપત્તિ કે મોક્ષ આપે પણ તેમનાથી લક્ષ્મીના રસાત્મક ભાવો સંતોષાર્થ શકે તેમ નથી કડી ૩૮). પછી કડી ૩૯માં કહે છે: જેમ વિષ માણસને મૃત્યુ પમાડે છે એટલે જડ બનાવે છે તેમ યોગ વગેરે ધર્મો તો આત્માને જડ બનાવે છે. વળી યોગના ધ્યાનથી આત્માના દર્શન થાય પણ પરમાત્માના સ્વરૂપનું દર્શન તો ન થાય. તેથી તેણે ધ્યાન ગર્દભસ્વારી, ઉદ્ધાર દોકડા, મશાણુ શયન, કુસુંગા કાપડો વગેરે જેણું છે. જ્યારે રસાત્મક એવા કૃષ્ણ પરમાત્માનું મિલન ગજરવારી, રોકડ રકમ, સજ્યા શયન, તથા રેશમી કાપડો જેણું નિત્ય સુખકર છે. એમ ૩૯ થી ૪૭ કડીમાં સદૃષ્ટાંત સમજાવ્યું છે. પછી આ રસજ કવિ લલિત ને યોગનો તફાવત કડી ૪૪ થી ૫૦ સુધીમાં સમજાવે છે અને કહે છે કે કૃષ્ણ સાથે અમારાં મન મળી ગયાં છે હવે યોગ અને ધર્મની વાતોથી એ મન ચળી બીજે વળવાનાં નથી. પછી કવિ વેદનાં સાધનોને કૃતરાંના ભસવા સાથે સરખાવે છે. તેનાથી જીવ સંસારથી સાવધાન થાય. બ્રહ્મા ને મહાદેવ મનના ધ્યાનથી ઈશ્વરનાં દર્શન પામે છે પણ તેથી શું? પછી રાવમાં આવી ગોપીજનો કહે છે કે કૃષ્ણને કહો કે કુળને યોગ

શીખવે અને હવે ગીધું કહે છે કે કુખ્જ સાથે પ્રીતિ કરતાં તેમને વિચાર ન આવ્યો. પણ તેથી અમને લાજ આવે છે. પણ પછી કહે છે કે તેમા તેનો દોષ નથી, એ તો ત્યાંના કુખ્જનો પ્રતાપ છે; અને કટાક્ષમાં કહે છે કે કૃષ્ણ હવે કુખ્જવદ્વલ કહેવાવવા જોગ્યો. પછી પોતાનાં પ્રેમ-તરવારની વાત કહે છે. '

“પ્રીત તરવાર બાંધી રે, પગ રે પાછા ફરે;

• તે-પે' મરણુ લધું રે, જીતીને શું કરે? (૬૭)

જેમ સિંહના વનમા બકરી ચરી શક્તી નથી તેમ આ પ્રેમ-પંથમાં મર્યાદાધર્મી ટકી શકે તેમ નથી. અમે આહીર જાતિના છીએ, અમે તો હરિને રસગીતના ગાનથી નયની ભણીએ, તેને અમે સર્વસ્વ સોપ્યું છે. વગેરે કહી હવે ગોપીઓ પોતાના હૃદયની વાત કહે છે. રસાત્મા કૃષ્ણ મજામાં છે, મથુરામાં નથી.

અમારો નાથ ઉદ્ધવ રે, મથુરા નથી ગયા,

રખે દષ્ટ ન લાગે રે, નયણામા છીપી રજા. (૭૫)

એ સ્વરૂપ સંબંધ નથી રે, જુઓ પોયાં કથી;

મજામાં વિહાર કરે રે, તે તો તમે દીક્ષા નથી. (૭૬)

પછી ઉદ્ધવજીને ગોપીઓ કહે છે મદ્ય અને કંસ વધ કરનાર કૃષ્ણ ઐશ્વર્યાદિ ધર્મવાળા છે. વળી તમને આ પ્રેમપંથમા ગમ ન પડતી હોય તો જ્યાં ત્યાં સુખથી ફરો.

હવે ગોપીઓ કહે છે આ રસાત્મા કૃષ્ણ અમારા નયનમાં વસ્યા છે તેથી જેમ પ્રથમ રાસાદિ લીલાદ્વારા સમૂહમા સુખ આપ્યું તેવું સુખ અમને મળતું નથી; તેથી વિરહ વેદના યાય છે. આમ તેમની સચોટ વાણીથી ઉદ્ધવજીને અસર થઈ; અને નારદ-પંચરાત્ર પ્રમાણે માહાત્મ્ય જ્ઞાન યુક્ત ભક્તિથી લગવાનું મળે છે તે ભ્રમણા તેમની લાગી અને જ્ઞાન ગર્વ ટળ્યો. હવે ઉદ્ધવ-ગોપીપદના સ્પર્શની ઇચ્છા કરતાં કહે છે કે:

“સર્વને દુર્વાલ ધણું રે, ગોપીને સુલલ સ્ત્રિ,
તેની તમો લાકિન પામ્યા રે, કાણુ પુખ્ત કરી.” (૯૯)

હવે પત્રી પોતે વ્રજલકિતની ઈચ્છા કરે છે અને ગળગળા
થઈ મંથુરા જાય છે ને કૃષ્ણને કહે છે કે:

“હુ તો મતિમંદ પ્રભુ રે, વ્રજ નિદા કરી,
મહા અપરાધ પડ્યો રે, જીવ્યા પાપે ભરી (૧૧૭)
મેતો કઈ લઘુ નહી રે, મહાકર્મજડ હુતો,
વ્રજ-પદરજ વંદી રે, હવે કાઈ થયો છતો (૧૧૮)
છેવટે ગોપીઓના સત્સગની ઉત્તમતા જતાવતાં કહે છે કે:

“તમને તે જાણે રે, જોને સત્સંગ રે,
જોને એક મન પ્રભુ રે, તમો-થું રંગ છે” (૧૨૧),

છેવટે કૃષ્ણની વિરહ તાપાત્મક લલિત પુનઃ ભારતમો સ્થાપવા
શ્રીવલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીવિદુલનાથજી પ્રગટ થયા છે તે વાત કરી,
કહી ૧૩૭ માં નૃસિંહ મહેતાનાં સંદર્ભો કહે છે કે:

“વ્રજમા લલિત ઘણીરે, શિવ જાણે સહી,
વલી કોઈ રમિક જનરે, તેહને સુધ લહી.”

સુધ-ને ઠેકાણું લીલા શબ્દનો પાઠભેદ મહે છે જો કે જનને
પાઠભેદ નૃસિંહ મહેતા માટે અનુકુળ છે. વળી શિવજીનો આ કહીમા
ઉલ્લેખ પણ ધ્યાન ખેંચે તેવો છે.

છેવટે કવિ કહે છે કે આ ગ્રંથની રચના શ્રીવલ્લભાચાર્ય વગેરે
આચાર્યપ્રસારે, સુરદાસ નૃસિંહ વગેરે લક્ષ્યપ્રવરોના હૃદયમા વસેલી
ગોપી લલિતના અનુભવ ઉપરથી કહી છે.

વ્રજની જિંચી દશારે, સુહુ કોઈ મન ધરી,
તે મોહથી કણિકા કાઢીરે, રસિક-ગીતા કરી. (૧૪૩)

ભીમની આ રમિક ગીતા મહા ભરત કવિ નંદદાસજીન

મગલાયાના બ્રમરગીત સાથે સરખાવી શકાય તેવી ઊંચી કક્ષાનો આ એક ૧૩૫-૧૪૫) કડીનો સળંગ સુદર કાવ્યગ્રંથ છે. ગુજરાતી ભાષામાં આવું ભાવસમૃદ્ધ કાવ્ય ભાગ્યે જ જોવા મળશે.

(૧૦) હરિદાસભાર્ગ : (સં ૧૬૬૦ થી ૧૭૦૦) તેઓ ભરૂચના વતની હતા; પણ શ્રીગોકુલનાથજીના સેવક થયા પછી શ્રીગોકુલ વર્યા તેમણે અનુભવાનંદ, વિરહ ગીતા, રસમંજરી વગેરે અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમનાં પુત્રી ગોમતીબેન પણ ભક્ત કવયિત્રી હતા. તેમણે કમન-રસ નામે એક મોટો માગલ્યનો કાવ્યગ્રંથ લખ્યો. ■

તેમણે બ્રમરગીતાના અનુકરણમાં વિરહગીતા લખી છે. વિરહગીતાનો વિષય શ્રીવિકુલનાથજીના ચોથા પુત્ર શ્રીગોકુલનાથજી વિષેનો છે. શ્રીગોકુલનાથજીનો અસાધારણ પ્રભાવ તેમના ભક્તો ઉપર હતો, અને તેમના ભક્તો તેમને પરમાત્મા માનતા. જ્યારે શ્રીગોકુલનાથજી સ્ત્રીનામાં પધાર્યા (વિદેહ થયા) ત્યારે તેમના ભક્તોને તેમનો વિયોગ અગ્નિ પેઠે દઝાડવા લાગ્યો. આ વિરહ તાપથી ધન્યવા માટે ખીચી બાહારનું કાર્મ સાધન ન હતું તેથી પ્રભુને ગાનદ્વારા હૃદયમાં પધરાવી. તે વિરહતાપ શમાવવાનો એક જ ઉપાય હતો. તેથી તેમના અનેક ભક્તકવિઓએ શ્રીજીના જીવન ને સ્ત્રીના અંગે અનેક ભાવ-સમૃદ્ધ ગ્રંથો લખ્યા છે. વિરહગીતા આવી તાપાત્મક વિરહભક્તિનું ફલ છે, જેમાં શ્રીગોકુલનાથજીનું જીવનચરિત્ર, દિનચર્યા અને મહા-ઓચ્છવનું સુંદર વર્ણન છે. આ કાવ્ય ગ્રંથના ૩૦ પ્રભાવમાંથી ૨૬ પ્રભાવ મળે છે. શરૂઆતના વિરહના બે ઘોળ છે, તેમાં કવિ કહે છે. વિરહ ભક્તિ સંયોગ ભક્તિ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે

વિરહ સયોગ વિચાર કરતા, શ્રેષ્ઠ વિરહ કલો તે,
એ શ્લોક શ્રીમુખે કરી કલો, સદ્ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ છે જે. (૪)

પર્યંતે તેહને દેખીયે, સર્વત્ર તે તે તેહ,

પૃથ્ઠાગ તેહને દેખીયે, સધલી દિશોદિશ તેહ (૫)

સંજોગ્ય શૃંગાર તે પ્રથમ છે, પછે શ્રેષ્ઠ તે વિરહ શૃંગાર,

સહ પ્રાંથ-મતે તે પ્રસિદ્ધ છે, ફલ પ્રકરણે કહ્યો વિરતાર. (૬)

જ્યમ જૂખ વિના અન્ન ના રુચે, વિણ તરસ ન જલ-રવાદ,

તડકા વિણ જાણે નહિ, દેા છાયાનું સુખ માધ. (૭)

એમ વિરહ વિણ તે ન લહે, સંજોગ્ય-તણું સુખ સાર,

વિરહ તે તેહને ઉપજે, જ્યાહાં પ્રમુજની કૃપા અપાર. (૮)

ત્રીજા ઘોળમાં લકનોનો આ વિરહ જોવા એક સખીને મોકલે
છે, તે વિધે કવિ લખે છે:

ઘોલ વિરહનું સલસી, પ્રભુ મનમાં ક્યો વિચાર;

સખી એકને મોકલી, જોવા સર્વ પ્રકાર. (૧)

જે આગવ કરે વિનતી, વિરહણી સૃષ્ટિ-સમાજ,

પ્રભુ નિકટથી આપ્યાં તમો, શું તું-શું કીજે અમો આજ. (૨)

પેહેલે પ્રાગટ્યે સાંલણું, એક જમર આવીજો તેહ,

તે છપદ કશું સમજે નહિ, જે કહેવો હોય તેહ. (૪)

વલી પુરુષ જાતિ મોકલ્યો, હિંદવ સુપયો તે પાસ,

તે રનેહ વિરહ જાણે નહિ, ને ફેકટ વાટે ધાસ. (૫)

આ હિંદવજી અને જમર મુખ્ય યાની લકન હતી, રસાત્મક
માર્ગમાં તેમનો પ્રવેશ ન હતો; તેથી ઝોપીજનો પાસેથી પ્રેમ લક્તિ
સાંલણી પણ તેની તેમને બરાબર અસર ન થઈ. જ્યારે અહીં
શ્રીગોકુલેશજી, તેમની સખી અને વિરહી લક્ત. સમાજ બધાં
રસાત્મક માર્ગનાં છે. તેથી આ વિરહગીતામાં એકવાક્યતા છે.
તેથી કવિ કહે છે કે.

હવે મનસા શુદ્ધ કરી સૂણો, એકમનાં અહારી વાલ,

જમર ગીતા રીતે કહું, વિરહગીતા સાક્ષાત. (૮)

બ્રમ્હગીતામા જેમ શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રોનું વર્ણન આવે છે તેમ વિરહગીતામા શ્રીગોકુલેશ્વરપ્રભુના વિરહની શાંતિ માટે તેમનું આપ્ત જીવન અને તેમના જન્મ ઉત્સવનું વર્ણન સખી આગળ શ્રીગોકુલેશ્વર પ્રભુનો વિરહી સમ જ-લક્ષ્મી કહે છે એક રીતે આ અથ ઐતિહાસિક અથ છે અને શ્રીગોકુલેશ્વરપ્રભુના ઉમદા જીવનની નોંધપોથી સમાન છે. આ અથ અતુલ્ય માસિક અથાક ૧૪ના ૧૧-૧૨ અક્રમાં પ્રગટ કર્યો છે.

(૧૧ વિશ્વનાથ જાની કૃષ્ણના માતૃપ્રેમ અને જગોદાના અપત્ય-વાતસલ્ય ભાવ અને માર્દવભાવનું દર્શન કરાવતો અદ્ભુત કાવ્ય અથ પ્રેમ-પચીસી-પચીસ પદોનાજો આ કવિનો રચેલો અથ છે. આ કાવ્ય સૌથી પ્રથમ પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય નામના અથના પા ૮૨માં ૧૧૮માં પ્રગટ થયું છે આ કવિના રચેલા સગાળ ચરિત્ર અને મોક્ષાળ ચરિત્ર ઉપરથી કવિ પાટણુનો વતની તથા સ. ૧૭૦૮માં તે બન્ને કાવ્યમથો રચ્યા હોવાથી હયાત હતો એમ કવિ ચરિત્રમાં જણાયું છે વળી આ કવિની રચેલી ચાતુરી ચાલીશીની ખડિત પ્રત પ્રાચીન સાહિત્યના અભ્યાસી શ્રી ભોગીલાલ સાહેબગને મળી હતી તેમાં ૧૦ પદ છે

આ ચતુર, ચાતુરી કે ચતુરા ચાલીશીની એક પ્રત પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યના સારા શોધક તથા સંગ્રહક ડૉ શ્રી મણુનાથ ર. મજમુદાર તરફથી મને જોના મળી હતી તે હસ્તલિખિત અથમાં શરૂઆતમાં (૧) નગસિંહ મહેતા ને ઝોર્વિંદના પ્રભાતિયા અને (૨) રઘુનાથકૃત ઉદ્ધવ સંદેશ છે. ત્યાર પછી તે અક્ષરો કરતા જુદા મુંદર અક્ષરોમાં ૩) ‘અથ ચતુર ચાલીસી લખી છે’ એમ શરૂઆત કરતી ૪૦ પદોની અખડ પ્રત પા ૧ થી ૩૮ સુધીમાં છે ત્યાર બાદ (૪) રસિક રાસ કે રાજ નામનો વિશ્વનાથ વિરચિત રાગકૃષ્ણ પ્રથમ સમાગમ વર્ણન નામનો અષ્ટમો રિનોદ પુરણ સમાપ્ત

ધતિત્રી એમ છે તે અથના પાના ૧ થી ૪૦ છે આ રસિકરાજ અથ વિશ્વનાથ સ ૧૫૬૨ જેઠ સુદ બીજ ને વાર ગુરુ લખ્યાને તેમા ઉત્તેખ છે

“સવત પદ (૨) જાસડો જ, તે જેષ્ટ સુદિ તિથિ બીજ
વારગુરુ ને ઇદુ વપ અથ પ્રણય રીજ ’ (૯)
વિશ્વનાથ કર જેડી કહે રે, કૃષ્ણ રાધા પાસ
અધાડ અમાને પમાડો નાશ દુઃખ
મનિ મોહોટાને નમુ હું, નમુ ગુરુને ચરણ,
(ન)મુ રાધાકૃષ્ણને જે રાખ હું ને શર્ (૯૮)
ગાયત્રીને હું નમુ, મનથી નમુ વાણી વેદ (૯૯)

x   x   x   x   x   x

ચાતુર જનનો અથ છે એ રસિકનો છે રાજ,
નાથ કર જેડી કહે છે, જે જે શ્રીમાદારાજ (૧૦૦)
શીખે ભણે ને ગાયે સાબલે, તેની પોચે આસ,
વિશ્વનાથ કર જેડી કહે છે, ચરણે રાખો માદારાજ (૧૦૧)

જ્યારે આ કાવ્યની રચના સાલ સ ૧૭૬૨મા દનપતરામ હસ્ત લિખિત અથ સુચી ન ૨૦૯મા આપી છે જે પ્રત સ ૧૮૩૭ની ઉતારેલી છે જ્યારે પ્રો શ્રી મજમુદાર વળી હસ્તપ્રતમા ઉતાર્યાની સવત નથી પણ પ્રત જોતા ૧૮મા સવતની લાગે છે

(૧) પણ રસિકરાજનો કર્તા વિશ્વનાથ કવિ અને ચતુરા— ચાલીસી ને ત્રેમ પચીસીનો કર્તા વિશ્વનાથ જાની—એ નામ સામ્યથા એક જ વ્યક્તિ હોય તેમ લગતું નથી રસિકરાજનો કર્તા વિશ્વનાથ પોતાને જાની કોઈ ટેકાણે કહેતો નથી જ્યારે ચતુરા ચાલીસીમા વિશ્વનાથની જાપ ૧૮ પદોમા ને જાની જાપ ૨૨ પદોમા છે, જ્યારે ત્રેમ પચીસીમા વિશ્વનાથ જાપ ૧ પદમા ને જાની જાપ ૨૪ પદોમા છે (૨) રસિકરાજના મગલાચરણમા વિશ્વનાથ ગણપતિ અને સરસ્વતીની પ્રાર્થના કરે છે જ્યારે વિશ્વનાથ જાની ચતુરા ચાલીસી

કે પ્રેમ પચીસીમા મંગલાચરણ ન કરતા સીધો કાવ્ય રચવા માડે છે.
(આવો પ્રયત્ન ન દેદાસજીએ શ્રમરંગીતની રચના વખતે કર્યો છે)
તેમ છતાં તેના ભક્તિ ભાવના દર્શન કાવ્યમાં ખૂબ સુંદર રીતે થાય છે.

તેવી રીતે મેં સાળા ચરિત્ર અને સગાળ ચરિત્રના વિશ્વનાથ
અને વિશ્વનાથ જનની એક હોય તેમ લાગતું નથી. તે વિષે નક્કા
નિર્ણય માટે વધુ અભ્યાસની આવશ્યકતા છે મો. અ. વાળા વિશ્વનાથ
મંગલાચરણમાં શ્રીદામોદરજીની શ્રુતિ કરે છે તે છેડે ૧૩મા કડવામાં
ફક્ત શ્રુતિ આપતા કહે છે કે “ભાવે કરીને સાલજે તે તરે નગ્ને
નાર.” જ્યારે વિશ્વનાથ જનની પોતાના જન્મે ત્રયોમા પ્રભુ તેના
ઉપર ગ્રેહ રાખજે, એ ફક્ત શ્રુતિ જણાવે છે.

“એહ પંચવીશી પ્રેમની. ગારી મુણજે જેહ,

જનની જદુપતિરાખજે રે, તે જન ઉપર નેહ (પાનુ ૧૨૧)

સોમ પ્રભા ખી રાધાજી કે, દૂતી ચેને જાશેજી,

વિશ્વનાથ પ્રભુ પ્રેમે પાળશે, જે કા હરિરસ ગારીજી = અ. આ. ૫૬ ૪૦

આ વિશ્વનાથ જનની પ્રુષ્ઠિમાર્ગીય ભક્ત કવિ હોવા સંભવ
છે તેનું રચેલું શ્રીનાથજી વિષેનું ઘોળ એક હસ્તલિખિત પ્રતમાંથી
મળી આવ્યું છે તે હસ્તપ્રત સ. ૧૮૦૦ની છે આ કાવ્ય અનુગ્રહ
વર્ષ ૨૦ના અંક ૩માં આવ્યું છે. તે નીચે મુજબ છે

મહારા મનના માન્યા (૨) શ્રીનાથજી તમને જોવાના ઠેડ;

હું તો હીકુ મોડમોડ, ચીરજીવો તમાગી જોડયરે. ૧)

વેણુ વગડી રે (૨) ઘોડી જાઉં વ્યાકુલ ચર્મ પ્રજનનાર

ગુણની વેધી ગોપિકા, ઘેર રોતા મેલ્યા પાલ્ય ૨)

સેરડીએ જોતા રે ૨) ઘોડી જાઉં સાહમો મલ્યા,

હું તો લણી લાચું પાય; બોલાવ્યો બોલે નહી,

માહારા હર્ષડામા શુ ચાંચ રે (૩)

નાથજી જોવા રે ૨) ઘોડી જાઉં નીસરી રે સાથ ગરવા ગોકુલચંદ,
મુદર મુખને લાગણે, એહની મીઠલડીમાંહ છે રે કંદ (૪)
રીસાવ્યા રે (૨) મહારા રહીએ નહિ, પેલાં દુરીજન કરતે જોલ,
અમે તો હવા છીએ વાલા, તમે તમારે તોલ રે. (૫)

જાનીના ઠાકુરે (૨) ઘોડી જાઉં અમે છુ અખણ,
પ્રેમ ધરીને જોલાવજો, અમે મૂકી દીધી છે માન રે. (૬)

આ પદમાં ચીરંજીવો તમારી જોડય' તે શ્રીગોકુલમાં શ્રીગોકુલ
નાથજીનું સ્વરૂપ (જે શ્રીનાથજી નામે જોખખાય છે) ને સાથે
શ્રીગ્યામિનીજી ગિગજો છે તેનું વર્ણન છે. તથા ગુરવા ગોકુલચંદ
તે શ્રીગોકુલનાથજી ચતુર્થકુમારનું વર્ણન છે. રાસક્ષીલા વખતે ગોપી-
જનોને માનભાવ થયો તેથી ભગવાન અદસ્ય થયા. એથી દીનતા
આવી કે જે પુષ્ટિમાર્ગીય પોષક છે. તે વાત 'પ્રેમ ધરીને જોલાવજો, અમે
મૂકી દીધી છે માન રે' એમાં આ ભક્તકવિ કહે છે. તેના પ્રેમપચીસી
ને ચતુરા ચાલીસીમાં આ પુષ્ટિમાર્ગીય ભાવો સારી રીતે મળી આવે
છે. પ્રેમપચીસી વિષે અનુગ્રહમાં લખવામાં આવ્યું છે; જ્યારે ચતુરા-
ચાલીસી વિષે કંઈક નીચે લખું છું.

પહેલે જન્મે ઠા પદ્મની, નોહોતો પરણોજી નાથ,
જાની સમે જાણે નહિ તે ધમ જોડે હાથ. (૫૬ ૪)
વિશ્વનાથ વિને વિનંતી, રખે માનતા ઘોડી . (૫૬ ૫)
મરજાદા મનથી તજીરે, હુને શું કરશે સંસાર,
જાનીનો પ્રભુ જો મલે રે, તો કીજે કોડ વિચાર. (૫૬ ૬)
દયાસંધુ દામોદર પાંખી, પ્રગટ જે રસ યાશે,
વિશ્વનાથ સરખો કવિ, કલમાં કયમ ગાઓ જાશે. (૫૬ ૭)
નંદકુચર નાર પાંખી, જોહેવેદના સકલ વાગી,
વિશ્વનાથ કેરા સ્વામી, દષ્ટ અમૃત સરખી. (૫૬ ૧૬)

એ જોડી જશરૂપ રસિકની, મોહનતલ રાખો માગ;

વિશ્વનાથ સુણતાં સુખ આપે, ઘડી જાંમની જામ (૫૬ ૧૮)
પતિ મહલીને ઢાએ પ્રમદા, પુરુષોત્તમને મલશે રે;

જાંની જુગન દેખતા, માહારી હરી રાલીમ લવશે રે. ૨૨)
જૂથણ એક અંગનું આપો, તો હૈકું માહારુ હીસે;

વિશ્વનાથ પ્રજુ સાહાયું જેતાં, સરવે તાહા દીસે ૩૫।

પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાંત પ્રમાણે જેણે જીવતાં કૃષ્ણને વશ કર્યા છે તે સસારમાં કે બીજી રીતે ક્યાંય દૂળેવા નથી; તેથી મોસાળ ચરિત્રની કનક્રુતિ પ્રમાણે ‘તરે નર ને નાર’ તે તેમના માટે પ્રશ્ન નથી. પ્રેમ-પત્નીની જેટલી હસ્તપ્રતો મલે છે તેમાં શ્રીનાથજી સત્ છે તેવું કે તેને મળતું મથાળે લખાણ હોય છે, તથા તે મથ પુષ્ટિમાર્ગીય સાહિત્યમાં લખેલો હોય છે, તેથી પણ વિશ્વનાથ જાની પુષ્ટિમાર્ગીય હોવા સંભવ છે

(૧૨) મહાકવિ પ્રેમાનંદ (સં ૧૭૦૧ થી ૧૭૭૫) - શ્રીલા.

-૧૦ ૨૩. ૪૬-૪૭ના આધારે લખાએથી આ ભ્રમર ગીતા તથા ભ્રમર પત્નીસી એ બન્ને એક જ પ્રેમાનંદની હોય કે ન હોય છતાં તે બન્ને કાવ્યોમાં પ્રેમાનંદ જે લોકરંજનદારા જ્ઞાન અને ભક્તિ રસ વહેડાવ્યા છે તે તો તેના જેવા લોકહૃદયના મથાર્થ પરીક્ષકથી જ બની શકે. વળી પ્રેમાનંદ સંસ્કૃતમાં પંડિત અને અભ્યાસી હોવાથી, તેના ગ્રંથોમાં કેટલીક વખત સુંદર રીતે બીજા ગ્રંથોમાંથી સુંદર ભાવ લઈને મથાર્થ જોડે છે. જેમ કે કડવા ૧૨૪ માં (પા ૧૨૨) લખે છે.

મહિયારી મધુપુરને માગગ, જિભી પંથ નિહાજે,

કુજ્જા મોકવનું સુખ સલારી. નયજે આંસુ ઢાળે. (૬)

જમુના સાગરપે ચર્ધ મોટી, તો ઉત્તરધન કેમ યાય;

મગ્ગદા-લક્ષણ પર્વત મધ્યે, તો ગોપ વધૂ કેમ જાય. (૭)

આના જેવી વાત ઉદ્ધવદ્વતમાં શ્રીમાધવ ભટ્ટાચાર્યજી કહે છે કે “કૃષ્ણ વિના સૌ દીન બની ગયા, પણ એક શ્રીયમુનાજી મૃગલોચની પ્રજાગઓના રક્ષાના કારણથી હમેશા વધતી જાય છે.” વળી ઉદ્ધવજી ‘ભારે પુરુષ ભક્તરાજ છે’ એમ વ્યંગમા કહીને ગોપીજનો મને કામભાવે બજે છે તેથી “આહા આવશે તો ઉપહાસ થશે, તમે જાઓ તાહા ભાઈ” એમ તેમની લઘુતા ઉપર ઉપરથી કૃષ્ણ બતાવે છે. તેથી ઉદ્ધવજી મધુગના કૃષ્ણને વેશ ધરી રથમા જેસી ગોકુલ આવ્યા. અહીં તેઓને નંદ યશોમતીના કૃષ્ણ વિગહને સખ્ત અનુભવ થાય છે અને ઝાની હોવા છતાં શ્રીકૃષ્ણમાં આ અંગેના દોષ જણાતાં કહે છે:

‘કૃષ્ણ મનમા ધણું આવે રે, શ્રીકૃષ્ણને આવડું કંવુ ન થટે;
ધણું ગોપલોક મનના નિર્મળા, ન આવે વસુદેવકી સોળમી કળા.’

(કડવું ૧૨૬-કડી ૨૪)

આમ પ્રજાભૂમિમાને અપર્શ થતા ઝાની ઉદ્ધવમાં પ્રેમ પ્રગટે છે. આ ભાવ શ્રીસુભોધિનીજી અનુનાર છે. ભા. ૧૦-૪૭ની દીક્ષા શ્રીવક્ષમાચાર્યજી.

પછી ઉદ્ધવજી ઝાનની વાત કહે છે ત્યારે “અમે સ્યામ છીએ, અમને ઝાનનો રંગ લાગે તેમ નથી;” એમ કહી યશોદામા કૃષ્ણનાં બાલચરિત્ર વર્ણવવા જેસી જાય છે ત્યારે તેમનામા ગંગાના પૂર જેવો વાતસલ્યભાવ પ્રગટે છે. કડવા ૧૨૮માં ગોપીજનોનું પ્રાતઃ કર્મ જોતાં ઉદ્ધવ નવમી કડીમા કહે છે:

“રતેહ દેખી પ્રજનારનો, ઉદ્ધવ-નયણે જળધાર;

જઈ દરશણ કરું ગોપીતણું, મારો સફલ થાય અવતાર”

કડવા ૧૨૯માં ગોપી-ઉદ્ધવ સંવાદમાં ઉદ્ધવજી ગોપીજનોને અધ્યાત્મ ઝાન આપે છે તેથી કડવા ૧૩૦માં કહે છે:

અમૃતનો ઘટ મુખ લગી ભરિયો, ઉપર ભરિયે તે વહી જાય;

શ્રીકૃષ્ણ ભયાં છે કંઈ-પ્રમાણે, તો કેમ જોગ સમાય !”

આ વખતે છપગો બ્રમર આવે છે, તે જ કૃષ્ણ છે એમ માની કહે છે. તું દોઢ પશુ છે તેથી " રાધા-પંકજ પરહરી, કાધો દાસી-ધંતુરે વિશ્રામ." આમ કૃષ્ણને રોષમા દેખાડે છે; ત્યારે ઉદ્ધવજી જ્ઞાનથી તેમનું મન મનાવવા કહવા ૧૩૩મા વિવિધ દષ્ટાંતો આપે છે; ત્યારે ગોપીઓ જ્ઞાનને જોર સાથે અને કૃષ્ણને દ્રાક્ષ સાથે સરખાવી કહે છે 'કૃષ્ણ અમારે સર્વસ્વ છે. યોગ વગેરે અમારે માટે નકામા છે.'

" અમો તપ ત્રિકમજી, જપ જીવનજી, વ્રત વિઠ્ઠલજીનું કીજે રે,
સર્વસ્વ દાન હરિને આપ્યું, ખીજું દાન નવ કરીએ રે "

આ ગોપી ઉદ્ધવ સંવાદથી ઉદ્ધવજી સ્પષ્ટ રીતે પ્રેમ સ્વરૂપા ગોપીજનોને ઓળખે છે અને ગોપીજનોને પગે પડી ' ધન્ય શ્રી ગોકુલ—' કહી કહવા ૧૩૫માં સ્તુતિ કરે છે

છેવટે કહવા ૧૩૬માં પ્રેમાનંદનો મસ્કરે સ્વભાવ જશોદાના મુખે જોલાવે છે.

" એટલું કહેજો દેવકીને, પુત્રનું સુખ સીધું અમો,
પાગે લાગશે કુળવંત કુખજ વહુનાં સુખ લેજો તમો. "

પ્રેમાનંદની બ્રમરગીતામાં બેહેદેવની બ્રમરગીતા, ભીમ વૈષ્ણવની રસિકગીતા અને વિશ્વનાથ જાનીની પ્રેમપત્નીસમાધી કેટલીક સરખામણીઓ અને કડીઓ મળતી આવે છે; તેથી તો પ્રેમાનંદ જેવા અભ્યાસી લોક હૃદયમાં મહાકવિનું જાશમાંથી માખણ કાઢી આપ્યા જેવું પુણ્ય કાર્ય છે જે તેને શોભા આપનાર છે.

' બ્રમર-પત્નીસી. શ્રીપતિ, શ્રીશુર-ચરણ કમળાનં ધ્યાન હૃદયમાં રાખું જી. ' એ આરંભિક સ્તુતિ મહાકવિ પ્રેમાનંદના ખીજાં આખ્યાનોની પ્રારંભિક સ્તુતિ કરતાં જુદી પડે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. પ્રેમાનંદે બ્રમર ગીતામાં જ્ઞાન તત્ત્વ વિશેષ સમજાવ્યું છે ત્યારે બ્રમર-પત્નીસીમાં પ્રેમ તત્ત્વ ઉપર વધુ એક મુકામે છે. તેમ જનાં દશમ

તે કવિ તે પહેલાં થયો હતો તે નક્કી છે. તેનાં બીજાં કાવ્યો જોવા મળતા નથી, પણ ગુજરાતી હાથપ્રતોની સંકલિત યાદી પા. ૧૪ માં કલ્યાણ પદ બેબૂ-કા-દો. ભા. ૭ માં છપાયાં છે, ત્યાં તેની પાદટિપમા “એ નામનો સાધુ ડાકોરમા સં ૧૮૯૦ માં હયાત હતો (૭ વિ. રાવલ) તેમ લખ્યું છે. તેથી આ કલ્યાણ ગુદો લાગે છે અગર રાવળનું કથન વિશ્વાસજનક ન પણ હોય.

(૧૭) ગોવિંદરામ :—આ કવિની ઇમરગીતા ' પા. ૨૨૬ થી ૨૩૦) અનુગ્રહ માસિક વર્ષ ૧૯ ના અંક ૮ ના પા ૨૦ થી ૨૫ માં છે. તમા મેં ગુજરાતી સાહિત્યમા થઈ ગયેલા ગોવિંદ નામના કવિઓની ચર્ચા કરી છે. વલ્લભાખ્યાનના રચનાર ગોપાલદાસ ભાઈએ નૃસિંહ મહેતા ને ગોવિંદ નામે ટેટલાંક પદો લખ્યાં છે સં. ૧૮૦૫ની હસ્તપ્રતોમા મોરલીનાં બે પદ તેના છે તથા રાસલીલાનાં ત્રણ પદ પ્રો. મંગુલાલભાઈ વાળી સં. ૧૮૨૯ની પ્રતમાં છે, જેમા રસગીતા અને ચતુર્ભુજની ખંડિત ઇમર ગીતા છે ગોવિંદ કવિનું પ્રભાતિયું પ્રો. મંગુલાલભાઈની હસ્તપ્રત ચતુરા ચાલીશીમાં છે. આ ઇમરગીતા ગુજરાત વિધાનસભાની હસ્તલિખિત વિભાગની નં. ૧૦૮૯ની પ્રતમાંથી લીધી છે. તે હસ્તપ્રત સં ૧૮૯૭ ના આવશ્ય સુદ ૪ની છે.

(૧૮) રત્નેશ—આધવજીના મહિના બૂ-કા. દો. ભા. ૧લામા મુદ્રિત થયા છે. તેની હસ્તપ્રત મલતી નથી તે ખેડાનો વતની હતો એમ સંકલિત યાદી પા. ૧૭ માં લખ્યું છે. તેની રચેલી દાનલીલાની હસ્તપ્રત દ્વ ૧૯૪-દ્વા ૬-૧૬ એમ બે મળે છે.

(૧૯) વલ્લભ:—(સં. ૧૭૬૬ થી ૯૨ માં હયાત હતો) મજલિયોગનો ગરબો રચનાર આ કવિ જતે ભટ્ટ મેવાડે આજણ હતો. તે અમદાવાદનો વતની હતો અને વલ્લભ ઘોળાના નામે આજણખાય છે. તે માતાજીનો પરમ ભક્ત હતો છતાં તેણે શ્રીકૃષ્ણ

વિષે સારા ધોળ તથા કાવ્યો લખ્યા છે તેના જીવન અને કવન અંગે સરતુ સાહિત્ય વર્ધક સંગ્રહ તરફથી પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા-દ્વારા એક દળદાર ગ્રંથ પ્રો. શ્રી મણુલાલ ર મજમુદારનો સંપાદન કરેલો ગયા વર્ષમાં (સ. ૨૦૧૯ માં) પ્રગટ થયો છે

(૨૦) પ્રીતમદાસ:—(સં ૧૭૭૪-૧૮૫૪) તે શાંતિયે બ્રહ્મભટ્ટ અને ખેડા જિલ્લાના સધેસર ગામનો વતની સાધુ હતો. તેના ધણી ગ્રંથો પ્રીતમ વાણી નામે સરતુ સાહિત્ય વર્ધક સંગ્રહ તરફથી પ્રગટ થયા છે. તેના પદો મર્મગ્રાહી અને ભક્તિ ભર્યા છે. તેની સરસ—ગીતા ઉપર બેહેરેયની બ્રમર ગીતા કરતા ભીમ વૈષ્ણવની રસ-ગીતાની વિશેષ અસર છે, એમ લાગે છે તેણે ગ્રંથગીતાના બાવે સરસ-ગીતામાં વિગ્તારથી સમજાવ્યા છે. તે પણ ભીમ પેટે ઉધ્ધવજી માટે લખે છે.

“એવા જન હરિને વાહવા, જળવે જોઈને,
જરા અભિમાન આવે, નાખે વિષ ધોઈને (વિશ્રામ ૧-કડી ૭)
વિશ્રામ ૩ જાની કડી ૧૨ થી ૧૭-ઉધ્ધવજીના વર્ણનનું સુરેખચિત્ર તેણે દોર્યું છે. તેણે બ્રાહ્મણોના જાતિ અભિમાન માટે વિશ્રામ ૧૪ ની કડી ૧૬ થી ૧૯ માં સરસ લખ્યું છે. કાંપિ પત્નીઓને તેમના પતિઓ કહે છે:

નિષ્ણને લાત મારી, એના મોટા અમો,

એવું કુળ ઊંચું અમારું તેને તજગો તમે;

અળખા કહે “ઉચ્ચપણ મળ્યું જેણે દેહતણ,

પછી તે અધમ થઈ, દુખ પામે બધું.

બ્રહ્મજીએ લાત મારી, લણ પણ શું થયું ?

તમને ભીષ્ મગાવી પ્રભુનું શું ગયું ?

માટે અભિમાન મૂકો, સ્વામી શરીરનું;

દરજન કરવા દીજો જદુવીરનું.

આ આખો અથ સમગ્રવામાં સહેલો છતાં સાગ્રાહી છે. જે કે તે પુષ્ટિમાર્ગીય નથી છતાં તેના પદોમાં તેના ભાવો વિશેષ જણાય છે. તેણે આ કાવ્ય સં. ૧૮૩૧ માં રચ્યું હતું. આ અથની હસ્ત-લિખિત પત્ર ચિ-મધુસૂદન જુટાલાને ઉમરગદી મળી છે તેના ઉપગ્રથી પાઠભેદ આપ્યા છે.

(૨૧) ભક્ત કવિ દયારામભાઈ.—(સ. ૧૮૩૩ થી ૧૯૦૬) આ સમર્થ રસિક ભક્તકવિનું ચર્ચિત તથા સાહિત્ય ગુજરાતમાં બહુ પ્રસિદ્ધ છે. તે વિશે જુદા જુદા અનેક સાક્ષરો તથા ભક્તોએ વિવિધ દષ્ટિથી લેખો લખી તથા તેમનું સાહિત્ય સારી રીતે સંગ્રાહી પ્રગટ કર્યું છે અને તે કાર્ય હજી ચાલુ છે. ગુજરાતના સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાની અને સાહિત્યકાર પ્રો. ઓ. જોશીલાલ જો. શાહે 'દયારામનું જીવન દર્પણ' એક વિસ્તૃત અંથ સં ૨૦૧૬માં તાજેતરમાં પ્રગટ કર્યો છે.

પ્રેમરસ—ગીતા (પા. ૨૭૦ થી ૨૯૨) ના પ્રથમ ત્રણ પદ ઉદ્ભવ વિશેના છે એવા પદમાં નદજી કહે છે:

“આજ એક ગોકુલ વિના, આનંદ આપે જક્તને,
દયાના પ્રજુ પ્રાણુતલ, પીડે પ્રેમી ભક્તને. (૯).

આ પ્રેમી નદ-વંશોદાને ઉદ્ભવજી જ્ઞાનની વાતો કરે છે ત્યારે તેનો ઉત્તર વંશોદા કૃષ્ણના બાવ ચર્ચિત્રોથી આપે છે નવમાં પદથી ઉદ્ભવજીને ગોપીજનોની પ્રેમભક્તિના દર્શન થાય છે. તે જોતા આ જ્ઞાની કવિ કૃતકૃત્ય થયા માને છે. પછી ગોપીજનો કૃષ્ણ વિશે પોતાના પ્રેમની વાતો ૧૦ થી ૧૩ પદ સુધી વ્યંજમાં કહે છે; જે ૧૪માં પદમાં ઉદ્ભવજી જ્ઞાનને યોગથી ગોપીઓને મન પગ્માત્માં પરાવા કહે છે ત્યારે તે યોગની વાતો સાલજનાથી ગોપીજનોના પ્રેમી હૃદયમાં અત્યંત પીડા થાય છે અને પોતાનું સ્વમાન ધવાનું માની મિહ પેડે ઉછળી પડે છે ને કહે છે :

“ અમારા હિર સ્નેહ લયો, ત્યાહો જોગ જિયારો કયાહા હરે,
પાડુવા ખાઈ પ્રેમના, અથડાને પ્રેમે મરે ” (૫૬ ૧૫)

પછી પ્રેમી લક્તની અન-વવાની વાત કરી કહે છે

“ ઝેગ-સરખુ રનેહ પાખે, રનેહ તે અમૃત ખડુ. ” પછી
દેડકા ને માછવાના પ્રેમનું અતર ગાની ને પ્રેમી વચ્ચે ગણાવે છે
અને તે વાત મમળવવા અનેક દષ્ટાંતોની વર્ણ કરે છે. એટલામા
ત્યા બ્રમજ આવી ચડે છે, તેદારા ગોપીઓ ઉદ્ધવને પ્રેમી બક્તના
ધર્મ કહે છે. છેનટે આ વાત ઉદ્ધવજીના અતરમા હિતરે ॥ તેથી બોલે
છે “ જ્યાહા સમુદ્ર ઉનટયો રનેહનો, ત્યાહો જોગ કૃપનુ શુ ગજુ ? ”
ઉદ્ધવ કહે “ સહુ છોડીને, કું ચરણ ગોપીના ભજુ ? ” છેનટે કવિ
કહે છે “ ગુરુ યાના આ-યા હતા પણ, શિષ્ય થયા ક્યામા તણા ”
(૫૬ ૧૬) “ ગાની મટીને થયા પ્રેમી ગાળી દીધો ગઈને ” (૫૬
૨૦.) આમ આ લક્તકવિની નાણી મર્મિક, થયાર્થ લાવ સાધક
છે તેમની પ્રેમ પરીક્ષાની ગરખી “ ઓધવજી છે અળગીરે વાત એક
પ્રેમ તણી ’ તે પ્રેમ રસ-ગીતાના અનુસધાનમા છે.

આ મથની સ ૧૮૬૭ ની હસ્તલિખિત પ્રત તથા જે
શિલાલેખની પ્રતો, દયારામભાઈના પ્રેમી અને અખ્યાસી લક્ત
વકીલ શ્રી ગોવિંદવાલ છોટાલાલ પરીખ તરફથી મને મળી હતી

(૨૨) મુક્તાનંદ (સ ૧૮૮૦ની રચના) સ્વામિનાગયજી
સપ્રદાયના પરમસત કવિની રચેલી ઉદ્ધવ ગીતામા ૧૦૮ કડવા
અને ૨૭ પદ છે. તેઓ છેલ્લા કડવામા આ વિષે લખે છે કે,

“ ઓધવગીતા આદરે કરિ, સુણે સુણાવે જેહ,
કમવનોચન કૃષ્ણનિ, દડ ભકિત પામે તેહ ”
પ્રેમ અચલ નગ્નારિને, પ્રભુ સગ્ય અનત અપાર,
પદે પદે આ મથમા, વરણ્યે વો વારવાર.

સંવત અદારને એસિયો, કૃષ્ણપદ આવણ મામ,
 (અદમી જુધનાસરે, યયો પૂરજી અંધ પ્રદાશ
 દુર્ગપત્તનમા કરિ, શુભ ગીતા અર્થ ગભીર,
 ગાય શીજે જે પ્રેમમુ, તેને રિજે શ્રીખલવી " "

આ ભક્ત કવિ ઉદ્ધવ ગીતાને " હરિ ભક્તનો શણુગાર અને
 સદ્મય દેરો સાર " મળ્યાવે છે તે વાત અથ વાચતા મથાઈ
 જાય છે

આ ઉદ્ધવ ગીતાની રચના શ્રીભાગવત અનુસારે થઈ છે. તેનાં
 શરૂઆતના નવ કડવામાં નંદ-ઉદ્ધવ સવાદ અને ૧૦ થી ૨૦
 કડવામાં પૂતના વધથી વૈકુંઠ દર્શનની લીલા ગોપીઓ વર્ણવે છે.
 ૨૧ થી ૨૩મા ભ્રમરને ઠપકો છે. ૫૪ થી ૪૭ કડવામાં વાલીવધ,
 વામનચરિત્ર અને સીતાત્યાગ વિશે વિસ્તારથી વર્ણન આવે છે.
 કડવા ૪૯ થી ૫૧મા ઉદ્ધવજીની ગાનની વાતો છે. ત્યારબાદ ૫૩ થી ૭૭
 કડવામાં ગોપીભાવનો ઉત્કર્ષ જતાવતુ રાસલીલાનું સુંદર વર્ણન છે
 અહીંથી આ સત ભક્તકવિનું હૃદય ખીલે છે ને રાસલીલાનું રહસ્ય
 સમજાવતા કડવા ૫૯મા કહે છે:

" તમે સાચા પતિ સૌના, જિજ્ઞાસે અખલાના વૃદ,
 પતિ જાણી પશુ દુલ્લ નાગિ, પડે છે મોહને દેદ. "
 પતિ શબ્દનો અરથ એ છે, પાલે આલોક-પરલોક,
 એવા પતિ તમે એક છો, મેટણુ વિકટ ભવલોક.

વળા તેઓ રાસલીલાનું વર્ણન શ્રીમુગોધિનીજી પ્રમાણે કરે છે:

" જો બે વિનતારત્નને મધ્ય, થયા એક એક આપ,
 અન્યો અન્ય ભુજતે અહિ, કિધો સુદર રાગ આલાપ. "

કડવા ૮૦મા કૃષ્ણ મધુગ જાય છે તેથી શ્રીરાધાજી મૂર્છા પામે
 છે કૃષ્ણ તે વાત સાંભળી રાધાજી પાસે આવે છે ને પપાળે છે

છતા તેમની મૂર્ખા વળતી નથી; ત્યારે લેલિતાને કહે છે કે : “ગધાણના પ્રેમની રીત ન્યારી છે, તેના સમાન મને કોઈ પ્યારું નથી મારે મથુરા ગયા વિના ચાલે તેમ નથી. માટે તેમની મૂર્ખા વળે ત્યારે આ વાત કહેજો ને તેમની સેવા તમે પ્રેમથી કરજો.”

“તમે મુદગિ ત્યાગો સતાપ, તમને થયો છે શ્રીદામાનો શ્રાપ,
‘ રેમ્યે સો વગ્સ મારો વિન્નેગ, પછે પામગો પરમ સન્નેગ ”

(કડવુ ૮૦)

અહીંથી કવિ જીગ્ઞ વૈષ્ણવ ગોમાથી ગોપીજનોના પ્રેમની વાતો લખે છે.

શ્રીરાધાણ તો કૃષ્ણ ગયો પછી મોટા ભાગે મૂર્ખાનશ રહેતા ઉદ્ધવણ મળ્યા આગ્યા. ને આ વાત જાણી, તેથી તેઓ શ્રીરાધાણ પાસે જઈ કૃષ્ણકૃત્તન કરવા લાગ્યા. તે કૃત્તનથી રાધાણની મૂર્ખા કંઈક વળી અને ઉદ્ધવણને ઉરિદાસ જાણીને સત્કાર કરી કૃષ્ણવિરહની વેદના વર્ણવવા લાગ્યા ત્યારે ઉદ્ધવે જ્ઞાનથી મન પ્રાપ્તવા કહ્યું ત્યારે શ્રીરાધાણ કહે છે તમે સાચું કહો છો પણ જ્ઞાનથી મને ધીરજ રહેતી નથી અને આ ગોકુલ, ગાય, વૃન્દાવન, જમુના રાગ, ભોગ વગેરે એના એ જ છે, છતાં કૃષ્ણ વિના એ બધા અકારા ને નિષ સમાન છે એમ કહી પાછા મૂર્ખા પામ્યા. કૃષ્ણ વિના આ ગોપીજનો પોતાના દિવસો કેવી રીતે ગાળે છે તેનું મધરૂ ને રોમાચક વર્ણન આ કવિએ લગભગ ૨૦ કડવામાં કર્યું છે છેવટે કડવા ૧૦૭માં ઉદ્ધવણ કૃષ્ણને કહે છે “દાસ તમારો ગોપિસગ્ધા, ન દીકા પ્રભુ કોય, મુને જે નજમા મોકલ્યો, તમે કીધો અનુમદ્ધ સોય.” લક્ષ્મ કવિ દયાગમની અમર આ સત કવિ ઉપર પડી હોય તેમ વાગે છે પદ ૨૫માં “ઓધા મળના પ્રાણુ આધાર મોહન વનમાની રે” તે દયારામના ‘પ્રેમ પરીક્ષા’ને યાદ દેવડાવે છે.

(૨૩) ગિરધર— સિં ‘૧૮૩૫’ થી ‘૧૯૦૬’ માસર નામના

માના ગામમાં જન્મેલા આ વૈષ્ણવ વૈશ્ય કવિના ગમાયણ અને

શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્ર જનતામાં જોડયો આદર પામ્યા છે તેટલા ખીજ કોઈ કવિના લોકપ્રિય નથી તેઓ ધણો વખત વગેરે ગેટા અને ભક્તકવિ દયાગમના પરિચયમાં આપ્યા હોય તેમ તેમના હસ્તલિખિત ગ્રંથ ઉપરથી લાગે છે

શ્રીકૃષ્ણચરિત્રમાં આપેલ ઉદ્ધવ ગોપી સવાદ (મથુરાખંડ-અ ૨૨) નો જીઠ ન આ કવિ જાણુ મરસ ગીતે કરે છે અને શરૂથી ગોપીઓનું કૃષ્ણમાં તદાત્મક સ્વરૂપ ધણુવે છે તેમાં 'જ્ઞાન અને કર્મ કૃષ્ણાર્પણ ભાવ વગરના કયાં હોય તો તે મિથ્યા છે' તેમ તે જણાવે છે ગોકુલ જતા તેનું પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય જોતા ઉદ્ધવનું મન વીધાય છે, તે નદ યશોદાનો પ્રેમ જોતા મન ડોલી જાડે છે, તેવી રીતે ગોપી જનોના ભાવ દેખી તેમનું મન ગળી જાય છે કુખ્ખ અને કૃષ્ણનું સ્વરૂપ વ્યગ્રમાં કહેતા કવિ કહે છે કે

“જનને ચતુરશિરોમણિ મલીયા, નથી કોઈ ખપણુ જોડણ
કૃષ્ણ કાગો, કુખ્ખ કુખડી, સરખે સરખી જોડણ”
(અ ૨૫ કડી ૯)

આમ આ કવિ જ્ઞાન અને પ્રેમની ગભીર વાતો સાથે હળવો હાર્ય તે વિનોદ પણ વાચકને કરાવે છે ઉદ્ધવજીના જ્ઞાન ભિષદેશ વિષે કવિ લખે કે “શુદ્ધ પ્રેમ પરા ભક્તિ વિના, શુદ્ધ જ્ઞાન કથે છે અજાણુ, જેમ તાદુલ કાઢી શીધા પૂઠે, કુખ્ખા કુટે કાણુ ?

આ આખું ચરિત્ર શ્રીલાગનતના અનુનાદ રૂપે છે છતાં લોકલાપમાં શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીજનોનું સ્પષ્ટ અને સુરેખ ચિત્ર કવિ ગિરધરે જે રીતે દોર્યું છે તેવું કોઈએ દોર્યું લાગતું નથી તેની કહેવાની વાત વાચકના મન ઉપર ઠીને તેને તન્મય બનાવે છે

ગુજરાતીમાં અમરગીતા રચનાર ૨૩ કવિઓ વિષે અહીં કંઈક પરિચય આપવામાં આવ્યો છે તે ઉપરાંત ખીજ પણ કવિઓ હશે.

બ્રમરગીતાનો વિષય ધાર્મિક અને શ્રીલાગવતનો છે. છતાં હિંદી-ગુજરાતીમાં આ વિષય ઉપર લેખિની ચલાવનાર કવિઓ બધા ધર્મ પ્રધાન હતા એમ માનવાને કારણ નથી. કેટલીક વખત વિચક્ષણ માનવ જે કંઈ સુખ-દુઃખ, આધાત પ્રત્યાધાત, પ્રેમ-તિરસ્કારનો અનુભવ કરે, તેથી તેના હૃદયમાં જે ભાવો પ્રગટે તે વ્યક્ત કરવા માટે તેને કોઈ વસ્તુનો આધાર લેવો પડે છે આ આધાર બ્રમરગીતાદ્વારા વ્યક્ત કરવાનો કવિઓને વધુ અનુકૂળ આવ્યો હાગે છે. કારણ કે આમાં સમાજિક રીતે કચડાયેલી સ્ત્રીઓ પોતાના હૃદયની વાત મુક્ત મને કરી શકે તેવી સગવડ છે. તેવી રીતે પુરુષોની પ્રકૃતિ બ્રમર જેવી છે, તે સ્તુત્ય નથી, તેથી પ્રહાર યોગ્ય છે. વળી શ્રીરામ એકપત્ની વ્રત ઠોવા છતાં સીતાનો ત્યાગ કયો એ સ્ત્રીઓ માટે સમાજિક અન્વાય સમો છે. એ વ્યથા વ્યક્ત કરવાની અત્રે ભૂમિકા સાપડી શકે તેવી સગવડ છે. આમ અનેક સામાજિક ચિત્રો આ ધર્મ નિમિત્ત રચાયેલા કાવ્યોમાં જોવા મળે છે. ખાસ કરીને માનવહૃદયના મર્મ સ્થાનની પકડ પ્રેમાનંદને બહુ સરસ છે. તેણે યશોદાજીના ચિત્તમાં “મેં શાં શાં પૂર્વે કીધાં પાપ” ગણાવ્યા છે તે તેના સમયના સમાજની માન્યતાનું સુરેખ ચિત્ર પૂરું પાડે છે,

બ્રમર ગીતા ઉપર એક અધ્યયન લખાય તો સમગ્ર રીતે આ વિષયને વિવિધ દષ્ટિઓથી ચકાસી શકાય અને સાહિત્ય, સમાજ અને ધર્મ અંગે તેનું મૂલ્યાંકન થઈ શકે. વળી બ્રમર ગીતામાં કૃષ્ણના શૃંગારાત્મક મનોહર સૌન્દર્ય સ્વરૂપની લાવના છે. પણ તે કૃષ્ણ અતિરિક્ત સર્વ વસ્તુઓમાં વિરાગી બનાવે છે તથા માનવ જીવનને ઉકાન્ત કરે છે, અને જગતમાં વસેલા ઉત્કૃષ્ટ સૌન્દર્ય રસાત્મક પરમાત્માનું દર્શન કરાવે છે. આવું પૈરાગ્ય લાવના સાથે સત્ય, શિવ અને મુંદર સ્વરૂપનું સુભગ દર્શન ખીજે થતું દુર્લભ છે.

આ સંગ્રહમાં આવેલી બ્રમર ગીતાઓમાં વ્યક્તિગત કવિનું

અંતર્ગત દર્શન કરતાં આ પ્રમાણે ચિત્ર ગ્રુટ થાય તેમ છે. (૧) શ્રેષ્ઠેષ્ઠ ઉદ્ધવજી પાસે જ્ઞાનવાદની વાત વિશેષ કરાવે છે તેથી તે જૌદિક તે તર્ક પ્રધાન છે. જ્યારે (૨) નૃસિંહ મહેતામા ભાવાત્મક વ્યંજના વિશેષ છે. (૩) ચતુર્બુજ અને (૪) દેશવરામ કૃષ્ણપ્રધાન છે. (૫) ભીમ વૈષ્ણવમા જૌદિકતા, દાર્શનિક ભાવાલિખ્યકિત તથા ભાવાવેશ વિશેષ છે. (૬) વિશ્વનાથ જાની વાતસદ્ય અને અપત્ય પ્રેમની મૂર્તિ છે. (૭) મહા કવિ પ્રેમાનંદ તે સમયના સમાજની અરમી છે (૮) પુરુષોત્તમમા શ્રી સહજ ઈર્ષ્યા છે. (૯) સુંદર સુતમાં મૂળ કથાને સુંદર રીતે જાહેરાતવાની કળા, (૧૦) રઘુનાથદાસમાં પ્રેમજનિત કુરુણા, (૧૧) કલ્યાણમા વિગ્લ અવસ્થા, (૧૨) ગોવિંદગમમા કૃષ્ણકથાની ઝાંખી, (૧૩) પ્રતીમદાસમાં કૃષ્ણની વિવિધ-લીલા તથા જૌદિકતા, (૧૪) લક્ષ્મણ સિંહ દયારામમા નિર્મળ પ્રેમ, અને (૧૫) ત્રિધરમા જૌદિકતા અને ભાવાત્મકતાના સુંદર દર્શન થાય છે. જે કે સમગ્ર રીતે શ્રમર ગીનામાં ગોપીઓની વિરહા-વગ્ધાની વ્યંજના વિશેષ છે.

આ મંથ તૈયાર કરવામા અમને અનેક વ્યક્તિઓ તથા સંસ્થાઓ તરફથી—હસ્તલિખિત પ્રતો, મુદ્રિત કે શિલાલેખ પ્રતો અને કિંમતી સલાહ સૂચનો મળ્યાં છે. તે માટે અત્રે તે સર્વનો અત્યંત પ્રેમપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

ખાસ કરીને પ. ભ. શ્રી ગોવિંદલાલ છોટલાલ પરીખ ડોમોઈ, કુ. જ્ઞાનબહેન મજમુદાર વડોદરા, શ્રી નંદદાસ પુરોહિત મોડાસા, પ. ભ. શ્રી પુનમચંદલાઈ સા. દોશી મોડાસા, શ્રી. પુ. લ. મહાજન પુસ્તકાલય, તથા શ્રીગોકુલનાથજી મદિગુનું પુસ્તકાલય કપડવણજ અને શ્રીકૃષ્ણપ્રભુ પુસ્તકાલય મોડાસા વગેરેના વિશેષ આભારી હીએ.

કવિ બ્રેહેદેવ કૃત બ્રમર-ગીતા

૫૬ ૧

(રાગ—ધ-યાત્રી.)

પ્રભુ, તુમને જાણ કરિનઈ પ્રણામજી,
મોરઈ મુખ આવડી સુંદર-શ્યામજી !
આશ ઘણી છઈ મુજનિ તુમારીજી,
રસના રમડી જી મુકુંદ મોરારિજી. ૧

હિમ-સુતા-સુત-ચરણિ લાગુજી,
કમલ-ભૂ-તનયા વાણી માગુજી;
બ્રમર-ગીતા-ઈ ભાવિ જાગુજી,
બ્રેદેવ કહિ, હરિ ! આવડી મુને સાગુજી. ૨

કંકણું ૧.

સદ્ગુણ-કેસાં ચરણ ઉપાસિયે,
હરિ-ગુણ હેલાં આવે હિચ્છે. ૧

કાંઈએક ગોપીનાં વચન પ્રકાસિચ્છે,
વલતૂ કાંઈએક ઉદ્ધવને કહિયે. ૨

કૃદિ

એમ ઠહધ કૃષ્ણજી, “સુણઉ ઉદ્ધવ, વેગિ મજ જાઉ તુમે,
 જાડૂ સોઠ ધરતી અંગના, તે લજીને આળ્યા અમે. ૩
 નિજ ગ્યાંન દેધનિ પ્રિછવઠ, મજનાર દુઃખ આંણધ રખે;
 [શ્રીકૃષ્ણજીએ એમ કાઢાવીઉ] વહેલાં મ્યલસૂ હે સખે !” ૪
 એક ઉત્તમ રથ જોતરી ઉદ્ધવ, મજ આળ્યા સંધ્યા સમે;
 નંદજીસૂં નેહે મલીઆ, વલી જથા-જોમે સહુ નમે. ૫
 આતિ આદરે ઉદ્ધવ આરોગાવીઆ, પછે કૃષ્ણજી કુશલ પ્રકાસિએ,
 નંદ જસોદા ઠહે “ઉદ્ધવ હરિ પાસેથી આળ્યા, પ્રેમે ચરણ
 ઉપાસીએ.” ૬

કકલું ૨ જુ'

નંદજી પૂછધ, ઉદ્ધવ ઉચ્ચરધ,
 વાત^૧ વિચારિ અન્યોઅન્ય કરધ. ૧
 જસોદા-નયણે નેહનાં જલ જરધ,
 શ્રીકૃષ્ણ-કેરા શુણ જહુ સંભરધ. ૨

કૃદિ

“શુણ સંભરધ જે બકી પીપી, ઉદ્ધવને તે અરપિયુઃ
 એણધ સકટ તરણાવંત તરુવર, વલી સર્વ સમરપિયુ. ૩
 યહાં ઇન્દ્ર કેરુ માન મોડયૂ, વહિ પીપેા મજપતિઃ
 અસૂર મોડ્યા, નંદ છોડ્યા, કાંહાં લગી કહૂ વિનતિ ?” ૪

૧. પહેલું નંદજી શું નેહે મળ્યા, પછે યથા યોગ્ય સહુને મળે ૨
 શ્રીગુરુ કેગં ચરણ ઉપાસીએ. (શુ) ૧. વિમારી ૨. કશી લગે

ઉદ્ધવ કહિ, “આઈ! હું જા મા આણઉ, જમણુ જાણઉ નરહરિ.
ઘટ-ઘટ-માહા રઘઉ વ્યાપિ, પ્રગટ પૂરણુ શ્રીહરિ
નિજ બુદ્ધિ કીધી નદનઈ, તેનું ધ્યાન જોગેશ્વર ધરઈ
એણઈ અનુભવિ ‘શ્રીકૃષ્ણ મયલસઈ,’ નદણુ પૂછિ, ઉદ્ધવ ઉચ્ચરઈ

કેડકુંડે ૩ જું

વાત કરતા વીતી એક જામની,
ભુવન ભુવનથી ઉઠિ સહુ લામની ૧
ગાથા ગાઈ ગોવિંદ-રામની,
નયણિ અસુ ઢાલઈ ઢામની. ૨

ફાંદિ

ઢામની ગોરસ મથિ તેહનું, પ્રેમ ઉદ્ધવણુ સૂણઈ,
ગોપી જાહિર આવીયા, રથ દિઠઉ નદ-કેરઈ આગણઈ.
“આ તેહ રથ અકૂર-નઉ, એ વધી રથાને આવીઉ ?
‘એ ઠસ ઠાણિ આપણા, ઉરમામ લેવા આવીઉ ?
એણિ પ્રાણ તઉ પહિ-ના હયાં, હવિ પંડ ઉપર આદ્યું !”
તેણિ મમિ આવી ઉદ્ધવિ, પ્રણામ પ્રેમે-સ્થૂ હયું
‘હરિજન જાણી, લાજ આણી, આમીમ દીર્ઘ સવિ ઢામની,
ઉદ્ધવ કહિ “હું કૃષ્ણ મોકલ્યઉ,” વેવાત કરતા વીતી જામની

૧ હરિ (ગુ) ૧ ‘એ કરો કાળ આપણુ’ ૨ ‘હરિ ગુણ’

૩ ‘મને આ પા થઈ એક જામની’ (ગુ)

કકુવું ૪ થું

“ સાંભલઉં છુ ઉદ્ધવ ! કહૂં એક વિનતી,
મ્યલવાને આખ્યા છઉં નંદ જસોમતી ? ૧

હરિને ગોકુલ વહાલું ઠાએ નથી,
સુહૃદ તમારું તે છે મહાજતિ ! ” ૨

હૃદિ

જતિ જે જયથા ગૃહસ્થ સૂં, વિહિવાર આહાર લગિ કરે;
વન દહો હિરણી, ફલ વિના જિમ વૃક્ષ ખેચર પરહરે. ૩
+લોચંગમ તન જયમ જરા છંડે, પુંશ્ચલી નિર્ધન થયે;
વારિ-વિન સર હંસ છંડે, ૧દ્વિજ રત્ન-દમ્પિણી ગ્રહે. ૪
કર્મની ૨સ્થિતિ તાંહાં લગઈ, મહાપુરુષનઈ જાણઈ નહિ,
૩સંજોગીઆ મધ-થકા વિરાંમઈ, કૃષ્ણિ ત્યમ કીધું સહિ ! ” ૫
ઉદ્ધવ કહઈ, “ઇમ કાં કહઉં ?, તુમ્હિં સાંભલઉં સહૂં જીવતિ :
૧શ્રીકૃષ્ણજીઈ શ્રીમુખિ કહ્યું તે, કહૂં તુમ્હને વિનતી.” ૬

ખખીલું (કવિરચિત પા. ૩૦૨) યતી જે યમ પ્રહીશુ (કવિ ચ.

પા. ૩૦૩) +જુઅંગ તન વિખર છંડે (કવિ ચ. પા. ૩૦૩)

૧. કાલિજ નેમ (૨) રત્નીજ દક્ષણ ગ્રામાં (કવિ ચ. પા. ૩૦૩)

૨. સ્થિતિ (૨) કર્મની સ્થિતિ ત્યાંહાં જ બોલે, (કવિ ચ. પા. ૩૦૩)

૩. જનમ સંજોગી વિ રમે, સંજોગી વિધિ જન વિરમે (ગૂ.)

૧. ૨૧૬૬ કૃષ્ણજીએ

૧.

પદ ૨

(રાગ—મારણી)

ઉદ્ધવ કહ્યું, “ ઈમ કાં કરઉ રે, તુમ્હે સાંભલઉ મોરડિ માય;
 જે સદેશઉ શ્રીકૃષ્ણ કહીઉ, તે કહૂ લાગીને પાય રે:
 જેહેની સાંભલઉ એક ચિત્ત—(ટેક)
 માર્છ, સાંભલઉ એકિ ચિત્ત, હું કહિવા આવીઉ સિદ્ધાંત;
 જેહેની સાંભલઉ એકિ ચિત્ત, હરિએતેડિ કહ્યુ એકાત રે-૧. જેહેની.
 માર્છ! હુ સેવક કૃષ્ણનુ, હરિ આંબુઈ છિ મુઝસુ નેહ;
 પૂછી સકઉ તઉ પૂછજે, હું કિહિવાને આવ્યઉ છું એહ રે-૨. જેહેની.
 કશલ કાઈ મા રાખસ્યુ, પાસિ રહૂ દિવસ નિ રાત,
 કાઈ પૂછઉ મુઝને, કહૂ શ્રેદેવના પ્રભુની વાત રે-૩. જેહેની.”

કડવું ૫ મું

જેહૂ કર જોડિ જોષિકા જીયરે:
 ૧ “ કહઉ નિ ઉદ્ધવ, હરિ તાંહા સ્યું કરે? ૧
 ક્યારે કેા એક વારે વ્રજનું સંભરે!
 નગરની નારિ નેહ કેવું ધરે? ૨

કૃતિ

ધરે કેવું નેહ નવરસ, નાર્ય જે’ મધુપુર તણી,
 મારા જાપજના સમ, ઉદ્ધવ, આસ એહની છિ ઘણી. ૩

૧ ‘ કાઈ પુછો કંઈ કહો,’

તમે પાઉ-ધાર્યા પાસે-સ્થકા, કાંઈ કહું ^૨ને કૃષ્ણજી કહાવિયું;
^૩અમે ખૂંધું અમ્યું તે મન ધર્યું, ન બાણું હૈયે હરિને આપીયું. ૪
 વેણ વાઈ વન તેડિ આવ્યાં રે, ^૪ઈસણા એકે નવ ગણી;
 થયાં પ્રેમ-ધેલાં, ગયાં વેહેલાં, નિમ નદી જલ-નિધિ ભણી. ૫
 પછઈ ને કૃષ્ણઈ કયું, તે કૃષ્ણ વિના કે નવ કરે;
 જલ વેહે નયણે, જુએ ઉદવ, ખેલુ કર જોડિ ગોપિકા ભયરે. ૬

કડવું ૬ છે

નયણિ આંસુ ઢાળઈ સુંદરી,
 શરદ-નિશાની કીડા મુઠે સાંભરિ. ૧
 જુઉ ને ઉદવજી ^૧, કૃષ્ણજી મુખ કરિ,
 પહિલી પ્રીતઈ લીધું માહારૂં મન હરિ. ૨

કૃતિ

મન હરિ મંદાવન તેડયાં, પછઈ મેહેસ્યાં એકલાં,
 વ્યાકુલ થયાં વન સોધતાં, કહકિ, લક્ષણ કિહાં ભલાં ? ૩
 જમુનાં તિ જલમાં ઝીલતાં, એણિ વચ્ચે શ્યામાનાં હયાં;
 અસનપણાનું આદર્યું, ઉદક-થાં અલગાં કર્યાં. ૪
 નાનહા-યકાં માહારૂ મન વેધ્યુ, જમલ થૈ જોળન ગ્રહૂ,
 જાતાં અમારા જીવ લીધા, કલેવર કારણ રહૂ ! ૫
 ધર લગી ધૂતરડઉ ગયઉ, અવધ આવ્યાની કરિ;
 ઉદયુદ્ધ ઉરવર, જુએ ઉદવ, આંસુ ઢાળે સુંદરિ. ૬

૨. 'કાશલ' ૩. 'અમે દુઃખ અમ્યું' ૪. અધક્ષણ અમે નવ ગણી. (દા)

(૧) એણે ને પેર કરી. (૨) નિજ મેઠ નિર્મળ જોયો ઉદવ.

કડવું ૭ મું

બાલી બોલઈ બહુ રોસિ ભરિ,
અમહમું ઉદ્ધવજી, ધર બાંહલાં ધરિ. ૧

મધુપુર જાતા ગયઉ કાંમણ કરિ,
તે કિમ જાએ અધક્ષણ વિસરી ? ૨

૩૬

વિસરી કિમ જાઈ અધક્ષણ ? વશીકરણ છિ હરિ-ક-હે :
તમે તુ છઉ જાત એહનુ, કાંઈ આવડે તઉ કહુ મુ-હે. ૩
નગરમાંહાં જઈને એણિ, અસંભવ કીધું ઘણું;
પેલી એલીના ચંદન માટઈ, પામીયુ કમલાપણું. ૪
પય દધિ અહિતુ અમહતણાં, અઘો સૂંખ્યઉ આતમા;
કાંઈ કયું જાણઈ નંદકુંવર, તઉ રહિ વ્રજ-સાથમાં. ૫
અપરાધ સહ્યા અમહઈ અતિઘણા, તે કિમ ગયા હરિ વિસરિ ? ૬
નિજ નેહ-શબ્દ સુણઈ ઉદ્ધવ, બાલી બોલિ બહુ રોસિ ભરિ. ૬

કડવું ૮ મું

વિરહની વેધી વિરહણી ઉચ્ચરઈ,
મનોહર વાણી ઉદ્ધવજી મન ધરઈ. ૧

તેણી સમિ આવી મધુકર સ્વર કરઈ,
ચરણ ગોપિનઈ સહિજિ અનુસરઈ ૨

કૃતિ

અનુસરઈ અલીઅર ચરણઈ, ગોપી જોઈ પાંખી તાંહાં-સ્થડી,
 “મુઝ અડિસ માં, તું રહેંની અલગઉ, જા તૂ આબ્યઉ જાંહાં
 —સ્થડી !” ૩

મધુકરને મિપંતરે ઉદ્ધવને, ઠહઈ છિ મજ-અંગના,
 “સ્થૂં મુદ્ધ લેવા આવિયઉ ? જા હુદ્ધ, હૃત શ્રીરંગના ! ૪
 દેખાડવા તાહરુ વદન રાતૂ, માંડ ગોકુલ મોકલ્યઉ;
 પેલઉ નંદનઉર ગોવાલીઉ, સ્થૂં આજ થઈ બેઠઉ ભલઉ ? ૫
 મધુપ ! મેં સહી જાણીઉ, વદન રાતૂ-માં જે શોભા ધરે !”
 —એહેવાં આકર્ષા વચન મુલુઈ ઉદ્ધવ, વિરહની વેધી વિરહિણી
 ઉચ્ચરઈ. ૬

પદ ૩

(રાગ—ગૌડી)

હરિની માંનનીએ મધુકર નયણે નિરખ્યું,
 હરિના હૃત વિના નહિ દેા હરિ-સરખું ! ૧
 “હરિને સેવિ તે હરિ-સરખા હોઈ,
 જરખે મન અંતર આંણઉ દોઈ—હરિની. ૨
 “અહો રે આહિર એહેવાં નથી રે અભાંણુ,
 હરિ કાલા તે કોણ પ્રમાણ ?—હરિની. ૩

૧. તું સંધે રહેના આવીઓ. ૨. દીકાલીઓ

૧ હરિના સેવક હરિ સરખા હોય (ગુ) * એ રે સદેહ રપે મન્ય
 આણે કોય. (કવિ ચ. પા ૩૦૩) ૨ અહારે અખાણુ એહવા નથી રે
 નાટ, તું કાંઈ રે કાલો મધુપ, કીહા હુખ માટ ? (કવિચરિત પા. ૩૦૩)

કાલી રે કોએલ માહરા કૃષ્ણજીને વાન;
કાલો છેદેવનું સ્વામી, માણસ માં જાણ—હરિની. ૪

કંકણું ૯ સુ.

કાલા સઘલા હૂઈ કૂડિ ભરા,
અંપક સરીખા કાલિ પરિહરાં. ૧
તણો સ્યૂં કાલાનિ ઉદ્ધવ, અનુસરુ ?
આગિ અમસ્યૂં કાલિ છેહ કરુ ! ૨

હૃદિ

૩ છેહ કરિ છેહાં છલ રમ્યું, પછિ માંડ મધુકર મોહદ્યું;
મઝ મનાવા મુખ ગાન કરતુ, ચતુર ચરણે નમુ ભલું. ૩
ધર લગી ચેહનું ધણી પૂરત, જાત તેહનાં કિમ હૂઈ ખરા ?
૪ તોરુ વદન રાતુ ભાઈ ! અમસ્યૂં, માણ્ય મોહમ્ય, મધુકરાં ! ૪
માહારિ સઉકચનિ ઉર્ય અનુસરુ, ત્યારિ કૂચ-કુકુંભ લાગીચું;
૫ વનમાળા તે તારિ લહી, જ્યારિ અવસ આસન માગીચું. ૫
માલાતણુ મકરંદ લેતાં, હવું ભૂષણુ મધુકરા !
[ગદગદ કંઠિ કિહિ ગોપી] કાલા સઘલા હૂઈ કૂડિ ભરા !” ૬

૩. છેહ કરીને (૩) ૪. તો સવધરા તું લણી અમશું (કવિચરિત
પા. ૩૦૩) ૫. વરમાલા તુજને ત્યાંહાં, હવી યાંહાં આપસ કોવડ
લાંજી (કવિચરિત) ૬. ગદ કરે ગોપી સુણો ઉદ્ધવ (કવિચરિત) (૩)
વનમાલા તુજ તારે હવી જરે, આપસ આબણુ માંગીચું (૬)
વનમાલા તવ ત્રહી, જવ આપસ આવ ન માગીઉં (૩)

કડવું ૧૦ સું

“ સાંભલડાંનિ રખે કેા વીસસિ;
 સાંભલડાં—માંહિ સિહિજે વિષ વસી. ૧
 શ્યામ ભોયંજમ થય પાતાં ડસિ: ”
 વયણુ મુણીનિ ઉદવ મંન્ય હસિ. ૨

હૂઠિ

મંન્ય હસિ, ઉદવ મોહ પામ્યા, ભક્તિ દીડી નારની:
 જલ નયણ મૂકિ, વયણ સૂકિ, કરિ વાત મોરારની. ૩
 મધુપની ગત્ય એહવી, રનિ કાલા એ કૈતવ ભણિવા,
 નવ-કમલ ઉપરિ નેહ ધરિ, મકરંદ તેહનું માણિવા. ૪
 ઝકાલુ તે કર્મ કૃપા-રહિત, કાલુ નીચુણુ-સચુણુ કાંઈ નવ્ય લહિ,
 નિહિનું રૂપ પાર વિચારતાં, ‘નેતિ નેતિ’ નિગમ કહિ. ૫
 નટ-વેષ મજલીલા ધરિ, ધરનાચ-ચૂં ગ્રેમિ હસિ,
 ‘એહેવું બાંણી જૂઝુ ઉદવ’, સાંભલડાંનિ રખે કેા વીસસિ. ૬

કડવું ૧૧ સું

ગ્રેમિ પીડી બોલિ વિરહણી,
 “જનુંની ઇણિ એહેની હાથિ હણી. ૧

૧. વીસવાસે (દા) ૨. કાળ કુટિલ જ ભણવા (ગુ) ૩. કાલો તે કર્મ
 ક્રિયા રહિત, કાલો નીચુણુ ગુણુ કેા નવ લહે (દા) કાળા કર્મ રહી
 કાળા, નિચુણુ સચુણુ કાંઈ નવ લહે (ગુ) ૪. એ અકલ આદિ જુઓ
 ઉદવ (દા) (ગુ)

હત્યા ના ગણી 'મન માતા-તણી,
આપણુ ઊગર્યાં તે પૂર્વ પુન્યઈલાણી !

૨

કૂઠિ

પૂર્વ પુન્યઈ જે ઊગર્યાં, તે 'વિસારુ કાં વલીવલી ?
ખાઈ ! યોગ એહેવું 'જલલુ, જે વાત સઘલિ સંભલી. ૩
વનફૂલ પિહિરી, જટા ધારિ, બ્રહ્મચારી વન્ય વસ્યુ,
ત્યાંહાં નાક છેલું નારિનૂ, ઇણિ યોગ એહેવું જસ્યુ. ૪
આ સીત સરખી વન્ય મેહેલી, આપણુ શું દુઃખ આંણિઈ ?
આ દમી આપણુ દેખતાં, તે બકી-નિ શેં ન જાંણિઈ ? ૫
પય-પાંત કરતાં પ્રાણુ લીધા, વિનય કીધા અતિધણા;
આપણુ મિહિલ્યાં 'અવતાં, તે શુણુ સંભારુ એહ-તણા ! ૬
કૂક કરી વૃંદા છલી, વલી વાત છિ એહની ઘણી;
ખાંધિયુ બલિ દાન દેતાં !' 'ત્રિમિ પીડી બોલિ વિરહણી. ૭

કંકણું ૧૨ સું

વલી વલી બોલિ સહિયર ટોલિ મ્યલી;
લક્ષણુ એહેનાં, કો ન સકિ કલી. ૧
સ્થાનિ ઠહું છું સખિ ! એ વલી વલી ?
ગહિલાં ચાશું શુણુ જ સંભલી. ૨

૧. જન્ય (ગુ) (મો) ૨. કુસલાં (દા) (ગુ)

૩. વિસરી તે ગચ્છા વલી (દા) વીસર્યા એને કાં વળા (ગુ)

૪. જસ્યુ (દા) અબ્યયો (ગુ)

૫. એ ભર્યો (દા) અબ્યર્યો (ગુ) ૬. છતાં (મો)

કૃદિ

ગુણ સંભલી ગિહિલાં યશુ, પછિ દેહનું ^૧સાંચુ હશિ,
 એહેને ગુણેથી નહિ ^૨ભિસરિ, તે યોગ પિહિરી વન્ય જશિ. ૩
 સ્વભાવ એહેનું એહેવું, જે ગુણિ લાગીનિ રહ્યું;
^૩અિયવતં સરખા રાજ મેહેલી, યતિ થે નિ વન્ય ગયું. ૪
 જુ કશા મેહેવું એહની તુ, વિષય નાના ભોગવું,
 તન ધન્ય પતિ પરિવાર પાંખી, જન્મ જન્મ એહ અતુભવું. ૫
 નહિ વીસારિ તે જાણશિ, આગત્ય જે હશિ તે વત્તી;
^૪એહેવું નિશુંણ નિર્દય હશિ જે, તે રહિશિ એહનિ મ્યલી. ૬

પદ ૪

(રાગ—વિરાડી)

હરિનિ સેવિ તે હરિ-સરીણુ થાઈ-
^૨તેહેનાં જાણૂં પાંનાં જપ-તાપિ, માંણસ-માંહાં
 ન રહિવાય. ૧—હરિનિ સેવિ તે.
 તેહેનિ ^૩સાથ કિહિનુ ન સુહાય,
 તેહે તાં ^૪યવાડે ગવાય.
 તેહેની વેદ પુરાણિ સાક્ષ પુરાય,
 હરિના સેવક હરિ-સરીણા થાય. ૨—હરિનિ સેવિ તે.

૧. સાં સૌ (દા) સાં સૌ (ગ) ૨. ઓસરે (દા) (ગ) ૩. પરિવન (દા)

૪. નિશુંણ નિર્દય એ સરખો થશે (ગ)

૧. જદપિ અમે જાણું છું આધવ, હરિને સેવે તે હરિ સરખા
 થાયે (દા) (ગ) ૨. નેહ જાણાણે પૂર્વજન્મનો, તે કયમ મિથ્યા-

(ચાલુ)

નંદ-સૂનુ જેણિ સેવ્ય કીધુ, તિણિ રિદ્ધવંતાં ઘર છાંડયાં,
ધરય થકુ સેવ્યુ સનકાદિકિ. તિણિ વળતાં ઘર ન માંડયાં !

૩—હરિનિ સેવિ તે.

જ્યારિ ચેહેવા નર સેવીયઈ, ત્યારિ તેહવું ઉપકરું,
ધર ભણું શ્રિહિદેનું સ્વામી, એહવું જાણિનિ સંભરું.

૪—હરિનિ સેવિ તે.

કડવું ૧૩ મું

“ સાંભલુછ ઉદ્ધવ ”, [ગે.પી ઉચ્ચરિ;]

વિરી નેહકુ કયમિ ન વીસરિ. ૧

એ સી-જિત નિ કોએ નબ્ધ સાંભરિ,

સુંદર નારી દેખિ ત્યાંહાં હરિ. ૨

ફટિ

હરિ સુંદર નાર્ય-શું, આહિરડાં તે કયમ ગમિ ?
રમા સરખી હૃદે લઈને, દિવસ તેહ-શું નીગમિ. ૩
‘ ઇણિ જનક-સ્વયંવર મન્ય ન ગણ્યુ, ઋપિ પોતિ ગાંજિયુ’,
સુંદરી કારણ સજ્જ કરીનિ, કઠણ દોહડ લાંજિયુ. ૪

થાય. (ગુ) ૩. સંગત (દા) (ગુ) ૪. પચાડા જોડાએ તે તો અખાડે
ગવાએ, નેહ લાગ્યો પેલા જન્મ તણે, તે આજ મેહે લો કેમ જાએ. (દા)

તે તો અખાડે ગવાય, તેના પચાડા જોડાય, તેના જેહુએ વાનાં જાય. (ગુ)

૫. વલની વાણી ગોપિકા ઉચરે, વેરિ નેહડો ફાણ ન વિસરે (દા)

૬. એને જનકને નગર જોને, ઋપિને વચને ગાંજિયુ (દા)

જનક સ્વયંવરમાં જઈ, ઋપિ સાથે પોતે ગાજીએ

મું રી કારણ સજ્જ થઈને, કડીએ કોહડ લાજી (ગુ)

શુભવંત પામ્યુ ગોરડી, વલી વન્ય તેડી સંચર્યું;
 ત્યાંહાં ત્રહિ પામી રુદન કીધું, અંત દશમુખનું કર્યું ! ૫
 પ્રીય કારણ પ્રીત્ય વાંનર, રિછ-શું કેા નબ્બ કરિ;
 એ ઓ-જિતનું પારખુ સાંભણુ, ઉદવ ! ” [ગોપી ઉચરિ.] ૬

કડવું ૧૪ મું

વલની વાંણી ઉદવ ઉચરિ,
 નેહડુ દેખી નયણે જલ ઝરિ. ૧
 વયણુ રસાલાં વલી વલી સાંભરિ,
 ત્રિહિણી ફેરી પરશંસા કરિ. ૨

કવિ

પરશંસા કરિ વયણુ વહિ, ૨આ પુણ્ય જુ ઉદયિ ઘણું;
 ચરણુ-રજ મુજ અડે અંગે, આજ તાં ગોપી-તણું. ૩
 ઉદવ કહિ, “કાંઈ વૃક્ષવેલી, વૃંદાવન્ય શેં ન આવતરું ?
 ૨એહિ મજનારયની પગ-રજ લાગત, શ્રીકૃષ્ણુ છાં અંતર કયૂં ૧૪
 એ ગોપિકાનું લાગ્ય નેતાં, શુક બ્રહ્મા તે કયશા ?
 એ યોગી ધ્યાન ન આપિ, તે શ્રીકૃષ્ણુ મજ પ્રીતિઈ વશ્યા. ૫
 ચરણુરજ નેહેની મુનિવર, બ્રહ્મા, શંકર શિર ધરિ;
 ઉચ તપ મળીયો ! તમિહ કીધું, ”-વલની વાંણી ઉદવ જિચરિ. ૬

૧. ઉદવજ મન ધરે; ગોપિકા ફેરી પ્રમંશા કરે ઘા)

૨. આપો પુ નરે ઘણું ઘા) (અ) ૩. ચણુ રેણુ લાગે ગોપિકાની,
 કૃષ્ણુ કાં અંતર કનૈ. (ઘ) ૪. ઈદ ઘા' શુક અ)

કડવું ૧૫ સું

ઉદ્ધવ જોત્યા માધવ મન્ય ધરી,
 “ત્રિહ વિસારુ સઘલી સુદરી. ૧
 તક્ષો સ્યું સખી, એ કુણિ ગિહિલી કરી ?
 નાથ નથી ગયુ તક્ષનિ પરહરી. ૨

કૃદિ

પરહરી નથી ગયુ નાથ તક્ષનિ, ‘પામવા જુ પર લહુ,
 પુષ્પન શુ ઠાજ ? ગિહિલી । પ્રેમ-શુ પરિમલ ગ્રહુ. ૩
 યમ કાળ-માહિ વક્ષિ છિ, પશ્ચિ મઝ્યા વિના કયમ નીસરિ ?
 ઇણિ અનુભવિ પ્રભુ પ્રકટશિ, ત્યારિ તાપ સર્વ હેલા હરિ. ૪
 યમ દેહ-માહિ વમિ દેહી, જાણુ ઇણિ પલવટિ ।
 દૂધ માહિ ધીન છિ તે, મથી જોતા પરગટિ. ૫
 જાઈ વાસનાઈ વસિ અછતુ, માનુ વાત સાચી કરી,
 મોહ-પરિચય મેહેય ગિહિલી, ” [ઉદ્ધવ જોત્યા માધવ મન્ય ધરી] ૬

કડવું ૧૬ સું

[વલી કહિ ઉદ્ધવ] “સુણુ જાઈ ! વિનતી,
 અંતર્યામી તે અલગુ નથી. ૧
 રુદિ-કમલમા તે છિ કમલા-પતિ,
 જિહિનિ જોતા હિડી મહા યતિ. ૨

હૃદિ

યતિ નહિ ચે દદ્યે પેખિ, જમલકુ જાણે નહિ;
 મૃગ-નાભિ છિ કસ્તૂરિકા, પાપાણુનિ સુંધિ જઈ! ૩
 બાર્હ, ભુવન ભૂલું આપણું. વિશ્રામ તેહેનિ કયાંહાં હશિ?
 જલ-ચંદ્ર-યોગિ જાણ્યું ^૨કમલુ, નાથ અલગું કયમ થશિ? ૪
 ઘટ-ઘટ-માહિ રહ્યું વ્યાપી, એક પૂરણ આતમા;
 દર્પણનું શું ^૩કાજ? ગિહિલી, પેળ કંઠણ હાથમાં. ૫
 ઉપાધિ મનની કલ્પના, રજ માત્ર શ્રી કૃષ્ણ વિના નથી,
 ‘શ્રી કૃષ્ણ કૃષ્ણ’ કિહિતાં કૃષ્ણ થાશું.” [વલી કિહિ ઉદ્ભવ
 સુણ વિનતી]. ૬

પદ ૫

(રાગ—સાંમેરી)

“ગિહિની! પરહરુ મોહ અજ્ઞાન—

જૂજુ જમલકુ શ્રીભગવાન, બ્રહ્માંડ કેાટિ વ્યાપી રહ્યું,
 તે તમ-કેરકું કાહાન-હોયિ! ગિહિની:

પરહરુ મોહ અજ્ઞાન—

સુખ દુઃખ કારણ મન-તાણુ રે, સખી અણુ-છતુ શેં કિમ આણુ?
 જે તલ્લો કહ્યું છુ મધુપુરિગયુ રે, તેહનિ રુદિ-માંહિ રમતલુ જાણુ—

ગિહિની. ૧

લોક થોડ મના કરુ રે, બાઈ । વસ્તુતઃ એક અદૈત,
પરપંથ પંથ નિત્ય છિ રે સદા, સત્ય તે એક અતીત

-બિહિની. ૨

લીલા-તનુ ગ્રહી મજ વશ્યુ, તેહનું કારણ કૃષિ ન કલાર્ધ;
એ તત્ત્વચિના રમિ જેહ શું રે, બાઈ સોય બિહિદે-તણુ રાઈ

-બિહિની. ૩

કડવું ૧૭ મું

કનક નિ કુંડલ	બાઈ ।	થે અતરુ,	૧
છવ નિ ઈશ્વર	એહ	પટતરુ.	૧
પાથે	ભણા	ત્રીસિ	પરહરુ,
પછિ	પ્રકાસિ	તે રતલ	દહ કરુ.
			૨

૧ જેટલી અતરૌ, ૨ મન (દા)

પાઠાન્તર :—

‘સુખ હુ ખ કારણ મનતણા રે, જેની, અણુજો સોક મા આણુ,
તમે કહો તો મથુગ ગઓ, તે રહેમા રમતો જાણુ.

જેની, પરહરૌ મોહ અચાન ૧

જેની પરહરૌ મોહ અચાન, જેના જમની શી-લગનાન,
કોટિ જહાડ વ્યાપિ રહો, બાઈ, ૨ તમ-કેરો કહાન. જેની ૨

થોડ લોક મનના કર્યા બાઈ, વસ્તુ તો અદૈત,
પરપંથ પંથ અનિત છિ, સદા ઇશ્વિયાતીત જેની ૩

તત્ત્વવિચારમા છિ રે જેની, તે એદેવ-તણૌ રાએ,
લીનાયત ધર્મ મજ વશ્યો, તેનું કારણ કીને ન ક્યાએ જેની ૪

કૃદિ

૬૬ કરિ જલહંત્ર ચેષુ, પછિ યામથુ પાસિ-થકુ;
 ભરપૂરંછિ, કથમ દ્વય યાશિ ? જુ એક દષ્ટિ સખી શકુ ? ૩
 યમ નીલી ગિહુ સૂડલુ, તેહનિ વાંકિ સાહીઅુ,
 રતનૂ સપં જાણી, ત્રાસ આંહિ, રજિમ યાઈ વાહીઅુ. ૪
 અણુછતુ સંસરે જુ, માંડ માયાઈ કરુ,
 કલ્પના મૂકી કૃષ્ણ વહુ, સંસાર તુ સિહિગિ તરુ. ૫
 બાઈ ! જીવ સમરથ છિ પરથ, આધીન અજાંનિ કરુ;
 [ઉદ્ધવ કહિ] શું જીવ નિ ઈશ્વર, કનક નિ કુંડલ ચે અંતરુ. ૬

કડવું ૧૮ મું

વલી કિહિ ઉદ્ધવ, “સુણુ તમહે સર્વ સખી,
 કરિ તક્ષો રાખુ હંઈડિ ઓલખી. ૧
 શીખ અનોપમ મિ તક્ષનિ દાખી;
 જિહિનિ પૂરિ શ્રુતિ સ્મૃતિ સાખી. ૨

કૃદિ

સાખ્ય પૂરિ વેદાંત ગીતા, તે તક્ષનિ કરિ વિનતી;
 ભાણડ નાંહાના પેખીઈ, પણ મૃત્યકા બીજી નથી. ૩
 દશ વર્ણ ગાઈ દોહી જોતાં, દ્વધ-લેદ નવિ અતુલવિ;
 તેનિ આદિ અંત મધ્ય માધવ, કિમ બીજી સંભાવિ ? ૪

૩. જીવ માયા ઓ વાહિઓ (દા) (અ) ૪. સંસાર ઉભો. ૫. જન્મ.

૧. તે કહિ તમને વિનતી (દા); કરુ તમને વિનતી. (અ).

ઉદક-સિંધવ-ભેગ ભેતાં, વિરહ ક્યાંહાં-થુ પામિઈ ?
 યવારિ મ્બલશું કૃષ્ણનિ, ત્યવારિ કોટિ વેદના વાંમીઈ પ
 અદ્વા-તદ્વા-અંતર ^૨એહ જ વીગતિ, અળલા ત્યો તદ્વો ઓલખી;
^૩એક કિષ્કુ અનંત ભાસિ, [વત્રી ટિહિ ઉદ્ધવ] સુણુ તમ્હે
 સખી. ■ ૬

કંકવું ૧૯ અં

વત્રી	વિચારી	ઉદ્ધવ	ધમ	કહિ,	
ગુરુ-વાંણી	વિના	કો	નબ્ય	લહિ.	૧
જે	જાણિ	તે	સમદષ્ટિ	રહિ,	
મુખ	હુ'ખ	પામિ	તે	સવિ	સહિ ૨

ફટિ

મહિ^૨મુખ સંતોષ હુઈ, જુ સિહિજનુ ધર અનુસરિ;
 ત્યારે કૃષ્ણ વિના કાંઈ નબ્ય દિસિ, જુ મોહ સઘણુ વીસરિ. ૩
 અ-ક્ષર ભેચુ તદ્વો ઓલખી, ક્ષર વસ્તુ કાલિ ભાજશિ;
 ગાઈ, તદ્વારુ કૃષ્ણજી, પ્રજ્ઞાડ કોટિ ગાજશિ. ૪
 ઉતપત્ય મધત્રી એહ થકી, પ્રલય થઈ એહેમાં મ્યલિ,
 ગાઈ! મધ્ય માયા રમત્ય માહિ, બ્રમ ભાજિ તેટલિ ૫

૨ એક અવિગત (દા)

૩. એ અનતને એક ભારયો, વત્રી કહે ઉદ્ધવ મુખો ગાઈ સર્વ
 સખી. (દા), એથજી અનત ભારે કહે ઉદ્ધવ મુખો સખી. (ગૂ'

૧. જે જન (દા) ૨ સર્વ (દા) ૩ મદ (બો)

મુકિત યાંધન ત્યાંહાં જાંહાં, ગુરુ ભાગ ગુરુ-માસિ રહિ;
અર્ક નિ ચે દિવસ રચણી, વણી વિચારી ”-[ઉદ્ધવ ધમ કહિ.] ૬

કડવું ૨૦ મું

વણી કિહિ ઉદ્ધવ, ગોપી ! સાંભલિ, ૧
અક્ષર અક્ષર પય-સાકર બ્યલિ.
ઈલિ ઉપદેશિ હરિ હંવડાં મ્યલિ,
આરત્ય ભાજિ આઈ, જો મન ગલિ. ૨

ફટિ

મન ગલિ, ઈંદ્રિય મલિ જુ, વિષય પૂઠિ ધા કરિ,
મન-હૃત ગ્રેરી મોકલિ તુ, વસ્તુ નાના ગો હરિ. ૩
બાઈ, વિષય-માંહિ ચિત્ત પિહું, વિષય ચિત્તમાંહિ વસિ,
છિ અન્યોન્ય સંમંધી ધરથકી, વિચારતાં જલગુ વશિ. ૪
ત્યારે સદોદિત હરિ ભાસશિ, ત્યાંહાં જ્ઞાનંદ હરિ અતિ ઘણું,
બાઈ ! તમહારુ કૃષ્ણજી, વિશ્રામ છિ વૈષ્ણવ-તાણું. ૫
જનમ દેતાં પેખીઈ ત્યારે, ચરાચર સહુયે ચલિ,
જનમ ભાગી જાણ થાગું, [વણી કહિ ઉદ્ધવ, ગોપી સાંભલિ.] ૬

૪. અર્કને કાંઈ દિવસ રજાનિ, દર્શન વિચારી ઔધવજી એમ કહે. (દા)

૧. પછે ૨. મન હૃત ગ્રેરીને મળે, તો વસ્તુવિન મિથ્યા ધરે. (ગુ)

૩. સંમંધ ધરતાં (દા) (ગુ).

૪. તે વારે શ્રીહરિ ભાસશે (દા) ૫. ભમરી દેતાં પેખીએ આ ચરાચર

પદ ૬

(રાગ—રામઘી)

દેહ તુ વિસરિ ગઈ સર્વ સખીઆં, જાણે ચિત્રાંમલુ લખિઆં;
* મહૂરત એક મગન થઈ, હરિમાં પાછી આવી ઠામ.

હરિની વિરહણીઆં.

વિરહણીઆં આ ! નંદ-મજ-તણીઆં,
શશી-વદની મલીઆં અતિ-ઘણીઆં;

જિભી જિભી રે, હરિની વિરહણીઆં-હરિની ૦ ૧

* અંતરગત જોલખિઉ, અવિગત જાહેર બુધ વિચારઈ ;

ઉદ્ધવ સાથે વેણુ જોલવા, જોખી નેન-તણાં જલ વારઈ-હરિની ૦ ૨

“ સુણુઉ ઉદ્ધવજી, વિનતી અમારિ, તમે કહ્યું તે સત્ય;

* અંતરજાંભી એ તો સુધઉ, પરપંચ એહ અનિત્ય-હરિની. ૩

સત્ય સ્વરૂપ હૂતા હરિ હવડાં, તે તુ કહિંચ ન દિસે;

અવિગત સાથે ઉદ્ધવજી, તમે કહિ પેરે રાસ રમીશે ?-હરિની. ૪

* સુરીજન તે જે સદાએ સરખો, હવે કાં જોગ દેખાડઈ ? :

* રૂપ મધ્ય જિતારિને રજજૂ, વૈરીડા હૂઈ તે વાહઈ !-હરિની. ૫

* મૂરતિ એક હ્રદ હરિ જાળતાં, પૂર્વ સ્થળ પેખીએ :

હરિની વિરહણીઆં, વિરહણીઆં, નંદ-નંદન તણિયાં રે. ધ્રુવપદ ૧

૧. અંતરિ (ક) ૨. માહારિ

૩. અંતરયામિએ તાં સુધું, પંચ પરપંચ એહ અનિત્ય.

૪. સુરીજન હોએ તે સદા સરીખ, હવડાં યોગ દેખાડે (કવિ-અ.

પા. ૩૦૪)

* રૂપ અંકે થશે રૂપી, રજજૂ વૈરી હોય તે વહાડે-(૬); હરિની

ચોલ-કલા-ગણિ શરદ નિશા, તિણેં અમૃત-રસ પાચ્યા,
ધર થકી શ્રેષ્ઠેવને રાચે, અમો લોલો લાલચ લાચ્યા-હરિની * ૬

કડવું ૨૧ મું

“સત્ય જિ ઉદ્ધવ ! તક્ષો જે જે કહ્યું,
અક્ષો અક્ષારી બુદ્ધિઈ સારું લહ્યું. ૧
‘મુખપણું તે અક્ષનિ નવ ગયું,
યે નંદ-નંદન નિ રૂપિ માહારું’ મન શ્રદ્ધ. ૨

ફૂલિ

શ્રદ્ધ મન ચે ગાઠ્ય બાધી, ‘આજ કહ્યું, કયમ છોડીઈ ?
‘જે નેહ-સકલ સખવ છિ તે, અખલ કહ્યું, કયમ મોડીઈ ? ૩

૫ મુક્તિપણું તે અક્ષનિ રહ.

૬. જે રનેહની સાક્ષ સખલ છે, તે અમો અખલા કિમ મોડીએ દા)
જેને હ સ કલ્પના સખળ છે, તેને અગળ કહો કયમ મોડીએ (અ)

* ‘ગુજરાતી કાવ્ય દોહન પદ ૬ નું પાયાન્તર.—

સ ય વિચાર સાર જાણીને પાછા આવ્યા હર,
અત કરણ ઓળખ્યો અવિગત, બાહેર બુદ્ધિ વિચાર (૨) હરિની
ઉદ્ધન સાથે વચન જોલવા, બાહેર બુદ્ધિવિચાર;
રનેહ પ્રેમ સલારી શ્રીહરિ નયણે લય્યાં જળવાર (૩) હરિની
કહોજી ઉદ્ધવ હરિ કહીયે આવે, સાલળો વિનતિ સત્ય,
અતરયામી એ તો સુધો, પ્રપચ પચ અનિય (૪, હરિની
મેઘશ્યામ મુખ શરદ નિશાચે, અધરામૃત રસ પાચ્યા,
ઉદ્ધવ અમો શ્રેષ્ઠેવને રાચે, ધરથી ધધો આચ્યા (૫) હરિની

મજ-નારયનૂ મન કૃષ્ણ-સરસૂ, વિધાતાઈ સખવૂ જહૂં;
 ૭ જે રહૂં ઝડી પિરિ બ્યાપી, તે કયમ બાઈ ભિજડૂં? ૪
 છે પ્રીત્ય પિહિલા ભવ-તણી, તે આજ કયમ પાછી થશિ? ૫
 જે રંગ ગિહા ચોલના, તે દેહિ સાથિથી જશિ ૧ પ
 અક્ષની રણે હસુ, ઉદ્ધવ! આજ અતિ ઉત્તમ થયુ,
 અમ વિયોગીણિનિ યોગ કહાવ્યુ, સત્યજી ઉદ્ધવ! તહો જે
 જે કહ્યું! ” ૬

કડવું ૨૨ સું

“ અક્ષ” દુખીનિ ઉદ્ધવ! ઇમ ઘટિ,
 ૧ “ત્રિભિ ભણી વાણીનિ પલવટિ.
 આસૂ અસમધાં નયણે ભલટિ;
 ૨ મનમથ પીડિ દેહડી આવટિ.

કૃદિ

દેહડી આવટિ ૧ કહિ કટાક્ષિ, નાથ ભવૂં ભવાડ્યુ,
 પવ્ય કુહુનિ ઉદ્ધવજી! અક્ષો, યોગના ઉપકરણ કયાંહાયા કાહાડ્યુ? ૩
 યે કિહિ તે વિહિ રે વીરા, રીત એહવી ભણ્યો,
 ૪ પવ્ય કંડ મુદ્રા, ભરમ ગિંગી, વેગિઈ જઈને ૧ દ્યાવયો. ૪

૭ જે રે વિચૂ રડિ પેરુ, તે કિમ જાએ ઉચડ્યૂ (દા)

જે ગહુ રૂડી પેર કરીને, કયમ જાએ ઉચડ્યું. ૭

૮. અલગી યો (દા) (અ)

* ‘દક્ષિણે’ ૧. જે (દા) ૨ કિ ૩ કટાવ (અ) ૪ અણાવળે
 (દા) ગોધી આવળે (અ)

મુકુંદિ મોકત્યાં હુઈ, તુ તે અમ્હને કિપા કરું,
 ઉદવણ ઓસંકતા, રખે રાખુ પટંતરૂ ! ૧
 વૈરાગિ ભરીઆં વિષય પચાગિ, દિવસ દોહિલા કયમ વટિ ?
 અહો સરવ છાંડી, પ્રીત્ય માંડી, અહા હુળીનિ ઉદવ, ઇમ ઘટિ. ૧

કડવું ૨૩ મું

કહુનિ જિ ઉદવ, આજ અહો કયમ કરું ?
 હવડાં પરપંચ કેહિ પિરિ પરહરું ? ૧
 અખલા એકલડી, રહુ કયાંહાં નિસરું ?
 કયાંહાં કયાંહાં જાઉં ? કિહિનિ અણસરૂ ? ૨

ફલિ

અણસરું કુણ દેવનિ, જુ કમ અહારિ હરિ વ્યખ્યું ?
 ૧ તે છોડતાં નવ્ય છુટિએ, જુ આદિ અંતિ ઓલખ્યું. ૩
 જે લખ્યા છઠી રાત્યના, તે આજ કયમ પાછા થશિ ?
 તેહના રૂપ સાથિ રંગિ રમતાં, ૨ મોહ. ત. મુંઆ. હશિ. ૪
 હવિ હાથ-માંડાંથી હારવી નિ, પાસ કહુ કયમ માંડિઈ ?
 ૨ લડસડતું પ્રહ્લાંડ કાંહાનડ, શિય વાંદિ છાંડિઈ. ૫

૫. વિષય આવે. (ગુ)

૧. છુટસે કામ છોડતાં જે આદિ અંતે ઓલખ્યા. (દા)

૨. મુકિત તો સેજે હસે (દા) મુકિત તો અમને હસે (ગુ)

૩. વસહસ તો એ અહા કાંહાંનડ, સેસ વાદે છાંડિએ (દા)

૪. રાત્રીકાલે હાર કરાવે, શે જે વિશેષે જાંડીએ. (ગુ)

ગંડતાં નબ્બ છટીઈ, અહો સત્તે પાણી ભચરું;
એ અવિગત્યની આરાધના કરતાં, ઠહુનિઆળ અહો કયમ કરું ? ૯

કડવું ૨૪ મું

ગુણ અન્યુતિ તતક્ષણ તન અહું
નયણે લાગી મન નિર્મલ થયુ. ૧
તક્ષો તાં ઉદ્ધવણ; અતિ ઉત્તમ કહ્યું;
મોક્ષાર્થી નિ મન્ય લાગી રહ્યું. ૨

કૃતિ

તે રહ્યું લાગી મન્ય અધારિ, તે તક્ષો ઉદ્ધવણ ! સુણ; પણ મુક્તિ-પાંહિ, ભક્તિ-માંહિ, સાવ વીરા ! શિ ધણુ. ૩
રજાન નહિ તે સદા ગિહિલા, ભક્તિનુ યે શ્રોહ ઠરી; ભક્તિ નહિ યે સદા ભૂદ્યા, જ્ઞાન-દીપ તે નબ્બ કરિ. ૪
નિજ ભક્તિ નિજ વિજ્ઞાન બ્યેહૂ, ઠાંમ્ય એકિ જ્યાંહાં વસિ, મુક્તિ-પદવી તેણિ પાંમી, સાંભલી ઉદ્ધવ ! મન્ય હસિ. ૫

૧. તમે તો ઉદ્ધવણ અતિ ઉત્તમ કહ્યું,
રખે એમ જાણો વેહે તે પૂર ગયું.
હગિના દ્વેષતા તેણે સાચુ સદા,
મોક્ષાર્થાને મન લાગી રહ્યું. (દા)

૨. જાની હોએ તે સદા ધેહેવા. (દા)

૩. નિજ પદના નીહરા કરે (દા) જ્ઞાનદીપ નીરા કરે. (ય)

૪. મુકુંદ-પદવી (દા)

માહારા બાપજી ના સમ મુજનિ, મુખ્ણજી બતાં ઇમ કહું;
 'લાલચ લાઈ આવવાની તિથિ, લોભિ માહારુ' મન રહું. ૬

પદ ૭^મ

(ગગ—સાર ૩)

પ્રીત બનાઈ એસી નીકી, નહિ રે વીરા દિવસ ચારકી,
 પ્રીત બની 'વે' લવકી. (મુવપદ) ૧
 દિનદિન પ્રીત બની માધોસુ, તિલ કૌઆ ધન પૂટે,
 અબ નિજ ગાંઠ બની માધોસુ, તે તૂટે તન છૂટે—પ્રીત...૨
 માધૌ બિન મેરે હેયડે ઉધૌ, એ તનીક કહુ ન સૌ સમાએ,
 વિવિધ રૂપ છાંડિ મેરે નેનાં, સ્વરૂપ સ્યાંમબુ—કૌ ચાહે—પ્રીત...૩

પ. લાલચ લગી આવવાની (છા) (એ)

૪ દિન દિન પ્રીત્ય બાધીનઈ ઉદ્ધવ, તલકું આ, તન છૂટિ,
 અહનિશ ગાંઠય પડી માધવ-શું, તન છૂટિ ન તૂટિ ૧ દિન.
 પ્રીત બની 'હો દિવસ ચારકી, મોહિ તો પેલા લવકી,
 માધવ' બિન માહારિ હર્ષકી, ડેન' ઉર સમાઇ ઉદ્ધવ. ૨ દિન.
 વિવિધ રૂપ છાંડિ મેરે નેનાં, સ્વરૂપ સ્યાંમ બુ—કૌ ચાહે.

× × × × × ૩ દિન.

વચન પરા એ સુનિ દુઃખ ઉપજિ, હરિકે નામ ગુણુ રોચિ,
 બિહિજેના સ્વાંમી બિન ઉદ્ધવ । વાંણી અવર ન રોચિ. ૪ દિન (મો)

'ગૂજરાતી'નું પદ ૭ નીચે પ્રમાણે છે:—

પ્રીત બની હે એસી નીકી એસી નીકી, નાહી હી ઉધા દિવસ ચારકી,
 મોહે તો પેલે લવકી, પ્રીત બની હે એસી નીકી. ૧

× × × ×

પ્રેરેદે-પ્રભુ બિના રી ઉધા, બાની સફલ ન હોઈ”

વચન પરાગી સુને દુઃખ ઉપજે, હરિ કૌ નામ ગુણ શોચિ,
બેદેવના સ્વામી બિના, વાણી અવર ન શોચિ-પ્રીત...૪

કડવુ ૨૫ મું

તહો તો ઉદવણ ! અતિ ઉત્તમ કહું,
રખે ઈમ જાંણુ જે વહિ તિ જલ ગયુ । ૧
હરિના હૂતા તીણે સૂધું અહું,
ભુવન્ય પાઉ-ધારુ વીરા । અસૂર થયું. ૨

ફાંદિ

અસૂર થયું આરોગવા, તહિં ઘણા દિવસ ગોકુલ વસ્યુ,
અહા અશુધ્ધણીનાં કથન કાલાં, રખે સંભારી હમુ. ૩
ત્યાહાં નિત્ય નવાં નેવેઘ, ભોજન આમન ધરિ ધરિ,
ઉદવનિ અમ્યુતનિ ધિરિ, પ્રેમિ પૂજિ સુંદરી. ૪
પ્રાતુ'કાલિ ગોવાલ ઉદવ, વૃન્દાવન-માહિ સચરઈ,
હરિ-કીડાના કામ દેખી, સભારી શોઆ કસઈ. ૫
ઉદવ કહે "ઉમ તપનું, આજ મિં તાં ફલ લલુ,
મજ ઉપકંકનો સંગ પામ્યું, વલી કિહિ ઉદવ, તહો ચે ચે કહ્યું. ૬

૨ ગુણ અમ્યુતને નમન તનક્ષણ મચુ, દ્વાલણ લાગી મન નિગમવ થયુ
ઉદવ જાણ્યું આ સુ ઉત્તમ કેસ x x x

૩ અસધણીની (દા) દુષ્ણણીના (ગ)

૪ સેન આસન (મુ) ૫ અમ્યન નીં જાણી (દ) અમ્યુતની પ્રીતે
(ગ) ૬. એ વ્રતીકસનો સંગ પામ્યો, ગુણ અમ્યુત નેન મન તાક્ષણ
ગયુ (દ) ૬. મજ કનુ (ગો)

કડવું ૨૬ અં

ગોપી ગોવાલાં ઉદવ ઈમ કરિ;
 ૧દિનદિન ઊઠી વન્ય વન્ય સ ચરિ. ૧
 ખાલે પગલે પ્રભૂજીને પરવરિ,
 ૨ ને પદ બ્રહ્મા શ્રીરહસ અનુસરિ. ૨

ફૂદિ

અનુસરિ ચે અમર પદ તે, પ્રેમિ કેપ્રેમિ સુદરિ,
 આપણિ કૃષ્ણગુણ ગુણ ઉદવ,^૧ આહા યમ રચના કરિ. ૩
 આહા બકી પીધી, ચકટ લેણું, તૃણાવર્ તતક્ષણ હણ્યું;
 વચ્છક નાખ્યુ વૃક્ષ ઉપર્ય, અંત કીધુ તેહ-તાણુ. ૪
 આહા બકાસુરની સાંચ પચીરી,^૫ વીનરહિ વીહારીઆ
 ઉદરમાથી ત્રેષ પામી, એમ અપાસુર મારીઆ. ૫
 પછિ અજ પાઉ-ધારીઆ, તે અક્ષનિ નવિ વીસરઈ,
 આહા તિણિ કાલિ ને ને હણું, તે કૃષ્ણજી
 ૬વિના કેા નબ્બ કરઈ ! ૬

૧. નીત્ય નીત્ય (દા) ૨. હાં (મો) (દા) શિખ (ગુ) ૩. પૂરે
 ૪. આહા એવી ક્રોડા કરિ (દા) આહી ને ક્રોડા કરી (ગુ)
 ૫. કાડી(દા) કાઢી (ગુ) ૬. વાનરહિ વડારિઓ (દા) વતરડી વીહારીઆ
 (ગુ) ૭. (દા) (ગુ) પ્રતમાથી. ૮. ઉદવ તણે કાઢે હણુ તે, હાં
 વિના હવે કાણુ કરે (ગુ) ૯. આહા કણુ કરે (દા)

કડવું ૨૭ મું

ઉદ્ધવ ! અહ્મનિ બ્રહ્મ ત્રયા હરી,
વછ ગોવાલા 'સવિ સાંભરિ. ૧
નવા નીપાયાં ઇણિ નરહરિ,
વાર ન લાગી એક અધ દ્વણુ ભરી. ૨

ફૂલી

અધક્ષણ-માંહિ અનંત અપિ. ત્રેમિ ગોકુલ્ય આવીઆં;
એક ભરાન મજન તિલક અંજન, પેનુ નાના ધાવીઆ. ૩
અમહનિ અજ, વરસ એક રાખી, જોવા મધુવન આવીઆ,
પછિ કમલભૂ-નિ કર્મ લાગુ, ભુવન ભુવન ભવાડીઆ. ૪
વિરંચી નવિ જોલભિ, કહ્નુ વચ્છ ગોપી કીહા ખરા ?
શ્રી કૃષ્ણજી કેરે સ્વરણે આવી, જોલીઆ ગદગદ ગિરા. ૫
[પ્રભાપતિ ક્રિહિ] “ હું મંદધી ! મિં પ્રભુજી-શું અવિદ્યા કરી,
સ્વામી ! તું એક, અનેક અવિગત પણ, માયાર્થ માહારી બુદ્ધિ હરી ! ” ૬

કડવું ૨૮ મું

અદ્ય વિચારુ ઉદ્ધવ ! આપણુ,
અકલ ચરિત્ર છિ નંદ-નંદન-તણુ. ૧
“ ગણના કરતાં નાવિ લાભે ગણુ;
બ્રહ્માંડ કીધા કૃષ્ણજીય અતિ ઘણુ. ” ૨

૧. સડને સાભરી (દા) સધળા સાભરી ૨. ચરણ આવી (દા)

૧ અમ તણુ (દા) ૨. ગુણગ કહિતા નવ અએ સ્વયં, બ્રહ્મા કીધા
વાડાસે વન અતી ઘણા (દા)

ફાદિ

૩ અતિ ઘણે પ્રહાંડે ચતુર્ભુજ, બુબ્બા અજ પશુપતિ;
 ૪ શિવ, શંકર, દશ દિગ્પાલ, ચૌદ લોક મુનિ સરસ્વતિ, ૩
 એકેકા વગ્ધ ગોપ પ્રતિ, આહાં ઈમ પરચના કરી,
 ત્યાહાં હંસાન્દિ ઈમ કહુઃ “અદ્ભુત-કર્મા તું હરિ!” ૪
 ૧ ત્યાંહા પ્રહ્લ ણહુ ચિરિ યોલીયા, તે અદ્ધનિ નવી સાંભરિ;
 કહુ, “દીસ નાવિ માત, જુ ણાલ ણહુ અન્યાયિ હરિ. ૫
 ઉદર-મંદિથી , માતનિ, ણાલક દુઃખ, - દાગિ ઘણું.
 અપરાધ એહ ક્ષમા, કરું સ્વામી!, ૭ છોરુ અન્યાઈ,
 તુ હિ આપણું. ૬

૫૬ ૮

(રાગ—કેદારુ, મૃદંગલા ૭૬)

૧ તોરા ચરણની રજ, હરિ! પતિત પાવન કરે,
 નામઈ પાપતણું એધ નાસિ.
 ૨ તે ચરણ-રજ ત્યજિનિ અંબર આરાધિઈ,
 ધાડ્યા થાઈ તે ઘણું ૨ ધાસિ. ૧ તોરા.

-
- ૩ અતિ ઘણા પ્રહાંડ કીધા, બુબ્બા પશુપતિ,
 મકલ લોક દિગ્પાલ સરસા, મુનિ સરિતા સરસ્વતી.
 એક કા વસ ગો પ્રગે, એમ આહી લીયા કરી.
 હંસારહે એમ કહુ, અદ્ભુત ચરિત તારાં શ્રી હરિ (અ)
 ૪ સતવે દસ દિગ્પાલ મુનીવર, ચૌદ લોકે સરસ્વતિ. (દા)
 ૫ કીડા કરી (દા) ૬. આ લીંટી દાહોદની પ્રતમા નથી ૭ ણાળક
 છોરુ આપણું (અ) . . .
 ૧. હરિના (દા) હરિ (અ) ૨. નામ તજી જે કોએ આંન ઉપાસે. (દા)

‘પશ્ચિમ-મુધીઆ’ તે બ્રહ્મ કહાવિઈ,
બોલતા બોલતા બ્રહ્મ મુજિ,
શ્રીકૃષ્ણ આમન્ય રહીઉ દોઉ કર જોડીનઈ,
મુગદના મણિ-વડિ ચરણ પૂજિ ૨ તોરા.

દોઉ બ્રહ્માડ-તણુ સૃષ્ટિ લણુમાહિ કરી,
દોઉ બ્રહ્માડ-તણુ તુલ્ય રાજા !
ઘડણુ ઘડા વિના વિન્ધ તે નીરમ્બૂ, તો સૃષ્ટિ
કરતા નામ કેમા માજા ? ૩ તોરા

એહેવી સ્તુત્ય કરી, પ્રસન્ન હોઆ હરિ,
આપસ દીધુ “જાજા ! કામિ જાજુ,”
શ્રિહરેના પ્રભુ-તણા ‘ચરિત્ર ઉદ્ધવ ! મુણુ,
એ રે ગોવાલા પ્રેમિ માઉ’ ૪ તોરા.

કેડણું ૨૯ સું

મરજન કરતી આહા મર્વે મુદરી,
વસ હરિનિ કહળ ચઢયો હરિ ૧
‘વિનય પ્રકાશિ જાલા જલભરી,
બાહિરિ તેડીનિ કૃષ્ણજીઈ બુદ્ધિ કરી. ૨

૩ ઘડા અ-ઘડવા મતિ નથી નીમ્બૂ, સૃષ્ટ-કર્તા કેરુ નામ માજા !
(મો) ઘટ ઘટ સકન પ્રમુ તુ જ વ્યાપી ગ્હો, સૃષ્ટિ કર્તા તર નામ
સાચા (ગુ) ૪ ચગિરતે જામતે (દા)

૫ વચન પ્રકાશે જાવા જલ ભરી, ગાહેર તેજા શ્રીકૃષ્ણે બુધ કરી (ચા)

૬૬

બુદ્ધિ કરી, ચાલી ચતુરનારી, ^૧ગ્રીડા-સ્થાનક કર ધરી;
 પાછિ નિરખવા મન, કૃષ્ણ કહિ, “તમે અતિ વરાંશી સુંદરી ! ૩
 પ્રણામ કરુ દોઈ પાણિ ભેડી, વચ્ચે વિના જલ માંડાં ^૪રહાં;
 લાજિ તે ન સરિ કાજ ગિહિલી !, છટશું નિર્લજ થયાં ! ૪
 ભુજ-યુગલ ભેડી, નમી ^૫ચેડી, ^૬લજ્જા છોડી મોહયુઃ
 અડી દહુ ભેડી કૃષ્ણ સાથિ, રમતાં અતીથે રંગ થયું. ૫
 મન ^૭હસી જાલી, અતિ રંગાલી, પછિ કાંમના અંગી કરી,
^૮ઉદ્ભવજી, આ તેહ જલસ્થલ, કીડા કરતા કૃષ્ણ નિ સુંદરી. ૬

કડવું ૩૦ સું

જેતાં જેતાં વટ્ટી વનમાં ગયા;
 બધવ બહુ આંહાં ભૂખ્યા થયા. ૧
 કપિને ^૨આશ્રમે અહોઝાઈનિ રહ્યા;
 હરિના સેવક ^૩કિણે નવિ લહ્યા ! ૨

૬૭

નવિ લહ્યા એ મંદધીએ, અહો પાછાં આવીઆં !
 કપિ-નાર્યાનિ જઈ જાણુ કીધું, અંત યોત્તિઈ દયાવીઆં. ૩

૧. કીડા (ગુ) ૭. ગયાં (દા) (ગુ) ૮. ચેરિ (દા) ૯. લાજ મોહેલી
 મોહ ગયો. (દા) (ગુ) (૧૦) હરિ (દા) (ગુ) (૧૧) આ તે જલ
 થલ જોએ ઓધા મગજન કરતા, આહાસહ (દા)

૧ વનહા (મો) ૨, હારે (મો) ૩. અમે કંઈ (મો)

આણિ કામ્ય ગિરી હરિ જમ્યા, આંહાં જમ્યા સર્વ ગોવાલીઆ; ૪
 ઋષિ-નાર્ય નિ પછિ દયા કીધી, પ્રેમિ પાછાં વાલીયાં. ૪
 એક વારનું ગોપ ઉદ્ધવ !, તાલવન-માંહિ સંચર્યા:
 ધેનુકના પરિચાર આયિ, ગ્રાણ બલદેવઈ હર્યા. ૫
 એક વારનું આણિ જડ્ય-વિશી, હરિ વ્યાલ-ગિર્ય નટ્યા થયા;
 આંહાં કાત્યંદી નિર્વિપ કીધી, 'કાલીય રમણ દીપ ગયા. ૬

કડવું ૩૧ મું

આંહાં અહો રાખ્યાં વાહાત્રાઈ દાઝતાં;
 ઉપરિ એલેનિ અહો અતિ ગાજતા. ૧
 હરિનિ હમવિ અહો નવ્ય 'લાજતાં.
 જીવન-જમતાં અતિ વિરાજતાં. ૨

કૃતિ

વિરાજતાં નિ વિચરતાં, આનંદ કરતાં અતિ ધણ;
 એકવાર ધણિ ગિરિ કર્ય ધયૂં, બહુ બય નિવાયું મજતણુ. ૩
 દોઉવાર કિણિ નંદ છોડયા, વૃક્ષ મોડયા રિખતાં;
 ઉદ્ધવજી ! અહાનિ કાઈ ન જિગરુ, 'શ્રીકૃષ્ણ નિ બલભદ્ર વલી જતાં. ૪
 'એકવારનું ઉદ્ધવ અમ્હનિ, 'લાડીરવન દેખાડીયુ
 આંહા ગોપ ધૈ પ્રલંબ આવ્યુ, આંહા રામિ તે મારીયુ. ૫

૪. નવ્ય લક્ષ્યા ધીમદ તેજે, તનખેવ પાછા વાલીઆ. (દા)

૫. કાતી કુટુંબ રમણુક દીપ ગયા. (દા)

કાલિદી પ્રહ નિર્વિપ કાષો, કુટુંબ સઘળા તળે ગયા. (ગુ)

૧. લાજતા (મો) ૨. આજ અમાર હરી જતા. દા) (ગુ)

૨. દોહોદનાળી પ્રતમા આ કડી નથી. ૪ લાડી-વટ (ગુ)

આંહાં શંખચૂડ નિપાતીઆ, સર્વ ગોપિકાને હરિ જતુ;
આંહાં અદ્ધ-કાજ દવ દોય વાર પીધું, ^૧દાણુ રંગે આપણુ દાઝતું. ૬

કડવું ૩૨ મું

વલી એક અદ્ધુત ઉદ્ધવજી ! સુણુ;
જોલ પ્રમાણુ વાહાલાઈ અમતણુ. ૧
શશિહર ભિયુ શરદ નિશા-તણુ,
વંશ ^૧વાયુ, મોહ લાયુ ધાયુ. ૨

હૃદિ

^૧ધણુ પ્રેમ મુઝનિ કિંચ મ્મલવા, ભર-યૌવન ભાંમ્યની;
વિપરીત આબ્રણુ અંગ્ય પિહિરાં, કામ-વશ ચે કાંમ્યની. ૩
ઉત્મત્તની પિરિ સર્વ નીસરી, ^૨તે શ્રીકૃષ્ણ પાંખી મુંદરી,
કટાક્ષ કરી હરી ^૩કામના, પછિ તે અંગી-કરી. ૪
રંગ રેદ્યવા વહાલુ ખોડ્ય-ખાધુ, માન ત્યાંહાં અમનિ થયું,
પણ્ય ત્રિલોક્ય-મુંદર રત્ન માહારું, કાચનિ સાટિ ગયું ! ૫
^૪ત્યારિ અદ્ધો દર ઘશી ઘશી હેઠાં હણ્યાં, શોક કીધું અતિધણું;
આંણિ કાંમ્ય રમતાં વિરહ પામી, તે તદ્ધો ઉદ્ધવજી ! સુણુ. ૬

૫. આંહાં અમે રાખ્યાં વાહાલે દાઝતાં (દા)

૧. વળડિ (દા) ૨. ધણે પ્રેમે કૃષ્ણ મલ્લકા ભર જોગનમાં ભાંમની.
(દા) વંશ વાઈ માદ લાવે, જોવા ચાલી ભામની. (ગુ) ૩. આ
અડધી લીટી (દા) પ્રતમાં નથી. ૪. કલ્પના (મે) કટાક્ષ કરતાં કૃષ્ણને
તવ કામના અંગી કરી. (ગુ). કટાખ કરી દીધી કરુણા, તેહનું માં
અંગી કરી. (મે)

૫. નારિ વિરહ પામી રદન કીધું, શોક આંહો અતી ધણો

x x x , વલી એક અદ્ધુત ઉદ્ધવજી સુણો. (દા)

પદ ૯

(રાગ-ગમગ્રા)

નાથ ગયુ માહાડ સાથ ત્યજી, પાપી પ્રાણ ન જાઈ હજી,
 * માહરુ રદિઅ ન ફૂટિ એક હજી, આગિ અમો નવ ઇશ લજી ૧
 ૨ ગોપી લડસડતા ઠગવા ભરિ, મુખ 'હરિ હરિ' 'હરિ હરિ' ઉચરિ,
 તેનું ઉર ભી જે આસૂ ખરિ, શ્યામા સરીઁ તણી મુખ નવ કરિ. ૨
 ૩ અમો વિવખન લાગી વિરહણી, હરિના સંગ થકી સરવિ હણી,
 પૂજન ચાલી પેલા વૃક્ષભણી ત્યાહા વિઝમી દીરી વેલ ધણી. ૩
 કે દાખવો દિશ ત્રિકમ-તણી, જિમ જઈ મલીએ વૃન્દાવન-ધણી,
 આ તે નારી કહ્યું નાથ તણી, માહારે નાથે કીધી આપની. ૪

તન ત્રિક પામી શોક કીધો વિવાપ કીધા અતિ ધણો,
 તેણે કાળે જે હનુ, તે તમો ઉદ્ધરજી સુણો (૨)
 તનાર મહ પામી વ્યાકૂન થયા, શોક કીધો અતિધણો (મોહાસા
 પ્રતનુ એક છુટું પાન)

૧ દીનેા નાથ મયો માહારે સાથ તજી, માહારા પાપી પ્રાણ ન જાએ હજી;
 આગે અમો નવ ઇશ લજી માહરુ હરે ન ફૂટે એક રજી-નાથ ૧ (દા)
 ૨ અમા સધળી નવિ ઇશ લજી, વૈરી કહે ન ફૂટે હજી હજી (૨)
 ૩ ગોપી લડસડતા ડગના ભરે શરીઁ તણી સુઝ નર કરે
 એના ઉર ભીજે આસુ જ ખરે, મળે હરિ હરિ ઉચરે-નાથ
 ૩ ૩ થી ૬ કડી દાહો પ્રતની ૪, ને મોહાસા પ્રતમા ૩-૪ કડી
 નીચે મુજબ છે —

વની વલો વીનાપે રિરહણી, પુજાણુ લાગી મજી લણી
 ત્યાહા વ્યકશી દીરી વે વ ધણી, કસુ આ તે નારી નાથ તણી. ૩(મો)
 અમો સગળી કે પાપિયાં શે ન સગજી વાન સીપેણી (સાપેણી)
 હરિત મહિ જે મગિ, તે જૂનલ દેહડી નવ ધગિ

પણ નહીં ગિનિ પોતિ કરણી, અહો પાંચ્યૌ રસ ઢાળ્યો ધરણી !
 એક આપણુ ઋસરણિ પાપણી, રહી સઘડી સરણિ સાપણી. પ
 માહારા નાથનિ વિરહિ જે મરિ, તિનિ ભૂતલ દેહડી નવ ધરિ,
 અમ્યો અઘડી છૂ તેવડતેવડિ, હરિની વિરહની-વેધિ ગોરહિ. ૬
 *હરિને મેહે ગોરડી, વાગિય હણી જિમ ફેલ પડી,
 વસી વસી વન માહે રડવડી, બેહેરેના પ્રભુ વિના સુખ નહીં અધ ઘડી. ૭

કડવું ૩૩ મું

પછિ અહો ઉદવ ! ગહુ *વનિ ક્યો,
 મધ્યથી પ્રગટયા પ્રભુ *મેમે ભયાં. ૧
 બુધ્ય કરીને અહો તતક્ષણ વધાં,
 તાપ અહારા પિર્ય પિર્યના હયાં. ૨
 ફેદિ

હયાં તાપ *અનંત-રૂપિ, અહો ઘણું રંગિ રમાડીઆં,
 સુર નર મુનિજન માહિ ઉદવ !, અહો ભલાં ભવાડીઆં. ૩

૪. આવી વન વન માંહે રડવડિ, અહો વાએ હાચી જ્યમ ફેલ પડિ;
 બેહેરના રવામી વિના ઉદવ !, અદક્ષણ સુખ નહિ દેહડિ-૧નાંધ.
 * સખીયો

૪. અમો વનની માંહે રડવડી, જ્યમ વયે વિકશી ફેલિ પડી,
 ત્યમ બેહેરે પ્રભુ વિન દેહડી, મનસુખ નહિ ઉદવ અધ ઘડી. (અ)
 [આ પદમાં દાહોદવાળી પ્રતમાં સાત કડી છે; જ્યારે ૧૬૯૬ ની
 સાલની પ્રત જે મોડાસાવાળી છે તેમાં પાંચ છે. ૫૬ સાતકડીનું ઉપર
 મૂક્યું છે, પણ- ૨૮૩ કડી (૫૬) કવિએ અંતે ગણાવ્યાં છે તે
 મેળવણી માટે બે કડીના અંક મૂક્યા નથી.]

૫. વિને (દા) ત્રિવય ગુ) (૬) નિજ ભયાં (મે) (૭) એન' (મે)

તિથિ કલિ આંહાં જે જે હવું, કહી ન સકું તેટલું,
મધુવન અતિ વિરાજ્યું, વૈકુંઠ કોટિ-ચેં ભલુ. ૪
“વલી રહસ્ય છિ જે કયમ કહું, પછી જલ-કીડા કરી,
“એ બ્રહ્મ રચણી વન્ય રાખી, પછિ ઘરિ ગઈ મુંદરી પ
આહાં પ્રાકૃત નિ પિરિ, અક અહારિ, પ્રભુ પુહુંડતા નિદ્રાભયાં,
ઉદવ ! અહ્મ સાથિ કૃષ્ણજીઈ, ભાવ પિર્ય પિર્યના કયાં ૬

કંકણું ૩૪ મું

વલી જુહનિ ઉદવ ! ગત્ય ગળડી તણી,
ધાગડ ધૂતી, ખાંત હૂતી ઘણી. ૧
“આહા અહો રમાડ્યાં આખ્ય-મી આમણી,
ભાત લઈ આવ્યા અહો હરિ ભણી. ૨

રૂઢિ

હરિ ભણિ “લાવ્યા કરમલુ, અહો આહિ જિશી જમતાં મ્યલી,
“એહ મદ-માતુ, કંકય લાતુ, “રગિ રમતુ માહિ વલી. ૩
વલી વેણ્ય વાતુ, ગીત ગાતુ, નૃત્ય કરતુ માહિ મ્યલી,
“ચીત લી ભાંડુ ગામડા, ને દરૂલે રમતુ વલી. ૪

૮. વલી હસા છે તે કિમ કહુ, પછે જળકોડા કરિ, (દા)
- વળી વળી છે તે કયમ કહુ, પછે જળ તણી કોડા કરી (ય)
૯. એક બ્રહ્મરેણી વન ગળી, પ્રાત ઘર ગઈ મુંદરી. (દા) (દા)
- ૧ આ રાસ રમાડ્યા આખ્ય-મીઆમણી. (દા) ૨ લઈ આવના.
૩. એ મદન-માની, કંક વલાતી, ગગ ગતો રમતા, (દા)
- એ મદે માતો કંકે સાતો, રગ રાતો રમતો. (ય)
૪. એક ચીતના ભાંડ ગામડા ને.

આંહાં મદત લેતી રમંતુ, વતી મેઘની પિરિ ગાજતુ,
 કપિ-તણી-પિરિ ફાલ ભરતુ, ગોપ-માંહિ રિજાજતુ. ૫
 બાદુ હાર-ગુંજ શીશ ધરતુ, ધન્ય તે શોભા બણી,
 નટવેપ ધરતુ ધન્ય વિચરતુ, ઉદ્ધવ ! રમત્ય છિ પ્રભુની ઘણી. ૬

કડવું ૩૫ મું

તરકર ચેનિ બોમ પધારીઓ,
 કિષ્કિ આંહાં તે મરડિ મારીઓ. ૧
 રીશીશ ધરીને અરિ સંધારીઓ,
 કેસી સરખુ દુષ્ટ વિહારીઓ. ૨

ફાંદિ

વિહારીઆ ઈણિ રુદુષ્ટ કોટિક, વાત મોટી હરિ તાણી;
 દેખાડીઓ વૈકુંઠ અદ્ધનિ, દયા કીધી અતિ ઘણી. ૩
 મૃત્તિકા-મિશિ વદન-માંહિ, ચોદ લોક પ્રકાશતુ,
 એકુનિ જન્મથી, જાતાં લગિ, અદ્ધુત ઉછવ આંહાં થતુ. ૪
 એક વારા આંહાં નારદ આવ્યા, વાત કાંઈ હરિ-શું કરી;
 એપછિ ઘણે ઘાહાડે કૂરકર્મા અકૂર, આવીઓ રથ જોતરી. ૫

૫. એમ મલ-વિદ્યા મળી રમતી.

૧. તે તાં સૂંઝ (શૂઝ) ધરીને અરિ સીધારીઓ.

કેસી સરખો દેત્ય વિહારીઓ. (દા.)

૨. દેત્ય (દા)

૩. તીણે દિવસ પાપી કૂર કર્મે આવિઓ રથ જોતગિ, (દા)

તેણે સમે તત્કાળ સાજે, અકૂર આવ્યો રથ જોતરી. (શુ)

૪ તે પ્રાણ અહારા હરી ગયુ, અહો ટલવલ્યા, બહુ દુ ખ પામીયુ,
૫ અમો અશુભ વામ્યુ નદનિ, જે દૂર-કર્મી હરી ગયુ । ૬

કડવું ૩૬ મું

પલવટ વાત્રીનિ અહો પૃથિ પત્રી,
જીવન જાતા અહો વૈ આકુત્રી ૧
પ્રભુનિ જોલિઈ અહો પાત્રી વળી,
શુદ્ધિ તા તિહનિ અહો નબ્ય સાલલી । ૨

ફાંટિ

નબ્ય સાલલિ જે સ તોપ થાઈ, પડ્ય મ્યન્યા વિના નબ્ય મન ઠરિ,
[કહે જોપિકા ઉદ્ધવને તવ, અમમધા આસુ ક્ષરિ ।] ૩
“ અકૂર નિ તમ-વમ્ય ઉદ્ધવ ।, ૨ વિગત્ય તા દિસિ ઘણી,
૪ કાઈ પણિ છિ વેગલા, કિ સહજ જુધિ આપાપણી ૪
દદ-જુધિ મખા એ તમ તણી, શીખ દુ અહનિ ચાલવા,
૫ સમધિ કે દિસિ નહિ, તીણિ સમિ સમથ કે જોલવા ” ૫

-
- ૪ પ્રાણ અહારા હરી ગયો, અમો પરનાર્ના બદ વારીઆ
તેણે સમે એનુ ભાખતા, અકૂર લેઈ પધારીઆ (ગુ)
૫ અકસ માત્ર અશુભ વામ્યુ, ત્યાર મુકુદને અકૂર પધારીઆ (દા)
૧ સુધ તૌ તેની તમથી સાલળી, (દા)
શુદ્ધિ તો હરિની તમથી સાલળી (ગુ)
૨ જોપિકા ઉદ્ધવ નવણે આસુ અસમધા ક્ષરે (મો) ૩ વજન વિરા (દા)
૪ સગપણ છે કાઈ વેગન, કે સહિ જુધ આપા આપણી, (દા)
સગપણ છે કાઈ વેગણુ પણ સહજ જુદિ આપ આપણી (ગુ)
૫ તેણે સમે કોઈ સમરથ નહિ, ઉદ્ધવ સાથે જોલવા (દા)
સમથ તેણે સમે ન દીમે વદને વાણી જોલવા (ગુ)

ઇન્નિ પ્રેમિ ઉદ્ધવ પૂજ્યા, નંદ આદિ સદ્ગુણ મયલી;
ગહિલી ગોપી, લક્ષ્મણ લોપી, પલવટ વાલીની પૂઠિ પત્ની. ૬

પદ ૧૦

(ગંગા મેઘાડુ-ભાવના)

ઉદ્ધવ- 'સાથિ સંદેશડુ, કાહાવિ રે ગોકુલની નાર્ય,
આપણે કિહા રે દિવમના રૂઝણા. તમ્યેા ધરી રહ્યા હૃદિયા મુઝાસ્ય રે?
સ્વામી! ગોકુલીઆં પોતાનું રે બાપુય. ૧

એકવાર આવુ આવુધં નેસકિ, ના'વુ તુ નંદજની આણ,
રથેહનિ તું તન ધન પ્રાણ વિભાણ રે—સ્વામી ગોકુલીઆં. ૨
કિહિ કેરા સ્વામી! અંમહે મિહિ તણાં?, કુલુ કરિ અક્ષારી રે સાર?
કેયમ ધણી-વિહુણાં ધવલહરાં, ત્યમ તુજ વિન મજની નાર્ય રે.
—સ્વામી! ૩

૪ વેલી-વિછોહાં જિમ પાંદડાં રે, જતુની-વિછોહાં રે નિયમ બાળ;
કૃષ્ણજી-વિછોહાં આંહાં સદ્ગુણ ગોપિકા રે, જુગ કુલુ કરે રે અમારી
સ ભાળ—સ્વામી! ૪

૫ એ મજનિ કાજ ગિરિ કર ધરુ, સ્વામી! પાવક પીધુ દોય વાર,
શ્રિહિદેના પ્રભૂનિ કિહિયો એ ચેટકુ, 'મજનિ છિ તાહારુ
આધાર.—સ્વામી! ૫

૬. અરમીઆ ઉદ્ધવ આદરે, વલ્યા નંદાદિક મલી,
ગહિવર ગોપી લાજ લોપી, પલવટ વલી અમો પાછી પત્ની. (દા)
અતિ પ્રેમે ઉદ્ધવ પૂજ્યા, પછે નંદાદિક નમીઆં વળી,
કહે ગોપી લાજ લોપી, ઉદ્ધવ પૂકે પળા. (ગુ)

૧. હાથિ (મો) ૨. ગોપીના ૩. આ લીટી, પાંચમી ટુકમા, દાહોદ
પ્રતમા પહેલી છે. ૪. દાહોદ પ્રતતની કડી હોવાથી અંક લખ્યો નથી.

૫. આ લીટી, ત્રીજી કડીની બીજી લીટી, દાહોદ પ્રતમા છે. ૬. ગોકુલને (ગુ)

કડવું ૩૭ મું

ઉદ્ધવ કહિયો હરિને એટલું,
દુઃખ દેઈ ગ્યા છુ સાગર ચેટલું. ૧
વત્રી વિનવજો રે જાણું તેટલું,
કહિયો હરિનિ 'તહો કીધું શહું!' ૨

શ્લોક

“લલુ કીધું ચે ભ્રમ ભાગ્ય, હેત જાણ્યું હરિ-તણું,
ઉદ્ધવજી ! ઇમ આંખણુ, થોડા માંદિ છિ ઘણું. ૩
પ્રાણુ છિ અમારા હરિ કન્હિ, પછિ લુપ્ત આશાઈ તાં રહાં,
વિચાર્યુ તન છૂટશિ, ઉદ્ધવજી ! આજ તુ જાતાં રહાં ! ૪
પણિ કર્મનિ વશિ દેહ છિ, તે ભોગ્યા વિષુ ના પડિ,
એકવાર આંહાં મોકલું, શ્રીકૃષ્ણનિ આંખિ નેસડિ. ૫
પ્રીતિ હુઈ ચાંહાં ચેટલી, રૂઝણું ત્યાં-હાં તેટલું,
અધક્ષણ મુખ નાહિ કૃષ્ણજી પાણિ, ઉદ્ધવ ! કહિયો હરિને એટલું. ૬

કડવું ૩૮ મું

“૧ મધુકર મુહુ મધુપુરી સા લણિ ?
કમલિની અનોપમ મજ હૂતી ઘણી. ૧
૨ પિરિ ન જાણી અહો, એ પ્રભુ તણી.”
વત્રી વત્રી જોલઈ ઇમ વિરહિણી. ૨

૭. જાણુજો (દા) ૮. જોળન જાયે નાય ન મળ્યે. (દા)

૧. મધુપુર મોહો મધુકર સા લણી (દા) ૨. પેર ન જાણી પ્રભુજી
તમ તણી. (દા)

કૃતિ

વિરહિણી ઉર કામ પીડિ, હરિ હીરદે તમિહુ જાણ્યો;
 અહો દુઃખિ દાધો કામ્યિની, અમ ઉપરિ કરુણા આણ્યો. ૩
 યૌવન જાઈ જૂજૂઆં થાજિ, તાં હાણિ મોટી અમહની,
 ઉદ્ધવજી ! હવિ લાજ મૂકી, આજ કહૂં છું તમહનિ. ૪
 યૌવન જાઈ રે નાથ ! ન મ્યલિ, તે અહો ન સફૂં જામી;
 કહૂં ગુઝય અહારુ, કૃપ-છાયા કૃપ-માહિ વીસમિ ! ૫
 પછિ અવસર ચૂકયા મેહુલા, વાત શી વૂઠયા તણી ?
 યૌવન જાઈ, શિર શ્વેત થાઈ, ત્યારે પધારયો પ્રભૂ ગોકુલ ભણિ !” ૬

કડવું ૩૬ મું

“ રજે કિહિતાં ઉદ્ધવજી ! વિસરિ;
 નૃપત્ય ન પામિ, નયણે જલ ગરિ. ૧
 અન્યોઅન્ય મન રસાતાં કરિ ”
 [શુદ્ધિ-વિષ્ણુ શ્યામા સહુઈ ભચરિ.] ૨

કૃતિ

ભચરિ, “ એક વનુ અહારુ, સાર્થ દેયો રનાથની; ”
 ઉદ્ધવ નયણે નીર પૂરિ, વહી નમિ મજ-સાથનિ. ૩
 આજા માગી વદ્યા ઉદ્ધવ, સખી સર્વ સૂની થઈ;
 મધુપુરિ જૈ માહારાજનિ, ઉદ્ધવિ સઘલી પૂરિ કહિ. ૪
 ઉદ્ધવ કિહિ : “ મુજ એકવારનૂં, મંદધી ન સફૂં કહિ,
 એ ગોપિકાનુ પ્રેમ કિહિવા, રોવ તાં સમરથ નહિ ! ” ૫

૩. કહાવે (દા) ૪. અદક્ષણ જાએ જૂજૂઆં થાએ ૫. બુનુ (ગ)

૬. ગુલ. ૭ વૂઠયા.

૧. રજે કાઈ (ગ) ૨. સહેતા (ગ) ૩. માહારા નાથે. (દા)

‘નર-નારયની વાણી સૂણી, શ્રીકૃષ્ણજી ઈમ હરિ ધરિ
‘કુન્દોન-માહિ મયવીસિ ઉદવ, એ ગોપિકા મુજ નવિ વિમરિ ।’ ૬

કંકણું ૪૦ મું

ઉદવ સાધિ મળીએ કાહાવીઅં,
‘હરિજી-કેઈ મન્ય અતિ ભાવીઉ ૧
કુન્દોનમાહિ સહુજિ આવીઅ,
ત્યાહા ગોપીનુ મન મનાવીઅુ ૨

હૃદિ

મનાવિઅ મન મદધીનૂ, રાક એ રગતા ધણુ,
‘અક્ષુ-હિત અનુદિન ઉદમ, કરતુ બ્રમ-ગીતા તણુ ૩
અથ’ એકિ હૂ ન જાણુ, અવત ગોલાઅુ તે મિ કહુ,
નરનારય ગાઈ સાલલિ, તેહનુ કુવ પાવન થયુ ૪
અવત સોવ શત નવ, વૈશાખ સુદિ એકાદશી,
કહુ સોમવારિ અથ સુઅુ, હરિ-કથા માહારિ મન્ય વશી ૫

૪ ઉદવ વાણી હદે જાણી, કૃષ્ણ વણજી હિઅરે (દા)

૧ શ્રી કૃષ્ણજી ૨ અનુરૂપિત અધમતિ આનદકાટિ બ્રમગીતાતણુ (દા)

અક્ષુ-રદિન અનુદિન કથા કરતા, કેડ બ્રમ ગીતાતણુ (અ)

૫ રસતા

૩ સ ૧૧ ગોવ-નવોતગૈ, વૈશાખ સુવ એકાદશી

સોમવારે મય સુયો, હરિ કથા માહારે મન સ્મી (દા)

મ રત ૧૬૦૬, વૈશાખ સુદિ એકાદશી,

સોમવારિ મય સુવ, હરિકથા મારે મનિ વશી [‘કનિમન્યસરિત,’

પા ૩૦૧)

કવિજન દેરું કંઈ ભાગું, ચિંતામણિ કવિ આપીયું;
મહીદાસ-મુત-પ્રિહિદે કેહિ !, *કૃષ્ણજીઈ કહાવીયું તે મેં કહ્યું !' ૧

પદ ૧૧

(રાગ-નાસત)

સંવાદ ગોપી ઉદવ-તણુ, ચેહનું ભાગ્ય દુઈ તે ભણુ:
પ્રેમિ સાંભજતાં છિ રસ ધણુ, મુખ-મંડલુ હાર હેઆ-તણુ;
રહિઆલુ રાસ સોહામણુ. ૧
હરિ-તણુ હીર રસ-દોરી વણી, વીંધ્યાં મુક્ત, ખાંત્ય કીધી ઘણી;
વીંધી વચ્ચોવચ્ચ મણિ સોહામણી, રચના રચી બ્રમરગીતા તણી. ૨
કહ્યુ ગિસિ ત્યાહાશી પદ, બાર રાગ, મૂક્યાં ગીત એકાદશ જોઈ માગ.
ચાલીશે કડવે સમા ભાગ, ફલ જોતાં પ્રિહિદે કહે દોટિ યાગ. ૩

ઇતિશ્રી બ્રમરગીતા સમાપ્ત । ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ કન્યાણુમસ્તુ ॥ સંવત
૧૬૯૬ વર્ષે ફાલગુન વદિ ૨ શુક્ર । લિખિત'ગ પં. માવ.
કડાણા-વાસ્તવ્ય, ખડામતા રાત્રીય વૃષ સ્વમન મં. શ્રી. પ
જીવા પઠનાથ' । લિખિતા બ્રમરગીતા । શ્રીરસ્તુ ।

૪. ચિંતામણિ કરી આપીયું. (દા). ચિંતામન કરમાહિ આનીઈ'
(કવિચરિત પાનુ ૩૦૨)

* હરિ કિંખા કરી મુનિ કારવીઈ' (કવિચરિત પા. ૩૦૨)

૫. ભણો નહિ તો પ્રેમે સાંભળો, સાંભળતાં રસ છે અતિ ધણો. (દા)(શ્રુ)

૬. હરિ હીર સિખર દોરી વણિ, વિચ વિચ મણિ સોહામણિ.

વેધ્યા મુક્તા ક્ષાંત હતિ ઘણિ, રચિ રચના બ્રમરગીતા તણિ.

જસે વ્યા(ત્યા)સી પદ ને બાર રાગ, મૂકાં ગીત એકાદસ જોઈ માગ,

ચાલીશે કડવે સમા ભાગ, બ્રેદેવ કહે ફળ ગાતાં સાંભળતાં.

વ્રજવાસ (કોટિજગ)

તેને અગો એમ થઈ ઈશુ રે,	પંજર પર વાલીને રે,
દેહલડી તાજ કરિયું રે,	શરીર ગાલીને રે. ૩
હેયાનુ હીર સૂઝાયુ રે,	રાત દિન રોઈને રે,
આંખોનાં પાપણુ ખરિયાં રે,	આંસડા લોહિને રે. ૪
x	x
સ રી શિખામણુ દીજો રે,	વાંકા વનમાલીને રે. ૫
સવારને પહોર સમાડ રે,	વલોહણાં વહલોઈને રે,
સાંજને પહોર સંભાર રે,	ગોધન દોહિને રે. ૬
જુ મુને પ્રભુ મલે તો રે,	નાપું દુઃખ જોઈને રે,
નરસૈયાનો સ્વામી મલે રે,	પિયુ ધગ ધોઈને રે.

૩

(નગ-રામ)

ઉદ્ધવ ! કહેજો હરિને એકાંત ખેસાડી
પ્રથમ બાણ્યુંરે પ્રેમ અધિકૃત

—કહાવે :

અમને સાંભરે પેલી :
અંદાલિના જમ રજની

બાળાં રે અમને કહ્યું
ગુરૂતીને સ્વરે મને હા

તજરે મજના

પણું હરિ
હોતીને

૧. ૧ (

ઉપજે

ગા

હા

૪

(રાગ-ગમગ્રી)

સુખના દા'ડા રે, ઓધવ અમને સાંભરે રે; એ સુખ ના
જાણે પરિગ્રહ;
રાસને રમાડ્યાં રે, વૃન્દાવનમાં રે, નારદજી તો નાચતા હતા
તાંહાં છંમ ! સુ૦ ૧
તે-દા'ડેને રમ્યા રે, આંખ-મિયામણી રે, છખીલો છુપાણા
કદંબ-કેરી છાંહ;
અંત્રિક્ષ જીએ રે, સુરનરદેવતા રે, પુષ્પવૃષ્ટિ કરે વૃન્દાવન માંહ. સુ૦ ૨
કુળજાને કહેજો રે, જઈ સંદેશડો રે, તારે હોતો તાંહાં અમારે રેચાહ;
નરસૈના રામીને રે, સુખમાં સંભાળજો રે, તેણે વળગાડ્યા
ચોતાની બાહ. સુ૦ ૩

૫

(ગગ-કેદાર)

કુળજાને કહેજો રે ઓધવ! એટલું રે; હરિ-હીરો આબો તાહારે હાર
માન કરીને રે એહને તુ લખવે રે, કહું છું શિખામણની વાત.
—કુળજાને. ૧

પ્રાતે ભરીને રે, પ્રથમ પૂજો રે, જે ભાગે તે આપજો તતખેવ;
ખીજું કાંઈ રે, બૂધરને ભાવે નહી રે, માહાવાને છે મહિ માખણની
દેવ—કુળજાને. ૨

રાજને દીપે રે, માળ -ડા પુષ્પની રે, નિત નિત ધરજો નવલા વેશ;
આજું ન જગાડીશે રે, જાદવરાયને રે, કોમળ કરમાશે એનો સુવેશ.
—કુળજાને. ૩

એહેને તે આપો રે, ઘડી નવ કીજીએ રે, ઘેલી નવ કરીએ રે અહું કાગ
શિવને વિરંચી રે, મહા મોહ્યા મુનિ રે, તેને નવ જડયો એહેને પાર
—કુળજાને. ૪

કંસ ઘેર દાસી રે, પેલી કુબ્જ રે, સુંદર શામળિયો ભરથાર;
 નરસૈયાનો સ્વામી રે, સખી મુને મળયોરે, વહાલા મારા આવાગમન
 નિવાર—કુબ્જને. ૫

૬

(ગગ-કેદારો)

ઓધવણ ! વાહાલા કયારે આવશે, મારાં સુખડાં ગયાં તે કાંધાં
 લાવીએણ ?
 ઘરમાં ધસું ને આપું આંગણે, ચઢીને જોઈ છું માર્ણાંએણ—ઓધવણ. ૧
 જાત્રની ખાધા તે લીધી આઠરી; અમે નયણે તે આસુ ઢાળીએણ,
 જે રે ઢાહડાના ગયા નાથ, અમે દિન દિન દેહડી 'ગાળીએણ.
 —ઓધવણ. ૨
 ગોકુળ મેલીને કૃષ્ણ મથુરા ગયા, વશ ઢીધા તે કુબ્જ ઢાળીએણ,
 મેહેતા નરસૈયાના સ્વામી શાંમળા, વમ મળ્યે ભવળ'ધન ઢાળીએણ.
 ઓધવણ. ૩

૭

હાલો મન હિમાલે ગળિયે, ઓધવ હરિ માધવને મલિયે—
 'જન્મમાં તે જોગીડાં રહયે, વેણા જંતર લેઈ વેધને ફરીયે.
 શામે રે ઘેર વલૂણાં વાગે, તે તો રે મારા હૈયામાં હાગે,
 સામે રે ઘેર જાલકડાં રૂવે, તે તો એની નજરોમાં જૂએ,
 પ્રણાતે તો ગાવલડી દો'તાં, દોહી દૂધ કહાનાને પાતાં,
 લેળાં રે જોગી લોજનીયાં જમતાં, હાવે રે હરિ શે' રે નથી ગમતાં ?
 એ દિશના વાવલીયા વાયા, વહાલે રે મારે ઊતારી માયા,
 ઢાહડા રે તારી જાતલડી જાણી, જગતમાં કોઈ નહિ પાયે પાણી,
 લાલે મડ્યો નરસૈનો સ્વામી, ગોપી સહુ આનંદને પામી.

કવિ ચતુર્ભુજ કૃત

બ્રમર ગીતા

(રાગ વસંત)

૧ભારતી પ્રારથી પ્રણૂય, વર્ણવુંય મદન મુરારિ,
૨માધવ મથુરા જે રહ્યા, ૩વિરહ હુઉ પ્રજનારિ. ૧
ગોપકન્યા કરઈ વાતડી, રાતડી કિમ્મઈ ન વિહાઈ,
વાહાહુ વિદેસિ જે રહિઉ, અમ્યો મેહેત્યાં ગોકુલ-માંહિ. ૨

ભારતી પ્રારથી પાઈ લાગૂં
સારદા મર્વદા સુમતિ માગૂં,
દાગ દ્વાગુણિ ગાઉ કિષ્ક કેરા,
ફલ જોઈ ફોકટ દલઈ રે ફેરા. ૩

૬સં-તણઈ ધરિ કૃષ્ણ, ચતુર્ભુજ ચાલણહાર,
૭સભુમર સાંભલી ચામા રે, વામા કરઈ વિચાર. ૪
સાંભલિઈ સુકિત હુઈ સંચ,
ગાતાં પાતક પુલઈ રે પંચ,
૮કિષ્કઈ કરીઉ કંસ-કટક-ખંધા
એહવું છઈ કથા-તાલું સંજઈ. ૫

આકૂર આગ્યુ છઈ તેડવા, લેડવા દિઈ નહિ દેવ,
મોકલાવી-નઈ સાંઈ એ મિદ્યા, વિધ્યુ વડ્યા તતખેવ. ૬

-
૧. સાંથી ભારથી. ૨. દેવ દ્વાગમતી. ૩. ફલ દોઝે. ૪. સભુસભુ.
૫. કિં સુઈ મોડીઉ કંસનુ કટકજય.

અકૂર આપ્યું છઈ તેડવાનિ,
 સારથી થિઉ રથ ખેડવાનિ,
 કિપાયુ ખેઠા મ્યલી મોઢલાવી
 ૧તિણિ સમિ તારણી તિહા રે આવી ૭

૨બુધ વિણ ખોલ ન ઉચરઈ, સંચરઈ શ્રીજગનાથ,
 ૩ટલવઈ દાસ દીકોડી રે, નેડીય હીયડઈ હાથ. ૮

બુધ્ય વ્યના ખોલી ન સકઈ રેખાલી,
 કરઈ પીયાણુ પ્રીં વનમાલી,
 વાત વામા કરઈ આંમુ ઢાલી
 ૪કિમ કરી રહી સકઈ કૃષ્ણ-ટાલી ? ૯

અકૂર દીધુ રે સારથી, રથિ ખિઠા રણુછોડ,
 મુંદર દીસિ સોહામણી, બક્ષનાદ્ર બાંધવ નેડ. ૧૦

કામ્યની-કૃષ્ણ પૃથિઈ જાઈ,
 ચીર છટાં ને છેહડા ઘસાઈ,
 વ્યક્તવલઈ વિરહણી ગાહિ સાહિ
 વાહલા ! વિદેસિ કાં મૂકી જાઈ ? ૧૧

અકૂર ન હૂઈ, રણકૂર રે, કામ્યનિ કહઈ પાપી કેઠા,
 ૫વ મ દયઈશ અમારડા, હારડા સૂંપિઈ સોચા : ૧૨

અકૂર નહી રે, એ કૂર પાપી,
 આપ્યું અણુચીંત્યુ, શામા સંતાપી,

૧. નિણિ કામણિ હારણી. ૨. દેવ્યન ખોલ ન ઓચરે. (વ) ૩. વિલ-
 વિલઈ દેવ દીકોડી રે. ૪. કાંડાં કિમ રહીશઈ કહુ કિષ્ણુ ટાલી.

૧ જીવ મિત્યુ રે

વલવ્યલિ વિરહિણી વિરહિવ્યાપી

રૂઢ્યુ! કાંજલિ રે કંઠ કાપી ? ૧૩

નેહ ઉપાય પહિલુ રે, વહિલુ કરવાનઈ છેહ,
જલ વિના ક્યમ જીવિ માછલી ?, જીવ વિના જિમ દેહ. ૧૪

શાનિ સમ દેઈ વાહાલે વારી ?

પ્રાણ અહમે છંડસ્યુ પ્રેમિ તાહરિ,

પાલવ પાથરી પાઈ લાગુ,

રહુ રૂઢા રાજેન્દ્ર, માન માગુ ! ૧૫

કહઈ નવયોવન નારી રે, મારીનઈ રથ ખેડય,
જાવા નહીં દઉ સ્વામી તુલ્કનિ, અક્ષનઈ સાથિ તેડય. ૧૬

નીર નીઝરણ વહિ રે નયણે,

દીન વચન વદિઈ રે વયણે,

મદ્ગદ્ કંઠિ ને ગોપી જોલિ

અક્ષ પ્રાણવહ્નિ નહી કેા તોલિ. ૧૭^૩

૨. ક્રિપયુ, મ જાલિ અહ કંઠ કાપી.

કહઈ નવ-ગોવન નારી રે, મારી નઈ રથ ખેડિ,

જાવા દેસું નહી તુલનિ, અમનઈ તાં સાથિ તેડિ. ૧૪

પાલવ પાથરી પાએ લાગિ, રહુ રૂઢજી રાજન માન માગિ,

નીરનીઝરણ અરિ જહુ નયણે, દીન વચન વદિર રે નયણે. ૧૫

નેહ ઉપાય તિ પહલુ રે, વહલુ કરવા છેહ,

જલ વિના કિમ ગહઈ માછલી, જીવ વિના તિમ દેહ. ૧૬

સ્વામીનઈ સમ દેઈ વારઈ, પ્રાણ અહે છંડસ્યુ પ્રેમ તાહરિ
પૂર્વની પ્રીતિ તુ સિંઈ ન સભાગઈ?, વાહા! વિછોહ કરી કાં મારઈ? ૧૭

૩ ૧૪મી કડી થા ૧૭મી કડીના પાઠ નીચે મુજબ 'પ્રાચીન કાગુ
સમ્રાટની સતુજીજકૃત બ્રમર ગીતામા છે:—

આમ્હેા ગોરડી ગુણવંન છું, ત્રિકમ । તોરડી દામ,
 ૧ વિણ અપરાધિ કા પરહરી ૧, મેહેલી મ જાઉ મધુમાસિ. ૧૮

રથિ રામા મિયલી ઝિલ્લૂંળી
 કામ્યની કૃષ્ણનર્ધ કરિ વિલૂંળી,
 પ્રીછવી પદ્મિની લાજ લોપી
 ૨ સુધી સંતોષીને વાલી ગોપી. ૧૯

ચડવડીનિ રથ ખેડયા રે, તેડયા ગોપ આહીર,
 વિરહિણી વાટ નિહાલિ રે, હાલિ નયણુ નીર. ૨૦
 સુદરી જોઈ શ્રીકૃષ્ણ જાતા,
 એમ કા કીધુ રે વેરણુ વિધાતા ?
 ગદ ગદ કંઠ નિ જોઈ વાટિ
 જોઉ રે દુષ્ટ હીયાં ન ફાટિ । ૨૧

૩ વાલી'લ પુકાવી વલી, છલી ઢલી પડઈ રિ શરીર,
 પાછા પગ આસિ નહી, ૪ વલી વલી નયણિ નીર. ૨૨
 સૂનિ ગોપુલિ જઈ સ્યૂં કરીસિ ?
 શ્રીકૃષ્ણના કામ જોઈ મરીસિ;
 મન-મરી મુંધિ મંદિરિ પુહૂતી,
 નગરની નારિ પૂરી પનૂતી. ૨૩

સાંચર્યા મુલટ એકમના, યમુના-તટ ગ્યા સૂર,
 તરુઅર—છાયા રથ છોડિયા, ૧ પ્રાત સારે અકર. ૨૪

૧. ત્રિણ અપરાધિ તિજ, વધુ ૨ સુધા સકેત કરી ૩. દલવલાવી
 પાછી વલ્યાં, મલીંગવી ૪. નયણુ વણુરિ નીર.

૧. પ્રીત સાગ્ર

અકૂર પ્રભુ ^૨ઉદક-માંહિ દેખઈ
પૂર્ણ પ્રદા જોગેન્દ્ર પેખઈ,
પાખલિ જોઈ અનોનેય સ્વરૂપ,
રથિ રામ રમિ ત્રિભુવન-ભૂપ. ૨૫

મથુરા નયર-નિવેશિ રે, પ્રવેશ કરઈ કૃષ્ણ-ગાલ,
૩મારિઉ પરિઅટ, પટકૂલ, પહિરાવ્યાં સવિ ગોપાલ. ૨૬
મસ્તકિ પુખના મુગટ રચિયા,
કુબ્જાએ કૃષ્ણ ચંદનિ ચરમ્યા,
નગરનિ નારીનઈ ધ્યાન લાગુ,
૪તિથિ.સમિ ઠંસનુ ધનુક ભાગુ. ૨૭

ગિજે ઘાટે ગિહુ કોઠ રે, મામા-નઈ મ્યલવાનુ હેજ,
મેડી ચઢી જન જોઈ રે, ૫મોહન-મૂરતિ-તેજ. ૨૮
કામિની કંઈપં રૂપ દેખે,
પૂરણ પ્રદા - યોગેન્દ્ર પેખે,
મહિલ જાણ્યુ મેરુ ચાલીઆવ્યુઉ,
ઠંસનઈ.નિ મહાકાલ ભાવ્યઉ ૨૯

૧ મારિયો કુવલયાપીડ રે, કાઢિય દંતોસલ સાર,
તેહની કાયા અવે હારી રે, પછે પીડવો પુંતાર. ૩૦

૨. ઉદક માંહિય થં અકૂર દેખિઈ, પાખિલિ જોઈ દુ નેહજ પેખઈ,
જલ જોઈ પેખિ હંસા સરૂપ, રથિ રામ હસઈ ત્રિભુવન ભૂપ.

૩. મારિ ઉપરી ષટપટ ફૂલ, પહિરાવા સવિગોપાલ. ૪ તોણુઇ વનિ
કૃષ્ણજીઈ, ઠંસનું ધનુષ ભાગુ. ૫. મદનમૂરતિ અતિ તેજ.

૧. મારિઉ કુવલય ચાંપી રે, કાઢિઉ ચાદવ સલ સાલ,
સવિકહઈ જોતાં સંહારચા રે, માલાખાડઈ માલ. ૩૦

૨તિ જાહુના માનંમ લીધા,
વાસ રે વૈકુંઠ-રે કાજ શ્રીધા,
પછે ચાલીઆ હરિ મલ્લખાડે,
મારીઆ મલ્લો ચીસ પાડે. ૩૧

ચડી ગિહા દેવ મારિઆ, વલી જીજા દર્શત અનેક,
રૂપડો રૂપડો મારિઆ રે, કૃષ્ણજીઈ કરીનિ વિવેક. ૩૨
અનેક દર્શત શ્રીકૃષ્ણ માયા,
સંસાર—સાગર—તીરે તાર્યા,
જીજા જિ દર્શતનું જાણું નામ,
મારિઆ તિ વાસિયા વૈકુંઠ ઠામ. ૩૩

કંસજી મનમાંહિ બીહીન્યુ, જાણુ હવિ આગી પોહોતુ કાલ,
મનમાંહિ શંકા અતિઘણી, ઉદરમાંહિ પડી જાલ ૩૪
હરિ હેલાં જૂટે જાણ્યુ રે કંસ,
પાડિયુ પૃથિવી-તલિ, હરિઉ હંમ,
સૂરજર સેવકનાં સાર્યાં કાજ,
ઉત્તરેનિ આપિઉ અવિચલ રાજ્ય. ૩૫

માતા, પિતા પાય લાગા રે, લાગાં - સંકટ કોડિ,
ગોકુલિ ચલાવું નંદ રે, ગોવિંદ નમિ કર જોડિ. ૩૬
૧દુષ્ટ દાનવ દલ્યા દર્શત્ય દોષી,
કૃષ્ણજીઈ કુજ્જ સહિજિ સંતોષી,

૨. કડી ૩૧ થી ૩૪ આ પ્રતિમાં વધારાની કડી છે. એ

પ્રંચની ૩૫ મી કડી 'પ્રાચીન દાયુ સંગ્રહ' ની ૩૧મી કડી છે.

૩. રૂપડો રૂપડો રાહિત રાવલ ? ૪. જલ.

૧. નિર્દલ્યા દુષ્ટ દાનવ દોષી.

અકરનિ ધરિ હરિ પધાર્યા,

૨૭૫૫ન કોટિ યાદવ વધાર્યા. ૩૭

મધુપુરિ માધવ જઈ રહ્યા, ઉદ્ધવ—સૂં આલોચ:

વેગિ તુમ્હે બાઉ ગોકુલિ, ગોપી ધરસિ શોચ. ૩૮

ગોપીનિ માહરું ૨ધ્યાન કહિન્યો,

સઘલા દિન દસપાંચ રહિન્યો,

નંદ-યશોદાનિ કહિને સાંઈ,

વાહલા ગોવાલીઆ માહરિ પ્રાણુ-પાહિં. ૩૯

૨૨થિ બિન્ની ઉદ્ધવ આંચ્યાં, માધવ-નઈ ઉપદેશ,

સાંઝ સમઈ ગોકુલિ ગયા, નંદ-મંદિરિ-પરવેશ. ૪૦

નંદ—યશોદાનિ પ્રણામ કીધા,

આદરિ આસન માંન દીધાં,

૨રામ નિ કૃષ્ણ નિ પ્રણામ કહિતાં,

યશોદા-નયણિ નીર વહિતાં. ૪૧

ઉદ્ધવજી તિહાં અરોગાવિધા રે, ભાવિ આદર કરી પ્રેમ,

કહિ યશોદા, 'કહીંઈ મિયલશે રે, મમ માધવ બલદેવ ? ૪૨

ઉદ્ધવ ! માધવ ગિઉ રે વાહી,

કહિતું અણુચીંતન્યે આવીશ આંહી,

સાંભલિ વલતુ સંદેશ કહાવીઉ

૨રામકૃષ્ણ ગોકુલ મેં ન આન્યુ ? ૪૩

૨. આ પાઠ મથમા લુપ્ત હતો. ૩. જ્ઞાન ઉધ્ધવનિ ગોકુલ ચલાયુ રે (વડો) (૩) જ્ઞાન.

૧. આત્મા જિ સારથિ ઉધવ ૨. રામ નિ કૃષ્ણનિ પ્રણામ કરિયા, યશોદાના જનિ નાત્ર ભરિયા. ૩. રામ નિ કૃષ્ણ ગોકુલિ નાન્યા.

ઉદ્ધવ કર્મ કાંઈ વાતડી, રાતડી ગિઠા નંદ,
 કુશલિ કંસ સંધારિક રે, આદવ-કુલિ આનંદ. ૪૪
 નંદ જ્યોદ્ધાનિ વાત કર્મ,
 નયણિ નીર-નીઝરણી પહેર્મ,
 પયોધરિ પૂતના પહેલૂ શોધી
 શકટ-તૃણાવતં દલિઉ દોધી. ૪૫

ધેતુક વચ્છક બક હણિઉ, અસુર અધાસુર રોલ,^૧
 ગિરિધર તપ્તી આંગલી, ગોકુલ રાખ્યુ તોલ.^૨ ૪૬
 ઉખલિ બાંધિ બિ વૃક્ષ પાડયા,
 પ્રસેન પ્રલંબ કેશી પછાડયા;
 નીર-માંહિચ્યુ નંદ ચરણિ લીધુ,
 દાવાનલ કૃષ્ણ બિ વાર પીધુ. ૪૭

વ્યાલ-તણુઈ વિષ-ધારા રે, સધાયો સર્વિ ગોપ,
 કાલીય-હલહુ કિંબ્લિ કરિઉ. ઇન્દ્ર મહોત્સવ-લોપ. ૪૮

કેતલા ! કિંબ્લુના શુણ સંજારુ^૩?
 મોહત્યા તિઅ લાગ્ય અમારુ;
 રામનિ કિંબ્લુની કરતાં વાત,
 શુણ સંજારતાં થયું પ્રભાત ૪૯

ગાઈ ગમિ ગમિ ગોપી, લોપી લજ્જા મન,
 ધંમ ધંમ ઘૂમિ મહી, સહી ઘ્રહાંડિ લાગી ધૂન. ૫૦
 કાંમિની ચામિની જાતિ જાગી,
 ગીતની ધ્વનિ ઘ્રહાંડિ વાગી;

યમ યતિ દૂર્ધ સવિ સંગે ત્યાગી, -

તિમ ગાઈ કિંલેણ ગાઢા વિરાગી. ૫૧

ઉદ્ધવ ગયા એકમનસ, યમુના સારવા પ્રાતઃ;
રથ દેખી રામા કર્મ, દેસે મિત્રી વાત. ૫૨

સૂનિ જોડુલિ સ્યુંલેવા રેઆળ્યુ?

પિઈ ખૂતે પહિલી વાર કાળ્યુ;

આપણી દેહ છિ દમર સંકી?

‘કિંલેણ કિંલેણ’ કરી નિશ્વાસ મૂકી. ૫૩

વાટ-પાડુ વક્ષી આળ્યુ રે, કાળ્યુ સે પહિલી વાર;

ગિઉ વયરી ગલાં વાઢી રે, કાઢી કાલિજ સાર. ૫૪

આવતો ઉદ્ધવ દેવ દીકા,

ભણિઉ એ માધવ-મનિ જઈકા;

પ્રેમ વાધ્યાં, ધસી સોઈ સાક્ષી,

જીલખ્યા ઉદ્ધવ ટાજ પામી. ૫૫

ટોલે મિત્રી રહી કાંમિની, સ્વાંમીની પૂછિ છિ વાતઃ

ઉદ્ધવ લાગ્યા ગોપી-પાપિઈ, પ્રદક્ષિણા દેઈ સાત. ૫૬

ઉદ્ધવનિ આમીમ દોષી,

હરિ-ગણ મહાટિ માહા પૂજ કીધી;

મુંદરી સર્વે વ્યાપાર છાંડઈ,

પ્રેમ કિંલેણની વાત માંડઈ. ૫૭

“મથુરા-ચિકા તહે આવીયા, લાવીયા કાંઈ મંદેસ ?

કાં ન પધારયા શ્રીકિંલેણ, હવિ રહિયા સિઈ લવલેશ ? ૫૮

ઉદ્ધવ બચરિ, “સુણુ રે માત !
 કુણુ લલિ કૃષ્ણના મનની વાત ?
 કહીતું અચિત્યુ આબ્યુસ આંહી,
 તક્ષ સરખું વહાલુ કેઈ નાંહી !” ૫૮

હરિની પિરિ અક્ષો લાધી રે, બાંધી તિકાં હઠિ પ્રીતિઃ
 નગરની નારિ ધૂનારી રે, રમતી હુસિ વિપરીત. ૬૦
 હરિ હવે શું કરિ આંહાં આવિ?
 નીરસ નારિ અમ્હો થઈ અ-લાવી;
 ભમરની પિરિ ભલા ભાવ બોઈ,
 નવરસ નગરની નારિ મોહી. ૬૧

ભરૂઆડી અક્ષો ભૂર રે, ચતુર નગરની નારિ;
 નાથ ન જાણું રે વસિ કરી, પરહરી ગિહ રે મુરારિ ! ૬૨
 તે ગાઈ, ગોકુલ, તે આહીર,
 તેહ જ વૃન્દાવન, યમુનાં-તીર;
 આંદરણી રાતિ નઈ-[કહિ રે બાલી,]
 સર્વ સૂનું એક કિણુ ટાલી ! ૬૩

ઉદ્ધવ ! અમ્હો મંદલાગી રે, વયરાગી કહઈ નારિ;
 તિણુ નરહરિ ગ્યુ પરહરી, કરી નિજ નેહ અપારિ. ૬૪
 નાંહનિ-થકિ ઘણું નેહ કીધું,
 ભતઈ અક્ષારડું જીવ લીધું;
 થોડી કાજિ ઘણી પ્રીતિ માંડી,
 વાહલુ એ વયરી ગ્યુ રે છાંડી ! ૬૫

ઉરિ દ્વહ્યા દુઃખદાયક, વાયક મુણ રે સહીય;
વેદન દલિ વીસારિઈ, સંભારિ મુખ નહીય ૬૬

સંભારીઈ નહી, એ સહી શત,
આમ મ્યૂં કીજિએ જગન્મિત્ર ?
હરિના ગુણ હઈકઅઈ દાહિ,
વાહલો વીસારતાં વીસરઈ નાહી ! ૬૭

પૂતના આવી'તી પરહણી, [વિરહણી કરઈ વિચાર;]
નાંહનિ-થકિ માસી થહી, એહનું એહ રે આચાર ! ૬૮

વિરહણીનૂ એ વયરી સદાઈ,
ઈમ છઈ વેદ-પુરાણ-માંહિ;
સૂપંનખા વિરૂપ કીધી આગિ,
આપણિ જિગરયાં તે આશ્રય લાગિ ! ૬૯

અવગુણ કાઠતાં અધક્ષણ, વિરહ પડિ રે લગાર;
ગદગદ કંઠિ જોલઈ, નથણે નીર ત્રિ-ધાર. ૭૦

સૂની તનિ થઈ સર્વ સ્મરણી,
થંદ્રાઉલી જાણિ ચિત્રામિ લિખી !
કિંજલ-સું ઘાઈ તે લીન નારી,
ઉદ્ધવિ જાણિઉઃ “સું લેગતિ અદ્ધારી ? ૭૧

ગુદમ, લતા, તૃણ, તરૂંચર, હુ હંચ્યો વૃન્દાવંન;
જોપીના ચરણની રેણુકા, અડઈ ઈમ જાણુ મંન. ૭૨

જાતિ નઈ જાતિનું કારણ નાહી,
ભરૂઆડી સી ઉદ્ધવાસિ રાહી;

ભગતિ નથી કહિં એહ પામિ,
અચિર દેખી ઉદ્ધવ વિમાસઇ. ૭૩

“સર્વં નિરંતર સરણુ રે, નિરણુ તહે નજ નાય;
ઈણિ પરિ માધવ પ્રાંમસિઈ” [ઉદ્ધવ કહિં જોડી હાથ.] ૭૪
છઈ હૃદય-કમલિ જમલિ મુરારિ,
અહા-તુહા અતર લિઉ વિચારી;
વેદ પુરાણુ જોઉ રે કચ્છી,
કિણુ વિના રજ માત્ર નચ્છી. ૭૫

વેગલું હુઈ તે ન વીચરઈ, જમલું મન-મિઉ ન જાય;
તે તુમ્હેનિ સદા સંભારિ, ભગતિનુ એહ ઉપાય.” ૭૬

આલસિ અહ્યારિ ભગતિ યાજઈ,
અહ્યનઈ કેા કિહી કૃષ્ણ દાખી ?
જ્ઞાન કહિઉં તહે, તે ન લહીઈ;
જાણીઈ હરિ-ગતિ લાગી રહીઈ ! ૭૭

જાણિઉં કમલ-બ્રમ જૂલું ભમર, ગોપી યાઈ બઈકું;
સરણુ શુંજારવ કરતુ રે, માંનિની મધુકર દિકું. ૭૮
કૃષ્ણનું દૂત કેા કહઈ વિરાગી ?
મનાવઈ છઈ આપણિ પાઈ લાગી;
ત્રીઝવઈ છઈ ગુણુ આંન કયરી,
એ ધૂરત કૃષ્ણનઈ વાંનિ વયરી ! ૭૯

માટિ-થિકું જાલઈ મધુકર !, ઠાકુર તાહરે ધૂત;
નાયક પાયક લક્ષણુ, દાયક-હુઃખ બહૂત. ૮૦

નગરની નારી જે ઊગટ કર્ધ,
પસવા વર્ધકુંઠિ નાથિ હરધ;
તઅ મુજિ પરિમલ જે વિલગ્નુ,
તે મલી અહા શરિર રહિ રે અલગ્નુ.” ૮૧

કિષ્કુથા કહી એટલી, ચલી ગોપી ગેહિ;
આદરિ ઉદ્ધવ રાખીઆ, દિન દસવીસ સનેહિ. ૮૨
વનિ જાઈ ઉદ્ધવ નિત્યમેવ,
જેવા જિહાં કીડતા કિષ્કુદેવ;
રમતિનાં હાંમ ગોવાલ દાખઈ,
જેઈ જેઈ ઉદ્ધવ આંસૂ નાખઈ. ૮૩

આરતાં વૃન્દાવન-માંહાં, આંહાં અહમે હરિ ગાઈ;
આણુઈ કદમ્બિ ચડીનિ, અંપાવિહં આ દ્રહમાહિ. ૮૪
નાગ તે નિર્દલિહ આંણિ હાંમિ,
આંહાં પ્રલંબ પછાડિહ જલરામિ;
આંહાં અઘાસુર જિભુ રે કાડિહં,
વચ્છકુ ભારતાં તે વિનડિંહ. ૮૫

રાસકીડા આંહાં રમતાં રે, જિમતાં આંણુઈ હાંમિ;
આંહાં અહમે હરિ લીધા રે, ક્રીધા તેહ વિરાંમિ. ૮૬
ધેતુક ધરિ મારિહ વિનડીં,
આંહાં જકાસુરની કોટિ મરડી;
અશ્વ કેશી અહાં જિભુ કાડયહ,
આંહાં તૃણાવર્ત તે પછાડયહ. ૮૭

એર ચમર ચરમોઈના, હાર પરાતાં કાન્હ;
તે અહમે જાંધતાં જહિરજિ, સરખા શોભતા માંન. ૮૮

નાચતી ગોપી, આંહાં કિંખ્યુ ગાતા,
માદલ વંશ મહૂયરિ વાતા;
હરિની રંગતિ તે હીઈ આવિ,
અઘનર્થ વંન-વથરી રોઆવિ. ૮૯

કાંહાન કંકસારથી થઈ ગિયુ, રહિઉ રે મથુરાં જઈ;
ક્યારિ સંભારિ રે અઘનિ?, આવશિઈ દર્હાઈ આહિ?" ૯૦

ગોવાલીયા પ્રતિ ઉદવ બોલઈ,
'કિંખ્યુનર્થ નહી કેા તુઘ તોલઈ;
એક 'હીઈ ઉદવ ત્રીજા માગી,
ગોપ-ગોપાંગના પાએ લાગી. ૯૧

ચતુર્થાંક-નાયનિ આહિ રે, કહાવિ ગોપી સંદેશા
"શા અવશ્યુ અહમે કીધા રે, લીધા તુઘમે રે વિદેશ? ૯૨

નાથ! અનેક નારી તહારિ,
પ્રાણજીવન! તું એક અહારિ!"

હલંભા ઉદવ હાથિ કહાવિ,
આંખડીઈ અનિધણ આંસુ આવઈ. ૯૩

અઘનર્થ કીધુ ઈમ છેહ જે, તેહ તહંમે કિહાં હસિ જીટી?
મસવં સતું કરિઉ, મન હરિઉં, હરિ! હવિ ઈમ મ ભૂદિ. ૯૪

મુંદર! મુખ મનોહર હસતું,
વીસરી ગિઉં જે મન વસતું;

અહમે અભાગિણી નારી ગોપી,
'તું' ત્યજ ગ્યુ ઈમ લાજ લોપી. ૯૫

* 'કહાનક સારથી' ૧. નહીં કેા વાહાલુ કૃષ્ણને તમ તોલે. ૨. વાર.

x ૪૬-૪૬ કંઈ ને બોલે રે, હરિ હવે એમ કાં ભૂટ?

૧. કહ ગોવાલ. ૨. તિણે તજ ગો કૃષ્ણ લાજ લોપી.

અમ દુખણીને જોવાનિ, આવુ એક વાર રે દયાલ;
થોડામાંહિ ધણું જાણ્યો, કૃષ્ણ પેઠિણ, આજ કાલ. ૯૬

‘ એવલતાં નહી આવીઈ ઇણિ કાંમિ ’

—નીમ શું લીધુ છિ કિંબ્લુ—રામિ ?

એક દીડ આવજો, પછિ રહિજ્યો, ’

ઉદવ ! કિંબ્લનઈ ઈમ કહિજ્યો. ૯૭

ધન ધન ઉદવજી ! તહો, માધવ મલરચુ રે આજ;
સાઈ દેજ્યો અઘારું વતું !” ઈમ કહઈ લોપી લાજ. ૯૮

આલિઉ ઉદવ : ગોપી રાઈ,

વલી વલી કોટિ વાલીનિ જોઈ;

હેલયાં જઈ હરિ-જમલાં રહિયાં,

સર્વ સમાચાર સંકેત કહિયાં. ૯૯

અતુરભુજ—આ રાઈ પૂછીઉ, પછિઈ જઈ જુગતિ વાસ,

કિંબ્લુ—ગોપી કુરુક્ષેત્રિ મિથ્યાં, તિહાં મનિ પૂરી આસ. ૧૦૦

કહિ અતુરભુજ કરજુગલ જોડી,

ખોલિઉં ખાલાપણુ, ખુદિ થોડી;

સાભલઈ ગાઈ જે નરનારી,

સફલ ફેરા હુઈ પેતિહા સંસારી. ૧૦૧

છિહુતરિ કીધુ છૂટવા, ભેટવા શ્રી ભગવાન;

કોહિ કન્યા પરણાવિઈ, જે ફલ હુઈ તિ સમાનિ. ૧૦૨

૩. એકવાર તહો આંહાં આવી જાઓ, ઓધવ ! કૃષ્ણને એમ કહેયો,
એકવાર આનયો આજે હામે, નીમ કાં લીધા રે કૃષ્ણ ગમે !

૧. તેહાં સભારી.

અઠસઠિ તીરથ અવધાન,
 હેમ—તુલા—પુરુષ ભૂમિદાન;
 ભાવિ ગાઈ જે નર તેહાં તોલિઈ,
 ભણ્યું ચતુર્ભુજ વેદવ્યાસ બોલિઈ ૧૦૩૧

ઈતિ ભ્રમરગીતા કાવ્ય સમાપ્ત । ઈતિ કિંચ્ચ ગોપી વિરહ-મેલાપક
 ભ્રમરગીતા સમાપ્તા । સંવત ૧૯૨૨ વર્ષે દ્વિતીય આસાદ સુદિ ૧
 શુક્રવારે । ચેલા રતના લિખિત ।

† પ્રો. શ્રી. મંજુલાલ ર. મજમુંદારની હસ્તપ્રતમાં બે કડીનું
 એક જોડકું ગણ્યું છે. તે પ્રમાણે ૨૩ ચુગ્મ કડી છે. તેમાં કડી ૩૧ થી
 ૩૪ પ્રો. શ્રી મજમુંદારના હસ્તલિખિત અંશમાં વધુ છે. તેથી આ
 અંશમાં ૪૭ કડી અને 'પ્રાચીન કાવ્ય-સંગ્રહ' (૧૯૫૫) માં ૪૩ કડી થાય
 છે. ત્યાર પછીનું કાવ્ય 'પ્રાચીન કાવ્ય સંગ્રહ' પ્રમાણે છે; પણ કડી
 ૬૧ થી ૬૭ ની કડીઓમાંનું એક પાનું, પ્રો. મજમુંદારના હસ્તલિખિત
 અંશમાં છે. તેમાં કડીઓમાં પાઠમાં ફેર છે. હજી બીજી હસ્તપ્રત મળે તો
 આ કાવ્યની વાચના વધુ વ્યવસ્થિત થઈ શકે. —ચીમનલાલ વૈદ્ય.

કવિ કેશવરામ હૃદેરામ કૃત

ગોપી-સંદેશ.

પૂર્વછાયા

યાદવ-માંહે મંત્રી ભડો, શિષ્ય જૃહસ્પત્ય બણ્ય;
બુદ્ધિ-જ્ઞાન-ગુણે આગડો, સેવક શારંગપાણ્ય. ૧
ઉદ્ભવ માધવે તેડિયો : “ સાંભણ્ય મિત્ર ! સંદેશ,
બ ગોકુલ રથ ભેતરી, કેહેજે નંદ-નિવેશ. ” ૨

ત્રોટક

રથ નંદ-નિવેશે આવ્યા રે, સમી સાઝ વેળાએ ભલા ભાવ્યા રે,
મળિયા ત્યાંહાં માત ને તાત રે, વળી પુત્રવણી કહી વાત રે. ૩
‘ સુત ’ કેહેતા થ્યાં મન સૂનાં રે, સાંભરિયાં કારણ બૂનાં રે,
વસુદેવને સુતે વિસાર્યાં રે, નધણે ન રહે વારિ વારયાં રે. ૪
એક વાર કેહેજો, ઈહાં આવે રે, અહા રડતાંના જીવન લાવે રે;
વેલાવી વિકુલ વળિયાં રે, તહીં-થે-થાં માણસ ટળિયાં રે. ૫
આલિંગન નંદે દીધું રે “ અમે આજ અમી બહુ પીધું રે; ”
તર્થ દુઃખડાં યથોદા હરખી રે, કષણ એક રહી મુખ પરખી રે. ૬

પૂર્વછાયા

મુખ પરખી માતા રડી, સરખો શારંગ-પાણ્ય,
આજ દિવસ ધન્ય અમ તણો, આજ સજીવિત બણ્ય. ” ૭
મિદર-માંહે આણિયો, હાડ્યો ઉત્તમ ઢોલ,
ગેસારી બહુ પૂછિયા, બલ કેશવના બોલ .૮

ઊંડે નીરં અંધોલિયા, પેહેરાબ્યાં પટકલ,
 લોજન દીધાં લાવતાં, ઉપરચ દીધ તાંબૂલ. ૯
 ત્રોટક

તાંબૂલ વિવિધ પેરચ આપી રે, કરે પ્રશ્ન પછી પગ આંપી રે,
 “કહો ઉદ્ધવ! વાત અમારી રે, કહીયે જે કરતા દેવભોરાં રે. ૧૦
 એણે વિદ્ય વિવિધ પેરચ રાખ્યાં રે, મુખ સ્વર્ગ થકી બહુ દાખ્યાં રે,
 પે'લું હરિએ પૂતના મારી રે, તૃણથકી મકાવ્યાં તારી રે. ૧૧
 યમલા-અર્જુન તરુઅર મોડયા રે, સુરશાપ થકી બહુ છોડયા રે,
 અધ, વત્સ, બકાદિક રોડ્યો રે, તલ વાસી ગિરિ કર તોડ્યો રે. ૧૨
 યમ-કાલ સરીખો કાલી રે કાઢ્યો, વિષ યમુના ટાલી રે,
 બ્યોમાદેક અરિષ્ટ નિપાત્યા રે, કુલ દાનવ-કેરાં ધાત્યાં રે. ૧૩
 પૂર્વછાયો

દાનવકુલ ઘર ધાતિયાં, ઊગારયા જે આપ,
 તે હરિ તોલે કોણ કહું, સ્વજન જે બાંધવ બાપ. ” ૧૪
 કેહેતાં કથા મુકુંદની, કષ્ટ એક ખૂટી રાત્ય,
 મુખ-સાગરમાં મગ્ન થયો, પેખે સૂં પ્રભાત. ૧૫
 ઉદ્ધવ ઊઠી ચાલિયો, મર્જન યમુના-વારય,
 રામા રથ રાગિગામણો, દેખે નંદ-દુઆરય. ૧૬

ત્રોટક

રથ નંદ-દુઆરે લાણી રે, આવે સહુ નારય ઊભણી રે,
 અકૂર કૂર વલી આવ્યો રે, અથવા કો અચ્યુત લાવ્યો રે. ૧૭
 એણે પ્રાણ અક્ષારા લીધા રે, હંદાર તીશાં ધડ દીધાં રે
 હજી કંસ કિશું હેત કરશે રે, મૃતપિંડ અક્ષારા ધરશે રે. ૧૮

એમ કરતા ઉદ્ધવ દીડા રે, મેઘશ્યામ મનોહર મીડા રે,
 ગોપીવટ જાણી ગોપી રે, “હવે મલશૂં લજ્જા લોપી રે.૧૯
 નેડા-થા પ્રેમદા પરખ્યા રે, હરિમિત્ર હોએ હરિ સરખા રે;
 પછે વનિતાએ વીટ્યા ટોલે રે, મધુમાળી મળી મધ-પોલે રે ૨૦

પૂર્વછાયો

જમ મધુ-પોલે મક્ષિકા, ત્યમ વીટયો પ્રજ-નારય,
 પૂછે પ્રિય સંદેશડો, “કહે હો મિત્ર ! મુરારય.” ૨૧
 ક્રોધક મધુકર આવિયો, જોલે મધુરી વાણ,
 “કિં તવ સખા ?” કામની કહે, “પરશે મ પગલે પ્રાણ. ૨૨
 શોકચન્દન-ચન્દન ચન્દન ચડયો, માલા વિલુલિત જેહ,
 તે તે પરિમલ પ્રાણિયો, દાઝે વિરહે દેહ ૨૩

ત્રોટક

વિરહાનલ દેહડી દાઝે રે, વણ-જોષધ વ્યાધિ ન લાજે રે,
 તણ જાલપણાની પ્રીત રે, એહ કોણ તમારી રીત રે ૧૦૪
 જહમે ઊભાં મથુરા-વાટે રે, હગ્નિએ હર્ષદૂં કાટે રે;
 પેલી ચન્દન ચીરે ચોહ્યો રે, કુળજાને કામણે મોહ્યો રે ૨૫
 જલધારા ચક્ષુ આલી રે, ન રહે જ્યમ યમુના આલી રે;
 રોમાચિત દીપે રામા રે, સર્વ કામની સારી કામા રે. ૨૬
 સંભારી શ્રીહરિ-કીડા રે, રડે વનિતા છાડી મીડા રે,
 શ્રીનામ વિના એમ શોચે રે, જમ જલ વિના જલચર લોચે રે ૨૭

પૂર્વછાયો

જલ વિના જલચર જમ દહે, વિષુ ધન ચાતક મેહ,
 ત્યમ હગ્નિપ્રાક્ષી હરિ વિના, દાઝે વિરહે દેહ. ૨૮

આજ-લગે એમ બાણતાં, કરુણા કરથે ઠંત,
 જીવ રહ્યો એણ આશડી, અહાં આવશે અનંત.૨૯
 દે એાત્રંભા અતિ ધણા, મધુકર-મિષ હરિ-મિત્ર,
 શામા સંભાલે ચ છે, ચતુર્ભુજ તણાં ચરિત્ર.૩૦

ત્રોટક

ચતુર્ભુજ-ચરિત્ર સંભાલે રે, વચનામૃત શીતલ ઢાલે રે,
 ક્ષણ એક નથી વીસરિયા રે, ધરણીધર ઉરવર ધરિયા રે.૩૧
 વૃન્દાવન જમ રસે રમતાં રે, મધુસૂદન મન્ય અતિગમતાં રે,
 તેમ વિરહે અન્ન ન ભાવે રે, એક વાર મહી અહાં આવે રે.૩૨
 મનમાંહે માધવ દેખો રે, એ વ્યાપક અદ્વિપગ મ તેજો રે,
 પરસંસી પરચ પરચ નારી રે, તમ હરિ જૂયો હૃદય વિચારી રે.
 એણે વચને વિનતા કોપી રે, કહે દામની લલ્લભ લોપી રે;
 એક યોગ જુગન સહુ રાખો રે, અહાને આંહાં અચ્યુત દાખો રે.૩૪

પૂર્વછાયો

અહાને અચ્યુત દાખવો, કહો કુળજાને યોગ;
 શસ-તણો રસ અનુભવે, સંસારે સંયોગ.૩૫
 પૂતે પૂત મેળાવડા, વેતાળે વેતાળ,
 ઠાગ સેવંતા ઠગ હોએ, બાણે માયા-બલ.૩૬
 એક વામન, બીજી કૃષ્ણડી, ત્રીજા તમે પરધાન,
 માનની કેા યમ માનશે, માંડ્યું ફૂં રહાન.૩૭

ત્રોટક

તમે માંડ્યું ફૂં મહાન રે, એ કાંમણગારો દહાંન રે;
 એણે વાહ્યાં ને જન આગે રે, વન્ય હીંડે તેહ વિરાગે રે.૩૮

એક વેલા કીધી વાત રે, તે છાડી માતા તાત રે,
 બાણગર બૂઝી બાણ રે, રહો રાત હવે મન લાણ રે.૩૯
 એમ પ્રેમ-કલહ બહુ કીધા રે, હર્ષે હરિ હમડે લીધા રે,
 પછે માતા ગત મંતોળ્યા રે, સુત એહે પરચ પરચ તોડ્યા રે.૪૦
 સંદેશા સહુકો કા'વે રે, કેહેબો, 'ધ્યાં કેશવ આવે રે,'
 લલ લેટણા બૂધર આડ્યા રે, મધુપુરી ઉદ્ધવ આડ્યા રે ૪૧

પૂર્વછાંયો

મધુપુરી ઉદ્ધવ ચાલિયા, આંચો અચ્યુત આશ;
 રનેહ સંભાલી પછી કેહે એમ કેશવદાસ. ૪૨*

---

* 'શ્રી કૃષ્ણલીલા કાવ્ય' પાનુ ૧૪૬ થી ૧૫૦ (૨૪ના
 સવત ૧૫૨૬ અથવા ૧૫૬૨)

કવિ ભીમકૃત રસિક-ગીતા

(રચના-સંવત આશરે ૧૬૪૦)

વૈષ્ણવ 'સકલ વૈષ્ણવ જન રે, તમને હું પ્રણમું;
સ્તવન: મને શુધ-બુધ દેજો રે, મજ-રશુણ વર્ણવું. ૧
હું તો કાંઈ લેહેતો નથી રે, અબુધ અબાણ છું;
મહા શઠ મૂર્ખ હું તો રે, તમારો દીન છું. ૨
મને પોતાનો બાણી રે, તમો દયા કરો;
મજ રશુણવંતો થાઉ રે, એકવું કાંઈ અનુસરો. ૩
તમારું નામ લેઈ રે, કવિ—પગલે ચલું;
તમો ભગવદીને વાંચ્યે રે, માહરે થાયે લાલું. ૪
મહા સિંધુ સાગર આગે રે, જળ જેમ વાટલી;
મોટા કવિજન આગલ રે, મારી બુદ્ધિ એટલી. ૫
તેવી મતિ મારી નથી રે, જેવા શુણ ગાજ છે;
ગીતા રસ-શ્રંથ ગાઉ રે, તેની તો મને લાજ છે. ૬

કૃષ્ણ એક સમય કૃષ્ણ ઉદ્ધવ રે, બેઠા વાતો કરી;
ઉદ્ધવ 'ઉદ્ધવે મન આણ્યુ રે, "અમો મોટા, હરિ." ૭
તંવાદ: એકવું અભિમાન જ્યારે રે, ઉદ્ધવે મન આંણીઉ;
"હવે એહને ગોકુલ મોકલું રે," હરિયે એમ બાણીઉ ૮

૧. સકલ જન વિષ્ણુજન રે (વડો) ૨. મુખ્ય (દા) ૩ જન (વડો)
૪. મજ (દા) ૪. મજજન વાટ બુવે રે (વડો) ૫. વધારાની કડી છે.
૬. ઉદ્ધવે મન એમ બાણ્યું રે. (વડો)

ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું રે, “ઉદ્ધવ ! તમે માંલગો;
 મજન વલવલતાં મેહેટ્યાં રે, રથે બેઝીને પલો ૯
 મજન મારાં વા'લાં રે, 'મમલ મને સાલરે;
 ઉદ્ધવજી ! જોઈને આવો રે, ગોપીજન શું કરે ૧૦
 'મલીશું કંમ મારી રે,' એવું કહી આવીયા,
 મજન વાટ જુવે રે, કહેશે, 'શે' ન આવીયા ?' ૧૧
 તમે પ્રવીણ મોટા રે, એવું ર અવિધારને;
 અધીરાં ધીર ધરે રે, એવું કહી મમલવળે ૧૨
 તમે મહા-જાણુ ઉદ્ધવ રે, તમને હું શું કહું ?
 મજનની ઊંચી દશા રે 'તે તો હું નવ લહું ૧૩
 મારા પ્રણામ કહેજો રે, નંદજી તાતને,
 મારી 'લાલવણુ દિજો રે, જ્યોદ્ધા માતને. ૧૪
 સાંભલતાં સુખ થાયે રે, તમે ગુણ-ગાથને,
 મારી કુશલ દેહેજો રે, મજ સર્વ સાથને ૧૫
 ઘણો સંતોષ દેજો રે, દિવસ બે ચાર રહી,
 ઉદ્ધવજી ! તમે શીઘ્ર થાવો રે, મજ 'આલો વહી' ૧૬

ઉદ્ધવ ઉદ્ધવજી રથ બેઝી રે, મજ-દિશે પરવયાં;
 ગોકુલ સધા સમે ગોકુલ પોહોઆ રે, નંદ-ઘેર ઊતર્યા ૧૭
 ગમન: ઉદ્ધવ ને નંદ મથા રે, ઘણું હેતે કરી;
 જ્યોદ્ધાને કુશળ કહ્યું રે, અતિ રૂડા હરિ ૧૮

૧. સગી (મો) ૨ અવડાવળે (દા ૩. એહવું હું મન લહું. (મો ૪
 લવામણુ (મો) પ્રણામ જ્યોદ્ધાને, લવામણુ નદજીને, (મો) આ પ્રથમા
 કરી છે. ૧ પહોચો (વડો)

યશોદા “આજ્યા આકૃર સાથે રે, ઘણું એને વારતાં,
 નાં ૨ખમા દુખાણા હરો રે, કંસને મારતાં ૧૯
 વિરહ અમો હરિ દોહિલા કીધા રે, અમોથી શું સદે ?
 વચનઃ કેહેજો તારા વિદ્ધ સુને રે. તુંને ખમા કરે ! ૨૦
 એકવાર દ્વધ દોળાયુ રે, ‘ધણુ આડે ચઢ્યો;
 ત્યારે મે ૨ભિખલ ભાધ્યો રે, ઘણો વરાંચો પડ્યો. ૨૧
 ભીરીને ગયો ગામમા આડો રે, કેહેલી હું ત્રાડીને;
 ‘હવે વન મોકલું’ નહિ રે, પોદયા જગાડીને. ૨૨
 ઉદ્ધવજી ! પુત્ર-ભાવે રે, કામ લીધાં ઠહી;
 રખે ભણે પેત્ર ચરાવે રે, બીહતો આવે નહી ૧૨૩
 ઉદ્ધવજી ! આંણી આખે રે, સુત-મુખ દેખીશું;
 દિવસ ત્યારે ઉદ્ધવ રે, લેખે કરી લેખીશું ૧૨૪
 કહેજો આવે કૃષ્ણજી રે, કામ કાંઈ નહિ દઉં;
 હરિ હૈયામાં ‘ધાલી રે, મલી મીકડાં લઉં.’ ૨૫
 જશોદા—નંદ—ઉદ્ધવ રે, કરતાં વાતડી;
 કથતાં કૃષ્ણ—કથા રે, વિહાંણી રાતડી. ૨૬

ઉદ્ધવ વદોણા—રોલ વાળે રે, ‘લલી રસ ભાગની;
 ગોપી ઘેર ઘેર સવે’ ગાને રે, લીલા હરિ નામની. ૨૭
 મિલાપઃ “અરે ધન્ય ધન્ય ગોકુલ રે,” ઉદ્ધવજી મન ધરે;
 ચહુંદિશ-મન જાલા રે, ‘શ્રીકૃષ્ણ કૃષ્ણ’ કરે. ૨૮

૨. કાર્ત્ત દુખાણા નથી રે ? (મો)

૧. કાલાન (દા) કહુને આડે (મો) ૨. અનુખલ (મો) ૩. આંખીને (મો) ૪. ભલો મેઠ ભામની (દા) (ત્રડો.)

‘ નદ-ઘેર રથ છૂટ્યો રે, સાંભલો હે સખી !
 ૧શકે તો કૃષ્ણ આવ્યા રે, ચાલી ચંદ્ર-મુખી.૨૬
 ધસમગી સર્વે ધાઈ રે, દીઠો રથ રાવલો;
 આપાદો મેહ આવ્યો રે, વાયે જેમ વાવલો.૩૦
 અન્યોઅન્ય વાત કરે રે, સર્વે ટોલે મલી;
 ૨ઉદ્ધવજી રથ ગેઠા રે, મજ વીંટી વળી ૩૧
 ૩“ અરે પ્રણામ ઉદ્ધવ રે ! તમે ભણે આવીયા;
 ૪અમને કૃષ્ણે કાઢાવ્યુ રે, લખ્યુ કાંઈ લાવીયા { ”૩૨

ઉદ્ધવ “ તમને શ્રીકૃષ્ણે ૧કાઢાવ્યુ રે, કહું તે સાંભલો;
 ઉપદેશ: અતિ અજ્ઞાન બાથું રે, તેણે તમે વલવલો.૩૩
 તમને શ્રીકૃષ્ણે કાઢાવ્યુ રે, કહું તે વિષે ઠરી;
 ૧ટાલો તમે કામના કાપ રે, સાધો દદ સુંદરી.૩૪
 ૨વિકલ ધર્મ છે રે, વેદ પુરાણમાં;
 કહું છું પગ મા દેશો રે, વિષય-જલ-તાણમાં.૩૫
 તમે સર્વ નાર ૩સેવો રે, વિધિગતિ વેદની;
 કહું એ વાત મેહેલો રે, વિરહના ખેદની.૩૬
 તમે ૪સર્વનાર સેવો રે, યોગ ધ્યાન ધરી;
 તમને સહી મલશે રે, કેવળ ૫નરહરિ.૩૭

૧. સુખે (દા) ૨. ઉદ્ધવજી રથ ઊભા રે, ગોપી વીંટાણી વલી. (વડો.)
 ૩. અમારું પ્રણામ (દા) (૪) અમને કૃષ્ણ કેરે લખ્યું રે, કાંઈ લાવીયા. ૫. કહું રે તે હું કહું સાંભલો, અતિ અજ્ઞાની પ્રાણી રે.
 ૬. ટલવવે કામ ન થાય રે, (દા.) ટાલો તમે કામની કાપા રે, સાધો દદ સુંદરી (વડો.)

૧. વ્યાકુલ છે રે, (મો) ૨. સીખો રે. (દા) (વડો) ૩. સતીયર (દા)
 ૪. જે હરિ. (દા) (વડો.)

ગોપી— “ ૫ઉદ્ધવશ્ચ ! એ તો હરિ રે, છે જે ધામના;
 ઉત્તરઃ અમો તો કેવલ ભણું રે, મહા-રસ કામના.૩૮
 ૧ઓધવશ્ચ ! વિષ-કથા રે, લાગે જડ ભોગની;
 મનમાં વાત કીજે રે, સત્તા રસ—ભોગની.૩૯
 અમો હરિજન ટલી રે, થાઉં અપુષ્પ તરી;
 કેમ ખર-કંધ ચઢુ રે, ગજથી ઊતરી ? ૪૦
 ભોગ તો એવો ઉદ્ધવ ! રે, ઊધાર દોઢો;
 અમો તો મનનાં વામી રે, રાખું હરિ રોઢો.૪૧
 પ્રગટ સ્વરૂપ મેહેત્રી રે, ભેલું પુરાણમાં ?
 તણ કોઈ મુખ-સંત્યા રે, સુવે મસાણમાં ? ૪૨
 ભક્તિ ૧મોહાગ આગલ રે, ભોગ કોણુ ખાપડો ?
 ભીજે ત્યારે ઉખટી જાએ રે, કુસુંબા કાપડો.૪૩
 ૨ભોગ આટારો ઉદ્ધવ રે, ઊતાર્યો ઊતરે;
 ભક્તિ ૨સોહાગ ભલો રે, ચિત્તથી નવ વિસરે.૪૪
 ૩પ્રહસન્ના કવિ રે, રટે જેને વિજે,
 તે તો હરિ કંઈએ ન પામે રે, વિધાતાને લજે.૪૫

૫. અમને કેવલ હરિ રે, એમ ધામના;
 અમો ભણું કેવલ રે, જેના હરિ કામના. (વડો.)
 ૩૮ મી કડી દાહોવાળા પ્રથમા નથી.
 ૬. ઓધવશ્ચ વિષય-જ્ઞાણ લાગે રે, જડ ભોગની; (દા)
 તમો રસ-કથા લાગ્યા રે, મહા રસ ભોગની. (મો.)
 ૧. સિંગાર. દા)
 (૨) ભોગ તો ચઢાવી માયા રે. (વડો.) ૩ સુરંગ (મો) ૪. ૪૩ થી ૪૮
 ચાઠ કડી, વધારાની છે.

પ્રહસાન જેને રે, તેને એ-શું પ્રાંત છે,
 અમારો કૃષ્ણવર રે, સવોસવ પ્રાંત છે ૪૬
 અમો માનિની માટે રે, હરિ દીન દીકડા;
 તમે જુઓ દિવ્યચક્રે રે, લાગશે મીકડા. ૪૭
 અમારી ભક્તિ રહેજો રે, સદા પ્રજ-વાસની;
 ઉદ્ધવજી ! જાઓ કાશી રે, સાધો સન્યાસની ૪૮
 જેને ઠકરાત હોએ રે, તેને નવ લીખવું;
 ઉદ્ધવજી ! પ્રેમ-લક્ષણ રે, આવે નદી' શીખવ્યુ. ૪૯
 તમો હરિજન મોટા રે, કહું છું તે માટે;
 જેને હરિ વા'લા ન હોયે રે, જોગ તેને ઘટે. ૫૦
 જેમ રમાગર માહે રે, નદીનાં નીર લટ્યાં,
 તે કેમ ટાળ્યા ટળે રે, જેહ-સું મન મલ્યાં ? ૫૧
 ઉદ્ધવજી ! વેદ શું જાણે રે, અમારી વાતમાં ?
 વેદ તો દૂર દેખાડે રે, હરિ અમ હાથમાં ! ૫૨
 વેદ વધુ લેહ કહીશે રે, ભક્તિ-યાં લાજિયે;
 ગજ ચઢ્યાં શ્વાન ભસે રે, તેણે કેમ લાજિયે ? ૫૩
 પ્રહ્લા ઇશને વિશ્વાસ રે, ઉદ્ધવજી મન વિષે,
 તે તો હરિ કેમ પામે રે, વિધાતા નવ લખે. ૫૪
 પ્રહ્લા ઇશને વિશ્વાસે રે, જેને એ-શું પ્રાંત છે,
 તેને તમે જાણો નહિ રે, હૈયામા હરિ વાસ છે. ૫૫

૧ તમો ૫૫૫ ભક્ત આધવ રે. ૨. કાંઈ સિંધુ. ૩. વેદ વિવેક કહી-
 યે રે, ભક્તિને લાજીયે.

૧તમે શું બણો ઉદવ ! રે, અહીંની પ્રીતડી;
 અમે તો વ્રજનાં વામી રે, રાણું રમ્ય-પ્રીતડી. ૫૬
 ૧તમે તો વાત કરો રે, વિરહના ખેદની;
 ઉદવણ બણતા નથી રે, સંબંધીના ટેકની. ૫૭
 મથુરામા જોગ ધરે રે, સંગીને શીખવો,
 અમે તો નાર નહીં રે, અવરને શીખવો. ૫૮
 ઉદવણ ! વેદ કહે રે, તે તો તમે કરો;
 અમારે વિહાર-ઘીલા રે, વ્રજમાં ૧૫૨૫રો. ૫૯
 ઉદવણ ! હરિએ ન બણ્યું રે, એને કિમ અતુસરું ?
 એવા અવિચારની વાતે રે, અમે લાલ મરું ૬૦
 તમારો વાંઠ નહિ રે, ઉદવણ ! સાંભલો;
 કુસંગ અંગ ૧મલે રે, ૨થાએ રસ કરમલો. ૬૧
 જેવા રંગ પામે હોય રે, તેવા રંગ ચોલના;
 ઉદવણ ! રંગ ઉભટી જાયે રે, કૂડા કંકોલના. ૬૨
 ૩જલ કરી કંસ માર્યો રે, કરી ધન્ય કુળજ;
 હવે કહો, જોગ ધરે રે, ૧૨હી અમથી ઊકરા ૧૬૩
 અમ-સું નેહ કરી રે, ઘણું હરિ ગાજતા;
 ઉદવ ! હરિએ એવું કયું રે, આવે નહિ લાજતા. ૬૪
 અમે-વ્રજ-ટંદુ મેહેલી રે, ચઢયા લલે તેજિએ;
 ત્યારે જે-સું પ્રીત કીજે રે, તેથી કિમ લાજિએ ? ૬૫

૪. ઉદવ નેતે હોયે તે જણે રે પ્રાણની પ્રીતડી ૫. તેને તમે વાત
 કહો રે, વિધિવિવેકની. ઉદવ તમે તે લેહેના નથી રે, સમુદાં ટેકની.
 (દા) ૬. વરણવી. (દા) ૧. કાષે રે. ૨. થયો. ૩. કૂડી કરી. (વડો)
 છોયા કર. (દા) ૪. આંહાંથી ઉજળ. (દા) (વડો.)

અમારું નામ મા લેશે રે, પ્રીત લખવતા,
 મથુરામાં 'કુબ્જ-વદન' રે, કાં નથી કહાવતા ૧૬૬
 પ્રીત-તરવાર બાંધી રે, યગ રે પાછા ફરે;
 તે-પે મરણ લલુ રે, છવીને શું કરે ૧૬૭
 આહાં રમ પ્રીત હોયે રે, પંચ નવ આચરે;
 ઉદ્ધવજી ! કયમ સિંહને વને રે, અજા આવી ચરે ૧૬૮
 ઉદ્ધવજી ! તમને આવે રે, નીચું ધર્મ નીતમાં ?
 'અમો તો લોભે લોભાણું રે, પંચ રમ પ્રીતમાં. ૬૯
 અમો હરિ પ્રીતે પામ્યા રે, પ્રીતપણું બાણિયે;
 વિપય-ધર્મ-પ્રીત વિના રે, હૃદે કિમ આણિયે ૧૭૦
 ઉદ્ધવ ! આદે અવિચારી રે, અમે આટીરકા;
 અમો રમ-પ્રીત રીઝું રે, આચાર ન બાણુ રૂડા. ૭૧
 અમો રસ ગાન ગાતા રે, તાહાં હરિ નાચતા;
 અમો અવિચારને મહેતા રે, હસી રમી રાચતા ૭૨
 ઉદ્ધવ ! હરિને આટલા દાઢા રે, છાનાં અમો રાખતા;
 તે તો તમ આગળ કહુ છું રે, કુલે નવ દાખતા ૭૩
 સર્વસ્વ એને સોખ્યું રે, શીખું શી સાધના ?
 ઉદ્ધવજી ! મન અનેક હોએ રે, કીજે આરાધના ૭૪
 અમારે નાથ ઉદ્ધવ રે ! મથુરા નથી ગયા;
 રતેને ધૃત ન લાગે રે, નયણામાં છીપી રહ્યા ૭૫
 એ સ્વરૂપ-સંબંધ નથી રે, જુઓ પોયાં કથી;
 નજમાહી વિહાર કરે રે, તે તો તમો દીકા નથી. ૭૬

૧. અમો ધણુ લાડે લોભ્યા રે, પંચા રસ પ્રીતમાં (દા)

૨. રમે કાઠ કુપ્ટ દેખે રે (મો) દૂરીજન દૂર દેખાડે રે. (દા)

ઉદવણ ! નંદ-નંદન રે, વદન વિશાલતા;
 'વ્રજમાં તે ક્રે રે, તમે નથી લાગના.૭૭
 તમે જુઓ ઠંસ માર્યો રે, તે તો 'કેશવ' ઠહ્યો;
 ઉદવણ ! વેણુ વાતો રે, 'વિઠલો' મન વચ્ચો.૭૮
 તમે વિપરીત દીકા રે, 'ઝૂઝયા' ને મદસ-શું;
 'જેણે' જોયા હોય તે જાણે રે, વેણુ વિલાસ-શું.૭૯
 'ઉદવણ ! રસિક વિના રે, 'કાનુડો' ક્યાંહાં વચે?
 અમારી બુદ્ધિ લલી રે, આકૃષ્ટિયે આવશે.૮૦
 જાણું જાણો ત્યાં જાણો રે, સોધો ક્રેશ મુખે;
 અમે વ્રજનાર વિના રે, એને કેણુ જોળજે ? ૮૧
 ઉદવણ ! તમે સાંભળો રે, 'અંબ'ધની વાતકી;
 એણે હરિએ રાસ 'શમાડ્યાં' રે, શરદની રાતકી.૮૨
 એણે હરિએ વેણુ વાઈ રે, વૃન્દાવન તેડિયાં;
 'મુણી' રસનાદ કાને રે, કાણુ-માંહે દોડિયાં.૮૩
 એણે કહ્યું, "અધી" નિશાએ રે, અહીં કયમ આવિયાં?"
 અમ-શું જોડ્યા નહિ રે, ઘણું લજાવિયાં.૮૪

-
૧. વૃન્દાવન ધેન ચગવે રે. ૨. મદસ-શું ઝૂઝતા. (ગો.)
 ૩. જુઓ અહીં હોય ઉદવ રે, વેણુ વિલાસ-શું. (ગો.) ૪. દી
 ૭૮ મી (દો. પ્રતમા છે) તે મો. પ્રતમાં ને આ મંચમાં ૩૮ મી જો.
 ૫. ઉદવણ ! હરિ રસિક ગમણુ રે, કહાં ગિરદ કદાવશે ?
 અમે વ્રજનાર—પ્રાંતે રે, આકૃષ્ટિયે આવશે. (દા.)
 ઉદવ ! હરિ શું કરે તાંહાં રે, કહાં ગિરદ કદાવશે,
 અમારી વ્રજ એડવી રે, આકૃષ્ટિ આવશે. (વડો.)
 ૬. મેડની ૭. રચ્યો રે (મો. વડો) ૮. મધુરો નાદ મુણી રે,
 કાણુ નવ જેડીયાં વડો) દા.)

ત્યારે અમે હાથ જોડી રે, કહ્યું “મુણો, નાથજી !
 ૧ તમ વિના પ્રીત કરે રે, તે તો અનાથજી. ” ૮૫
 અમારા દીન વચન રે, મુણી હરિ ૨ હરણિયા,
 ૩ અમને હમીને જોલ્યા રે, ત્યારે હરિ નિરણિયા. ૮૬
 ૪ ફેરી હરિ કુદડી રમ્યા રે, આંખ-મિત્રામણી;
 ઉદ્ધવ ! એણે કૃષ્ણ મેહેલ્યુ રે, અમો વ્રજ કામની. ૮૭
 ૫ ઉદ્ધવજી ! નાનાં યદી રે, અમારાં મન હયાં;
 હવે એ તો હાલ્યો થયો રે, અમને ઘેલાં કયાં ! ૮૮
 પતિ, કુલ, લોક-લાજ રે, તે તો અમે પરહયાં.
 ૬ ઉદ્ધવજી ! એ નથી જોતો રે, એહને અમે અનુસયાં ૮૯
 અમને ઘણું આંશરે રે, ઉધો ! એને કેમ વીમયાં ?
 અમે મેહનાં વેધ્યાં રે, સર્વ તજી નીસયાં ! ૯૦
 એને તો નાર ઘણી રે, અમ જેવી કઈ;
 ઉદ્ધવજી ! એવો વાલો રે, ૧ અમને કોઈ નહીં. ૯૧
 અમ-મું લોક જોલતાં ભૂંડું રે, વેણે વગોઈ ને;
 ઉદ્ધવ ! અમો સાલણી કાને રે, રહેતાં ચૂપ રોધને. ૯૨
 હવે જીતું શું જોઈએ રે ?, એહવા હરિ જોધને;
 એણે ગિરધારીએ લીધું રે, વ્રજ મન મોહીને !” ૯૩

૧ તમ વિના પતિ કરે રે, જીવ અનાથજી (દા) (વડો.)

૨. હારીયા (દા) (વડો) ૩. ત્યારે હરિ દસીને જોલ્યા રે, અગ
 પસારીયા. (વડો) (દા) ૪. હયાં ર્યાં (દા) ૫. એણે પોતાનાં વાર્યાં
 રે, અમારા અનુસયાં. (મો) ૬. ઉદ્ધવજી, એમ થઈને રે, એને અમે
 અનુસયાં. (દા)

૧ તમને (વડો)

ઉદ્ધવ ગોપી—મુખે પ્રેમ-કથા રે, ઉદ્ધવજી સાંભળી;
 પ્રેમ-લલી લલી પગે લાગે રે, વિધિ ભૂલ્યા વળી. ૯૪
 દશા : ગદ્ ગદ્ કંઠે ઉદ્ધવ રે, થયા અતિ ગલગલા;
 મજમાં પ્રગટ વસે રે, ^૨વેદથી વેગલા. ૯૫
 ઉદ્ધવજી ^૩ઉત્કંઠ થઈ રે, મજ-પદ-રજ અડે;
 ગોપીના ભાવ દેખી રે, આખે આંખુ પડે. ૯૬
 ‘હવે કૃતકૃત્ય થયો રે,’ ઉદ્ધવજી ચરણ વંદે;
 ગોપીના ભાવ દેખી રે, આપોપું ઘણું નંદે. ૯૭
 ઉદ્ધવ કહે : “વૃક્ષ વેલી રે, મજ શેં ન અવતર્યો?
 ગોપી-પદ-રજ અડે રે, કૃષ્ણે અંતર કયો! ૯૮
 સર્વને દુર્લભ ઘણું રે, ગોપીને સુલભ હરિ:
 તેની તમો ભક્તિ પામ્યાં રે, કોણ પુણ્યે કરી? ૯૯
 અમે તો સર્વં જોયું રે, [કહે ઉદ્ધવ કથી;]
 જોવા હરિ તમને વલ્લભ રે, તેવા કોઈને નથી. ૧૦૦
 તમારા ^૧ભાગ્ય આગલ રે, ગિયારા કોણ પતિ ?
 મને કાંઈ કિપા થઈ રે, મજ-પ્રતાપથી. ૧૦૧
 [ઉદ્ધવજી કહે] મોકલ્યો જોવા રે, કુશળ હોમને;
^૨અરે ધન્ય ધન્ય રે, ગોપી ! તમારા પ્રેમને. ૧૦૨
 [ઉદ્ધવ કહે] કેમ ન થાયે રે ^૩મજની વાંછના ?
^૪‘હણું’ હરિભક્તિ દેજે રે, ગોપી મન-રંજના ! ” ૧૦૩

૨. શુદ્ધિ. (મો) વિધિથી ૩. બીજાથી (ગો) હેઠા (મો)

૧ ભાવ. (મો) ૨. હું તો મહા મોહ પામ્યો રે. (મો) ૩. મજરજ
 વાસના. (દા) ૪. દહો ભક્તિ દેશો રે, ગોપીની રંજના. (દા)

મથુરા ઉદ્ધવજીએ રથ હાંકયો રે, મજ પ્રણામ કરી;
 ગમન ચાલ્યા શ્રીકૃષ્ણ પામે રે, ^૧જાંહાં મથુરાપુરી.૧૦૪
 ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ કહ્યું રે, “ ઉદ્ધવે ! ^૨ત્યાં કેમ છે ?
 જસોદા નંદનાવા રે, ^૩કુશળ ક્ષેમ છે ? ” ૧૦૫
 ઉદ્ધવ કહે: “આંભળો કૃષ્ણ રે, ગોપીની કથા વલી;
^૪તમારા રનેહ-અંબધ રે, મજ સહુ સાંકલી.૧૦૬
 જેવા દીકા તેવા રે, ગોપીને મન છે;
 તમારાં મજજન રે, તેને તમે ધન છે. ૧૦૭
 કેાએ ગતિ કલી ન જાયે રે, ગોપીના નેમની;
^૫વિધિ-શિર લાત દીધી રે, છકયા રસ પ્રેમની.૧૦૮
 વેદ તો એમ વહે રે, વાર્ધ ગયા વાવલા ઘણું;
 ગોપી સ્તુતિ કરે રે, શ્રુતિ પેલા લવ તણું. ૧૦૯
^૬વદન એક શું વહે રે ?, મેહે ખગ જલ્યા;
 ગોપીજન મુલત શૂગ રે, અળલા મહાળલા. ૧૧૦
 તે તો ત્રિલોક નાહિં રે. ^૭જે મજ ગલગલા;
 પ્રભુ ! તમે ત્યાં વસ્યા રે, વૈકુઠથી વેગલા. ૧૧૧
^૮સુણતા જ્ઞાન કાને રે, પરિણામ કેવલ,
 જે ત્રણ લોક નાહિં રે, તે વમે શ્રી ગોકુલ. ૧૧૨

૧. ધન્ય (મો) ૨. સર્વ જેમ છે ? (દા) ૩ મજ સર્વ જેમ છે (દા)

૪ તમારી રનેહ-લાવા રે, સર્વ મે સાલણી (મો) ૫. ગોપી સર્વ શુણુ ગાયે રે (મો)

૬. આ કડી (દા) (વડો.) વધુ છે. ૭. જે ગોકુલ-કેરી ગતી (દા)

૮. ૧૧૦ ને ૧૧૧ કડી મો મા ૧ધુ છે.

પ્રભુ તમે મજ-થકી રે, ઘડી વેગલા નથી;
 ગોપીનાં પ્રેમ-વચન રે; તે હું શું કહું કથી ૧૧૧૩
 શુક સનકાદિક આદિ રે, સંભળાવે શ્રી હરિ;
 કહો, કોઇએ ભક્તિ કીધી રે, ગોપીની ભરાળરી ૧૧૧૪
 'શુકમુનિ વ્યાસ મલી રે, કહે વિધિ વેદમાં;
 તે ગોપીએ પ્રગટ કીધી રે, ભાષા-રસ-ભેદમાં. ૧૧૧૫
 'મુર મુનિ વ્યાસ મલી રે, જુવો કયા વેદમાં;
 તે તો હૃદે ગોપીએ કીધું રે, ભણ રસ ભેદમાં. ૧૧૧૬
 હું તો મતિમંદ, પ્રભુ રે!, મજ-નિંદા કરી;
 મહા અપરાધ પડ્યો રે, જિજ્ઞાસા પાપે ભરી ૧૧૧૭
 મેં તો કાંઈ લહ્યું નહીં રે, મહા-કર્મ-જડ હતો;
 મજ-પદરજ વદી રે, હવે કાંઈ થયો છતો. ૧૧૧૮
 વિધિ-કર્મ-સંગ-દોષે રે, એહવુ મન આણતો;
 'પ્રભુજી! તમને ન વદાવ રે, તેને વિષ બાંણતો. ૧૧૧૯
 તેહને તમે તેવો કરો રે, જે જેવું આચરે;
 પ્રભુ! સત્સંગ વિના રે, છવ ભમતો ક્રે. ૧૧૨૦
 તમને તે બાણે રે, જેને સત્સંગ છે;
 જેને એક મન પ્રભુ રે, તમે-શું રંગ છે ૧૧૨૧
 જેને વશ તમે પ્રભુ! રે, તમ-સું પ્રીત છે;
 દીઠા મજ-જન વિના રે, સર્વે પશુવત છે ૧૧૨૨

૧. શુક મુનિ વ્યાસ મલી રે, વેદ કહે વેદમાં
 તે તો હવે ગોપીએ કીધું રે, ભાષા રસ ભેદમાં. (મો)
૨. આ કડી (વડો. પ્રતની છે.
૩. હવે પ્રભુભક્તિ પાખી રે, ખીજું નથી જાણતો. (મો)

'જેહને જે વસ્તુ માંહે રે, તેહને તાંહાં પ્રીત છે;
 ધિક્ ધર્મ પ્રીતિ-વિના રે, સ્વપ્નની રીત છે. ૧૨૩
 દીઠે મજ-દાસ થયો રે, ભાગી મારી બ્રમણા;
 હવે મને હરિ ! ભક્તિ દેખે રે, છટું બંધ કર્મના. ૧૨૪
 તમારો ભક્ત નહિ રે, ગોપીની હારનો;
 પ્રભુજી ! કેમ ખમાયે રે, વિરહ મજનારનો ? ૧૨૫
 જેવા તમે મજને વા'લા રે, તેવા કોને કહો ?
 મજ તમે દોહિલા કીધા રે, રખે અલગા રહો. ૧૨૬
 ઉદ્ધવે મજનું કહ્યું રે, હરિએ સર્વ મન લહ્યું;
 'અન્ય સ્વરૂપ ધામ રે, કર્મ-જડને કહ્યું. ૧૨૭
 અનેક ઉપાસી જન રે, તેને વ્યામોહ થયા;
 મજ જન વા'લા હૂતા રે, તોહે મેહેલા ગયા ? ૧૨૮
 જે જન જ્ઞાની હૂતા રે, તેણે શ્રી ગોકુલ લઘા;
 જે કર્મ જડ હૂતા રે, તેથી છાના રહ્યા. ૧૨૯

શ્રીવલ્લભ 'વલી કોઈ રસિક વર રે, મેહે થઈ વ્યાપના;
 કુલ પ્રભુએ મન આંણી રે, એહેવાની આપના. ૧૩૦
પ્રાગટ્ય—તેણે હેતે શ્રી વલ્લભકુલ રે, 'દેહધરી આવિયા;
 કારણ. મલી મજનાર 'સર્વે રે, મોલીડે વધાવિયા. ૧૩૧

૧. આ કડી (દા-વડો) પ્રતમાંથી લીધી છે. ૨. એનો કર્મ જડ
 ટલ્યો રે તેવું તેને તથા (મો)

૧. વલી મહારસિક જન રે, મજથી વ્યાપરા;

પોતાના ભક્ત બાણી રે, પોતે ફરી અવતર્યા. (મો.)

૨. વેણુ ધર (મો) ૩. ટોળે (મા) ૩. મન પોતાને રડી (વડો.)

શુભીજન નાચે ગાયે રે, ંપહોંચી મનની રલી;
 ૪ અરે સખીઓ જુઓ આવી રે, મજની વેલા વલી ૧૩૨
 તિલક માલ છાપાં રે, ૫ સુધર્મ પ્રકાસિઉ;
 મગટી વિઠ્ઠલેશ્વર રે, ગોકુલ ૬ વાસીઉ. ૧૩૩
 એવું સુખ કઈન પામ્યા રે, ભલે આવ્યા ફરી;
 ૭ મહાનિધિ મજજન રે, જેને વથ સદા હરિ. ૧૩૪
 જહા-સું જેમ હૂતા રે, તહા-સુ તેમ મથ્યા;
 વિરહનાં દુઃખ ભાગ્યાં રે, ૮ મન-માહે ઢલ્યા. ૧૩૫
 અતિ આનંદ ઉત્સવ રે, મજ વિશાલમાં;
 ૯ ભક્તિ મગટ કરી રે, મહા કલિકાલમાં. ૧૩૬
 મજમાં ભક્તિ ઘણી રે, શિવ બાણે સહી;
 વલી કોઈ રસિકજન રે, તેહને ૧૦ સુધ તહીં. ૧૩૭
 કંઈએ રસ રીત ન હતી રે, મજથી વ્યાપ રી;
 જેણે શ્રીવિઠ્ઠલેશ ન બાણ્યા રે, તેનું મહા પાપ રી ૧૩૮
 એ મજનાર સદા રે, એહ મજેશ્વરી;
 જેનાં ચરણ સેવે રે, ૧૧ પ્રભા મહાદેવ રી. ૧૩૯
 મજજન સદા ભજે રે, મહા રસ કામમાં;
 યુગ યુગ રાજ કરે રે, શ્રી ગોકુલ ગામમાં. ૧૪૦
 ૧૨ એવી મજનાર રે, સદા એમ અનુસરી;
 જેના ચરણારવિ દે રે, બહુ તપેશ્વરી. ૧૪૧

૪. અરે સખીઓ મોડા મોડ રે, (મો) ઘેર ઘેર ઉલટ ઘણો રે ૫. શુભ
 ધર્મ (મો) ૬. આવીઆ (મો) ૭ ધન્ય ધન્ય (મો) ૮. મન ભેગાં ભલ્યા.
 ૯. ભક્તિ તે વ્યકત કરી રે (દા) ભાવે તે ભક્તિ ઘણી રે (મો)
 ૧. લીલા લહી. (મો) ૨. બુદ્ધે મહાદેવ રી. (દા) ૩ આ કડી વધારાની છે

'મહારસ-સિંધુ માંહે રે, ચરકલે ચાંચ ભરી;
 તેણે કાંઈ ઓછું ન થાયે રે, વજ-નિધિ વિસ્તરી.૧૪૨
 વજની ભિંચી દશા રે, સહુ કોઈ મન ધરી;
 તે માંહેથી કણિકા કાઢી રે, 'રસિક-ગીતા કરી.૧૪૩
 'તમારા વજનનો રે, દાસનો દાસ છું;
 મને પોતાનો દાસ બાણી રે, ચરણે રાખ તું.૧૪૪
 શ્રી વલ્લભ-પ્રતાપ સદા રે, વજ-વધામણાં;
 ભવોભવ ભક્તિ દેખે રે, ભીમ લે ભામણાં.૧૪૫

શ્રી રસગીતા સંપૂર્ણ લખી છે ।

વૈષ્ણવ-ચરણ-રજ-માત્ર ।

લખીત'ય કુબેર જોઈતાદાસ નરસૈદાસ ।

જે કોઈ વાંચે તેને દંડવત કરું છું ।

પુસ્તક પોતાનું છે ।

૪ જેમ કાંઈ સમુદ્ર માંહે (મો) પ. રસ ગીતા કરી. (મો)

૧. તમારા વજન તણે રે, તેહનો જે દાસ છે,
 તેહનો હું દાસ થાઉં રે, પૂરો એ આશ છે. (વડો૦)

વિશ્વનાથ જનનીકૃત

પ્રેમ-પચીશી

પદ ૧

(રાગ મોડી)

(હ્રદા) કહે દેવકી શ્રીકૃષ્ણને : “સાંભલ્ય, માહારા તન,
મોહનજી ! મથુરાં વિષે, શેં નથી માનતૂં મન ?
હું આપું સારી સૂખડી, માહારા સુંદર શામ-શરીર !
નિસાસો ઉડા કરી, કાં નેત્રે ભરો છો નીર ?

(ગીત) આતાજી ! એમ ન કીજિયે, જલ્લીહારી રે, ૫
મુને કોહોની મનની વાત; જલા લેઈ તાહારી રે.
‘કહો તો જસોદાજી તેડાવિયે, જલ્લીહારી રે,
જે જાણે તાહારી વાત; જલા લેઈ તાહારી રે,
નંદજી શું છે વેગલા ?, જલ્લીહારી રે,
તેહેને સાદ કરાવું આજ; જલા લેઈ તાહારી રે. ૧૦
માહારા સમ, મુખથી કોહો, જલ્લીહારી રે,
મૂઠી મનની લાજ; જલા લેઈ તાહારી રે,
વાહલા જે ગોવાલિયા, જલ્લીહારી રે,
તેહેનાં મંડાવોની નામ; જલા લેઈ તાહારી રે.
કોહો તે મથુરાંમાં કહું, જલ્લીહારી રે, ૧૫

ન ઉત્તમ ગોકુલ ગામઃ જલા લેઉં તાહારી રે.
 ગાયો ઘણી ઘેર આપણે, જલીહારી રે,
 જે માયા તેહેની હોય; જલા લેઉં તાહારી રે,
 માખણ પર-ધરનું ભાવે, જલીહારી રે,
 તો ઈચ્છે છે સહુ કોયઃ જલા લેઉં તાહારી રે. ૨૦
 શું મોર-પીછ મલતાં નથી ?, જલીહારી રે;
 ખડુ શું જના છે હાર; જલા લેઉં તાહારી રે.
 કાંમલી કારણ, કાકાનજી !, જલીહારી રે,
 આ શી આંસૂડાંની ધાર ? જલા લેઉં તાહારી રે.
 સરસ વંશ સોના-તણે, જલીહારી રે, ૨૫
 હીરે જડિત થયો હાથ; જલા લેઉં તાહારી રે.
 માંકડાં-શું મલતાં નથી ?, જલીહારી રે,
 ગોપી ગોવાલાનો સાથ ? જલા લેઉં તાહારી રે.
 જે દાણ લેવું મનમાં ગમે, જલીહારી રે,
 તો જમવો જમનાનો ઘાટ; જલા લેઉં તાહારી રે. ૩૦
 'મનુષ્ય માત્ર આવી ચઢે, જલીહારી રે,
 આ વૃંદાવનની વાટ; જલા લેઉં તાહારી રે.
 શું મહિયારી મથુરાં નથી ?, જલીહારી રે,
 જે ભાવે તેહની છાશ; જલા લેઉં તાહારી રે.
 વિશ્વ-નાથ વાહાલા ઘણું, જલીહારી રે, ૩૫
 નિશદિન રાખીશ પાસ; જલા લેઉં તાહારી રે."

પદ ૨

“શ્રીકૃષ્ણ કહે,” (રાગ માર)

(દુહો) માતા ! સુણો : મુને વાહાલો વજનો સાથ,
હઈઅડેથી ^૨નવ્ય ઊતરે, મુને જસોદાજીનો હાથ.
સીંકુ તે ^૩રક ધે ધરી, મેં ગોકુલ ચારી ગાય,
તે વેલવ વૈકુંઠે નથી, તો ક્યાંહાંથી મથુરા-માંદ્ર ?

(ગીત) માહારી માવડી રે !, મુને શી પૂછો છો વાત ?
એક ઘડી કોણે ન થવાયે^૧, માહારા જુગમાં જસોદા માતા:
માહારી માવડી રે !

એલંભા એક દિવસમાં, લાખ લોકના લાવ્યો રે,
‘એ એહવો છે’ કહી ઉત્તર પાલ્યો; તલ રોષ રહેમાં નાવ્યો.
—માહારી૦ ૪૬

કારજ કાંઈ કરવા નવ્ય દીધું, અસનપણે મેં એહેને રે,
પ્રાણુથકી ^૧પરમાવધિ વાહાલો, હું સદા નિરંતર જેહેને રે;
—માહારી૦

માંકડાંને મેં મહી ખવરાવ્યું, લાવ્યું નહીં તે નાખ્યું રે, ૫૦
કેહેતાં પારના આવે ^૩કહીયે, જે જસોદાજીએ સાંખ્યું રે;
—માહારી૦

કચરે ખરલ્યો ખોળે સૂતો; વણસાડી શુભ સાડી રે,
એમ અસંખ્ય અન્યાયે કરીને, સંતાપી તે માડી;
—માહારી૦ ૫૫

૨. નવ વ્યુતરે મહારી, ૩. ખાંધે.

૧. આ શબ્દ નવો. ૨. પરમ વિધ. ૩. કંઈ જે.

આલિંગન એણી પેરે દેતી, આસુએ લીંજતો વાંસો રે,
તે ટલવલતી ત્યાહા મેહેલી છે, સાસ ધરયાનો સાસો;
-માહારી૦

કોહોનુ મુખ બોઈ ને જીવશે ? કોહોને બોઈ ને કરશે રે ?
જાની જુગત જાણે જસોદાજી, તે માહારે વિરહે મરશે,
-માહારી૦”

પદ ૩

(હુહો) રનેહ-વચન સુતનાં સુણી, પતિ પ્રત્યે ગઈ નારય.
“મજવામી વાહાલા ઘણુ, એહેને સરવ થકી સંસાર.
પ્રેમે પૂછો પુત્રને, જ્યમ એહેને સુખ થાય.
આશા-આદર શા કરું, અમ્યો તેહેને ઉપાય ? ૬૫

(ગીત) તેડાવો જસોદાજીને, નંદ-તણી જે નારય રે,
પટ પાથરી પાચે લાગું; કરું બહુ મનુહારય;
જસોદા જાણશે રે.
જેને ઉછંગે ઊછરયો, ને કરાવ્યુ પય-પાન રે,
તે સ્વભાવ શું નહીં લહે ? અમ્યો માગી લેશું માન. ૭૦
-જસોદા૦

શું આપણને નહીં કેહે રે, કુંઆર કેરી રીત્ય રે ?
ગોકુલવાસીને ઘણી, માહારા પ્રાણનાથ-શૂં પ્રીત્ય;
-જસોદા૦

ઘણો પ્રેમ સુતને શા ઉપર, સુણી મનાવુ મન રે; ૭૫
ખારું મોલું મધુરું મીઠું, તેહેનું કરાવું અંન,
-જસોદા૦

દેણ મુખડી સામલિયાને, અતિ-મુખકારી ‘મંન’ રે ?
તેહ રીત્ય રાખું રુદિયામાં, પૃછી જોઈ ‘પ્રસન્ન’;
—જસોદા ૦ ૮૦

આસન લોજન શયન મુખાસન, વીગતે પૃથું વાત રે;
અમશું કાંઈ સગપણ નહીં; બાર્ધ! તમ્મે છો એકની માત;
—જસોદા ૦

કોટિ કામ મૂકી કરીને, કરવો એહ ઉપાય રે,
જાની-પ્રભુ જહુવીરને, જે-કીધે મુખ થાય;
—જસોદા ૦

પદ ૪

(હુહો) વિવિધ વચન વિનતાનાં સાંભલી, એમ વદે વસુદેવ;
મુતના હિતને કારણે, કારજ કરવું એવ.
આલસ મૂકે, માન્યની ! જે મુને પૂછે વાત;
લાટે પાટે નબ્બ થવાયે, આ મોહનજીની માત. ૮૦

(ગીત) ગેહેલી ! ગોકુલની શી વાત ?
પૂરણ કિયા પાખિ નહીં થવાયે, નંદ-જસોદા માત;
ગેહેલી ! ગોકુલની શી વાત ?—

જેહેને ખોલે રમ્યા રસિકવર, જનમ થકી મા બાણી રે,
ભિછેરીને આવડો કીધો, અંતર બહુ હેત આણી.—ગેહેલી.
મુખ જોઈ મોહનજી કેરું, કારયો જેણીય પ્રાણી રે,
અવધ વિના એહેવાં મુખ પામી, નંદજીની રાણી.—ગેહેલી.

જેહેનું પથ પ્રેમે-શું પીધું, 'માડી' કહી જોલાવી રે,
 સાંહાંજ-સહવારે માગી મુખડી; લાજ રહેમાં ના'વી.-ગેહેલી.
 જશોદાજીયે જે જે આપી, તે ભૂધરને મન લાવી રે,
 ત્રિસોવન-માંહે તરી તે તરુણી, જે માત કૃષ્ણની કહાવી;-ગેહેલી.
 ત્રણ કાલ ^૧તાપસ સંભારે, લક્ષ પેર લય લાઈ રે;
 સહસ્રવાર સમરે શોણામાં, ^૨નવ લહે જે દેખાઈ;-ગેહેલી.
 તે આલિંગન દે આકૃષ્ટિયે, કાઠે વલગે ધાઈ રે;
 મરકલડાં કરતું મુખ ચ્યૂંબૂં: વાહલી માહારી આઈ;-ગેહેલી.
 જ્યેહેનો જશ બ્રહ્માદિક સરખા, ચ્યાહારે વેદ વખાણે રે,
 શેષ રેષ શુણ ગાતો ન રહે, થોડાં મુખ મન આણે;-ગેહેલી.
 તે ભૂધર 'ભૂખ્યો હું છું' કહીને, ^૩પ્રેમે પાલવતાણ્યે રે,
^૪નંદ-નારીયે નાંધડિયાને. કાલો કુંચર જાણ્યે;-ગેહેલી.
 'આવ્ય, કુંચરો' કહી ગ્રહી ખાંહોડી, અંગ ^૫અલૌકિક ધોયાં રે;
 શિશુપણે પ્રાકમ બહુ કીધાં, ^૬નંદ જસોદાએ જોયાં;-ગેહેલી.
 રાઠ કરી રાતો, કેશવનાં અખલાયે આંસુ લોહ્યાં રે;
 કાણ મનોહર મુખડું જોઈ ને, મનડાં જેહૂનાં મોહ્યાં;-ગેહેલી.
 આપણપેં અદકેશાં સાધન, નંદજસોદાએ કીધાં રે;
 ગાય ચારવા સરખાં કારબ્ય, કાટિ કૃષ્ણને લીધાં;-ગેહેલી.
 મહી-માખણને કાળ્યે ^૭જ્યેણીયે, માંડ મારવા લીધાં રે;
 જાની જાણે છે, જનુની ચઈ, અમૃત આખડીયે પીધાં;-ગેહેલી.

૧. પવાયે ૨. તાપસ ૩. નવ દે તેહેને દેખાઈ રે.

૪. તાણે રે. ૨. નંદ-નારી કહે નાહાનડીઓ ને કાત્રો કુંચર જાણે.

૩. અલૌકિક ૪. તે જશોદાજીએ જોયાં રે. ૫. નો જણ્યાં.

પદ ૫

(દુહો) મોહનનું મન માનશે, ગ્રેમે પૂરણ નારય,
સામગ્રી શા કામની, સ્નેહ વિના સંસાર ?
મન આરોપો એહમાં, નિયતિન મૂકી કામ; ૧૨૦
જદિ જહુપતિને ગમે, તો મથુરાંની રહે મામ.

(ગીત) કોયે સ્વભાવ ન લેહે કંઞરનો, સાંભલ્ય સાચું, નારી !
રહેવા દેની ઠહાપણુ તાહાઈ, કરચ મીખામચ માહારી; ટેક.
સુંદર છાશ, 'કરમલો કેવલ, સરસ કાચલી ખારી,
સુતને શું સાકર દેખાડા?, મેં'હે' તુંને ઘણુંએક વારી. સાંભલ્ય.
સારી સુખડી સ્નેહ ઘણો તે, એહિને અતિ સુખકારી,
રાજભોગ રૂઠા નવ લાગે; જોની હૃદય વિચારી. સાંભલ્ય.
સોનૂં રૂપું મધિ મુગતાફલ, મેહેલ્યાં મન જિતારી;
મોરપીછ-શું પ્રેમ ઘણો, ને ગલે શુંજ રહ્યો ધારી. સાંભલ્ય.
મોહોલ-માલિયાં છોખન-છળ, જાચી અતિ અટારી; ૧૩૦
'પંચ-પિરોળ-જડિત' જલહલે, મોહોલ મીનાકારી. સાંભલ્ય.
શીતલ જૂંપડી છાહ્યાં કેરી, કો સંતે હાથ સમારી;
તે કેલાસ કાહાનજીને મન, જુદિ ગઈ કાં તાહારી? સાંભલ્ય.
ખે અક્ષરમાં ઘણું લાધશે, જોજે મન વિચારી;
જ્ઞાનીનો પ્રભુ પ્રેમ-તણે વરા, માનો જહુ મનુહારી; સાંભલ્ય.

પદ ૬

(દુહો) કામ્યની કષ્ટ તણી કણી, જો રોષ રુદેમાં હોય,
પૂરણ પ્રેમ કટાક્ષ-શું, ત્યાંહાં કાહાનક કચમેન જોય !

મધુર વચનની માધુરી, ગલિતપણની પ્રીત્ય;
 જુગમાં કેા જાણે નહીં, મજવાગીની ગીત્ય.
 (ગીત) સાભર્ય, પ્રેમ તણી ગત્ય મીઠી, શું જાણે જેણે નબ્બ દીડી ? ૧૪૦
 પ્રેમે પૂરણ હ્રદયડું હીસે, દયાસિંધુના જન કોઈ દીમે.
 એક કણી અમૃતની ચાખી, તેણે સોમણ સાકર દીધી નાંખી,
 તેહેને અમૃત ખાટું લાગે, મહા કવિ કહી ગયા છે આગે.
 અષ્ટ સિદ્ધિ નવનિધથી મોઘો, સિર સારે મલે તો સોહોઘો.
 પ્રેમી વિના કેાણુ પ્રેમ વળાણે ? પ્રસવ વેદના વાઝ શું જાણે ? ૧૪૫
 બલતું બહુ પ્રકારને ઠારે, મૂરખ શું સમજે જનમારે ?
 પ્રેમે એક અંજલિ પાણી, ગલિતપણે મુખ મીડી વાણી
 પ્રેમે પુરુષોત્તમ ઘેર આવે, 'લૂખી રોટલી રગે ભાવે.
 શુભ સ્વભાવ છે તાહારા તનનો; ભાવ આલખે સહુના
 મનનો. ૧૫૦

સહસ્રવાર તેડયો નબ્બ જાયે, તે ચોર થઈ પેમે ઘર માહે.
 પ્રેમે કામ કર્યાં ગોપીનાં, 'પૂર્યાં' લાડ જશોદાજીનાં.
 પ્રેમે પાણ્ય ધરીને જામ્યો, ઝાસ એક માખણ માટે નામ્યો.
 પ્રેમે કરજેડી કરગારિયો, જે કદેગિરિ ગોવર્ધન ધરિયો ! ૧૫૫
 પ્રેમે અવશુણ સઘલા ઢાકે, જો જાની તું મમરયા વાકે.

પદ ૭

(ગત્ર ગમગ્રો)

(દુહો) વસુદેવે વિકૃત તણો, પ્રેમે ઝાલ્યો પાણ્ય :
 ' નંદ-જમોદાજી વચે, અમને અન્ય મા જાણ્ય.

૧ સખી ૨ મલ્લા લાડ નંદ જમોદાજીના. ૩. ઝાસ એક માખણ તે નામ્યો.

‘સુંદરણ’! શું થયું, જો દૈવ-વશ થઈ વાત,
ચતુરપણે જો ચિત્ત ધરો, તો કેહી તમારી માત ? ૧૬૦

(ગીત) મુજને કોહો, માહારા કાહાનણ, કારણ જો મનનું ?
શું દોહેલું છે, સામણ ? લહિયે ‘જીવનનું’. મુજને.
માયા મોર-મુગટ તણી, મનથી જિતારો,
પ્રીતિ પચરંગી મોલિયાં, સુંદર શિર ધારો. મુજને.
મુગતાફલ શું જા-વચે, શેં નવ્ય લહો વેહેરો ? ૧૬૫
સરસ હાર સોના તણો, સુત ! કંઠે પેહેરો; મુજને.
માહારા પુરશોતમણ !, પામરી મૂલે મોંધી,
જોડે ધરો, જડુનાથણ !, તને કાંમલી મોંધી મુજને.
આથ અલૌકિક શીખવ્યા, જડિત રથ જોડો;
સેવક સહુ ‘જે જે’ કરે, કુંતલ ગ્રહી ઘોડો. મુજને. ૧૭૦
પાંચ ‘સાત સખા મલી, ઉપવનમાં ખેલો,
‘ગાય ચરાવવી ગોપની સુત ! સીફું મેહેલો; મુજને.
રાજલોગ રુચે લોગવો, કુંઅરણ કાલા !
જાફા જાની જેહવા, તું લાગે છે, વાહાલા!’ મુજને.

૫૬ ૮

(ગત રામજીવી)

(દુહા) ૩ ‘પ્રીતમાં પ્રીત પામ્યો ઘણું’, મજવાગ્રીને વાસ; ૧૭૫
અબટ સિદ્ધ નવનિધથી અધિક, એક અંજલિ છાશ.

૪. સુંદરચરણ. ૫. જીવનનું.

૧. સાથ ૨. ચાન્વી ૩. પ્રીત પ્રીત પ્રેમ ધણી.

નંદજીને ખાંલે રમ્યો, પ્રેમે પાત્યાં લાડ;
 તે મરવે શિર ઝાણુ રહ્યું, તો શો રે ચઢાણું પાડ ?
 (ગીત) સાંભલો તાતજી ! વાત એક મન તણી;
 જૂલણા એવડો પ્રેમ તે કોણુ રાખે ? ૧૮૦
 કંઠ મદગદ ધઈ, સૂઘ તન નવ્ય રહી; '
 નંદની કીરતિ શ્યામ ભાખે; માંભલો.
 ' નંદ નવ્ય વીસરે; આંભરે મન ઠરે;
 યત્ન દેા કઈ કરે; શ્રીત્ય નાવે.
 પ્રકૃતિ વાંકી પડી, સાધતાં એક ઘડી, ૧૮૫
 રનેહની સખડી, સરવ ભાવે; સાંભલો.
 કાહાનજી ! કાહાનજી ! કાહાનજી ! કયાહા ગયો ?
 નિમેષ અલગો થયો દષ્ટિ ચૂકી.
 કારજ સઘલુ તજ્યુ; નામ માહાર લજ્યુ;
 શામજી સમરતાં જીભ સૂકી; માંભલો ૧૮૦
 નંદને નેમ નિશ્ચે નહીં મુજ વિના,
 ત્રિભોવન તાત ! નહીં અન્ય વહાલો.
 એકઠો બેઠી જમ્યો; કંઠ વલગી રમ્યો,
 રજીવશે જાણિયે તે જ કાલો ! સાંભલો.
 ' સ્વરગ શા કામનું, શામજી નીરખતાં ? ' ૧૮૫
 ઘડી ઘડી મુખથી એમ કેહેતા,
 એહ સંસારમાં સ્વાદ ખીજો નથી;
 મુને લાડ લડાવતા એમ લેહેતા; માંભલો.

૫૬ ૧૦

(રાગ આશાવરી)

(હૃદય) ઉદ્ધવને કેહે કૃષ્ણજી : ‘સાંભલો મારા બ્રાત ! ૨૩૫
 વેગે મધ જાઓ તમ્મો, વાટ જુઓ છે માત.
 બાઈ અને નિશ્ચં કરી, કેહેજો એક વચન :

‘સત્ય-દિવસ અલગુ નથી, તમથી માહારું મન.

(ગીત) મુને સોહવતું અહીં છે નહીં, વાહાણું મજ-કેરું મહી.

ઉદ્ધવ ! માહારી માવડી, તેણે વાત ન જાણી આવડી. ૨૪૦

મુને ઉધામા આલશ ઘણું : મુને અંતરગત્ય શું નમણું !

માને સૂનું સરખું લાગશે ; ૧બીજાં બાલક સૂખડી માગશે.

મા માખણ ૨-પિંડ ઉતારશે ; માને નંદજી શું કહી વારશે ?

ન્યારે જમણુ જશેદા મેહેલશે, ત્યારે આંખે આંસુ રેલશે !

માંકડાં મહીડું ચાટશે ; માહારી માનું હર્ષઅડું ફાટશે ! ૨૪૫

અલંકાર અંગના શ્રદ્ધી, તે રોશે અત્ય દુખણી ધર્ષ.

ન્યારે કેએક ૩વાગે વાંસલી, માની વિરહે વેધાશે પાંસલી.

એક દિવસ માંહે અધ-ઘડી, મેં વીસારી નથી સૂખડી.

મુખે નીમરિજિ તે માગતો, માહારી માડીને વાહાલો

લાગતો. ૨૫૦

નંદજીના ગુણ શા લણું ? મુખ એક ૪જિહ્વા, તો શું ગણું ?

જાનીના સમ, સત્ય કહું : હૂં મન-પાળી મથુરા રહું.

૩. જાઓ ૪. અતઘણું ૫. મજ ૬ કેમ ઉતારશે ૬. વાસે.

૧. જીભા તે કેમ ગણું.

પદ ૧૧

(રાત્ર આશાવરી)

(દુહો) ઉદ્ધવ ! અહીં આવ્યા પછી, મથુરામાં નિશદિન;
 વ્રજવાસી નવ્ય વીસરે; તેણે નથી લાવતું અંન.
 કેહેલે અતિ આદર કરી નંદણને એક વાત;
 ‘ માહારા સમ : મોહને કહ્યું : રખે દ્વલતા માત ! ’ રપથ
 (ગીત) ઉદ્ધવ ! આજ તમે વ્રજજર્મ ને માહારાં માતપિતાને ઠારો રે;
 પ્રેમે-શું પરણામ કરી કેહેલે, ‘ માહારી માવડીશ ! પુત્ર તમારો રે.
 એક ઘડી ગોકુલના સુખની, મથુરામાં જનમારો રે;
 વૈકુંઠથી વિશેષે વાહાલો મુને, તે જમુનાનો આરો રે-ઉદ્ધવ.
 માગીને મેં માખણ ખાધું, થઈને અતિ ઝગડારો રે;
 લક્ષ લાડ કરી કરગરતો, અહીંયાં એકનો ઉધારો રે-ઉદ્ધવ.
 તેં મુને બાંધ્યો માતા માહારી; નહીં યતુરાનેન આજો રે-
 એહેવા સુખ અસંખ્ય એક દિવસમાં, માહારી માડીશ સંભાજો રે.-
 હું લાડે પાડ ઠગ્યો ન બલિં; નાહાનો નથી ઠગારો રે-
 ‘ ઠાલો કુંચર કાંઈ ન બાલે, ’ એ વાતડલી વીસારો રે-ઉદ્ધવ.
 મા ! તુંમાં હુંમાં અંતર લેહેશે, તે પ્રપંચ નહીં સારો રે;
 જાની સરખાને સાથે તેડી, શીઘ્ર થઈને સધારો રે-ઉદ્ધવ.

પદ ૧૨

(રાત્ર આશાવરી)

(દુહો) વ્રજ-વનિતા બહુ પૂછશે, આવીને પેરે પેર;
 સમાધાન સહનું તમ્યો, કરલે જઈને ઘેર.

ઢેઢેજો: કૃષ્ણે છે કહ્યું, હું અલગો નથી લગાર; ૨૭૦
માહારે કાજે માનની !, તમ્મે મેહેલ્યો પતિ પરિવાર.

(ગીત) ઉદ્ધવ ! એવડું દુઃખ શામા, શી પેરે સહેશે ?
વેદના દાહોને કેહેશે ? વાતડી વિચારો—

વિપમ મેહેની જવાલા, બહુ મૃદુલ બાલા.
કરવાની વાત કહી, ૧૦૬ લગ્યે કારો, ૨૭૫
વાંકી સમી બોલશે વાણી, અંતરે અતિ પીડાણી.

માહારા સમ છે, જો વાંક, તમ્મે ન કાલો માહારો—
સરમ રનેહની વાત, પ્રીછવી માંડી તે ધાત.
'મામાજીએ મુજને કહાણ્યુ; મથુરામાં પધારો.'—

સુત-પતિ-પિતા રે બ્રાત, ૩ મેહેલી માહારે કાજ, ૨૮૦
એકાદું દેખી જીવને-રજો, કોઈ રેવારો !—

એક જીલે શા શા રે ભણું ? ગોપિકાના ગુણ રે ગણું.
ઢેઢેજો કૃષ્ણે કહ્યું છે જો, હું છું તમારો; ૪—

લક્ષ પેરે લાડ પ્રીધાં; દહીં દૂધ માગીને પીધાં;
ત્રૈલોક્ય કેરી ચોલા, ૫ જોલે કરી દુઃકારો-૨૮૫

દિગ્વિત કટાક્ષ કરી, આંખડી અમૃતે ભરી;
વૈકુંઠથી રે વાહાલો, ૬ મજ-રામાનો એકારો—

નિશ-દિન ધ્યાન કરી, પ્રેમે પાત્ર પૂરણ ભરી;
આવતાં આદર કરી, બાંહાં જમુનાનો આરો—

તે વેલા કયેમ વિસારું ? જીવનું જીવન માહારું. ૨૯૦
મન-શું ઘણું એ સંભારું, ૭ વહી ગયો વારો—

૧. દેહ લગા કારો ૨. વાકી વસમી ૩. મતા ૪. બહુ રહીઓ
૫ જોલાવે તે લુંકારે ૬. મજરામ તોરે કર્યાં ૭. જીવ ગયો સંભારે.

ના આવે, સંગમ મેહેને તોલે, મોહોટા મુનિ બોલે;
 ઉભયે અંતર જુઓ, જે કોણ પક્ષ સારો ?—
 'રાખલે પૂરો વિશ્વાસ; તમે રહેમાં વાસ.
 સાધન સાચું જે, મુજને પ્રેમેશું સંભારો—૨૯૫
 વીસ વસા વજમાં વસુ; રખે રામા ! માનો રે હસ' !
 વીગત વિવેક કરી, રાખ બિતારો—
 પ્રપંચ દેખાડે જાની, તેહેને વાત કેહેજો છાની :
 તમ-માંહે વસું ત્યારે, મુક્તિનો શો રે ચારો ?

પદ ૧૩

(ગમ મેરાડો)

(હુહો) 'વેણી વજ-વામા તણી, મેં ચૂંથી માહારે હાથ ! ઉઠે
 તે વેલા 'કચમ વીસરે ?', એમ કહાવ્યું છે નાથ.
 પ્રથમ જશોદા નંદજી, પછે વજની નારય;
 માહારે મુખ-વચને કરી, કરજો બહુ મનુહારય.'

(ગીત) ઉદ્ધવ આબ્યા, ઉદ્ધવ આબ્યા; નંદ-જશોદાને મન લાબ્યા.
 મેત્રે નીર નિરખતાં આલ્યુ, નદીપૂર જ્યમ ન રહે આલ્યુ—ઉદ્ધવ
 સુતની રીત્યે દીધું સાંઈ : 'કમલનયને કાહાવ્યું છે કાઈ ?
 વકુશલ પ્રશ્ન પૂછે અતિ પ્રેમે : 'કૃપા કરી કોહો આબ્યા ખેમે ?'—ઉદ્ધવ
 'રામકૃષ્ણ કૂંચર બેહુ કાલા, વારુ છે જી ? કોહો વાહાલા !
 પ્રાણનાથ મોહનજી મીઠા, મથુરામાં શું કરતા રે દીઠા ?—ઉદ્ધવ

૧. રખે જો તમે વિસારો, તમારા રહેમાં વાસે.

૩. કુશળ-કૃષ્ણની.

એકવાર જો કુલમાંહે આવે, 'માડી' ઢહીને મુંને રે જોલાવે.
તાત વીસરયો, કું'અર! તુજને^૧, કોડ ઘણું છે મનમાં મુજને-ઉદવ
જાણું છું^૨ છ' છુત જોહુ આવ્યા, તમને દીઠડે તાય નીવારયા'
લાક્ષ-લોજન વિવિધ^૩ સજ્જાઈ; જાની શું જાણે તેડને રે ગાઈ?—ઉદવ

પદ ૧૪

(ગગ સામેરી)

- (કુહો) ^૧આદરશું મજનાર આ, ઉદવ તણા અનેક,
કેહેતાં પાર ન પામિયે, જે દીધા રે વિવેક.
જશોદા કેહે ઉદવ પ્રત્યે: “સાચું કોહો, રે ધીર!
અમશું કોહો, કાંઈ ઠાહાવિયુ, સુંદર શામ-શરીર?”
- (ગીત) “વીગત્યે ઢરી હૂં કેહી વિધ્ય લાખૂં, વિઠ્ઠલજીની^૨ વાત? માડી!
શ્રીમુખ-વચન કહ્યાં છે મુજને, રામકૃષ્ણ જોહુ જ્ઞાત, માડી!
મોહનજી મુખથી નવ્ય મુકે, જે 'વાહાલી મારી માત, માડી!
જીવ-તણું જીવન જશોદા; નંદજી અમારા તાત, માડી!
રાજલોગ લલા, રુચિરરસોઈ,^૩ સંગ સાલણાં સાત, માડી!
મથુરામાં જમતાં જીવનજી, લાંબે અહીં નોં જાત, માડી!
આદ પુરુષની પ્રકૃતિ અટપટી, કોયે ન ગ્રીછે^૪ વાત, માડી!
પ્રેમે પુરુષોત્તમ મન રીઝે, વેદ વિષે^૫ વિખ્યાત, માડી!
ઘોડ-વેહેલ શુભસરસ મુખાસન, શુભ વસ્ત્ર^૬ શુકલાત, માડી!

૭ પદાર્થ.

૧. આદર અવર જન, આધવ તણી ટેક કહેતાં પાર ન પામીએ, કાંધી જોએ વિવેક. ૨. નારી વાત. ૩. સંગ સહુજો રયામ. ૪. ઘાત ૫. વિષમ ૬. સુકલના.

મહી-માખણુ માગીને ખાતો, પ્રેમે ઊઠીને પ્રાત, માડી !
 છાનપણનાં સદ્ધાં છાંદુઆં, નાનાવિધ ઉતપાત, માડી !
 મુજ માટે વેઠયા વ્રજવાસી, વિષમ મહા વરસાદ, માડી !
 સૂતાં, બેઠાં, હસતાં, રમતાં, રાત્ર દિવસ ને પ્રાત, માડી !
 જાની એક પલક છવનજીને, રમરણુ વિના નવ જાત, માડી !

પદ ૧૫

(રાગ માર)

(હુહો) કેહે જશોદા : 'વાહાલા ઘણું, એહને અમ્યો અપાર;
 જો છવાડવાનો ખપ કરો, (તો) અહીં આવો એક વાર.
 આવી માગે સૂખડી, 'માડી' કહી વચન;
 ઉદવ ! બીજી વાતથી, ક્યમે ન માને મન.
 (ગીત) એક વાર જો આવે, ઉદવ ! એક વાર જો આવે;
 મુખ જોઈ મનડાને ઠારું, 'માડી' કહી જોલાવે-ઉદવ.
 'હું' અણુલેહેતીએ એમ ન જાણ્યું. જે જદુપતિજી જશે;
 લક્ષ લાડ કરી કરગરતો, તે પુત્ર પિઆરો થાશે !-ઉ.
 વાત કરી તે કોય ન માને, પોહોચે નહીં વિમાસ;
 અતિ વાહાલાને વિરહ આપવો, એ કે પ્રીછે આશ ?-ઉ.
 સુંદર મુખ પર જુગ આખાની, શોભા સઘલી વારું;
 ચુંબન કરી રુદેશું ચાંપી, ખોલામાંહે જોસારું-ઉ. ૩૮૦
 વિનય કરી વીગત્ય પૂછું, રીસડલી જિતારું;
 કેમલ કર જાંધી મેં માડી, તે મન દૂખાણું તાહારું ?-ઉ

૧. હું અણુલેહેતી એમ જાણું, જે જદુપતિ સદા રહેશે રે.

‘હું ભૂખો છું; ધવરાવો, માડી !’ કેહેતાં ગઈ હું દોહોતી;
 તે ટલવણતો ત્રીકમને મૂકી, ગોરમ ઘણું વહોતી-ઉ.
 મોહનજી મથુરાં જઈ બેઠો, તે ગલ્ય ચમણે નોહોતી; ૩૮૫
 કામ કરી જોતી દેશવને; અતિ અભ્યંતર મોહોતી-ઉ.
 પેર પેર પીતાંબરને પેહેરી, કચવારે ઢહીં નીસરતો;
 ‘અંગ રૂડું આજણે આપતું, દોહ ઢાપવાં કરતો-ઉ.
 નર-નારીની દષ્ટે પડતો, તેહેના ચિતને હરતો;
 હું ચિંતવતી આગળ આવું, એહેવું એ આદરતો-ઉ. ૩૯૦
 ખીટલિયા શુભ કેશ^૧ ગૂંથતી, બહે કરી બેસાડી;
 મુખ ધોઈને તિલક^૨ સારતાં, આંખ્ય ઠારતો માહારી-ઉ.
 અંજન કરી કમલ-દલ-લોચન, ટંક બાંહેડી ધારી:
 ‘માણી સૂખડી મુજને આપો;’ તે માયા ઊતારી-ઉ.
 ટોલાં મજવનિતાનાં આંગણથી, *કચવારે નવ્ય ટલતાં;
 સરસ શબ્દનાં મોઢ્યાં સહુ દેા, મોરલી અરથે મલતાં-ઉ.
 વન-વીથિ પ્રહે^૩ વૃંદાર-વાટિકા, પગ પગ પૂંઠલ પલતાં;
 વિરહની વાંણી એમ કહીને બોલતી, હરી સરવે સાંબલતાં-ઉ.
 પંચ રાત્રિનું પુણ્ય હતું તે, બહુ છું જે દલિયું:
 મુખ-પૂંઠે દુઃખ વલણ આવે, તે વચન શાસ્ત્રનું મલિયું !-ઉ.
 અમૃત આપ્યું હતું કર-માંહે, એછે કરમે દલિયું:
 ‘જલહલતો એ પ્રહા, કાહાનજી,’ મજવાસી નવ્ય કલિયુ-ઉ.

૨. મને દુઃખડું ૩. અંગીકું.

૧. અચીત વાલા, વીશાહી? ૨. કેસરનાં. ૩. દારા વાટે પગે પગે પૂઠે પલતાં ૨. * કચારે ઢાણે ટલવણતાં ૩.

એક ઘડી એ સુખની કાહાણી, કેહેતાં બહુ જુગ જાએ;
કોટિ વિભાએ વૈભવ વરણવતા, તોહે પૂરણ નવ્ય થાયે-ઉ.
ઉદ્ધવ ! કીડીને મુખ કોહોલું, કોહો, કેહી વિધિ સમાયે ?
જાની સરખા કવિ કલિજુગમાં, શું ગોકુલ લીલા ગાયે ?-ઉ.

૫૬ ૧૬

૪(રાગ મોડી)

(હુહો) નંદજી કેહે: 'ઉદ્ધવ ! મુણો, જો છે એહેનું મંન:
ભાગ્ય હશે તો આપશે, રામ-શ્યામ દરશન.
મુંને આશા એક છે, જે જાણી છે વાત:
હુથી અધિકી સો-ગણી, વાહાલી એહેની માત.

(ગીત)ઉદ્ધવ ! એહેની માવડી, સુણ્ય વાહાલા રે !
કોહોને કેહેશે 'તંન' ૧, કુંઝરજી કાલા રે !
અવિનય એહ-તણા ઘણા, સુણ્ય વાહાલા રે !
એમ કઠણ ન કીજે મંન, કુંઝરજી કાલા રે !
દિનકર ઊગે જ્યાહાં લગી, સુણ્ય વાહાલા રે ! ૪૧૫
ન લેહે દેવ કીનો દોય, કુંઝરજી કાલા રે !
ઉદ્ધવ ! ૧આંહાં જુઓ આંખડી, સુણ્ય વાહાલા રે !
જ્યમ ૨શ્રાવણ વરસે તોય, કુંઝરજી કાલા રે !
અન્ન શાક એગઠાં કરી, સુણ્ય વાહાલા રે !
નથી જમી એ નારય; કુંઝરજી કાલા રે ! ૪૨૦

૪. રાગ મોડી.

૧ આ. ૨. શ્રાવણ વરસતો હોય.

એમ કરતાં કયમ છવશે, સુણ્ય વાહાલા રે !
 આહાર વિના સંસાર !, કુંઝરછ કાલા રે !
 દોહોતાં દાઝે દેહડી, સુણ્ય વાહાલા રે !
 પય દીઠે જાએ પ્રાણ, કુંઝરછ કાલા રે !
 જામણ એ મૂકે નહીં, સુણ્ય વાહાલા રે ! ૪૨૫
 આ ચરણ-કમલની આણ્ય, કુંઝરછ કાલા રે !
 રામ-કૃષ્ણ રમતા હશે, સુણ્ય વાહાલા રે !
 રઝો જમુનાં-કેરી તીર, કુંઝરછ કાલા રે !
 ભભી નિરખે વાટડી, સુણ્ય વાહાલા રે !
 પછી મૂળે ઘણુંજ શરીર, કુંઝરછ કાલા રે ! ૪૩૦
 ગાયો ચરાવા નીસરે, સુણ્ય વાહાલા રે !
 નાહાનાં નાહાનાં બાલ, કુંઝરછ કાલા રે !
 તુને ત્યાંહાં દેખે નહીં, સુણ્ય વાહાલા રે !
 પઠે પેટ-માંહે ફાલ, કુંઝરછ કાલા રે !
 ૪ વિહ્વલ થઈ રહે ઘણું, સુણ્ય વાહાલા રે ! ૪૩૫
 જ્યમ બ્યંતર વલગાં હોએ, કુંઝરછ કાલા રે ?
 આતા ! પેહરે આંગણું, સુણ્ય વાહાલા રે ?
 નરનારી સહુ જોયે; કુંઝરછ કાલા રે !
 આ કાજલ કેરી ફૂંપલી, સુણ્ય વાહાલા રે !
 હસતાં આવે હાથ, કુંઝરછ કાલા રે ! ૪૪૦
 કોહોની આંખૂં આંખડી ?, સુણ્ય વાહાલા રે !
 લેઈ ગયા નહીં સાથ, કુંઝરછ કાલા રે !

સમી સાંજે ગઈ આવતાં, સુણ્ય વાહાલા રે !
 સહુ કેા સામું જાયે, કુંઝરજી કાલા રે !
 અહીં છટાં ધાવે વાહરૂ, સુણ્ય વાહાલા રે ! ૪૪૫
 પેસે મંદિર માંહે, કુંઝરજી કાલા રે !
 કલ વિવિધ પ્રકારનાં, સુણ્ય વાહાલા રે !
 લાવે નાહાનાં નાહાનાં લોક, કુંઝરજી ! કાલા રે !
 ચિંતા આખ્યાની નહીં, સુણ્ય વાહાલા રે !
 પણ સાહામો વાધે શોક, કુંઝરજી કાલા રે ! ૪૪૬
 ગોપવધૂ વાટે મલે, સુણ્ય વાહાલા રે !
 નીચું નિરખી રાય, કુંઝરજી કાલા રે !
 હું તો શું કહુ રે તેહેને ? સુણ્ય વાહાલા રે !
 દૂખ્યે આંખડી ખોલ, કુંઝરજી કાલા રે !
 ચતુર લોક મથુરા તણા, સુણ્ય વાહાલા રે ! ૪૪૭
 પણ કરવું ઘટે નહીં આમ, કુંઝરજી કાલા રે !
 અટવાતા અહીં આવશે, સુણ્ય વાહાલા રે !
 માહારા મોહન ! રાખો મામ, કુંઝરજી કાલા રે !
 એક દિવસ કેા જિતરે, સુણ્ય વાહાલા રે !
 તેહેને જાતો વાટ, કુંઝરજી કાલા રે ! ૪૪૮
 એહ-શું સગપણ એટલું, સુણ્ય વાહાલા રે !
 પય ધવરાવવા માટય ? કુંઝરજી કાલા રે !
 આ ઝોલી પલંગડી પાલણું, સુણ્ય વાહાલા રે !
 આ વસ વંશી અલંકાર, કુંઝરજી કાલા રે !
 આ રમકડાં અમ્યો શું કરું ? સુણ્ય વાહાલા રે ! ૪૪૯
 જેહેનો ગણતાં ન આવે પાર ? કુંઝરજી કાલા રે !

નંદ-નંદન અપણે સુણ્યો, સુણ્ય વાહાલા રે !
 આમ્યો છવું કેહી પેરય ? કુંઝરણ કાલા રે !
 મોહન ! મુખ દેખાડિએ, સુણ્ય વાહાલા રે !
 આવીને આણે ઘેરય; કુંઝરણ કાલા રે ! ૪૭૦
 મરતાં જાણીને આવશે, સુણ્ય વાહાલા રે !
 ત્યારે કેને પાડ ? કુંઝરણ કાલા રે !
 જાની દેખું જીવતા, સુણ્ય વાહાલા રે !
 તો કરાવું બહુ લાડ, કુંઝરણ કાલા રે !

૫૬ ૧૭

(ગગ ગોડી)

(દુહો) રસે કુંઝરની વાતડી, કરતાં વિહાણી રાત્ય:૪૭૫
 ઉદ્ધવ આવી આંગણે, જિભા રહ્યા પરલાત.
 ગોપ-ગોવાલાં-ગ્વાલણી, અપણે મુણતાં નામ;
 મહુરતમાં આવી મદ્યુ, આખું ગોકુલ ગામ.

(ગીત) પ્રેમેશું પરણામ કરીને ઉદ્ધવ સાહામું ભેયે;
 ‘નંદકુંઝરણ,કોહોણ,શેનવ્યઆવ્યા?’એમકહીરામારોયો! ૪૮૦
 એક કેહે : ‘રે ઠાહાનણ, જેહુ લાઈ રૂડા, દીઠા,
 મથુરાંમાં શું કામ કરે છે, મન-મોહનણ મીઠા ?
 પાખરિયા યવનગત્ય આવે, વેપ શોભતા વાગા:
 રાજલોગ એ રસિક કુંઝરને, મથુરાંના રૂઠા લાગા.’
 એક કેહે : ‘મુને દે રે પૂછવા; વચ્ચે વાત શી આડી? ૪૮૫
 મથુરાંની મહિલાની તોલે, કયમ આવે ભડ્યાડી ?’

એક કહે 'રે અચંબો મુજને: કોહોને કહિયે વાત ?;
જણનારી તો એક જ હોયે, બે નહીં કોહોને તાત !'
એક કહે: 'રે પૂછો પેહેલું; કોય માં કરયો હાંસી;
ફૂળડી ફૂળે ઘેર રાખી છે, તે કહાવે કંસની દામી ? ૪૬૦
આહીં રાધા સાથે નિશદિન રમતો, ઉદવ ! સુણિયે યોડી;
મહિમા મથુરાં માંછે વધારો, ઘેર રાખતાં ખોડી !'
' રામા ! રેહ રે લખલખ કરતી; તે કને મંત્ર જંત્ર છે ખૂટી;
શું થયુ, બે હજી અચરજ થાયે ? ટોલા ઘડશે ટૂટી. '
એક કહે: 'પેહેરાવી તેહેને, ચતુર રાયજીએ ચૂડી; ૪૬૫
તો મોહન મથુરાં કયમ મૂકે ? દોહેલે પામ્યા ખોડી !'
એક કહે: 'મથુરાંમાં ખીજ, લલાલલા છે લોક;
ઉદવને પૂછી કરે છે ? કાંઈ કેહેલું તે ફોક. '
એક કહે: 'રે લલું' થયુ જે, લાગી મનની દાઝ;
માણસ-વોહોણો મથુરાંમાં જઈ, કોશું ન રાખી બાઝ. ' ૫૦૦
એક કહે: 'કાલો એ કપટી, કોણે કળ્યો નવ્ય જાયે.
જ્યાંહાંકણ જેહેવી જોડી મલે રે, ત્યાંહાંકણ તેહેવો થાયે. '
પ્રેમે પૂરણ શામા સઘલી, ઇરિશ્યાયે વહે વચન;
જાની જુગત અલૌકિક જોઈને, ઉદવ થયા પ્રસન્ન.

પદ ૧૮

(રાગ નટ)

(દુહો) ઉદવ કહે : ' સદ્ સંભલો, છે સાધારણ વાત: ૫૦૫
વજવાસી હરિમાં વસે, વજમાં હરિ વિખ્યાત.

એક ઘડી અણગો નથી, તમથી મુંદર શામ.

મહુસ્તવ'તો માહાવણ, રમી રહ્યો છે રામ.

(ગીત) કૃષ્ણ કાંઠાં દૂર હૈ ?

માનું : રમી રહ્યો હૈ રામ. ટેક.

ન્યહીં અક્ષરમેં નામ, નામમેં અક્ષર આવે; ૫૧૦

ન્યહીં કંઠણમેં હેમ, હેમ કંઠણમેં કાઢાવે;

દીપકમેં પાવક બસે, પાવક-દીપક એક;

તેમે તુમમેં હરિ બસે; સમજો કરી બિબેક.-કૃષ્ણ.

ન્યહીં પુષ્પ મેં બાસ, બાસમેં પુષ્પ ચેહેઆનો;

ન્યહીં ઘટમેં જોવિંદ, ઘટે કરી જોવિંદ બનો. ૫૧૫

ન્યહીં પટ બહુ તાંતુ તે, પટ વિના તાંતુ નાંહે;

દૂર કહા સમજત હો ? હરિ યૂં બસે તુમ-માંહે.-કૃષ્ણ.

ન્યહીં ફલ-માંહે પ્રમ્લ, પ્રમ્લમેં ફલ હી પાવે;

યૂં ઘટ-મઠ-આકાશ, પ્રગટ પેખો હરિ કહાવે.

એક અંદ્ર અંતર બસે, પ્રતિબિંબકો નહીં પાર. ૫૨૦

સ્થાવર-જંગમમે જદુપતિ, એક હી એક આધાર.-કૃષ્ણ.

જેસેં પવન-પ્રકાશ, બાસ સબહીમેં પેખો,

શુર-જ્ઞાન-ઉપદેશ, દયાનિધિ-દરસન દેખો;

નયૂં લહરી એક નીરકી, નીરહી બિચ સમાય,

સાધુ હોએ સમજન કયહીં નહીં ? કેા આવે કેા નાય-કૃષ્ણ. ૫૨૫

ન્યહીં પય મધ્યે ઘૂત, મથન કરતે કર પાવે,

ઉપજ્યો ઉત્તમ સ્વાદ, દોષ સબ દૂર ગમાવે;

તેસેં તુમ-મેં હરિ બસે, કાહા પૂછતા હો બિસ્તાર ?

એક તાંતુ-સેં ગ્રાણ મણિ, નાનાનિધિ કે હાર.-કૃષ્ણ.

મન-કમ-ખચને સત ખચન, એહ કહ્યું સો માનો; ૫૩૦
 એક પલ શ્રીકૃષ્ણ મન, ન્યારો નહીં જનો.
 ધ્રિજળાત્રી બિહૂત બિધે, મેં પ્રતક્ષ પેળ્યો નેનઃ
 ગોકુલપતિ ઓર ગોકુલ, દોઉ સંત કેહે કેા બેન-કૃષ્ણ.
 ધન ધન હો રે ધન્ય, સકલ ધ્રિજ કે નરનારી,
 પશુ પંખી ઓર ધ્રુવ, ભણે ઉદ્ધવ બલિહારી. ૫૩૫
 જાની એ નિશદિન રટે, કૃષ્ણ કમલ-દત્ત-લોચનાં;
 હસત રમત ઓર સોવત, જાગત માધી-શૂં મનાં-કૃષ્ણ.

૫૬ ૧૯

(રાગ ધનાશ્રી તથા મેવાડો)

(કુહો) ઉદ્ધવજીની વાતથી, પરખી જાણી મન;
 જ્ઞાન-ગોષ વારુ કરી: 'ભલે ભલે જી ધન્ય !'
 એહેમાં આખો લહું નહીં, ઉદ્ધવ ! એક લગાર :
 એ કાલાને કારણે, આખો મેહેલ્યો પતિ-પરિવાર.

(ગીત) સાંભલો, ઉદ્ધવજી ! એક થોડી કથા !
 જાપજીના સમ છે, જો જોલું વૃથા.
 વારુ વાધી મથુરામાં પ્રથા;
 દીપ ન જાણે પતંગ-તણી વ્યથા. ૫૪૫

(બિલો) પીડ પ્રીછે નહીં દીપક, પતંગ અંપાવી મરે;
 'કૃષ્ણજીએ જે કયું' તે, મનુષ્ય યઈ કેા નવ્ય કરે.
 ઉદ્ધવ આગલ્ય જ્ઞાન કેહેતાં, કપટી કાં લાગ્યો નહીં ?
 એક વાર આવે આંખ આગલ, જોડો જો સકે કહી.

વસ્ત્રવેાડોણી રહી રામા, અંબર ઝાડી ઉચિ રહો, ૫૫૦
 પ્રભાત તો રવિને કરાવ્યા, એ ધર્મશાસ્ત્રી કીહો કહ્યો ?
 આબ્રજ પેહેરી અંગનાનાં, વેષ વામાનો ધરી,
 જો જ્ઞાન શીખવવું હતું તો, પ્રથમ પેર તે ઠાં નવ્ય કરી ?
 લોક કેરી લાજ સઘલી, એહેને અરથે સદુ તંત્ર.
 મૃત બ્રાત ભરતા પિતા માતા, બિતાર્યાં મન એ ભણ. ૫૫૫
 નિરુશ્વ થઈને નડે છે, પણ જ્ઞાન સઘડું એ લહું;
 તકેને શું તાકિયે, જ્યારે માળવ કર માંહે અહું ?
 બાંધ્યો છોડ્યો બાંધ્યો નાંધ્યો; જમવું રમવું વીસર્યું;
 ભલે મુંદર શામળ !, એ જ્ઞાન અતિ અંગીકર્યું.
 દાણને મથે કરીને, ગોપી-ગોરસ આળતો; ૫૬૦
 સંભારી મુંદર શામળ !, તાહારા વદનથી શું લાળતો ?
 ‘યાગ રંડું’ પદમની, એક અક્ષર મુખમાંથી લણે;
 અલતો કર માંહે અહીને, આદર કરતો અતિ ઘણે.
 ટલવણીને તક પીતો, હવે બાગી ભૂખડી:
 મુંને આજ નિદ્રા નથી આવી, શામાયે ના’પી સૂખડી. ૫૬૫
 અમૃતથી અતિથે મધુરતર, મોહન-મોરલી ગાજતી;
 કેાટિ મુગતી-તણી કથા, તે લલિત સાદે લાજતી.
 એહેવું કઠિણ કૂળડીને કહો; અથો જ્ઞાનમાં શું બાણિયે ?
 જડ્યો જાની હાથ હીરો, ફેાકટ-ફેાકટ વખાણિયે.

૫૬ ૨૦

(રાગ ધનાશ્રી તથા મેવાડો)

(કુહો) વૈકુંઠ કેરી વાતડી, જ્ઞાન-તણી જે ગોઠ, ૫૭૦
 શુણ્વતો ગોવિંદજી, હસતાં ના'હું હોઠ.
 આત્મીયારો અતિઘણો, કરતો નાહાનાં આલ;
 તે વિરહ-વેદના પૂરની, કયમ જધાયે પાલ ?

ગોપિકા ઝુઝુ:-

(ગીત) 'ઉદ્ધવ ! કાલો એમ ગયો કરી,
 તન મન પ્રાણ. અમારા સંજયે હરી. ૫૭૫
 શું કોહો સાધુ ! હોયન જલે ભરી,
 ભતો ભેઈ ભે ન ગયાં મરી ?

(જીથડો) મરી મથુરાં ન પોહોતાં, તો મુખ શું દેખાડિયે ?
 પુરુષોત્તમજી-તણે પાસે, વસ્તુ કોહો, શી માંડિયે ?
 સંસારમાંહે શામજી વિના, કથા બીજી કો કહે, ૫૮૦
 વપુ વિષે તે વજ્ર વાગે, મરમ માનુષ નવ્ય લહે.
 સ્વર્ગ ને અપવર્ગનાં મુખ, ગમે તો આવી મલે,
 પણ નંદ-નંદન-તણી લીલા, રુદેથી રખે ટલે !
 નિર્લજ્જ લંપટ, લાજ લોપી, ગોપીને ઘેલી કહે :
 પ્રાણ પુરુષોત્તમ વિના, પણ એક રાખ્યો નવ રહે ૫૮૫
 મન મથુરાંમાં વશ્યાથી, રખે બાણે જિતરયું ! :
 એક દાઝઃ દિન-રેણી રહ્યા, જે કહ્યું કુળડીનું કરયું.
 ઠંસ-કેરી ક્રિકરી-શું, રમોજી રંજયે રહ્યા ? :
 ઉપદેશ દેવા આજ ઉદ્ધવ !, ભલા આહીં આવી થયા !

જ્યોદાણ કયમ વીસરે ? એ વાત નહીં ઠેકેવા તણી. ૫૯૦
 ઉદ્ધવ ! કથતાં જનમ જાયે : કથા કાલાની ઘણી.
 રમત્ય રાસ તણી રચી, તે કયમ ઠહીયે મુખથી ?
 વિધાતાએ કોટિ જિહ્વા, વદને ભે કીધી નથી ?
 વીસાર્યાની વાત હોએ, તો વીસરે નહીં શા-ભણી ?
 તન-મન તે દિન એપિઆં, અમ્યો સરવનો કીધો ઘણી પદ્ય
 ઉપાધિ અમને શીખવે છે, મૂળં મન-માંહે લહી;
 જ્ઞાત કેરી ગોષ્ઠ શુરુતર, કયમ શકું અગલા ગ્રહી ?
 ભોગ-કેસં અંગ સઘલાં, લોલાને લણાવિયે;
 પુરુષોત્તમ ! આ પીડય ભેવા, વેગે ગોકુલ આવિયે.
 અવતરવું મરવું અમારે, મુક્તિથી મોંધું ઘણું; ૬૦૦
 શતખંડ જિહ્વા ઠરું જાની, ભે કૃપાયુલ વિષુ ખીજું લાવું !

પદ ૨૧

(રાગ ગોડી)

(કહો) પ્રેમ-સહિત સહુ પ્રેમદા, વીંટી રહી અનેક;
 ઉદ્ધવને આદર કરે, નાનાવિધ વિવેક.
 ‘આવો આણે આંગણે, ક્રિપા કરોણ આજ.
 ચરણ-કમલને ચરચશું, મનશું મૂકી લાજ.’ ૬૦૫
 (ગીત)

ઉદ્ધવજીને! ગાલી હાથ, મંદિર તેડે સઘલો સાથ.
 કૃતારથ માને કામિની, ભાવસહિત લોલી ભામિની.
 આવો ભવરજતા ભા... એક પછવી મારાં વા...

મહુરત માત્ર રહી સાંભલો, વડતા મુજને કયાંહાંથી મલો ?
 આ શી દીસે છે રે અસનં ? મેં સહવારે કીધું છે અન્ન.૬૧૦
 આ શેરી અતિશે દૂંકડી; અહીં ઉદ્ધવ કરશે સૂળડી.
 પાલવ અહીં તાણે સુંદરી. પ્રેમે લોચન આંસૂ ભરી.
 શાક પાક સફલ સહુ થાયે, એક શાસ હરિજન મુખ જાયે.
 અમ્યો મલવા ઇચ્છું છું ઘણું; પવિત્ર કરો આવી આગળું
 એા ઉભી દીસે કાળરી; તેહેનુ દૂધ પીતા શ્રીહરિ.૬૧૫
 હું સદા છું હરિની દાસ; આવોજી આણે આવાસ.
 રાત્ર દિવસ રહેતો અમ પાસ; એવિના છોડુ નવ પીતાં છાશ.
 ઉદ્ધવ ! અતિ નીચી જૂંપડી, ડગલું આંહાં ભરોજી, છે અડી.
 પ્રેમ-પય મૂકયુ મેં ઠઠી; વણ-પીધે જાશેજી વડી ”
 એમ અસ ખ્ય આદર ત્યાંહાં કરે, અહીં આખ્યા વિના નવ્ય સરે.૬૧૫
 પ્રાત થયેા ને ચાલી જાયે, ખરો ખરખરો મનમાં થાયે.
 એમ અસંખ્ય મલી ત્યાં નારય, ઉદ્ધવની કરવા મનુહાર.
 જાની જુગત કેહે કયમ કરી, જો એક જીભ મુખ માહે ધરી?

૫૬ ૨૨

(ગત માર)

(ફેહો) આદર મજવાસી તણો, ઉદ્ધવ જોઈ જેહ,
 ગલિત ઘણું મનને કરે, ભાગ્ય તણો નહીં છેહ.
 ‘શે’ નવ્ય સગ્ગયો શામજી, મજ-વીથી-માંહે તરણ?
 જાતા વલતા મજવધૂ, મસ્તક દેતાં ચરણ!

(ગીત) મનમાં રહ્યા વિમાસે, ઉદ્ધવ, મનમાં રહ્યા વિમાસે,
 ‘વૈકુંઠથી વિશેષે લીલા, ઘેર ઘેર જોડુલ ભાગ્યે-ઉદ્ધવ.

એક રૂપે રમતા મથુરામાં, નિરખ્યા નેત્રે મોહારિ;
 આટીં આવી વચ્ચવાળી જોતાં, ખરી આંખડી ઠારી-ઉદ્ધવ.
 ચરણ-રેણું રામાની ઉપર, નાખું હું જિતારી;
 પુણ્ય-તણી રેખા કે પ્રગટી, આહા આવતા મારી-ઉદ્ધવ.
 સંદેશો મોકલવાને મિત્ર, ત્રીકમણએ હું તારયો;
 કરુણા કરી અકિંચન જાણી, અરથ સહી ભણી મારો ઉદ્ધવ.
 'હું'ને વહાલા વિકૃતજી,' એ અહ કાર જિતારયો;
 વિષમવેદના અહ તાલાવહરણી, તે હરિવદનીથી હારયો-ઉદ્ધવ.
 હું હરિતા કિંકરનો કિંકર : પ્રેમ આવડો રાખે;
 અમૃતની શી કદ્દુ ઉપમા?, મધુર વચન મુખ ભાષે ઉદ્ધવ.
 પૂરણ ભાગ્ય વિના ભૂતલમાં, ચતુરપણે કયમ આખે?
 સ્કંદિક કૂટડો કરમાં રાખી, ચિંતામણિને નાખે-ઉદ્ધવ.
 વાસુદેવજી વાહાલા જોહેને, તેહેને વૈષ્ણવ કહિયે,
 વેધ-વરણ પુરુષ-નર નારીનૃ, તાતપર્ય નબ્ધ અહિયે ઉદ્ધવ.
 માન તજીને હરિજન આગળ, ગલિત ઘણેરું થઈયે;
 ભાગ લાખમે લીલાધરની, લીલાનો નબ્ધ લહિયે-ઉદ્ધવ.
 ભોલી લાડુઆડી—દરથને, શ્રાંત રહેની ભાગી;
 મોહનજીભાગ્યું આપો તો, અહીંવસણુ લેઉં માગી-ઉદ્ધવ.
 ગોપી-ગોપ-ગ્વાલ-ગોકુલની, લાલચ મુજને લાગી;
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ વિષે કે, એહેવો નહીં અનુરાગી-ઉદ્ધવ.
 અતિ ઉન્નહાડ થયો ઉદ્ધવને, ગોકુલની ગતિ નિરખી;
 કૃતારથ માને માનુષ-ભવ, હર્ષડા સાથે હરખી-ઉદ્ધવ.
 પ્રેમ વિના પુરુષોત્તમ ન મલે, જોયુ પેરે પેરે પરખી;
 કલિયુગનાં પ્રાણી કયમ પામે, જો મતિ જાનીના સરખી ? ઉદ્ધવ.

૫૬ ૨૩

(રાગ : ગાડી)

(દુહો) ઉદ્ધવને અળલા ઢેઢે : ‘તેડી આવો શામ;
ગોવિંદજી ! ગમતાં કરો, ગોકુલ આવી કામ.
ના ન કહીયે, કાંડાનજી ! મનમાં રાખી માન;
મથુરામાં વસતાં વલી, નહીં મજવાસીને સાન.

(ગીત) ઉદ્ધવ ! આજ મથુરામાં જઈ, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;
એમ ન કીજે નાથ !, મલે મોંહો મોંહોને રે.
લધુવે લાઠ લડાવિયાં, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;
આમ મેહોલવાં હાથ ?, મલે મોંહો મોંહોને રે.
આલ કરતો અતિ ઘણું, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;
ન કહ્યાં કઠણ વચન, મલે મોંહો મોંહોને રે.
મથુરામાં વસવું ગમ્યું, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;
અમ્યો જિતારી મન !, મલે મોંહો મોંહોને રે.
સાર વસ્તુ સઘલી હરી, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;
દોષી કુલની લાજ, મલે મોંહો મોંહોને ર.૬૮૫
વલી વચન નવ્ય કહી સઠ્યાં, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;
તે જ્ઞાન-જોગ થયો આજ, મલે મોંહો મોંહોને રે.
શાને શીશ ચઢાવિયાં ?, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;
કીધાં નાહનાં કામ, મલે મોંહો મોંહોને રે.
છાવપણાનાં છાંડુઆં, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;૬૯૦
કાં મેહોલાવો મામ ?, મલે મોંહો મોંહોને રે.
કોણ કંસની કિંકરી ?, ઢેહેજ્યો કાંડોને રે;
સુણતાં વાધે શોક, મલે મોંહો મોંહોને રે.

ચતુરપણું ચરચાવિયું, કેહેજ્યો કાહોને રે;
 આમ હસાવ્યા લોક, મલે મોહો મોહોને રે. ૬૯૫
 મલ્યા પૂરી મન ઉતારે, કેહેજ્યો કાહોને રે;
 એ રૂડાની નહીં રીત્ય, મલે મોહો મોહોને રે.
 એહ હૂંતી જો આવડી, કેહેજ્યો કાહોને રે;
 તો શાને કીધી પ્રીત્ય ?, મોહો મોહોને રે.
 વન વિષે વનચર લક્ષાં, કેહેજ્યો કાહોને રે; ૭૦૦
 વેધ્યાં આપે પ્રાણ; મલે મોહો મોહોને રે.
 ચઢ્યો રંગ કથમ બિતરે ?, કેહેજ્યો કાહોને રે;
 એમ ભાષે વેદ—પુરાણ, મલે મોહો મોહોને રે.
 મનમાં મન લલ્યા પછી, કેહેજ્યો કાહોને રે;
 અલગું કેહી વિધ થાયે ?, મલે મોહો મોહોને રે ૭૦૫
 પ્રાણ રહે તો અતિ લહું, કેહેજ્યો કાહોને રે;
 દેહ તણને જાય, મલે મોહો મોહોને રે.
 નગરનિવાસી નહીં અમ્યો, કેહેજ્યો કાહોને રે,
 મુખ જોલે મધુર વચન; મલે મોહો મોહોને રે.
 લાજચથી લપશી પડે, કેહેજ્યો કાહોને રે,
 કપટી ફૂંડાં મન, મલે મોહો મોહોને રે.
 ભોલી ગત્ય ભરૂઆડની, કેહેજ્યો કાહોને રે,
 મેલ નહીં લવ લેશ; મલે મોહો મોહોને રે.
 અતિ શાણને શીખવો, કેહેજ્યો કાહોને રે,
 ઉદ્ધવના ઉપદેશ; મલે મોહો મોહોને રે.
 જો શીખામણ દેવી ઘટે, કેહેજ્યો કાહોને રે,
 તો પધારાજી આમ; મલે મોહો મોહોને રે.

મીટ જોઈ મનમાં ધરો, કેહેજ્યો કોહોને ર,
આખું ગોકુલ ગામ; મલે મોહો મોહોને ર.
ઉદવ ! આ ગત્ય લોકની, કેહેજ્યો કોહોને ર,
નથી પ્રીછતું કોય; મલે મોહો મોહોને ર.
એહેવાને અંગ આપિયે, કેહેજ્યો કોહોને ર,
ત્યારે એમજ હોયે; મલે મોહો મોહોને ર.
સદેશા સઘલા સુણ્યા, કેહેજ્યો કોહોને ર,
અમ્યો એલખ્યો એહ; મલે મોહો મોહોને ર.
જાની જડ શું જોડશે ?, કેહેજ્યો કોહોને ર,
અનંત અમારો નેહ; મલે મોહો મોહોને ર.

પદ ૨૪

(રાગ : મેવાડો)

(હુહો) ઉદવ માગે આજ્યના, જોડી જ ને હાથ;
'કીતારથ મુજને કરચો, લેટયો સઘલો સાથ.
નંદણ ! આપો આજ્યના,' ઉદવ જોલ્યા એમ;
'મોહનજીને મથુરાં જઈ, કહું ગોકુલની ખેમ.

(ગીત) 'ઉદવ ! ન ઘટે આમ રે, મોહનજી મથુરા વસે; જીરે જી.
વીસર્યો વ્રજનો સાથ રે, હાથ તજ્યે સહુ કો હમે-જીરે જી.
માહરા આતા ! તું આધાર રે, પાર નથી પીડ—તણો;
કીજે શામજી ! સાહય રે, પાડ ચઢાવું છું ઘણો-હોજી.
જલ વિના કયમ રહે મીન રે ?, દીન દામણાં દાખી ?
ઉદવ ! અમ્યો અનાથ રે, મોહનજી એમન રાખિ હોજી.

એઅમ્યોકોહોનેકહિએહુઃખરે? મુખસાગરમાહારાશામણ!
 કૃષ્ણ કમલ-લોચન રે!, રંગલેર રમતા રામણ!-હોણ.
 હું બવોલવ તારી ધાવ રે, આવ્ય કુંઝર! એહેવું લહી;
 તું છાં ચતુરસુભદ્રરે, અમ્યોકયમસકિએગોકુલરહી!-હોણ.
 મુંને વખાણી બહુ લોક રે, તે ચોકસાગરમાં પાડવા;
 કાંઈ કરુણા આણી મંન, આવો કુંઝરણ! બાહુવા!-હોણ.
 મેં દ્રુષ્યો તારો તાત રે, વાત કોહોની નવ્ય સાંભલી;
 કેહેતો 'માડી' મધુરેવચનરે, ઊપજતી મનઅતિરલી-હોણ.
 ઘેર નહીં નાહાનું મોહું બાલ રે, હું કાળ કેહી પેરે નીગમું!
 મુતા તાહારો સેહેજ-સ્વભાવ રે, ન મલે જો અવનીભમું-હોણ.
 મુંને તાહરાસમ સોચાર રે!, જો 'ગાયો ચારથ' મુખથીકહું,
 માંકડાં મેજો કોડ રે, જોડે રમો હું નવ્ય લહું-હોણ.
 હું અણુલેહેતી અપાર રે, પર ઘેર જાતાં વારતી;
 દૂંડું પડશે તંન રે, મન એહેવું ન વિચારતી-હોણ.
 મેં કરાવ્યાં બહુ કામ રે, મામ માડી લહી રાખતો;
 હું કરતી કાણુ કાણુ રીથ રે, શીથ ધૂણીને આંખતો-હોણ.
 મેં જાણ્યો તુજને પુત્ર રે, સૂત્ર સઘલું તેણે કર્યું;
 હાવે આલખ્યો એહ રે, જેહેવો છે તેહેવું કર્યું-હોણ.
 મુંને દેખાડ્યું બહુ વાર રે, પાર નથી આકમ-તણો;
 જે જાણે નહીં લગાર રે, જાનીની જોડી ઘણી-હોણ.'

૫૬ ૨૫

(રાગ : ધનાશ્રી)

(દુહો) નંદલ કેહે : ઉદવ ! સુણો, માહારા મનની વાત :
 મેં હઈકું કણ થિંર કર્યું; પણ મરશે એહેની માત.
 એક મહુરતમાં માહાવળ, લીલા કીધી લક્ષ;
 ઘટે નહીં ગોવિંદલ ! તજવો તેહેનો પક્ષ.

ગી.૧) આવોલ એક વાર, આતા ! આવોલ એક વાર;
 દિન દશ રહીને ચાલજ્યોલ, પ્રાણ તણા આધાર!-આતા.
 નાહાનો સરખો નેસડો રે, ઠાલા ગેહેલા લોક;
 ગોકુલ આવો, કહાનલ રો, તેહેનો ટાલવાને શોક આતા.
 શોણું સરખું વહી ગયુ રે, ખરી ન પોહોતી ખાંત;
 સુખ-દુઃખ-કેરી વાતડી રે, નવ્ય કીધી એકાંત-આતા.
 ભાર જિતારો, ભૂધરાં રે!, ગરઢો જાણીને તાંત;
 કોહોને દુઃખ મનનું કહે, મોહન ! તાહારી માત ?-આતા.
 જો મથુરામાં વસવું ગમે રે, તો તેડો અમને સાથ;
 ના નવ્ય કહીએ, કાહાનલ ! અલી જતાં હાથ-આતા.
 સરવ વિના જ્યમ વિસરે રે, ન સરે તુજ વિના વીર;
 કોહોની, કેહીવિધ રાખીએ રે, પ્રાણ વિનાનાં શરીર ! આતા.
 મન જોયાને મોકલ્યા રે, ઉદવ, માહારા તંન !
 પણ હીરે જો જન હેલવ્યા રે, તેહેમાં સ્ફટિકે ન માને મન-આતા.
 એહ 'પંચવીશી પ્રેમની રે, ગાશે સુણશે જોહ;
 જાની જહુપતિ રાખશે રે, તે જન ઉપર નેહ-આતા.

ત્રેમાનંદ કૃત ભ્રમર ગીતાં

દશમસ્કંધ : અધ્યાય ૪૬મો.

કવચું ૧૨૪ મું

(રાગ : વેરાડી)

રામકૃષ્ણ આઝ્યા મથુરામાં, વત્યો જયજયકાર;
ભદ્રવલોક ઘણું સુખ પામ્યા, સુખ પામી વર્ણ ચાર. ૧
માતપિતાને પાચે લાગે, પૂછ્યા કહ્યા સમાચાર;
વિદ્યાશીનો વેપ તણને, થયા રાજકુમાર. ૨
આસન ભોજન વાહન પટકુળ, આસુધ શુભ શણગાર;
કરે પ્રતિપાલન નગર પ્રભાતું, ટાળ્યા ચોર ચખાર. ૩
રાજધાની માંડી મથુરામાં, રામ કૃષ્ણ બેહુ બ્રાત;
અધ્યયન કરી આઝ્યા સામગિયા, ગઈ ગોકુળમાં વાત. ૪
મનમોહનને મળવા કારણ, વ્યાકુળ થઈ સર્વે ગોપી;
મથુરામાં કેમે કરી જઈએ, આજ્ઞા પ્રભુની લોપી? ૫
મહીયારી મધુપુરને મારગ, ઊભી પંથ નિહાળે;
કુળના શોકયનું સુખ સંભારી, નયણે આંસુ ઢાળે! ૬
જમુના સાગરપે થઈ મોટી, તો ઉલ્લંઘન કેમ થાયે?
મરજદા—લક્ષણ પર્વત મધ્યે, તો ગોપવધૂ કેમ જાયે? ૭
મહાદુઃખ જાણી મજવનિતાનું, વિચાર્યું કમળાકાંત,
સેવક પોતાનો મનનો માન્યો, ઉદ્ધવ તેડાવ્યો એકાન્ત. ૮

દીકાં સજ્જ લોચન સામળિયાનાં, ઉદ્ધવજી એમ પૂછે;
 “ સદાનંદ સન્નિધાનંદ ગોવિંદ, દયાળ ! તુંને દુઃખ શું છે ? ” ૯
 બેહેના રમરણ—માત્રથી નહાસે, હે કર્માતીત પરબ્રહ્મ !
 શું નિકટવર્તી દાસને, દેખાડો દેહ ધર્માનો ધર્મ ? ૧૦
 મનનુ કારણ કોહો કરુણામય, શું દુઃખ હૃદયમાં વિમાન્યુ ? ”
 ઉદ્ધવજીએ એહેયુ કહી લોહાં, નાથ—હૃદયનાં આંસુ. ૧૧

(રાગ : મેવાડો)

પ્રભુજી જોડ્યા હો, નયણે જળ ભરી;
 “કહું” મારા અંતરગતનું દુઃખ, હો વીરાજી !
 કંઈ ન ફરી દેખું હો, આણી આણી આંખડીયે,
 રાંકડી જમોદાનું મુખ, હો વીરાજી !

મુને મથુરાનુ રાજ ગમતું નથી, વાહાલો મુને ગોકુળિયાનો વાસ, હો !
 દેવકીનુ ખટરસ અગ્નિ ભાવે નહીં; વાહાલી મુને વ્રજનારીની છાશ, હો !
 ગજ, રથ અશ્વ હો, મુનેઅળખામણા, ગમે મુને ગોકુળિયાની ગાય, હો !
 મુને ‘કૃતધની’ લોક કેહેતા હશે, ભાઈ ! મેં હાંકી કહાલ્યા નંદરાય, હો !
 ઘૃંદાવન ગોવર્ધન ગાવડી, વાંસળી મોરલી જમુના-વાર, હો !
 અહનિંશ મુને સહુ માંભરે, પલક ન વિસરે વ્રજની નાર, હો !
 બ્રાત માતાપિતાની ચોરી કીજીયે, પણ મિત્રને કહીયે મનની વાતહો !
 ગોપીને શુભ સંદેસડો, ઉદ્ધવ સાથે કહાવે ગોકુળનાથ, હો વીરાજી !

કડવું ૧૨૫ મું

(રાગ-સામેરી)

શુભવાત ઉદ્ધવશું રે માંડી, પ્રભુ જોડ્યા લગ્ન છાંડી;
 “ઉદ્ધવજી તમોછોમાહારા બ્રાત, કહું ગોપિકાસંબંધની વાત. ૧

(ઢાળ)

કહું વાત મજ-મુંદરી તણી, મન મૂઢી તુજ આગળે;
 સમાધાન થાય ગોપિકાનું, ને લખું સંદેશો ઢાગળે.
 ને અલ્પબુદ્ધિનાં આછાં માણસ, તેહેને શુભ વાત નવ કહીયે;
 તેમિત્ર શત્રુ થઈ નીવડે, હળવાં મળે હળવાં થઈ ચે.
 ભારે પુરુષ ભક્તરાજ છો, તો વદી કહું લગભ તણ;
 લક્ષ્મીવંત મજમુંદરી, મેં કામકીડાએ ભણ.
 તે વિન્નેગણી વિલયે ઘણું, વિશ્વાસ દેઈ મેં વાહી;
 આંહાં આવશે તો ઉપહાસ થાશે, તમો ભાઓ તાંહાં ભાઈ!
 જઈ કામ પ્રીત મૂકાવને, નવ ઇચ્છે વિષયાલોગ;
 અધ્યાત્મ ઉપદેશ આપને, શીખવને જઈ નેગ.
 નંદ જસોમતીને જ્ઞાન કેહેને, ને પુત્રભાવને પરહરે;
 સમાધાન મજવાસી તણું, ભાઈ! તમવિના કેણુ જઈ કરે? ”
 આપણો રથ બેસવાને આપી, વિદાય ઉદ્દવણ કર્યા;
 હરિદાસ શોભે હરિ સરખા, શણગાર કેશવના ધર્યા.
 વિચાર કરતો વેણુવ આવ્યો, સંધ્યાયે મજપુર વિખે;
 નેઈશોભા શ્રીગોકુળતણી, શુક કહે, શું કહું એક મુખે ?
 મલપતી હીંસતી ગાય ચાલે, વાછરૂ ભાં શબ્દ કરે;
 સાંડ ત્રાડે, ચીસ યાડે, તે ગોંદરે દોડતા કરે. ૧૦
 ગીતનું ગાણું, વેણુનું વાણું, આવે ગોવાળ ગૌ ચારી;
 ઉદ્દવ જુએ, મુરશી દુહે, કરે કામ મજની નારી. ૧૧
 ઘેનુ-મુરની રેણુ ભેઠે, ગગન મધ્યે ઘટા થઈ;
 નંદવેર ઉદ્દવ આવ્યા, કેા મજવાસીયે દીઠા નહીં. ૧૨
 જસોદાની દાસીયે ઉદ્દવ, બાણ્યા ત્રિલોચન ધણી;
 હરખે ભરાઈ દાસી ધાઈ, “ આપો નંદરાય ! વધામણી. ૧૩

ઉત્તમ રથ આંગણે છટયો, ગોકુળ-ગામ શોભાવિયું;
 જસોદાજી ! જુઓ આવી, કે કૃષ્ણ સરખું આવિયું. ” ૧૪
 વાત સાંભળી ધાયાં દંપતી, હરિનામે નાઠાં દુઃખડાં;
 જેમ વસંત માસે ફરી ફૂલે, દવનાં દાધ્યાં રૂખડાં ! ૧૬
 માત ભેડી, વેણી છટી, ઘણું હાફલી હરજો ભરી;
 લાંબા કર કરી લેટવા ધાર્ધ, ‘ આવ મળીયે શ્રીહરિ. ૧૭
 નિરાશ થઈ ઉદ્ધવને દેખી, ‘ એ નોહો માહારો શ્યામ !
 ઉદ્ધવ આવી પાય લાગા, કીધો હંડ પ્રજ્ઞામ. ૧૮
 ‘ હું સેવક છોં સામળિયાનો, મુને મોકલ્યો જહુનાથે;’
 હાથ બીલી નંદણયે, લીધા ઉદ્ધવ હૃદય સાથે. ૧૯
 પુત્રનો મિત્ર તે પ્રાણવલ્લભ, માતપિતા હરખ્યાં ઘણું;
 આસન આપી આદરે, પૂજન કીધું ઉદ્ધવતણું. ૨૦
 પાય પખાળ્યા પય વડે, ચરણોદર લીધાં દંપતી;
 પ્રદક્ષિણ કરી પાણુ બેડયા, નંદણ કરે વીનતી. ૨૧

ક્રમ ૧૨૬ મું

(રામ : ગોડી)

“ ભલે પધાર્યા ઉદ્ધવજી તમે, આજ કૃતારથ કીધાં અમે;
 માહાનુભાવની લેટ અમારેથઈ, આજસુને આંગણે ગંગા વહી. ૧
 જેમ આગિયાનેઘેર આવેઆદિત, જેમગોવિન્દ આવેપાપીનેચિત;
 અમેરંકનેઘેર આવ્યાભક્તમણિ, તમેસંભાળલીધીદુર્ગળ તણી. ૨
 અમેઆકાશથીપૃથ્વીપરપડ્યાં, પુત્ર વિભેગ-પારધીકર ચડ્યાં;’
 ઉદ્ધવને કુગળ્યાં પયપાત, આરેઆ ભક્ત ગીદ્ર ઘૂત પડવાન. ૩

ત'જોળજારાસકીધામુખવાસ, દિવ્યસેજ્યાપરજેસાડયાહરિદાસ;
 ઢોળેવાયુનંદણ ગાલી વીજળો, તે સમદેઈ વારે ભક્ત હરિતણો. ૪
 જાણે સર્વસ્વ કોણે લૂંટી લીધી, જસોદાજીયે એમ વિનતીકીધી;
 “ઢોહો વીરા, ઉદ્ધવ ચતુર મુજાણુ, છે વસુદેવ દેવકીને કલ્યાણ ? ૫
 રાખે છે માતપિતામું પ્રેમ ? છે રામકૃષ્ણ બેહુ કુશળક્ષેમ ?
 કદીયે સંભારે છે ગોકુળ ગામ ? મુને સંભારે છે સુંદરશ્યામ ? ૬
 કદીયે સાંભરે છે નંદજી તાત ? તમ સાથે કીધી કાઈ એક વાત ?
 જો લાજ્યવાન દેવકી કીધ, તો હું રાંકડીને સંભારે શીદ ? ૭
 છે પુદ્ગ વધુ દે થયા દૂજળા ? પ્રાણનાથ થયા મુજથી વેગળા !
 [ફરીફરી ઉદ્ધવને પૂછે માય] આંહો આવશે ? કે કાહાવીનાય ?
 ઉદ્ધવ ! સાંભળ્યું છે કંઠીત્રિલોવન મ્હાંય, પ્રસૂતાને તણ પુત્રપારઢોધાય ?
 ઉદ્ધવ ! પ્રશ્ન કરજો વિચારી આપ, મેં શાં શાં પૂવેં કીધાં પાપ ? ૮
 મેં મળતાં ભાંજ્યાં હોશે વેવિશાળ, મેં અડાબ્યાં હોશે સાધવીને આળ,
 બાળ વૃક્ષ તણી શું ભાંજી ડાળ ? મેં શું ફેડી હોશે સરોવરપાળ ? ૯
 મેં પમાડ્યું હોશે વિશ્વાસ દેઈ મૃત્યુ !, મેં લોપી હોશે પ્રાણજની વૃત્તિ
 પરદુઃખ દેઈ મેં કીધો ગર્વ !, શકે મેં ઊઠાડી હોશે પાણીની પર્જ ? ૧૦
 રંધ પાડોશીને મેં કીધાં સાલ !, કે મેં અલડાવી પ્રાણજની થાલ ?
 મેં શું વેચ્યાં કન્યા પૃથ્વી ગાય ?, મેં સાધુને માર્યાં જોલના ઘાય ? ૧૧
 મેં શું તીર્થ ધોયાં મળમૂત્ર ? ઉદ્ધવ ! કોણે પાપે માહારો ગયો પુત્ર ?
 લાઈ ! તમે કોહો તે હું પ્રાશ્વિત કરું, પ જેવાગે અડસઠ તીરથકરું ૧૨
 કરું અપવાસ, તીવ્ર તપ બહુ ચેરી, મેં સામળિયો ફરી આવે ઘેર,
 આ ઘરમાં રમતો માહારો બાળ, મુને ખાવા ધાય ઝોરડો પરસાળ !
 ઉઘાડું ફરી દેવાયું બારણું, પુત્રને સુવાણું સૂનું પારણું,
 જન્મઅમેના હાથા અમથા રક્ષા !, ગોવિન્દજી ગોકુળ છાંડી ગયા ! ૧૫

જેણે ભાંજી ગોળી પાપાણુ નાખી, તે કટકા હું રહી છોં રાખી;
 નંદણને હાથે દૂધ પીતો લાડકો, ઉદ્ધવ! આ તે રૂપાનો વાડકો. ૧૬
 મોર પોપટ પૂતળિયો ગેડી દડી, ઓ, પેલી વળાડવાની વાંસળી પડી;
 પાઘડી ટોપી નેઆંગલાં, ઘણાઆ જુઓ કામળી પીછોડીહરિ તણાં.
 સૂતો સહવારે જીઠતો મોઢો, માહારા પુત્ર વિના સૂનો સોઢો;
 ઉદ્ધવજી ! કેમ ધીરજ ધરું ?, એ દુઃખે હું કાટી નવ મરું. ૧૮
 કાંઈ દેવકીને પૂછશે ધર્મરાય, એણીયે દેખાઈતો કીધાઅન્યાય;
 અમો વિધાતાને એક વિનતિ કરીયે, હું ને દેવકી સાથે મરીયે. ૧૯
 ધર્મરાજ આગળ હું ઝઘડું જઈ, ઊભી રાખું હું દેવકીને પાલવ ગૃહી,
 યમ રાઢ ચુકાવશે ખરી, માહારા પુત્ર આવશે પાછો ફરી. ૨૦
 અવતાર લઈ ગોકુળમાં આવીશ, એના પુત્રને હું લડાવીશ;”
 એમ જશોદાજી રૂએ ટળવળે, ઉદ્ધવને નયણે આંધુ ઢળે. ૨૧
 ઉદ્ધવજીને ઢેહ નંદરાય, શ્રી કૃષ્ણે કીધું તે કોણે નવ થાય;
 મેં ઉછેરયો પુત્ર, હું માદે જમાડયો, ભયાં ગામમાથી હું હાંકી કાઢયો.
 મુને કહ્યું ‘આપણુંસગપણકૈક !’, શ્રીકૃષ્ણેહસાઆહુરિજનહૌક;
 એહેવું દંપતીનું દુઃખ જોઈ સાંભળી, ઉદ્ધવની થઈઊભી રોમાવળી.
 વૈષ્ણવ મનમાં ઘણું આવ રે, ‘ શ્રીકૃષ્ણને આવડું કરવું નવ ઘટે;
 ઘણું ગોપલોક મનના નિર્મળા, ન આવે વસુદેવકી સોળમી કળા.”

વલચુ

કો કળા ન આવે સોળમી, ધન્ય સ્નેહ મજવામીતણે રે;
 પછે ઉદ્ધવજી ઉપદેશ આપે, વિખાણે જ્ઞાન-મારગ ઘણો રે.

ત્રણ ભોવનનો નાથ, ચારે કેમ ગાવડી રે?;
પ્રેમાનંદ—પ્રભુની, હું તો માવડી રે! ૧૨

કંઠ્યું ૧૨૮ મું

(રાગ — ગમકી)

ગોષ્ટ કરતાં રજની વિહાણીજી; હરિરસ પીતાં તૃપ્ત નહીં પ્રાણીજી, ૧
ગોપી સહુ જગી, પ્રાત થયો જાણીજી; કૃષ્ણગુણ ગાતી માધુરી વાણીજી.

(ઢાળ) જે વાણી મજવનિતાતણી, છે સુધાપેં માધુર્ય;

કેા વિદોવે, સુરણી દુહે છે, પ્રગટ થાતે મૂર્ધ. ૩

પ્રણજ પ્રેમ પિંડારણીનો છે, ઉક્તે ઉદ્ધિ સમાન;

રસ-ઓધ-અમૃત ભિપનો, ઉદ્ધવે ધરિયો કાન. ૪

કરક કણ કટિમેખલા, ઝાંઝરી ધુધરી નાદ;

હરિગુણ ગાતાં ભૂષણ વાળે; ઉપળે અમૃત સ્વાદ. ૫

ધમકે ધુધરી, અમકે ચુનડી, મૂમે વઢોણું ઘોર;

નેતડું તાણી, ગુણ વિખાણે, ગાયે નંદકિશોર. ૬

બળવંત બાળી, પલવટ વાળી, ચૂડા ચડાબ્યા બાંહે;

ધરમાંહે ફરતી, કામ કરતી, મનડું માધવ-માંહે. ૭

વેણી જૂટે, હાર ત્રૂટે, બાંધે વાછરું, છોડે ગાય;

જાયે ગોંદરે ગૌ ભાળવા, ઈચ્છે દરશણ હરિનું થાય! ૮

સ્નેહ દેખી મજનારનો, ચાલી ઉદ્ધવ-નયણે જળધાર;

જઈ દરશણ કરું ગોપીતણું, મારો સંકળ થાય અવતાર. ૯

રસઓધ અળખા ગોપની; છે ગોવિંદ-ગુણમાં મગન;

ગોળીડાંનાં ધૂમવાથી, ગ્યું ગાજી ગગન. ૧૦

અંતરગત હું થયો પાવન, સાંભળી ગોવિન્દ ચરિત્ર;
 જઈ લોચને બેઠું વ્રજવધૂ, માહારો થાયે પિંક પવિત્ર. ૧૧
 જળ લરવા - જમુના વીરે, નીસરી વ્રજનાર;
 એ પ્રાણુઘાતક-સરખો દીઠો, રથ નંદને દાર. ૧૨
 જળ વીસરી ગઈ, ટોળે થઈ, સહુ રહી ઘેરી રથ;
 સારથીને લીધો મારવા, કોધે ગોપિકા ઉન્મત્ત. ૧૩
 'શું પુનરપિ પાપી આવિયો, અકૂર નંદને ગેહ ?
 પ્રાણુ પ્રથમ હરી ગયો, હવે લેવા આવ્યો દેહ ! ૧૪
 પ્રથમ રથતણા કટકા કરો. આદરી ગોપ-કુમાર;"
 સારથીનો ખુંભારવ સાંભળી, ઉદ્ધવ આવ્યા બહાર. ૧૫
 દરશણ દેખી હરિ-દાસનું. ગોપિકા પામી લાજ;
 ઉદ્ધવજી ઓળખ્યા નહીં, જાણ્યુ આવ્યા શ્રીમહારાજ । ૧૬
 હરખ આંસુ ભરી સુંદરી, જેહેવે પાલવ ગ્રેહવા જાય:
 "તમોને મળવા શ્રીકૃષ્ણે મોકલ્યા" કહી, ઉદ્ધવ લાગ્યાપાય. ૧૭
 " કાંઈ કાહાવ્યો સંદેશો સામળે, મુજ સાથે, નથી બ્રાન્ત;
 હું નાહી આવું જમુના વિળે, તમોમળનેનાર્મ | એકાન્ત " ૧૮
 શુક કેહ એહેવું કહીને, તે ઉદ્ધવનું જવું;
 એટલા અંતરમાં વ્રજવધૂનું, ટોળું એકહું થાવું. ૧૯
 ઉદ્ધવજીએજઈ માજન કીધું, કીધો ન્યાસ ધ્રાણુ-અહણુ;
 તરણી—તનયાના તરંગમાં, કીધાં સધ્યા-તપણુ. ૨૦
 દુર્વા તુલસી તિલ જવ દર્ભ. નિત્ય કર્મ કીધું નિધાન;
 પ્રાચી દિશા રહી. ઊર્ધ્વ પાણે, પછે કીધુ સૂર્ય ઉપરથાન. ૨૧
 વિષ્ણુ-સહસ્રનામનો પાઠ કરી, ધર્યાં તિલક તુલસી માળ;
 કપાયાંબર પેહેરી, પીતાંબર ઓઢી, ધર્યો મુગટ પરમ શોભાળ.

ઝાહી કનકે આરી કરવિજે, ષવિત્રી પેહેરી પાણ;
 પધારયા શ્રીગોકુળ વિજે, 'જય કૃષ્ણ' વદતા વાણ.
 ભાગળથી જઈ આગળે, લિખી રહી મહુ નાર;
 ઉદ્ધવને કેહે પાગ લાગી, નયણે ભગતી વાગ.

(નાણ)

વાર ભરતી, રૂદન કરતી, પૂછે છે કુશળ જહુગાય રે.
 ભટ પ્રેમાનંદ કેહે કયા, થયો છે તાળીમમો અધ્યાય રે

કડવું ૧૨૯ મું

(ગત-પરગિયો)

એકાન્ત ઉદ્ધવજી બેમાડીયા રે, ષજવધૂ કરે નમસ્કાર;
 પૂજા કરી પૂછે નાર ગોપી, સ્યામ રામનો મમાચાર-ઉદ્ધવ.
 ' છે કૃષ્ણને કુશળીક્ષેમ ? ઉદ્ધવ ! '
 કાઈ અમ ઉપર છે પ્રેમ ? ઉદ્ધવ !
 આહાં અભ્યાનો લીધો શું નેમ ! ઉદ્ધવ !
 ક'હીય સભારે છે શામળો ? કેમ મૃકયાં વિસારી ?
 દાવ પડ્યો દાગી કુળનો, અમે અપરાધણ હારી ! "

ઉદ્ધવ, છે કૃષ્ણને ૦

એક પૂછે, ' મથુરામાં માધવ, કીડા કરે છે કયમ ? :
 અમો જોરા આવુ કૃષ્ણ-કુળડીને, કેમ માંડ્યો ગૃહસ્થાશ્રમ :

ઉદ્ધવ છે કૃષ્ણને ૦

એક દેહે, “કાંઈ ઠાઠાપણ શીખ્યા, સામજિયો બળદેવ ?
પરધર જાણું ને ગોરસ જાણું, વિસરી ચોરીની દેવ ?” ઉદ્ધવ૦

એક પૂછે, “અવ તીમાં જઈને, લાણી આવ્યા ભગવંતઃ
જાણીયે છંદ્યે કાંઈ કૃષ્ણજી, શીખ્યા હશે લક્ષણ અનંત.
ઉદ્ધવ ! છે કૃષ્ણને૦

એક દેહે, “ક’હીયે આવશે ?, કે તબ્યુ ગોકુળ છેક ?
ચૌદ વિદ્યા લાણી આવ્યા વિકૃત, પણ ખોઈ આવ્યા છે વિવેક.
ઉદ્ધવ ! છે કૃષ્ણને૦

વિવેક વિના કાઈ જ્ઞાન ન આવે, ને સૂઝે સ્નેહ વિચાર;
પ્રેમાનંદ-પ્રભુ અમને મળતાં, લાજતા હશે આ વાર.
ઉદ્ધવ ! છે કૃષ્ણને૦

(રાત્ર-સામેરી)

પિંડારણીનો પ્રેમ દેખી, ઉદ્ધવ વળતું ઓચરે;
વાંક નહીં બાઈ ! તમારો, અગાધ મુખ કેમ વીસરે ?
વિભ્રમ-વન્ધિ બાળતો હશે, દેહી વેર મન ધીરજ ધરે ?
જ્ઞાન-લક્ષણ વૈદ આવે તો, વિપય-વ્યાધિ-પીડા હરે;
બાઈ ! તને કીડા ભોગ, જાયે વિરહ-લક્ષણ રોગ;
એક સંદેશો કૃષ્ણે ઠાઠાવ્યો, સાધો મહુકો ભોગ—
બાઈ ! તને કીડાભોગ૦

અગિયાર વરસ ગોકુળ વિષે, મેં કીધો તમ્હારો સગ;
અંતર ટાળવા વચ્ચે હરિયાં, મેં નર નિરખ્યાં અં

તમ્હારે લેજો પ્રીત ભાગી, માહારે છે સ્નેહ અભંગ;
 જો સાત સમુદ્રમાં ચોળી ઘોઈએ, ન બચે લાખી રંગ-
 બાઈ ! તને કીડાલોગ

બાહાર પ્રીત ન દીછયે, છે ઠઠિણ લોકાચાર;
 શુભ સ્નેહ તે સળળ સારો, હમે નહીં સંસાર.
 જોગાભ્યાસને સાધતાં, તમે થાશે પ્રહ્લાકાર;
 અધ્યાત્મ મુખ પામ્યા પૂઠે, વીસરશે સંસાર.
 બાઈ ! તને કીડાલોગ

ઉદ્ભવ કેહે, “બાઈ! છેલ્લો સંદેશો, કાહાવ્યો તમ્હારે મિત્ર;
 વળી શુભ વારતા કાહાવી છે, શ્રીપંકજ-નેત્ર.
 સૂર્યચંદ્રે આવજો, મળશું આપણુ કુરુક્ષેત્ર;
 સન્ન તને કીડાલોગને, તમે જોગ લીયો સર્વત્ર.
 બાઈ ! તને કીડાલોગ

જો પ્રીત પુરુષોત્તમતણી, શું કાહાવ્યું તમ્હને ગદ;
 ઈન્દ્રાદિક થઈ પ્રીછે નહીં, છે એહેવાં ભારે પદ.
 ધન્ય ભક્તિ તમ્હારી, માત મ્હારી, વાળી પ્રેમની હદ;
 જે ભક્ત થાયે તમ સરખું, તેહેને મળે સામગિયો સદ.
 બાઈ ! તને કીડાલોગ

પ્રભુનો પાર-ન પામે પ્રભુપતિ, જે નાભિસ્થકો થયો ઉદે;
 ભટકતી ફરે ભારતી, જેહેને નેતિ નેતિ નિગમ વદે.
 સનકાદિક શંકર નારદજી, અહર્નિશ ધ્યાન રાખે હૃદે;
 તે પ્રહ્લાન્યાવ્યો માખણમાટે, તમ્હારો કર્મભાનુ થયો ઉદે-
 બાઈ ! તને કીડાલોગ

જે ભક્તના હિતકારણે, ધરે ગદા સારંગ ચક્ર;
હિરણ્ય-કશ્યપ રાવણાદિક, હણ્યા દાનવ વક્ર.
જેણે મેઘ નિવાર્યા ગિરિ ધરી, તૃણવત્ કીધો, શક્ર;
તે જગજીવન વિશ્વંભરે, ગાર્ધ ! પીધી તમ્હારી તક્ર.

એહેની ! તને કીડાભોગ ૦

આદિ, મધ્ય ને અંત લખતાં, ન આવે એહેની અવધ્ય,
ખટચક્ર-શોધ્યો, પાર ન પામે, કપિલ સરળા સિદ્ધ.
એહેવા પ્રભુ જે ભક્ત-વત્સલ, તમને કાહાવ્યું ગદ્યઃ
તે પ્રેમાનંદ-પ્રભુ તમો રાજો, જુગમ કુચને મધ્ય.

એહેની ! તને કીડાભોગ ૦ ”

કાવ્યું ૧૩૦ મું

(રાગ—વેરાડી)

સંદેશો સાંભળી મજનારી, વદનકળા થઈ આંખી;
કુલખાણ વાગ્યાં કાળજમાં, મહીયારી મારી નાખી !
“ મૌન કરો, ઉદ્ધવજી, વીરા ! ઉત્તમ સંદેશો આણ્યો;
મરતાં—ને શું મારો ? ભાઈ, સ્નેહ તમારો જણ્યો.
અમો પ્રીત પ્રીછી પુરુષોત્તમ, ઘણું જાણી અમારી દાજ;
“ જોગી થાઓ, ” અમને કાહાવ્યું, પોતે કરે છે રાજ !
કુળમરજદા મૂકી મળિયાં, તે દોક દેછે મેહેણાં;
લજામુજ અમો જોઈને એકાં, વળી રોઈને જોયાં નયેણાં !

અર્વચ જાયે તે સંન્યાસી, હરિધન બેઠાં વોળાવી;
 અકુરે અમો ભોગણુ કીધાં, ગયો પાપી ભસ્મ ચોળાવી !
 દુઃખે મૌન લીધું અમો ઉદ્ધવ !, ઉત્તર કોહોને નવ આપું;
 વાટ જોઉં અમો પાણી ભસ્તી, જમુના-તીરે તાપું.
 લેહે લાગી છે લટકાણાની, ગયે પ્રીત અદેકરી વાધી;
 તેલ ભર્યાં વિના મસ્તક માહે, જટા આફળીયે ખાંધી.
 અમો કંથા કૃષ્ણ-કથાની પેહેરું, શૃંગાર તણો પથ ઝીલું;
 કામ-મગ્ન અખૂટ થઈને, નિઃશંક ગોકુળમાં ચાલું.
 જે સંદેશો શ્રીકૃષ્ણે કાહાવ્યો, તે તમો ફરી લેતા નવ્યો;
 [ગોપવધૂ કેહે ઉદ્ધવજીને] “ તમો સંન્યાસી થાઓ !
 જ ગોટા, કછોટા, ગોદડી કંથા, પેહેરો સોહામણો ધાગો;
 તુંખીપાત્રને કરમા આલી, ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગો !
 સ્મશાન-ભસ્મ શરૂં રે ચોળો, મુગટ પીતાળર મૂકો;
 ગૃહસ્થ કુખજને ખારણે બેસી, ઉદ્ધવજી ! શી ગી કૂંકો.
 ઉપદેશ દેજો કૃષ્ણ કુખજને, સાધે જો ગારૂં;
 સદ્ય વૈરાગ્ય તેહેને ઉપજશે, અમો શું જાણું આહીર મૃદ ?
 અમૃતનો ઘટ મુખલગી ભરિયો, ઉપર ભરિયે તે વહી જાય;
 શ્રીકૃષ્ણ ભર્યાં છે કંઠ-પ્રમાણે, તો કેમ ભોગ સમાય ?
 કૃષ્ણાદૃઢ્યમાં, કૃષ્ણજી બાહરે, બંધાં જોઈએ તાંહાં જદુરાય !
 એહેવો પ્રેમ દેખી વ્રજવનિતાનો, આધવજી લાગ્યા પાય.
 [ગોટી સાંભળવા ગોપી-આધવની, સાંભળ પરિક્ષત ભૂપ;
 મથુરાથી શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા, ધરી ભમરાનુ રૂપ.]

મધુકર જોલે મધુરી વાણી, તે ગોપીના ગુણ ગાય;
 ઓધવણ કાંઈયે નવ પ્રીછે, ગોપીએ ઓળખ્યા હરિરાય.
 મજાખાણાની કઠે માળા, મુગંધ મનોહર થાય;
 મકરંદ-મરો ઉપર જેએ, લેઈ સ્વાદુ ને ભીડી બાય.
 જઈ જુટી વેણીમાંહે ભરાયે, કરતો નૌતમ નાદ;
 ઉડાડતાં મુખ ઉપર આવે, લેઈ ન્હાસે અધરનો સ્વાદ.
 કામનીયે શ્રીકૃષ્ણ ઓળખ્યા, પ્રેમાનંદ-પ્રભુ રામ;
 ભમરાના ગુણ ગોપીયે ગાયા,
 માટે 'અમરગીતા' ધ્યુ' નામ.

કડવું ૧૩૧ મું

(રામ—ગોડી)

ઓધવણ શું કીધું' રે, એણે સામજીયે;
 નિશુંણના ગુણ મંભારીને, અંતરગતમા બળિયે રે. ઓધવણ
 કુટુંબ સઘળું વેરી કીધું; હરિ-સુ માયા લાગી રે;
 લોભી, લોક થઈને જેઠા, પરહરીયાં અભાગી રે. ઓધવણ
 લાજ મૃકાવી વસ હરીને, વપૂ અમારાં જ્યેયાં રે;
 મનમાન્યુ પોતાનુ કીધું, અગો ગોવાળાં વિગોયાં રે. ઓધવણ
 સાચી પ્રીત પ્રભુની લણી, શરીર આપણું સોંપ્યાં રે;
 પ્રાણનાથ પરદેશી થયો, તે કર્મ અમારાં કોપ્યાં રે. ઓધવણ

શુભ વાત ઉઘાડી કેહેતાં, ઓધવ ! મરીયે લાજી રે;
 શરદ સમેનું સુખ સંભારી, મનમાં રહીયે દાઝી રે. ઓધવજી
 જેમ કામી પુરુષને શુભિકા તેડે, ફંદ મોહનો નાળી રે;
 દ્રવ્યહીણ થયો જાણીને, ડંડાએ કાઢાડે હાંકી રે. ઓધવજી
 જેમ મૃગલો મૃકે દાધાં, વનને, ણીજાં વનનો થાય વાગી રે,
 ગૃહસ્થને જેમ છાંડી જાય, આહાર જડયે સંન્યાસી રે. ઓધવજી
 ઓધવજી ! શ્રીકૃષ્ણે કીધું, જેમ લોભી આચારજ રે,
 જજમાનને ફરી નવ પૂછે, થયુ દક્ષિણાનું કારજ રે. ઓધવજી
 પંખી તજે જેમ સદાવસિયાને, જળ ગયુ જવ સૂકી રે;
 તેમ પ્રેમાનંદ-પ્રભુ પરમેશ્વર, ગયા અમને મૂકી રે ! ઓધવજી

કંઠનું ૧૩૨ મું

(રાગ : વસંત)

લોગી ભમરાને, ઓધવ ! ભમતો ભાળો;
 રખે જંતુ કરી જાણો, છે પૂરત કપટી કાળો ! લોગી.
 જેટલા કાળા તે સહુ કપટી, વિશ્વાસ કોહોનો નવ કરીએ;
 કાળા સર્પની સંગત કરતાં, કો એક દાહાડે મરીએ-લોગી.
 ઝીલીયે જો કાળી જમુનામાં, અધવચ આણી ભાળે;
 વિશ્વાસ આપીને કાળો કાપે, જો મસ્તક મુકીએ ખોળે-લોગી.
 તેણે કાળા કેશ પોપીયે, અંતે ધોળા થાય;
 પંથી કો કુશળે નવ આવે, જો કાળી રાતે જાય-લોગી.

ડાળો મધુકર કરે બહુ ચેષ્ટા, વાટે બહુ મકરદ,
 કુસુમઘટા ગોકુળની દેખી, પામે છે આનંદ-લોગી
 નીરસ પુષ્પ છે વૃંદાવનમાં, મધુકર ! જા મધુવનમાં,
 શિવ-વંશજ કુસુમની વાસના, ખૂતી છે તુજ મનમાં-લોગી
 તાહારુ વદન-અન આરક્ત થયુ છે, અમાર્ગશોડ્યનુ કુકુમ લાગુ,
 તે દેખાડવા શુ આવ્યો ? ધૂરતા, જા અહીં ચો, માન માગુ -લોગી
 અમારે પગે શુ ફરી લાગે ? અમો ધૂરતને નવ ધીરુ,
 નૂતુ મન, માધુ નવ જાયે, જેમ મોતી વચ્ચે ખીરચુ-લોગી
 [ગોપવધૂ કેહે આધવજી ને] મધુકરના કૌતક નીરખો,
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વર છે, લોગી ભ્રમરા સરખો-લોગી

(ગગ ગોડી દેખી)

કૃષ્ણા કેહે શ્રીકૃષ્ણને, “સુષ્ણ ભમગ રે, શુ લાવ્યો ખટપટ લેખ ?, લોગીં
 શકે હીધુ આલિંગન શોડ્યને, સુષ્ણં સુખે લાગી કુકુમ-રેખ, લોગીં
 હોયે ચાર પગ જે જીવને, સુષ્ણં તેહેનુ ‘પશુ’ નામ ઢેહેવાય, લોગીં
 તેહેને અજ્ઞાન હોયે અતિધણુ, સુષ્ણં મુખ ઘાલે ઉન્નિષ્ટ મ્હાય લોગીં
 ખટચણું છે તાહારે વિષે, સુષ્ણં માટે ‘દહોડ પશુ’ તહાર નામ, લોગીં
 રાધા-પઠજ પરહંગી, સુષ્ણં કીધો દામી-ધતુરે વિશ્રામ લોગીં
 આજ મધુવન પ્રકુલિત થયુ, સુષ્ણં તુ શ્રમ કરી આવ્યો વ્યર્થ, લોગીં
 તુ માન પામીશ મથુરા વિષે, સુષ્ણં તાહા સરથે તાહારો અર્થ લોગીં
 નીરસ પુષ્પ છે વૃંદાવન તણા, સુષ્ણં લે ધતુરાનો વાસ, લોગીં
 છે શ્વેતમાળ તાહારા ઠઠમા, સુષ્ણં ઠાહા કરી આવ્યો તુવિલાસ ? લોગીં

તત્ત્વ રસ તું લેઈ ગયો, સુણું પોતાનું આપ વિચાર; ભોગીં
ત્રેમાનંદ-પ્રભુ પૈં પડ્યો, સુણું અમો મરતા ને નવ માર! ભોગીં

કડવું ૧૩૩ મુ

(ગગ-ગોડી)

“વિપયા રસ છાટો મજ મુદરી રે, બાઈ! આણો આતમ જ્ઞાન;
એ મિથ્યા વિરહ ઉરે થયો રે, નથી વેગળા શ્રીમગવાન. વિં
ભોગ હીડા તન ઈછીયે નહી રે, કામવાન્મના વાધે કમ;ં
રખે કૃષ્ણને ઠામી ગણો રે, છે કૃષ્ણજી કેવળ પ્રહ્લ. વિં
અંતરજાતી આણુ આજો નથી રે, અવલોકો અંતરમ્હાંય;
જો પ્રગટે દીપક જ્ઞાનનો રે, અરૂપ પ્રહ્લતું દર્શન થાય. વિં
જેમ જ્ઞાન્તિ પડી ભમરા વિજે રે, પ્રીછો તમો તમારું પ્રશ્ન;
એ ન્યાયે જુઓ પ્રાણી માત્રમાહે, રહ્યો વ્યાપી તમારો કૃષ્ણ. વિં
દાનવ માનવ પિતૃ દેવતા રે, પક્ષી કીટ પતંગ પશુય;
નીચ ઊંચ સ્થૂળ સૂક્ષ્મ વિષે રે, જહાં ભેદ્યેત્યાં પ્રહ્લસ્વરૂપ. વિં
રખે પ્રહ્લને આજુ અજુ જાણતા રે, પ્રહ્લ તે બાઈ! નંદકુમાર;
એહેને માતપિતા કો છે નહીં રે, એ નિરંજન નિરાકાર. વિં
એણે ત્રણ ગુણે જકત બાંધીયું રે, છે આપોપે અજો નાથ;
ક્ષણમાં કોટિ પ્રહ્લાંડણાંજે ઘડે રે, ન પડે અડકાડવો હાથ. વિં
તમારા દેહમાં છે શ્રીકૃષ્ણજી રે, સોધી જોતાં મળયે તૂર્ત;
આત્મા એ પરમાત્મા જાણ્યો રે, જેમ માળણ તારે ધૂત. વિં

જેમ કાળક વિષે વહિ વસ્યોરે, કે પ્રગટ મંથને થાય;
તેમ ક્ષેત્રમાંથી ક્ષેત્રજ પામીયેરે, નથી વેગજો વૈકુંઠરાય વિ०
હોય સુરથી નાના વર્ણની રે, પણ પય તે એક વર્ણ;
જળ એક, લેહેરી બહુજાનની રે, જેમ કુંડળ માંહે સુવર્ણ. વિ०
જેમ જળચર માંહે ચંદ્રમા રે, પ્રતિબિંબ થાયે અનેક;
જેમ અખ-ઘટાથી વેગળી, વિદ્યુલતા વિશેક. વિ०
કર-કંકણ દરપણ કશું રે? છે સામળિયો સનમુખ;
જાહા તમે તાંહા શ્રીકૃષ્ણજી રે, બાઈ! મિથ્યા ધરવું હું; પણ વિ०
છે પટકુળ કોટિ પ્રકારનારે, પણ જોતા જાતિ એક સૂત્ર.
એ દ્વિપાન્તે તમે જાણજો રે, અર્વાચીની જસોદા પુત્ર. વિ०
ઉપદેશ માનો હું રંકનો રે, તમને મળશે વૈકુંઠરાય,
જાણી વિષ્ણુ-પ્રભુની કિ કરી રે, ઉદ્ધવ નમીયા પાય. વિ०

કડવું ૧૩૪ મું

(રાગ—વેગડીની રેશી)

કુળવત્સલ પ્રીત કરીને, જોગ-સ દેશો કહાવે રે, ઓધવજી !
જેલે કૃણ બદરીનાં ખાધા, તેહેને દ્રાખ ન ભાવે રે;
અમે અપરાધી આહીરાને, જ્ઞાન કથહુ નવ આવે રે, ઓ !
તમે આંહાં લાલે આવ્યારે, ઓધવજી મનમાં રૂડા ભાવ્યારે ઓ०
અમે ધયાં પવિત્ર રે; ઓધવજી, સુણીને હરિના ચરિત્ર રે, ઓ.
ભૂધરજીના લાઈ રે, ઓધવજી; ગોપીના સુખદાઈ રે. ઓ.
જ્યો વાક અમારો રે ? ઓધવજી, મરતાને શું મારો રે ? ઓ.
જોગ જ્ઞાન કુળજને આપો, માનુ તમારો પાડ રે, ઓ.

પ્રદક્ષિણા કુબ્જને આપે, સ્ત્રીની ભથ્થે વહેલી રે.
 અમે આહીરી મહીડાં વેચું, ઓઢું ધાળળ મેલી રે ઓ.
 તમે આંહાં ભલે આવ્યા રે, ઓધવળ, મનમાં રૂડા લાવ્યા રે, ઓ.
 ભોગ-અભ્યાસની વાત સાંભળી, અમે અળળા બીહિને, ઓ.
 જ્ઞાનમુધા તે વિખને તોલે, હરિ અધરામૃત પીને રે;
 પ્રાણનાથને જાથ ભરીને, હૃદય ઉપર લીને રે ઓધવળ,
 તમે આંહાં ભલે આવ્યા રે, ઓધવળ; સંદેશે મોહનશને
 લાવ્યા રે. ઓ.

અમે તપ ત્રિકમળ, જપ જીવનળ, તપ વિકૃતજનુ કીને રે. ઓ.
 ભૂધરજી ભજન અમારે, રૂપ હૃદયામાં લીને રે.
 મુખચંદ્ર હરિનું ઝાલી કરમાં, અધર મુધા રસ પીને રે ઓ.
 તમે આંહાં ભલે આવ્યા રે, ઓધવળ સંદેશે મોહનશને
 લાવ્યા રે. ઓ.

સર્વસ્વ દાન હરિને આપ્યું, બીજું દાન નવ કરીયે રે; ઓ.
 ગોવિંદ વિના ઘેહલ્લાં થઈને, શ્રી ગોકુળમાં ફરીયે રે.
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુને ભજતાં, ભવસાગરને તરીયે રે. ઓ.
 તમે આંહાં ભલે આવ્યા રે, ઓધવળ, સંદેશે મોહનશને
 લાવ્યા રે, ઓ.

કડવું ૧૩૫ મું

(ગગ : દેશાળ, ધોળની ચાલ.)

ઓધવળ પડયા ગોપીને પાગળ, “આજ પ્રગટ થયું મમ લાગ્યળ;
 ધન્ય શ્રીગોકુળ ધન્ય આહીરજી, ધન્ય ધન્ય જમુનાનું તીરજી.

ધન્ય શ્રીગોવર્ધન, ધન્ય ગાયત્રી, ધન્ય ગોવાળા નંદરાયજી;
 ધન્ય ધન્ય જસોદા માતજી, ધન્ય ધન્ય બલભદ્ર બ્રાતજી.
 ધન્ય ધન્ય વૃંદાવન દ્રુમવેલીજી, ધન્ય ગોપવધૂ અલબેલીજી;
 ધન્ય ધન્ય મજ્જભૂમિના તૃણજી, જે ઉપર ચાલ્યા હરિના ચણજી.
 વેરભાવ પ્રહ્લાએ લીધોજી, મુને આંહાં અવતાર ન દીધોજી;
 ઓધવજીનો કર આલીજી, ગોપી વૃંદાવનમાં ચાલીજી.
 કીડા-ભૂમિ જઈ દેખાડે જી, સ્થળ જોઈ જોઈ આંસુ પાડેજી;
 “આ ગોંદરે ગોવિંદ રહેતાજી, અમારી સુરભી સંભાળી લેતાજી.
 ગોપસંગ આ મારગમાં જાતાજી, લટકતી ચાલે વાંસળી વાતાજી;
 આ તે મથુરાની વાટજી, જુઓ ઓધવજી! દાણનો ઘાટજી.
 સખા ગોપને શીખવી દેતાજી, અમ પાસે દાણ પ્રભુ લેતાજી;
 આ ઉંડા દ્રહભણી ભાળોજી, અહીં સર્પ રહેતો એક કાળોજી.
 કીધું મખાંતર દડો નાખીજી, આંહાથી મણિધર કાઢાવ્યોહાંકીજી,
 ચોયાં ચીર આંહાં દીનદયાળજી, ચડ્યા કદંબની ડાળજી.
 સૂરજને કરાવ્યા નમસ્કારજી, નગ્ન જોઈ અમો નંદકુમારજી;
 ધરયો ગિરિ અંશુલી અત્રેજી, રાખ્યા ખૂડતાં ગોપ સમત્રેજી.
 આંહાં ગોપ અરિત્ર બહુ કીધાજી, સપિપત્નીનાં અત્ર આંહાં લીધાજી;
 આંહાં પ્રલંબ રામે પછાડયોજી, આંહાવાહાલાજીયેવેણુવજાડયોજી.
 લેધાં કામબાણ અમો જાગીજી, આવી હરિને પાયે લાગીજી.
 રાત્ર ઉત્તર અમો કીધાજી, અમને પ્રતિઉત્તર દીધાજી.
 આ સ્થાનક રાત્ર રમાડીજી, મૂંથી વેણી ઓછંગ બેસાડીજી;
 આંહાં યયા પ્રભુ અંતરધાનજી, આંહાં ફરી મળ્યાશ્રીભગવાનજી.
 રાસમંડળ આ સ્થળ કીધુંજી, અમો લક્ષ્મી તણું સુખ લીધુંજી”;
 એમ દેખાડ્યાં દાદરા વંનજી, ઘણું રીઝયા વંણુવ જનજી.

મહાકવિ પ્રેમાનંદ રચિત

બ્રમર-પચીસી

(રાગ-આશાવરી)

શ્રીપતિ શ્રીશુર-ચરણકમળનુ, ધ્યાન રહેમા રાખુંછું,
સંવાદ ઉદ્ધવ-નજવનિતાનો, બ્રમરગીતાનો ભાખુંછું
એકાન્ત ઠામ ઓધવને તેડી, દાસ પોતાનો બાણીછું,
સ્નેહ સંભાળી મજવનિતાનો, નાયને નયણે પાણીછું.
આશ્ચર્ય પામી ઉદ્ધવ પૂછે, “આ પરબ્રહ્મને શી પીડાછું ?”
“એક ઘડી રે મુને નથી વિસરતી, શ્રીગોકુલની કીડાછું.
માત-પિતા યમુના વંદાવન, વાસલડી ગોવાળાછું,
યથાયોગ્ય સર્વે સાલરે, વિસરતી નથી મજ-ખાળાછું.
શુભ સદેશો ગોપ-વધૂને, કોણ સગાતે કહાવુછું ?,
[પ્રેમાનંદ-બ્રહ્મકહે ઓધવને,] તમોને ઘટે છે બાવુછું”

૧

(ગગ પગ્ગઓ)

“ગોકુળીઆમા નંદ-તણે ઘેર, ઉદ્ધવછું તમે બાળે રે;
છાના મળાએ ગોપ-વધૂને, હૃત અમારા થાળે રે. ગો.

ઉપદેશ આપજો નંદપિતાને, 'પુત્ર-ભાવને જોજો રે;
રંક જસોદા માવડી એનાં, આંસુડાં જરી લૂજો રે ગો.
૨ગોકુળ સંગાતી ગોવાળીઆને, 'રામરામ' જઈ કહેજો રે;
અવગુણ ગાશે ગોપિકા, તે ધીરા રહીને સહેજો રે. ગો.
વાંસલડી, કામળી, મોર-મુગટને, આંપજો હૈયા સાથ રે;
ધોળી હરણી કાળી કાળરી, મહારી ગાયને ફેરવજો હાથ રે ગો.
યોગ આપજો યજ્ઞ-તારીને, આત્મજ્ઞાન કાંઈ આવે રે;"

[પ્રેમાનંદ-બ્રહ્મ ૩પરમેશ્વર, એ સંદેશો કહાવે રે. ગો.]

૨

(રાગ—કહાસેરા)

શિખવી સંદેશો દિવ્ય રથ, આપ્યો પોતાનો મહારાજો રે;
ઉદ્ધવજી શ્રી ગોકુળ આલ્યા, ગોપીને મળવા કાળે રે !
શોભે હરિજન હરિજી-સરખા, પીતામ્બર પટ લાદે રે;
સાંજ સમે ૧કોઈએ નવ દીકા, ૨ગયા નંદને દ્વારે રે.
ગઈ દામ્ત્રી ધાતી, સાસ લરાતી, " વધામણી મા દીને રે;
શામળીઆ-સરખો કો આવે, જયોદાજી ! દર્શન કીને રે. "

વિયોગનાં દાઝયાં નવપલ્લવ થઈને, નીસર્યાં નર નારી રે;
નિરાશ થયાં ઓધવને દેખી, નયન વહાણુ લાગ્યું વેપારી રે !
" હું છું સેવક શામળીઆનો " ઓધવ પાયે પડિયો રે;
પ્રેમાનંદ-બ્રહ્મ માતાપિતાની, રોઈ રોઈ રાતી આંખડીઓ રે.

૧. પુત્ર-ભાવે જઈ કહેજો રે. ૨ મારા બાલ-સ્નેહી. ૩ રાધા-પતિ કહે

૧ કાણે. ૨ આત્મતા.

૩

(રાગ—દેશાખ)

" હું છું ઉદ્ધવ, હરિનો દાસ, પ્રભુએ મોકલ્યો લેવા તપાસ;
 'મુને માધવ માને મન કરી, હું આવ્યે બાણે આવ્યા હરિ.
 મુખ-હઃખની કરવાને વાત, પ્રભુએ મોકલ્યો છું માત; "
 નંદ જસોદા હરખ્યાં ઘણું, પૂજન કીધું ઓધવજી-તાણું.
 ઓળખ્યો વિપ્ર-પ્રભુનો દાસ, માતપિતા પામ્યાં ઉદ્ધાસ;
 વળતી બોલ્યા જસોદારાણી, પ્રભુની માતા સાસે ભરાણી.

૪

(રાગ : ગોડી)

જસોદા:—

અમે આહીરડાં અપરાધી રે, ઉદ્ધવભાઈ;
 દીકરાની દીરી કાઈ જૂઠી સગાઈ રે ! ઉદ્ધવ.
 જયમ કોકિલાનાં બાળકને કે વાયસ પાળે;
 મોટાં થાએ ભીડી બેસે, પોતાને માળે. ઉદ્ધવ.
 સાચું સગપણ બાણીને, મેં મલમૂત્ર ધોયાં;
 અતે લાલ એટલો, રોઈ લોચનિયાં ખોયાં ! ઉદ્ધવ.
 પુત્ર-ભાવમાં રતેવડતામાં, હું શી વાતે ચૂકી ?
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુ કૃષ્ણજી, મુને કહાં ગયા મૂકી ? ઉદ્ધવ.

૧. મુને માધવે મોકલ્યો મન કરી.

૧. નહિ ૨. તપન, તાંહાં.

૫

(રાગ—જેતમી)

નંદ વીરા, વિઠલાની કહો વાત, એનાં કુશળ છે માત ને તાત.

અમારે કે નહિ રે! ટેક.

૧મનુષ્યા દેહ તે દોહલે પામ્યાં, શ્યામળ સરખો પુત્ર;
કીડી સંઘે ને તેતર ખાયે, અમે ધોયાં મલમૂત્ર. વીરાં
અમોને કંઈ એ સંભારે છે? કે વહાલે મૂક્યાં વિસારી?
૨શરીરે બન્યો વારુ છે, રામ ને ગિરિવરધારી ૧. વીરાં
એ જશોદાએ બિખલ-સું બાંધ્યો, મેં આવીને છોડ્યો;
૩મેમાનંદ-પ્રભુ ૪પરમેશ્વરે, હું ને શા માટે તરછોડ્યો ૧. વીરાં

૬

જશોદા:—

જશોદા એમ બોલીયાં, “સાંભળો હરિતા વીર;
પુત્રે વિના ૧હું માવડી, જયમ પ્રાણ વિના શરીર!
ઉદ્ધવ! હાડ ગયો હરિ છેક, અમો રંક ઉપર શી ટેક?—ટેકં
શું લેઈ બશે દેવકી, જેણે લીધો મારો પુત્ર; ૧
૨પરમેશ્વર એને પૂછશે, મારું બિનાડયુ ઘર-સૂત્ર. ઉદ્ધવં
કરમાં દીવો ને કૂવે પડે, સ્વાસ્થ્યનો અંધકાર;
કેવે કર્મે કારાચક્ર ભોગવ્યાં, વળી આગળ શો અવતાર? ઉદ્ધવં
ભાઈ પોતાનો મરાવીઓ, જેણે લઠાવ્યાં બહુ લાડ;
૩મેમાનંદ-પ્રભુની માતાએ, અમોને જીવતાં મૂક્યાં તે પાડ!” ઉં

૧. મનુષ્યા-દેહે વસુદેવતા રે. ૨. હિરણ્ય ને રથ્યા છે.
૩. શ્રીકૃષ્ણજીએ. ૪. રહે.

૭

(રાગ - આશાવરી)

નંદ ઉવાચ:—

ઉદ્ધવ, માધવ બદ્ધવ નવ બણો;
 વસુદેવનો પુત્ર કહ્યો ગર્ભે, કાઈ મેં વિશ્વાસ નવ આણ્યો. ઉદ્ધવ,
 છેલ્લે અવસરે હું પુત્ર પામ્યો, ઉછેર્યો ને રમાડ્યો;
 માણસ દેખતાં મથુરામાથી, હરિએ હાકી કાડ્યો રે! ઉદ્ધવ,
 અમે રંધ ને વાસુદેવ રાજ, બળવિના બોલીએ શાને રે?
 પરમેશ્વર આગળ ન્યાય થાયે, ને લખ્યું નીકળ્યે પાને રે.
 ઉદ્ધવ.
 વસુદેવે પૂરણ વેરજ કીધું, નવ રાખ્યો દીકરીએ દીવો રે!
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુ ફરી નવ બેસ્યું, માળાપ મરો કે જીવો રે!
 ઉદ્ધવ.

૮

જશોદા-ઉવાચ:—

“ શામળીએ મુને શા માટે તરછોડી રે ?
 બીજી માની સગાઈ કેમ બેઠી રે ? ટેક.
 સ્વર્ગમૃત્યુ પાતાળ ચાર યુગ, ચૌદ જીવનના લોક રે;
 પુસ્તક-માઠે નથી સાંભળ્યું જો, માનુ સગપણ ફોક રે !. શામળ
 હું દહીં વલોવી શું કરું ? મુને દીરી ન ગમે ગાય રે;
 સૂનાં મોર મુગટ ને વાંસળી, દેખી યાપી પ્રાણુ નવ જાય રે. શામળ

જે એક વાર આવે કૃષ્ણજી તો, પેટ ભરીને ખય પાઉં રે;
પ્રેમાનંદ-પ્રભુ કૃષ્ણજીનાં, ગીઠડાં કરીને મરી જાઉં રે. શામળ

૯

(રાગ-આશાવરી)

ઉદ્ભવ ઉવાચ:—

[હંપતિ-તણાં દુઃખ જાણી, પછે ઉદ્ભવ જોડ્યા વાણી;]
તમે આત્મજ્ઞાન વિચારો, હરિ કહ્યાં થકી પુત્ર તમારો ?

(ઢાળ)

તમારો તન કયાં થકી, જે ચૌદ લોક વ્યાપી રહ્યો ?
એ શામળાના સંગથી, નાભિથી બ્રહ્મા પેદા થયો.
વેદ શાસ્ત્ર, ઋષિ નાસ્ત્ર, પામે નહિ માતા-પણું;
તે પ્રભુને પુત્ર કહેતા, બંધન થાએ મા ! આપણું.
આદ્ય મધ્ય ને અંત જેહનો, પાર કેા પામે નહિ;
તે કેાણુ પ્રકારે યશોદા ! તું, બ્રહ્મની માતા થઈ ?
દેવકીએ નથી પ્રસવ કીધો, તમે ઉછેર્યો નથી;
પુત્ર-ભાવને પરહરો, ઉપદેશ માનો સર્વથી.
અણુમાત્રથી અજાએ નથી, મર્વ રૂપ અંતરમાં જુઓ;
જગત-પિતા બાઈ ! પુત્ર શાનો ? વૃથા વિચોએ શું રુઓ ?
સ્થાવર જંગમ રહ્યો વ્યાપી, વ્યાપક એહ રુદે ધરો;
પ્રેમાનંદ-પ્રભુ બ્રહ્મ જાણી, પુત્ર-ભાવને પરહરો ! ”

૧૦

(રાગ—પંચમ સામગ્રી)

જ્યોદા ઉવાચ:—

માતા જ્યોદાજી જોત્રીયાં, “ ઉદવ! સાંભજો રે;
 અમો અજ્ઞાનીનાં મન, છે કાજો કામજો રે.
 તેને ચઢે કેમ બીજો રંગ ? કે પહેલી રયામતા રે;
 ગુણ-હીણ ગોવાળાં લોક, જ્ઞાન નથી પામતા રે.
 તમો કહો છો બ્રહ્મ, બ્રહ્મદિક નેતિ નવ કજો રે;
 હું કથમ આણું વિશ્વાસ ? બાંધ્યો મેં જીખજો રે.
 પોદાડ્યો પારણા-માંહી, કે ગાયું હાલકું રે;
 તે સુખ સંભારીને, રાઈ રાઈને મરું રે.
 પ્રસવ સમયનો કાળ, સીને દોહ્યો રે;
 ઉદરમાં દશ માસ વહ્યો, મેં વીડ્યો રે.
 સુખ પર આવતા કેશ, કે આંખલડી મીચતો રે;
 સોને મઢીઓ સિંહનો નખ, કે હોડે હીંચતો રે.
 કુંડળનાં પ્રતિબિમ્બ, કે ગોરા ગાલમાં રે;
 ટુંકડે પગે ચાલતો, આ પડશાળમાં રે,
 જળમાં ભરતો મૂંઠ, ચન્દ્ર દેખી ચળકતો રે!
 ઘરમાં દેખી વઢતાં બે મંજાર, કોટે આવી વળગતો રે!
 ગોવિંદ જોલે ગુંગણું, સુખ લયું માટીએ રે,
 તે સુખ સંભારી આજ, અમો નવ કાટીયે રે!
 ધુધરીયાળી ગોકણી, લગકે નાકે મોતી રે;
 ઠમકે ઠમકે ચાલતો, હું તવ પૂઠે બેતી રે.

રેતાં ખૂંચતી ઘુઘરી, પગની પાનીયે રે;
તમે કહો છો બ્રહ્મ બ્રહ્માદિક, અમે નવ માનીયે રે.
ત્રણ ભુવનનો નાથ, ચારે કયમ ગાવડી રે ?
પ્રેમાનંદ-ત્રણ શ્રીકૃષ્ણની, હું છું માવડી રે ! ૧૧

૧૧

(ગગ : ગમગ્રી)

વાતલડી કરતાં રાતલડી વહિ ગઈ રે, હરિશુભ ગાતાં ન આવે પાર;
ચરિત્ર ભણુંતી રે, વિરહે વ્યાકુળી રે, ઘેરઘેરથી ભિડી નાર.-વાતલડી.
પ્રેમ-વચન રે, મહિયારી-તણું રે, સાંભળી ઉદ્ધવ ધરતા કાન;
ધાખળીયાળી રે, દહે સહુ ધેનને રે, લાગ્યુ ધરણીધર શું ધ્યાન-વાતલડી.
તાણતી વલોણું રે, શુભ વખાણતી રે, ખળકે કંકણ ચૂડી હાથ;
ચરિત્ર ભણુંતી રે, વિરહની વ્યાકુળી રે, બાણે ગોપી પૂજે રમાનાથ.
વાતલડી.

કમકે કાંખી રે. આંજર અમકતા રે, લમકે ધૂધરા અણવટ બેલ,
વહાણું વાતે રે, ગોપિકા નીસરી રે, કે ભરવા જમુના-પાણી-હેલ.
વાતલડી.

રથ એક દીઠો રે, નંદજીને આંગણે રે, પડી પાછી પેટડીયામાં ફાળ;
ફરી એ શાને રે, પાપી આવીયો રે ? અફૂર અમારો છે કાળ.
વાતલડી.

પ્રાણ અમારો રે, પ્રથમ લઈ ગયો રે, ફરી શું લેવા આવ્યો દેહ ?
સઘળી મળીને રે, એને મારીયે રે, કોઈ નથી રે, એકલો એહ.
વાતલડી.

ઉદ્ધવજી આળ્યા રે હસતા આંગણે રે, ગોપીજી બાણ્યા બદવરાય;
 'પ્રેમાનંદ-પ્રભુજી મુને મોકલ્યો રે, ગોપીને ઉદ્ધવ લાગ્યા પાય.
 વાતલડી.

૧૨

(રાગ—માર)

ઉદ્ધવ:—

‘હું તો શ્રી મથુરાં—થકી આળ્યો, બાઈ સંદેશો કાંઈ લાળ્યો;
 મોકલ્યો છે શ્રી મહારાજ, પૂછો પ્રગટ, અહીં શી છે લાજ ?
 હરિનું મન અહીંયાં છે, ત્યાં ગાત્ર, નથી વીસરતાં તમે પળમાત્ર.
 ‘ગોપી’ ‘ગોપી’ કરતાં હોડે, ઘણું વિરહ તમારો પીડે”
 વ્રજનારી તે ઘણું હરખી, લાગી વાત તે સ્વપ્ના સરખી;
 એકાન્તે બેસાડીને પૂજન કીધું, ચરણોદક ઉદ્ધવનું લીધું;
 વિપ્ર-પ્રભુનો સેવક બાણી, ગોપી બોલી વિરહની વાણી.

૧૩

(રાગ—માર)

ગોપી:—

તમે વિકૃલજીના વીર, વિકૃલ જેવા છો;
 રૂપે જીવજીની બેઠ, ગુણે બેઠે કેવા છો ?
 બલભદ્ર સરીખા બ્રાત, તે શું અંતર છે ?
 તમને કહેવા વહાલો વાત, પ્રીત નિરંતર છે.

ગોપી ગોવિંદની પાત, વિધિથી વેગળી;
 તે તમ સંઘાતે ગોઠ, ક્યમ કીધી મળી ?
 ભાઈ ! તમારો વિશ્વાસ, હરિને આપ્યો છે.
 એણે મૂકી જનની લાજ, સદેશો શો કહાવ્યો છે ?
 તમે મન મૂકી કરો પાત, ધીરે અવલંબી;
 અમે સર્વે હરિનાં રનેહી, નથી કેા કુટુંબી.
 આજ મથુરાં વસીયા પ્રાણ, અહીયાં અલ્પ છે;
 તમે મન મૂકી કરો પાત, કેાહોને લલ્પ છે ?
 મજ-વિયોગનો વિહાર, કાળજ ધાવ પડ્યો;
 અમે હારી સોળ હજાર, દાસીનો દાવ પડ્યો.
 ગોઈ લાખ ટકાની લાજ, લૂટી મળી લોભીને;
 રંક ઉપર શામળીયો શૂર, માયો પેલા ઘોળીને.
 તે વિચારી આણ્યો સંતોષ, મનનુ દુઃખ તજ્યુ;
 જેણે ખીજાં કીધાં માળાપ, અમારું કોણ ગજુ ?
 અહીંઆ હતા શામળીયા શ્યામ, ત્યાંહાં છે ગોરટા;
 આજ મથુરાં-માંહે સાહુકાર, અહીંઆં હતા ચોરટા !
 પાખંડીને દેવા દંડ, કંસ એક હૂતો છ;
 આજ કેાઈ નથી પૂછનાર, પરમેશ્વર શું સૂતો છ ?
 શું કરે જયોદા રાંક, રોઈ મરે માવડી;
 જો ખીજાં હોય કેા માત, લઈ જાય ચાવડી ! ”
 [વિરહની દાઝી નાર, નયણે નીર ભરે;]
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ, મને નહિ વીસરે.

૫૬ ૧૪

(રાગ—ગોઝી)

મથુરાં ન હોયે રે મજની, ફરી મળવાથી નિરાશ;
 હવે આશા શી ત્રિકમની, ફેકટ શાની આશ ?...મથુરાં
 ઉચ્ચસેનનો ધર્મ રાજ, ન્યાય કરે અફસુત રે;
 ચિત્રગુપ્ત તો સાત્ત્વિક, ચાઢવ અફૂરીએ યમહત રે...મથુરાં
 અફૂરે ગોપી વશ કીધી, હયોં પ્રાણ કાનુડો રે;
 કુળવંત કુળ વૈતરણીમાં, વિશ્વાસ-ઘાતકી બૂંડો રે...મથુરાં
 અમે ઘેલી વિયોગની દાઝી, બોલી કાંઈ નવ જાણું રે;
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુ પરમેશ્વરે, અમે ને મોકલિયું આણું રે...મથુરાં

૫૬ ૧૫

(રાગ—મારુ)

ગોપીનાથ મથુરાં જઈ વસીયા—ટેક.

કુળજ હાથ કમાન ગ્રહીને, વિરહનાં બાણ અમે ને કસીયાં,
 ....ગોપીનાથ
 શું મોહ્યા અંદનને ? માધવ, કપૂર કાચલી ઘઉંલા ઘસીયાં,
 ....ગોપીનાથ
 દામોદર ! દાસીને ભેટતાં, એમ ન જાણ્યું જે દુરીજન હસીયાં,
 ....ગોપીનાથ
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુ ગોકુળ આવો; રાસ રમીએ રાધાના રસીયા,
 ....ગોપીનાથ

૫૬ ૧૬

(રાત્ર : સામેરી)

રાધા—

મહાવણ મથુરાં જઈ વચીયા, પ્રીત ઉદવણ ! દીડીરે;
પરધર-લોભી લખી નવ શકે, એક ચારચાંગળનીચીરી રે—મહાવણ.
ગામ-માંહે પેસતાં કન્યા પાચ્યો, ચોળવી પડી નહીં પીરીરે,
વર દાળો ને કન્યા જોડી, લોક હસાવ્યા સીડી રે !—મહાવણ.
માખણ ખાઈને અમો ભીષ મંગાવ્યાં, છાશ ગોકુળની નીરીરે;
વલોવતાં તર દાઢી લીધી, કીધી ગોળી અણડી રે—મહાવણ.
ગોવિંદ વિના ગોકુળિયામાં, ગોષ્ટ ન લાગે મીડીરે;
પ્રેમાનંદ—પ્રભુ એમ સમાવો, વિરહતાની આંગીડીરે—મહાવણ.

૫૬ ૧૭

ચંદ્રાવલી:—

દાળજ કઠણ થયાં, પ્રભુ જતે ન ગયેં પ્રાણ !
એ છવ્યા-પેં મરવું રૂડું, ઉદવણ ! તમારી આણ. દાળજ.
જે સમે પધાર્યો વહાલો, ફરી અંકૂરની સાથરે;
પૂઠેથી જો પ્રાણ જતા તો, પ્રેમની પરીક્ષા થાત રે. દાળજ.
અંતર-માંહે ઘા પડ્યો, તે ઔષધથી નવ રુએ રે;
ગોકુળ-માંહે ઘેલી થઈ આણું, કામકાજ નવ સૂએ રે. દાળજ.
સાચું જાણી અમે સરવસ સોંખ્યું, અળળા માણસ લોળી રે;
સુખ દેખાડી દુઃખ દેખાડ્યું, ઊંચાં અઢાવી નાંખ્યાં ઢોળી
રે; દાળજ.

સોળ શણગાર અમો શાને પહેરું ? ગમે ન ઉત્તમ આડી રે;
 પ્રાણનાથ પરદેશી થયા, અમો હીંકું રૂપ-કલા પાડી રે. કા.
 વજ્રપુર તો યમપુરમું લાગે, યમુના થઈ વૈતરણી રે;
 ગાય વાઘણ થઈને બીહાવે, ખાવા ધાયે ધરણી રે. કાળજ.
 કુકર્મનાં ખારણા ઉઘડીઆં, મુકર્મ દેવાયાં તાળાં રે;
 કુળવંત કુળજ સહુ ઉપર થઈ, યુનેગાર ગોવાળાં રે । કાળજ.
 મરજદ અમો નથી મૂકાતી, બોલનાં બાંધ્યાં રહીએ રે;
 માંડ માંડ બે કહાવે વહાલો, અમો લીડી મથુરામાં જઈએ રે.
 કાળજ.

ઉદ્ધવ ! અમો મહાસુળ પામ્યાં, તમો આવ્યે હરિ આવ્યા રે;
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુ પરમેશ્વરે, શા શા સદેશ કાહાવ્યા રે ? કાળજ.

૧૮

(ગમ-કેદારો)

(બૂલણા ।

નિરુણ નાવડો, નેટ મૂકી ગયો, ઉપજતો રસ એણે રે પીધો.
 ટેક.

દવ દાઝ્યાં વનને, પરહરે મરઘલો, અતીત તજે જેમ આહાર પોહોતો
 નિરધનને જેમ, પરહરે મુંશ્વલી, વિપ્ર તજે જેમ યજ્ઞ-સોતો,
 નિરુણ

વિરહ વિયોગની દાઝી છે વેદના, પરિત્યાગ સમું હૃદયે વળ ચોડયું,
 રાધા મીઠાઈ, ખાઈને મન ઓસર્યું, કુળજ ણટાઈ પર મન દોડયું.
 નિરુણ

તન મનધન અમો, શ્યામને સોંપિયુ, તો ચે નાખી ગયો કષ્ટ-કૃપે;
પ્રેમાનંદ-પ્રભુ રામ રીઝયા ઘણું, મથુરાંથી આવ્યા બ્રમર-સ્વરૂપે.
નિરુશુભ૦

૧૯

(ગગ : કેદાગે)

દાળ-ખીંજે

રાધા:—

ઉદ્ધવજી ! શું કીધું, કપટી એ રે શામળીએ રે;
નિરુશુભના શુભ સંભારીને, અંતરમાહે પરજળીએ રે ઉ૦
કુટુંબ સઘળું વેરી કીધું, હરિશું માયા લાગી રે;
લોભી લોક થઇને બેઠા, પરહરીઆં અભાગી રે. ઉ૦
લાજ મૂકાવીને વસ્ત્ર હરી લીધાં, વપુ અમારા બેયાં રે;
મન-માન્યુ પોતાનું કીધું, ગોવાળીએ વગોવ્યા રે. ઉ૦
સાચી પ્રીત પ્રભુની જાણી, શરીર અમારાં સોંધ્યાં રે;
પ્રાણનાથ પરદેશી થયા તો, કર્મ અમારાં કેાધ્યાં રે ! ઉ૦
શુભ વાત ઉઘાડી કરતાં, ઉદ્ધવ ! મરીએ લાજ રે;
શરદ-સમયનુ સુખ સંભારી, મનમાં રહીએ દાઝી રે ! ઉ૦
ઉદ્ધવજી ! આ લમરો આવ્યો, કેાઈ એકના શુભ આતો રે,
પ્રેમાનંદ-પ્રભુ પરમેશ્વર છે, નારી-રંગે રાતો રે. ઉ૦

૨૦

(રાગ-વસન)

અંદ્રલાગા:—

હાંહાં રે ભોગી ભમરા રે, ઓધવણ ! ભમતા ભાળો રે,
 રખે યાઈ એમ કરીને માનો, ધૂરત કપટી કાળો રે! હાંહાં
 નેટલા કાળા તેટલા કપટી, વિશ્વાસ કોનો નવ કરીએ રે;
 કાળા સાયની સંગત કરતા, કોઈ એક દહાડો મરીએ રે. હાંહાં
 ઝીલીએ બે કાળી જમુના, અધવચ આણી બોળે રે;
 વિશ્વાસ આપીને કાળો કોષે, બે મસ્તક મૂકીએ ખોળે રે. હાંહાં
 બે તેલે કાળા કેશ પોષીએ, તો અંતે ઘોળા થાએ રે,
 પંથી તે કો કુશળ ન આવે, બે કાળી રાતે જાએ રે. હાંહાં
 આ કાળો મધુકર કરે જાહુ ચેષ્ટા, લેવા ઇચ્છે મકરંદ રે;
 કુસુમ-ઘટા દેખી ગોકુળની, કરે નાનાવિધના ફંદ રે. હાંહાં
 આજ નીરસ કુસુમ વૃંદાવન, મધુકર ! જા મધુવનમાં રે;
 શિવ-વદલલ કુસુમની વાસના, ખટી છે તુજ તનમાં રે. હાંહાં
 તારું વદન અતિ રંગિત થયું છે, સૌક્યનુ કુમકુમ લાગ્યું રે;
 તે દેખાડવા શું આળ્યો ? ધૂરત !, જા અહીંથી માન માણું રે. હાંહાં
 અમો યાગ, શું ફરી ફરી લાગીએ, ધૂરતને નવ ધીરું રે;
 તૂટ્યું મન સાંધ્યું નવ જાએ, જેમ મોતી વચ્ચે ચીરું રે. હાંહાં
 ગોપ-વધૂ કહે ઉદ્ધવણ ! આ, કાળાનાં કૌતક નીરખો રે;
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુ પરમેશ્વર, છે ભોગી ભમરા-સરખો રે હાંહાં

૫૬-૨૧

(ગજ—માર)†

દાળ-ખીખે

રાધા:—

કૃષ્ણ	કહે	શ્રીકૃષ્ણને,	મુણ	ભમરા	રે;
શું	લાંચે	ખટપટ ભેખ ૧,	લોગી	ભમરા	રે.
શકે	દીધું	આલિંગન શોકને,	મુણ	ભમરા	રે;
મુખે	લાગી	કુમકુમ-રેખ,	ભોગી	ભમરા	રે.
હોયે	ચાર ચરણ જે	જીવને,	મુણ	ભમરા	રે;
તોહનું	‘પશુ’	નામ કહેવાય,	લોગી	ભમરા	રે.
તોહને	અજ્ઞાન હોયે	અતિ ધણ,	મુણ	ભમરા	રે;
મુખ	ધાલે	ઉચ્છિષ્ટમાય,	લોગી	ભમરા	રે.
ખટ ચરણ છે	તાહરે	વિષે,	મુણ	ભમરા	રે;
માટે	‘દોઢ પશુ’	તારું નામ,	લોગી	ભમરા	રે.
રાધા —	પંકજ	પરહરી,	મુણ	ભમરા	રે;
કીધો	દામી—	ધંતુરે વિશ્રામ,	લોગી	ભમરા	રે.
આજ મધુવન પ્રકૃતિ	વિત થયુ,	મુણ	ભમરા	રે,	
ત્યાંહા	પામીશ તું	પરિમળ,	લોગી	ભમરા	રે.
આજ નીરસ કુસુમ	વંદાવન તણાં,	મુણ	ભમરા	રે;	
વનમાળી	ન સીચે	જળ,	લોગી	ભમરા	રે.
છે સ્વેત માળ તારા	કંઠમા,	મુણ	ભમરા	રે;	
શું કુળજીએ	આપી એહ ૧,	લોગી	ભમરા	રે.	
પ્રેમાનંદ—પ્રભુ	મેં એ જાખ્યો,	મુણ	ભમરા	રે;	
તારો નીપટ	ઓછો રનેહ,	લોગી	ભમરા	રે.	

પદ ૨૨૧

(રાગ—મારુ)

ઉદ્વણ:—

તમે બાઈ ! કામ-કીડા-ભોગ:’ જાયે વિરહ-લક્ષણ-રોગ;
 સંદેશો એ કૃષ્ણે કહાવ્યો, ‘સાધે સહુકો ભોગ !’ તમે
 સચરાચર જે રહ્યો વ્યાપી, સત્ ચિત્ આનંદ ભગવાન;
 તે અગમ, ચારે નિગમ જેહનું, ધરે શંકર ધ્યાન. તમે
 જેમ ઈંદુનાં પ્રતિગિળ તે, પૃથક્ પાત્રે થાય;
 જળ-તરંગ ને કનક-કુંડલ, જગતમાં જહુરાય. તમે
 છે વસ્ત્ર નાના-ભાતનાં, પણ વિચાર એક જ સૂત્ર;
 ત્યાં ભેઈએ ત્યાં રહ્યો વ્યાપી, જસોદાનો પુત્ર. તમે
 પાવક છે જેમ કાષ્ઠ-માંહે, દધિ-માંહે નવનીત;
 પ્રેમાનંદ-પ્રભુ પરમેશ્વરને, ઝાળખ્યાની એ રીત. તમે

પદ ૨૩

(રાગ-સામેરી)

ગાપી:—

શામળીએ યોગ કહાવ્યો, પાતળીએ યોગ કહાવ્યો રે;
 દાઝયા ઉપર ઉદ્વણીએ, વળી લૂણ લગાવવા આવ્યો રે ! શામ.
 બાઈ ! સંદેશાથી સંદેહ ટળીએ, પ્રીત પ્રીતી કોણ જાણે રે ?
 વીંછી તો વેદનાએ વળગ્યો, દયા કશી નવ આણે રે. શામ.

અમો 'વે કીધાં જોગણી, બેઠાં કૃષ્ણ વોળાવી રે;
 અકર અમારો ગાર થયો, ગયો તે રાખ ચોળાવી રે. શામ.
 એ યોગ-જ્ઞાનનું મિષ કરીને, ઉત્તર અમને દીધો રે;
 સત્પુરુષના સ્નેહનો, અમો લહાવો લીધો રે. શામ.
 ઉદ્ધવજી! તમો ગામ પધારો, પૂંઠ મૂકો રે;
 કુખજાને જઈ જોગ આપો, શંખ ફૂંકો રે. શામ.
 બહાર ભીતર રહ્યો વ્યાપી, વ્રજનો વાહાતો રે;
 શરીર-માહે કૃષ્ણ વિના, નથી ઠામ ઠાલો રે! શામ.
 ઠાના-લગી કુંભ ભર્યો, નથી નીર માતું રે;
 નખ-શિખ નંદલાલ ભર્યો, કહ્યાં જોગ સાધુ રે? શામ.
 ગોપીની ભક્તિ દેખી, મન ભ્રમ ભાગ્યો રે.
 'ધન્ય ધન્ય માતા!' કહીને, ઓધવ પાય ભાગ્યો રે શામ.
 અવતાર આપો તો વિધાતા, ગોકુલ-માંહે રે;
 એમાનંદ-પ્રભુ કૃષ્ણ મળવા, માગી વિદાયે રે શામ.

પદ ૨૪

(રાગ—સામેરી)

ગોપી:—

કૃષ્ણ—રૂપ થાગું કૃષ્ણ સમરી;
 ચટકની ભટક મન રાખ્યે, કીટ થાએ ભમરી રે. કૃષ્ણ
 બહાર ભીતર રમી રહ્યા છે, બલભદ્રજીનો બંધવ રે;
 'હરિ હરિ' કહેતાં હરિરૂપ થાગું, જેમ જલમા સિંધવ રે કૃષ્ણ
 ભાઈ, ગોપી ગોવિંદનું એક રૂપ છે, જેમ તાણા-માંહે વાણો રે;
 અમો લહર, શામળીઓ માગર, રખે જૂજવાં જાણો રે કૃષ્ણ

પ્રેમાનંદ-પ્રભુને કહેજો, પહોંચ્યો સદેશો મહારાજ દે;
ઉદવ કહે તે સાંભળજો, ગોપીના મનની દાઝ દે. કૃષ્ણ

પદ રૂપ

(ગગ—નેવાડો)

ગોપી:—

હરિને કહેજો દે, ઉદવણ ! હરિને કહેજો દે,
હરિને કહેજો એટલું, પહોંચ્યો સદેશો મહારાજ;
મોસાળ ઉભડીને મામો માયો, કુળજ વધારી લાજ ! હરિ
ભાઈ ગોકુળ સૂનું દે, ભાઈ ગોકુળ સૂનું દે.
ભાઈગોકુળસૂનું નેસૂની ગોપી,સૂની ચરે શામળીઆ ! તારી ગાય;
કરો છો દામ રાજકુંવરનું, કોણ વચ્છને પાણી પાય દે ? ભાઈ
રાજ-કુંવરનું કર્મ છે લે, રાજકુંવરનું કર્મ છે લે.
રાજકુંવરનું કર્મ જ એવું કે, મૃગયા રમવા નાએ;
મૃગનેની અહીં છે ઘણી, આવજો ત્રંદાવન માંયે દે. રાજ
ઉદવણ ચાલ્યા દે, ઉદવણ ચાલ્યા દે.
ઉદવણ ચાલ્યા રથ હાંકયો, ને ગોપી વળાવા નાથ;
ઠહાવે જશોદા કૃષ્ણને, એકવાર આવો ત્રજામાંય દે. ઉદવ
જઈ ત્યાંહાં હરિને મળિયા દે, જઈ ત્યાંહાં હરિને મળિયા દે.
જઈ ત્યાંહાં હરિને મળિયા, ઉદવણ ઠહ્યા કુશળ સમાચાર.
ભટ પ્રેમાનંદ ભણે સાંભળે દે. તે તરે ભવ-સંસાર દે. જઈ

કવિ પુરુષોત્તમ કૃત

ભ્રમર-ગીત

પદ ૧

(ગગ-ગમગ્રી)

મધુકર ! મથુરાથિ આવિયો, દીમે દૂતનો વેશ;
મુખે પિયલો ને અગે રેશ્યામલો, લાવ્યો ર્યામ-સંદેશ. મધુ૦-૧
સખિ ! મેઘરૂપે થયા માહાવજી, હેતે હલધર-વીર;
મજનારિ તે સૂઝિ વેલડી, તેને સીંચવા નીર. મધુ૦-૨
તજી કઠણપલું કોમલ થયા, વાહાલો વૈકુંઠનાથ;
દુઃખ-સાગર ગોકુલ દૂળતાં, આદ્યો હરજીએ હાથ. મધુ૦-૩
સખિ ! ઓછીતેઆત્યઆહિરની, આપણાળલાનેઅંજ્ય;
મુખસાગર નાગર નંદના, વાધ્યો પ્રેમપ્રસંગ. મધુ૦-૪
આજ પ્રેમેશું પૃછિને કાહાવિયે, પરદેશીને પેરય;
સ્વામી પુરુષોત્તમના રે પાતલા, આવો ગુણવંત ઘેરય. મધુ૦ ૫

પદ ૨

વીરા મધુકર ! તુજને વિનવું. તું છે ચતુરમુખાણ;
હેતે હરજીની લાવ્યો વધામણી, આપું લાગેણી લાહાણ. વીરા૦-૧
દોહોને મધુકર ! માધવની કથા, ક્યારે કરુણા નિધાન;
વાહાલો લાવ કરીને રે લાલશે ? દેશે દર્શન દાન ? વીરા૦-૨
ઋદું રાજ્ય મદ્યુ ને રાજી થયા, મોહ્યા મથુરાં મોઝારય;
આ છે ગોકુલ નાનુ રે ગામડું, લાજે મનમા મોરરય ! વીરા૦-

વાહાલે વાહાલ તજ્યો વ્રજનારયનો, તે તો કુળજનું કામ;
 કાંય કામણ અંદનમાં કર્યું, તજ્યુ ગોકુલ ગામ. વીરા૦-૪
 હરિ આપે કાળા, ને મલિ કૃષ્ણડી, ભલિ ભાસે છે જોડય !
 સ્વામી પુરુષોત્તમનો રે પાતલો, હીંડે મોડમોડય. વીરા૦-૫

૫૬ ૩

તમ્યો ભમરાણ ! ભૂધરના સખા, રોહો છે શાંમને સંગ;
 જાણો લક્ષણ બધાં રે લાલનાં, જોડેવો ધરથી ઢંગ. તમ્યો૦-૧
 અમ્યો મધુકર ! મનમાં રે ધારતાં, જિંડી મલવાની આશ;
 મળી કર્મે અમારે કૃષ્ણડી, નાંખ્યો પ્રેમનો પાશ. તમ્યો૦-૨
 જુવો, મેહેનત્ય મધુકર ! સૌ કરે, ફલ તો કર્મને હાથ્ય;
 વાહાલોચતુરશિરોમણ શુણનિધિ, શોભે દાસીને સાથ્ય. તમ્યો૦-૩
 કેહેજ્યો કાનમાં હરણને હેતની: 'હસે જાદવ સાથ્ય;
 દોણ મોટાંને મુખે કેહે ? સમજે માંનમાં નાથ. તમ્યો૦-૪
 પ્રભુ ! એકવરાં આવો આંહાંચરા, પ્રીત્યે સમજાવું પેરય;
 સ્વામી પુરુષોત્તમના રે પ્રેમથી, કરો મોહનાં મેહેરય. તમ્યો૦-૫

૫૬ ૪

તમ્યો ભમરાણ ! કેહેજો રે શામને, હાવે શાનો સંદેશ ?
 પ્રીતમ પ્રાંણ હરિને લેઈ ગયો, અકરૂર કૂરેશ ! તમ્યો૦ ૧
 ભલા ભૂધરણ ભાવે ઢલ્યા, પ્રીતમ પ્રેમના જાણ,
 એક સાહે તે શાંમ-વિજેગનું, બીજું શોકયનું જાણ. તમ્યો૦ ૨

મોહન ! મેહેઈ તજી ત્રજ ઉપરયે, સાખાં સેવક-કામ;
 ટાલ્યો ત્રિવંકીના દોષને, આખ્યો પૂરણ કામ. તમ્યો ૦ ૩
 નાથ ન્યાલિ જોતા તેને, નથી જોતા જાત્ય ને ભાત્ય;
 હીરો પામતાં પેહેલાં રે કુલિયા, વધાર કહાવી તમ સાથ. તમ્યો ૦ ૪
 મધુકર ! નિર્લજ એહેવિ કો હશે, ન પડે પ્રેમને પાશ ?;
 સ્વામી પુરુષોત્તમના રે ! પ્રેમથી, પૂરો અળલાની આશ. તમ્યો ૦ ૫

પદ ૫

મધુકર ! મન મોહનમાં વશ્યાં, વાહાલે રાખ્યો વિજયોગ;
 અમ્યો અળલા રે જોછી રે જાત્યની, જોતાં કર્મના ભોગ. મધુ ૦ ૧
 અમ્યો આગે એહેવા નવ જોલખ્યા, જોલ્યા મીઠાં વચન;
 વાલે પ્રીત્ય કરી પરપંચની, લીધાં લટકામાં મન. મધુ ૦ ૨
 વાહાલો સ્વારથમાં પૂરો ઘણા, જાણે પારકી પીડય,
 ‘દયાસાગર’ કહે છે દયાલને, લરજ્યોળન લીડય. મધુ ૦ ૩
 એહેવો અકૂર કર્મે ક્યાંહાં ધડિયો, આખ્યો જોકુલ ગામ;
 એહેતું કપટ કોયે નબ્બ જોલખ્યુ, રહ્યો નંદને ધામ. મધુ ૦ ૪
 લાગી લાલચ મોરી રે લાલને, ત્રોડી પલકમાં પ્રીત્ય,
 સ્વામી પુરુષોત્તમનો રે પાતલો, ભોલી મોટાંની રીત્ય. મધુ ૦ ૫

પદ ૬

કોહોને મધુકર ! માંડીને વારતા, એહેવી કુળજ્યા મુજણ;
 વાહાલો કેડ ઠરીને રે ત્યાં રહ્યા, માણે લાજેણી લાહાણ. કોહો ૦ ૧

મેક ચંદન-કેગ રે દાનમાં, રિઝયા રનિયોછ છેક;
 ગુણસાગર ગર્ક થઈ ગયા, બતાં તરવંકિ ટેક. કોહો ૦ ૨
 તલું બલિહારી બાવન વીરને, હૂઉ કુળજ્યાનુ ઠામ,
 મલા બૂધરછને રે ભોલબ્યો, ગમ્યા પોતાને ધામ. કોહો ૦ ૩
 મલુ ભારેપણુ ભટ્યુ ભાવતું, વાધ્યાં પ્રેમનાં પૂર,
 માહોલો પલક પરા રહેતા નથી, દેખી દામીને દૂર. કોહો ૦ ૪
 સ્વામી પુરુષોત્તમનો રે પાતલો, ભલો પ્રેમ મુભણુ,
 વાહોલે પરખીને બાધી રે પ્રીતડી, પામ્યા લાખેણી લાહાણુ. કોહો ૦ ૫

પદ ૭

મધુકર! હરિ હેતથી ત્યાં હટયા, મળ માથે શ્યુ વેર ?
 એહેવા અવગુણ અબળામાં શા ભરયા, તજિ મોહન મેહેરય. મધુ ૦-૧
 અમ્યો છેલપણાના રે છંદડા, સેહેતી સાહેલી માથ;
 મોટાં મેહેણા તે માથે રે વેઠતાં, સેવ્યાં ગોકુલનાથ. મધુ ૦-૨
 ગાઢી ગરછની કસ્તાં રે ગોઠડી, હારયાં હિમ્મત હેત;
 અમ્યો વાહોલાં હતાં તે વેરી કરયા, થયાં ફાક ફોત. મધુ ૦-૩
 એહેવાં લંપટ લક્ષણુ લાલના, કહિયે કયા લગી વાત ?
 વાહોલે પોત પ્રકાશ્યુ રે પ્રીત્યનુ, કીધી ગિરધરે ઘાત ! મધુ ૦-૪
 આવે સંદેશા ફાક, કુલવિયા, તપે તારણી તન;
 સ્વામી પુરુષોત્તમ પરવશ થયા, મોહું કુળજ્યામા મન. મધુ ૦-૫

પદ ૮

મધુકર! મન મોહન લેઈ ગયા, રહ્યા પિંડમાં પ્રાણ;
 એક આવ્યાની આજ્ઞા કરી, બાંધું લેઈશ્યુ લાહોણુ મધુ ૦-૧

સુંદર-સુતકૃત બ્રમર-ગીતા

દશમસ્કંધ અધ્યાય ૪૬ મે.

મંગલાચરણ

(૩૫ . ગોડી)

- ચરણ શરણ જોખર્ધન-ધારી;
જે ચરણાંબુજ વાંછત સુરમુનિ,
ખટપદ રૂપ સદા સુખધારી. ચરણ-૧
- ચરણ-ધર્યો મજમેં રાજત અતિ શોભા,
સેવે સદા તે સિંધુ-કુમારી- ચરણ-૨
- ભક્ત હેત પ્રભુ વમ,
વૃન્દાવન માંહાં ગૌ ચારી. ચરણ-૩
- ચરણ ચરણાંકિત દીધી મજ ભૂમિ.
અતિ વલ્લભ મજની નરનારી. ચરણ-૪
- સદા સર્વદા સેવક વહાલા,
સુંદર-સુત જાણે બલિહારી. ચરણ-૫

કુચું ૧

(રાગ : રામગ્રી)

પ્રથમે પ્રભુમૂં શ્રી ગોકુલ-ચરણુ,
સંત સુખકારી અશરણુ શરણુ;
સંસાર-સાગર દુસ્તર તરણુ,
મુક્તપદ દાતા પ્રભુ દુખ-હરણુ.

(ઢાળ)

ભવ-દુખ હરતા મુક્ત-દાતા, ચરણાંબુજ ધરી ધ્યાન;
કથા કહું શ્રીકૃષ્ણુની, ગોપી-વલ્લભ કહાન. ૨
સંવાદ ઓધવ ગોપિકાનો, બ્રમર-કેરો ભાવ;
કેહેવાને મન ઘણો ઉલટ, વચન અમૃત-આવ. ૩
અવંતી જઈ લાણી આવ્યા, કૃષ્ણુ શ્રીભલદેવ;
પુત્ર ગુરુનો આંણી આપ્યો, ઘણી કીધી સેવ. ૪
નગરવાસી સુખી કીધા, સમસ્ત જાદવ જેહ;
સકલ સ્ત્રી આનંદ પામે, દિન દિન વાધે રનેહ. ૫
સકલ જાદવ કરે સેવા, કૃષ્ણુ તે પ્રાંણ;
પણ કૃષ્ણુને ઘણા વલ્લભ, ઓધવ ચતુર સુજાણ. ૬
ઓધવ સરખો પ્રાણુ-વલ્લભ, નહીં કેા જાદવ માંહે;
એકાંત મિત્રને લેઈ આવ્યા, કૃષ્ણુ ગ્રહી જાંહે. ■

(વલણુ)

ઓધવની જાંહે ગ્રહીને, એકાંત કૃષ્ણુ લેઈ ગયા;
' તૂં સરખો નહીં પ્રાણુવલ્લભ, ' પ્રેમે વાયક જોલિયા. ૮

કડવું ૨

પ્રાણ-વલ્લભ ને દુ-કાંનલ;
 ઓધવલને કેહે શ્રી-કાંહાનલ.
 પ્રાણ તે માહારા ગોપી-નંદલ;
 જસોદા માતા મુખનો કંદલ. ૧

(ઢાળ)

મુખ કંદ માતા જસોદાને, ગોપી-વલ્લભ પ્રાણ;
 નંદ પિતા ને પરમ વલ્લભ, ગોપ ચતુર મુખલ. ૨
 તેહેના ગુણ હું શા કહું ? કેહેતાં ન આવે પાર;
 નાહાનપણથી લાડ પાળ્યાં, માતા પરમ ઉદાર. ૩
 જસોદા એમ બલુતી, એ કુંવર માહારા કાહાન;
 પ્રેમ તેહેનો શું કહું, અહરનિશ માહારું ધ્યાન. ૪
 એક ક્ષણ નહીં કરે અલગો, લડાવ્યાં બહુ લાડ;
 મધ-વીંટી જેમ રહે માખી, આંખા પાછળ વાડ. ૫
 અન્યાય મેં કીધો ઘણો, લાવ્યો રાવ,
 દહુવ્યો નહીં મુને દેવ બાણી. ૬
 એક સમે મેં ગોળી,
 માખણ માંકડાં

લેદ ન પાંચી
 ગોપીનો શો

કંઠુ ૩

ગોપી-કેરા ગુણ નહીં પારણ,
પરમ તે વલ્લભ મજની નારણ;
નિત્ય પ્રતે ભિત્રી દરશણ આવેણ,
નાનાં વિધનાં લાડ લડાવેણ. ૧

(ઢાળ)

લડાવે બહુ લાડ ગોપી, માહારા ગુણનું ગાન;
ગૃહ તથાં સહુ કારજ મેહેલી, અહરનિશ માહારું ધ્યાન. ૨
નાના જે હું કરું અન્યાય, ગોપિકા-ગૃહ—માંહે;
દહીં દૂધ સરવે નવનીત લેઈ, ફેડું લાગન ત્યાંહે. ૩
માંકડાં ને ઘણાં નાહાનાં, બાલક મેહેલી ધાડ;
સૂનું ગૃહ ગોપિકા જાણી, કરતો બહુ ભંજવાડ. ૪
અન્યાય હું એમ કોટિ કરતો, પાંમતાં નહીં દુઃખ;
દરશણ માહારું દેખતાં, તવ પામતાં બહુ સુખ. ૫
પ્રભાતે ગઈ ચારવા, વન જતાં વાતો વેણ;
ગૃહ-તથાં કારજ પરહરી, નીરખતાં આવી નેણ. ૬
વિરહ-વાસૂર થાતાં વ્યાકુલી, આરત રૂદઆ-માંજ;
પ્રીત ઘણું તે પામતાં, જ્યારે આવતો હું સાંજ. ૭

(વલણ)

સાંજ વેલા આવતો હું, પ્રીત ગોપી પામતાં;
કટપાત તેણે કોટિ ક્રીધાં, અમ્યે મધુપુર આવતાં. ૮

કડવું ૨

પ્રાણ-વલ્લભ ને દુ-કાંનથી;
 ઓધવછને કેહે શ્રી-કાંહાનથી.
 પ્રાણ તે માહારા ગોપી નંદથી;
 જસોદા માતા મુખનો કંદથી. ૧

(ઢાળ)

મુખ કંદ માતા જસોદાને, ગોપી-વલ્લભ પ્રાણ;
 નંદ પિતા ને પરમ વલ્લભ, ગોપ ચતુર સુભણ. ૨
 તેહેના ગુણ હું શા કહું ?, કેહેતાં ન આવે પાર;
 નાહાનપણથી લાડ પાળ્યાં, માતા પરમ ઉદાર. ૩
 જસોદા એમ જાણતી, એ કુંવર માહારો કાહાન;
 પ્રેમ તેહેનો શું કહું, અહરનિશ માહારું ધ્યાન. ૪
 એક ક્ષણ નહીં કરે અલગો, લડાવ્યાં જહુ લાડ;
 મધ-વીંટી જેમ રહે માખી, આંખા પાછળ વાડ. ૫
 અન્યાય મેં કીધો ઘણો, ગોપીની લાવ્યો રાવ,
 દૂહુવ્યો નહીં મુને દેવ જાણી, દિન દિન અધિકો ભાવ. ૬
 એક સમે મેં ગોળી લાંછી, રેલાવ્યું દહીં દૂધ,
 માખણ માંકડાં ખવાડ્યું, ભેદ ન પામી ખુધ. ૭

(વસણ)

ભેદ ન પાંચી ખુધ તેહેની, ગુણ ઘણા માતા-તણા;
 ગોપીનો શો પ્રેમ કહીએ ?, વાચ્છલ નંદ કરતા ઘણા. ૮

કડવું ૩

ગોપી-કેરા ગુણ નહીં પારણ,
પરમ તે વલ્લભ મજની નારણ;
નિત્ય પ્રતે ભીરી દરશણ આવેણ,
નાનાં વિધનાં લાડ લડાવેણ. ૧

(ઢાળ)

લગાવે બહુ લાડ ગોપી, માહારા ગુણનુ ગાન;
ગૃહ તણાં સહુ કારજ મેહેલી, અહરનિશ માહારુ' ધ્યાન. ૨
નાના જે હું કરું અન્યાય, ગોપિકા-ગૃહ—માહે;
દહીં દૂધ સરવે નવનીત લેઈ, ફોડું ભાજન ત્યાંહે. ૩
માંકડાં ને ઘણાં નાહાનાં, બાલક મેહેલી ધાડ;
સૂનું ગૃહ ગોપિકા ભાળી, કરતો બહુ ભંજવાડ. ૪
અન્યાય હું એમ કોટિ કરતો, પાંમતાં નહીં દુઃખ;
દરશણ માહારુ' દેખતાં, તવ પામતાં બહુ સુખ. ૫
પ્રભાતે ગઈ આરવા, વન જતાં વાતો વેણ;
ગૃહ-તણાં કારજ પરહરી, નીરખતાં આવી મેણ. ૬
વિરહ-વાસૂર થાતાં વ્યાકુલી, આરત રૂદઆ-માંજ;
પ્રીત ઘણું તે પામતાં, જ્યારે આવતો હું સાંજ. ૭

(વલ્લભ)

સાંજ વેલા આવતો હું, પ્રીત ગોપી પામતાં;
કટપાત તેણે કોટિ કીધાં, અમ્યો મધુપુર આવતાં. ૮

કડવું ૨

પ્રાણ-વલ્લભ ને દુ-કાંનજી;
 ઓધવજીને કેહે શ્રી-કાંહાનજી.
 પ્રાણ તે માહારા ગોપી-નંદજી;
 જસોદા માતા સુખનો કંદજી. ૧

(ઢાળ)

સુખ કંદ માતા જસોદાને, ગોપી-વલ્લભ પ્રાણ;
 નંદ પિતા ને પરમ વલ્લભ, ગોપ ચતુર સુખજી. ૨
 તેહેના ગુણ હું શા કહું ?, કેહેતાં ન આવે પાર;
 નાહાનપણથી લાડ પાળ્યાં, માતા પરમ ઉદાર. ૩
 જસોદા એમ જાણતી, એ કુંવર માહારો કાંહાન;
 પ્રેમ તેહેનો શું કહું. અહરનિશ માહારું ધ્યાન. ૪
 એક ક્ષણ નહીં કરે અલગો, લડાવ્યાં બહુ લાડ;
 મધ-વીંટી જેમ રહે માખી, આંખા પાછળ વાડ. ૫
 અન્યાય મેં કીધો ઘણો, ગોપીની લાવ્યો રાવ,
 દૂહાવ્યો નહીં મુને દેવ જાણી, દિન દિન અધિકો ભાવ. ૬
 એક સમે મેં ગોળી ભાંજી, રેલાવ્યું દહીં દૂધ,
 માખણ માંદડાં ખવાડ્યું, ભેદ ન પામી બુધ. ૭

(વચણ)

ભેદ ન પાંખી બુધ તેહેની, ગુણ ઘણા માતા-તણા;
 ગોપીનો શો પ્રેમ કહીએ ?, વાચલ નંદ કરતા ઘણા. ૮

કંઠું ૫

સાંભળ ઓધવ ! માહારા બ્રાતણ,
 વ્રજવાસીની શી કહું વાતણ ?
 વિસ્તારતાં તે વીરા !, સાંચો થાએણ;
 ગદ્ગદ કંઠે કાંઈએ ન કહેવાએણ. ૧

(ઢાળ)

કેહેવાએ નહીં શુણુ ઘણા તેહના, ઓધવ ! સાંભળ વાત;
 ગોકુલ વેગે પધારો, માહારા પ્રાણુ-વદ્ધલ બ્રાત. ૨
 વ્રજનારને માહારો મેહે સખલો, વળી જનુની તાત;
 ક્ષણ એક વિસારે નહીં, સંભારે દિન રાત. ૩
 તેહેના અંતરકરણ વાતે, માહારે વિષે નિરધાર;
 માહારે ધ્યાને થઈ તનુમય, વ્રજ-તાણી જે નાર. ૪
 તેહેને સદેશો લેઈને, જાઓ ગોકુલ ગામ;
 નંદ જશેદાને પ્રીછવો જઈ, કરી કોટિ પ્રણામ. ૫
 ભોગની કહી વાત તેહેને, શમાવો જઈ શોક;
 તું વિના માહારે મિત્ર બીજો, કે નહીં ત્રિલોક. ૬
 એમ કહી આખ્યાં વસ ભૂવણુ, પ્રસાદી કંઠે માલ;
 તુંહુંને દેખતાં તેહેના શોક જશે. માલાથી તતકાલ. ૭

(વચણ)

એ માલાને દરશણ થકી, વ્રજવાસીનું દુઃખ સહુ જશે;
 આ રથે બેસી જાઓ ઓધવ, ગોકુલ જઈ સુખીઓ થશે. ૮

કડવું ૪

ગોપ-સખાના શુભ શા સંભારું છ ?
 કહીઆ કીધું માહારું તાહારું છ.
 જે હું દેહેતો તે સહુ કરતાં છ;
 સ્નેહ તે સળલો મુજ-પર ધરતાં છ. ૧

(દાળ)

ધરતાં સળલો સ્નેહ મુજ પર, જાણતાં નિજ પ્રાણ;
 પ્રાતઃકાલે આવતાં સહુ, તેડવા મુજ જાણ. ૨
 ચારવા વન ધેનુ જતાં, કરતાં નાના કેલિ;
 વાતા વેણા વાંસલી, વલી નાનાવિધ શુભ ગેલી. ૩
 લોજન કરતા માંહે બેશી, એક એકનાં લેઈ અન્ન;
 પ્રેમનો એક કવલ લેતાં, પ્રસન્ન થાતું મન. ૪
 નાનાવિધનાં પુષ્પ લેઈને, માંહોમાંહે શણગાર;
 વન-ધાતુનાં વલી ચિત્ર કરતા, શુંજના ઉર હાર. ૫
 કંડુક-કીડા કેલિ કરતા, ઊડણુ—પાવડી જેહ;
 માંહો-માંહાં મહાવિદ્યા, પરમ વલ્લભ તેહ. ૬
 સાથી સઘલા શોભતા, વન વિષે વિવિધ વિહાર;
 તે લીલા હું સી કહું રે !, કેહેતાં ન આવે પાર ! ૭

(વલણ)

કેહેતાં પાર ન પાંખીએ, જે વજલીલા અમ્યો લોગવી;
 વજ વિના ચૌદ લોક માંહે, મુને જાણુ કેા જોગવી ? ૮

કંડુ ૫

સાંભળ ઓધવ ! માહારા બ્રાતજી,
 વ્રજવાસીની શી કહું વાતજી ?
 વિસ્તારતાં તે વીરા !, સાંસો થાએજી;
 ગદ્ગદ કંઠે કાંઈજ ન કહેવાએજી. ૧

(ઢાળ)

કહેવાએ નહીં શુભ ધણા તેહના, ઓધવ ! સાંભળ વાત;
 ગોકુલ ચેગે પધારો, માહારા પ્રાણ-વલ્લભ બ્રાત. ૨
 વ્રજનારને માહારો વ્રેહ સખલો, વળી જનુની તાત;
 ક્ષણ એક વિસારે નહીં, સંભારે દિન રાત. ૩
 તેહેના અંતરકરણ વાતે, માહારે વિષે નિરધાર;
 માહારે ધ્યાને થઈ તનમય, વ્રજ-તણી જે નાર. ૪
 તેહેને સંદેશો લેઈને, જાઓ ગોકુલ ગામ;
 નંદ જશોદાને પ્રીછવો જઈ, કરી કોટિ પ્રણામ. ૫
 ભેગની કહી વાત તેહેને, શમાવો જઈ શોક;
 તું વિના માહારે મિત્ર થીજે, કે નહીં ત્રિલોક. ૬
 એમ કહી આખ્યાં વસ જૂપણ, પ્રસાદી કંઠે માલ;
 તુંહુંને દેખતાં તેહેના શોક જાશે. માલાથી તતકાલ. ૭

(વદન)

એ માલાને દરશણ થકી, વ્રજવાસીનું દુઃખ સહુ જશે;
 આ રથે બેસી જાઓ ઓધવ, ગોકુલજઈ મુખીઓ થશે. ૮

કંઠ્યું ૬

આના આપી મુંદર ક્યામલ,
ઓધવ ચાદ્યા કરી પ્રણામલ;
આનંદ પામ્યા ઉલટ અંગલ.
“ કરુણા કરી મુને શ્રીરંગલ. ૧

(ઢાળ)

શ્રીરંગ મુજને કરી કરુણા, જાણીને નિજ દાસલ,
એકાંતે ઘણી કૃપા કીધી. ને આપી ગોકુલ આશલ. ૨
આટલા સહુ જાદવ મધ્યે, આણી મુજને રનેહ;
રહસ્યની સહુ વાત મુજને, કહી સરવે તેહ. ૩
કૃત-કૃત્ય નિજ જન્મ માની, આનંદ અંગ ન માએ;
શ્રીકૃષ્ણજીને રથે બેસી, ગોકુલ વેગે જાએ. ૪
શ્રીકૃષ્ણજીનાં વસ્ત્ર ભૂષણ, સોહે મુંદર અંગ;
માલા મેહેલી લટકતી, તે પ્રસાદી નવ-રંગ. ૫
સંધ્યા સમે વ્રજ પધારે, તેહેની શોભા કહી નવ જાએ;
પુષ્પ નાના રહ્યાં ફૂલી, મુગંધ શીતલ વાએ. ૬
બ્રમર મુંજરવ કરે, તાંહાં નાના પંખી વાણી;
કુજ વન સોહામણી, મોર કલા-મંડિત જાણી. ૭

(વણણ)

કલા-મંડિત મોર નાએ, કોકિલા શબ્દ સોહાએ;
ચક્રોર ચાતક હંસ સારસ, મૃગ-તણાં મન મોહાએ. ૮

કહ્યું '૭ મું'

સધ્યા વેલા ગોપ ગોવાલજી,
વાએ વેણુનાદ વિશાલજી.
ધેનુને વાળી ત્રજ સણી જાએજી,
ગોવિંદજીના ગુણ ગાએજી. ૧

(ઢાળ)

ગાએ ગુણ ગોવિંદજીના, અહર્નિશ હરિનુ ધ્યાન;
વાએ મહુઅર વાંસલી, તેહેનાં લીએ જિંયાં તાન. ૨
માંડ ત્રાડે, ગાએ હીસે, વાછરડાંના સાદ;
ગોપિકાને ધેન દોહોતાં, દોહોણીના હોએ નાદ. ૩
એહેલી શોભા જોતા ઓધવજી તે, આન્યા ગોકુલ મધ્ય;
ગોરજ માંહે પધાર્યા, તે ન જાણી કોણે સુધ્ય. ૪
આવી નંદને આગણે, સ્થ છોડયો ઓધવ વીર;
નંદજી શું મલ્યા પ્રેમે, સુર શિરોમણિ ધીર. ૫
કૃષ્ણજીનો ભજત જાણી, કૃપા આણી માડી;
આરોગાવ્યા વિવિધ લોજન, કરી સક્કર ખાંડી. ૬
સેજ વાલી ઓધવ બેઠા, આરોગે વલી પાન;
નંદ જયોદાનો ગ્રેહે સખલો, પરમ વલ્લભ કાહાન. ૭

(વનજી)

કલ્પ ૮ મું

નંદ જ્યોત્સના પૃથ્વી વાતળ,
કુશલ, કોહોળ, બેહુ બ્રાતળ ?
વમુદેવ દેવકી ભદ્ર વેહુળ,
મથુરાવાસી કુશલ મહુ તેહુળ ?

૧

(ઢાળ)

કુશલ કોહો સહુ નગરવાસી, રામકૃષ્ણ બેહુ બ્રાતળ;
મજ ક્યારે સંભારે જે, પરમ વલ્લભ તાત ? ૨
ગાય ગોપી ગોવાલ સાથી, ગોવરધન ગિરિ જેહુ;
જમુના-ત્ર્યંબક વન વૃંદાવન, પ્રભુ ક્યારે સંભારે તેહ ? ૩
રમતનાં વલી કામ નાનાં, કુંજ, વટ, વન તાલ;
ગોપિકા શું પ્રેમ પૂરણ, સંભારે કોહો દયાલ ? ૪
સાથી ક્યારે સાંભરે, જે સમ-વય સરણી બેહુ ?
જમણ લેઈને જતાં વન-માંહાં, કરતા કૌતક કોહ." ૫
ઓધવ ઢેહ, "આપી તમારી, ગુપ્ત લેવા મોકલ્યો હું આજ;
જે રૂંદેથી નહીં વિસરે, જે મજ-લીલા-મુખ રાજ. ૬
કુશલ પૂછવા મોકલ્યો હું, તમારા કૃષ્ણ રામ;
આહુ મુખ જપે ગુણનિધિ, તમારા ગુણગામ. ૭

(વલણ)

તમારા ગુણગામ નિશ્ચે, જપે જુગદાધાર;
શાં દાન પૂરવે તમ્યો કીધાં ? પુણ્યનો 'નહીં' પાર ! ૮

કડવું ૯

માત જયોદા બોટ્યાં વાણુ,
“સાંભળો ઓધવ ! કિત-મુનણુ.
કૃષ્ણુ તે કુંઅર કંઠુ અપારુ,
વાટડી નેતાં લાતો વારુ !

૧

(ઢાળ)

વાર લાતો વાટ નેતાં, કૃષ્ણ કંઠુ કુમાર;
એણે શામલે કેમ સંભારયા, માહારોણવન પ્રાણ-આધાર ૨
એણે કૃષ્ણુ એક દિનથી, અમે રાખ્યાં કેતી વાર;
ધનુષ ભાંણ મદલ માયા, કયો કંસ સંધાર. ૩
ગોવરધન ઉદરણ દીધો, ધ્રિ મોડયું માન;
પ્રલંબ ધેનુક તૃણાવર્ત બહુ, માયા દૈત્ય બલવાન. ૪
એ પરમેશ્વર સાક્ષાત નિશ્ચે, પ્રાક્રમનો નહીં પાર;
ચૌદ લોકનો રાણો, આબ્યા ભૂતલ હરવા ભાર. ૫
નિશા આરે પોહાર એણી પેરે, વહે કૃષ્ણ-કથાય;
ચરિત્ર સંભારી કુંઅરનાં આલ્યો આસુ પ્રવાહ. ૬
નંદ જયોદાની પ્રીત પૂણુ, નેઈ ઓધવ વીર;
જ્ઞાન જોગ ઉપદેશ કહીને, દીએ ધીર વેણુ ધીર. ૭

(વણુ)

દીએ ધીર વેણુ ઓધવ. પ્રીત બાણી તેહ તણી,
વલી વલી વાહાલી વાટડી તે, કૃષ્ણુની કેહે ઘણી. ૮

- કડવું ૧૦ મું

ઓધવ બોલે, સાંભલ તાતજી.
કુંઝાર તમારો જરાવિજ્ઞાતજી.
જે અંત કાલે કહી એક વારજી,
નામ લીએ તો થાએ ઓધારજી. ૧

(ઢાળ)

ઓધાર થાએ નામ લેતાં, પામે વૈકુંઠ કાંમ;
તમે અહરનિશ જપો છો, પ્રભુના શુભચામ. ૨
મોઢું ભાએગ તમારું, દેહેતાં ન આવે પાર;
કંસ માર્યા પછી હું, પાલશે નિરધાર. ૩
આવશે અવિચલ અહીં એ, કૃપા આણી કાહાન;
ચૌદ લોક-માંડા રહ્યો વ્યાપી, નથી અલગો માન. ૪
ભક્ત-કારણ વસ્યા ભૂતલ, લીલા લલિત અપાર;
એહેને પિતા માતા કેા નથી, એહને ભક્તનો પરિવાર. ૫
એ વિશ્વમાહે રહ્યો વ્યાપી, એની વિના નહીં દેાએ;
સકલ વ્યાપક રહ્યાં પૂરણ, વત્તી અલગો હોએ. ૬
જલ અંદ્ર ભેગે દેખીએ, જેમ સોમ-ગિળ-પ્રકાશ;
ઇંદુને નહીં અંબુ ભેદે, વ્યાપક તેમ અવિનાશ. ૭

(વલણ)

અવિનાશ તેમ યે વિશ્વમાંડાં, વિશ્વ છે એહ માંડે;
જ્ઞાન, ભેગ અભ્યાસના, પ્રભુ પ્રગટ હીએ ત્યાંડે. ૮

કંઠુ' ૧૧ મું

નંદણ વદે ને જશોદા માતણ,
“ઓધવ ! તાહારી મીસી વાતણ.
પ્રભુણ કહીંએ જોકુલ આવેણ ?
તાપ અમારા શોક શમાવેણ ?

૧

(ઢાળ)

શમાવે ળહુ શોક વજના, આવી જલદવ રાએ ?;
પ્રભુ-પાએ અમારું વજ, ઘણું દુઃખીયું થાએ. ૨
શું નહીં આવે હવે કૃષ્ણણ ? , અમ્યો વિસાયાં લેઈ લોક;”
ઓધવ દેહે, “ નંદ જશોદા, તમ્યો મેહેલો માયા ફોક. ૩
એ કૃષ્ણણને મિત્ર શત્રુ, ઉચ્ચ નીચ સમાન;
સ્થાવર જંગમ રહ્યા વ્યાપી, સદા સુખી ભગવાન.” ૪
નંદ દેહે, “ એ સકલ વ્યાપક, ન હીએ કાંઈ દષ્ટ !”
ઓધવ દેહે, “ જ્ઞાન-ચક્ર-પાએ, અગોચર અદષ્ટ. ૫
જેમ કાષ-માંહે વહનિ છે તે, પ્રગટ મથતાં થાએ;
તેમ કૃષ્ણ આરાધતાં, જીવ શિવ-વેહેરો જાએ. ૬
તમારાં મન કૃષ્ણ -ઉપર, નિશ્ચલ છે નિરધાર,
થોડે કાળે પામશે, તમ્યો, પ્રત્યક્ષ જુગદાધાર. ૭

(વલણ)

પ્રત્યક્ષ જુગદાધાર, તમો થોડે કાલે પામશે;
પ્રગટ થાતાં પીઠ જાશે, વેદના સહુ વામશે.” ૮

દશરૂં ૧૨ મું

હરિ-ગુણ ગાતાં રાત એમ જાએ,
 ચરિત્રને કેહેતાં તે પ્રાત થાએ.
 ગૃહે ગૃહે ભઠી વજની નારી,
 દીપક દીધા ઉદ્યોતકારી.

૧

(ઢાળ)

ઉદ્યોત દીધા દીપક મંદિર, ગોવિંદના ગુણ ગાએ;
 દધિમંથન પ્રેમે કરે, તેની ધૂન ગગને જાએ. ૨
 ગૃહ-કારજ કરતાં કામની, અહરનિશ હરિનુ ધ્યાન;
 મહી વહોવે માનુની, શ્રીકૃષ્ણ-ગુણ-ગાન. ૩
 ખલકે કંકણ નાદ નેહવર, આંખરનો અમકાર;
 કઠિ-મેખલા કિંકણી વાળે, ધૂધરા ધમકાર. ૪
 કુંડલ ઢલકે ઠરણનાં, લલકે હૃદયા હાર,
 રત્ન-આબ્રણ જ્યોત દીમે, મલી હોએ આતકાર. ૫
 દોહોણાના શબ્દ હોએ દોહોતાં, ગાનનો શબ્દ જેહ;
 વૃષભ-કેરું ત્રાડવું, ગૌ-રવ હીસારવ નેહ. ૬
 સરવ શબ્દ એકીભૂત થઈને, ધૂન પ્રહસાંડે જાએ;
 શ્રીકૃષ્ણનાં ચરિત્ર ગાતાં, આનંદ અંગ ન માએ ૭

(વલણ)

નહીં માએ આનંદ અંગ ગોપી, દધિ-મંથન પ્રેમે કરે;
 શ્રીકૃષ્ણજીને હૃદેથી, ક્ષણ એક ગોપી ન વિસરે. ૮

ક્રુષ્ણ ૧૩મું

દધિ-મથન કરંતી વ્રજની નારીજી,
ગુણ તે ગાએ કુંજબિહારીજી.
પ્રેમે તે પૂરે મન આનંદજી,
એક તે વાહાલો પ્રાણ ગોવિંદજી. ૧

(ઢાળ)

પ્રાણ ગોવિંદ વાહાલો, શ્રીકૃષ્ણ-કથા ગુણ-ગાન;
તેહના હૃદે માંહે રમ્યો, વ્યાપી એમ શ્રીભગવાન. ૨
સાહામા-સાહામી રહી ગોપી, દધિ-મથન કરે નાર;
ગોવિંદના ગુણે થઈ તનમય, પ્રેમનો નહીં પાર. ૩
મહી મધ્યું તે ન જાણે, લીની રહી ગુણ ગોપાલ;
આનંદના તે સિંધુ માંહે, પ્રેમે જીવે વ્રજ બાલ. ૪
ઓધવજી તેહનો પ્રેમ મુણીને, પરમ આશ્ચર્ય થાએ;
“ધનધનભાએગ ગોપિકાનું, અહરનિશ હરિગુણ ગાએ. ૫
કૃષ્ણજીની કથા પાળે, ન જોલે કાંઈ જોલ;
એ ગોપીનો પ્રેમ જોતાં, કો નહીં સમતોલ.” ૬
આંગણે આવ્યાં રથ દીઠો, નંદજી ને દાર;
નોતમ રથ રામાએ દીઠો, વિચારે સહુ નાર. ૭

(વસણુ)

વિચારે સહુ નાર મલીને, એ રથ અકૂરનો સહી;
ફરી એ વ્રજ શાને આવ્યો ?, કારણ પ્રીછાએ નહીં. ૮

કલ્પ ૧૪ મું

અળસા જોલે વંચન વિચારીછ,
ટોલે મલી ત્યાં મજ-નારીછ,
એ રથ અકૂર મનમાંડાં આંણીછ,
શાને આવ્યો ઠારણુ બાણીછ ? ૧

(ઢાળ)

ઠારણુ બાણે જો સુંદરી, ઠોઠો શાહાને આવ્યો એહ ?
એક સખી કેહે, સાંભલો, એહેને હૃદે બાણે લેહ. ૨
એણે પ્રાણ પેહેલા હરી જઈ ને, મરાવ્યો તાંડાં ઠંસ;
બદલને મુખીઆ ઠયાં, સહુ આનંદો જહુ વંસ. ૩
હવે પિંડ લેવા આવીઓ, અકૂર પાપી આજ;
આપણે પિંડે પિંડ કરસે, દીરઘં ઠંસરાજ. ૪
સ્વામી-કેરું શ્રાવ્ધ કરવા, લલો પાપી બાણ;
એ પિંડ લેવા આવીઓ, જેમ પ્રથમ લીધા પ્રાણ. ૫
પહેલે કાળે એહ ફાવીઓ, વલી આવીઓ શીઘ્ર આજ;
શાન-વોહોણો શું કરે છે, નથી એહેને લાજ ! ૬
આપણું કોણ પાપ પ્રગટું, ગયાં સઘલાં મુખ;
જોઈ રથ નંદ-આંગણે, મજ-વધૂ પામી દુઃખ. ૭

(વલણ)

મજવધૂ ઘણું દુઃખ પામે, અધ્યાય છેતાલીસ થયા;
તેણે સમે યોધવ પ્રાતઃસાહી મજમાંહે પાઓ-ધારીઆ. ૮

[અધ્યાય ૪૬, પદ ૧૫૩૯]

કડવું ૧૫મું

મગ-વધૂ એહેવું વિચારેછ,
 તેટલે ઓધવ મગ પાઉધારેછ.
 પ્રાતઃ સારીને આવ્યા વીરછ,
 ભૂધર દરશણ શ્યામ શરીરછ. ૧

(ઢાળ)

મુંદર શ્યામ શરીર જોઈને, લગ્ન પામી-નારી;
 બાઈ! એ કેા દીસે કૃષ્ણ સરખો, કૃષ્ણનો શૃંગારી. ૨
 પેહેરણે પીતાંબર લાલં રે, કુંડલ લલકે ઢાન;
 મુગટ શીશ સોહામણો, તેહેની જ્યોત મુરજ સમાન. ૩
 માલા કંઠે લલકંતી, વનમાલા રલતી પાએ;
 મણિ માણેક રત્ન મુકતા, શોભા કહી નવ જાએ. ૪
 બાંહે અંગદ બેહેરખી, કટિ-મેખલા રણકાર;
 વસ્ત્ર ભૂષણ હરિ-પ્રસાદી, દીસે એ નિરધાર. ૫
 લલિત લોચન મધુર વાંણી, તિલક શોભિત ભાલ;
 આવે બાહે લોહાવતો, સખી અપલ નેણ વિશાલ. ૬
 એ કોઈ મિત્ર શ્રીકૃષ્ણજનો, આવ્યો ગોકુલ ગામ;
 સંદેશો કહી મોકલ્યો, સહી હશે મુંદર શ્યામ ! ૭

(વલણ)

મોકલ્યો મુંદર શ્યામ નિશ્ચે, મિત્ર નિજ મથુરા થકી;
 એહેવું વિચારીને મુંદરી, સરવ ઓધવને પૂછે નકી. ૮

કચ્છું ૧૬ મું

ઝોધવને વીટી રહી વજનારીજ,
વચન વિવેકી બોલે વિચારીજ.

“કોહો, કેમ આવ્યા ? કાહાં કાંમજ ?
કાંહાં વસો છો ? કોહો નિજ નામજ ?

૧

(હાજ)

નિજ નામ કહીએ, મરમ લહીએ, [પૂછે વજની નાર;]
અમ્યો જાણીએ છું મિત્ર, શ્રીકૃષ્ણના નિરધાર. ૨
શ્રીકૃષ્ણજીના પરમ વડલજ, અમ્યો માન્યું એમ;
એકાંત છે, સહુ કોહો અમને, કૃષ્ણ કુશલી એમ ? ૩
તમે નંદ જયોદ્ધા લાણી, શું મોકલ્યા છો ? વીર !
એણે પરમ વડલજ પિતા માતા, સુંદર શ્યામ શરીર.” ૪
ઝોધવ કેહે, “બાઈ ! મિત્ર હરિનો, મોકલ્યો તમ પાસ,
કુશલ દેહેવા આપણું જે, કંસ કીધો નાશ. ૫
સળલ સાંઈ કૃષ્ણજીએ, કાહાવ્યું છે મુજ હાથ;
કરી કરુણા કૃષ્ણજીએ, સંભારી સહુ સાથ. ૬
જવ માત્ર વિસામું નથી, કોઈ સખા ગૌ મોવાલ,
અહરનિશ વજની વારતા, તે કરે દીન-દયાલ. ૭

(વલણ)

દીન-દયાલ પ્રતે વજની, વારતા પ્રેમે કરી,
આવ્યાં યઈ એક રાત્ર મુજને, મોકલ્યો મુને શ્રીહરિ.” ૮

ક્રમ ૧૭

પછે મજ-વનિતા બોલે વાણુ,
 “ઓધવ ! તમારે ચિત્તવર બાણુ.
 નંદ જયોદા ધીરવણુ દેવાણુ,
 લેઈ સંદેશા આત્મા કેહેવાણુ ? ૧

(ઢાળ)

કેહેવા સંદેશા આવિયા, શું ન આવે સુંદર શ્યામ ?
 પ્રભા પોતાની વીસરી, શું રહ્યા મધુપુર ગામ ? ૨
 એહેને અમારે શી પૂરણ, નાતે સરખું બાણુ;
 વિસારી મજ, ગયો મથુરા, પરમ વલ્લભ પ્રાણુ ૩
 ત્રી પુરુષની પ્રીતને, સહુ સ્વાસ્થ્ય નિરધાર;
 અર્થ હોયે બહાં લગે, તારાં લગે વલ્લભ નાર. ૪
 જેમ બ્રમર લેઈ મકરંદ પુષ્પનો, તણી તતક્ષણુ બાણુ;
 વહી અન્ય પુષ્પનો પરિભલ એહેવા, તેહેની મનસા થાયે. ૫
 કેાણે પ્રભા પાલે રાણે પ્રેમે, કરે અહરનિશ સાહાયે;
 અરિષ્ટ દેખે રાણેથી, તો પ્રભા ઊઠી બાણુ ! ૬
 લોજંગ તન જેમ બાર છડે, નિર્ધની ગણિકા નાર,
 આચાર્યને વિદ્યાર્થી, જ્યારે વિદ્યા પામ્યો પાર. ૭

(વાણુ)

વિદ્યા પામ્યો પાર જ્યારે, આચાર્યને સહી તજે;
 ફલફલ-વંણુ તે વૃક્ષ દેખી, પક્ષી જન તે નહીં લજે. ૮

કથુ' ૧૮ મું

વિરહિણી બોલે ઠામ-પ્રજ્ઞલીછ,
 ઓધવ સાંભલે એ વનમાલીછ.
 ક્ષણ નહી રહેતો એ અમ ટાલીછ,
 મજને મેહેલી મથુરા પાળીછ. ૧

(હાજ)

પાળી મથુરાં પ્રભુ જઈ, તણ મજનો વાસ;
 જેમ દહન-વન હરણી તને, તેમ કથુ' શ્રીઅવિનાશ ! ૨
 વલો બર જેમ પરનાર ભોગવી, એને છાંડી જાએ;
 સૂકું સરોવર તને સારસ, જલ ભણી લે પલાયે. ૩
 અતીત આહાર લગે ઊભો, રહે ગૃહસ્થને દ્વાર;
 વયાં ઋષિ જેમ લેઈ દક્ષિણા, તને તેણી વાર. ૪
 તેમ એ કૃષ્ણછ ગોપિકાને, ગયા છોડી આજ;
 વિરહ-વ્યાકુલ થઈ વનિતા, ગઈ સધલી હાજ. ૫
 નિરૂલય થઈ ગુણ ગાયે ગોપાંગના, તણ શ્રેષ્ઠેવા હાજ;
 ઓધવ-પાખલ પરવરી, સહુ રહી વનિતા રાજ. ૬
 સ્વારથી એ કૃષ્ણ કાંમી, ગયો મથુરા માંહે;
 ઓધવછ ! હરિ તહિ આવે, શું રહ્યા વલગી ત્યાંહે ? ૭

(વલણ)

રહ્યા વલગી કૃષ્ણછ ત્યાંહાં, હવે અહીં આવે નહીં ?
 વિસારી અર્યો મુંદરી, એ સ્વારથી નિશ્ચે સહી ! ૮

કંઠુ ૧૯ મું

વિરહે પ્રજ્વલી અળલા ગોલેજ,
વચન વિવેકી અમૃત તોલેજ.
પ્રેમે તે હલટયો ગુણ સંભારીજ,
દેહ-સુધ ભૂલી મજની નારીજ.

૧

(ઢાળ)

અજનારની સુધ ગઈ દેહની, મેહેલી ઓધવ લાજ;
વિરહાનંદ-માંડાં રહી પીની, સમરી ગુણ મહારાજ. ૨
ગોલવા નહીં હવી અમરથ, વહે નમ્રજો નીર;
ત્યારે ત્યાંડાં એક અમર પ્રમટયો, સ્વામ તેહનૂં શરીર. ૩
પીત પદન સોહામણું, તે કરે બહુ ગુંગર;
વત્રી ઘાએ જાએ, થાએ નીચે, જાંડાં જીણી મજનાર. ૪
તે અમરને મખાંતરે, ઓધવ-પ્રતે કેહે વાણી;
સ્પર્શ ચરણ મા કર મધુકર !, રહે અલગો જાણી. ૫
મથુરાં તજી તે ચતુર નારી, કુંકમ કંજનુ જેહ;
માલા-તણે મકરંદ લેતાં, મૂછે લાગે તેહ. ૬
હવે ભૂપણ અમર તાહારો, સપત્નીને સંગ;
દેખાડવા તોરું વદન રાત, આવ્યો મજમાંડ ભૂંગ. ૭

(વલણ)

ગડીશ મા લાઈ ! રહે અલગો, જાણી તાહારી વાત;
ધર-થકી જેહેના ધણી ધૂરત, લલો કેમ હોએ ખાત ? ૮

કડવું ૨૦ મું

અળલા ગોલે મધુરી વાણુ,
સાંભલ લમરા ! ચતુર સુન્નણુ.
પ્રીતી તાહારી સઘલી વાતણ,
કૌનક-કપટી તાહારો વ્રાતણ.

૧

(ઢાળ)

વ્રાત તાહારો અરે લમરા ! કેનવ કપટી નણુ;
એક વાર પાઈ અધર અમૃત, હરી લીધા પ્રાણ ! ૨
ઠાકાર તાહારો ઘણો લ'પટ, ગયો મધુરા-માંહે;
નગર-નારની ચાતુરી, જોઈ રહ્યો મોહી ત્યાંહે. ૩
ધર-થકી ધૂતારઠો, કરી કપટ-લીલા નણુ;
નાહાનપણથી નેહ ખાંધ્યો, લલિત દોમલ વાણુ. ૪
યુવા થઈને ગ્રહું જોવન, રમાડ્યા અમ્યો રાસ;
સ્વારથીની પેરે કરી કૃષ્ણ, હવે ક્રીધી નિરાશ. ૫
નવી નાર દેખે ત્યાંહાં ઠરે, એહેવા લ'પટ હોએ જેહ;
લક્ષ્મી, શું જાણી એહેને, લજે નિત્યે તેહ ? ૬
એહેવાં મધુકર ! ચરિત્ર એહેનાં, શું કરે તું ગાન ?
એ ઘણા કાલનો કઠણ જનો, કપટ શામલ વાન. ૭

(વચણ)

કપટ શામલ વાન એહેનો, ગૃહે સગો સમંધી કે નહીં;
એહેને જે કે રહ્યો સેવી, ગૃહસ્થાશ્રમ મેહેલ્યા સહી ! ૮

કહતું ૨૧ મું

ધર થકી એવા સનતકુમારણ,
ગૃહસ્થાશ્રમનો નહીં વેહેવારણ.
એહેના ગુણને લાગ્યો જોહણ,
માણસ-માંહાંથી ટાલ્યો તેકણ.

૧

(છાંજ)

માણસ-માંહાંથી તેહ ટાલ્યા, તે ફરી ન પામે દેહ;
સંસારનાં મુખ ન જાણે તેહ, જોહેને એ-શું સ્નેહ. ૨
અમ્યો ત્યાંહાં ગૃહ રહ્યાં માડી, ઝૂઝું પણ દિન રાત;
એ કૃષ્ણજી મોહની કાળી, વિસરે નહીં વાત. ૩
અરે મધુકર ! તું રાયની સી આગળ, જઈ કર ગાન;
તાહારું પાંછયું આપશે, તું મગશે જે દાન. ૪
અનેરી સી જે કો એહેને, સાહામું જોશે તેહ;
સંસારનાં મુખ મૂકશે, વશ થશે એહેને દેહ. ૫
લક્ષ્મી એહેની દાસી, થઈ કરે મેવા ચરણ;
ખીજે કહીં નહીં જવા પામે, ગયાં જોહેને શરણ. ૬
એ પ્રમર ! અમ શિર ચરણ મેહેલી, નૃત્ય કરે કોણ પીત ?
મુજ મનાવા મુખ ગાન કરતો, કપટની શી પ્રીત ? ૭

(વલણ)

કપટની શી પેર ? પ્રમર !, ચાતુરી શીખ્યો કાંહાં ?
હવે અમ્યો એહેની, વાહીને જાઉં જૂલમાંહા. ૮

કંઠુ ૨૨ મું

મેહે-સંતાપી મજની નારીછ,
 દુઃખ મન પામે સ્નેહ સંભારીછ.
 સ્વજન મંભાડ્યાં અમને વિસારીછ,
 જહુ-કુલ-માંડાં કીરત વધારીછ. ૧

(ઢાળ)

વધારી એણે કીરત જઈને, મડ્યો જહુ-કુલ-માંડે;
 મુંદર નારી નગરની જોઈ, રહ્યો વલગી ત્યાંડે. ૨
 અમ્યો કુલ આહીરડાં, કાંઈ નવ લહું, સરલ સલાવ;
 નગરનારી. અતુર ખ્યારી, જાણે નાના લાવ. ૩
 તેહેને લાવે રહ્યો મોહી, વિસારી મજનાર;
 માંડ મધુકર મોઢ્યો, કરી કપટ નંદકુમાર. ૪
 એ નંદનો ગોવાલીઓ, ભલો થઈ બેઠો ચાલે;
 મંદાવન ગઈ ચારતો, સહુ રાખતા એહની લાલે. ૫
 અમ્યો સ્વજન સહુનો સ્નેહ મેહેલી, ભજ્યાં એહેનાં પાએ;
 તો કાહાન મધુકર મોઢલે, દુઃખ દાખવા એ ન્યાયે ? ૬
 પ્રથમ પ્રોઢી પ્રીત કરીને, પ્રોગર દાઢ્યાં કાહાન;
 કાલા સઘલા હોએ ફૂડા, કપટ સામલવાન. ૭

(વલણ)

કપટ શ્યામલ વાન નિશ્ચે, અહિ પથપાન કરાવીએ;
 ક્ષણ-માંડે ખીછ કચેલી પ્રીત, ઘણું લાડ લડાવીએ. ૮

કંઠુ' ૨૩ મું

નિદા-સ્તુતિ ત્યાંહાં વિરહિણી બોલેજી,
કપટી એહેવો નહીં કૃષ્ણ તોલેજી.
કંઠુ હુંદે તે કાંમિનીનૂં જાણીજી,
નિશ્ચે મનમાં મધુકર આંણીજી. ૧

(ઢાળ)

નિશ્ચે મનમાં આંણી મધુકર, સીન્જિતની ચે પેર;
સરવસ છાંડી હરિ જાળે, કાં ન લલ્લો બીજે મેર ? ૨
તે તજી અમને, ગયો મધુપુર, કપટની કરી પ્રીત;
અનાથ અજલા હાથ મૂકી, જીવું કેહી રીત ? ૩
પ્રાણ પૃથ્વી પડ્યા બેહુ, હું કંઠુ' કોણ ઉપાએ ?
કૃષ્ણ-પાએ કેમ રહું ? એમ જીવ દુઃખીઓ યાએ. ૪
સી-ન્જિતનું એ પારખું, તેહેને દયા નહીં દુષ્ટ દેહ;
એણે પાન કરતાં મારી મારી. કંઠુ નિરૂદ્ધ એહ. ૫
ભૃગુ-વંશ-માંહે અવતરી, પરશુરામ વિક્ષાત;
કંઠુ ફૂર એણે કરમ કીધું. મારી નિબ્રાંતની માત. ૬
અપર માતાનો અંત કીધો, કથું મોટું કરમ;
હત્યા નહીં ધરી હમ્યા-માંહે, એહેવો રાખ્યો ધરમ. ૭

(વલ્લ)

એહેવો ધરમ તહીંએ રાખ્યો, કથા એહેની છે ઘણી;
' રામ-અવતારે દગી ગ્રીતા, કથા સાંજલ તેહે તણી. ૮

કંઠ્યુ' રહ મુ'

ત્રેહની વેધી જોલે જાલીલ.

મધુકર ધૂરત એ વન ચાલીલ.

શ્રીને લોભે ચાલ્યા ત્યાહેલ,

જન જનકનો પ્રારંભ જાહેલ.

૧

(ઢાળ)

જાંહાં જન માડ્યો જનક રાજ, ગયા વેગે રામ;
 કંઠ્યુ કેદંડ ક્યુ' કટકા, શ્રીજિત મુંદર શ્યામ. ૨
 મુંદર પાંખ્યા મુંદરી, લેઈ ગયા વન-મૂઝાર;
 ત્યાંહાં શૂર્પનખાનુ નાક વાડ્યુ', એહેવો દુષ્ટ અપાર ! ૩
 વિહાર કરતાં વન વિખે. એક સગે રાવણ-દુષ્ટ;
 શ્રીતાલને હરી ગયો, એહેવો લંકાપતિ પાપીઝ. ૪
 શ્રીજિત હીડે શોધતો, રીંછ-વાનર-શું કરે પ્રીત;
 વણ-અપરાધે વાલી માયો, કરી એહેવી રીત. ૫
 મુગ્રીવની સ્ત્રી વાલવાની, અપાવી તત્કાલ;
 પછે પાંચ વાનર મોકલ્યા, તેણે સીતા લેવા ભાળ. ૬
 સાહેર બાંધ્યો પાજ પાહાણે, વાનર-સૈન્ય સંઘાત;
 રાવણ મારી, રાજ તેહેનું, આપ્યુ વિલીખણ બ્રાત. ૭

(વધણ)

વિલીખણને રાજ આપી, શ્રીતા વાળી લાવીઆ;
 પછે તેહેનો ત્યાગ કીધો, જો રાજ પોતે પામીઆ ! ૮

કુલ્લું ૨૫ મું

મધુકર કાલો મોહંતી બલેલ,
પાશ નાખીને તો પરવશ આંલેલ.
રનેહ સ્વજનનાં સરવ મૂકાવેલ,
ભવ સુખ મઘલાં બ્રાત તબવેલ. ૧

(ઢાળ)

તબવે સુખ સકલ ભવનાં, વસાવે વંન મધ્ય;
એહેને જે કોઈ આશર્યા, તેહેની ગઈ ભવની રિધ્ય ! ૨
પ્રીયમત સરખા રાજ મેહેલી, ગયા અરણ્ય મુંઝાર;
નાના અન્નનો ત્વાદ મેહેલી, કરે વન-ફલ આહાર. ૩
એહના ગુણને રહી લાગી, લક્ષ્મી સરખી નાર;
મોહનીએ વશ કરી રાખી, મન વસ્ત થહી મોરાર. ૪
એહેના ફંદ-માહે પડે જે જન, તજે સુખ મંસાર;
સ્વજનાદિકથી વિરક્ત થાએ, બાએ અહંદાર. ૫
જદપિ અમ્યો એમ બાંણું છું, પણ મેહેલ્યો એ નહીં બાએ;
ગૃહસ્થી છું, પણ ભવ-તણા સુખ, હલાહલ તે થાએ. ૬
નગરનારી મોહ પામી, કેમ મેહેલશે પરિવાર ?
પણ મધુપ ચેને ગુણેથી, સુખ ચૂકશે સંસાર. ૭

(વલણ)

સુખ ચૂકશે સંસાર મરવથા, એહેને ગુણ તે તત્ત્વે કરી;
દુસ્તર માયા કૃષ્ણુલ, કેમ જિતરે ભવ-નિધિ તરી ?

કહતું ૨૬ મું

શ્રી-જિત-કેરો એહ પ્રકારણ,
સ્વારથ-વેલા વલ્લભ નારણ,
સ્વાદ લેઈ જેમ મધુકર જાણેણ,
શ્રીકૃષ્ણજીનો એહેવો ન્યાણેણ. ૧

(ઢાળ)

ન્યાએ એહેવો કૃષ્ણજીનો, પ્રથમ કરીને પ્રીત;
મધુર વચને મોહ ખમાડી, કરે એહેવી રીત. ૨
જેમ વ્યાધ વનમાહા ઘટ વાએ, મૃગણી મોહે નાદ;
પછે તેહેનો પ્રાણ લીયે, હયા મેહેલી પ્રમાદ ૩
આપણ મેહેલ્યાં જીવતા તે, લાલ માનો નાર;
કામીજન તે કહણ હોએ, હયા નહીં તેહેને દાર. ૪
વલી દાન આપે કાગને, પછે લક્ષ કાળે જેમ;
કણકા મારે કણકતો, કૃષ્ણજીએ ક્રીધૂ તેમ ૫
બલિ બાપડો જમ કરી યજતો, જઈને જામ્યૂ દાન;
કપટ કરીને હેતરયો, ધરી રૂપ વામન કાહાન ! ૬
મધુર રસનાં વચન કોમલ, નાના-વિધના રંદ;
પાશ નાખી કરે પરવશ, એહેવા શુણ ધણા ગોવિંદ. ૭

(વલ્લભ)

એહેવા શુણ ગોવિંદના, એહેના પાશથી છટે નહીં;
કાલા મધલા હોએ ફૂડા, કપટ-ભંડારી સહી. ૮

કહતું રહ મું

મજની ખાલી ખોલે વાણીજી,
મન હરી લીધાં સારંગયાણીજી.
અમ્યોને વિસારયાં નંદકુમારજી,
એણી પેરે વિલપે મંજની નારજી. ૧

(ઢાળ)

મજનાર વિલપે, નીર ભરીયાં, નયણે આંસુ-ધાર;
કૃષ્ણજી શું સંભારે?, આહીરડાં અમ્યો નાર! ૨
ત્રધણલોક જેહેને વશ વરતે, રામા હૃદયા-મૂખાર;
ભૂર અમ્યો ભરવાડીયાં, કેમ સંભારે મોરાર? ૩
એહનાં રૂપ ગુણ લાવણ્ય દેખી, મોહે ચૌદે લોક;
એહેના ગુણને આશરે, તેહેનો ગયો ભવનો શોક. ૪
અહો એહેને ગુણે લાગી, રહૂ છૌં મજનાર;
અહો ફાસી છું જડનાથજીની, તે જીવન ભુગદાધાર. ૫
કાઈ જીગરયું અમુને તથી, પ્રભુ હવે બને દયાલ;
તે ક્યાંહાં ગયો રે? મધુકર!. થયો કઠણ એ ગોપાલ. ૬
એ ભાગ્ય ઉઘાં અમ તણાં, તે કઠણ થયા મજરાયે;
દલવલતી તજી ગયા મધુકર, વશ્યા મથુરાં-માહે ૭

(વલણ)

વશ્યા મધુપૂર કૃષ્ણ જઈને, કઠણતા અમ-શું કરે?
દયા જ્યાહાં ગઈ કૃષ્ણજીની!, નારી નયણે જલ ઝરે. ૮

કહતું ૨૮ મું

શુકળ કહે સાંભલ રાગેળ,
મેહે ગોપીનો કહ્યો નવ બગેળ.
ભમરો ભમતો આઘો બગેળ,
વસી ફરી આવે વ્રજ-વધૂ માંહેળ. ૧

(ઢાળ)

વ્રજ-વધૂ-માંડાં ફરી આવ્યો, વદે વલતી નાર,
આશકા જઈ આવ્યો મથુરા, મોકલ્યો મોરાર. ૨
આપ ઠાજ શું મોહ એહેને, લાવો કાંઈ સંદેશ;
‘ પધારો [ઢેહે અંગના], તક્ષો મોકલ્યા પરમેશ. ૩
આવો ચરણ જુહારીએ, તક્ષો ફૂલ બદલવાએ;
મધુપને ઘણું મોહોવ દીધું, ભલે વીધી સાહે. ૪
કોહો ને કહાવ્યું કૃષ્ણનું, સંદેશો હોએ નેહ;
આ કહો ને તે આપીએ, દુઃખ કાપીએ અમ દેહ. ૫
કાંઈ મધુકર ! અમ કને, રખે રાગતો સંદેહ;
ને માગ્યો તે આપશું, ઘણું વલ્લભ હરિજન તેહ. ૬
ઢેહે રે મધુકર ! મિત્ર હરિના, કુશલ કૃષ્ણ પ્રકાશ ?
સાંભલતાં મુખ ઉપને, તું પરમ હરિનો દાસ. ૭

(વગથ)

તું પરમ હરિનો દાસ મધુકર !, કુશલ કૃષ્ણનું કેહે:
શુરુ કુલ લણી, તે પધાર્યા પ્રભુ મુખે મધુપુર-માંહે રેહે. ૮

કંઠ્યું રહ મું

વળ-વધૂ પૂછે સરળ સમાચારજી,

“ક્યારે સંભારે વજની નારજી ?

નંદ જશોદા જતુની તાતજી,

ક્યારે કરતા તેહેની વાતજી ?

૧

(ઢાળ)

ક્યારે કરતા વાત વજની, જીવન પ્રાણુ—આધાર;

તમેયો ત્યો છો નિકટવર્તી, ઓધવજી ! નિરધાર. ૨

ઢોહોજી ક્યારે આવશે, એ કુંજર નંદનો જોડ ?

એકાંત જે હોયે કહ્યું કૃષ્ણે, ઢોહો . મધુકરે તેહ. ૩

અખલાન—તનયા પરમ વલ્લભ, રંગે રાંતી નાર;

ક્યારે ઢોહો સંભારતા તેહેને, સુંદર નંદ-કુમાર ? ૪

ભોર-પીંછનો સુગટ મોહન, શુંજ વળી વનમાલ;

વાંસળી . જે પરમ વલ્લભ, સંભારે શું દગ્ગાલ ? ૫

સુંદર તટ જમુના-તાલું, ને સુંદર વૃંદાવન;

મૃદ્ય-વોહોણી દાસડી અક્ષો, સંભારે પ્રભુ મન ? ૬

વજવાસી ક્યારે સંભારે ?, ગૌ-વૃંદ વલી ગોવાલ ?

ગોવરધનનાં શિખર સુદર, સુંદર મુંજ વિશાલ. ૭

(વનજી)

સુંદર મુંજ વિશાલ મધુકર ! મોહનજી ક્યારે સંભારે ?

પ્રેમે પૂછે પ્રેમદા, તે મધુપને મળાંતરે. ૮

ક્રમ ૩૦ મું

અથજ જોઈ ઓધવ વીરજ;
ગોપી પ્રશંસા જોલે ધીરજ,
ભક્ત અનોપમ મજની નારજ,
એહેના પુન્યનો કહીંએ ન પારજ.

૧

(ઢાળ)

પ્રેમદાના પુન્યનો, નહીં પાર જાણી મન;
હૃત કહે સરવ ગોપિકાને, “તમે સ્ત્રી ધનધન ! ૨
ભાગ્ય-નિધિ તમે ભામની, જે અહો નિશ્ચે પ્રભ;
ચૈત્ર લોકે પૂજ થઈ, તમે તજ્યાં સઘલાં ભરમ. ૩
એક પરમેશ્વર વિષે, મન તમારુ નિરધાર;
પિતા માતા પુત્ર બ્રાતા, તજ્યો સ્નેહ પરિવાર. ૪
જેગ જપ તપ જગન તીરથ, દાન મત વક્ષી ધ્યાન;
તેણે તે ફલ પાંખીએ, તે તમ્યો પામી કાંકાન ! ૫
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય યોગે, જન્મ મરણ દુઃખ જેહ;
પ્રેમદા તહો સુખે પામી, થઈ નિરમલ દેહ. ૬
જેગેશ્વરને ફલંભ હરશણ, તહો પામ્યાં નાર;
સકલ તત્ત્વનુ તત્ત્વ તે હરિ, અરણ સારોદાર. ૭

(વળ)

હરિ અરણ સારોદાર પામ્યાં, તહો નાર સૌભાગ્યણી;
સૌભાગ્યનો નહીં પાર જેહેને, વાહાલો થયો વૈકુંઠ ધણી. ૮

ક્રમ ૩૧ મું

ઓધવ બોલે વચન વિચારીજી,
“ભાગ્યનિધિ તે તહો મજનારીજી.”
સ્થિર જીવિ નિશ્ચ એક તમારીજી,
ચરણ પ્રભુનાં રહી ઉર ધારીજી.

૧

(ઢાળ)

ઉર ધરી રહી, હરિ-ચરણ પ્રેમે, કૃષ્ણજી-શું રનેહ;
લૌકિક વૈદિક દીધું છાંડી, ભક્ત્યા ભગવંત જેહ. ૨
કૃતકૃત્ય થયો સંગ તમારે હું, ભાગ્યનો નહી પાર;
સત-સમાગમ પરમ દુર્લભ, નિશ્ચ જાણો નાર. ૩
દશ્યો ગોપી ! તમારી તે, તે કહી નવ જાણ્યે;
પ્રભુએ મજ હું મોકલ્યો, તે કરી માહારી સાહાયે ૪
પ્રભુ કને હું એહ જ માગું, વૃન્દાવન મૂઝાર;
તૃણ વૃક્ષ વડલી શુદ્ધ માહારો, હોયે અહીં અવતાર. ૫
એ ગોપિકાની ચરણની રજ, લાગે માહારે અગ;
પાપ જાણે જન્મનાં, તે સાધુ જનને સંગ. ૬
જે ગોપિકાએ વેદ લોક ને, કુકુંભ મારગ જેહ,
સરવ છાંડી પરમેશ્વરને, ભક્ત્યા ચરણ, મુખ તેહ. ૭

(વલણ)

ભક્ત્યા ચરણ, મુખ સરવથા, તે જીજ્ઞાં કાંઈ જાણે નહીં,
પરમ ભાગ્યે ગોપિકાનુ. ! ” ઓધવ જેમ બોલ્યા સહી. ૮

કહ્યું કર મું

ઝોધવ ઝોટ્યા ધરિ હરિ—ધ્યાનછ,
તમ્યો વ્રજ ગોપી પુણ્ય-નિધાનછ;
હૃદયા તમારે હરિ ગુણ-આનછ,
જિહ્વા જપે તે ગોવિંદ રામછ. ૧

(હાજ)

જિહ્વા તે ગોવિંદ જપે અહરનિશ, હૃદે હરિનૃ ધ્યાન;
માયા સકલ મળલ ત્રોડી, વાહાલો કીધો કાહાન. ૨
શ્રીમુખે જે કહ્યું છે તે, માંભલજે વ્રજનાર;
તમ થકી હુ નથી વેગલો, ક્ષણ એક તે નિરધાર. ૩
જેમ અવનિ ઉપર વૃક્ષ નાના, પૃથક્ તેહેનાં નામ;
થકુ મહી-થકી નહી વેગલો, તેમ સહી આત્મારામ. ૪
વળી નદી નાહાની મલી આવી, અંતે સિંધુ-મૂઝાર;
તે કૃષ્ણછ અલગો નથી, સહુ મલે ત્યાંહાં નિરધાર. ૫
તમારે હૃદે હુ રહ્યો ને, માકારે હૃદે તમ્યો નાર;
તમ્યો જૂઓ વિચારી, દ્રંદ વારી, નથી અલગો લગાર. ૬
જેહેવો હૃદયા-માહે શ્રદ્ધો, તેહેવો બાહાર ભીતર જાંણ;
આતગો લેઈ કાં કર્યો અંતર, જાન પામે હાણ. ૭

(વધણ)

જાન-પામે હાણ નિશ્ચે, વિચારો વિનતા ! તમ્યો;
ગુરુ ઇચ્છાએ જ્યાં વે વિચરશે, ત્યારે દેખશે સર્વત્ર તમ્યો. ૮

કહ્યું ૩૩ મું

ઓધવ યોલ્યા, સાંભલ નારજી,
શ્રીમુખનો તાંહાં એહ વિચારજી;
કહું છું કૃપાએ નંદ—કુમારજી,
તમથી અલગો નહીં હું લગારજી ૧

(હાજ)

લગીર રહું નહીં વેગલો, જો રહ્યા છું મધુપુર મધ્ય;
આત્મ-દૃષ્ટે નિરખતાં, સહુ થશે તમને સિદ્ધ. ૨
અલગા-સ્થકા ત્યાંહાં રનેહ સળલો, દિન દિન તેહેનો લક્ષ;
તીવ્ર ધ્યાને અનુભવે, તો પામીએ પરતક્ષ. ૩
ઈયલ લમરી નાર થાશે, ગાતાં શુભ-મૂઝાર;
વિચરશે નહીં વેગલાથી, ફરના શુભ સાર. ૪
પાસે-થકા તે પ્રેમ પાછો, વલે નિશ્ચે જાંણી;
તીવ્ર ધ્યાન ને કાલે પાડે, પામશે નિરવાંણ. ૫
પછે નિશ્ચે સમીપનું મુખ, લોગવો દિનરાત;
એણે અનુભવે નથી વેગલો, શું વલગો મિથ્યા વાત ? ૬
આત્મ જ્ઞાનને અનુભવે, એમ કહ્યું છે મજનાથ;
તમ-થકી હું નથી વેગલો, હું મંદા છું તમ પાસ. ૭

(વલણ)

સદા છું તમ સાથ સુંદરી !, એક ક્ષણ અલગો નથી;
આત્મજ્ઞાનને અનુભવે, જુઓ શુભ-દૃષ્ટે અમી. ૮

કરુ' ૩૪ મું

મજ—વધૂ જોલે, સાંભળ વીરજી,
હરિના હૃદેનું પ્રીઈ' હીરજી;
આપણપાને ભાગ્યે—સંભોગજી,
ઓધવ ! અમ્યોને કાહાવે ભોગજી. ૧

(હાળ)

ભોગ કાહાવ્યો કૃષ્ણજીએ, પ્રીઈવે તું જ્ઞાન,
પૂછે તેહેને કોહો ઓધવ, એ નહીં અમને જ્ઞાન. ૨
હાથથી હીરો હરાવીને, કાચ લીએ કોએ ?
ખાંત મેહેલો ખાત હરિના, અમ થકી નહિ હોએ. ૩
હરિ રૂપ ગુણ લાગી રહ્યું મન, જ્ઞાન આવે આજ;
પ્રત્યક્ષ મેહેલી કૃષ્ણજી, ને મૃગજલતું શું કાજ ? ૪
અતિ ઉત્તમ કહ્યું તમે ઓધવ, એહેલું બાણું આપ;
અમારે તો અંગ સઘલે, રહ્યો કૃષ્ણજી વ્યાપ ૫
જ્ઞાન ભોમનો હામ નહીં કહીં, રાખીએ લેઈ કાહે ?
ખીચું જીવત બાણું નહીં, પ્રભુ રહ્યો હૃદયા—માહે ૬
મજ તજી, મથુરા કસ માયો, મેહેલીયા મા ને બાપ;
ઉઝસેનને રાજ આપ્યું, ભણ્યા વિદ્યા આપ ૭

(વવણ)

ભણ્યા વિદ્યા આપ ઓધવ !, સમાચાર તમથી લહ્યા;
વારુ થયું એ આજ વીર, મંદેશા હરિના કહ્યા. ૮

કહવું : ૫ મું

એક એમ બોલી વીજની નારણ,
“પ્રભૂએ કીધી આજ અમ સારણ;
સ્વજન મલીને શ્યામા સુખણ,
ભોગ તે એ કાહાવ્યો અમને શ્રીમુખણ.” ૧

(૬ાજ)

શ્રીમુખે અમને ભોગ કાહાવ્યો, ભોગ ” નગરની નાર;
એક કહે “અમ-શું જેમ ઠરે, તેમ ઠર્યો તારાં મોરાર.” ૨
એક કહે, “એમ મધુર વચને, હરે માતુનીના મન;
પરપંચ કરેવા આણુશે, ચિત્ત-હરણ જુગ-ભવન. ૩
ચતુર નારી નગરની તે, કટાક્ષ પૂરી બાણુ;
કામકૃદ આચાર શે, ચિત્તગ્રહણ કેમલ વાણુ.” ૪
એક કહે “અમને સાલારે, શ્રી મલા-માહાં ગોપાલ;
કયારે કહે મજવારતા, કેા સંભારે મજ-ખાલ ?” ૫
એક કહે, “સર્વાંગ સુંદર, નગર ફેરી નાર;
સરખાને સરખું મળ્યું, એ ચતુર નંદ-કુમાર ! ૬
ભરવાડા નારી ગ્રામવામી, મહીઆરી ભૂર;
લજ્જા પામ્યો લાછ માહે, કેમ સંભારે જહુ-શૂર ? ૭

(૫૧ણુ)

શું સંભારે જહુ-શૂર મજને, આપણે ગુણ એકો નહીં;
આપણુ-માહા નહી ચાતુરી, નેહ દેખાડે નાગરી સહી” ૮

કહતું ૩૮ મું

અળસા જોલે કામ-પ્રજલીલ,
“કૃષ્ણ-કથાને મેહેલો ટાલીલ;
આશ હવે મૂકયે સુખીયાં થાશેલ,
મેહેલાં થાશે ને શુભ ગાશેલ. ૧

(ઢાળ)

ને શુભ ગાશે કૃષ્ણલના, થાશે ઘેલાં નાર;
ફાકટ ફાંફાં શાં કરે ? મુખ ચૂકશે સંસાર. ૨
કેડ મેહેલો કૃષ્ણલની, થશે સુખીઆં આજ,
આત્મા-સુખને પામશે, શું આપણું એહેને કાજ ? ૩
કાહાડો હેએ-થકી હેલી !, રામકૃષ્ણની વાત,
શ્રીકૃષ્ણલ નથી મંભારતા, લ્યો મિથ્યા માથે મીત ! ૪
આશ મેહેલી નિરાશ થાઓ, મા લાઓ હરિ-શું મન;
સંસાર-સુખ હરિ પામશે, કાંઈ ઘેર પ્રીછો શૂન્ય. ૫
એમ કેહે ઘણું બહીએ પણ, ભગત હરિ શુભવંત;
એહના રૂપને મન સહુ લાગી, નિશ્ચે લલચે અંત ૬
મજ રહી જે જે કરી લીલા, સંભારે-શુભ કરમ;
દૃષ્ટ. આગલ દેખીએ, નિત્ય લડસડતો પરિબ્રહ્મ. ૭

(વલણ)

પરિબ્રહ્મ આગલ ઇંદ્ર દીસે, મેહેલીયે કેમ કરી ?
નિશ્ચલ મન તોં શુભ ગ્રહી, કેહે જોધવ-નાજિધ સુંદરી ૮

કંઠુ' ૩૯ મું

અળલા બોલી, “ઝોધવ વીરજી,
અહૂં મન, નિશ્ચલ સાંમ-શરીરજી;
કીડા-સ્થાન ગોપી દેખાડેજી,
ઝોધવજીને પ્રીત પમાડેજી. ૧

(હાજ)

પમાડે તે પ્રીત ઝોધવ, દેખાડે સ્થલ તેહ;
“આહાં રમાડયાં અહો રાસ વાહાલે, પૃથક કીધા દેહ. ૨
વાહાલે આંહી ગૌ આસ્તો, સહુ સખા લેઈ ને સાથ;
ચોરલી નાદ વખડતો, આંહાં કીડા કરતો નાથ. ૩
દાવાનલ બે વાર પીધો, “તોડ્યો ગોવરધન;
સખા સહુ મંડલી કરીને, કરતા આંહાં ભોજન. ૪
આંહાં અમારાં ચીર હરી, નાચ્યો કાલી નાગ;
આંહાં અઘ બકાસુર અત્ય કીધા, કિથાખ્યો છે ઈંદ્ર-ભાગ. ૫
આંહાં ભોજન કરતાં ધ્રુવા આવી, હયાં વછ ગોવાલ;
કૌતુક કરી સહુ ચરાચુ, એહેવો હીનાનાથ દયાલ. ૬
વન-ધાતુ લઈ અંગ ચિત્ર કરતા, ઉત્તમ નટવર વેપ;
લગ્નડતો લીલા કરે, બેલડી સોહે શેષ.

(વલ્લભ)

શેષ સોહે બેલડીએ, એમ કીડા કૃષ્ણજી કરતા ઘણી;
તે લીલા ક્ષણ નહીં વિચરે, જાણે કરે આગળ અમ તણી. ૮

૬૪૩૦ મું

(રાગ ગમકી)

રનેહ ગોપીનો ઓધવ નેઈછ,
 અચરજ પામ્યા સહુ મન મોહીછ;
 અફભુત દીઠી ગોપીની ભક્તિછ,
 રનેહની સઘલી ભણી ભુક્તિછ. ૧

(ઢાળ)

ભુક્તિ ભણી રનેહની, આરત જૂ ગોવિંદ;
 ધન ધન જન્મ એ ગોપિકાનો, ભરમ ભાગ્યે દંદ. ૨
 કૃતકૃત્ય રહું આ કાંમનીના, સંઘ સઘલા જેહ;
 હરિ પામવા થથ વેદ બોલે, રહ્યો અલગો તેહ. ૩
 ઉત્તમ જન્મ શા કાજનો, ને હૃદે નહીં હરિરામ ?;
 ધન ધન દાસ આહીર અળલા, કયો અંગ સંગ રયામ. ૪
 કુલ, કરમ, ધરમ, આચાર, લજ્જા, સ્વજન મેહેલી સરવ;
 એ કૃષ્ણ સાથે રનેહ સળલો, કૃષ્ણ મોટું પરવ. ૫
 ચૌદ-લોક-પૂજ્ય થઈ તમો, ધન્ય વ્રજની નાર;
 તમારે દરથણે માહારો, સક્ષણ થયો અવતાર. ૬
 મહાતુલાવને પરમ દુર્લભ, પામ્યો સહેજે બલાવ;
 તમ રંગે માહારું કાજ સચું, મન થયું દઢાવ. ૭

(વલણ)

દઢાવ તે મન થયું માહારું, ઓધવછ એમ ઓચરે;
 અહોરાત્ર શુણુ ગોપિકા ગાતી, કાણુ નહિં હરિ વિસરે. ૮

ઓધવ વીરે હું મત વારીશ,
પ્રેમે પ્રણુમી મજની નારીશ;
તમ ચરણ-રજ પાવન ચાઉંશ,
તમ દરશણથી પાપ મૂકાઉંશ.

૧

(ઢાળ)

‘પાપ મૂકાઉં,’ કહી ચરણ લાગે, કૃતકૃત્ય માહારો દેહ;
ચરણ-રજથી દ્વિત-દશા જાએ, કૃષ્ણ-શું હોએ સ્નેહ. ૨
બાઈ ! તમ્યો જ્યમ હરડે સેવી, શમાવે સહુ રોગ;
તેમ તમ્યો સેવો કૃષ્ણશ, ને પામ્યાં સુખ સંજોગ.” ૩
ઘણા દિન ત્યાંહાં રહ્યા ઓધવ, અહરનિશ કૃષ્ણ-કથાય;
એક ક્ષણ તે લહી સરવે, પછે માગે વિદાય. ૪
આશીશ દેઈ વિસારશે મા, ગાઓ ગુણ ગોવિંદ;
નંદ જયોદાને ચરણ લાગ્યો, ગફગફ મન આનંદ. ૫
“હરિ હશે જોતા વાટડી, આજ્ઞા આપો માત;”
ઓધવ સરવે પૂજ્યા, પ્રભુજનો જાણી બ્રાત. ૬
“કોહો, કૃષ્ણ કયારે દેખશું ?” વહે નયણે જલ-ધાર;
ગફગફ ઠઠે થાએ ગોપી, સખલ સ્નેહ નરનાર. ૭

(વક્ત્રુ)

સખલ સ્નેહ નરનારનો, તે ગફ ગફ કંઠ થાએ સહુ,
જાતા સહુનો શ્રવ જાએ, ઓધવ મજ વાહાલો બહુ. ૮

(અથ પદ, રાગ ગોડી)

વ્રજવાશી ટોલે મલ્યાં, તાંહાં ઓધવ માગે આયે રે;
 “કૃષ્ણજી ભેશે વાટડી, હું રહ્યો ઘણો તંમ પાત્રે રે. ૧
 ગદગદ કંઠે થાએ ગ્રહુને, નયણે ગલે વ્રજનાર રે;
 “ઠાહો કૃષ્ણજી ક્યારે દેખશું, માહારો જીવણ પ્રાણ-આધાર રે? ૨
 ભેહને જે વલ્લભ હતું તે, મલાંજી મોકલે શ્યામ રે;
 ‘ઓધવ, હરિને આપણે, કરજો દંડ-પ્રણામ રે. ૩
 ઘણું શું કહીએ? ઓધવજી!, તમ્ને કેહેજો માધવ વીર રે;
 પ્રાણ અમારા હરિ કને છે, સૂનું આંહાં શરીર રે. ૪
 જલ વિના જેહેવી માછલી, ચંદ્ર વિના જેમ રાત રે;
 દિનમણિ પાખે દિવસ જથા, સુર વિના જેમ વિકાત રે. ૫
 હંસ વિના સરોવર શોભીએ, જેમ મણિ વિના મુક્તાહાર રે;
 દીપક વિના જેમ મોટાં મંદિર, શાંભિની વિષ્ણુ ભરથાર રે. ૬
 શ્રવણ વિના શીશ જથા, પંખી જેમ વિના-પાંખ રે;
 ફલપત્ર વિના તે વૃક્ષ જ શાને, પાંપેણ વિના જેમ આંખ રે. ૭
 રાજા પાખે પ્રજા થઈ, વૃક્ષ વિના જેમ વેલી રે;
 ન્યાય જથા તે ધરમ વિના, કૃષ્ણ વિના વ્રજ તેમ ગેહેલી રે! ૮
 ઓધવ કેહેજો વિનંતી, જેમ આવે સુંદર શ્યામ રે;
 એક વાર ગોકુલ આવણે, ફરી જાણે મથુરા ગાંમ રે. ૯
 તંમ વિના વ્રજને કો નહી, તું વ્રજનો પ્રાણ આધાર રે;
 સરવસ વ્રજનો શાંભલો,” એમ વિનવે વ્રજની નાર રે. ૧૦
 અન્યો અન્ય આતુર થઈ, વિષ્ણુ-ભક્તની કીધી વિદાએ રે;
 કૃષ્ણજી જાતાં જેમ થયું, તેમ ઓધવ જાતાં થાએ રે. ૧૧
 મેહે-વેધી ગોવાલણી, તેહેનું થરથર ધ્રુજે અંગ રે;
 ગદગદ કંઠે નયણ ઝરે, ને ગાત્ર થયાં સહુ લંગ રે! ૧૨

ઓધવજી રથે ભેમતાં, તે કાંમિની વ્યાકુલ થાયે રે,
સુંદરસુત કહે ઓધવજી, રથે ભેસી મધુપુર જાયે રે

૫૬ પૂરણ. ૧૩

∴ ક્રુ. ૪૨ મું

ઓધવ આદ્યા મધુપુર જાયેજી,
મજવાસીને / લાગી પાયેજી;
શુભ ગોપીના ધરતો ધ્યાનજી,
મથુરાં આબો જાહાં ભગવાનજી.

(ઠાળ)

ભગવાન ચરણે રહ્યો આવી, કયાં કેટિં પ્રણામ;
મજવાસીની ભેટ સધલી, આગલ મેહેલી શ્યામ. ૨
“સ્વામી! ગોપિકાનો સ્નેહ સળલો, શી કહું તેની વાત ?
હૃદયે નહીં વિસરે, કણ એક જનુની તાત. ૩
કીડા-સ્થલ જોઈ તમ તણાં. તે વિકલ થાયે નાર,
‘ઓ કૃષ્ણ આવે વેણ વાતો, ગૌ ગોપ મુઝાર!’ ૪
ગૃહ-કર્મ મુખ સંસાર મેહેલી, પુત્ર પતિનો સ્નેહ;
મંન્યામિની સધી સહી, સંમાર-ત્યાગી તેહ. ૫
ધણાં ઠાઠાડા મજ વસ્યો, પણ તે જાણે કણ એક.
એ ગોપિકાનાં સ્નેહલક્ષણ, કહું કોણ વિવેક !” ૬
સાંભલી શ્રવણે રહ્યા તે, વિચારી મગનાથ,
બ્રમરગીતા પૂરી થઈ, ઓધવ થયો મનાથ. ૭

(૫૬મું)

મનાથ ઓધવ થયો ને બ્રમર-ગીતા પૂરી થઈ;
સુંદર-સુત કહે મરવધા, ગોપી મુગોવડ કો નહી. ૮*

* શ્રી રાંગજીવન રમણલાલ દેસાઈના સમ્રાટમાની, આ સુંદર સુતના ‘દશમસ્કંધ’ની ૮૨મા અધ્યાયથી ખાંડિત એવી હગતસિખિત પાથીમાંથી, તેમનાં પુત્રી ડો. મુવાનદેન દેસાઈના સૌજન્યથી પહેલીજ વાર આ ‘બ્રમરગીતા’ પ્રસિદ્ધ થાય છે. સુંદરસુતની રૌથી નોંધપાત્ર

કવિ રઘુનાથદાસ કૃત

ઉદ્ભવ-સંદેશ

ગરબી ૧

ઓધવણ આવ્યા રે વેગે મજમાં,
મથુરાંથી મોકલિયા છે એમ જો;
વહાલાને વાહાલાં રે મજ—આહિરડાં,
ગોપીજનને જોવા કારણ પ્રેમ જો. ઓ ૧
ગોકુળની શોભા રે સુંદર શી કહું ?
નેહે આવ્યા નંદણને લોવન જો;
પુરુષોત્તમ જાણીને મળિયાં પ્રેમ-શું,
પ્રીત કરીને કરાવિયાં લોજન જો. ઓ ૨
કુશળતા પૂછી રે વાસુદેવની,
કુંવરનાં સંભારી સઘળાં કામ જો;
જશોદા રૂવે, ને સુખડાં સાંભરે,
સી કો કહે = કેમ ના'વ્યા સુંદર શ્યામ જો ?" ઓ ૩
વાંસજિયો ને વલોણાં વાગે ઘણાં,
ઘેર ઘેર ગાય ગોકુળિયાંનાં ગીત જો;
આ મંગળ કીધાં રે દશ દિશાતણાં,
તણુ લોકમાં કરે છે પુન્ય નિત્ય જો. ઓ ૪
આંગણિયે આવી રે સરવે ગોપિયો,
- - - - -

“અધમી” અઠૂર ફરી આવ્યો હશે,
 એ જ ઘોડા ને એ જ દીસે અધાર ને. ઓ ૦ ૫
 આપણા સ્વામીને એ તેડી ગયો,
 ત્યાં જઈ એણે મરાવિયો છે કંસ ને;
 ગ્રાણ લેઈને પાછો કેમ આવ્યો હશે ?
 માસીસો કરવાને લેશે માંસ ને !” ઓ ૦ ૬
 જમુનાજીમાં નાહિને એટલે આવિયા,
 જીવતિયે તો જાણ્યા શ્રી લગવાન ને;
 રઘુનાથના સ્વામીના એવક ઓળખ્યા,
 અરસ-પરસ દીધાં જાઝાં માન ને. ઓ ૦ ૭

ગરબી ૨

ઓધવજી અમ સાથે રસિયો રૂશણે,
 રીસાયા કેમ ? કહોને દિલની વાત ને;
 આંટી ને પૂંટી તો નવ અમે જાણીએ,
 મોહનજીના મનમાં મોટી ઘાત ને. ઓ ૦ ૧
 લક્ષણ સૌ જાણ્યાં રે લોણી લાલનાં,
 શુભવંત છે, પણ ગાયોનો ગોવાળ ને;
 આહિરડો શું સમજે રસની રીતમાં ?
 કાતુડો કંઈ ફૂડાં ચઢાવે જાળ ને. ઓ ૦ ૨
 છવન-સંજે રમવા જોળન જાળવ્યો,
 બાળપણમાં ખાંતે કરતાં ખેલ ને;
 મનડાંની વાતો રે સૌ મનમાં રહી,
 મેહેલી ગયા કાંઈ દુખડાં-કેરી હેલ ને. ઓ ૦ ૩

- વચને અમને વાઘ્યાં રે એ વિકૃત્તે,
 જાતાં જાતાં જાહે દીધો દોલ જો;
 છોકરડા સરખે રે અમને છેતર્યાં !,
 તણ ગયો, એ તરકરનો શો તોલ જો ? ઓા ૪
- મહિયરિયે જાઉં તો મુજને ખીજવે,
 સાસરિયામાં સાસુનો સંતાપ જો;
 નાહાની તે નણહલ રે જાળે જોલડે,
 પૂરણ લાગ્યાં પાડોસણનાં પાપ જો. ઓા ૫
- દુખડાંની વેળાએ મુખડાં સાંભરે,
 અંત સમે તો કાચ ન આવે ઠામ જો;
 મગપણ તો સોનું રે, પીત્તળ પ્રીતડી.
 વાહાલપણમાં વેર કરિ ગયા સ્થામ જો. ઓા ૬
- દયા નવ આપી રે દિલથી જિતર્યો,
 દાસીનો તો દોષ ન જાણ્યો કાંચ જો;
 પરમેશ્વર જાણીને પ્રીતે પૂજતાં,
 હરિજીને અમે હાથે ઠરતાં છાંચ જો. ઓા ૭
- ભણકારા વાગે છે ભોજન પીરસતાં,
 જમણ કરીને જોઈયે હરિની વાટ જો;
 સામુજી પૂછે રે, “વહુ ! તમે આંભજો.
 રસોઈ કરતાં આવડો શો જિથાટ જો ?” ઓા ૮
- અવગુણ ને ગુણ શાને અળળા રાંકના,
 વાંક ઘણો, પણ વનિતા-સંગ શું વેર જો ?
 રઘુનાથના સ્વામીને કહેજો એટલું,
 ઘણી ધર્મ છે, હવે પ્રભુ પધારો ઘેર જો. ઓા ૯

ગરબી ૩

ઓધવજી ! માધવ રે મેહેલી કેમ ગયા ?
 કહોને વીરા ! શો છે અમારો વાંક ને ?
 નમેહેરા થયા રે નંદના લાલજી,
 રણ—વગડામાં રોતાં મૂક્યા સંક ને. ઓ ૧
 ધીરજની વાતો રે ઘરથી સાંભળો,
 પહેલી પ્રીતિ હયા અમારા પ્રાણુ ને;
 કાળજડાં છેઘાં રે લીતર લેદિયાં,
 મગ્મ કરીને માર્યાં મોહનાં ખાણુ ને. ઓ ૨
 ખાધાં ને પીધાં રે ખરચ્યાં વાપર્યાં,
 એને અમારે અણુ-વેચી મીરાત ને;
 લજ્જા તો દોપી રે દુરિજન દોકની,
 મોહન માટે તજ્યાં કુકુંબ ને જાત ને. ઓ ૩
 વતોણું વલોવતી હું તો ત્યાં જઈ,
 કહેતી હું તો “જાગો જશોદા માત ને”;
 મહિડાંને મશે મળતી મહારાજને,
 તેને મશે કરતી વળી હું વાત ને. ઓ ૪
 પરલાતે પાણી રે જમુંના, હું જતી;
 શેરડિયોમા સામા મળતા શ્યામ ને,
 અલખેલો કરતો અંમ શું અતિ ઘણા,
 જડા જગડા, નેતું ખાણું ગામ ને. ઓ ૫
 ઊઘાડો રમતો રે મારે આંગણે,
 છોકરડામાં માગી પીતો છાશ ને;

માંખણ ને મથે રે મચકે નાચતો,
 અલખેલાની મોટી અમને આશ ને. ઓ ૬
 મેળાવો કરતો રે આજાં માંકડા,
 ઘરમાં જઈને કરતો એને સાન ને;
 ઘાજકડાં ખીજાં એ અવમર આવતા,
 હહીં ગોરસડા પાતા સઉને કાહ્યાન ને ઓ ૭
 મોભારે ચડતો રે માંખણ ચોરવા,
 શહ લઈને કરતો રસની રેલ ને;
 લાખેણી લીલા રે એવી લાલની,
 ખાત કરીને કરતો નવવા ખેલ ને. ઓ ૮
 વિસ્તારી વાતો ૬ ૨ ૧
 સાંભરતામાં થાય ૫
 રઘુનાથના સ્વામ!
 તમે તમારું જીવો ૮

અણુ-તોડયાં જાતાં રે નંદને આંગણે,
 વણુ-કરાબ્યાં કરતાં ઘરનાં કામ જો;
 એવે રે મિશે જઈ મળતાં મા'વને,
 પલકે પલકે કરતી હું પરણામ જો. ઓ ૩
 દીવડિયા મિશે રે ફર થકી આવતી,
 વડો કરીને વળતી વારંવાર જો;
 મોહનનાં મુખના રે લેતી મીઠડાં,
 જશોદા મુજને કહેતાં નિર્લજ નાર જો. ઓ ૪
 માડીથી છાન્ના રે મેવા લાવતાં,
 પાટકડીમાં દોહોતાં ગૌરી ગાય જો;
 દૂધ ને દહિંયે રે હરિને સિંચતાં,
 મેં જાણ્યું જે જીવન મોટા થાય જો ! ઓ ૫
 વેરીડાં કીધા રે મજનાં લોકને,
 પાહાલા કીધા ગોપી ગિરધરલાલ જો;
 ફૂલડિયે પાંખડિયે હું નહિ ફળતી,
 કેમ વિસાધું વિઠ્ઠલજીયે બહાલ જો ? ઓ ૬
 જમાડી જમતાં રે જીવન પ્રાપ્તને,
 પવન કરીને પોંદાડતી પથક જો;
 એવાં રે સુખડાં તો સુપને વહી ગયાં !
 વેરી વિધાતાએ અવળા લખિવા અંક જો ! ઓ ૭
 આજુપણુ ધરતાં રે હરિને અતિ ઘણાં,
 મોર મુગટ ને કુંડળ અળકે કાન જો;
 રાજની રીતિએ મોહન માહાલતાં,
 નિત્ય નિત્ય નિરજી ભેતી નવલે પાન જો. ઓ ૮

માંખણ ને મશે રે મચકે નાચતો,
 અલખેલાની મોટી અમને આશ નો. યો ૦ ૬
 મેળાવો કરતો રે આઝાં માંકડાં,
 ઘરમાં જઈને કરતો એને સાન નો;
 બાળકડાં ખીલ્યાં એ અવગર આવતા,
 હઠીં ગોરસડાં પાતા સઉને ઠાહાન નો યો ૦ ૭
 મોભારે ચડતો રે માંખણ ચોરવા,
 રાડ લઈને કરતો રસની રેલ નો;
 લાખેણી લીલા રે એવી લાલની,
 ખાત કરીને કરતો નવલા ખેલ નો. યો ૦ ૮
 વિસ્તારી વાતો રે કીજે કેટલી ?
 સાંભરતામાં થાય ઘણું સંતાપ નો,
 રઘુનાથના સ્વામીને સરવે સાંભરે,
 તમે તમારું જીવો વિચારી આપ નો. યો ૦ ૯

ગરબી ૪

એધવજી! સંદેશો કહેજો સ્વામને,
 મારા સમ નો, મૂછી મનનો મેલ નો;
 ઠાનુડો કપટી રે આવડો કેમ થયો ?
 છળ કરીને છેતરિયે નહિ છંદ નો. યો ૦ ૧
 આટલા દિવસ રે આવું ન જાણતી,
 ધરથી ન જાણ્યા પૂતારાના ઢંગ નો;
 પાણીડાં પીને રે ઘર શું પૂછિયે ?
 બાળપણમાં કીધો એ-થું સંગ નો. યો ૦ ૨

અણુ-તેડયાં જાતાં રે નંદને આંગણે,
 વણુ-કરાવ્યાં ઠરતાં ઘરનાં કામ જો;
 એવે રે મિશે જઈ મળતાં મા'વને,
 પલકે પલકે કરતી હું પરણામ જો.   ઓ૦ ૩
 હીવડિયા મિશે રે ફર થકી આવતી,
 વડો કરીને વળતી વારંવાર જો;
 મોહનનાં મુખનાં રે લેતી મીઠડાં,
 જશોદા મુજને કહેતાં નિર્લજ નાર જો.   ઓ૦ ૪
 માડીથી છાના રે મેવા લાવતાં,
 વાટકડીમાં દોહોતાં ગૌરી ગાય જો;
 દૂધ ને દહિંયે રે હરિને સિંચતાં,
 મેં જાણ્યું જે જીવન મોટા થાય જો !   ઓ૦ ૫
 વેરીડાં કીધાં રે મજનાં લોહને,
 વાહાલા કીધા ગોપી ગિરધરલાલ જો;
 ફૂલડિયે પાંખડિયે હું નહિ ફળતી,
 કેમ વિસાચું વિઠ્ઠલજીયે બહાલ જો ?   ઓ૦ ૬
 જમાડી જમતાં રે જીવન પ્રાણને,
 પવન કરીને પોઢાડતી પર્યંત જો;
 એવાં રે સુખડાં તો સુખને વહી ગયાં !
 વેરી વિધાતાએ અવળા લખિયા અંક જો !   ઓ૦ ૭
 આભૂષણ ધરતાં રે હરિને અતિ ઘણાં,
 મોર મુંગટ ને કુંડળ ઝળકે કાન જો;
 રાજની રીતિએ મોહન માહાલતાં,
 નિત્ય નિત્ય નિરખી જોતી નવલે વાન જો.   ઓ૦ ૮

વાગીદું વાળંતા ધરતી માતવું,
 રજે રજ ભિટે રસિયાને અંગ ભે;
 આખડલી આગળથી હરિ નવ મૂકતી,
 શા માટે હરિ તજ્યો અમારો મંગ ભે, ? એા૦ ૮
 દુઃખડાંની વાતો રે કયા જઈ દાખવું ?
 કહિયે છિયે, પણ કહ્યું ન માને કોય ભે;
 કૃપાની છાયડી તે કૃપામા શમે,
 તરકરની મા કોરીમા પેંશી રોય ભે ! એા૦ ૧૦
 અમારા અવગુણ રે હરિના ગુણ ઘણા,
 ભેઈ નવ કરિયે વડા સંઘાતે વેર ભે;
 રઘુનાથના સ્વામીને કહેલો એટલું,
 “મળવા આવો મનમા રાખી મેહેર ભે.” એા૦ ૧૧

ગરબી ૫ ।

ઓધવણ ! અખળા તે સાધન શું કરે ?
 વાહાલા વિના તો મેહની પ્રગટી આગ ભે;
 સંદેશો લાવ્યા રે ભૂડા ભોગનો,
 નથી ખમાતો દાગ્યા ઉપર ડાઘ ભે. એા૦ ૧
 ભોગીડા થઈયે તો જગમા લાગિયે,
 ભોગીડાં, કયમ ધરિયે ભગવો લેખ ભે ?
 વિશ્વાસે વસું છું વાલમ આવશે,
 અંગ-માહિથી ઉપની રંગની રેખ ભે. એા૦ ૨

જંગમની જુગતી તો સવે જાણિયે,
 સમીપ રહે, પણ શરીરનો નહીં સંગ જો, " "
 એકાંતે વસવું રે એક જ એસને, " "
 હેઠ પડે તો પડે ભજનમાં ભંગે જો, " ૩
 ફકીરી આધ્યાત્મ તો ફેળ પામિયે, " "
 દમન તણને દિલ કરિયે દરવેશ જો, " "
 દેવને દેખે રે, દિલ—દિદારમાં, " "
 પોકારિયે, શુભ પ્રભૂ નથી પરદેશ જો, " ૪
 સંન્યાસી થઈએ તો સુખ દુઃખ સાંભરે; " "
 વચ તણને વનમાં કરિયે વાસ જો;
 પૂરણ પ્રીત વિના તો પ્રભુજી નહીં મળે,
 દેહ-દમનમાં દુઃખડાં ખારે મસ જો, " ૫
 જૈની તો જાણે રે જ્યાં ત્યાં જીવને,
 જતિ ખરા જે જાણે જીવની જાત જો;
 અલખેલો મેહેલીને નહિ યાઉં આરજા!
 ભૂલું નહીં કાંઈ દેખીને વળિ ભાત જો, " ૬
 પ્રાદાણ તે જાણે રે સાચા પ્રદાને,
 વિપ્ર વિવેકી વેદ-તણે લે સાર જો;
 ઋષિ-પત્ની રીઝી રે હરિના રંગમાં,
 પ્રેમ કરીને પૂજ્યા નંદ-કુમાર જો, " ૭
 ખટદર્શન-વાળાને તો દુઃખડાં ખરાં,
 ખાંધ્યું માહારુ મોહન સાથે મન જો;
 જ્ઞાન ગૂઢારથ તો મનમાં ગમતું નથી,
 સુંદરવરને સોંપ્યાં તન મન ધન જો, " ૮

આ સારું જાણો, તો શે નથિ રાખતા,
 જપ તપ સાધન જગત માહેનું કામ જો ?
 વહોરતિયા વિના તો વસ્તુ નહીં મળે,
 મધુકર ! એનો તો ન્યારો છે કામ જો.   ઓ. ૬
 હરિ પાસે હતું તે અમને આપિયું,
 અમ પાસેથી ભરી પ્રેમની પોઠ જો;
 રઘુનાથના સ્વામીને કહેજો એટલું,
 “ હેત હતું તે આજ્યું હેયાનું હોઠ જો.”   ઓ. ૧

કવિ કલ્યાણ કૃત

ઓધવણની ગરબી

(સં. ૧૭૫૦ પછી)

ઓધવણ! ઢેહોને જઈને માધવને રે, તમે છે પૂરણ પ્રભુના જન (ટેક)
વાત કરતાં વાહાલો સાલરીઆ રે, નીર ભરાય છે લોથન. ૧

ઓધવણ ! વિનતી મારી સાલણને રે. (ટેક)
ળાલપણામાં માયા બહુ કીધી રે, હવે તમે નગણા થયા છો નાથ;
કૂબળા દાસી ઠાઠાવે ઠસ તણી રે, ન ઘટે નરહરણને વાત. ૨

ઘણા દિવસની ગૂંને કરવી છે રે, હવે માઈ મન મલવાને થાય,
દિવસે દિલ માડું ભમતું ફરે રે, રોતા રોતા રજની જાય. ૩

મન માન્યું છે માહારું લાલસું રે, અલગી વાત ઢલી નવ જાય,
આ વેણુ વિકૃલ વાળા ઘણી રે, તે માહારી નજરે કિમ જોવાય ? ૪

હવે માહારી દેહલડી પડતી નથી રે, જીવલડો શા માટે નવ જાય ?
આ માલા શુ જાની ગિરધરની રે, આ મુગટ ધરતા માહારાય. ૫

આ રમવાના હરિના રમકડા રે, જોતાં શે ન આવે મરણ ?
આ પીતાંબર મુંદર શ્યામ-તણાં રે, જોતા દાઝે છે ઘણું તન. ૬

આ જોડી છે જહવરાય-તણી રે, આ મોજડીઓ ધરતા ચરણ,
ચોમાસાની રતમાં ચાટ્યા છો રે, પગલા દીસે છે વન ધરણ. ૭

જોતાં આંખે આંસુ ઊલટયા રે, મુજને મૂરછા આવી મહાન;
મહાકુંદુને નાંગજી કીતરે રે, કાંઈ જાણુ જો આવે છે ઠાંડાન. ૮

હવે એમ જાણુજે એન ચલી જશે રે, દેહીની નહી રહે સૂધ ને એન,
 સાંજ સમે સરવે જોવા જતાં રે, આજ એકલડી આવે ધેન. ૯
 ગઉધન ગોવિંદને જોતું કરે રે, કુજ-ગલીમાં ન મલે કાહાન;
 આ વનવાસી પંખી મોરલા રે, સહુને લાગ્યું હરિતું ધ્યાન. ૧૦
 દેહલડી દુર્ગલ થઈ છે નાથ વિના રે, કાયા થઈ ગઈ છે કઈ બેહાલ;
 ભુમનાં જલ ભરવાને જઈએ છિયેરે, તીરે ન મલે ન દહીને લાલ. ૧૧
 નરહર ન મલે, ને નગણા થયા રે, હવે માહારા દેહલડી કરવી ત્યાજ;
 જોતાં જુગલવનના સેરડા રે પાપી પ્રાણ હવે નવ જાળ. ૧૨
 આધવજીએ આતમ-જ્ઞાને પ્રીછવીશું રે, ગોપીએ માન્યું નહિ લવલેશ.
 તપસી કરમી આગલ કે કહેજો રે, નવ લહો પ્રેમતણા પરવેશ. ૧૩
 આધવજી! બ્રહ્મજ્ઞાને ભંજું કાઢો છો રે, જાંધી મૂકજો બચકા માંહ;
 જાતન કરીને જુગતે જાલવજો રે, છોડજો કુળ જોડી તાંહ. ૧૪
 આ આભૂષણ માહારા અંગતણા રે, સરવે લાગે કડુઆં ઝંહેર;
 રોતાં મેહેલીને નાસી ગયા રે, ન આવી મોરલીધરને મેહેર. ૧૫
 આ અકૂરે અમને પીડા કરી રે, અકૂર કહેવા સરાખું ન હોય;
 રથમાં બેસારીને લેઈ ગયા રે, સૂતું કીધું ગોકુલ ગાય. ૧૬
 અંતરજામી થયા અલખામણા રે, નિરદે નંદ-જ્યોદા જાણુ,
 ન્યારે જાવા દીધા જાદવરાય ને રે, નહિ તો નરહરજી કથમ કરે પ્રયાણ?
 શું કરીએ સરવે મંસારને રે ? ન મલે પ્રાણજીવનજી પાસ;
 અમને પૂરણ વહાલો પાતલીઓ રે, દિલડું આખા દિન ઉદાસ. ૧૮
 નાથ વિનાં સૂતું સંસાર-માંહાં રે, ગોપીઓ ગોવાલાં. સુ ધેન;
 અમૃત-રસ મોરલી વાતા ઘણી રે, તે કહીં સંભલાવે છે દેહેણ. ૧૯
 ગઉધન દોહીને પાતી ગોવિંદને રે, આજ હું દીન દાંમણી થાઈ !
 જાંહાં હરિ દાણ માગતા ગોરસનું રે, જાંહાં રમીઆં તાંહાં લીલા થાઈ.

વૃન્દાવનની કુંજે બોલ્યા છે રે, તે કેમ હરિને વિસરી જાયા ?
 ઓધવણ ! અંતર-વાતો અમથી છે રે, તે મેં તમને કયમ કહેવાય ?
 ભણકારા વાગે છે ભૂધર-તણા રે, કાંય જાણું ઓ આવે છે કાહાન;
 તનડું તલસે છે પીઉણ વિના રે, અલખેલાણ ! શું કીધું આમ ? ૨૨
 ગફગફ કંઠ થયા છે કેહેતામાં રે, ઘણું એક, શું કહું લોપી લાજ;
 હવે તો હર્ષડું માહારું હાથ નથી રે, તમને અરજ કરું છું આજ. ૨૩
 વાત કહી તે વિસારો રજો રે, તમે તો પૂરણ છોણ જાણ;
 મળવા મોકલજો માહારાજને રે, ગરબી ગાય દાસ કહ્યાણુ. ૨૪

[હસ્ત-લિખિત પોથીનાં પાનાં ૭ થી ૧૧ ઉપર આ ગરબી છે. પાના
 ૧૬ થી ૫૦. ૫૭ મુઘી 'સુદામા ચરિત્ર' લખ્યું છે તેમા સંવત
 ૧૮૩૬, ફાગણ સુદિ ૬, વાર અંગ્ર : એમ સાલ લખી છે.]

ગોવિંદરામ કૃત બ્રમર-ગીતાનું પદ

મંગલાચરણ

છરે ગોકુલનો રાજ્યો, વ્રજનો અધિકારી; (ટેક)
પૂરણ પ્રજા શ્રીકૃષ્ણજી રે, નંદની ગૌ ચારી;
સોલ સહસ્ર સાથે રમ્યા રે, સદા પ્રજાચારી. છરે ગો. ૧
અકલગતિ મારા નાથની રે, કોઈએ નવ બાણી;
કુળના દામ્ત્રી ઠંસની રે, કીધી મહારાણી. છરે ગો. ૨

ઉદ્ધવ ગોકુલ-આગમન

એક સમે ઉદ્ધવજી રે, ગોકુલ માંહે આળ્યા;
નંદ-તણે ઘેર ઊતર્યા રે, હરિનો કાગળ લાળ્યા. છરે ગો. ૩
આદરભાવ અતિ ઘણો રે, આલિંગન દીધાં;
આખ્યાં તે આસન ખેસણાં, લલાં લોજન કીધાં. છરે ગો. ૪
ગોઠ કરે એકઠાં મલી રે, હસ્થિની રે વાત;
“દ્વેષ કુશળ ખેહુ બાંધવા રે, તે ભુગતમાં વિખ્યાત. છરે ગો. ૫
ધન્ય જશોદા ! તમને રે, જે ગોવિંદ ખેલાળ્યા;
પાર ન પામું કરમનો રે, જે લાઠ લડાળ્યાં. છરે ગો. ૬
જોગિયા જન પામે નહિ રે, દરશન લગવાન;
પ્રજ્ઞા શંકર સુર પતિ રે, હરિનું ધરતા ધ્યાન.” છરે ગો. ૭

જશોદાનાં કુરુણ વચન

તિહારે જોલ્યા જશોમતી રે, “મેં એવો ન જાણ્યો;
 પુત્ર કરીને પાળીઓ રે, એને વેદે વખાણ્યો ” છરે ગો. ૮
 ભૂલી ભમી જાણ્યું નહીં રે, એ છે અંતરજામી;
 જો હું મહિમા જાણતી રે, રહેતી શિર નામી. છરે ગો. ૯
 એકવાર હરિ-પારણે રે, ખગાસુર આબ્યો,
 દૈત્ય જાણી કંસના રે, હરિએ સમાબ્યો છરે ગો. ૧૦
 મામી તે આવી પૂતના રે, મન ફૂડે કરીને;
 ધવસવવા બેઠી ઠર લે રે, મન હરખ ધરીને. છરે ગો. ૧૧
 પ્રાણ સોસ્યા તેહના રે, જાણમા ગોપાલ;
 એ મહિમા જાણ્યો નહીં રે, હરિ દેવ દયાલ. છરે ગો. ૧૨
 માટી ખાતાં માહાવજી રે, મેં મુખમાં જોયું;
 ચૌદ લુવન દેખાડીઆ રે, તેજ નવ જાણ્યું. છરે ગો. ૧૩
 ગોળી ફેાડી ગોવિંદજી રે, હું રાષે જાણી;
 જિખળ સાથે કહાનજી રે, મેં આધ્યો તાણી. છરે ગો. ૧૪
 વાછરુ ચારવા વનમા રે, મોકલતી રે દા’ડી;
 ટાઢ ને તડકો કાઢનજી રે, હું મેહેલતી કાઢી. છરે ગો. ૧૫
 ગોપી રાવે આવતી રે, હું મારવા જાતી;
 નામીને જાતા કાઢનજી રે, હું પૂઠે ધાતી. છરે ગો. ૧૬
 અનેક અવગુણ અમતણા રે, ઉદ્ધવ! શું કહીએ ?
 વાંક નથી રે કશો નાયનો રે, હવે સધળું સહીએ. છરે ગો. ૧૭
 ઉદ્ધવ! કહેજો કૃષ્ણને રે, આવે એક વાર;
 કામ એને નહિ દઉં રે, કહેજો નિરધાર. છરે ગો. ૧૮

‘પુત્ર’ કરી બાણું નહીં રે, બેઆડું દેવ;
 વચન પાત્રુ નાથનું રે, નિત કરીએ એવ. છરે ગો.૧૯
 નયણે નીર માએ નહિ રે, હરિની વાત કહેતાં;
 રજની સઘલી વહી ગઈ રે, હરિની ગોઠડી કરતાં. છરે ગો.૨૦
 ધયુ પ્રભાત ઓધવને રે, કરવા ખટકરમ;
 પેરપેરનાં પકવાન રે. કીધા બેજન છરે ગો.૨૧

ઉદ્ધવ-ગોપી મિલાપ

રથ દેખી અકૂરનો રે, ગોકુલની નારી:
 ઘેર ઘેરથી સરવે મુંદરી રે, નંદ-દ્વારે આવી. છરે ગો.૨૨
 ઉદ્ધવ મિત્ર હરિતણે રે, ગોપીને રે લાગ્યા;
 શું રે વધામણી શ્રીકૃષ્ણની રે?, શું કાગળ લાવ્યા? છરે ગો.૨૩
 સંદેશા મુખ-વચનના રે, ગોપીને રે કહીઆ;
 નીર વઘટયાં નયણેથી રે, રામકૃષ્ણ જખીઆ. છરે ગો.૨૪

ગોપી-વિરહ વચન

ખાલ ગોપાલ મજવાસના રે, હરિને નિત સંભારે;
 વદલભ છે ઘણું નાથને રે, હરિ કેમ વિસારે? છરે ગો.૨૫
 ખાલપણાની પ્રીતડી રે, હરિ મૂકી વિનારી;
 રાધા-સરખી પરહરી રે, કુખજાને ઓધારી! છરે ગો.૨૬
 વાંક નહીં મોહન-તણે રે, અમો ભૂલ્યાં ભમીઆં;
 અમો લાજ મૂકી લોકની રે, હરિ સાથે રે રમીઆ. છરે ગો.૨૭
 અનેક-વિધની વારતા રે, અમારા ગોપાલ;
 દૈત્ય કેટલા કંસના રે, હરિ કીધા કાળ. છરે ગો.૨૮
 શંખાસુરને મારીઓ રે, જગાસુર હણીઓ,
 અધાસુર ને વઘાસુરને રે, તૃણાવર્તને તણીઓ. છરે ગો.૨૯

મદિર મહારે આવતા રે, મહી માળણુ ખાવા;
 અમે આલી રાખતા રે, ન દેતા જવા. છરે ગો.૩૦
 જમુના જતાં પાણીડાં રે, સરખી સાહેલી;
 નંદ-કુવરને નિરખતાં રે, સહુ થાતી ઘેલી. છરે ગો.૩૧
 ઘૂંઘાવનની વાટમાં રે, મલતા ગિરિધારી,
 ઘણે સમે ઝઘડો કરતા રે, અમ-સું મોરારિ. છરે ગો.૩૨
 જમુના ગીઆંતાં ઝીલવા રે, આવ્યા અંતરજામી,
 વજ્ર હરી લીધાં વિકૂલે રે, અમો લજ્જા પામી છરે ગો.૩૩
 જમુના કહાને જંપાવીઆ રે, જઈ નાચ્યો કાલી;
 નૃત્ય કરંતા આવીઆ રે, ઉપર વનમાલી. છરે ગો.૩૪
 ધ્રુવ જિવારે દોષીઓ રે, બારે મેઘ વરસાવ્યા;
 ગોકુલ રાખ્યુ રેલતું રે, અમને લાડ લડાવ્યાં. છરે ગો.૩૫
 ઋષિ-કેરી નારનાં રે, હરિ જમ્યા લોજન;
 એહનો પાર પામે નહીં રે, પ્રહ્લા ચતુરાનન. છરે ગો.૩૬
 ઘૂંઘાવન જઈ વિકલે રે, વાયો વેણુ રસાલ;
 અમે ત્રજની સુદરી રે, આલી તલકાલ. છરે ગો.૩૭
 મોહ, મહસ સવે મલી રે, હરિ સાથે રમતાં રામ;
 કીડા કરતા કરી કૃષ્ણુ છરે, રમની ખટ માસ. છરે ગો.૩૮
 લાવ જોવા હરિ અમતણા રે, હુવા અંતરધ્યાન;
 જો વિસારે નાથુ જ, તો તણુએ પ્રાણુ. છરે ગો.૩૯
 એમ લીલા માંડી શ્રીકૃષ્ણનીરે, હરિ તતક્ષણુ આવ્યા;
 મંડપ રચ્યો માહાવણુ રે, મુર મુનીએ વધાવ્યા. છરે ગો.૪૦
 એ લીલા શ્રીકૃષ્ણની રે, શું મુખથી કહીએ ?
 આજ અમને પરહરી !, અમે કેટલુંક મહીએ ? છરે ગો.૪૧

‘ગોપીજન-વ્યંગ’ગાથા

દાવાનલના ભય થઈ રે, અમને ઊગાર્યાં;
 મથુરામાં મુખ પામીઆ રે, અમને વીસાર્યાં. છરે ગો.૪૨
 ગોકુલમાં ઝોદી ધાળળી રે, મથુરામાં વાધા;
 નંદની આરતા ગાવડી રે, રાજ કરવા લાગ્યા ! છરે ગો.૪૩
 માખણ માગે કર ગ્રહી રે, મહી ખાતા ચોરી;
 ગોકુલ આવી શું કરે રે ? એને હસી ભેરી. છરે ગો.૪૪
 હરિજી હાથે લાઠડી રે, મુખ વાંસલ્લી વાયે;
 ગોકુલ આવી શું કરે રે ? શિર છત્ર ઢગાયે. છરે ગો.૪૫
 અહીં રમ્યા ઠેાણુ ઝોળાળે રે ? સહુ કહેતા ‘ગોવાલ’;
 મથુરામાં જઈ માહાવજી રે, થીઆ ભૂપાલ. છરે ગો.૪૬
 અમો ખીક દેખાડતાં રે, હરિ જાતા નાસી;
 વાંક હરિને છે નહિ રે, અમો ચંક થાશી. છરે ગો.૪૭
 રાવણ સરીખો મારીઓ રે, એક જાનકી માટે;

x

x

x

x

એની લીલા અકળ છે રે, નિગમ નેતિ જાણી. છરે ગો.૪૮
 અમો હરિને ન ઝોળાળ્યા રે, મન સવે આણી. છરે ગો.૪૯
 ગદગદ કંઠે ગોપિકા રે હરિનાં ગાએ હો ગીત;
 ઉદવ આનંદ પામીઆ રે, હરિની દીરી પ્રીત. છરે ગો.૫૦
 ભ્રમરગીતા ગાએ રે, સાંભલે નરનારી;
 હરિચરણ તે પામશે રે, સદા શુભકારી. છરે ગો.૫૧
 પ્રભુ સાથે પ્રીતડી રે, રાજો ઉરમાં આશ;
 ગોવિંદરામ તે વિનવે રે, ‘આપો વ્રજમાં વાસ.’ છરે ગો.૫૨

લક્ષ્મી-કવિ પ્રીતમદાસ કૃત

સરસ-ગીતા

વિશ્રામ ૧ લો.

- શુરુતું ધ્યાન ધરી, હરિ-ગુણ ગાઇશું;
પ્રીતે રસ પ્રેમકથા, પ્રેમીને પાઠશું. ૧
- આગે જન અનેક થયા, વાણી વિસ્તાર છે;
લીલા—રસ—સિંધુ—મુધા, અનંત અપાર છે. ૨
- ઝીંઘ્યા જન મુક્ત થઈ, અભય અભિલાષમાં;
તેણે રસ પુરણ પીધો, છકયા તે છાકમાં ૩
- યથા મતિ જેવી જેની, તેવું તે ભિચર્યો;
ભાગ્યા જેણે લક્ષ્મી લાવે, તે તો નિશ્ચે તર્કો. ૪
- ઉદ્ધવના માન માટે, વિચાર્યું શ્રી કૃષ્ણજી;
એને યજ્ઞ મોકલું વેગે, પોતે કયું પ્રશ્નજી. ૫
- માતાને પુત્ર પ્રીય, પૂઠે કરે નીહાળવા;
ઉપાય અનેક કરે, રોગને દાળવા. ૬
- એવા જન હરિને વાહાલા, જાળવે જોઈને;
જરા અભિમાન આવે, નાખે વિષ ધોઈને. ૭
- “ઉદ્ધવજી ! એક મારી, ચિત્ત ધરો વાતડી;
વંદ્રાવન રાસ રચ્યો, શરદની રાતડી. ૮

તે તો મુખ માંબરે મુને, તમને શું કહું ?
 જાણે તે વ્રજની નારી, મન મમલુ રહું. ૯
 ગોપીજન આત્મા માટે, નિમિષ ન વીમરે;
 મુજને મળવા માટે, સહુ સૂનાં કરે. ૧૦
 તેઓને જ્ઞાન કરી, ઘણું મમજાવજો;
 સૌના સંશય ટળે, એવું કરી આવજો. ૧૧
 મારા માત તાત કહીયે, જ્યોદ્ધા નંદલુ;
 તેણે બહુ લાઠ લડાવ્યા, અતિ-આનંદલુ. ૧૨
 શ્રીજજન સૌ રનેહી, ચિત્તમાં ચક્રાય છે;
 અમે જે દિનના આવ્યા, દુઃખી બહુ થાય છે. ૧૩
 આવ્યા અમે અવધ કરી, ફરીને ગયા નહિ;
 વિજેગે પીડા પામે, મુખ આપો જર્મ. ૧૪
 મુગટ કુંડળ માળા, આભૂષણ અંગનાં;
 નિજ રથ બેસવા આપ્યો. ચેન શ્રીરંગનાં. ૧૫

(સાખી)

ઉદ્ધવને આપી આજ્ઞા, વેગે કરો વ્રજ-પ્રવેશ;
 પ્રેમસનેહી મુદરી, આપો હિત-ઉપદેશ. ૧૬
 તમે સરવે સધીર છો, જ્ઞાનવાન પરિભ્રમ;
 પ્રમોદો વ્રજ-યોષિતા, ઉદ્ધવ ચતુર સુભણ. ૧૭

વિશ્રામ ૨ જો.

ઉદ્ધવે આજ્ઞા માગી, રથ બેઠા જર્મ;
 વેગે વ્રજ-પંથ પળ્યા, જોવાની ઇચ્છા થર્મ ૧

મંધ્યા સમે સુરણી સંગે, સુખે ત્યાંહા આવીઆ; ૨
 જમોદાએ દીઠા જ્યારે, લલા મન લાવીઆ. ૨
 નંદજી લેટયા લાવે, આમન આપીઆં; ૩
 દયા કરી દીન જાણી, દુઃખડાં કાપીયાં. ૩
 “મંકર્ષણ જ્યામ સુખી?, કહો તે શું કરે? ૪
 ઉત્તરેન રચન્ય જાદવ, કેવા આનંદ ધરે?” ૪
 ઉદવ કહે, “સૌ સુખી, તમ પરસાદથી; ૫
 જેમ ગજ-વૃંદ નાહાસે, સિંહના નાદથી. ૫
 એમ દુઃખ દીરઘ નાહાં, દીઠા હજધર હરિ, ૬
 મધુપુર નરનારી, સુખે શોભા ધરી.” ૬

નંદ આનંદ પામ્યા, સુજશ સાલણી; ૭
 જેને એ લેટયો લાવે, તેની વેળા વળી. ૭
 રૂડી રસોઈ કીધી, જમોદાએ જુક્ત-શું; ૮
 લાવેથી લોજન કયું, સાકર ને દધ-શું. ૮
 ત્રેમે પલંગ બિછાવી, બેઠાં ખીડલા કરે; ૯
 અન્યો-અન્ય ઉદવ નંદ, લેઈ મુખમા ધરે. ૯
 જમોદા પૂછે પ્રીતે, ખજર લાલની, ૧૦
 “જાદવ યજુવતી શું જાણે, ગત્ય ગોપાળની? ૧૦
 સ્વરૂપવંત કીધી, કંસની સેવકી; ૧૧
 બહુ બડભાગી કહીએ, વમુદેવ દેવકી! ૧૧
 એહનાં અટપટાં લક્ષણ, બાળપણે બહુ; ૧૨
 મજવધૂ મવે સાંખ્યુ, હેતે હમીયા મહુ. ૧૨
 અમે પુત્ર-લાવે લાજ્યો, ઓઢણી ઓઢતો; ૧૩
 પ્રીતે પયપાન કરી, પારણે પોઢતો. ૧૩

એળે સ્તનપાન કરી, મારી તે પૂતના;
 કંઈકના પ્રાણ હર્યા, કંઈના દૂતના. ૧૪
 શકટાસુર અસુર એવો, આવ્યો અમ બારણે;
 અમે તો કાઈ ના બળ્યુ, પોઠ્યા'તા પારણે. ૧૫
 તેહને પદપ્રહાર કરી, પ્રાણ હેલામાં હર્યા;
 ગગાસુર આદિ દેત્ય, પાપી પ્રત્ને કર્યા. ૧૬
 મુનિ ગગાચારે જે કહ્યું, તે તો મરવે થયું;
 માયાના આમણુ માટે, અમે કાઈ નવ લહ્યું. ૧૭
 એકવાર નેણે નીરખું, દેશવ રામને;
 કાઢીએ કૃતારથ કરો ગોકુળ ગામને." ૧૮

એમ કહી આંખ ભરી, આંસુડાં આવીઆં;
 "અમે તપ એાછાં કીધા, પાછાં કલ્પાવીઆં !" ૧૯
 ઉદ્ધવ કહે, "એમ ન કીળે, તમે તો બલુ છો;
 એ તો હરિ અંતરબામી, તેના પ્રાણુ છો. ૨૦
 તમારાં ભાગ્ય ભલાં, પુન્યનો પાર નહિ;
 તમે, તો નયળે નીરખી, લીલા અવતારની !" ૨૧

(સાખી)

પરસ્પર ગોષ્ઠિ કરી, ઉદ્ધવ ને નંદરાય;
 હરિના શુણ્ડ સંભારનાં, પ્રેમ-મુદિત મન થાય. ૨૨
 કૃષ્ણકથા આનંદમય, મુધાસિંધુ મુખ સાર;
 પ્રેમ પુનિત તે પામશે, કૃપા કૃષ્ણ મોરાર. ૨૩

૨. આદે. ૩. નિશા લોજન. ૪. જુગતી

૧ કાગાસુ ૨. પ્રાણે ૩. મંભારીને પરમ ૪. મુખ શિર

૫ બહુચીર

વિશ્રામ ૩ બે

સુદમ રજની રહી, વીતી ગઈ વાતમાં;
 જાગી સૌ જીવતી જન, મન પ્રભુ નાથમાં. ૧
 મહી વલોવા લાગી, સર્વે સુંદરી;
 ગોપી ગુણગાન કરે, રસ ભાવે ભરી. ૨
 રાગ સારંગ ગાયે, ભેરવી ખીલાસમાં;
 કોકિલા કંઠ પૂરે, 'સુંદર' અભિલાષમાં. ૩
 જાંચે સ્વરે ભિચરે એવું, આનંદે ગાઈ ને:
 “ઓ કૃષ્ણ ! જાળસ્નેહિ, મયા કેમ વાહીને ?” ૪
 નૌતમ નાદ-તણી, શબ્દ-ધુન થાય છે;
 ઉદ્ભવ આનંદ પામ્યા, જમુના બાથ છે. ૫
 આબ્યા રવિતનયા-તીરે, સુખ પામ્યા ધણું;
 તન મન મંજન કરી, ધ્યાન ધયું હરિતાલું. ૬
 સખી એક સદન થકી, જારણે નીસરી;
 રથ નંદ-દાર દીઠો, ભેયું જીકતે કરી. ૭
 ‘અફૂર આબ્યા હતા, આવો રથ લેઈને;
 સુખ સરવસ મટયું, મયા કુંજ દેઈને ! ૮
 રથ શેં અરથે આબ્યો ? વળી શું વીસયું ?
 જીવન-પ્રાણ જતો, પછે શું ભિગયું ? ૯
 અન્યોઅન્ય વાત બાણી, આવી સૌ સુંદરી;
 પ્રીતે જસોદાને પૂછે, “આબ્યા શું ગ્રી હરિ ?” ૧૦
 એટલે ઉદ્ભવ આબ્યા, જમુનાં નાહીને;
 હરિના જન બાણી, નમી પાય ધાઈને. ૧૧

જેવા જુગદીગ કહીએ, તેવા જન તેહના;
 રૂપ ગુણ વરણ એવો, શોભાવે દેહના. ૧૨
 મુશ્તક મુગટ મોહો, તેજ ઘણુ તે-તણું;
 તિલક કેન્દર-કેરું, સુંદર મોહામણું. ૧૩
 અગમગ અલકી રથાં, કુંડલ તે કાનમાં;
 નેત્ર દળ-કમળ જેવા, લાગી પળ ધ્યાનમાં. ૧૪
 પ્રકુલિત પ્રમત વદન, શરદ-કેરો શરી;
 નિરતર એક હરિ, રઘો રુદિયે વશી. ૧૫
 ઉર અત્યંત ઓપે, માળા મુક્તાતણી;
 પીતામ્બર અગે ધર્યાં, શોભા દીમે ઘણી. ૧૬
 ભુજે લલ્લા ભૂપણ ધર્યાં, રૂડાં કર રાજે છે;
 જોઈ પદ જુગલ છત્રી, મનમથ લાજે છે. ૧૭
 ગોપી કહે, “ભલે આખ્યા, મળા છે શ્યામના !
 લોક તો લાંઠ છે, મધુપુર ગામના. ૧૮
 મુખે તો મીઠું જોલે, મેલ ઘણું મનમાં;
 જુઓ અમે સગ કર્યો, મેટ્યા મહાવનમાં !” ૧૯

(સાખી)

ઉદ્ધવ કહે, “ અમો આવીયા, નિશા નિર્ગમી એક;
 મોહને મને મોકલ્યો, કહેવા જ્ઞાનવિવેક. ૨૦
 શોક ન ધરશો સુદરી, પ્રભુ સદા છે પામ;
 દ્વિતભાવને પરહરો, રાખો દહ વિશ્વામ.” ૨૧

વિશ્રામ ૪ થો

મને શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું, કહ્યું તે કામની;
 બ્રમણા મનની મૂકો, ભજો હરિ ભામની ! ૧
 હરિનાં હેતુ છો, તમે ઔ તારુણી;
 નિર્મળ જ્ઞાન ગ્રહો, તમે વિળ વારુણી. ૨
 ઓસના ઉદક જેવો, આ રે સંસાર છે;
 તેમાં એક તરવ મોટું, સમજણ સાર છે. ૩
 જે જને તન તપાસ્યું, તેના સંશે ટળ્યા;
 પ્રણવ ધ્યાન ધરી, ભાવે હરિમાં જાળ્યા. ૪
 નિરંજન વેદે ગાયો. તે તો ઘટમાં વમે;
 એક દષ્ટે જોશે જ્યારે, ત્યારે દુગ્ધા જશે. ૫
 ભિન્નભાવ ભાગશે ત્યારે, બ્રહ્મને ભાળશે;
 આત્મા અખંડ એવો, નિરતર નિહાળશે. ૬
 મોટા મુનિ જોગ સાધે, જેહને વામવા;
 દેહનું દમન કરે, ભવદુઃખ વામવા. ૭
 સંસારમાં સુલભ હોયે, શેષે તપ આચરે ?
 મુખ સમૃદ્ધિ મૂકી, શીદને નીસરે ? ૮
 જેહને વૈરાગ્ય વ્યાપ્યો, સૌ મૂકી ગયા;
 ગૃહ-અંધકૃષ મૂકી, જઈ વનમાં રહ્યા. ૯
 મોટા મોટા રાજ મૂકી, ગયા તપ આધવા;
 શિવ શમશાન સેવે, એને આરાધવા. ૧૦
 સહજ અઠ્યામી આદે, જઈ વનમાં વસ્યા;
 આત્મા સાધન કરે, પ્રગટી મહાદશા. ૧૧

માયાનો મંગ મૂઠી, પળ્યા તે મહાવને;
 ભાવે તે હરિને બેટયા, બૂઝ્યા દેહભાવને. ૧૨
 એવો ઉપદેશ અમારો, માનશે માનની !
 તો તનમાંહે થશે, લાળ લગવાનની. ૧૩
 પંડ્યમાં પ્રગટ થશે, શ્રાંતિ સૌ ભાગશે;
 નિજ સ્વરૂપ સાથે, ન્યારે લેહ લાગશે. ૧૪
 અજપા બપ થાયે, જુઓ તેને જાંળીને;
 હરખ ને શોક સૌએ, ફર દો નાંજીને. ૧૫

(સાખી)

નિજ-સ્વરૂપ ન્યારે જડે, થાયે કદપના-નાશ;
 જેને હિંડો ખાળતા, તે પોતાની પાસ ! ૧૬
 [ઉદ્ધવ કહે] સૌ સાંભળો, ચતુરા ચતુર સુભણ;
 ૧પતીજ આવે પ્રેમદા, તો પૂછો વેદપુરાણ ૧૭

વિશ્રામ ૫ મો

પછે મજબાળા બોલી: “ રીસ રજો ચડે;
 અમો તો ૨અખળા જન, એવું કેમ આવડે ? ૧
 તમે જે ભોગ કહ્યો, તમારા કામનો;
 અમારો પેંડો ન્યારો. ગોકુળ ગામનો. ૨
 અરજ એક અમારી, ઓધવજી ! સાંભળો;
 અમારા મનમાં વસ્યો, સુંદર સ્વામળો. ૩
 અમે તો નયણે નિહાળ્યો, નટવર નાથને;
 એણે મોહની લગાડી, ઔ મજ-સાથને. ૪

ધૂતારામાં ધૂર્તવિદ્યા, મુજે શું વખાણીએ ?
 એનાં અનેક ચરિત્ર, અમે સૌ જાણીએ. ૫
 જમોદા મારવા લેતાં, ક્રોધ ધણે કરી;
 ત્યારે નાત્રીને આવે, અમ ભોવન શણી. ૬
 કહેશે, 'કોઈ રાજો મુને,' મુજે એવું લાગે;
 એને ઘરમાંહે રાખીને, રહેતાં અમે આંગણે. ૭
 ભોવન ભીતર પેસી, ઉઘમ એવો કરે;
 મહીનાં માટ ફેાડી, માંગણ મુખમાં ધરે. ૮
 અમે જ્યારે આવીએ પાસે, નાત્રીને નીસરે;
 એણે એવાં કામ કર્યાં: કહેા કેમ વીસરે ? ૯
 વચ્છતાં પૂછ શહી, ઊઠાડે આંગળી;
 જોળે બાળક જમાડે, ઘોંચે અંગ આંગળી. ૧૦
 એને ડરે જાણું કાંઈ, મૂકીએ સૌ સખી;
 ઊખલ ઉપર ચઢી, પાડે તે ત્યાં-ચક્રી ! ૧૧
 એકવાર એમ વિચાર્યું, 'બાંધું કર સાહિને;
 લેઈને જઈ દેખાડું, જમોદા માર્છને.' ૧૨
 એક દિન માંગણ ખાતાં, શ્રદ્ધા ગોવિંદને;
 'હવે કયાં નાત્રી જશે ?' કહ્યું કૃષ્ણચંદ્રને. ૧૩
 તાંણી જે હાથ બાંધ્યા, ચાલી ચાંપે કરી;
 ઉપર ચીર ઓઢાડ્યું, હીંડી હરખે લરી. ૧૪
 'નંદરાણી ! માનતાં નહોતાં, જીવો આ બાળને;
 મંદિરમાંથી માંગણ ખાતાં, શ્રદ્ધા ગોપાળને !' ૧૫

“એમ કહી અળગું કયું”, અંજર ઓઢ્યા તણું;
 જુએ તો જાળ પોતાનું !, લજ્જા પાંગી ઘણું ! ૧૬
 નેહ નંદજીવનમાંથી, દીઠા હરિ આવતા;
 જોતામાં જોડી પાડી, સુંદરીને સર્વથા. ૧૭
 ‘એકલી ! જોડું જાળ ચડાવે, શા માટે સુંદરી ?’
 જીવતીનું જોર ન ચાલ્યું, હેતે હસિયા હરિ. ૧૮
 એવા હરિ જ્ઞાનંદરૂપી, અમે જે દીઠડા;
 જીજ્ઞાસુ અનેક ઉપાય, લાગે કેમ મીઠડા ? ૧૯
 જે સુખ અમને આપ્યા, તે દુર્લભ દેવને;
 જીભું શુ ધ્યાન ધરું, તજી સ્વયમેવને ? ૨૦

(સાખી)

પ્રગટ સ્વરૂપ સુંદર વદન, રસિક છળી ઘનશ્યામ;
 તે-શું મન અટકી રહ્યું, ક્ષણું ખસે નહિ આન. ૨૧
 નાગવ નવલ-દિશોર-સુ, બાંધી પૂરણ પ્રીત;
 અવર વાત લાવે નહિ, એક અમારી રીત” ૨૨

વિશ્રામ ૬ કો

ઉદ્ભવ કહે, “ અળગા તમે, એ તો સાચું કહ્યું;
 એનું રૂપ અટલ એહેલું, મો ઘટમાં રહ્યું. ૧
 જોલે તે જીજ્ઞે નહિ, તમમાં તે જ છે;
 વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યો, અખંડિત એ જ છે. ૨
 તે તો ભરપૂર ભર્યો, પંડ બ્રહ્માંડમાં;
 જેમ રવિ જીજ્ઞે સીમે, ભામે જહુ ભાંડમાં. ૩

એક અનેક રૂપે, બહુવિધ બોલતો;
 વિધવિધ વેશ ધરી, દીસે છે ડાલતો. ૪
 બિન્ન બિન્ન ભૂષણ બન્ધાં, કુંદન એક છે;
 નામ ને રૂપ ન્યારાં, ભેયામાં વિવેક છે. ૫
 એક સૂત્રભાવે ભેતાં, જેવાં પટ-તંત છે;
 સાગર અગાધ અંબુ, લહેરી અનંત છે. ૬
 અવની એક રૂપે, ખીન્ન બહુ પાત્ર છે;
 અલંકાર અલગ કરે, સોનું એક-માત્ર છે! ૭
 જેમ કાંઈ માકર-કેરી, બહુ મીકાઈ કરે;
 સરવે સાકર બાણે, ખીણું નહિ નીસરે. ૮
 સુરભી-સ્વરૂપ ઘણા, વરણ વિચિત્ર છે;
 તેનું પય એક રૂપે, પરમ પવિત્ર છે. ૯
 એમ તમે આત્મા બાણે, અરૂપી એહ છે;
 ઉત્તમ ને અધમ એ તો, દીકામાં દેહ છે. ૧૦
 કાષ્ઠમા અગ્નિ કહીએ, એમ અવિનાશ છે;
 સર્વમાં સાક્ષીરૂપે, નિરંતર વાસ છે. ૧૧
 કસ્તૂરી મૃગમા વસે, ભેતા વનમાં ફરે;
 પરિમળ પાસેથી આવે, ભૂલ્યો ભટકી મરે. ૧૨

(સાખી)

એમ સકળ સંસારમાં, વસે હરિ હરપૂર;
 જીવદશા મટે નહિ, તેથી દીસે દૂર. ૧૩
 જથારથ જાંઘ્યા વિના, જીવદશા નવ બાય;
 ત્યાંહાં લગી ઉપજે કલ્પના, અજાને અથઠાય. ૧૪

૧. બહુ વિધિ

વિશ્રામ ૭ મો

પછી મજગોપી વટે, “ઉદ્ધવ ! ચિત્ત ધરો;
 તમે તો એમ કહ્યું, ‘હરિ સભરો ભર્યો.’ ૧
 ત્યારે કેણુ પીઠા પામે?, કેણુ જન્મે મરે?
 એ તો કાંઈ અચરજ મોટું, સંશે કેમ નીસરે? ૨
 ત્યારે શેં સુખ ના પામે, જીવ સંસારના?
 શા માટે દુઃખમા હૂંખે, પ્રાણી ખાંધુ ચારના? ૩
 વળી શ્રી કૃષ્ણ જેવા, સરવે શેં નથી?
 ખરેખરી વાત કહો, રાધ ના રહે રતિ. ૪
 આમે તો માનીએ જ્યારે, પરાક્રમ ભાળીએ;
 તનમાં હરિ હોએ, તો ગિરિ બિહારીએ. ૫
 આમારે અવર ધીજી, ચિત્ત આવે નહિ;
 મુદર શ્યામ વિના, મન ભાવે નહિ; ૬
 સરોવર સરિતા ભર્યો, બહુ સઘળે સિંધુ;
 ચાતક ચાંચ ન ભોળે, પીયે પડતું ગિંદ. ૭
 સાગરમાં છીપ રહે, બીડી એકાંત-શું;
 જરા જળ લેદે નહિ, પ્રીત—રત સ્વાતિ-શું. ૮
 જલ વિના દાહર જીવે, મીન જાએ મરી;
 પ્રાણ ગયે પ્રીત ન છુટે, ટેક તેની ખરી. ૯
 એવી છે ટેક આમારે, અળખા-સાથને;
 તનમન સર્વે સોખ્યું, નટવર-નાથને. ૧૦
 પ્રીતની રીત ન્યારી, નથી તે પુરાણમાં;
 પ્રીતે કોઈ પ્રેમ-સ્નેહિ, વીઘ્યાં રસ-ખાણમાં. ૧૧

અમો! એને વિજેગે, સૌ સનાં ફરું;
 મન તો મોહન પામે^૧, સાધના શું કરું ? ૧૨
 હતું મન એક મારે, તે તો હરિએ હરું;
 ગયુ રસરૂપ માંહે, ફરી નવ નીસરું. ૧૩
 ઉદ્ધવશ! પ્રેમની પીડા, હશે તે જાણશે;
 વીત્યા વિના વેદના, કોઈ કેમ પરમાણશે ? ૧૪

(સાખી)

ઉદ્ધવ! પ્રેમ દુઃખીઆં કર્યા, દીધો છળીલે છેહ;
 પહેલી પ્રીત વધારીને, પછે પરહ્યાં તેહ ! ૧૫
 વિશ્વાસે વળી વાહિને, ઘાત કરે કહો કોણ ?
 વળી વચન જે કહાવીયુ, દાઝયા ઉપર લોણ ! ૧૬

વિશ્રામ ૮ મો

ઉદ્ધવ! આંવડું અમો, પહેલાં તો નવ લહ્યાં;
 કેને કહીએ મુખમાં દાઝયા ? મન સમજી રહ્યા ! ૧
 અમે લોકલાજ લોપી, એને ભાવે ભળ્યાં;
 તોએ તરછોડી નાખ્યાં, તુચ્છ કરીને ત્યજ્યાં ! ૨
 હવે હરિ શીદ આવે ?, સગપણ શું રહ્યું ?
 મધુપુર રાજ મળ્યુ, મજ વેરી થયુ ! ૩
 વળી વિશેષે મળી, કંસદાસી કુળજ્યા;
 તેહનો સંગ કર્યો, ભલા જુગમાં ભળ્યા ! ૪
 નવા નવા ખ્યાલ ફરી, વ્રીજમાં ખેલતા;
 અર્ધક્ષણ અખળા—કેરો, સંગ ન મેલતા. ૫

એક મમે ઝીલવા પેઠાં, હરિ ઉદે પડ્યાં;	
અતુરાનાં ચીર ચોરી, જઈ દદમે અઢ્યા.	૬
જોયું જ્યારે જીવતીજને, દીઠા દીનાનાથને;	
મનમાં લલમ આવી, સૌ સખી-સાથને.	૭
હુમી હરિ જોદ્યા એવું, “આવ્યો દાવ અમતજો;	
કેમ તમે નસ નાઠ્યાં?, દોષ ઉપજ્યો ઘણો.	૮
વરુણ તરુણ તણી, મરજાદા નવ ગણી;	
માટે અપરાધ પડ્યો, અનીતિ એ ઘણી.	૯
તમે સૌ જીવતીજન, જળ થકી નીસરો;	
રવિની સામા રહી, સો સો પ્રણામ કરો.	૧૦
પછી પટકુળ આપું, પહેરીને પરવરો;	
વિનતાએ મન વિચાર્યું, કૃષ્ણને કહ્યું તે કરો.	૧૧
મન મેલ નીર્ધરી, નારી સૌ નીમરી;	
શત શત પ્રણામ કર્યાં, સૂરજને સુંદરી.	૧૨
પહે સૈનાં અંબર આખ્યાં, અખળાએ અંગ ધર્યાં;	
જીએ એનાં અરિત એવાં, કહો દેવાં દર્યાં !	૧૩

(સાખી)

અનેક અરિત છે એહનાં, કોઈ ન પામે પાર;	
ગોકુળમાં લીલા કરી, દિન બાવન, વરસ અગીઆર.	૧૪
વિવિધ વિધનથી ઉગારીઆં, પ્રજનનને બહુવાર;	
લે લે અમુર આંહિ આવીઆ, તેનો કયો નિસ્તાર.	૧૫

વિશ્રામ ૯ મો

જમલા-અર્જુન - હતા, નંદજીના એકમાં;	
તેનો ઉદાર કર્યો, ગયા સુર-હોકમાં.	૧

- અધાસુર અન્નગર 'એવો, છાનો છુપીને રહ્યો;
મારગમાં મુખ વિકામી, સર્વને ગળી ગયો ! ૨
- પછી શ્રીકૃષ્ણે તેને, સારી શિક્ષા કરી,
મુખે સ્વર્ગસોઝ ગયો, નાખ્યો પાછો ફરી. ૩
- બગાસુર આવી બેઠો, કહીએ શું તે મંદને;
જીવતા જળ પીવા ગયા, ગળ્યા ગોવિંદને ! ૪
- ઉદરમાં અન્નિ ઊડી, કેમ રાખી ચક્રે ?
ચાચ થડી ચીરી નાખ્યો, પડ્યો પૃથ્વી વિષે. ૫
- વન્ધાસુર વૃષભ-રૂપે, આવ્યો કપટે કરી;
તેના પગ સાહી પછાડ્યો, મૂઢ ગયો મરી ! ૬
- એક સમે વન્ધ ચગવે, જમુના તીરમાં;
ભાવે હરિ ભોજન કરે, હી આહીરમા. ૭
- એવે સમે અન્ન આવ્યા, અતરીક્ષ જિભા રહ્યા;
બાળ-ચેટા ભેઈ હરિની. મન વિન્ધે ધયા. ૮
- વિરચીએ મન વિચાર્યું, 'વન્ધ હવડા હડું;
પછે પ્રભુતા જણાશે, હશે ખોટું ખડુ.' ૯
- માયાનો પડછો નાખી, ગોખ્ય કયાં ગૌ;
આતુર ધઈ ભેવા આવ્યા. હરિના સખા સૌ. ૧૦
- 'બેઓ મજબાળ સદુ,' એવું બોલ્યા હરિ;
મંડળીની ભુગત આવી, ના આવે પાછી ફરી. ૧૧
- એમ કહી ચાપે ચાલ્યા, કર ગેડી થડી;
ભેયુ ઘણું ભુગતે કરી, વન્ધ દીઠા નહિ. ૧૨

- જ્યારે વચ્છ નજરે નાખ્યાં, પ્રભુ પાછા કર્યા;
માયાપટ ઉપર નાખી, સખા સહુ આવ્યાં. ૧૩
- પછે મનમાં વિચારી, પાછાં પેદા કર્યા;
વચ્છ ને જોવાળ સૌ, રૂપ તેવા ધર્યાં. ૧૪
- એમ ખટમાસ વીત્યા, બ્રહ્માએ ભાળીઉં;
અત્રુભુજ જોવાળ સૌ, એવું જ્યારે ન્યાળીઉં. ૧૫
- અજ આવી પાયે પડયા, નેહે નંદલાલને;—
“અમે સમર્થ નહિ, જોવા તમ ખ્યાલને. ૧૬
- અમે અભિમાની એવા, તમને નવ લહ્યા;
હવે હરિ! ક્ષમા કરો, જે જે અપરાધ થયા. ૧૭
- તમે તો કરુણાસિંધુ, કૃપા કીજે મુને;”
કર બેડી વિનય કર્યા, બહુ અતુરાનને. ૧૮
- પછે પ્રભુ પ્રસન્ન થયા, “સંશય સૌ પરહરો;
અજ! નિજ ધામ જાઓ, મુખે સ્પર્શિત કરો.” ૧૯
- પછે ગુણગાન કર્યું, રૂપ રહે ધરી;
બ્રહ્મા બ્રહ્મવદન ગયા, ચિત્ત ચિંત્યા હરિ. ૨૦
- એવા કૃષ્ણ કરુણાસિંધુ, અમે જે જાણીએ;
કહો કેમ અવર બીજુ, ચિત્તમાં આણીએ? ૨૧

(સાખી)

- ચિત્તવિત્ત ચોર્યું અમતલું, આખું સુખ અપાર;
નિત્ય નૌતમ લીલા કરી, મજમાં નંદકુમાર. ૨૨
- કમળ-નેલુ શ્રીકૃષ્ણજી, કોટિ-કામ-છળી અંગ;
વિસાયા કેમ વીસરે?, રુદયે લાગ્યો રંગ! ૨૩

વિશ્રામ ૧૦ મેા

- પછે મજવાગી સૌ, ઈંદ્ર—ઓછવ કરે;
મનમાં મધવાતણી, સહુ શંકા ધરે. ૧
- ઘરડા ગોપ આવ્યા, નંદને ધારણે;
સહુ સામગ્રી લાવ્યા, પૂજાને કારણે. ૨
- પ્રભુ નંદ પાસે આવ્યા, પૂછયુ ઘણું પ્રીતશું—
“કેની તમે પૂજા કરો, આવી રૂડી રીતશું?” ૩
- નંદ કહે, “ઈંદ્ર-કેરી, સૌ સેવા કરે;
એના પ્રેર્યા પર્જન્ય આવે, સુખે મુરલી સ્વરે.” ૪
- પછે શ્રીકૃષ્ણ કહે, “સાંભળો તાતજી!
સુરપતિ શું કરે એમાં?, એ હરિને હાથજી ૫
- મદા સમીપ રહે, અંકટ કાપશે;
ગોવરધન-ઉચ્છવ કરો, ઇચ્છા-ફળ આપશે.” ૬
- મજજને વાત માની, કૃષ્ણે કહી તે ખરી;
સહુ ગિરિપાસે ગયા, પ્રેમે પૂજા કરી. ૭
- અન્નનો ફૂટ કર્યો, સહુ રિદ્ધ આણીને;
પર્વતે રૂપ પ્રકાશયુ, છાંયે બાણીને. ૮
- ઉપર રવરૂપ ધયું, અદ્ભુત-તણું;
મજજને દર્શન કર્યું, મુખ પામ્યા ઘણું. ૯
- સહસ્ર ભુજ સાથે કાઢ્યા, આરોગ્યા અન્નને;
પછે પ્રસાદ આપ્યો, સહુ મજજનને. ૧૦
- ગિરિ પૂજી ઘેર વળ્યાં, ઉલટ અતિ ઘણો;
સુરપતિએ વાત બાણી, ‘ઓચ્છવ બાગ્યો આપણો.’ ૧૧

- બારે ત્યાંહાં મેઘ બોલાવી, ઈંટે આજ્ઞા કરી;
 “જાઓ જળવૃષ્ટિ કરો, ત્રજ પર આદરી!” ૧૨
 ગગને ઘટા થઇ, ઘને કરી ગર્જના;
 બ્યાધુળ લોક થયા, સહુ કોઈ ત્રજના. ૧૩
 હસ્તી સમાન પડે, ગિંદુ મોટાં બહુ,
 ધાઈ પ્રભુ-પામે આવ્યા, ત્રજવામી સહુ. ૧૪
 “આ તે હરિ! શું થયાં, જે ઇંદ્ર કોપ્યો સહી?
 અતિ ઘણી વૃષ્ટિ થાય, જળનો પાર નહી!” ૧૫
 ગોપતાં વચન સુણી, વળતાં વા’લો વહે;
 ‘એનું અભિમાન ઉતારું’, એવું ધાર્યું રહે. ૧૬
 ‘આલો ગિરિપામે જઈએ, આપણને રાખશે;
 આપણો ઇંદ્ર એ છે, દર્શન દાખશે.’ ૧૭
 એમ કહી પ્રભુ પૂઠે, પ્રાણી મૌ પરવયાં;
 ‘આવો ગિરિ જાઓ દ્રીએ,’ એવું હરિ જીયયાં. ૧૮
 એમ કહી કર અડાડ્યો, પર્વત પુષ્પ થયો;
 ચોરામી કામ ત્રજ, સહુ ઢાકી રહ્યો. ૧૯
 ગોપી ગૌ ગોવાળ સૌ, સુખે લીલા કરે;
 મહારમા મોરલી વાગે, ગાયે જાણે સ્વરે. ૨૦
 તેમ અતિ વૃષ્ટિ કરી, સાત દહાડા સહી;
 પાણી પાશેર ન દીએ, આચ લાગી નહી! ૨૧
 પર્જન્ય પીડા પામ્યા, પાછા ગગને ગયા;
 સમાચાર સુરપતિને, સૌ માંડી કહ્યા. ૨૨
 મધવાએ મન વિચાર્યું, અન્યાય બહુ કર્યો;
 મેં તો હુબાવ્યા હરિ, અણુઘટતું આચર્યો. ૨૩

હવે હરિ-શરણે ભઈ, કારજ સારથે;	
કર્થો હોય કોટિ ગુન્હા, દોષ નીવારથે.	૨૪
પછે કામદુગા કેડે, ઇંદ્ર ત્યાં આવીઓ;	
પ્રભુને પાયે પડ્યો, ગદ્ ગદ્ કંઠે થયો.	૨૫
પૂજા બહુ પેરે કીધી, પ્રભુને બાણીને;	
સુરપતે ચરણ ધોયા, ગંગોદક આણીને.	૨૬
“અમો પ્રભુ! પ્રીછ્યું નહિ, પ્રગટ રૂપ તમ તણું;	
માહારી મરબદ ગઈ,” લલ્લમ પામ્યો ઘણું.	૨૭
ઇંદ્રે બહુ સ્તવન કયું, ત્યારે રીઝયા હરિ;	
મસ્તકે હાથ મૂક્યો, કૃષ્ણે કરુણા કરી.	૨૮
ઇંદ્ર નિજ લોવન ગયો, ધ્યાન રુદે ધરી;	
અમર આનંદ પામ્યા, કુસુમ-વૃષ્ટિ કરી.	૨૯
મધવાતું માંન મોડ્યું, બંધન કાપીયું;	
વ્રજ આનંદ વધાર્યો, અતિ સુખ આપીયું.	૩૦

(સાખી)

સુખ આપ્યું વ્રજસાથને, નાથ દયાનિધિ જેહ;	
ગિરિવરધર હરિ મુગટધર, વસો રુદેમાં તેહ.	૩૧
મહા મનોહર રસિકવર, નાગર નંદકિશોર;	
પ્રેમ-મનેહી શામળો, વ્રજ-વનિતા ચિત્તચોર.	૩૨

વિભાગ ૧૧ મો

ઉદ્ધવ! હરિ એક સમે, રમે ગેડી-દડો;	
પોતાની ઇચ્છાએ કરી, જઈ જમુનાં પડ્યો.	૧

- કાલિન્દ્રિનો આરો એવો, દેખી સૌ દો ડરે;
 માંહે-થકી ઝેર-તાણી, જ્વાળા બહુ નીસરે. ૨
- જોઈ ને કદાંબ-કેરે, 'દોડી દુમે ચઢ્યા;
 નીર ગંભીર ગાળે, પ્રભુ તેમાં પડ્યા ! ૩
- મજમા વાત એવી શ્રવણે સાંભળી;
 માનુની માફા દુઃખ પામી, સહુ ધરણી ઢળી ! ૪
- જશોદા નદણુ ચે, કદ્યાંત બહુ કરી;
 શુદ્ધગુણ શરીર-કેરી, સર્વે વીસરી. ૫
- તારણી ટોળે મળી, આવી તે 'ઘાટમાં;
 અખળા રૂઢન કરે, અતિ બિચારમાં. ૬
- ગૌ ગોપી ગોવાળ સૌએ, અન્નજળ પરહ્યાં;
 'તન-ત્યાગ કરીશું,' એહેવાં પ્રભુ આદ્યાં. ૭
- પછી પાતાળ-માંહે, વાહાલે વાઈ વાંસળી;
 સૌને શાતા થઈ, પીડા ત્યારે ટળી. ૮
- નટવર નાગને છતી, 'ઉપરે આવીઆ;
 કાળીને કર ચઢી, 'બારણે લાવીઆ. ૯
- જમુનાં—તણે તટે, પત્રગને પાથર્યો;
 ઉપર આનંદ માંહે, તાંડવનૃત કર્યો. ૧૦
- પદને સ્પર્શે કરી, વિખ સર્વે ગયું;
 અંતર-નેત્ર ખોલ્યાં, જ્ઞાન ઘટમાં થયું. ૧૧
- " અહો મહાભાગ્ય મારું, મુખે કરી શું કહું ?
 'હું' તો ઘણું પતિત પ્રાણી, મહિમા નવ લહું." ૧૨

- તેણે ત્યા મ્તવન કર્યું, બહુ પ્રીતે કરી;
“જથારથ બાણી લીધા, જેવા હતા હરિ. ૧૩
- મિધુ-સુતા એવે જેને, ઉર પર લેઈને;
તે તો ક્ષણ એક ન મૂકે, શ્યામ મનેહીને. ૧૪
- એવા ‘પદ કોમળ કહીએ, મારે મુસ્તક ધર્યા;
જેને મુનિ ધ્યાનમાં ધ્યાયે, અતિ ભાવે ભર્યા.” ૧૫
- એવી બહુ સ્તુતિ કરી, રીઝયા રુદિયે હરિ,
તેને અભેદાન આપ્યું, બહુ કરુણા કરી. ૧૬
- પછી તેને આજ્ઞા આપી, મુખે એવું બાણે;
“હવે જા જમના—ધરી, ખેટ સાગર-તણે. ૧૭
- ગરુડનો ભય નિવાર્યો, જા હવે નહિ નડે;”
નાગને નિર્ભય કર્યો, ચરણ-પ્રતાપ-વડે. ૧૮
- પછી પરિવાર લેઈ, પન્તગ તે પરવર્યો,
જમના-જળ નિર્મળ કર્યું, ત્યાથી નાગ નીસર્યો. ૧૯
- પ્રાણી આનંદ પામ્યા, નીરખ્યા નાથને;
આવી હરિ ભાવે લેટયા, સૌ મજ-સાથને. ૨૦
- અતિ-બળ અકલ એવા, હરિ હર દેવશા;
કહો કેમ ગોઠે બીજા ? અવર ઉપાય કયા ? ૨૧

(આખી

- અવર ના ગોઠે ચિત્તમા, જો કરે કોટિ ઉપાય;
હૃદયકમગમા રમી રહ્યો, સદા રસિકવરરાય. ૨૨
- નંદ-નંદનશું નેહ અતિ, નિમેષ ન વિસરે તેહ,
નેન-ચકોર-ગત સુન્દરી, ચંદ ચતુરવત્ એહ ૨૩

વિશ્રામ ૧૨ મા

- “ ઉદ્ધવજી! ચિત્ત અમારું, એણે ચોરું” સહિ; ૧
 એના સ્વરૂપ વિના, બીજું જોડે નહિ.
 એક મને સુરભી જોવા, નદજી નીમર્યા; ૨
 રમીએ રૂદન કરું, પૃથેથી પરવર્યા.
 આનંદે કુજમા આવ્યા, શોભા દીએ ઘણી; ૩
 તાહા બ્રહ્મભાણુસુતા, આવ્યા એ વન ભણી.
 નદજી પામે દીઠો, કુંવર ઠેડામણો; ૪
 આગ રંગ અનંગ છબી, આગર શોભા-તણો.
 રમણમ રીઝી રહ્યા, અન્યેા અન્યે જોઈને; ૫
 રૂપ ગુણ લક્ષણ પુરણ, રહ્યા મન મોહીને.
 એવે થઈ અબ્રધટા, ચમકે દાંમની; ૬
 નદજીએ પામે જોલાવી, ભાવે કરી લામની.
 “ લાડલી ! બચ્ચો તમે, લાલને લેધને; ૭
 અમારે લોવન મોષો, સ્થામ મનેહીને.
 તમસુત તેડી બાઉ, આનંદમું અમો; ૮
 સંશય તમે શીદ કરો ?, સુખે બચ્ચો તમો. ”
 હાગિને હાથ થહી, હાંડી ગજગામિની; ૯
 મનમા ભાવ ધર્યો, ભેટયાનો લામની.
 અલૌકિક કુંજ આવી, વન ફૂલી રહ્યું; ૧૦
 પ્રભુએ રૂપ પ્રકાશ્યુ, પ્રેમે પોતાતણુ.
 અગતા આનંદ પામી, જઈ ચરણે નમી, ૧૧
 મનોરથ મનમા થયા, ગામા સુખમા રમી.

એવી લીલા અદ્રળ એની, તારુણીએ એ લહી,
 મુર 'સર્વ' જે જે ખોલે, પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ. ૧૨
 એવું સુખ અમને આપ્યું, ઢોહો ઢોહોને હશે; ૧
 તે તો હરિ જોઈશું જ્યારે, સુખ 'શાતા' થશે. ૧૩

(સાખી)

સુખશાતા ત્યારે થશે, જ્યારે જોઈશું નાથ;
 અમે સૌ સૂનાં કરું, પ્રાણ પ્રભુની સાથ. ૧૪
 ઉદવ! એમ 'ન જાણુશો', કેમ જીવે જીવતી એહ!
 આજ્યાની આશ્રે કરી, રહ્યા હમારા દેહ. ૧૫

વિશ્રામ ૧૩ મે.

એનાં જાળચરિત્ર, 'જાહુ', 'સહુ' ચતુરા લહે;
 બીજા એને 'અકળ' કહી, સૌ મોટા કહે. ૧
 વ્રજ વિચિત્ર લીલા, જીવનજીએ કરી;
 તે તો અમો અજાણા જાણું, રહ્યાં રહેયે ધરી. ૨
 નિત્ય નિત્ય નવજ નેહે, આંગણીએ આવતા;
 મનોહર મોરલી વાતા, બીતર ભાવતા. ૩
 સંધ્યામમે સાદ દેતાં, મુરબી 'દોહી'ને;
 વહાણમાં વાટ જોતાં, વલોણાં વલોધને. ૪
 સાકર માંજણ રાખી, આદેશવા આપતાં;
 સામુદ્રી નણદી આદે, ઓ સંતાપતાં. ૫
 દુરીજન લોક લવે, સહુ તે સાંજતાં;
 મનમાં સમજી રહેતાં, મુજે નવ ભાજતાં. ૬

- મહી વેથવાને ગિયે, વેગે વનમાં જનાં;
વડાલાનું વદન જોવા, મન વ્યાકુળ થતા. ૭
- દધિનું દાંણું લેવા, મારગ રોકતા;
રસની ગડ રચે, વડાલો ત્રજ ચોપિતા ? ૮
- ગોપીનું ગોરમ પીવા, પરપંચ આદરે;
માનુનીનું મુખ જોવા, ઘુંઘટ પરો કરે. ૯
- “અરે તારી મુસ્ત મારી, મહી મીઠું હશે;
અમને આપશે ન્યારે, કારજ ત્યારે થશે” ૧૦
- કોને કઠ હાર આરોપે, કુમુમકેરા કરી;
નયણું કટાશે કરી, તન મન લે હરી. ૧૧
- પછે નાર પ્રમંન થઈ, દધિ પાય પ્રીતમું;
હાસ્યવિનોદ થાયે, એવા રન-રીતમુ ૧૨
- અગને લાડ લડાવ્યાં, જ્ઞાનંદના ઓઘમાં;
કોહો મન કેમ રમાને, તમારા જોગમાં ? ૧૩

(સાખી)

- જોગ જુગત જોગી કરે, જોણે મન વશ થાય;
મન મોહનશું મળી રહ્યું, તેણે જોગ કર્યો કેમ બાય ? ૧૪
- અમે રૂપ નિશ્ચે કર્યું, અરૂપ ન આવે ચિત્ત;
દીઠું તે દિલમાં વસ્યુ, અણુદીઠે શી પ્રીત ? ૧૫

વિશ્રામ ૧૪ મેા

- એક સમે ધેન ચરાવે, કૃષ્ણ ગલ જાતણ;
જમનાતીર આવ્યા, ગખા તહુ સાથણ. ૧

- તરુતણી શીતળ છાંયા. સુંદર સોહામણી;
કૃષ્ણ જાળદેવ જેહા, તટ જમનાંતણી. ૨
- હરિ મુખ ઉચ્ચાં એવું, “લોજન, ઇચ્છા થઈ;
મુનિના ચક્ષુમાંહીથી, અન્ન લાવો જઈ. ૩
- આપણું નામ લેજો, ઘણું અન્ન આપશે;
તમારું વચન તે તો, થીર કરી થાપશે.” ૪
- એવી હરિએ આજ્ઞા આપી, મળ્યા સૌ પરવર્ધા;
વેદ-ધુની વિપ્ર કરે, આવી ત્યાંહાં ઊચાર્યા:- ૫
- “અમને અન્ન-સારું, મોહને મોહલ્યા;
કૃષ્ણ જાળદેવ તે તો, તટમાં ઊભલા.” ૬
- સાંભળી સરવ ખીજ્યા; “અમને એ નહિ ગમે;
તમે તો શૂદ્ર^૨ જાતિ, આવ્યા કેમ આ સમે ? ૭
- હજી દિજ જમ્યા નથી, કેમ ટોળે મળી ?
તમને અન્ન ક્યાંથી ? જાઓ પાછા વળી.” ૮
- વાડવનાં વચન સુણી, ચોપ પાછા વળ્યા;
આવ્યા શ્રીકૃષ્ણ કને. મન રીસે ^૩જળ્યા. ૯
- કૃષ્ણ કહે, “રીસ શાની, જ્યારે જવું જાયવા ?
સૌના શબ્દ સુણી, હૃદયમાં રાખવા. ૧૦
- જાઓ કપીપત્ની પાસે, આપણને ઝોળખે;
તે તો અન્ન આપશે સહી, નહિ રાખી શકે.” ૧૧
- સખો એક ચોપે ચાલ્યો, જઈ મંભાળાવીયુ;
“જીવણે જમનાંતરી, અન્ન મંગાવીયુ.” ૧૨

- પ્રેમે પાપાણુ ગળ્યા, પાણી થઈને વહ્યાં;
જંગમ જડ રૂપે, સ્થાવર ચૈતન થયાં. ૪
- એવી અલગેલે વહાલે, વાઈ જ્યારે વાંચણી;
સુંદરી શ્રવણે મુણી, શુદ્ધ તનની ટળી. ૫
- ઊલટાં અંગ ધર્યાં, આભૂષણ ભાંમની;
ગત મત ભૂલી ગોપી, ગોકુળ ગાંમની. ૬
- અવળા અંખર ઓઢ્યા, ઊઠી ધાઈ ચાંપમાં;
મન તો જઈને ખૂંચ્યું, સુંદર સ્વરૂપમાં. ૭
- પતિ પરિવાર તણ, નારી સૌ નીસરી;
સદન સાંભું ન જોયું, કોઈએ પાછું ફરી. ૮
- જીવતી જૂથ મળી, ધસમસ ધાય છે;
નેપુર-કંઠણ-કેરા, સજ્જવનિ ધાય છે. ૯
- વૃંદાવન વેગે આવી, સરવે સુંદરી;
નટવર નાગર હરિ, નિહાળ્યા નેણાં ભરી. ૧૦
- સનમુખ શીશ નાંખી, સૌ ઊભી ઝહી;
અળખા પ્રત્યે એમ, વહાલે વાંચી કહી:— ૧૧
- “કહો, કેમ અર્ધ નિસા, આવ્યાં સુંદરી ?
ભામની ! ભોવન તણ, ધાયાં શું ચિત્ત ધરી ? ૧૨
- નિજ પતિ પૂછશે જ્યારે, કહેશે શું કામની ?
જીવતી ! જામ જીગલ, વીતી ગઈ જામની. ૧૩
- પતિવ્રતા-ધરમ પાળો, પોતાનો પ્રેમદા;
મારું કહ્યું માંનની ! માંનો, સુખ ધાશે સદા. ૧૪

- લાજ મરજદ ન આંણી, તમે કાંઈ તારણી;
વેદમાં વાત નીંદી, પ્રીત પરતરતણી.” ૧૫
- વહાલાનાં વચન એવાં, શ્રવણે સાંભળ્યાં;
મનની ધીરજ ટળી, સૌ ધરણી ઢળ્યા. ૧૬
- ગદ્ગદ કંઠે ગોપી, એવું મુખ ઉચરે;
“વેદ્યાયાં વચન બાણે, પીડા પૂરી કરે. ૧૭
- પડશે પંડ અમારા, પ્રાણ નિશ્ચે જશે;
રસીઆ ! રાસ રમાડો, મુખ ત્યારે થશે.” ૧૮

(સાખી)

- વચન સુણ્યાં મજનારનાં, પ્રભુજી થયા પ્રસન્ન;
“રાસ રમાડું રંગમાં, તમને બુવતી જન !” ૧૯
- પાસે તેડી તારણી, આપ્યું આદરમાન;
અ.ધર મધુર ધરી મોરલી, કયું મધુરું ગાન. ૨૦

વિશ્રામ ૧૬ મે

- રમીએ રાસ રમ્યો, રમવા રંગમાં;
વિધવિધ વપુ ધર્યાં, મજવધૂ સંગમા. ૧
- એવી અદ્ભુત વીલા, રચી ભૂતજ વિધે;
ઇંદુ આકાશ થંભ્યા, ચાલી તે નવ શકે. ૨
- સખી મુખસાગર-માંહી, ઝીલે રસમગ્ન થઈ;
એવે અભિમાન આવ્યુ, અળગાને સહી. ૩
- માનુનીના મનમાં હર્તું, તે તો બાણું હરિ;
અંતરધ્યાન થયા, સંગે એક સુંદરી. ૪

- ગોપી સૌ વ્યાકુળ થઈ, ન દીઠા નાથને;
અતિ દુઃખ પ્રગટ્યું રુદે, સુંદરી-સાથને. ૫
- ધાઈ દુઃખ વેલને પૂછે, “જુલુ દીઠા કહી?”
મારા સમ, મન જોલીને, જોલ સાચું સહી. ૬
- પ્રેમદા પાસે જઈ, પૂછે મૃગ મોરને;
“કહો કહી દીઠા તમે, નંદકિશોરને? ૭
- અતુરા અંદ્ર પ્રત્યે, કહે, “પૂછું તુને;
હરિ કંઈ દીઠા હોય તો, તું દેખાડ મુને.” ૮
- વિનતા વ્યાકુળ થઈ, સર્વે સુંદરી;
વિધિને ઘટે નહિ, ઘડી આવી કરી. ૯
- જીવતીએ જોઈ કાઢ્યાં, પગલાં પ્રભુ-તણ્યાં;
“આ જો સખી! ચેન એનાં, જાય છે બેઠ જણ્યાં. ૧૦
- માનની ને માંન આપ્યું, હજી અધિક અમે;
હરિ-શું હાથ ટીધું, મને તેડો તમે.” ૧૧
- તારુણીને તેડી આલ્યા, તરુવર આવીઉં;
પ્રેમદાને પુષ્પ લેવા, એવું મન ભાવીઉં. ૧૨
- તરુવર ડાળ ગ્રહ્યું, તારુણીએ તે પછી;
ત્યાંહાં ‘લટકતી મેહેલી, હરિ ગયા ખસી! ૧૩
- રહી ત્યાં રુદન કરે, મનમાં લાજતી;
અળખા સૌ ત્યાં આવી, મેહ-દુઃખે દાઝતી. ૧૪
- તરુવર ડાળ દીડી, અળખા એકલી;
જીવતી હસવા લાગી, ‘પ્રીત તારી ખરી!’ ૧૫

- પછે જિતારી તેહને, પીડા ત્યાહારે ટળી;
જમુના-તીર આવી, ઐ ટોળે મળી. ૧૬
- મળી ઉપાય રચ્યો, પ્રભુ મળ્યા-તણો;
પ્રીતે હરિ પ્રગટ થશે, સ્વરૂપ એનું બનો. ૧૭
- એકે હરિ લેખ ધર્યો, છબી નંદલાલ-તણી;
એક પૂતના થઈ આવી, તેને મિથ્યા હણી. ૧૮
- એકે જસોદા થઈને, બાંધ્યા હરિ સાહીને;
થઈ એક જમલાચરનન, તાર્યો તેને ધાઈને. ૧૯
- એકે નટવર-સ્વરૂપે, ગિરિવર ધારીયો;
એકે મલ્લરૂપ લઈ, કંસને મારીયો. ૨૦
- એવાં અપાર, ચરિત્ર, દર્યાં રસ-ર-તમું;
એવું જોઈ હસિયા હરિ, પ્રગટયા પ્રીતમું. ૨૧
- મુંદરી મુખ પામી, જોઈ મુખ-ચંદને;
લોચન પ્રકુલ-અંબુજ, આપે આનંદને. ૨૨
- વેણું ધરી અધર ઉપર, કાટિ કળા કામની;
પીત પટ અંગ ધર્યાં, દીસે ધન-દામની. ૨૩
- મુગટ શીશ સોહે, મુંદર શોભા ઘણી;
કાને કુંડળ અળકે, જો દે છબી તેહ તણી. ૨૪
- એવું સ્વરૂપ, મુંદર, હરિનું અલિનવું;
મુખ બહુ તે સમાનું, કેમ જાયે વર્ણવ્યું ? ૨૫
- ફરીને રાસ રચ્યો, પૂરણ પ્રીતમું;
અબજાની આથ પૂરી, એવી રસ-રીતમું. ૨૬
- પાયો રસ પ્રેમે પ્રીતે, વહાલે વજનારીને;
માટે અમો મોહી રહ્યાં, નંદકુમારને. ૨૭

અમારે રમીએ વહાલો, વગી રહીએ રહ્યો;
અમારા મનનો આશય, તે તો તમને કહ્યો. ૨૮

(સાખી)

ઉદ્ભવ ! આગય નમ-તણો, કહ્યો તમ પ્રત્યે તેહ;
મનસા વાચા કર્મણા, નંદનંદનશું નેહ. ૨૯
તે તો જરા ન જિતરે, ચઢ્યો ^૨ચઢેલનો રગ;
નેણ-ખાણુ શ્રીકૃષ્ણના, લેધા અંગો અગ. ૩૦

વિશ્રામ ૧૭ મો

“ ઉદ્ભવ ! એવા હરિ, કહો કેમ વીસરે ?
જીવન જોયા વિના, પ્રાણુ તો નીસરે ! ૧
વિજેગ રાગતણી, પીડા બહુ યાય છે,
પ્રભુ-વિના પલક તે તો, કંઈ જુગ નાય છે ! ૨
ઉદ્ભવ ! સંગી તમારે, દુઃખ દીધું ઘણું;
પહેલા અમે પ્રીછ્યુ નહિ, પ્રભુનું કોમળપણ. ૩
ઘણી ઘણી ઘાત એણે, અમ સાથે કરી;
હવે મધુરા જઈને, બેઠા શિર છત્ર ધરી ૪
અમે આહીરહાં, એને મન ગમ્યાં નહિ;
લાજતો ગોકુળ ^૩આવ્યે, એવું ચિત્તમાં સહી. ૫
આહી કાળી કાળળી એઢી, દુઃખ પામ્યા હશે;
હવે ^૪હીર-વસ્ત્ર ધરી, ત્યાં સુખીયા થશે ! ૬
શામળીયો શીઠ આવે ? , રીસ રહ્યે હશે;
વહાલાજીને મજમા ખીજું, કેણ વહાણુ વસે ? ૭

- એનાં માત તાત માટે, તમેને મોકલ્યા;
 ૧અમોને કોણ સંભારે, ગુણ ભૂંડા-ભલા ? ૮
- પહેલી બહુ પ્રીત કરી, દાર ન મૂકતા;
 હવે તે હેત ઉતારું, ફરી નથી દૂકતા ! ૯
- એવે એક આવ્યો મધુકર, ચતુરાને ચરણે નમ્યો;
 રતેનો તુચ્છકાર કર્યો, “અધ્યા ! શીદને ભમ્યો ? ૧૦
- તારી વન-વેદ્ય સૂકી, મન વ્યાકુળ ફરે;
 કાળા હોય ફડે ભર્યા, તેનો સંગ શું કરે ? ૧૧
- કાળાનો સંગ કર્યો, દુઃખ પામ્યાં ઘણું;
 કાળાનું વીખ વળે નહિ, કારણ કાળાતણું.” ૧૨
- અમને ૧અવધ કરી, કૃષ્ણ મથુરાં ગયા;
 મનમાં મહેર ના'વી, દિન આઝા થયા ! ૧૩
- ઉદવણ ! એટલી કહેજો, અમારી વિનતી;
 ઘણી ઘણી અરજ કરી, વળી અમારી વતી. ૧૪
- તમારું રૂપ જોવા, નેણ તલસી રહ્યાં;
 જિભ્યાયે જશ ગાઈને, ઘણું ઘેલાં થયાં. ૧૫
- શ્રવણ સૂણવા શબ્દ, ઘણું ઘણું આદ્ય છે;
 હસ્ત હરિ-સેવા કરવા, અતિ અકળાય છે. ૧૬
- તન મન તમને સોંપ્યું, રહ્યાં પ્રણ રોપીને;
 હરિ વિના અવર ધીભળું, ગમે નહિ જોપીને ! ૧૭

(સાખી)

- તમ વિના અવર ગમે નહિ, 'જોપીને જોવિદ્;
 ભાવ કરીને ભેટીએ, ઉપજે અતિ આનંદ. ૧૮

ઘોર મુગટ મસ્તક ધર્યો, કુંડલ ઉર વનમાળ;
અમને દર્શન લીછયે, નટવર! રૂપ રસાળ ૧૯

ચિત્રામ ૧૮ મો

એક સમે રજની ઘણી, નંદ નહાવા ગયા;
વરણના જન હતા, તેણે પાય ગ્રહ્યા. ૧
દેડે શ્રીકૃષ્ણ ગયા, છોડાવવા નંદને;
વળેણે પ્રેમે પ્રીતે, પૂજ્યા ગોવિંદને. ૨
નદે તે નજરે દીકું, હવે પૂજું હરિ;
'પુત્ર નોહો, પ્રભુ એ તો,' વાત નિશ્ચે કરી. ૩
નાદ્યા પછી ભિડ્યા જાગે, ધારણે આવીઆ;
મોહને માયા પ્રેરી, ભાવ ભૂડી ગયા! ૪
એવા અપાર અગ્નિ, અમોચે દીકાં સહી,
માટે પ્રીત અચળ એ-શુ, ટળી તે ટળે નહિ. ૫
ગોપીની પ્રેમ-કથા, ઉદ્ભવે માલગી,
જરા અભિમાન હતું, તે તો ગયુ ટળી. ૬
'અહો મહા-ભાગ્ય ગોપી! પરમ કૃપા હરિ;
ધન્ય ધીરજ તમારી, મરવે મુંદરી. ૭
તારુણી! ટેક તમારી, મરવેથી સાર છે;
મુદર સરૂપ સાથે, નેહ નિરધાર છે. ૮
[ઉદ્ભવ ઠહે] અળખા તમો, ઘણાં ગુણવંત છે;
પ્રીતે પ્રવીણ પૂરાં, સઉ સાવધાન છે. ૯

- પ્રેમ કટાક્ષ કરી, વગ કર્યો નાયને;
સદા છે પ્રસન્ન હરિ, સૌ પ્રજા-સાથને. ૧૦
- કૃતારથ રૂપ થયો, ગોકુળ આવતે;
આલૌકિક લાભ હવો, તમ દર્શન થતે. ૧૧
- વૃંદાવન વૃક્ષવેલી, સૌ રસ-રૂપ છે;
કારણ કેઈ ન જાણે, એ કૃષ્ણ-સ્વરૂપ છે ! ૧૨
- [ઉદ્ધવ કહે] આજ્ઞા આપો, મરવે મુંદરી !
મધુપુર જાવા માટે, મન ઈચ્છા ધરી. ” ૧૩
- પછે પ્રજનાર વદે, “ ઉદ્ધવ ! આવજો;
એકવાર અલખેલાને, તેડીને લાવજો. ” ૧૪
- પછી નંદજ્યોત્ષ્ણને, કર ભેડી કણું;
“હવે હરિ મળવા માટે, મન ચંચળ થયું. ” ૧૫
- પછે જ્યોત્ષ્ણને બોલ્યાં, “ ઉદ્ધવ ! સાંભળો;
જાહુ દિનના દીકા નથી, મંકર્ષણ શ્યામજી. ૧૬
- માટે મન ઈચ્છા એવી, ‘કુંવર કેવા હશે ?
જુગલ સુત ભેઈશું જ્યારે, મુખ શાતા થશે. ૧૭
- એકવાર માટી ખાતાં, મુખમાં નિહાળીયું;
તણ ત્યાંહાં લોપન દીકાં, અચરજ બાળિયું ! ૧૮
- ઈંદ્ર રવિ ચંદ્ર તારા, અજ ઉમિયા પતિ;
નવખંડ મુખમાં નિહાળ્યા, એવી એની ગતિ ! ” ૧૯
- પછે પ્રજામ કરી, ઉદ્ધવ જિયરે—
“ તમારાં લાગ્ય ભલાં, સૌ કીરતિ કરે. ૨૦

રક્ષો જન્મ જુગમાં ફેલી, ચતુરદય લોકમાં;
ભક્ત આનંદ પામ્યા, પાપી પડ્યા શોકમાં. ૨૧

(સાખી)

અસુર પડ્યા અતિ શોકમાં, સુખ પામ્યા સૌ સંત;
પ્રગટ પૂરણ બ્રહ્મ એ, ભક્તવત્સલ ભગવંત. ૨૨

ભૂમિ-ભાર ઊતારવા, દુષ્ટ-તણે શિર ઠાળ;
સુખદાર્ધ મૂઠા અંતને, પૂરણ પ્રેમ દયાળ. ૨૩

વિશ્રામ ૧૯ મા

ઉદ્ધવે આજા માગી, ઊઠવા આનંદમાં;
જઈ નિજ રથે બેઠા, મન જોવિંદમાં. ૧

ઉદ્ધવને અબળા સહુ, ૧૪૨ગરી માગતી;
“ વહાલાજીને વિનય કરી, કહેજો ઘણી વિનતી. ૨

વિવેકી જ્ઞાની તમો, ઘણા શુભવંત છો;
તમારો મહિમા મોટો, શિરોમણિ સંત છો. ૩

તમારાં દર્શન-થકી, દુષ્ટ સૌ ટળે;
તમારી કૃપા જેને, કૃષ્ણ તેને મળે. ૪

ઉદ્ધવ કહે, “ અબળા તમો, આનંદરૂપ છો;
ત્રિલોકમાં તારુણી તમો, પરમ અનુપ છો. ૫

મન-રજ ઉદ્ધવ વંદે, નંદે નિજ દેહને;
ધન્ય ધન્ય કુમ વેલી, કૃપા ઘણી એહને. ૬

જોપીની ચરણરેણુ, ઊડી લાગે અંગને;
તેણે કૃતારથ કહીએ, પામ્યા સત્સંગને. ૭

- ઉદ્ધવે શીશ નમાવ્યું, ગોકુળ ગામને;
હરિનુ રમણ જાણી, નમ્યા તે ઠામને. ૮
- પછી પોતે પંથ પળ્યા, રૂઢે રંગ છાય છે;
વસુધા મજની જોતાં, આનંદ થાય છે. ૯
- ઉદ્ધવજી ઉલટભર્યા, મધુપુર આવીઆ;
જઈ હરિ ચરણે નમ્યા, લીતર ભાવીઆ. ૧૦
- ગોપીની પ્રેમકથા, સૌ માંડી કહી;—
“ધન્ય ધન્ય જીવતીજન, રસમાં છકી રહી. ૧૧
- જશ મજ-જીવતી-કેસે, જિજ્ઞાસો શું કરું ?
મંદમતિ મારી, માટે મહિમા નવ લઉં. ૧૨
- એવી કૃપા કરશે કયારે, મુજપર ? નાથજી !;
અખંડ એક વૃત્તિ, સદા તમ આયજી. ૧૩
- કૃષ્ણ વિના નજરે નાંખે, એવી દશા એમની;
સમોવડ કોણ કરે, રથામા રસ-પ્રેમની ? ૧૪

(સાખી)

- સમોવડ કોણ કરે એની, એવી એ મજની નાર;
એક ટેક શ્રીકૃષ્ણ સાથે, પ્રેમ પ્રીત અપાર. ૧૫
- હરિવિયોગે શરીર સૂકે, પુટ થાયે પ્રભુ જોઈ;
ઉદ્ધવ કહે, “તેને દર્શન આપો, રહ્યાં ચિત્ત પ્રોઈ !” ૧૬

વિશ્રામ ૨૦ મે

- પછે શ્રીકૃષ્ણ કહે, “ જયારથ જાણજો;
ઉદ્ધવજી ! વચન મારાં, સત્ય પ્રમાણજો. ૧
- મારું નિજસ્વરૂપ તે તો, ઘંઘાવનમાં રૂઢે;
મજનન વિહાર-લીલા, નિત્ય નવલી કરે. ૨

વૃંદાવન આળંડ ભૂમિ, આળંડ રાસ છે;	
આળંડ અળગા મહુ, આળંડ વિલાસ છે.	૩
સદા સુખસાગર શોભા, તે વૃંદાવનમાં;	
નિત્ય નિત્ય જેવ ઠરુ, અધિક આનંદમાં.	૪
ગોપી મન માહરે-વિષે, ગોપી-વિષે હુ રહ્યો;	
ઉદ્ધવની બ્રાંતિ લાગી, ઉત્તર શ્રીકૃષ્ણે કહ્યો.	૫
એવી શ્રીકૃષ્ણ-લીલા, જે કેા જન માલખે;	
આનંદ્ય ભક્તિ આવે, મશય સહુ ટળે.	૬
જ્યારે હૃદયભક્તિ આવે, પ્રગટે પ્રેમદશા;	
ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ કેવળ, તેને રહીએ વસ્થા.	૭
વસે હરિ હિરદે તેને, ગોપી-મંવાદથી;	
ઠર જોડી પ્રીતમ કહે, ગુરુ-પ્રસાદથી.	૮
હરિની અપાર લીલા. અગમ અગાધ ગતિ;	
પીધાનેા પ્રેમ ચયેા, ગુરુ-પ્રસાદથી.	૯
હરિ ગુરુ સંત-તણી, શુભ-કૃપાએ કરી;	
રનેહે સુરસંગીતા, આનંદે ઉચ્ચરી.	૧૦
ઠાકેર કુંજવિહારી, પ્રમિદ પ્રકાશ છે;	
અંદેસરે માહે સદા, આનંદ-વિલાસ છે.	૧૧
તેઓને ચરણે રહી, કથા કહી પ્રીત્ય-શું;	
સાધુના સંગ મળી, પગાર્થ રમ-રીત્ય-શું	૧૨
સંવત આઠાર વિષે, વીશિ છે વિષ્ણુની;	
એકત્રીએ અગાડ સુદે, લીલા કહી કૃષ્ણની.	૧૩

- તૃતીયા ચંદ્રનારે, કથા પૂરી થઈ;
પ્રેમીને પ્રીય અતિ, ગીતા શુણ્ણ-રસમર્ધ. ૧૪
- પતિતને પાવન કરે, એવા શુણ્ણ-ગ્રામ છે;
એપાઈ સેં ચાર ખટ, વીસ વીસરામ છે. ૧૫
- શીખે ગાય સાંભળે ભાવે, ભાગ્ય બહુ તેહના;
તેને હરિ કરુણા કરે, ટળે દુઃખ દેહનાં. ૧૬

(સાખી)

- હરિ શુણ્ણ ગાતા હેતસું, ઉધરો અધમ અનૈક;
પ્રીતમ પલક ન છાંડીએ, હરિકીર્તનની ટેક. ૧૭
- તિલક છાપ તુલસી અંગે, મુખે ગોવિંદ-શુણ્ણ ગાય;
પ્રીતમ પ્રાણી પતિત હોયે, પ્રેમે પુનિત તે થાય. ૧૮

---

૧. કરે પ્રીતમ ના છાડીયે.

સરસ-ગીતા સંપૂર્ણ.

લક્ષ્મી-કવિ દયારામભાઈ દેત

પ્રેમરસ-ગીતા

૫૬ ૧ લું

(નામ ગમગ્રી)

પ્રથમે હું પ્રણમું શ્રીગુરુના પાય છું; માગત્ય-રૂપ શ્રી વલ્લભરાય છું.	૧
શ્રીવિઠ્ઠલ શ્રીગિરિધરલાલ છું; જેને સમરે થઇએ ન્યાહાલ છું.	૨
‘અખટ સખા’ને કરું પ્રણામ છું; ‘શ્રીકૃષ્ણ-ગુણધરા-કેરા’ ધામ છું.	૩
મુજ રહ્યા સહુ પૂરો વાસ છું, શુભમતિ અતિ ન્યમ થાય પ્રકાશ છું.	૪

(લાગ)

થાય પ્રકાશ તો કરું વર્ણન, પ્રેમ-રસ ગીતા-તણું;
મજ વનિતા ઉદ્ધવ તણા, જેહમાં ઉત્તર-પ્રતિઉત્તર ધારું. ૫
એક સમે ઉદ્દેશી મરખા, અવલોકી મજનાથને;
પૃછીયુ ત્યાંહાં તે સમે, ઉદ્ધવે જોડી હાથને:— ૬
“કહો. પ્રભુ! અભિપ્રાય શો, ચિત્ત ઉદાસી સરખું થયું?
કૃપા કરી નિજ દાસને, હોય કારણ તે જોઈએ રહ્યું.” ૭
શ્રીવિઠ્ઠલજી વધા વળતું, “શું કહું અકથિત કથા?
શીગોકુલના ભક્તનો રનેહ, વિસરતો નથી સર્વથા! ૮
લોક વેદની લાજ તણ, મુજ માટય દુઃખ સધળું સહું;
[દયાના પ્રભુ પ્રાણ-વલ્લભ, તેણે ઉદ્ધવ-શું કહું.] ૯

શિ-શિલાપ્રેસ. ન-નારાયણદાસ પા.ચાઠની પ્રત. ગો-ગોપાલ
પાંડુનો શિવા પ્રત. ગુ-ગુજગતી પ્રેસ નર્મદની પ્રત.

૧. શ્રીકૃષ્ણ ગુણ કેરા (શિ) (ન)

૫૬ ૨ જુ

(રાગ ગમગ્રી) ૧

“પ્રીત ત્યાંહાંની શું વદન વખાણું છું,
ન જાને કહેથી, મન મારું જાણું છું. ૧
શિવ બ્રહ્માદિક નવ જીતાઈ છું;
તે હું એમના શુભને ગાઉં છું. ૨
ક્ષણુ વિસરે નહિ મજની કીડા છું;
બ્યાપી રહી તે પ્રેમની પીડા છું. ૩
લક્ષ્મી નથી કોઈ અન્યે એવા છું,
જીત્યો અજિત હું, કરીને સેવા છું. ૪

(ઢાળ)

સેવા-પ્રીતે વશ કર્યો જહું, તે કહો, કેમ વીસરું ?
અન્નણી એહનો યથા નહીં હું, કોટિ કષ્ટે કહું ખરું. ૫
તે પણ માહારે વિભાગે અતિ, દુઃખ ધરે છે તે લહું;
અંતરંગ વિના એ પ્રેમની, વાત કોણ-થકી કહું ? ૬
અંતરંગ તો એક છે તમે, આંહાં રાખું કે મોકલું,
તોહિ એમ મુને ભાસે છે, તમે મજ પધારો તો ભહું. ૭
તમ વિના એ સદેશો, કહો કોણ સજે કહાવીએ ?
તમ-સમેવડ અવર નહીં કે, આપ કહી જઈ આવીએ. ૮
શુદ્ધ ગોઠમાં તમ વિના, કોઈ અવરનું કારજ નથી;
દયાના પ્રભુ પ્રાણુવદ્ભો, વચન એમ કહ્યાં કરી. ૯

૧ એ જેનાજી (જો) ૨. વામ (જો) ૩. અંતરંગ (ન)

૪. ત્યાં મોકલું. (ન)

પદ ૩૭

(રાગ રામધી)

“ નંદ જયોદા આદે અશેષ છ,
 તેહને કરી આવો યોગ-ઉપદેશ છ. ૧
 આધ્યાત્મિક પ્રદા જ્ઞાન બતાવો છ;
 વ્રજવામીના શોક શમાવો છ. ૨
 મોરમુગટ નિજ કુંડળા સંગે છ,
 પીત વગન 'અદુ આબ્રણ અંગે છ. ૩
 પ્રભુએ પહેરાવ્યાં આનંદ આંણી છ;
 નિજ રથ આપ્યો નિજ જન બાંણી છ. ૪

૧ (હાજ)

બાણી નિજજન સર્જી કીધો, મોકલવા નિજ વ્રજ બાણી;
 રથ-આરોહણ કીધું ઉદ્ધવે, આત્મા માગી પ્રભુ-તણી ૫
 પધાર્યાં ધરી મોઢ મનમાં, સાંજ સમે પોહોત્યા જઈ;
 જ્યાંહાં ત્યાંહાં સદન સદન પ્રત્યે, ગો-દોહનની શોભા થઈ. ૬
 નામ લઈ લઈ વચ્છ ગૌનાં, જ્વાલ બોલાવે ત્યાંહાં;
 વેણુનાદ વિશાળ વાળે, મનોહર સુખ એ ઘોષમાંહાં. ૭
 ભેતાં 'ભેતાં આવીયું એમ, નંદરાયનું આંગણું;
 નિરખી રથ નંદયજોદા, ધાર્ષ આવિયાં, હરખ્યાં ઘણું. ૮
 રૂપ રથ, રસિયા-સદૃશ ભેઈ, જુગત મોહ પાંખી મતિ;
 દયાના પ્રભુ પ્રાણવલ્લભને, મળવા આતુર છે અતિ. ૯

પદ ૪ થું

(રામ ગમગ્રી)

જાણ્યું, જે આ-યા જુગજીવનજી,
આવ્યાં સમીપે દીકું વદનજી. ૧
ચોલખ્યા ઉદ્ધવ હરિના જે દાસજી,
ખાહે થયાં પ્રમત્ત ને અંતર ઉદાસજી. ૨
મળીયાં ઉદ્ધવને યગોદા નંદરાયજી,
ઉદ્ધવ ઉભયને લાગ્યા પાયજી. ૩
કર ગ્રહી લવ્યાં મધ્ય મદનજી,
આમન આપીને કર્યું પૂજનજી. ૪

(ઢાળ)

પૂજન કરી ચણે નમ્યાં, ભોજન કરાવ્યાં ભાવતાં;
ભોડ્યાં સુખ થયું, ને યશે આજ, ઉદ્ધવજી ! તમે આવતાં. ૫
વાતો કરીશું વાહાલાજીની, હઢી મલી સુખદુઃખ-તણી;
કેની આગળ કહિયે જઈને ? એકરી થઈ છે ઘણી. ૬
કહો, ઉદ્ધવ ! કુશળ છે એ, જાત બે હળધર હરિ ?
કહો, ક્યારે આવશે ? કંઈ વાત આવ્યાની કરી ? ૭
કેહે છે જે કૃષ્ણે કંસ માર્યો, સાંભળી સુખ પામીયાં;
ખંધન જૂટયા દેવકી વસુદેવનાં, દુઃખ સરવે વામીયાં. ૮
આજ એક ગોકુલ વિના, આનંદ આપે જકતને;
દયાના પ્રભુ પ્રાણવલ્લભ, પીડે પ્રેમી લક્ષ્મણ ! ૯

૫૬ પ મું

(રાગ રામઘોષ)

મધુપુરમાં સહુને થયુ સુખજી;
ભાગ્યે ^૧અમારે, અમને દુઃખજી! ૧
માત પિતાની ભાગી, ભૂખજી;
દુર્લભ થયુ અમારે એહનું સુખજી! ૨
‘કહાન-કુંવરે અમને વાહાયાંજી,’
એમ કહેતામા નેત્ર ભરાયાંજી. ૩
હૃદે રંધાયુ, નવ બોલાવજી,
વિયોગનું દુઃખ ખહુ ઉર ન સમાવજી. ૪

(ઢાળ)

સમાય નહીં દુઃખ ઉર વિપે, દંપતી અતિ વ્યાકુળ થયાં;
એહવું અવલોકીને ઉદ્ભવે, વચન સુખદાયક કહ્યાં:— ૫
“સાંભળો, શ્રીકૃષ્ણે તમને, કહાવ્યું છે તે કહું હવાં;
તમે સરખાં ક્ષિત કારણ નથી, વિશ્વમાં થયાં ન થયાં. ૬
કહાવ્યા છે પ્રણામ તમને, ઘણા કરી ઘનશ્યામલે;
થોડા દિવસમાં આવીશું, નથી ગોઠતું તમે વણ-મળ્યે. ૭
જે દિવસના ગયા મથુરા, કેવળ વિના નથી ભાવતું;
માત! તમ વિણ ‘કહાન’ કહીને, મને નથી કોઈ બોલાવતું! ૮
ક્ષણ ક્ષણ સુખ સાંભરે, મા! લાડ પાળ્યાં તમે અતિ;
દયાના પ્રભુ પ્રાણવહાણે, કહાવ્યું તમને, યશોમતિ! ૯

૧. હમારં (શિ) ૪ કડી. ૩ ને. ૪ સિત્તા પ્રેસમાં ૪ ને ૩૭ છે.
૨. ને * ક્ષિતકર ૩. મજ ખીન અન્ન નથી ભાવતું. (શિ)

પદ ૬૬

(ગાય ગમ્યા)

“કહ્યું છે તમોને, સુણો નંદરાયજી !
 રૂડી રાખજો ધોળી ધુમર ગાયજી. ૧
 તમો પ્રતિપાલણ કયું ઘણું હમારુજી,
 કણુ વિસરે નહી રહેત તમારુંજી ૨
 [ઉદ્ધવજી કહે] સુણો મારી વાતજી,
 ભાગ્ય તમારું વધુ વિખ્યાતજી ૩
 પુત્ર તમારા કહાવ્યા પરબ્રહ્મજી,
 ‘નેતિ’ ‘નેતિ’ કહે જેને નિગમજી. ૪

(ઢાળ)

નિગમ ‘નેતિ નેતિ’ કહેજેને, શિવ બ્રહ્મા રગતિ નવ કળે;
 શેષ નિશદિન ગાય ગુણ, જોળ્યે ન મુનિજનને મળે. ૫
 જેણે સરભ્યુ આ વિશ્વ સઘળું, પાળીને સંહારશે;
 રહ્યા વ્યાપી પૂર્ણ સઘળે, જ્યાંહાં જોશે ત્યાંહાં હશે ૬
 સ્થાવર જંગમ જુઓ, કે સ્થળ એ વિના ખાલી નથી;
 ભાળો નિજ ઘટમાં એ વેળાએ, અંતર્યામી સર્વથી. ૭
 તે-થકી સુત-ભાવ છાંડો, જાણો ઈશ્વર એહ છે,
 ભાગ્ય મોટું માનજો જે, તે પુરુષથી સ્નેહ છે. ૮
 મર્વ માધન ફળ્યાં તેહને, વહાલા હરિ જેને થયા;
 દયાના પ્રભુ પ્રાણવલ્લભ, તેહની તમ પર બહુ વેમયા. ૯

પદ ૭ મું

(રાગ નમ્રા)

માભવ્યા ઉદ્ધવ-દેરા વચનજ,	૧
તેથી ઇહાનુ ન માન્યુ મનજ	
આશ્વર્ય-સરખું જામને લાગેજ,	૨
પરબ્રહ્મ મુખીને મન ના ઉદ્ભાગેજ.	
જોડ્યા ઉદ્ધવ-શું વાયક વળતાજ,	૩
પુત્ર-વિયોગે આંતર જળતાંજ.	
સાંભળો, હરિજન ! તમને શું કહિયેજ ?	૪
પરમેશ્વર એને જામો કયમ કરી લહીએજ ?	

(ઢાળ)

લહીએ કયમ પરબ્રહ્મ એને ? માક્ષી મન પૂરે નહીં;
 અરિત ઇહાંના સાંભળો, જોમ ઇશ્વરે કીધાં 'કયહી' ? ૫
 એક સમે પયપાન કરવા, આળ્યો હૃદિ આનંદ-ભર્યો;
 દેખી મારો અરીસો, થઈ ઉદામી, પાછો દૂર્યો. ૬
 હીડું એણે એહનુ પ્રતિગિજ, મુજ ઉરની આરતી;
 રીસાયો તં માલ્ય મોહન, મુખમા જાડી કરી ? ૭
 'ના, ના, નહિ ધાવું હવાં, તુજ પામ ખીજે જાળ છે,'
 એવો ભોળો પુત્ર માહારો, ઉદ્ધવ ! એ જોપાળ છે ૮
 પરમેશ્વર એમ કયમ કરે ? ઉદ્ધવ વિચારો અતરે;
 'દયાના પ્રભુ પ્રાણવલ્લભ-ની હું માતા છું' ખરે ! ૯

૧ તેમનું (શિ) ન્યોનું (ન) ૨ સહી (શિ) અહી કહી (ન)
 ૩ ઉપર (શિ) (જો) ૪ મુખમા હવા (ન) ૫ દયાના પ્રભુ પ્રાણ-
 વલ્લભ, ન હોય ઇશ્વર, એ જ્ઞાન રે.

૫૬ ૮ મું

(ગગ ગમગી)

“સાંભળો, ઉદવ ! પૂરણ પવિત્રજી;
પુત્ર માહરાનાં પરમ ચરિત્રજી. ૧
એ જ્યારે હુંતો અતિશે અલેહેતોજી,
થેલા ધંસાં વાયક મુને જહુ કહેતોજી. ૨
‘માડી ! મારી વહુ કયાંહાં ? મુજને દેખાડોજી,’
એહવી એહવી વાતોએ, એ લેતો આડોજી. ૩
વહતાં માંભર દેખી, આવતો દોડેજી,
લય પાંખી ઘણું, વળગતો કોડેજી. ૪

(હાળ)

કોડે વળગતો કુંવર માહારો, છોડવો છૂટે નહીં;
એ સુત માહારો કયાંહાં ગયો ? એ દૈવ ! હું બહુ કયહીં ? ૫
સ્ફટિક-મણિના સ્થંભમાં, પ્રતિબિંબ પોતાનું નિરખતો;
તેહની સંગે રમવા માટે, હયામાં ઘણું હરખતો. ૬
માખણ તેહને આપે હઠ કરી, વળગી થંભ હેકું પડે;
‘ઓ મા ! આ ખાતો નથી, શા માટે ?’ તે માટે રડે. ૭
એક વાર દધિનું પાત્ર લાલ્યુ, વાંક એ એથી થયો;
તે માટે ગાંધ્યો ટૂંકિખળે, રંક થઈ બેસી રહ્યો. ૮
તે મુખ એહનુ સાંભરે, રામ રામ તન માહારું ગળે;
દયાના પ્રભુ પ્રાણવ લલ, મળે તો ગળતરા ટળે.” ૯

પદ ૧૦ મું

(રાગ રામઘી)

એવા એવા અખણ વિચાર વિચાર્યાં; ૧	
એટલે તો સ્નાન કરી ઉદ્ધવ પધાર્યાં.	
દૂર-થકી દીઠા શ્રીહરિના જનણ,	
કાંતિ કરુણા-મય પ્રસન્ન વદનણ. ૨	
દ્રંશ-રહિત, ^૪ દગ રહિત-વિકારણ;	
પ્રેમદાએ પરખ્યા. કેા ભગવદી સારણ. ૩	
એટલે તો ઉદ્ધવ આવીને નમિયાણ;	
‘હરિ’ સ્મરણ ^૧ કરતાં, ગોપીને ગમિયાણ. ૪	

(લાળ)

ગમ્યા ગોપીને ઉદ્ધવણ, ભગવદી બાણીને ભાજિયા,
કર જોડી ઉદ્ધવે કહ્યું: “અમો મધુપુરથી આવીયા. ૫
શ્રીકૃષ્ણે મુજને મોકલ્યો, તમો પાસે સત્ય કહું છું કથી;
નિશ્ચિન પ્રભુની પાસે રહું છું, મુજથી કંઈ અંતર નથી. ૬
કાંઈ સંદેશો પણ કહાવ્યો છે, સહુ એકાંતે બેસો કહું.
પ્રભુ-કહ્યા પ્રમાણે કરું અમો, આના આધીનને રહું.” ૭
મુણતામાં સર્વે પ્રસન્ન થઈ, એકાંત સ્થળમાં આવીયાં;
પ્રાણપતિના પ્રિય બાણીને, ઉદ્ધવને ત્યાંકાં લાવીયા. ૮
^૨ઉત્તરીય વસ્ત્રે રમ્યું આમન, બેઝાટ્યા હૃદયનને;
દયાના પ્રભુ પ્રાણપદ્મજ, વદન છે વહું ^૩મનને. ૯

૧. કહેતા (ગો) x જે નિર્દેશિત છે. ઉત્તર અર્થે
ઉત્તરીય અર્થે (ન) ૩. રહે (ગો)

પદ ૧૧ મું

(ગગ ગમર્મા)

“કહો, ઉદ્ધવ! રૂડા છે નદલાલજી? ૧
 એવા કંઈ છે કોઈ આળીન વાહાલજી? ૧
 કહો, ક્યારે આવશે ગોકુલ ગામજી? ૨
 માતપિતાને મળવા કામજી? ૨
 રુવે છે ણિચારાં નિશ ને દિનજી, ૩
 ઉદર ભરી નથી ખાતાં અન્નજી. ૩
 ‘પુત્ર, પુત્ર’ કરી નિત્ય પોકારેજી, ૪
 તેમની ઉપર દયા ને કાંઈ વિચારેજી. ૪

(હાજ)

વિચારે કાંઈ ને દયા તો, વાહાલાજીનું દુઃખ ટલે;
 અમારે એમાં કાંઈ નહી, પણ જોઈ અ-દીપ અંતર બળે. ૫
 એક સખી કહે, “ઘેલી થઈ?, ગયા-સમજી શીદ પાછા ફરે?
 જેણે સગપણ સુવર્ણ છાંડીયું, તે પ્રીત્ય પીતળ શું કરે? ૬
 અમારે કાને અમો નથી કહેતાં, રખે એમ સમજતા;
 એહને અમારે સંબંધ શો?, એ અમારા ક્યારે હતા? ૭
 અણસમજણમાં રનેહ કંઈ કયોં, એણે હવાં બહુ પસ્તાય છે;
 ‘ગોપીનાથ’ કહી કોઈ બોલાવે છે, ત્યારે ઘણું લજવાય છે. ૮
 મજ-સંબંધી વાંસલી આદિ, વસ્તુ જે કાંઈ છે સહુ;
 દયાના પ્રભુ પ્રાણવલ્લભ, દેખી લાગે છે બહુ! ૯

‘ ૫૮ ૧૨ મું’

(રાગ ગમખરી)

- “ ગરજ વડે હતું ગોકુલ મારુંજી,
 મતલબ વિના હવાં થયું અકારુંજી. ૧
- માણી રત્ન, કમળને મધુકર મૂકેજી,
 કરે નહીં પ્રીત્ય પછી, જ્યારે કંઈ સૂકેજી. ૨
- મતલબી જન-તણી એહવી રીતજી,
 ગરજ થતા—લગી, પાળે પ્રીતજી. ૩
- પારધીની પેરે, એણે ભોળવીને મારીજી,
 સાધી નિજ મતલબ, દયા ન વિચારીજી. ૪

(ઢાળ)

વિચારી નહિ દયા ઉદવ !, નિર્દય ન દુકુંવર ઘણું;
 પારધી પણ એ-થઈ સારો, સ્તેહનુ કાઈ એક લલપણું. ૫

મોહ પમાડી મારે પથુ, પછી ખબર જોય પાસે જઈ;
 ‘મરી ગયું’ કે જીવે છે જોઈ, વલે એહની શી થઈ ? ૬

જુઓ, સ્તેહનું પણ ન થયું, એણે મારી, મુખ જોયું નહીં;
 વ્યાધથી પણ વધ્યા નિર્દય, એહેવા નવ દીડા કયંહી ! ૭

આગળથી આવો ખોને રે, અમો જો કદી ભણતાં;
 તો એમ છેક છલાર્ધને, આટલે લગી નવ્ય આણતાં. ૮

પાણી પી ઘર પૂછવું, એહમા અમારું મુરખપણું;
 દયાના પ્રભુ પ્રાણવહને, ચતુરપણું કીધું ઘણું ! ૯

૧. ગરજ. (શિ) (ગો) ૨. પછી કાઈ શુ કહેજી. (ન ૩.
 તેમા (શિ)(ગો) ૪. લલાપણુ (ન) ૫ સ્તેહ જો કદી. (શિ)

પદ ૧૩ મું

(ગગ ગમગી)

ના રહ્યું કહેવાનું, તો ગું *કરીએછ ?	
અંતર પોતાને 'દાઝીન રહિયેછ !	૧
'રમના ડમાવ દતે, આંર ધવાયછ,	
દુઃખ વ્યાપે તોયે પાકાર ના થાયેછ.	૨
ફપની છાયા તે શમે ફપ-માહેછ,	
મૂંગો તે મનસુખો જઈ કહે કયાંહેછ ?	૩
એ દુઃખ એવું તે, મુખ ગું વખાણેછ ?	
પ્રીતની પીડા તે અનુભવી જાણેછ.	૪

(ઢાળ)

જાણે તે આચું કહે, બાકી સર્વ કો એટા કરે;
 માટે કોઈને કહેવું નહીં, એ કલ્પેથી કૈતુક કરે. ૫
 દોષ નથી એમાં કોઈનો, એણે બાણી જોઈ સઘળું કયું;
 જિતારી વન-ફપ-મધ્યે, વરત વાટે તેમ કયું ! ૬
 ભોગ મનના ભાવતા, મધુપુરીમાં એને મળે;
 ભોગવે-લલી ભાંતથી, શીદ પારકે દુઃખે બળે ? ૭
 ચક્રોર તલખે ચંદ્રને, પણ ચંદ્રના મનમાં નહીં;
 એમ મોહન-મનમા અમે નહીં, એ માટે બળીએ અહીં ! ૮
 ઉદ્ધવ ! હરિને આ ઘટે નહીં, બેચું નહીં પાછું ફરી !
 જુઓ, દયાના પ્રભુ પ્રાણવહાને, આ અમારી ગતિ કરી ! ૯

૧. સમજાને (શિ) (ગો) x કહિયેછ (ન). ૨. રસના દંત તળે
 ચગદાયછ (શિ) (ગો), દંતે ચોર ધવાયછ. (ન)

પદ ૧૪ મું

(ગગ રામગા)

- ઉદ્ભવજી કહે, “ ગુણો મજનાગીજી,
નગુણા નથી કાઈ ગિરિવરધારીજી ૧
સ્વ પર નથી હરિને, સર્વ સમાનજી,
ભક્તાને આપે અભયપદ-પાનજી. ૨
સાક્ષી મર્વના અતર જાણેજી,
વસ્યા સચરાચર સર્વ ઠેકાણેજી. ૩
ઘટમા નાદ, જયમ પુષ્પમા મુવામજી,
એમ અણિતમા વસ્યા અવિનાશજી. ૪

(હાળ)

- અવિનાશી એમ વચ્ચા સઘળે, વિયોગ તેનો ન સંભવે,
તમે વિવેકી થઈ, એમ ક્યમ કહો? એહવુ અસાની લવે. ૫
પદાસન વાળી કરી, નાસાચરદિ રાખીએ;
ચિત્ત એકાગ્ર કરીને, મુન્ય ધારી, ‘સોહ’ ‘સોહ’ ભાખીએ ૬
‘પ્રાણાયામ અભ્યાસ કરીને, રાજમાર્ગે ચાલીએ;
‘બ્રહ્મકુટી લેલી ગગન ચડીને, પ્રજ્ઞાનંદ-સુખ મહાલીએ. ૭
પોતામા પોતાનો આત્મા-રામ નિત્યે દેખીએ;
યોગ-માર્ગે ‘જાળતા, પરબ્રહ્મ પામે પેખીએ. ૮
એ જોગનો ઉપદેશ તમને, હુ-દ્વારા હરિ કહાવિયો;
દયાના પ્રભુ પ્રાણવલ્લભે, કૃપા કરીને જતાવીઓ. ૯

૧ ઘટમા (શિ) (ગો), ૨. પ્રાણાભ્યાસ (શિ) (ગો) ૩ ત્રિપુટી
(શિ) (ગો), નિકુતી (ન) ૪ પ્રજ્ઞાદિ (શિ) (ગો) ૫. આસના (શિ)
(ગો) ૬ ઉપદેશ (શિ) (ગો)

પદ ૧૫ મું

(ગગ ગમગ્રા)

મજ પનિતા કહે, “મુજો હજિનનણ !
 લાગ્યા વધાઈ ભલી, ચયા સૌ પ્રસનણ. ૧
 કૃપાયે કરી પ્રભુ ‘જોગ’ બતાવ્યોણ,
 તમે અધિકારી તે માટે લાગ્યોણ. ૨
 આપો જો અન્યને, રાજો તમે જાણોણ,
 ગુરુ ચેલો તમે જનને સાધોણ. ૩
 પ્રીતે પચેલા અમે મજવાસીણ,
 જોગ તે તમે સાધો જઈને કાશીણ. ૪

(ઢાળ)

કાશી જઈ તમે જોગ આધો, અમારે નથી કામનો;
 અમારે એક આગરો છે, અન્યજ સુંદર-સ્વામનો ૫
 અમારા રૂઢર રનેકલયાં, ત્યાંહાં જોગ ગિયાગે કયાંહાંકરે ?
 પાડુવા ખાઈ પ્રેમનાં, અથડાઈને જોળે મરે ! ૬
 નંદનંદન નગક નાણુ, પ્રગટ દષ્ટે જોઈએ;
 એ જોગ ચિહ્ન ચોપડા, ત્યાં શીઠ વૃથા દિન ખોઈએ ? ૭
 પતિવ્રતાનો નહીં ધરમ, તણુ એક પતિ ખીજે ભને;
 કહિયે તે વ્યભિચારિણી, ખીજે ગ્રહે, પહેલો તને. ૮
 પસત્તા-રૂપે જુઓ, ઉદ્ધવ !, તમારે એ માર છે;
 દયાનો પ્રભુ પ્રાણવલ્લભ, અમારો આધાર છે. ૯

---

૧. જાણાધોણ (શિ)(ગો) ૨. જનને (શિ)(ગો) ૩. ઉપર
 (શિ)(ગો) ૪. તણુ એક પતિ ખીજે ભને (ન) ૫. સ્વામી કપે
 (શિ)(ગો)

પદ ૧૬ મું

(ગગ્ગ - ગગ્ગા)

ઉદ્ધવજી ! સુણો, સ્નેહની રીતજી;
પ્રાણ તને તોણે છોડે ના પ્રીતજી. ૧
મિહ કરે કદી રેશત ઉપવાસજી,
તજી નિજ ભક્ષણ, ખાય ના ઘાસજી. ૨
હારીલ કારી ગદી નવ મૂકેજી,
પ્રાણ તને તોય ટેક ના ચૂકેજી. ૩
આતક કરે જળ સ્વાતિનું પાનજી,
રૂપ મરિતા સહુ ઝેર સમાનજી. ૪

(ઢાળ)

ઝેર-મરણુ સ્નેહ રૂપાળે, સ્નેહ તે અમૃત ખરું;
જેહનુ જે-શું અટકયુ મન, ને પ્રાણ ગયે ન કરે પરુ. ૫
પ્રીત-કેરી રીત ઉદ્ધવ, શીખવી નવ આવહે;
સદા તે સાચી નિર્ભે રહે, જાડી તે તો લીડી પડે. ૬
દાહર મીન એક ઠોરનાં, તેહને વારિ વાહાણું લહે સહુ,
પણ સમે આવ્યે પરીક્ષાયે, પ્રીત્ય પ્રીત્યમાં રેહેશે ખહુ ! ૭
જળ વિના દાહર પકમા પડી, રાખે જ્યમ ત્યમ દેહનં,
મનજી જળથી વિછડતા, તને પ્રાણુઃ ધન્ય એ સ્નેહને ! ૮
જ્ઞાની પ્રેમી રૂપેમા ઉદ્ધવ !, જુઓ અંતર એટલો :
એ દયાનો પ્રભુ પ્રાણુવહન, જાણે તેહને તેટલો. ૯

પદ ૧૭ મું

(ગગ ગમત્રી)

એમ પરસ્પરનું મળવું સારણ,
હળિમળિ દરિયે વાત વિચારણ. ૧
વેહેતું પ્રગટ જળ પીણ્ય મુખેણ;
વમુધામા વારિ ના આવે મુખેણ. ૨
ભૂપ્યો ભોજન-તણ ધ્યાને ન ધરાયણ,
શકંરા સમયે ના મુખ મીઠું થાયણ. ૩
કાઠના અગ્નિએ શીત ના નહાસેણ,
મન-થકી મોટા થયે, યશ ના પ્રકાસેણ. ૪

(ઢાળ)

પ્રકાશે જશ કાંઠાં થકી, -એમ પ્રગટ-પાણે સહુ વૃથા;
જુઓ, આંખો મીચિ આનંદ શો ૧, એ ભોગનો ભૂંડો પ્રથા. ૫
એ ઝીડું સરખા ભોગને, શું પાથરીએ ? કે એાડીએ ?
પ્રત્યક્ષ પાવક પરહરી, શીદ પથ્થરમાં શીર ફેાડીએ ? ૬
ઉદ્ધવ ! ડહાપણ ગહુ હરિનું. અમને પત્રિકા ભોગની !
કુબ્જદિક-શું કંથણ તો, માણે મોજ સંભોગની ! ૭
એમ કરવું હતું ત્યારે, પ્રથમથી શીદ પાણિયાં ?
કયહું કહેવાનું રહ્યું નહીં. ભૂંડા, બીડયાં શીડયાં પાણિયાં ! ૮
આ હસારત કરી લોકમાં, રતેની છાપ શીરથી ના મટે;
દયાના, પ્રભુ પ્રાણવલ્લભ, આવડું કરવું ના ઘટે ! ૯

પદ ૧૮ મું

(રાગ રામગ્રી)

“મારવા ધાર્યા” હતા ત્યારે મનમાંજ;
ત્યારે શીદ રાખ્યાં જળતા વનમાંજ ? ૧
ધરીને ગોવરધન શાને જીવાડ્યાજ ?
આ દુઃખથી ભલા મરણ પમાડ્યાંજ ! ૨
કેટલીક વાતો પ્રગટ કહેવાયજ;
ગાગરમાં નવ માગર સમાયજ. ૩
જળી તો રહ્યા દુઃતાં મેહની આગેજ,
^૨ફાજ્યાં ઘણાં જોગ-લવણને લાગેજ. ૪

(હાજ)

લાગે લવણ ત્યમ દાઝ્યામાં, ત્યમ સંદેશે હરિ કહાવિયો;
એહવામાં એક મધુપુરીથી, જમર ભમતો આવીયો. ૫
તે કરે શુભશુભ શબ્દ મધુરો, જડે અખળા અંગને;
કારણ સમજ કામિની કહે, મરમ-વાયક ભૂંગને. ૬
‘મધુપ ! અડ્ય મા, આઘો રહે, ઈતખાર તારો ન આણીયે;
તું કાજો છે તે હોઈશ કપટી, વીત્યુ માટે જાણીયે. ૭
તે જગાડ્યાં જહુ કમળ ભમરા, પ્રીત કરી પીતલ હવો,
ઠરી નીરસ નલીન સઘળા, ગરજ સરી છીડી ગયો. ૮
તારું ચપે ચિત્ત ^૨માન્યુ નાહીં, પેલા ઐડુસામાં મન ઠંથું;
દંયાના પ્રભુ પ્રાણવલ્લભે, તાહારી પેઠે નહુ કયું’ ૯

૫૬ ૧૬ મું

(ગગ રામગી)

“અદ્યા ! તું તો મયુરામાં ^૧હોઈશ નિત્ય ભમતોછ; ૧
 શોક્યના ઉર—ઉપર હોઈશ રમતોછ. ૧
 કુંકુમે લેચેલી પ્રસાદી, યુગની માળાછ; ૨
 મુગધી છે રનેહે તે મધુકર કાળાછ. ૨
^૨તેહનું કુંમકુંમ તાહારી મૂછે છે વળગ્યુંછ; ૩
 અમને ન ભાવે, અદ્યા ! કરને તું અળગ્યુંછ. ” ૩
 મધુપને મિયે કહી મરમની વાંણીછ; ૪
 સમજાવ્યા ઉદવને વાત વખાણીછ. ૪

(હાળ)

વખાણી ઘણી વાત. વળી ભમરને કહે છે ભામની;
 “તું કયા શીદ શુભશુભ કરે છે, શોક્ય-સંગી શ્યામની ? ૫
 અમો આગળ કહીશ મા કાર્ધ, કારજ તારું નહીં સદે;
 એ જશના આતુર હોય ત્યાહા, કયા શે' તું નવ કરે ? ” ૬
 એવાં વિવિધ વાયક કહ્યાં કોટિક, પ્રેમમાં ભીંજ્યાં અતિ;
 જો ત્યાંહાં આંખો પડયો. મોહ પામી ઉદવની મતિ. ૭
 જ્યાંહાં સમુદ્ર ઉલટયો રનેહનો, ત્યાંહા જોગ-કૃપનું શું ગળું ?
 ઉદવ કહે, “અહુ છાડીને, હું ચરણ ગોપીના સળું. ” ૮
 શુરુ ધવા આવ્યા હતા પણ, શિષ્ય થયા શ્યામાતણા;
 દયાના પ્રભુ પ્રાણવદ્ધભ, વહાલા ^૩એમને છે ઘણા. ૯

૧ અહોનિશ (શિ) ૨ હમને ન ભાવે, અદ્યા કરની તું અળગ્યુંછ, હગો તો એક પ્રેમ-ગસને વળગ્યુંછ (ન) ૩. અમને (ન)

પદ ૨૦ મું

- ઉદ્ધવજી કહે, “ સુણો મજનારીજી !
કોઈ નથી પામ્યું ^૧દશા તમારીજી. ૧
- ૨શેષ ને શંકર લક્ષ્મીમા ભૂપજી,
તે પણ ન કળે તમારું રૂપજી. ૨
- હું તો હરિ પાસે માગું છું એહજી;
નિશ્ચે કહું છું નથી અણુ સદેહજી. ૩
- આ મજમા ^૩કયા લઘુ ^૪તૃણુ જાતિજી,
જેમાં નહિ પૂજ્યપણીની વિખ્યાતિજી. ૪

(ઢાળ)

^૫વિખ્યાત નહીં તૃણુ તે તણા, મુને જન્મ આપો શ્રીહરિ;
મજવાસી મુજ પરપગ ધરો, હું પાવન થાઉં નિશ્ચે કરી” ૫

પાણ્ય ભેડી પ્રણામ કીધો, ઉદ્ધવે અળખા-સર્વને;
જ્ઞાની મરીને થયા પ્રેમી, ગાળી દીધો ગર્વને. ૬

પછી પ્રેમ આણી, પ્રેમદાએ, ઉદ્ધવને કરુણા કરી;
સહુ દેખાડયા સ્થળ રમણુના,

કથી ^૬લીલાં જાંઠાં જેમ દરી હરિ. ૭

આંહા ગિરિ ધર્યો, આંહા ચીર હર્યો,

આંહાં નાગ નાથ્યો નટવરે;

આંહા રાસકીડા કરી અમ-શુ, રસિકવર એ ગિરિધરે. ૮

આ સ્થળે સ્થળે શર લાગે છે, ઉદ્ધવ ! કહું મુખ ના બણે;

દયાનો પ્રભુ પ્રાણુવલ્લભ, આવે તો હું-ખડાં હણે. ૯

૧ ગતી (શિ) ગો) ૨ શેષ, શંકર, વિધિ, સુરશૂપજી (શિ)
ગો) ૩ હું (શિ) ૪ અણુ (ન) ૫ વિજ્ઞાન હીન જન તે તણો
(શિ) ગો) ૬, લીલા (શિ) ગો)

૫૬ ૨૧ મું

(રાગ રામગ્રી)

ગોપી કહે “ મુણા, ઉદ્ધવ ! બ્રાતણ; ૧
 કહેજો અમારી સહુ પ્રભુને વાતણ.
 ફરી ફરી વિનતી એ કહે અમારીણ, ૨
 લ્યમ ત્યમ વેહેલા આવે મજમાં વિહારીણ.
 પ્રાણ ટકચો છે, કહેજ્યો એક તમ આશેણ, ૩
 કહેજ્યો કહાવ્યું છે તમારી દાસેણ.
 નંદયશોદા સહુ એમ કહાવેણ, ૪
 ઉદ્ધવણ! કહેજો, હરિ મજ વહેલા આવેણ.

(ઢાળ)

આવે મજ એમ કહી સર્વે, ભેટ સામગ્રી ઘણી; ૫
 મોકલી હરિને લેઈ ઉદ્ધવ, પધાર્યા મથુરા ભણી.
 મળ્યા આવી મથુરાનાથને, પ્રણામ કીધા પ્રીત-શું : ૬
 સમાચાર કહ્યા સર્વે, લ્યમ કહાવ્યા ભક્તે રીત-શું.
 ‘મહારાજ! મજવાસી-તણા, રનેહ કયમ કહું મુખે કથી? ૭
 તેહમા ગોપિકાનો પ્રેમ તેતો, કહેવા કોઈ સમર્થ નથી!
 ફરી ફરી એમ કહ્યું છે, જે વહેલા મજ પ્રભુ! આવીએ;
 કૃપા કરી શ્રીકૃષ્ણણ !, એ અરજ મનમાં લાવીએ.” ૮
 ઘણું વળાણે મજનારને, ઉદ્ધવનુ મન ગયું છે ગળી;
 દયાના પ્રભુ પ્રાણવલ્લભ, -પ્રતિ કહે છે વળી વળી. ૯

જે ગાય શીખે સાંભળે, તેહને પ્રસન્ન થાય મનનો ધણી;
 પ્રેમ લક્ષણા લક્ષિત આપે, આશા પૂરે મન તણી. ૧૦
 એ પ્રેમ-રસ-ગીતા-તણાં, એકવીસ પદ પ્રેમે ક્યાં;
 એક એક પદમાં ચરણ નવ નવ, સુદર રનેહ-થકી ધર્મા. ૧૧
 શ્રીનર્મદાતટ-ઉપરે એક ચારુ ચંડીયામ છે;
 શ્રીશેષશાથી-સમીપ કવિજન-કેરડો વિશ્રામ છે. ૧૨
 શાંતિ નાગર, વિપ્ર વૈષ્ણવ, વલ્લભ દયાશંકરે;
 ગાઈ ગીતા-પ્રેમ-રસ, શુરુ-કૃપાએ હરિ-કિંકરે. ૧૩
 પાંચ તુક છે અધિક અંતે, જે શતમાં '૫' ન્યૂન છે;
 શ્રોતા વક્તા 'શ્રીકૃષ્ણ' બોલો, અધિક સહુથી પુણ્ય છે. ૧૪

સંપૂર્ણ । પ્રેમ-રસ ગીતા । લખીતંગ મહેતા ત્રીકમદાસ હરજીવનદાસ ।
 ભૂલ્યો ચૂકો સંભાળી પાંચબ્યો । જે વાંચે તેહેને જેશ્રીકૃષ્ણ છે ।

પાન ૭૮ થી ૧૧૫, ૯૯ થી ૧૦૦ જે પાનાં અંદર નથી.

પાના ૭૩ માં ૨૦૨ કડીઓ, 'ચરનો ગસ-મંડળ પંચાધ્યાઈનો,
 દયાશંકર કૃત' સંપૂર્ણ છે.

શ્રી લખીતંગ મહેતા ત્રીકમદાસ હરજીવનદાસ સવત ૧૮૬૭ના
 કાતર વદી ૭ શનીવાર સંપૂર્ણ શ્રી એમ જિતાર્થ સાક્ષ મળે છે.

[આ હસ્તલિખિત ગ્રંથમાં દાણુચાતુરી, તેર માસ, પંદર
 તિથિઓ, સાત વાર માન્યગિત માનનાં ૫૬ પણ છે.]

પ્રેમરસ ગીતા-શબ્દાર્થ

૧. દસ (શિ)
૨. અઝગી-ઝણ વગનો
દેવાયા મુક્ત
અ ત ગ મિત (અદગના-
નણવના)
ગુણ ગોઠ-ગુપ્ત રાત
૩. અશંપણ-મધાને
આપનાત્મિક-અત્માસંમધી
બ્રહ્મદાન-પગ્ગાત્મા અધી
વેદાન્ત જ્ઞાન
આરોહણ-રમરી
મોદ-આનંદ
ધોપ-ગૌશાળા, આહીરોની
વરતી
સદશ-સરખું
મુગલ-ન દયનૌદા જ ને
મતિ-બુદ્ધિ
૪. બાહ્ય-મહાં
૫. ભાવતું-ગમતું
૬. પગ્ગાહા-પરમાત્મા
નેતિ નેતિ-એમ નથી એમ
નથી
નિગમ-વેદ
મયા-ક્રીડા
૭. પવપાન-ધાવતું તે.
મુગ્ધમા-ભોળપણુમા
૮. અલેહેતોણ-આગકબુદ્ધિનો.
અલહડ, અનુભવ વગરનો.
આડોણ-હઠ
માઝગ-ગિયાહી
અનુબળે-ખાડણીએ
૯. પર્ગ-ફૂગ, અલગ
૧૦. અંતગ, આડ-પડદો.
૧૧. અદીપ-દિવા વિના.
૧૨. લક્ષપણ-સજ્જનતા
૧૩. ચેષ્ટા-મરકરી
વગત-દોઝું
૧૪. વપગ-પોતાનું પારકું.
મુન્ય-મૌન
રાજમાર્ગે-જ્ઞાનમાર્ગે
બ્રહ્મદેહી ગગન ચડીને-
સમાધિ ચઢાવીને
૧૫. બાધાણ-બધો
બધે-રાઠે
પાટુઓ-લાતો.
એળે-જૂથા
ચિદાં (ચિદાં-ખોટા વધારો
૧૬. હારીલ-એક પંખીની જાત
પરું-(પર) અલગ
૧૭. ઝીડું-ઝરડું
૧૮. ઈતબાગ-વિશ્વાસ
નથીન-કમળ

કવિ ગિરધરકૃત

ઉદ્ભવગોપી-સંવાદ.

અધ્યાય-૨૨

(ગગ વેગડી)

હવે ગોકુલમા ગોપીજન સર્વે, ગોવિંદના શુભ ગાતી;
હરિના વિયોગ-તણા વિરહથી, વનિતા વ્યાકુલ થાતી. ૧
શ્રીકૃષ્ણરૂપમા તદાત્મક થઈ છે, નથી ભાવના અન્ય;
સંસાર સર્વે મિથ્યા જાણે, ભોગ રુચે નહિ મન. ૨
વિરહાતુર ફરતી, ચિંતા ધરતી, આલાપ કરતી આપ;
અંદન અંદ્રની નિંદા કરે છે, વિયોગને પરિતાપ ૩
શ્રીકૃષ્ણ-ભાવના થઈ છે મધ્યે, નથી દેખતી અન્ય;
હરિના ચરણ વિષે ચિત્ત રાખી, કારજ કરતી ધન્ય. ૪
એમ મજવામી મહુ વિકૃત-ચરણે, ચિત્ત અરપીને રહેતાં;
કોઈ કાર્યિક વાચિક કર્મ કરે તે, 'કૃષ્ણાર્પણ' સહુ કહેતાં. ૫
આ વિશ્વમાં ધન્ય એ મજવામી, જેના કૃષ્ણ પરાયણ કર્મ;
હરિ-અર્પણ વિષુ કૃત્ય કરે તે, જાણે સર્વ અધર્મ ! ૬
શ્રીકૃષ્ણ-પ્રાપ્તિ વિષુ કર્મ કરે છે, તેને ઘણું અભિમાન;
નથી જાણતા, આત્મા સહુનો, વ્યાપક છે ભગવાન. ૭
જ્યમ કાષ્ઠમાં વફિ, ગંધ પુષ્પમા, તલે તેલ, પય આજ્ય;
એમ સર્વ હૃદયમા કૃષ્ણ રહ્યા છે, પ્રાણજીવન મહારાજ. ૮

તેને યથાર્થ જાણ્યા વિના, કરે કર્મ-તારુ અભિમાન;
 'હું પંડિત' 'હું જ્ઞાની' 'ભક્ત છું,' એ મૂર્ખાનું અજ્ઞાન ! ૯
 અહ-ભાવના દેહ-વિષે છે, મમતા કુટુંબની-માંહે;
 મુત વિત્ત દોષેયણા ન્યા લગી, ભક્તિ જ્ઞાન છે કયાહે ? ૧૦
 હરિ-ગુણ વિભુ ગાયન જેવું, પશુ પોદારે વનમાંહે;
 હરિના તીર્થ વત નથી કરતા તેનો મિથ્યા શ્રમ મહુ ત્યાહે. ૧૧
 કૃષ્ણાર્પણ-બુદ્ધિ-વિષય જે કો, યજ્ઞ કરે છે જન;
 તે મિથ્યા ધૂમ્ર નેત્ર ફેાડે, અશાશ્વત મુખ ઇન્દ્રે છે મન. ૧૨
 એમ સર્વકર્મને વિષે વરતે છે, ગોપી કૃષ્ણાકાર;
 હરિ-અવતાર-ચરિત્ર જ જાતી, કરતી સ્વરૂપ વિચાર. ૧૩
 ધન્ય યથોક્તા નંદરાય ને, ગોપી ગોપ ને પેનુ;
 વળી વૃન્દાવનનાં પશુ પક્ષી, શ્રીકૃષ્ણ જીવન જેનું ! ૧૪
 એ વ્રજવનિતાની વૃત્તિ મદા, શ્રીકૃષ્ણ વિષે લયલીન;
 સ્વરૂપ-સિંધુમાં મદા મમ મન, જલ-મધ્યે જ્યમ મીન. ૧૫
 અહોરાત્ર શ્રીકૃષ્ણ વિષેથી, વૃત્તિ ક્ષણું નથી અળતી;
 સાધનવંતા યોગીની એવી, વૃત્તિ ન હોયે મળતી. ૧૬
 તે વ્રજવાસીનો ભાવ જ એહવો, જાણીને શ્રીભગવંત;
 દીનબંધુ દયાલ કૃપાનિધિ, હરિ થયા દરુણાવંત. ૧૭
 છે પરમ મિત્ર પોતાના ઉદ્ધવ, ગુહ્ય વાતના જાણુ;
 ચતુર ઉદાર સાત્ત્વિકી જ્ઞાતા, તત્ત્વવેત્તા નિર્વાણ. ૧૮
 તે વિદ્યાર્થી છે વાચસ્પતિના, અતિશય બુદ્ધિમાન;
 એકાત્મનાં તેહી તે સાથે, જોડ્યા શ્રીભગવાન. ૧૯
 “અરે ઉદ્ધવજી ! જિતાવલા તમો, વ્રજમાં જાઓ આજ;
 મારી વાટ જુવે છે માત-પિતા, તેનું સાંત્વન કરવા-કાજ. ૨૦

ગોપ-વધૂ મુજ વિરહે કરી, ઘણુ પામે છે મનમા ખેદ,
 તે ખાલાને જઈ યોધ કરો, જ્યમ ચિત્ત ઉપજે નિવેદ ૨૧
 ઘણી વાર જુવે છે માત જશોદા, હુ ખ પામે છે તાત,
 મારે વિચોગે વૃદ્ધપણામા, ચિંતા કરે દિન-રાત ૨૨
 તેનુ આશ્વામન ઠરી આવો ઉદ્ધવ !, યોધ કરી બહુ પેર,
 ઘણા દિવસ તમે રહેજો ઉદ્ધવ, નદનાખાને ઘેર ૨૩
 અહો ઉદ્ધવ ! મુજને ઘણી વલ્લભ, ભક્ત-શિરોભણિ ગોપી,
 જેણે આત્મા પોતાનો મુજને મોખ્યો, કુલ-મર્યાદા હોપી ૨૪
 મુજ માટે તજિયા છે તેણે, પતિ પુત્ર પરિવાર,
 તન મન ધન પ્રિય પ્રાણજીવન હુ, એક છુ તેનો આધાર ૨૫
 તે મહાકષ્ટે ઝગી રાખી રહી છે, પોતાના જે પ્રાણ,
 હુ આવ્યાની આશા વડે, અળલા જીવે છે નિર્વાણ ૨૬
 તેને હુ તરછોડી આવ્યો, નિર્દય થઈ નિન્ધાર,
 મુજ વિરહની ઉત્ક્રાંત પ્રગટી, ચતુરા-ચિત્ત-મોઝાર ૨૭
 અહો ઉદ્ધવ ! હુ થયો કૃતમ્ની, નિર્દય નિષ્કુર અપાર,
 હુ મજ વનિતાનો નણી રહ્યો છુ, શો કડુ પ્રતિઉપદાર ? ૨૮
 માટે સમાધાન કરી આવો તેનુ, જઈને ગોકુલ માહે,
 અધ્યાત્મ જ્ઞાન ઉપદેશ કરીને, શોક થમાવો ત્યાહે " ૨૯
 આત્મવિદ્યા ભણ્યા છે ઉદ્ધવ, પૂર્વે જુહસ્પતિ પામ,
 શ્રીકૃષ્ણે કર મસ્તક મૂક્યો, દીધી અતિ ઘણી આશ ૩૦
 પોતાના ભૂષણ વસ્ત્ર પહેરાવ્યા, ઉદ્ધવજીને અગ,
 પછી આનંદે આલિંગન દીધુ, હૃદયા-શુ શ્રીરંગ ૩૧
 પછિ રથ બેગીને ઉદ્ધવજી આડ્યા, સજીને સુદરવેય,
 દિન અસ્તગત વેલા કીધો, ગોકુલ-માહે પ્રવેશ ૩૨

(૧૧૯)

ગોકુલમા પ્રવેશ્યા ઉદ્ધવ, સધ્યા સમે તેણી વાર રે,
મજ વૃન્દાવનની શોભા નીરખી, આનંદ પામ્યા અપાર રે ૩૩

ઈતિ શ્રીકૃષ્ણચરિત્રે સમત-ભાગવત-હર્ષિ-ગે મથુગાલીલાયા,
ઉદ્ધવ-ગોકુલગમનો નામ દ્વાર્વિશતિનમો અધ્યાય ૨૨

અધ્યાય ૨૩

(પનાશ્રી)

ઉદ્ધવને આજ્ઞા આપી હૃષીકેશજી,
મોકળ્યા મજમા કરવા ઉપદેશજી,
સુરજ અસ્ત થતા તેણી વારજી,
સધ્યા સમે આવ્યા ગોકુલ મોઝારજી ૧

(ઢાળ)

સધ્યા સમે આવ્યા ઉદ્ધવજી, રથ બેસી મજ મોઝાર,
ગો-રજ થકી રથ આવર્યો, વત્સ વૃષભ શબ્દ અપાર. ૨
ગોમંડલ મજમા આવતું, ગૌરભ ધુની વર્ધ ત્યાહા,
ઉદત વૃષભ ઓળંગતા, કરે બુધ માહો-માહા ૩
વત્સ—વિરહે—કરી ધેનુ, દોડતી જિતાવની,
ચન-પુષ્ટ ભારે પય ઝરે, કો થકી તે નવ રહે જાલી. ૪
ગોદોહન કરતી ગોપિકા, તેના નાદ થાયે અતિધણા,
ઘેર આવતા ગોવાલ તે કરે, મધુર સ્વર મોરલી તણા ૫

ગોવિંદને બલસમતા ગુણ, ગોપિન્દા ગાતી જાહા,
 નિત્ય નેમઅતિશય પાળતી, ઘણી મત વિધિ કરતી તાહા ૨
 આદિત્ય અગ્નિ અતિથિ, નિત્ય પૂજતી ગ્રેમે કરી,
 ગૌબ્રાહ્મણને પ્રતિપાલતી, પિતૃદેવ પૂજે સુદરી ૭
 સુગંધી ધૂપ ને દીપ કરતી, દ્રવ્ય મંગલ ધરતી બારણે,
 હરિચોરન ગાતી, ગદગદ ચાતી, જાતી વનિતા વારણે ૮
 એવા મંદિર દેખી ગોપના જોઈ ઉદ્ધવ આશ્ચર્ય પામતા,
 એમ જોતા જોતા આવે મજમા, સર્વને શિર નામતા ૯
 ચોહો દિશા કૂટયા વાટિકા વન, મધુર રવ શુક પીક તણા,
 અટોર, આતક, મોર જોલે, રસિક શબ્દ સોહામણા ૧૦
 ઘણા સરોવરમા ઠંજ કૂટયા, બ્રમર ગુજરવ કરે,
 અઢવાક, મારસ, હંસ જોલે, ત્રિશુલ મુરલિ વિસ્તરે ૧૧
 એમ ઉદ્ધવજી અવવોકતા, નદને ભુવન આવિયા,
 મન્વપતિએ ઓલખ્યા ઉદ્ધવને, હરિસેવક અતિ મન ભાવિયા ૧૨
 આનંદ પામ્યા નદજી, લેટયા ઉદ્ધવને હરજો ઠરી,
 આસન આપી ઠયું પૂજન, જાણે પધાર્યા શ્રીહરિ ૧૩
 પડી લોજન નાના ભાતના, મિજાન પય-ધૂત-શુકયાં,
 શાઠ વ્યજન અધિક રુચિકર, ગ્રેમ-શુ પાસે ધર્યાં ૧૪
 એમ માધુને સતોપિના, સ્વાગત ઠગી હિત હેજમા,
 મુખવામ તાણુલ અરપીને, પછિ પધરાવ્યા સુખ-સેજમા ૧૫
 પદ-પીડન-સેવા-વક્રી માર્ગનો, દૂર કીધો શ્રમ ઘણો,
 પછિ નંદ યથોદા પાસ જોઠા, સમાચાર પૂછે હરિ-તણો ૧૬
 નંદરાયજી કહે, “અહો ઉદ્ધવ! કુશલ છે વસુદેવજી?
 ઠારાઅહથી નીકટયા, ઘણું લોગળ્યું હું જા એવજી ૧૭

એ કંસ હણિયો દેવગતિ, જેણે રંકને પીઠયા કથી,
 એ પાપી પાપ ચક્રી પડ્યો, એમા વાક તે કોઈ નો નથી ! ૧૮
 એણે સાધુ મરણા યાદવ પીઠયા, દર્મનો દેખી થયો;
 તે પાપ એણે ભોગ્યુ, જગમા અપજ્ઞશ લઈ ગયો ૧૯
 અરે ઉદ્ધવજી ! કહો, કો સમે, મને મભાડે છે શ્યામજી ?
 આ એની માત રાકડી, વક્ત્રી ગોપ ગોકુલ ગર્ભજી ? ૨૦
 વક્ત્રી મુદ્દદ મખી ને મખાવણલ, વૃન્દાવન રમણ-સ્થલી;
 ગૌ ગોવર્ધન યમુના પુલિન, તે મભારે વિઠ્ઠલ વક્ત્રી ? ૨૧
 કહો, કૃષ્ણ ક્યારે આવજો, મંબાલ કરવા અમ તણી ?
 ક્યારે દેખીશ હમતું વદન હરિનું, જેની શોભા અતિ ઘણી ? ૨૨
 અહો ઉદ્ધવજી ! ઉપકાર અમને, કર્યો એણે જેટલા;
 હું વિસ્તારીને શું કહું ? છે પ્રાણદાયક તેટલા ! ૨૩
 દાવાનલથી, મેઘજલથી, ધન્દ્ર-બલથી રાખીયા,
 વૃષભ, અજગરથી ઊગાર્યા, પોતાના કરી દાખીયા ૨૪
 સપ્તદિવસ લગી એક અંશુલીપર, ધાર્યો ગોવર્ધન ગિરિ;
 ધેનુક, તૃણાવૃત, પ્રલબ્ધ બક, એવા અસુરને માર્યો હરિ. ૨૫
 બીજી બહુ બાધા હરી, અતાપ મયે ટાલીયા,
 વન વૃક્ષ ગૌ ને વત્સ વૃષભ, તે પોતાના કરી પાલીયા. ૨૬
 હરિ પદ કમલ સભારતા. વલી વચન મધુર વિલાસમા;
 લલિત લીલા નિરખતા, હરિ હેત જણાવે હાસમા ૨૭
 એના કારણ મહું સભારતા, ચિત્ત દ્રવિત, તન થીર થઈ રહ્યું;
 અમને કારણ કાઈ સહે નહિ, અરે ઉદ્ધવ ! તમને શું કહું ? ૨૮
 ગિરિ ગોવર્ધન યમુના પુલિન, વૃન્દાવન લીલા અનુસરી,
 હું ગોવિંદ-પદ-એ ધાણું છે, ઘણું શોભતા ચિન્હો કરી. ૨૯

રમવા-તણાં રથાનક બહુ, તે નિરખતાં દિન જાય છે;
 અરે ઉદ્ધવ! મન અમારા, કૃષ્ણ-રૂપે થાય છે. ૩૦
 એ રામકૃષ્ણ બે ઈશ્વર છે, કહ્યું ગર્ગે તે અમો જાણીયું;
 એની લીલાએ કરી મોહ્યાં, માનુષરૂપ અંતર આણીયું. ૩૧
 હશસહસ્ર હસ્તિ-તાણું બલ, એવો કંસ બલીયો જાણીયે;
 ક્ષણમાત્રમાં તેને હણ્યો, એવાં વિચિત્ર કર્મ વખાણીયે. ૩૨
 વજ્ર-સરખા મહા માયો, મત્ત ગજવરને તથા;
 પ્રૌઢાં પશુનો વધ કરે, વન-પંચાનન-અર્ક્ષ જથા. ૩૩
 વલી ત્રણ તાલ-પ્રમાણ લોહનું, શરાસન જે કંસનું;
 તે કૃષ્ણે મહી કટકા કર્યું, એવું અકલુત બલ અવતંસનું! ૩૪
 અરે ઉદ્ધવ! શું કહું?, શુભ કર્મ એનાં છે બહુ;
 મોટા યોગેશ્વર નવ જાણે, અમો ત્રગ્ધવાસી જાણુસહુ ૩૫
 એવા ગોવિંદના શુભ સંભારી, થયા મહામહા કંઠે નંદણ;
 મનવૃત્તિ કૃષ્ણાકાર થઈ, પામીયા બ્રહ્માનંદણ. ૩૬
 હરિશુભ્ર સુણી માતા યશોદા, દ્રવિત ચિત્ત ગદગદ થયાં;
 હિવારાય પ્રેમે પયોધર-પય, અશ્રુ-જલ લોચન છયાં. ૩૭
 એવા માતા-પિતાનો પ્રેમ હરિ પર, જોઈ ઉદ્ધવ ડોલિયા;
 મન સ્થિર કરીને ધીરજ રાખી, વચન વલતાં બોલિયા. ૩૮
 “ધન્ય ધન્ય છો તમો દંપતી, જન અખિલમધ્ય શિરોમણિ;
 જેને જગતગતિ જગદીશ માંહે, પ્રીત અવિચલ છે ઘણી. ૩૯
 નથી મનુષ્ય, જન્યો બાલ એ, વિશ્વનો આધાર છે;
 એ વિશ્વ-કેરું બીજ, બીજો વિશ્વનો ધરનાર છે. ૪૦
 એક પુરુષ પૂર્ણ છે હરિ, બીજો પ્રધાન પરેશ છે;
 સહુ ભૂતમાં વ્યાપી રહ્યો એ, આદિ નારાયણ શેષ છે. ૪૧

જે જ્ઞાનધન મન-તણો, આશી અન્વિદ્યાનંદ રૂપ છે;
 ઉદય સ્થિતિ લય સૃષ્ટિના, પ્રહ્લાંડ-કેશ ભૂપ છે. ૪૨
 જો મરણ-કાલે જંતુને, દેહ-અંતે મન હરિમાં મળે;
 યાય લીન એના રૂપમાં, જેમ લૂણ સાગરમાં ભળે. ૪૩
 એવા હરિમા તમે દંપતી, નિત્ય ભાવ ધરના પ્રેમ-શું;
 તમે જીવન-મુક્ત ધર્મ રહ્યા. પામીયાં મંગલ શ્રેષ્ઠ શું. ૪૪
 માટે કૃતારથ છે તમે, કાઈ પુણ્ય કરવું રહ્યું નથી;
 હરિ-સેવાથી અન્ય સાધન, સત્ય વાયક કહ્યું કથી. ૪૫
 ઠંસ હજારા પછી કૃષ્ણે કહ્યું, તમને રંગમંડપને વિશે;
 તે સાચું કરશે શ્રીપતિ, અહીં મળવા તમને આવશે. ૪૬
 કૃષ્ણે કહ્યું “જાઓ પિતાજી! હવે, સુણે કરી વ્રજમાં તમે;
 એકવાર મારા સુહૃદ સહુને, મલવા આવીશું અમે.” ૪૭
 તે માટે નિશ્ચે આવશે, વ્રજવાસીયે એનું મન હયું;
 હવે ધીરજ રાખો નંદજી, મારું વચન એ માનો ખરું. ૪૮
 મનખેદ કાઈ નવ પામશે, નથી વેગલો નિશ્ચે હરિ;
 એ સર્વની પાસે રહે, જીવો જ્ઞાન-દ્રષ્ટિએ કરી. ૪૯
 ભક્તિ વિના ભામે નહીં, એ અવિનાશી સહુમાં વમે;
 જ્યમ દાષમાંહે અગ્નિ છે, પણ પ્રગટ થાય અતિ કહ્યે. ૫૦
 તમે કેહેશે જે મથુરાં તણી, રાજધાની મૂકી ક્યમ આવશે?
 અમે ગામડીયાં ગુણગીન, તેને શું કરવા બોલાવશે? ૫૧
 પાણી સુણો, એ હરિને, નથી પારકું પોતા-તાણું;
 અધમ જાંચ ને મિત્ર મનુ, પ્રિય-અપ્રિય થોડું ઘણું. ૫૨
 નથી માત પિતા સુત બ્રાત ભગિની, શ્રી કુટુંબ એને નથી;
 જન્મમરણ ને જાતિ વર્ણ, એ અન્યુત અલગો સર્વથી. ૫૩

એ લીલા કરવા અવતર્યો, પૃથ્વીનો ભાર જિતારવા;
 નાશ કરવા દુષ્ટ અમુર, નિજ ભક્તને જિગારવા. ૫૪
 જન્મ કર્મ એને નથી, બપહાર નથી અંસારનો;
 એ અજન્મા, અજ, અજિત, નિર્ગુણ, નથી સ્પર્ગ વિકારનો. ૫૫
 સત્વ, રજ, તમ, ત્રિગુણ માયા, તેની ઉપાધિ અનેક છે;
 તેમા અન્વય સરખો દેખીએ, પણ મદા એ વ્યતિરેક છે. ૫૬
 જેમ ભમરી ખાતાં ધાય ખમ, સહુ લોપન કરતું દેખીએ;
 એમ આપણું અજ્ઞાન, તેણે વિશ્વ માયું પેખીયે. ૫૭
 એક તમારો એ સુત નથી, સર્વનો આત્મા છે હરિ;
 સ્થાવર જંગમ વિશ્વમાં, જુવો જ્ઞાન-દ્રષ્ટિએ કરી. ૫૮
 માટે પુત્ર-ભાવને પરહરો, ભગવાન-ભાસ હૃદયે ધરો;
 દુઃખ શોક નેસ તાપ ટલશે, પરમાનંદ પદ અનુસરો. ૫૯
 -એવું જ્ઞાન જશોદા નંદને. કહ્યું ઉદ્ધવે તન્મય થઈ;
 એમ વાત કરતાં વહાણું વાયુ, રજની સર્વે વહી ગઈ. ૬૦

(વહણું)

વહી ગઈ રજની, વહાણું વાયુ, કરતાં વાત વિચાર રે;
 પછે ઉદ્ધવજી ગયા સ્નાન કરવા, યમુના-જલ-ગોઝાર રે. ૬૧

પ્રતિ શ્રી કૃષ્ણચરિત્રે સંમત-ભાગવત-હરિનંદ્રે મધુનાલીલામાં
 ઉદ્ધવનંદ-સમાગમન નામ નવવિ શોડધ્યાય. (૨૩)

અધ્યાય ૨૪

(કાલિંગકાની દેશી; ચાલ 'આતુરી'ઓનાં)

પશ્ચિમ રજની રહી જેણીવાર, ત્યારે ભીડી સકલ વ્રજનાર;
 મંદિરમાં દીપક પ્રગટયા મોય, પોતપોતાના ઉંઘર ધોય. ૧

ઘેરઘેર દધિ-મંથનધુની ચાતી, ગોરી ગોવિંદના ગુણ ગાતી;
 ગોપ વધૂ મથતી દધિ તામ, દીપક મૂક્યા છે બે પાસ. ૨

આભૂષણ જલકે અંગ ઉઘોત, મધ્યે મણિ ગુણ-કેરી જ્યોત;
 નાયિકા નેતર તાણે સાર, હાલે કંકણ ને ઉર-હાર. ૩

કટિ કુચ કુંડલ લલકે માર, સુખાહુ અગકે અંદ્રાકાર;
 લટકે મહી મૂમે મૃગ નેણી, ઢલકે ચક્ષુઃશ્રવા શિરવેણી ૪

ધમ ધમ મૂમે શબ્દ-પ્રકાશ, તાણે ધન ગરજે આકાશ;
 ગોપી ગફ ગફ કંઠે થાય, ગિરિધારી-પ્રભુના ગુણ ગાય. ૫

*

એમ કરતાં તે વિહાણી રાત, ઉદયો અરુણ, થયો છે પ્રભાત;
 નંદના આગણીયા-મોઝાર, કનકનો રથ દીઠો તેણીવાર. ૧

વામા વિરમય થઈ સહુ ત્યાંહાં, રથ જોઈ કહેતી માહોમાંહાં;
 'અરેસખીઆ! રથકયાથકીલાવ્યો?, એમાંએસીનેઠેણુઆવ્યો? ૨

ચિતામાં પડી ચતુરા પૂર, અરે ફરી શું આવ્યો અકૂર ?
 કરવા કંસ-તાણું એ કાગ, એકવાર લઈ ગયો સુંદરશ્યામ. ૩

આપણા પ્રાણ હરી ગયો ત્યાંહાં, હવે દેહ રહ્યો છે આંહાં;
 લઈ જાશે બાઈ! દેહના જ ડ, માસ-તણા ત્યા કરશે પિંડ. ૪

શ્રાવનો અધિકારી લગવાન, કંસને કરશે પિંડનું દાન;
 તે થકી તૃપ્તિ થાશે રાજન, ગિરિધારી-પ્રભુ નિર્દય મન. ૫

એવું કરવા કામ જરૂર, તે માટે આવ્યો અહૂર;
બાકી શું છે બીજું કામ?, નથી કોઈવાહાલું ગોકુલ ગાંભ. ૧
શેનો સદેશો. એ લાવે ?, કેની ખળર બેવાને આવે ?
એને આપણું શું છે કાજ ?, પામ્યો મથુરા-કેડું રાજ. ૨
આપણે ગામડીયાં શુષ્ક હીણ, પુરની ચતુરા ચતુર પ્રવીણ;
તે સુવતી બાણે રમ-ગીત. પ્રીતમ કરશે તે-શું પ્રીત. ૩
[ખીણ બાલા બોલી વાણિ] “ એનું કારણ કહું નિરવાણ;
આટલું કરતાં કહાન કઠોર, આપણો ન થયો નંદકિશોર. ૪
મલશે નગરની નારી અબાંણ, તેનું શું કરશે કલ્યાણ ?
મૂકયાં માતપિતાને રોતાં, ગિરિધારી-પ્રભુનો રમ બેતાં. ૫

*

નિત્ય કર્મ કરીને યમુનામાંહા, એટલે ઉદ્ધવઆવ્યાત્યાહાં;
પહેર્યો પીતાંબર વન-માલ, કેમર તિલક ધર્યું છે માલ. ૧
મસ્તક કંચન મુકુટ ઉઘોત, કણે ઝલકે કુંડલ જપેત;
પંકજ લોચન, બાહુ આબન, પ કજમાલા કંઠ નિધાન. ૨
હાસ્ય સહિત મુખ સ્નેહ સદન, મનોહર મૂર્તિ બાણે મદન;
આલે મૃગપતિ તરુણ સુદેશ, હરિનો સરખો મુંદર વેશ. ૩
એવા દીઠા ઉદ્ધવને ત્યાંહાં, માત્રની કેહેતી માહોમાંહા;
“ અરે સખી! આ કોણ આવ્યો આજ?, વેષે દીશે વૈષ્ણવરાજ. ૪
હરિને મુગટ ધર્યો છે શીષે, કૃષ્ણના સેવક સરખો દીસે;
નારીયે નિશ્ચે કરીયું મન, ગિરિધારી-પ્રભુનો છે જન. ! ” ૫

(માલ ‘ચાતુરીઓ’ની)

એમ ઉદ્ધવજીને ચોલખી, પછિ પાસે આવી પ્રેમદા,
નીચા નમી નમસ્કાર કીધો, લાજ મૂકીને તદા. ૧
પછિ મધુર વચને વિનય હેતે, પંડિતની પૂજા કરી,
મુખ હસિત લોચન કુશલ પૂછ્યું, પ્રેમ અંતરમાં ધરી. ૨

શ્રીકૃષ્ણને સંદેશ લાવ્યા, એમ જાણી ગોપિકા;
 પછિ ઉદવને એકાંત તેડ્યા, લોક-લજ્જા-લોપિકા. ૩
 આસન બેસાડ્યા ઉદવજીને, સન્મુખ બેઠી સુંદરી;
 પછિ પૂછતી સમાચાર ચતુરા, તાજ મનની પરહરી. ૪
 “અમે તમને એલખ્યા, તમે સખા સુંદર રધામના;
 માધવે તમને મોકલ્યા આંહાં, નંદયથોદા નામના. ૫
 અન્યથા મજામાં કેણુ છે, એ કૃષ્ણને બીજું કથી ?
 જે મળલ રનેહ કુટુંબનો, તે મુનિયે મૂકાયો નથી. ૬
 એના માતા પિતાની ખબરજોવા, મોકલીયા તમને આંહાં;
 એ વિના બીજા લોકનું, મુખ-દુઃખ શું એને તાંહાં ? ૭
 અન્ય શું એણે કરી છે, તે કપટ-કારજ મિત્રતા;
 મનમાંહે બાહિર જુજવાં, એનાં ચરિત્ર ચિત્ર વિચિત્રતા. ૮
 જે પુરુષ જઈ સીને મલે, તે આપ-કારજ સારવા;
 જેમ પુખ્ત ઉપર ભમે લમરો, શુભ મુગ ધને ધારવા. ૯
 જેમ પુંશ્વલી ધન હરી લે, થાય નિર્ધન નરને તજે સહી;
 અમમથ રાજા એકલો, તેને પ્રજા કે માને નહીં. ૧૦
 વિદ્યાર્થી વિદ્યા જાણી જેમ, તજે શુરુ સેવા કરી;
 દક્ષિણા મહી યજ્ઞમાનને, શુરુ ત્યજે તેમ કીધું હરિ! ૧૧
 ફલ હીન તરુવરને તજે જેમ વિહંગમ નિર્મુખ કરી;
 આતિથિ અન્ન જમી ગયો, તે ઘેર નવ આવે ફરી. ૧૨
 વલી દગ્ધ વનને મૂગ તજે, જેમ જાર પરત્રિય ભોગવી;
 તેમ તજ્યાં હરિએ અમે, ઉદવ! પ્રથમ જુગતે ભોગવી; ૧૩
 એ સ્વાર્થ માટે પ્રિય અમ શું, કરી, અંતે તણ ગયો !
 દેહે પ્રાણ એને અરપીયો, પણ અમારો એ નવ થયો ! ૧૪

એણે કયું અમ શું કપટ, જેમ વિશ્વાસઘાતી છલ કરે;
હરી લાજ ચિત્ત, દેહ વિત્ત, જેમ ઠગ ભુરકી નાળી ધન હરે.” ૧૫

એમ ગોપિકાને કૃષ્ણ પ્રત્યે, પ્રીત પૂરણ બિપણ;
હરિ-હૃત ઉદ્ધવ સાથ કહેલી, લોકમર્યાદા તણ. ૧૬
હરિ-ચરિત્ર કહેલી કામિની, લલ્લા ત્યણ રોતી ઘણું;
એકાંત સુખ સંભારતી, વલી કર્મ જાલ-દયા-તણું. ૧૭

એવે સમે એક ભ્રમર આવ્યો, ભમતો શું બંરવ ભરી;
તે ભ્રમરને મિથ કહેતી અબલા, ઉદ્ધવને અંતર કરી. ૧૮

“હે મધુપ! બની વેગલો, તું હૃત પૂરતનો થયો;
તુ અમારે ચરણે ન લાગીશ, કૃષ્ણ કપટીનો લહો! ૧૯

એને અમારું શું કામ છે?, તેને મનાવો જ્યાં ચિત્ત કરે;
એને લાજ લાગે બદલમાં, જો અમારી સંગત કરે. ૨૦

એ અન્ય નારીને મલ્યો, એંધાણ તેનું દરશીયુ;
તે અબલાને આલિંગતાં, કુચ-તણું કુમકુમ પરશીયુ. ૨૧

વિદાય કરતાં વિકૃલે, તુંને માળ તે અપંચ કરી;
કુમકુમ-રંજિત પ્રસન્ન થઈ, આ ગ્રહણ કરી કંઠે ધરી. ૨૨

તે ગંધ લેતાં પુષ્પનો, તેનો રાગ તુજ મુખ-શું ભલ્યો;
તે દેખાડી દુઃખીયાં કરે, એવો હૃત તુજ સરજો મલ્યો. ૨૩

એકવાર અમને અધરામૃત, પાઈને તણ્યાં આહીં;
જેમ કુસુમને તું ત્યજે, તેમ એણે ત્યજ્યાં, ફરી મલિયો નહીં! ૨૪

તોય પણ અમો ભણું, એ નવ વિચારું એકું ઘડી;
એવા કપટીને પદ-કમલ, કમલા વશ થઈને કેમ પડી? ૨૫

અરે મધુકર ! અમો એવાં, તોય હજી એને ભણું;
 બાપડી પક્ષા પડી ફેંદે, અમારું ત્યાં શું ગણું ? ૨૬
 અરે મધુકર ! આવડો શો, કરે યુગ્ગરવ ઘણો ?
 અમે ઘણી વેલા વિસ્તારથી, યશ સાભલ્યો દદૃષ્ટિ-તણો. ૨૭
 એ હરિ હવડા હરખ-શુ, જ્યાં મુંદરી સાથે થશે;
 હે મધુપ ! ત્યાં જઈ જાન કર, તે દાન તુજને આપશે. ૨૮
 વલી તમે કહેશો કામ-વિહલ, કૃષ્ણજી તેડે સહી;
 તોય મધુકર ! વચન એનું, અમો તો માનું નહીં. ૨૯
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલમા, સી કોણ એવી સાંભલી,
 જે કપટ રિમત ને કુટિલ લોચન, કૃષ્ણથી રહે વેગલી ? ૩૦
 જેની ચરણરજને રમા સેવે, રાકલ લોકની સ્વામિની;
 તો અમારો શો આશરો ? છું અમો પ્રાકૃત કામિની ! ૩૧
 મસ્તકે પદ મા મૂક મધુકર !, અમો તુજને જાણીયે !
 તું ફત-વિદ્યા ભણ્યો છું કૃષ્ણથી, પરમાણીયે ૩૨
 અન્યથા આવી આતુરીતાં, વિનય-વચન હોયે નહીં;
 એ કૃષ્ણ-વિષ્ણુ કયા-થકી શીખે, કપટની વિદ્યા સહી ? ૩૩
 જેને કાળે અમો મૂકયા, માતં પિતા સુત ને પતિ,
 તો ય અગને ન સંભારે, પ્રીત નવ જાણે રતિ ! ૩૪
 એણે પારધીની પેર માયો, વાલી વાનર છેતરી;
 સીજિત થઈ શૂર્પણખાની, શ્રુતિ નાસિકા છેદી ખરી ! ૩૫
 બલિરાયનુ બલિદાન લઈને, કાકવત્ ભક્ષણ કરી;
 વલી કપટ વામન વેપ ધરી, પાતાલ આપ્યો તે ફરી ૩૬

અમેા જાણુ જે કાળા-તણો, વિશ્વામ નવ કરશે કશેા;
 તોય ક્ષણુ અલગો થાય નહીં, એ અહનિંશ મનમાં વશ્યે. ૩૭
 એકવાર એના ચરિત્ર-રૂપી, પાન અમૃતનું કરી;
 સંસાર મૂકી ગયા જાહુ, પરિવાર માયા પરહરી. ૩૮
 એને મહ્યા તે ભોગી થયા, સુખદુઃખ સમતા આણુતા;
 ભીખ માગે, ભુવન ત્યાગે, ત્રિહંગમ માગે જતા. ૩૯
 કંઈ કષ્ટ મોહન-મંત્ર મોરલી, મુણી મોહના છંદમાં;
 તે નાદે મોહી માનુની, જઈ પડી એના કંદમાં. ૪૦
 એણે નખ-ક્ષત-ના ધાવ કરી, સ્મર જગાડ્યો તત સુંદરી;
 તે કામ-પીડા ભોગવું છું, હજી લગી નથી વિસરી. ૪૧
 ઘંટા વજતી પારધી જેમ, હંસ હરણીના હરે;
 અરે ઉદ્ધવ ! એમ અમને, મારીયાં મન્મથ-શરે ” ૪૨
 હવે એટલા ઉપરાંત ઉદ્ધવ !, લોજન કરવા ઊઠીયા;
 સહુ ગોપી ગઈ નિજ ભુવન, ઉદ્ધવ નંદગૃહમાં આવીયા. ૪૩
 લોજન કરી ઉદ્ધવજી પાછા, આવીયા પૂર્વ સ્થળે;
 એકાતમાં બેઠા જઈ, ગોપીઓ સહુ આવી મલે. ૪૪

(વલણુ)

આવી મલે સહુ ગોપીઓ, મલી બેસે ઉદ્ધવ પાસ રે,
 એમ ઘણા દિવસ ગયા ગોષ્ઠી કરતા, શ્રીકૃષ્ણલીલા-પ્રકાશ રે. ૪૫

ઇતિશ્રી કૃષ્ણચરિત્રે સમત-સાગવત-હર્ગિવંશે મથુરાલીલાયાં
 ભ્રમરગીત-વર્ણન નામ ચતુર્વિંશોઅધ્યાયઃ ૨૪.

અધ્યાય ૨૫

(ગગ : કાલીગડો)

હવે ગોપિયો સર્વે મલીને, આવી યેરી ઉદ્ધવજીની પાસજી;
 મનનો રોષ મૂકીને માનુની, બોલી વચન પ્રકાશજી:- ૧
 “અહો ઉદ્ધવજી તમો પરમ મિત્ર છે, શ્રીહરિના હિતકારીજી;
 માધવજીએ મોકલીયા મારે, અમો એવા કરું તમારીજી. ૨
 વલી જે માગે તે આપું તમને, સત્ય વચન કહું જાણજી;
 પણ કૃષ્ણની પાસે જવાનું કહેશે, તો નહીં આપું નિર્વાણજી. ૩
 તેના રહે-કમલ પર કમલા રહે છે, સદા કરી નિવામજી;
 ત્યારે શું કરવા એ અમને બોલાવે, લક્ષ્મીપતિ અવિનાશજી? ૪
 હવે કહો ઉદ્ધવજી શુરુને ઘેરથી, પુરમા પધાર્યા શ્યામજી;
 ત્યાર પછી મથુરામાં માધવ, શું કરતા હતા કામજી? ૫
 અરે ઉદ્ધવ! અમો સાંભલીયું, જે કૃષ્ણ થયા મત-ખંધજી;
 વલી કંસની દાસી કુબ્જા નામે, તે સાથે દ્રીષો સંખંધજી; ૬
 ત્યારે અમને લખ્યું હોત નિમંત્રણ, હરિયે આ મજમાહેજી;
 તો આંદલીયામાં આપણું કરત, પ્રાણ અમારા ત્યાહેજી! ૭
 રાજકુંવરની રીત જ એવી, કરે સમોવડ-શું પ્રીતજી;
 અરે ઉદ્ધવ! એણે જહુકુલ-માંહે, અતિ ઘણી કીધી અનિતજી. ૮
 બન્ને ચતુર-શિરોમણિ મલીયાં, નથીકોઈ ખાંપણ ખોડજી;
 કૃષ્ણ કાળો, કુબ્જા કુળડી, સરખે સરખી જોડજી!” ૯
 ત્યારે બીજી સખી કહે, “સુણ આહેલી, એવું શું બોલે અજાણજી?
 એ કુબ્જાને પુરુષોત્તમ બ્યારે, સ્પર્શ્યા અંગ પ્રમાણજી. ૧૦
 રતિ, રંભા, ઉર્વશીના સરખું, થયું છે એનું રૂપજી;
 કમલાનું સુખ આપ્યું તેને, એવા અકલ અનુપજી. ૧૧

ખાઈ! ‘મોટાને કંઈ દોષ ન લાગે,’ એવો છે એક ન્યાયજી;
 વલિ લાંછન સરખું હોય તો, સાથે ઉદ્ધવજી કેમ જાયજી? ૧૨
 અરે ઉદ્ધવાંજી! એ વાતે પ્રસન્ન છું, જેમ શ્રીહરિ સુખીયા થાયજી;
 એને સુખે અમો સુખીયાં રહીયે, સુણીને કૃષ્ણ-કથાયજી. ૧૩
 અનેક સુંદરી શ્યામ કરેા, પણ અમારે મન હરિ એકજી;
 મેક ચણે, પશ્ચિમ રવિ પ્રગટે, તોય ટલે નહિ ટેકજી. ૧૪
 જાત્રાત સ્વપ્ન કૃષ્ણ-મૂર્તિમાં, રમતું મન અમારુંજી;
 હરિ વિના સકલ સંસાર-તણું, સુખ રતિ નવ લાગે સારુંજી. ૧૫
 હરિ ક્યારે સંસારે નંદજીનું ઘર?, ગોપ સખાનો સમાજજી?
 અમો ક્રિકરીયોની કેઈ દિન ક્યારે, વાત કરે મહારાજજી? ૧૬
 અમો ઉદ્ધવજી! ક્યારે વિરહાનલથી, શીતલ કરશે નાથજી?
 હરિ ક્યારે મુગંધિત-કંજ મુકેમલ, અમ શિર ધરશે હાથજી?” ૧૭

એવાં ઉદ્ધવજીએ વ્રજ-વનિતાનાં, વચન મુક્યાં તેણીવારજી;
 પુરયોત્તમમાં પ્રેમ જોઈને, મન ગલીયું નિરધારજી:- ૧૮
 “અહો અખલા તમો અખિલ વિશ્વમાં, પૂજન કરવા યોગ્યજી;
 તમો થયાં કૃતાર્થ અન્યુતમાં, આવો અખંડ ભાવ આરોગ્યજી. ૧૯
 જપ, તપ, વ્રત, તીર્થ, અધ્યયન, મખ, નીમ, દાન, વિધિ, કર્મજી;
 હરિભક્તિ પામવા અર્થે આચરે, સર્વે સાધન ધર્મજી. ૨૦
 એવી ભક્તિ ઉપની ભાગ્યે તમને, મહાપુણ્યે મદ્યા ભગવંતજી;
 સહુ સાધનથી ફલેલ જે ભક્તિ, ધન્ય છે મોટા મુનિજનજી. ૨૧
 તમો દેહ ગેહ ત્યજ્યાં, પુત્ર પિતા સુખ, મુહૂદ પતિ પરિવારજી;
 મહાભાગ્યે કરીને ભામિનીયો વરી, પરમ પુરુષને સારજી. ૨૨
 હે કામિનીઓ! તમો થઈ કૃતાર્થ, એથી નથી બીજું કદ્યાણજી;
 આવી એકાન્ત ભક્તિ અધોક્ષજમાં, થઈ તમને અવિચલજી. ૨૩

આવો પૂર્ણ પ્રેમ તમારો દેખી, થયો અનુગ્રહ એશણ;
હવે મુણે મુદરી ! હું લાવ્યો છું, શ્રીહરિનો મદેશણ. ૨૪

(વલણ)

મંદેશો લાવ્યો છું શ્યામ મુદરનો, કહેવા તમને મુદરી;
શ્રીકૃષ્ણે જે વચન કહ્યા છે, તે મુણીને લેભે ચિત્ત ધરી. ૨૫

ઇતિ શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર સમત-લાગત-હરિઃ ૩ મધુનલીલાયાં
ઉદ્ધવગોપી-સંવાદો નામ પચાસો અધ્યાયઃ ૨૫

અધ્યાય ૨૬

(સોગ્યા)

શ્રીકૃષ્ણ-તણો સંદેશ, જે-થકી મનનો મોહ ટક્કે,
અધ્યાત્મ-ગાન-ઉપદેશ, ઉદ્ધવ અવ અખલાને કહે:- ૧

(ગગ ગિવાનન)

“મુણો મુદરી ! હું રહું છું તમ પામ, નથી કંઈ વેગલો;
હું મર્વાત્મા અંતર રહિત છું, મન ઇન્દ્રિયમાહી મલ્યો. ૨
જેમ ચરાચર સહુ ભૂતમા, મહાભૂત વ્યાપક છે મદા,
જલ, અનલ, અનિલ, આકાશ, અવની, તથા હું રહ્યો સર્વદા. ૩
મન યુદ્ધિ ઇન્દ્રિય પ્રાણ ગુણનો, પ્રકાશક પાસે રહું;
ઉત્પત્તિ, પાલન, પ્રલય મૃદિ, હું-વડે સરણું સહુ. ૪
હું શુદ્ધ આત્મા ગુણ-રહિત, અન્વય-થકો વ્યતિગ્રેક છું;
હું જ્ઞાન-રૂપી એક આત્મા, મન-વિકારે અનેક છું. ૫

જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ જે, મને અવસ્થા એકે નહીં;
 માયા-રચિત મન-કલ્પના તે, આત્મામાં ભામે સહી. ૬
 તે માટે મન એકાગ્ર કરી, સંકલ્પ સર્વે પરહરો;
 એ મનને સર્વે વિષય લાગ્યા, અજાને કરી આવર્યો. ૭
 જેમ સ્વપ્ને સુષુપ્ત દુઃખ ભોગવે, જાગ્યા પછી જાહું લહે;
 એમ જ્ઞાન પામ્યા પછી, અજ્ઞાનનો જ્ઞાન નવ રહે! ૮
 માટે સર્વ કારણ મન-તાણું, હું મારું, સુષુપ્તદુઃખ મન સહી;
 ભક્તિયોગ જ્ઞાન વૈરાગ્યમાં, મન-રોધ-વિષ્ણુ સિદ્ધિ નહીં. ૯
 સંન્યાસ. તપ, ઇન્દ્રિયમન, મન-જયથી મહુ સાધન વળી;
 સર્વ ઇન્દ્રિય એને વશ. જેમ નદી સાગરમાં ભળી. ૧૦
 વળી આત્મવિદ્યા ઓલખાવી, લોલજ્યાં કહેશે તમે;
 કમનીય સુંદર તુજને, જોયા વિના કયમ છવું આમે? ૧૧
 તમે નેત્રની લોલતા તજી, મને મન-વિષે રાખો ધરી,
 નથી તમ-થકી હુ વેગલો, તે કહું દષ્ટાતે કરી. ૧૨
 યથા વાંસો નિકટ છે, પણ નયન તે દેખે નહીં;
 મન-તણી અટકલે ઓલખે છે, એમ મને જાણો સહી! ૧૩
 મારે વિષે મન સમર્પી, જાહું વૃત્તિ ઇન્દ્રિયની તમે;
 ત્યારે પ્રગટ સુજને પામશે, એમ નિરંતર એક-ચિત્ત ભજો. ૧૪
 જુઓ, રાસમાં નિજ નાયકે, જે યોગિતા રોકી તદા;
 તે મને કરીને મુને પાંખી, સર્વ પહેલી પ્રેમદા. ૧૫
 એમ પ્રેમને વશ છું સદા, કંઈ નયનનુ કારણ નથી;
 ત માનો તો પ્રેમદા, તમે પરસ્પર જોજો કથી." ૧૬
 એવું જ્ઞાન શ્રી હરિયે કહ્યું, તે સુણી ઉદ્ધવને મુંખે;
 દાસ ગિરધર-પ્રભુની, મન ઉપની સ્મૃતિ સુખે. ૧૭

(મોરો)

જે કૃષ્ણે કહ્યો ઉપદેશ, ઉદ્ધવ-દ્વારા-યે કરી;
તે સુણી શ્રવણ સુદેશ, બોલી સહુ વ્રજ-મુંદરી:- ૧૮

(રાગ જિલાવલ)

“ અરે ઉદ્ધવ ! એ જ્ઞાન તમારું, પરોક્ષપણે દર્શાય;
નિરાલંબ, ઉન્માન, કલ્પના શાળ ચંદ્રવત્ ન્યાય. ૧૯
તેજ-સમૂહ-તાણી મૂર્તિ, એક સૂરજ રહે આકાશ;
તેનાં કિરણ અનેક, સકલ જગ અલકે, વ્યાપક વિશ્વ પ્રકાશ. ૨૦
એ શ્રીકૃષ્ણ પૂર્ણ-ગ્રહ જ ઠાહાવે, સમ્યક્દાનંદ-રૂપ;
તેની ચૈતન્ય સત્તા સકલ જગ પર, અર વ્યાપક આદ્ય અનુપ. ૨૧
જેમ સાક્ષાત્ સૂરજ-પ્રાપ્તિ થાયે, ત્યારે કિરણ-તાણું શું કામ ?
એમ શ્રીકૃષ્ણ મૂર્તિ મનમાં કરી, જે અગિલ વિશ્વનું ધામ. ૨૨
એવા પ્રત્યક્ષ પ્રભુને મૂકી, હવે કયાં ખોળવા જઈએ પરોક્ષ ?
પછિ સાધન શું કરવા કરે, જેને મલીયો મંગલ મોક્ષ ? ૨૩
એવા પુરુષોત્તમ પરાત્પર, મલીયા પૂર્ણ-ગ્રહ અનુપ;
જેમ સાકર-કેરા શ્રીફલ શોભે, સર્વ દિશા રસરૂપ. ૨૪
અમો શ્રીકૃષ્ણ વિના કંઈ નથી દેખતાં, અન્યરૂપ સંસાર;
વલી સ્વપ્નમાંહી નથી જાણતાં, વિશ્વ-તણે પહેવાર. ૨૫
જેમ કીટને ભમરી ડંસ કરે, તેનું કીટ-પાણું ટલી જાય;
વલી પારસ-કેરા સ્પર્શથી, જેમ લોહનું ઠાંચન થાય. ૨૬
એમ હરિના કર, નળક્ષતથી, અમારો થયો અપચીકૃત દેહ;
એના અધરામૃતના પાન-થકી, શુદ્ધ સત્ત્વ થયું મન એહ. ૨૭

અરે ઉદ્ધવ ! જે હોય પિકારી, અજ્ઞાની, જન મૂઢ;
 તમે તેને જઈ ઉપદેશ કરો, એ જ્ઞાન તમારું ગૂઢ. ૨૮
 અમે ખાતાં, પીતાં, હસ્તાં, કરતાં, કરતાં ઘરનું કામ;
 મોર-મુગટ-પીતાંબર-ધારી, દેખું સુંદર શ્યામ. ૨૯
 જાત્રા જોતાં પ્રાણ-જીવનને, સ્વપ્ન-વિષે દર્શન;
 મુપુષ્પિમાં હરિમૂર્તિ વિષે, યાચ લીન અમારાં મન. ૩૦
 અરે ઉદ્ધવ ! હરિને તજીને, ચિત્ત ક્ષણે કે કંઈ નવ જાય;
 જે શત લઘન સિંહરાજ કરે, પણ મુખડે ઘાસ ન ખાય ! ૩૧
 અમે નંદ-કુંવરનું શરણ તજીને, ન કરું અન્ય ઉપાસ;
 જેમ નંદનવનનો પ્રમર ન સૂંધે, કરીર-પુષ્પની વામ. ૩૨
 શુદ્ધ પ્રેમ પરાભક્તિ વિના, શુદ્ધ જ્ઞાન કયે છે અભય,
 જેમ તાંદુલ કાઢી લીધા પૂઠે, કુસ્કા ફૂટે કાણુ ? ૩૩
 કોટિ-કામ-લાવણ્ય છળિ, હરિ સુંદરતાનું ધામ;
 એવી મનોહર મૂર્તિ મૂકીને, બીજા પ્રદક્ષ-તાણુ શું કામ ? ૩૪

એવું કહેતામાં થઈ ધ્યાનાવસ્થિત, વૃત્તિ કૃષ્ણાકાર;
 બોલવું બંધ થયું તેણી વેલા, કરી રહી મજતાર ! ૩૫

(વચણ)

શ્રીકૃષ્ણ-મૂર્તિમાં મગ્ન થઈ, ગોપી બાન ભૂલી નિજ તન રે;
 પછે સાવધાન થઈ ઉદ્ધવ આયે, વનિતા બોલી વચન રે. ૩૬

ઇતિ શ્રીકૃષ્ણચરિત્રે સમંત-શ્રીભાગવત-હરિવંશે મયુરાંબીલાય
 ઉદ્ધવગોપી-સંવાદે નામ પદ્ધિવિગ્રહાધ્યાયઃ । ૨૬

અધ્યાય ૨૭ .

(ગગ ધ-યાત્રી)

ગોપીયે સુખીયે હરિનો અદેશલ,
 જે-માંહી કીધે આત્મ-ઉપદેશલ;
 તરુણી મવેં થઈ તદાકારલ,
 વલી ઉદ્ધવલ-શું ગોલી તેણી વારલ:-

૧

(હાગ)

“અહો ઉદ્ધવ ! કૃષ્ણ માયો, કંસ રાજા હરમતિ;
 સહુ જાદવને સુખીયા કયાં, કહો કુશલ છે ત્યાં જ દુષતિ?” ૨
 અન્ય ગોપિકા કહે, “સુલો ઉદ્ધવ ! ગોવિંદલ ત્યાં શું કરે ?
 અમવિષે જે પૂવેં હતો, તે પ્રેમ પુર-ગ્રીમાં ધરે ? ૩
 અતિ અતુરનારી નગરની, સિમત-લાજ-યુત જોતી હશે !
 મહા નિપુણ નંદ કુમાર છે, પણ તે વનિતાને વશ થશે !” ૪
 વલી કોઈક કોવિદ કામિની કહે, “શું જાણો તમે સુંદરી;
 પુર-નાર વચન-વિલાસ ખાસે, કયારે અંધાય ન થીહરિ ! ૫
 હે સાધુજન ! સાચું કહો, કયારે અમારી સ્મૃતિ કરે ?
 શું કરતી હશે જજ સુંદરી, કંઈ વાતમિય હરિ જિયરે ? ૬
 પુર-પ્રેમદા-શું સુખે કરતા, ગોપી ગોકુલઅંદલ;
 ગુણ હીન ગામડીયાં અમો, તેને સ્મરે છે ગોવિંદલ ? ૭
 વલી કો સમે તે રાસરજની, સંભારે છે શાંમલ ?
 જે નિશા નંદકુમાર રમીયા, વૃંદાવન અલિરામલ : ૮
 સોલે કલાશશી જ્યોતિ ઉજ્જવલ, કમલ કુંદ પ્રકાશમાં;
 મંદીર, નૂપુર નાદ સુંદર, સરસ રાસ-વિલાસમાં ? ૯

ક્યારે આવશે અમો વિરહિણીનો, શોક સર્વે ટાલવાઃ
 કર-કંજ-સ્પર્શ કરી હરિ, અતિ દીન અમને પાલવા ? ૧૦
 જે અરણ્ય-કેરી ઝોપધિ, કુમલાય ઉષ્ણ સમયે જદા;
 મેઘથી મઘવા જલ-વડે, શીતલ કરે મીઁચી તદા.” ૧૧
 વલી કો કહે: “હરિ શીદ આવે ?, રાજ પામ્યા રિપુ હણી;
 ત્યાહાં રાજ-કન્યાને વયાં, મથુરા-વિષે શોભા ઘણી. ૧૨
 અમો વનચરી, વા રાજકન્યા, કો-યત્રી એને શું ધશે ?
 એ સ્વયં પૂર્ણકામ-આનંદ, અંગ-સંગે શ્રી વસે. ૧૩
 ‘પરમ સુખ તે નિરાશા’-એમ કહ્યું ગણિકા પિંગલા;
 તે અમોએ બાળ્યુ તોય, નવ મૂકાય આશા નિષ્ફલા. ૧૪
 કોણ કામિની એ કૃષ્ણની, એકાંત રતિ ઇચ્છે નહિ ?
 હરિ ન ઇચ્છે પણ તોય, લક્ષ્મી નિરંતર નિકટે રહી. ૧૫
 એ વિમાર્યો નવ વિમરે, એંધાણ એનાં છે ઘણાં;
 રવિ-સુતા, ગોવર્ધનગિરિ, આ સ્થાનક વૃન્દાવન-તણાં. ૧૬
 વેણુ વળડે સખા સંગે, ગૌ ચરાવા નિસરે;
 બલભદ્ર આથે બાલ-લીલા, કરી તે કયમ વિસરે ? ૧૭
 કૃષ્ણનાં સ્થાનક દેખતા, યાય લીલાની સ્મૃતિ વલી;
 તો નિરાશી કયમ થાઉ ઉદ્ધવ !, મન રહ્યું એને મલી. ૧૮
 વલી રાસરસમાં અધર-અમૃત, પાઈને પીડા હરી;
 મન આકર્ષ્યાં મૃદુ મધુર વચને, તે ઉદ્ધવ ! કેમ બાઉ વિસરી ?” ૧૯
 હવે એટલા ઉપરાંત સુંદરી, ઉદ્ધવની પૂજા કરી;
 વિરહ-તાપ ટલી ગયો, શ્રીકૃષ્ણ-મંદેશે કરી. ૨૦
 અતિઘણા આદર-માનથી, સત્કાર બહુ-વિધિયે કર્યો;
 ઉદ્ધવને પ્રેમે પૂજ્યા, શ્રીકૃષ્ણ-ભાવ હૃદયે ધર્યો. ૨૧

તે કૃપા કમલાને નથી, જે કૃપા ગોપીને કરી;
 અઘ્ન-ગંધિત અપ્સરા તે, એના આગલ કિંકરી. ૩૪
 હે હરિ-મુને અવતારજે, વૃન્દાવને દ્રુમ તૃણ લતા;
 એ ગોપિકાની ચરણરજ, મુજ શિર અડે માર્ગે જતાં. ૩૫
 સહા હૃસ્ત્યજ સ્વજન પંથ, તે નળયો તત્ક્ષણ જેણીયે;
 શ્રતિદુર્ગમ શ્રહણ કીધો, મુકુન્દ-માર્ગે એણીયે. ૩૬
 હરિનેા ચરણ એ અંગનાયે, કઠિન કુચ ઉપર ધર્યો;
 રાસ મધ્યે વિરહનો, પરિતાપ સહુ અલગો કર્યો. ૩૭
 જે પદ પદ્મિનીએ પૂજ્યાં, ધ્યાનમાં ભેગી અનુસર્યા;
 તે પુનિત પદ પરમેશના, એ અંગનાયે ઉર ધર્યા. ૩૮
 તે નંદમજની નારીની, પદ-રેણુ વંડુ કરી કરી;
 જે ગોપિકાનો સ્નેહ ગાતાં, ત્રિલોકી પાવન કરી. ૩૯
 મજવાસીનેા હરિ વિષે, એવો સ્નેહ ભેઈ ઉદ્ભવ રહ્યા;
 મન શાનનુ અભિમાન ગલીયુ, પ્રેમથી પૂરણ થયા ૪૦
 પછી માગી ઉદ્ભવણ્યે, આશા સહુ ગોપી-તણી;
 યશોદા નદને નમીયા, વિનય સ્તુતિ કીધી ઘણી. ૪૧
 વલી નંદાદિક ગોપે બહુવિધ, ભેટ હરિને મોકલી,
 દોચન-વિષે વારિ વહે, ગફગફ થઈ બોલ્યા વલી. ૪૨
 હરિ-પદાંબુજમાં અમારી, મનવૃત્તિ રહેજે સર્વદા;
 એનું નામ જપતાં અમારે, વિદ્વેષ નવ થાશે કદા. ૪૩
 અમો કર્મ-માર્ગમાં પડી, ત્યાં ત્યાં જાતિ અવતરું;
 કાંઈ પૂર્વ પુણ્યે કરીને, ત્યાં ધ્યાન શ્રીહરિનું ધરું. ૪૪
 મજવાસીએ મન કર્મ વચને, પ્રાર્થના કરી પ્રભુ-તણી;
 સુણી ઉદ્ભવણ આનંદીયા, મન પ્રીત વાધી આતિ ઘણી. ૪૫

પછી ઉદ્ધવજી રથમાંથી યેમી, મજ-થકી વેગે વડ્યા;
 મથુરાપુરી-મધ્યે આવીયા, અતિ હર્ષગું હરિને મડ્યા. ૪૬
 પ્રભુ-પદ નમી મજ ભક્તની, અતિ પ્રથ સા પ્રેમે કરી;
 પ્રણામ સહુના કહ્યા, વલતી ભેટ હરિ આગળ ધરી. ૪૭
 મજવામીના આચરણ ભક્તિ, સમાચાર સહુ કહ્યા;
 તે કહેતા સુણતા કૃષ્ણ ઉદ્ધવ, પ્રેમથી ગદ્ગદ થયા. ૪૮
 (વલણ)

ગદ્ગદ થયા પ્રભુ પ્રેમે કરી, સુણી ભક્તિ મજવામીતણી;
 શ્રીકૃષ્ણ આગળ ઉદ્ધવજીએ, પ્રથંસા કીધી અતિ ઘણી. ૪૯

ઇતિ શ્રીકૃષ્ણચરિત્રે સંમત-ભાગવત-હરિવંશે મથુરાલીલાયા
 શ્રીકૃષ્ણ-ઉદ્ધવ-સમાગમનો નામ સપ્તમીંશોઽધ્યાય- (૨૭)

—(૦)—

કવિ-ગિરધરકૃત ઉદ્ધવ ગોપી-સંવાદ-ગાઝદાર્થ પા. ૨૬૨ થી ૩૧૨

૨૨ અધ્યાય	૧૧ ત્રિગુણ (વિ સં) સત્ત્વ, રજ
૨ તટાત્મક (વિ સં) તત્ત્વ	અને તમ એ ત્રણ ગુણો
૩ આલોપ (પુ સં) ગુજન	૧૧ સુરભિ (વિ સં) મુગધિત પવન
૧૦ લોકેષણ (સી સ) લોકમા	૧૪ વ્યંજન (પુ. સં) (વ્યંજન)
પ્રતિષ્ઠા	૫ ખા
૧૧ નિવેદ (પુ સં) વૈરાગ્ય	૨૬ બાધા (સી સ) પીડા
૨૩ અધ્યાય	૨૬ એધાણ (ન. સં) નિશાની
૩ ઉદ્ધત (વિ સં) ઉચ્છ્રંખલ.	૩૩ પંચાનન (પુ સં) સિદ્ધ
૩ ઓખગતા (અ કિ) ખરાડતા.	૩૩ અભાઈ (પુ સં) બાળક
૪ ખલી (ભૂ ક સં) અટકી.	૩૪ અવતંસ (પુ ન સ) શિરોમણિ
૧૦ પિક (પુ. સં) નર કાવલ	કાનનુ ધરણુ, માથાનો મુગટ
	૩૬ બ્રહ્માનંદ (ન સં) પરમાત્મા
	સખધી જ્ઞાનદ

- ૫૦ કશે (પુ.સં.) બળ કરે
 ૫૬ અન્વય (પુ.સં.) સર્ગધ
 મળતપણુ
 ૫૬ વ્યતિરેક (પુ. સં.) અભાવ
 ૨૪ અધ્યાય
 ૨ તાસે (સ્ત્રી. અ.) ઓપ
 ૩ ઉધોત (પુ. સં.) પ્રકાશ
 નાયકા (સ્ત્રી.) આગેવાન સ્ત્રી,
 નાયિકા
 ૪ અક્ષુઃશ્રવા (પુ.) આખથી
 સાબળનાર, સાપ
 ૨ ૪) : પિંડ (પુ. સં.) પિનુઓ
 નિમિત્તે ઘેટ કે ભાતના વાળેલા
 ગ્રાણા
 ૩ ૪) નિર્વાણ (ન સં.) ચોક્કસ
 ૧૦ પુંક્ષ્ણી (સ્ત્રી. સં.) પંડેલ સ્ત્રી
 ૧૩ જુગત (સ્ત્રી. સં.) શ્રુતિ
 ૧૪ ભેગથી (કિ. સં.) ગોઠવો
 ૧૫ જુરકી (સ્ત્રી) જાદુમંત્ર અથવા
 મોહિની
 ૧૮ અંતર (વિ. સં.) ભેદ.
 ૨૪ અધરામૃત (વિ. સં.) અધર
 ૨૨૩ રૂપી અમૃત
 ૨૬ પદ્મા (સ્ત્રી સં.) લક્ષ્મી
 કંદે (પુ. સં.) બળમા
 ૩૦ કુટિલ (વિ. સં.) છળવાળું
 ૩૨ પરમાણિયો (કિ. સં.) સાચો
 મનાયો.
 ૩૫ શ્રુતિ (સ્ત્રી. સં.) જ્ઞાન
 ૩૬ વિહંગમ માર્ગ-સં-ચાસ માર્ગ
 ૪૨ ધંટા (પુ.સં.) ઝાલર

૨૪ અધ્યાય

- (૬) મત (ન.સં.) નિયમપૂર્વક
 આચરવાનું પુરય કર્મ (મહાચ-
 યાશ્રમનું મત)
 (૭) ચાંદલીયા (પુ. ચાંદાના
 વહેવારમાં)
 ૬ ખાંપણ (સ્ત્રી) જોળ
 ૨૪ એશ (સ્ત્રી.અ.) આનંદ
 ૨૬ અધ્યાય
 ૩ ચરાચર (વિ.સં.) ચેતન અને
 જડ
 ૬ શુપુસિ (સ્ત્રી.સં.) ગાઠ નિદ્રા
 ૬ સહી (સ્ત્રી) નકી
 ૧૧ કમનીય (વિ.સં.) ચાહવા યોગ્ય
 ૧૨ લોહિતા (વિ. સં.) ચંચળતા
 ૧૬ પદૈક્ષ (વિ. સં.) અપ્રત્યક્ષ
 નિરાલબ (વિ. સં.) આધાર
 વગરનું ઉન્માન
 ૧૮ કંપતા (સ્ત્રી સં.) ધારણા
 ૨૧ થર (પુ. સં) પડ
 ૨૭ અપચીકૃત (ન સં) પંચ-
 મહાભૂતના મિશ્રણ વિનાનું એટલે
 અપ્રાકૃત
 ૩૨ કરીર-પુષ્પ (પુ. સં.) કેરડાનું
 ફૂલ
 ૨૭ અધ્યાય
 ૮ અભિરામ (વિ સં.) મનોહર
 ૯ મંજર (ન સં.) ઝાઝર
 ૧૧ મધવા (પુ. સં.) ધન્દ
 ૧૬ રવિસુતા (સ્ત્રી સં.) ચમુનાજી
 ૩૭ પરિતાપ (પુ. સં.) સંતાપ
 ૩ વિશેષ (પુ. સં.) અડચણ

કવિ બ્રહેદેવની ભ્રમરગીતા ટિપ્પણ

મંગલાચરણ દ્વારા:—(૧) વિષય ૨. પ્રયોજન (૩) અધિકાર અને (૪) સંબંધ એમ ચાર પ્રકારે આગળ પાછળનો સંબંધ બતાવવાની પ્રાચીન પ્રણાલિકા છે. જેનું સાત્રીય નામ અનુગન્ધ ચતુષ્ટય છે.

(૧) વિષય :—

‘કાંઈ એક ગોપીના વચન પ્રકાશીએ,’

વલતું કાંઈ એક ઉદ્ધવને કહીએ.   તે છે.

વળી ગોપીજનોએ યાનાદિ સાધન કરતાં પ્રેમલક્ષિતાગ સહેલાઈથી ભગવાન પ્રાપ્ત થાય છે એમ પોતાના જીવન અને વાણીથી સિદ્ધ કર્યું છે, એટલે પ્રેમલક્ષિત એ આ અંશનો વિષય છે.

(૨) પ્રયોજન :—

સંવાદ ગોપી ઉદ્ધવજો, જેનું ભાગ્ય હોય તે ભજો,
પ્રેમે સાંભળતા છે રસ ધણું, મુખ-મંડન હાર હંધા તજો;
રડિઆલો રાસ સોહામજો.

એવું રસાત્મા શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ ભાગ્યવાન ભગવદીયો જાણે એ પ્રયોજન છે.

(૩) અધિકારી :—

આશ ધણી છે મુગ્ધને તમારીજી,
રસના રમેજી મુકુંદ મોરારિજી.

એવી દીનતાથી ગાનદ્વારા ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા તે મ્મ છે.

(૪) સંબંધ :— ભગવાન અને ભક્તનો ભાવ તે છે.

વળી અલક્ષ્ય પેઠે આ ભ્રમરગીતામાં પ્રેમલક્ષિત છે તે પ્રમાણરૂપ છે. પરમ કાષ્ટાપન્ન રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણ પ્રમેય છે.

શ્રીકૃષ્ણને શરણુ ગમન એ જ સાધન છે અને રસાત્મા શ્રીકૃષ્ણ દ્વૈતરૂપ છે.

ઉદ્ધવ-ચરિત્ર :— ભમરગીતા, ઉદ્ધવગીતા, ગસિક ગીતા રસગીતા એ નામોથી ઓળખાતી ભગવાનના ભાવ વધાગનારી આ કથા શ્રીભાગવતના ૪૬-૪૭ અધ્યાયોમાં છે. ભગવાન પ્રજ્ઞથી મથુરા પધાર્યા ત્યાર પછી શ્રીનંદરાયણ યગોદાજી, ગો—ગોપ—ગોપીજનોની વિકળ વિરહ દશા યર્ષ તેનું વર્ણન અસકચ છે તે વિકળ વિરહ દુઃખ નિવારવા મિથે ભગવાને શ્રીઉદ્ધવજીને શ્રીગોકુલ-વૃન્દાવન મોકલ્યા. ૪૬મા અધ્યાયમાં નંદરાયણએ ભગવદ્ વિરહનું અસહ્ય દુઃખ ઉદ્ધવજીને જણાવ્યું, તે વિરહ દુઃખ નિવારવા માટે ઉદ્ધવજીએ નંદ-યગોદાજીને જ્ઞાનોપદેશ કર્યો ૪૭મા અધ્યાયમાં ગોપીજનો ઉદ્ધવજી આગળ પોતાના અતિ તીવ્ર વિરહનું વર્ણન કરે છે અને ભગવાન નિર્ગુણ અને નિર્દય છે એમ વર્ણવી, ભગવાન —ભ્રમર અને ઉદ્ધવ સમાન છે એમ મિષાતરે જણાવી, ઉદ્ધવને વિરહ જન્ય પ્રેમના ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપનો અનુભવ કરાવ્યો. ત્યારે શ્રીઉદ્ધવજીએ નિજ (શ્રીકાકોરજીનો) સદેશ ગોપીજનોને કહ્યો તે સદેશો સાભળવા છતાં શ્રીગોપીજનોની ભગવાન વિષેની વિકળતા જરાયે ઓછી યર્ષ નહિ, ત્યારે ઉદ્ધવજીને પોતાની પ્રભવાદ જન્ય જ્ઞાનદશા અને મહા ભાગવતપણામાં લઘુતા જણાઈ. તેથી ગોપીજનો જેવી ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમ ભગત વ્યસનદશા જે સંન્યાસ કરતાં કે સ્ત્રી કક્ષાની છે તેની પ્રશંસા કરી અને ગોપીચરણુજી મેળવવા પ્રજ્ઞની લતા થવા ઇચ્છ્યું.

આના જ્ઞાની ભક્ત ઉદ્ધવજીનું જીવન ટૂંકમાં નીચે મુજબ છે: કારણ કે ઉદ્ધવ રાજસ ભક્ત છે ને તેમનો ભગવાન પ્રત્યેનો ભાવ મધ્યમ છે તેમનો મધ્યમ ભાવ હોવાથી (ભગવાનથી વિખૂટા પડી) તેઓ પ્રજ્ઞ આવી શક્યા; ને પ્રજ્ઞ આવી ગોપીજનોની વિરહાગ્નિરૂપ ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમભક્તિમાં તપ્યા પણ દ્રવરૂપ ન થયા. આ કાગ્યુથી શ્રીગોકુલ

તજી મથુરા પાછા જઈ શક્યા. આ વસ્તુ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુએ પોતાના વચનામૃતોમાં બહુ સરસ રીતે સમજાવી છે.

ઉદ્ધવજી માની લકતોમાં ઘણી ઊંચી કક્ષાના લકત છે. તેથી ભગવાન તેમને માટે કહે છે કે “તમે અમારા મુહુર, અમારા ગુપ્ત વિચારને જાણનાર અને અમારા નેત્રરૂપ એટલે રત્નો બનાવનાર છો.” વળી બીજે ઠેકાણે કહે છે કે “ઉદ્ધવ મારાથી જરા યે ન્યૂન નથી કારણ કે સત્તાદિ ગુણો તેને પાડી શકતા નથી, તે સમર્થ છે એટલે રત્નભાવને વતી રાખનાર છે અને પોતે વીર, ક્ષત્રિય અને કુટુંબી વડીલજાંદુ હોવા છતાં ભગવાનની સેવા નીચથી પણ નીચ રિથિતિવાળો ધર્મને તે કરે છે.”

યાદવકુળમાં દેવમીઠની સ્ત્રી મારિયા નામની હતી. તેનાથી તેને દશ પુત્ર થયા, તે બધા પવિત્ર હતા. (૧) વસુદેવ (૨) દેવભાગ (૩) દેવશ્રેવસ વગેરે. તેમાં દેવભાગના શ્રીઉદ્ધવજી પુત્ર થાય.

ઉદ્ધવજી નાના પાંચ વર્ષના હતા ત્યારથી ભગવદ્ સેવામાં તેમનું મન લાગ્યું હતું. તેમની માતા સત્તારમાં ભોજન કરવા માટે કહે, કાલાવાલા કરે અને કહે ભાર્ગ સત્તારે ભોજન કરીશ તો તું બળવાન થઈશ, તારું શરીર સારું થશે; વળી તે તેને પાપાળે છતાં ઉદ્ધવજી ભગવદ્ સેવા પરાયણ હોવાથી માતાના વચન તરફ ધ્યાન આપે નહિ. આમ લૌકિક (ભોજન તરફથી અક્રિય ; વૈદિક (માતાની આજ્ઞા ન પાળવી) ક્રિયા તરફ તેમને ગૌણ ભાવ, મૂળથી તેમનામાં હતો. તે જેમ જેમ મોટા થતા ગયા તેમ તેમ ભગવદ્ સંબંધી મેળવવા લાગ્યા, અને ભગવાન જ્યારે મથુરા પધાર્યા ત્યારે ભગવાનના મંત્રી તરીકે તેઓ કામ કરવા લાગ્યા. તેમની લાયકાત ઊંચી હતી, તેમનું ચારિત્ર્ય પણ તેવું જ હતું અને જ્ઞાન અને લક્ષિમાં તેમની સમાન કોઈ ન હતું, આથી શ્રીઉદ્ધવજી વિષે લખતાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે “ભગવાનના કુળમાં જન્મેલા, ઉંમરે મોટા, સર્વ યાદવોમાં

શ્રેષ્ઠ અને મંત્રી, ભગવાનના સમાન શીવ અને વ્યસનવાળા હોવાથી મિત્ર મૃદુરપતિના શિષ્ય હિતસુ રૂપ, અને અત્યંત જુદિશાળી તેઓ છે. વળી તેઓ નિષ્કામી, એકાન્તિક ભક્ત અને કૃષ્ણને જલુ વહાલા છે. વળી જેમ ભગવાનમા ૮ ધર્મો બિગળે તેવા ઉદ્ધવજીમા પણ ૭ ગુણ રહેવા છે (તે વાત શ્રીશુકજીએ લા-૧૦-૪૪-૧મા કહી છે.) શ્રીઉદ્ધવજી પ્રવચન બાહુવાળા એટલે કિષ્ક કુશળ (ઐશ્વર્ય), નવ-કમળ જેવી આંખોવાળા (જ્ઞાન), સ્થામ શરીર ઉપર પીતાળર ધરનાર (વીર્યવાન -મેઘ અને વીજળીનું રૂપક છે), ગળામા કમળમાળા ધરનાર (કીર્તિ), કમળ જેવા મુખથી શોભતા (શ્રી), અને બે કાનમાં મણિથી પ્રકાશવાળા કુડ્ય (સાખ્ય અને યોગરૂપ) ધરનાર (પૈરામ્યાલોતક) છે. તેમના હસવામા શુદ્ધતા અને પવિત્રતા છે, દેખાવમા તે સ્ત્રીઓને પ્રિય લાગે તેવા છે અને તેમનો વેશ શ્રીભગવાન જેવો છે. ” આવા કૃષ્ણના પ્રિય ઉદ્ધવજી ગોપીજનોની વિરહ-વિકળતા મટાડવા શ્રીગોકુલ આવ્યા. તેમના આવવાથી ગોપીઓની ભગવાન વિષેની દોષશુદ્ધિ તથા માન દૂર થયાં. તેથી તેમનો નિરપધિ-પ્રેમ નિર્મળ થયો અને ભગવાન વિષે નિર્દોષ પૂર્ણગુણતા સ્ફુરે. પણ ઉદ્ધવજીના માનો-પદેશથી ગોપીજનોની ભગવાન વિષેની વિકળતા અસ્વસ્થતા ઓછી થઈ નહિ શ્રીઉદ્ધવજી ચોતે કહે છે કે ગોપીજનોએ અલોકિક ચમત્કાર જન્ય રહસ્ય જાતાવ્યું નહિ. આહી ગોપીજનોએ ન જાતાવ્યું તેના કરતાં જે બ્રહ્મવાદી જ્ઞાની ભક્ત છે તેનું મન ભગવન્માહાત્મ્યમા હોય છે તેથી તેમને પ્રેમની છેતની કક્ષાઓની વાત સમજવી અતિ દુર્ધટ થઈ પડે છે. ભગવદ્-કૃપા વિના પ્રેમનો ખંચ સુલભ નથી.

ત્યાર પછી જરાસંધના વધ માટે તેણે કેદ કરેલા રાજાઓની અને રાજસૂય યજ્ઞ માટે શુદ્ધિધ્વજની પ્રાર્થના આવવાથી શ્રીકૃષ્ણ

૧ નાજાસિપં રહસ્ય તત્ત્વમત્કારસ્તુડલોકિત (૨૬૦ પુરાણ બીજો વેંશુવ ખંડ અ-૩ શ્લોક ૪૭)

ઉદ્ધવજીની સવાહ લઈ તે પ્રભાણે વર્ત્યા ભગવાને સ્વધામમાં જતા પહેલા ઉદ્ધવજીને ભાગ્યતીન જ્ઞાન વિસ્તારથી મમજ્જ્યુ અને યાદવોના બ્રાહ્મણના શાપને મહાને નાશ કરાવ્યો. કારણ કે યાદવો સત્તા અને સમૃદ્ધિથી પૃથ્વીને ભાગ્યપ થઈ પડ્યા હતા. છેવટે શ્રીકૃષ્ણે શ્રીઉદ્ધવજીને બદરી આશ્રમમાં જવા આજ્ઞા કરી અને ભગવાન સ્વધામ પધાર્યા. ઉદ્ધવજી અહીંથી મજ્જમા શ્રીવસુનાજીને કારે નિદુરજીને મળ્યા અને તેમણે આખી રાત ભગવદ્ મળધી વાતો કરી. અને ત્યાંથી બદરી આશ્રમમાં જઈ હરિનું સમાધિથી પૂજન કર્યું હોત પણ ઉદ્ધવજી આજ બદરીમાં મળની વલ્લીરૂપે રહે છે.

ઉદ્ધવ શબ્દના અર્થ અમરોષમાં આ પ્રભાણે છે ઉદ્ધર્ષો, મહ, ઉદ્ધવ, ઉત્સવ. ઋષ્યમ્ + હ્રવઃ 'ઉપરથી છે યુદ્ધ જેતું' તે ઉદ્ધવ ભગવાન ગીતાજીમાં જગતનું ઋષ્યમુલમ્ પુરુષોત્તમ મુલ છે તેમ કહે છે એટલે જીવને પરમત્માની પ્રાપ્તિ માટે લૌકિકમાં એટલે નીચે ન પડતા આત્મવર્તાં વરઃ સંયમીઓમાં ઉત્તમ બનવા માટે મન અને ઈન્દ્રિયો સાથે યુદ્ધ કરવાનું છે ઉદ્ધવ એટલે ઉત્સવ, ઉદ્ધવજી ક્રતિય હોવાથી યુદ્ધમાં ઉત્સવ માનતા હતા.

૨ઉદ્ધવનું ખીજુ નામ ઔપગવિ છે. ઉપજીનેા પુત્ર ઔપગવ, તેનો પુત્ર ઔપગવિ ઉપજી એટલે (ઉપ = નજીક + ગુ એટલે ગાયો), નજીકમાં ગાયો છે જેને તે ઉપજી તેઓ ગાયોની રક્ષા કરવાવાળા હોવાથી રાતે જાગનાના અધ્યાસનાળા હતા. ઉદ્ધવજી ઉપજીના પૌત્ર હોવાથી ભગવાનનો વિયોગ થવા જતા ભગવદ્ કથા રાત દિવસ કરવાના સ્વભાવવાળા હતા શ્રીસૂરદાસજી વગેરે અષ્ટ સખાઓ પોતાના પદોમાં ઉપગસુત તરીકે ઉદ્ધવજીને કહે છે.

પદ ૧-૧ મંગલાચરણના ત્રણ પ્રકાર છે ૧) નમઃકારાત્મક, (૨) આશીર્વાદાત્મક અને (૩) વસ્તુ નિર્દેશાત્મક. અહીં નમઃકારાત્મક 'પ્રભુ તમને જાણુ કરિનર્થ પ્રણામજી' તથા વસ્તુ નિર્દેશાત્મક

૧ શ્રી ભા. ૩-૪-૨૮ ની સુબોધિનીજીના આધારે.

૨

૧

, ૨૭

મ

”

બ્રમર- ગીતા-ઈ ભાવિ જન્યુ'જી. એમ બે પ્રકારે મંગલાચરણ કવિએ કયું છે. પ્રથમ આઠ અંગથી થાય છે. જેમકે:

હરસા શિરસા દષ્ટ્યા મનસા વચસા તથા ।

પદ્મ્યાં કરામ્યાં જાનુમ્યાં પ્રાણમોઽષ્ટાઙ્ગ ઉચ્યતે ॥

મોરઈ-મુખ આવઈ - બ્રમર ગીતામાં જે પ્રભુનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ છે તે મારા મુખ અને વાણીમાં પધારે.

શ્રીવક્ષભાચાર્યજી મહાપ્રભુજી શ્રીભાગવત મંગલાચરણમાં (શ્રીસુગોધિનીજી ટીકામાં) આ પ્રમાણે કહે છે.

સોડયં ઘાવિ મમાસ્તુ પૂર્ણગુણમ્ઃ કૃષ્ણાવતારઃ પતિઃ (શ્લોક ૨) તે પૂર્ણ ગુણની ખાણ એવા એ શ્રીકૃષ્ણાવતાર મારી વાણીમાં પતિ રૂપે બિરાજે.

સુંદર-શબ્દમાં રહેલો ભાવ આ પ્રમાણે છે તત્ત્વેષ કદાચિન્ પરમસૌન્દર્યં સ્વગતં પ્રકટીકરિષ્યામીતિ' સાકારં પ્રાદુર્ભૂતં સન્ શ્રીકૃષ્ણઃ અર્થઃ-પરબ્રહ્મ પોતાની અંદર રહેલ પરમ સુંદરતા હું પ્રગટ કરું એવી ઇચ્છાથી સાકાર થઈ પ્રકટ થાય છે તે સાકાર આનંદાકાર સુંદર સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે.

શ્યામજી:-શ્યામ, પરબ્રહ્મ, શ્રીકૃષ્ણ. જી શબ્દ હિંદી ને મળભાષામાં માનવાચક તરીકે વપરાય છે તેમ મુજરાતી ભાષામાં પિતાજી વગેરે શબ્દો નામને બોડતા માનવાચક તરીકે વપરાય છે.

-શ્યામઃ:-પરમાત્મ.નું સ્વરૂપ અત્યંત કમનીય શ્યામ છે તેનું શાસ્ત્રોમાં લખેલું છે. જેમકે 'શ્યામાવદાતં વિરજં' 'શ્યામસુન્દર તે દાસ્ય' 'સજ્જલજલદનીલં'. તેવી રીતે ભક્તકવિ જયદેવે

૩ શ્રી ભા ૩-૪-૭ની સુગોધિનીજીના આધારે.

૪ „ ૧૦-૨૦-૧૫

૫ નારદપંચરાત્ર શાનામૃતસારચતુર્થરાત્ર ગોષાલ સ્તવરાજ-શ્લોક ૧.

ગીતગોવિંદમાં અને ગિત્યમંગલ કવિએ કૃષ્ણ પ્રેમામૃતમાં લગવાનના સ્થામ રૂપ ઉપર ઓઢરી જઈ વારંવાર તેવા સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું છે. તેવી રીતે દિદી અને ગુજગતી ભક્ત કવિઓએ પણ લગવાનના સ્થામ સ્વરૂપ માટે લાગે આદર બતાવ્યા છે અને તે અંગે અનેક પદ, ઘોળ અને ગરબીઓ રચી છે. આપણા ભક્ત રસિક કવિ દયાગમભાઈએ ‘ન્યામ રંગ સમીપે ન જાણું’ નામની ગરબીમાં સ્થામ રંગ ઉપર આનંદજનક નીડી મસ્કરી કરી છે. તે ગરબી આજે ગુજરાતી પ્રાચીના હૃદયમાં રમી રહી છે.

લગવાન કૃષ્ણ કેમ એ પ્રશ્ન ઘણાના દિલમાં ચતો હતો. તેનેા ઉત્તર ઘણીઘણી રીતે ભક્તો તથા વિદ્વાનોએ આપ્યો છે: જેમકે ગર્ગાચાર્ય કહે છે કે કદર્ભો કૃષ્ણતાં ગતઃ હમણા કૃષ્ણ વર્ણના થયા છે માટે કૃષ્ણ (૨) જેમ મેઘ, કૃષ્ણ વીજળી અને શબ્દ યુક્ત છે તેમ કૃષ્ણ સ્થામ, વીજળી જેવા પીનાંખર વાળા, અને વેણુના શબ્દવાળા છે. શ્રુતિમાં આકાશશરીરં વ્રહ્મ બ્રહ્મનું શરીર અકાશ કથું છે તેમ કૃષ્ણનું શરીર આકાશ જેવું છે. શ્રોમહાપ્રભુજી લગવાનના સ્થામ વર્ણ માટે લખે છે કે (૧) બ્રહ્મનું સ્વરૂપ આનંદમય છે, તેમાં શુદ્ધ સત્યનું રૂપન એટલે પ્રભા પડે છે ત્યારે અવતાર દશામાં પરબ્રહ્મ મરક્ત મણિના સરખા સ્થામ રૂપે પ્રકાશે છે. (૨) રૂપવાન પદાર્થને બ્રહ્મ કરનાર નૈવ છે. મેઘ વગરના આકાશમાં રૂપ નહિ હોવાથી દષ્ટિ દૂર જાય છે ત્યારે નીલ પદાર્થ સમાન આકાશમાં નીલાપણું દેખાય છે. તેવી રીતે બ્રહ્મ પણ અત્યંત ગાઢ સઘન મંભરિ પદાર્થ છે. તેથી બ્રહ્મ નીલ - સ્થામ દેખાય છે. (૩) પૃથ્વી નીલ રૂપ વાળી છે અને લગવાન કૃષ્ણ રૂપે પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ્યા છે તેથી જૂમિ ભક્ત હોવાથી પરબ્રહ્મ નીલ રૂપે લાગે છે. (૪) જૂમિનું નામ વૈકુંઠ છે. તે વૈકુંઠમાંથી આવતી પ્રભાથી લગવાન સ્થામ રૂપે લાગે છે કાગળ કે વૈકુંઠ, સ્વેતદ્વીપ એ લગવાનનું ધામ છે (૫) દરેક યુગમાં બ્રહ્મનાં

જુદાં જુદાં રૂપ હોય છે જેમ સત્ યુગમાં શ્વેત, ત્રેતામાં રક્ત, દ્વાપરમાં
 શ્યામ અને કલિયુગમાં કૃષ્ણ તેથી પરબ્રહ્મ અવતાર દશામાં નીલ-
 કૃષ્ણ રૂપે દેખાય છે કારણ કે દ્વાપર અને કલિના સાધણ સમયમાં
 શ્રીકૃષ્ણનો અવતાર છે, આથી શ્રીમહાપ્રભુજી પરિવ્રટાદૃક વજેરે ગોત્રોમાં
 તથા પ્રધોમાં સજલજલદાલીનિમતનો, મૈત્રકરુચિ તરીકે
 પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વર્ણવે છે. વળી શ્રીગુણાંકલિએ વિદ્યપ્તિ
 ૮-શ્લો. ૧૬માં શ્રીકૃષ્ણમાં ચાર યુગના સ્વરૂપના દર્શન થાય છે
 તેમ વર્ણન કર્યું છે. ૨૧મ સમા ગોપીજનોના હાસ્યની પ્રભા પ્રભુ
 પર પડવાથી શ્વેત, ગોપીજનોને સુખન કરતાં લાલ ગોપીજનોના
 પીતલવર્ણ ભગવાન ઉપર પડવાથી નીલ અને તેમના કટાક્ષથી ભગવાન
 શ્યામ રૂપ ધારણ કરે છે. પરંતુ : કૃષ્ણ અરૂપ છતાં ભક્તભાવને
 વચ્ચે હોવાથી શ્યામ રૂપે ભાસે છે.

ભક્ત કવિઓ પોતાની આનંદ મગ્નીમાં ભગવાનનું શ્યામ રૂપ
 નીચેના ભાવથી વર્ણવે છે.

- (૧) શ્રીકૃષ્ણ હમેશા ગોપીજનોના શ્યામ કટાક્ષનું ધ્યાન ધરે
 છે, તેથી શ્યામ છે તેવા ગોવિંદને નમસ્કાર. (શ્રી ગુ વિદ્યપ્તિ
 ૯. શ્લો ૨૨)
  - (૨) જસોધાને કારી અધેરી મે જાઓ, જસૌ કારૌ કૃષ્ણ /
 કહાવૌ.
  - (૩) કજરારી—ઐશ્વર્ય મેં વચ્ચૌ રહત દિન-રાત,
 પ્રીતમ ચારૌ હે સખી, તાતે સૌંદર-ગાત—(નાગરીદાસ)
  - (૪) ગોરે નંદ, જસોદા ગોરી, તુમ કિત શ્યામ શરીર
 (સુરદાસજી)
- સુરદાસજીની આ શંકાનો ઉત્તર ભગવાન દુર્ગોધનને કહે
 છે કે તારા જેવા કાળા કર્મ કરનારનો હું કાળ છું માટે
 કૃષ્ણ છું.

(૫) ન્હાત-હી-ન્હાત તિહારે હી સ્યોમ ! કલિંદીયો સ્યોમ
ભર્ષ બહુતે હે.

(૬) યા અનુગી ચિત્તકી ગતિ સમુજે નહિ કાઈ,
જ્યો જ્યો જુડે સ્યામ-જંગ, ત્યો-ત્યો દિગ્ગરુ હોઈ.
(વિહારી)

(૭) સ્યામ રંગ ગચ્છી વ્રજનાગી, જોગ રંગ સગ દીનો ડારી
કુમ્ભરંગ ગુરુજન પિતૃ માતા, હરિત રંગ ભગિન
અથ જાના

દિન ચાગમે મગ ઉડી જી હે, સ્યામ રંગ અજરામર રે હે
આશ-આશા-ખી (સં.) ઇંચા.

આશ એક તુમ દગસડી, પરમ પરમ સુખરૂપ;
દગસ-પરસ રમ દાનકે, દાતા શ્રીગોકુલજૂપ.

(મન પ્રણેધ દુહો ૨૭)

મુકુંદઃ—પુ. (સં.) મોક્ષ આપનાર શ્રીકૃષ્ણ. મોક્ષ શબ્દનો
ભાવ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ આ રીતે સમજાવ્યો છે વેણુનાદેન શુદ્ધ
ચેત જગત, તદા મોક્ષં આસ્વામીતિ'એ વેણુનાદથી (પ્રેમભાકતથી)
જગત શુદ્ધ થશે તો હું મોક્ષ આપીશ, એ હેતુથી ભગવાન વેણુ
વગાડે છે. જગતની શુદ્ધિ એટલે ભગવદ્ ભાવ સિવાયના બીજા
ભાવથી મુક્ત રહેવું તે. મોક્ષ એટલે ભજનાનન્દ. મુકુંદ શબ્દ
શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ પોતાના ત્રેથામા અનેક ઠેકાણે વાપર્યો છે. એકમા
યમુનાબટક રતોત્રમા બીજા, સાતમા અને નવમા શ્લોકમા મુકુન્દ
શબ્દ આવે છે

મોરારિઃ—પુ. (સં.) મુરદૈત્યના શત્રુ. આ મુર જલના
દોષરૂપ અવિદ્યા છે. તેના શત્રુ ભગવાન હોવાથી ભગવાનના ચરણના

અમરગીત-ગીતા પ્રેસ કૃષ્ણ પ્રેમામૃત

૧ શ્રી ભા. ૧૦-૩૨-૨ ઉપરની શ્રીસુખોદિનીજી

૨ „ ભા. ૧૦-૧૮-૧૫ શ્લોક ઉપરની શ્રીસુખોદિનીજી

સંબંધથી નદીમાં રહેલી અવિદ્યાનો નાશ થાય છે. મુર પાંચપર્વવાળી અવિદ્યાની અધિષ્ઠાત્રી દેવતા છે. તે પાંચ પર્વ અવિદ્યાના (૧) વ્યરૂપનું અજ્ઞાન (૨) દેહ (૩) ઈન્દ્રિયો (૪) પ્રાણો અને (૫) અંતઃકરણ એ ચારના અધ્યાસો-એમ પાંચ અવિદ્યાના પર્વ છે. જેથી બધાએજો જીવ સંસારને પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવાન આ અવિદ્યાને હરીને પાંચ પર્વવાળી વિદ્યા (૧) વૈરાગ્ય (૨) સામ્ય (૩) યોગ (૪) તપ અને (૫) ભક્તિ આપે છે.^૩ આ મુરારિ શબ્દ પણ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ પોતાના ગ્રંથોમાં અનેક ઠેકાણે વાપર્યો છે. શ્રી ચમુનાજીક ગ્થોત્તમા ૧, ૫, ૭ અને ૯મા શ્લોકમાં મુરારિ શબ્દ આવે છે. શ્રીસુબોધિનીજીની દીકાના મત્રવાચરણમાં હમ્દે શ્રીકૃષ્ણ-દેવે મુરનરકમિદં વેદવેદાંતવેદં મુર અને નરક નામના અમુરોને એકી નાખનાર, વેદ અને વેદાંતથી જેમનું વ્યરૂપ બાળી શકાય છે એવા શ્રીકૃષ્ણ દેવને હું વંદન કરું છું એમાં મુર શબ્દ વાપરે છે.

પદ ૧-૨: હિમ-મુતા-મુત એટલે હિમાવય, તેની પુત્રી શ્રીપાર્વતીજી. તેના પુત્ર શ્રીગણપતિજી. કમલ-ભૂ-તાનયા એટલે ભગવાનના નાભિ કમળમાંથી પ્રગટેલા બ્રહ્માજી તેમના પુત્રી શ્રીસરસ્વતીજી.

સામાન્ય રીતે અતન્ય વૈષ્ણવ લક્ષ્મી કવિઓ ભગવાન સિવાય અન્ય દેવને નમતા નથી પણ બ્રહેદેવ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના ગમરણ પછી શ્રીગણપતિજીને વંદન કરે છે તેથી તે પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ નહિ હોય તેવી શંકા આવે. પણ આ શંકા અગ્રાને છે. તેનું કારણ કવિ ચાલુ કવિ સંપ્રદાયને અનુસર્યા છે કારણ કે સામાન્ય જનતા માટે આ ગ્રંથ લખાયો છે. આ એક જાતનો સિદ્ધાંતાર છે. શ્રી-ભાગવતમાં “નારાયણને મનુષ્યમાં ઉત્તમ નરને, સરસ્વતી દેવીને અને વ્યાસને નમન કરી જયનો ભગવત્કથાનો પ્રારંભ કરવો.”

(૨-૩) તત્ત્વ દીપ નિબંધ સામ્યાર્થ પ્રકરણ શ્લોક ૩૨-૩૩, ૪૪-૪૫; (૪) ભા. ૧-૨-૪;

જોમ કહ્યું છે. આ વિષે પ્રથમ રક્ષના ખીજ અધ્યાયની કારિકામાં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે કયાકાર શરૂઆતમાં નારાયણ સરસ્વતી વગેરેનું સ્મરણ કરે છે કારણ કે તેમના સ્મરણથી કયાકારના હૃદયમાં લોકેષણ દ્વાર ધર્મ સર્વાત્મા પ્રવેશ કરે છે. વળી સરસ્વતી દેવી ભાગ્યાત્મિકા જોટલે વાક્યરૂપા છે. આ કારણથી પ્રાચીન કાલથી શ્રાગણેશ અને શ્રીસરસ્વતીનું સ્મરણ આરંભ કરવાનો શિષ્ટાચાર આવ્યો આવ્યો છે, તેથી સામાન્ય રીતે વૈષ્ણવ ભક્ત કવિઓ કાપટ્યથી આવા મંગલાચરણ કરે છે. વળી આ વિષે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી કહે છે કે વૈષ્ણવોમાં લૈકિકપણું અને વૈદિકપણું દેખાડવા પૂરતું (કાપટ્યથી) જ હોય છે. તેમાં આસક્તિ હોતી નથી. જ્યારે વૈષ્ણવપણું સ્વાભાવિક હોય છે.^૫ આ કાપટ્ય શબ્દનો અર્થ શ્રીજોકુલેશ પ્રભુ લોકસંગ્રહ કરે છે. ગીતાણમાં ભગવાને કહ્યું છે કે ભરત, અવિદાનો જોમ કર્મમાં આસક્ત ધર્મ કર્મ કરે છે તેમ લોકનું કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છાથી વિદાને આસક્ત રાખ્યા વિના કરવું. અને કર્મના સંજવાળા અશાનીઓની ભુદ્ધિનો બેદ વિદાને કરવો નહિ પણ મુક્ત રહી કર્મ કરતાં સર્વ કર્મ શીખવવા^૬. આજ કારણને લઈને બ્રેહેદેવ પછી યનાર. કવિઓ—કૃષ્ણ હંદના કર્તા વૈષ્ણવ કવિ શંકર, રામાયણ^૭ અને શ્રીકૃષ્ણચરિત્રના રચનાર ગિરધર કવિ વગેરે ભગવાનનું મંગલાચરણ કરી આ રીતે સામાન્ય શિષ્ટાચાર અનુસર્યા છે.

ભાવિ:—પુ. (મં) સ્નેહ-ભગવાન તરફનો ભાવ-સ્નેહ એક માત્ર ભાવથી સિદ્ધ થાય છે. ભાવ સ્નેહને ખીજ કાર્ધ સાધનની અપેક્ષા નથી^૭. કવિ અહીં એવું ક્ષયવે છે કે જમર ગીતા રચવામાં ભગવાનનો ભાવ-સ્નેહ મારું હું તે જ મારું સાધન છે, તેથી મને હે પ્રભુ તે સ્નેહ આપો.

(૫) પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્ગદા પ્રથમ શ્લોક ૨૦૭૦; (૬) બી-અ-૩ શ્લોક. ૨૫-૨૬; (૭) સ-આસ નિર્ણય શ્લોક-૮.

કડનું-૧-૧ સદ્ગુરુ કેરા...આવે હિએ. સદ્ગુરુનાં ચરણની સેવા કરવાથી હરિના શુભ જલદીથી હૃદયમાં આવે છે. ગુરુવિષે શ્રી-વલ્લભાચાર્યજી લખે છે કે, “ જે કેઈ પોતાનો પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરવાનાર છે તે ગુરુ છે તે પૂજ્ય છે. ચાર પુરુષાર્થો પોતાના સાધનથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં પણ ભગવાનની સેવાથી પ્રાપ્ત કરેલા નિસદેહ ઉત્તમ હોય છે. માટે મુજે ગુરુની સેવામાં તત્પર થઈ વારંવાર ભક્તિ કર્યા કરવી.” તેથી શ્રીગુણર્કજી સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં (શ્રીમહાપ્રભુજી વિષેના સ્તોત્રમાં જેમાં સદ્ગુરુનાં લક્ષણો જતાં છે) લખે છે કે “શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર રસના ઈન્દ્રધુમેએ સર્વોત્તમ સ્તોત્રનો જપ કરવો.”

હેલાં સ્ત્રી. (સ્ત્ર) સહેજ વારમાં

૧-૨ વચન પ્રકાશિએ:-જેમ દીવાથી અંધકાર મટી પ્રકાશ થાય છે તેમ ભમરગીતા દ્વારા ભગવાનનું સ્વરૂપ જોખીજનોના વચનથી પ્રસિદ્ધ કરું છું

૧-૩થી: શ્રીભાગવત દશમ સ્કંધ અં ૪૬ શ્લોક ૧-૨-૩, તથા ૭-૧૪-૧૫નો ભાવ.

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ ભમરગીતા મુખોધિનીજી, ભાગવતાર્થ પ્રકરણ, પુરુષોત્તમ નામસહસ્ર, ત્રિવિધનામાવલી વગેરે ગ્રંથોમાં આ વસ્તુ બહુ સારી રીતે સમજાવી છે. શ્રીજોખીજનોના હૃદયમાં ભગવાન સંબંધી જે દુઃખ હતું તે દુઃખ ઉદવળદ્વારા ઓછું કરાવ્યું તેથી રીઝવળદ્વારા ગોકુલના નિજજનોના ચિત્તને શાંતિ આપી રક્ષણ આપનાર પ્રભુ. (પુ. ના. સ માં ૯૦૭ નામ છે.)

નિજજ્ઞાન-ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અંગેનું જ્ઞાન

પ્રિયવર્તિ-સ્ત્રી. (સ્ત્ર) પ્રીતિ-સમજવો

વહેલાં ચલસ-શ્રીભા.-૧૦-૩૯-૩૫ = પોતાના મથુરા ભનને સમયે જોખીજનોને સંતાપયુક્ત બેઠને દૂતદ્વારા “કુ પાછો પાવીશ” એમ પ્રેમપૂર્વક કહેવરાવી પ્રિય પ્રભુએ તેમને શાંત કરી.”

૧-૧૫-૪૬ શ્રીમુખોધિનીજી.

કાદશી નત વગેરે છોડવા અને નાચામગણ કરતા અન્ય દેવતાનું જન છોડવું

૨-૫થી૬ આર્ધ-સ્ત્રી (સ આર્યા ૧) દેવી, જી: જમણુ—વિ. નં. ચમલ) જોડું, જોડે પાસે; ઘટઘટમા તહા . જોગેશ્વર ધર્મ-વેંશ્વરશ્ચ સર્વાત્મા નવગત) પ્રભુ સર્વના ઈશ્વર અને સર્વના માતા છે સ યવ પરમ વાષ્ટાપન્ન વદાચિન્ જગદુદ્ધારાર્થ-સ્વપ્ન: પૂર્ણ વપ પ્રાદુર્ભૂત. જ્ઞાન: કૃત્યુચ્ચતે (તત્ત્વદીપ નિબંધ નો ૧ની પ્રમશ ટીકા એ જ પગમ કાળાપન્ન કોઈ વખત જગત દ્વાર માટે અખડ પૂર્ણ પ્રજ્ઞ થાય છે, તે કૃષ્ણ એમ કહેવાય છે

૨-૧ ૧નંદ-યજ્ઞોદ્ધા:—આઠ વસુઓમા ઉત્તમ દ્રોણુ નામના મુહૂર્તા તે બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયા હતા તેને બ્રહ્માએ સતતિ ઉત્પન્ન રના આજ્ઞા કરી તેની સ્ત્રીનુ નામ ધરા હતુ જેનાથી કોઈ ગોટા નથી તથા જે વિશ્વશ્વર હરિ છે, તેમા પરમબ્રહ્મિ થાય તેવા ૨ બ્રહ્મજી પાસે તેમણે માગ્યો બ્રહ્મજીએ “ તેમ યાઓ ” એવી માશીય તમને આપી હતી આ દ્રોણુ તે નદરાયજી અને ધરા ગાદ જીએ વ્રજમા પ્રગટ થયા, ને તેમના ત્યા કૃષ્ણે પુત્રરૂપે લાંબા કરી

નિજ શુદ્ધિ કીધી નંદનર્ધ: નદાદિજ્ઞાનગોધરાય નમઃ ત્રિ-ના-મૌદ્રીમા નામ ૧૨૪) નદાદિના યુનના ગોધકને નમન નેનદરાયજીનો લાવ ભગવાન ઉપર સુદૃઢ છે પરંતુ તે લાવ મિક હતો તે ઉદ્દનજીદ્વારા અનૌકિક કર્યો

તેનું ધ્યાન જોગેશ્વર ધર્મ—યં વ્રહ્મા...(શા. ૧ -૧૩ ૧ નો) નામ ૧૧ મુખસિદ્ધ ન્લોકમા ધ્યાન વડે ભગવાનને યોગી જોઈ કે છે અમ નર્ણન છે આનુ વર્ણન શ્રીભાગવતમા બહુ દેકાણે છે. ૫૬૭૫૫૫ વર્ણન શ્રીભાગ ૧૦-૪૪-૪-૭૩; ૧૦-૪૩-૧૧, ૩૩ છે.

અક્ષર-તેઓ ત્રિશુ કુળમા જન્મ્યા હતા ત્રિશુના પિતાનું

નામ અનમિત્ર હતું અને પુત્રોનાં નામ શ્વેલક અને ચિત્રરથ હતાં. તેમાં શ્વેલકને ગાદિની નામની સ્ત્રીમા, અકૂર અને ખીખ જાર પુત્રો જન્મ્યા. અકૂરને દેવવાન અને ઉપદેવ નામના બે પુત્ર હતા. અકૂરની માતા ગાદિની ગોદાનથી જ પ્રાપ્ત થયેલાં અને ગાદિનીએ જારવર્ષ મુધી દરરોજ ગાયનું દાન કર્યું ત્યારે અકૂર પ્રાપ્ત થયા હતા. આ અકૂર કંસરાજના મિત્ર અને દાનાધ્યક્ષ હતા; તેથી કમે તેમને જે કુમથી રામકૃષ્ણને તેડી લાવવા કહ્યું.

અકૂરે સ્વભાવે સાત્ત્વિક હોવા છતાં કંસ પાસે રહેવાથી દૈત્યના આવેશ વળી હતા. કંસે તેમને જોકુવથી જોષા સાથે ભગવાનને મથુરા લાવવા કહ્યું ત્યારે તેમણે વિચાર્યું કે આજ રાત્રે ભગવાન, બકલ કે કોઈ મથુરાવાસી અને આ કાર્ય કરવાનું મના કરશે તે તે નહિ કરું. પણ કોઈએ તેમને અટકાવ્યા નહિ. તેથી તે દિવ્ય રથમાં બેઠાને શ્રીજોકુવ જવા ઉપડ્યા. તે સાત્ત્વિક સ્વભાવના હોવાથી રગતામાં તેમને શ્રીકૃષ્ણ મંત્રથી વિચારો આવવા લાગ્યા અને તેમના સંજોગથી ભકત અને મનોરંધ ઉત્પન્ન થયા. તે સાંજે શ્રીજોકુવ પહોંચ્યા. તે વખતે સૂર્યાસ્તનો સમય હતો. ત્યાં તેમણે ભૂમિ ઉપર કમલ, વન, અકુશ, પવન વગેરે આકૃતિવાળા ભગવાનના ચરણ ભૂમિ ઉપર પડેલા દીકાં. તેથી તે ભગવદ્ ચરણા-મૃતવાળી રેતીમાં પડી લોટવા લાગ્યા અને ભગવાનના શુદ્ધ સેવક બન્યા. પછી ગાય દોહવાના ઘડે પાળા વસ્ત્ર ધરેલા શ્રીકૃષ્ણ અને શ્યામ વસ્ત્ર ધરેલા જલભદ્રનાં તેમણે દર્શન કર્યાં. તે વખતે કૃષ્ણની ઉંમર અગિયાર વર્ષની હતી. અકૂરે ભગવાનને દંડવત્ કર્યા ત્યારે ભગવાન તેમને પોતાની પાસે ખેત્રી બેટી પડયા; પછી રામ અને કૃષ્ણ અકૂરને પોતાને ઘેર તેડી ગયા અને તેમનું અતિથીપૂજન; શાસ્ત્રીય રીતે કર્યું. નંદરાયે પણ તેમનો સત્કાર કર્યો અને બોળન લેવડાવ્યું. ત્યાર પાદ ભગવાને કંસરાજની કૂરતાના સમાચાર પૂછ્યા

ત્યારે અકૂરે કંસરાગ્નએ યાદવો સાથે વૈર કર્યું છે અને વસુદેવનો વધ કરવા વિચારે છે અને મને આપ જન્મેને તેડી લાવવા મોકલ્યો છે તે કહ્યું. પણ આ વાત તેમણે નંદરાયજીને કહી નહિ. કંસરાગ્ન ધનુર્યાગ કરવાના છે તે કહ્યું. તેથી તે નિમિત્તે રાજાને બેટ આપવા વાનુઓ સમ્રાવણ વદ ચૌદમે નંદાદિ મથુરા ગયા. અહીં ભગવાન ગોકુલથી જાય છે તે આંલણી ગોપીજનોના જલ્દ દુઃખી થયા; કેઈ મૂર્છા પામી, કેઈ નિરતેજ થઈ, માંછને હૃદયમાં દુઃખ થયું તો કેઈનું શરીર કૂશ થઈ ગયું તેમણે અકૂરને આ કૂર તગીકે સમોપ્યા, અને ભગવાનનો વિયોગ થવાનો છે, તે જાણી હે ગોવિંદ, હે દામોદર, હે માધવ એમ મોટથી બોલી રડવા લાગ્યા. ત્યારે ભગવાને દૂતદ્વારા કહેવડાવ્યું કે હું પાછો આવીશ. આમ કહેવામાં હવે ભગવાન વચન જાન-દારા તમારી પાસે આવશે એ હેતુ હતો પણ તે વાક્ય દ્વિઅર્થી હોવાથી ગોપીજનોને જમમા નાખનાર થયું.

અકૂરે શ્રીગોકુલથી નાકળી શ્રીવશુતાજી પાસે આવતાં, તેમાં રત્નન કર્યું તે વખતે તેમને જલમા ભગવાનના નારાયણરૂપે દર્શન થયાં. ત્યારે તેમણે ભગવાનની સ્તુતિ કરી. ત્યાંથી તેઓ મથુરા ગયા અને એક વાડીમાં નંદરાયજી જ્યાં બિતર્યા હતા ત્યાં ભગવાન બિતર્યા પછી કૃષ્ણે અકૂરને સમજાવીને તેમને ઘેર મોકલ્યા. અકૂરે શ્રીકૃષ્ણ મથુરા પધાર્યા છે તેમ કંસને ખબર આપી આ પછી ભગવાને કંસનો વધ કર્યો ને પોતાના માતા પિતા વસુદેવ દેવકીને જલમાંથી મુક્ત કર્યાં. પછી ગુરુના ઘેર લણ્વી આવ્યા ને ઉદ્ધવજીને ગોપીજનોના વિરહ દુઃખ નિવારવા માટે પ્રજામાં મોકલ્યા. ત્યાર બાદ કૃષ્ણના મનોરથ પૂરી-ભગવાન અકૂરના ત્યાં પધાર્યા અને તેમને પાંડવોના સમાચાર લાવવા હરિતનાપુર જવા કહ્યું. તેથી અકૂરજી હરિતનાપુર જઈ કુન્તાજી, ધૃતરાષ્ટ્ર, બીષ્મ, દ્રોણ વગેરે સૌને મળ્યા. કુન્તાજીને આશ્વાસન આપી, ધૃતરાષ્ટ્રને દુર્યોધનની દુષ્ટતાની વાત કરી સહજોધ

આપો અને પછી નથુના જાવ્યા અને બચ્ચનને ફાંદેના સમાચાર કહ્યા.

ત્યાર બાદ એક બીજી વરતન જની સુ જ્ઞાનના પિતા સુદ જન પાસે ન્યમતક મળી દીને તે મણિ માટે સુનવનના એ સગાંજનને માર્યા અને મણિ અફૂરને આપી તે નાહો, તેથી બચ્ચનને તેને મેળે પછી અફૂર પાસે મણિ આવવા બચ્ચન પદાર્થ જીવનના માનો અફૂર કહી જાવું નતાથી દાન ઠોડી રૂબી મરુ નાંચે બચ્ચનને કાઢી મથેના અફૂરને દૂનથી બોલાવ્યા અને ન માનવનું સમજ આપ્યું તેથી તેમણે ફતવર્માના વેળથી મણિ લઈને અ.ધે. ૧૨૩ે ભયવાને મણિ જાને દેખાવી તે અફૂરને પાઠે અ.ધે. ૨૯.

આમ અફૂરની કથા ત્રીજી પ્રકરણ છે. આ અફૂર ફરવના માર્તિક દેવાથી હુસમથી રુબન બચ્ચનના દલ દન. તેથી મોખજનો કહ છે કે અફૂર અગીયો બચ્ચનને મથુન કહી અફૂર અફૂર પ્રાચીને મેનુદ જન વ્યા છે હવે તે કહી એક છે. જાનવેરે ગદ્યમ દેવાથી કનના શ્રદ્ધા મનથી જાન રૂબી રૂ તે આપણને વેવા બાવ્યા છે! અગી કાષ્ઠ એ મેનને કહ તે મોખજનો કહ છે. પં. ૮-પૂ. (મં. પિંટ) — ૨૧.

કહનું ૪—૧ થી ૨ કહી જાન કા. ૧૦-૧૩-૧૪
૧૦-૪૧-૧૮; ૧૦-૪૩-૭; ૧૦-૮૨-૨; ૧૦-૪૬-૨૨; અ.ધે. ૧૨૩
ખેચર વિ (મં. ૧) આદ્યના કનના પદ્ય.

પ્રથમી ત્રી (મં) ૦૬૨ અ.

આ કથાના મોખ દર્શાવે. અ.ધે. ૨૯. તે ક. ૧૦-૧૩-૧૪
૪૪ જાનવસાન છે. તે ક. ૧૦-૪૩-૭; ૧૦-૮૨-૨; ૧૦-૪૬-૨૨
છે તેના કાદવ ને અ.ધે. ૧૨૩ અને છે. અ.ધે. ૨૯.

આપ્યો અને પછી મથુરા આવ્યા. અને ભગવાનને પાંડવોના સમાચાર કહ્યા.

ત્યાર બાદ એક બીજી ઘટના બની. સત્યભામાના પિતા સત્રાજીત પામે વ્યમંતક મળિું હતો. તે મળિું માટે શતધનવાએ સત્રાજીતને માર્યા અને મળિું અકૂરને આપી તે નાકો, તેથી ભગવાને તેને માર્યો. પછી અકૂર પાસે મળિું શોધવા ભગવાન પધાર્યા બીકના માર્યા અકૂર કંઈ બાનું બતાવી દ્વારકા છોડી કાશી ગયા ત્યારે ભગવાને કાશી ગયેલા અકૂરને કૂતથી બોલાવ્યા અને ન મારવાનું અભય આપ્યું. તેથી તેમણે કૂતવર્માના ઘેરથી મળિું લાવીને આપ્યો. ત્યારે ભગવાને મળિું સૌને દેખાડી તે અકૂરને પાછો આપ્યો છે.

આમ અકૂરની કથા શ્રીભાગવતમાં છે. આ અકૂર હૃદયના સાત્ત્વિક હોવાથી કુસંગથી રાક્ષસ લાવ વાળા થયા હતા. તેથી ગોપીજનો કહે છે કે અકૂરે અહીંથી ભગવાનને મથુરા લઈ જઈ અમારા પ્રાણને બેશુદ્ધ બનાવ્યા છે. હવે તો શરીર એકલું છે. સ્વભાવનો રાક્ષસ હોવાથી કંસના આહ્વા માસની જરૂર હોવાથી શું તે હવે આપણને લેવા આવ્યો છે! આવી કલ્પનાઓ સૌનાનો મ્થ બેતા ગોપીજનો કરે છે. 'પંડ-પુ' (સં. પિંઢ)—શરીર.

કડબું ૪—૧ થી ૬ કહીના લાવ શ્રી. ભા. ૧૦-૪૭-૪,૫; ૧૦-૪૬-૧૮; ૧૦-૪૭-૭; ૧૦-૪૬-૩; ૧૦-૪૭-૨૨માં આપેલા છે. ખેચર વિ. (સં) આકાશમાં ફરનાર, પક્ષી.

પુશ્વલી સ્ત્રી (સં) વહેન સ્ત્રી.

આ કડવામાં સાત દષ્ટાંતો આવ્યા છે. તે શ્રીભાગવતના ૪૪ અધ્યાયમાંના છે. તે ગોપીજનો ભગવન અમારો ત્યાગ કરી ગયા છે તેના દષ્ટાંત રૂપે વ્યગ્રમાં આપે છે. આમ કહેવાનું કારણ

તેમને ભગવાનના વિરહનો કલેશ છે અને તે કલેશ વધતા આવી જતતના દોષો ઝડૂકે છે.

કહી પ-કર્મ-ગ્રામ્ય-મુખ-દુઃખ વગેરે મદ્યુર, મદ્યુર, અને પગ્માત્માના દર્શનથી મટી જાય છે તેઓ અવળાનું સવળું કરી માનવ જીવનને ઉત્ક્રાંત કરે છે.

પદ ૨-શ્રીમા. ૧૦-૮૭-૨૨ અને ૨૮ માં શ્લોક. મોરડી-મોરી-મારી; નિદ્ધાત-વેદાર્થના નિષ્કર્ષરૂપ વેદનું રુદ્ધ તાત્પર્ય

કશલ (કા) જગ પશુ જેમ પકડ (આ વિષે એ પૂછાય તેવું મનમાં ન રાખશો)

પ-૧-૬ શ્રીમા. ૧૦-૭, ૫, ૯, ૧૦, ૧૩, ૪૧, ૪૪ શ્લોક ઈક્ષણા સ્ત્રી (સં) ઈક્ષા-અભિનાયા, ઈરજા. નવરસ-કાવ્ય-શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા નવ-મ, સુંગર, લાઘ્ય, કમળ, ગૌર, વીર, ભયાનક, ખીલાત્સ, અદ્યુત અને શત. ખૂંદ-હેરાન કર્યા વીતાણા. ખમ્બુ-સ. કિ. (સં. ક્ષમ) મહન કર્યું, આપીયું નહિ પણ આવીશું

પ-૫ વેણુવાદ .. જન-નિધિ ભણી શ્રીમા. ૧૦-૨૬ અધ્યાયની વાત છે) ૬-શ્રીમા. ૧૦-૪૬-૪૪, ૪૫ ૧૩, ૧૯ શ્લોકના ભાવ વળી ૧૦-૨૯, ૩૦ તથા ૨૨ માં અધ્યાયના ભાવ તથા અ. ૩૯ ના ૩૫ શ્લોકનો ભાવ. હું પાછો આવીશ એમ દૂત સાથે ભગવાને કહેવગવ્યું. ૨ થી ૫ પુદ્ધ કરિ—બુદ્ધિ બતાવી, આવાહી દેખાડી પહિલ્લી પ્રીતમ—ભગવાનના દર્શનથી ગોપીજનો કૌતુકાવિષ્ટ, રસાવિષ્ટ અને કામાવિષ્ટ થયા. ૬-૩ કહીમા કૌતુકાવિષ્ટ, ૬-૪ કહીમાં રસાવિષ્ટ અને ૬-૫ કહીમાં કામાવિષ્ટ ગોપીજનોના ભાવ છે

૬-૪ અસન પશુનાનું-સારાપણા વિનાનું. શ્રીમા-૧૦-૧૯-૨૨ શ્લોકમાં કહ્યું છે કે “અત્યંત તેમને છેતર્યા, એમની લજ્જા છોડાવી, તેમની મસ્કરી કરી, રમકડાની જેમ તેમની દશા કરી, તેમનાં વસ્ત્રો લઈ લીધા જતાં ભગવાનના દર્શનથી તે મુખી થયા.

૬-૫ જાતાં...૨૬ (ભા. ૧૦-૩૧-૧) ત્વયિ ધૃતાસયઃ
આપને માટે પ્રાણુ ધારણ કરનારા, અમે છીએ. માટે કલેશ-શરીર
ટકવાનું કારણ-હવે આપ ફરીથી આવી દર્શન દેશો એ છે

ભગવાન આનંદમય છે અને પરમાનંદનું દાન કરનારા છે તે
કોઈનો છાં લેતા નથી છતાં પણ વિરહાવધામા થતું રમણુ ઘણો
કલેશ આપે છે તેથી શ્રીભાગવતમા કહ્યું છે કે ભગવાન કલ્યાણરૂપે
આધુધ્ય, મન અને ઝોજસનું હંગણ કરનાર છે તેનું જ્ઞાન થાય છે.
બાકી આનંદમય આપે રાસલીલા સમયે આનંદનું દાન કર્યું હતું,
તે આનંદમય નવરૂપ અમને દેખાડતા નથી તેથી અમને એમ લાગે
છે કે આ અમારો છાં લઈ રહ્યા છે (ભા-૧૦-૩૧-૨૨શ્લોક
નેહ કિં ઘઘઃ ઉપરના મુખોપિનીશ્ચ ઉપરથી.)

૬-૪-જમુના - - - - હર્યા - યમુનાજી ભકિતનું ગરુડ
છે અને તેજ રવરૂપ છે. જે ભકતો શ્રીયમુનાજીનું પયપાન, અથવા
જલકીડા (ક્રીનણુ, ગ્નાન) કરે છે તેના ઉપર શ્રીયમુનાજી દયા કરે
છે અને પોતાના ગ્વામાં શ્રીકૃષ્ણને તેની આર્ત જણાવે છે. પ્રજા-
કુમારિકાઓએ કાત્યાયની વ્રત કરી ભગવાનના કીર્તન સાથે શ્રીયમુનાજીમા
ગ્નાન કર્યું અને નદપુત્ર અમર ગ્વામાં આવેલી અભિષાયા
પ્રગટ કરી. તે શ્રીયમુનાજીએ શ્રીકૃષ્ણને જણાવી. તેથી ભગવાને
માયારૂપી વસ્ત્ર લઈને તે ગોપીજનોની પોતાનામા આસક્તિ કાઢી

૭-૧ રોસિભરિઃ-ઉત્કેશાર્જને. આ રોષ થવામાં કારણ
ભગવદ્ વિરહજન્ય દુઃખ છે. તેથી આ જાતના રોષમા જે કલેશ
થાય છે તેથી ભગવાન વિષેનો રસ હિતપત્ર થાય છે આ કારણે
શ્રીમહાપ્રભુજી મુખોપિનીશ્ચમા લખે છે કે લીલાયાં વલ્લેશો
રમાય ભવતિ લીલામા કલેશ રસ હિતપત્ર કરવા માટે છે.

બાંહલાં (સં.) બહાર ઘર બાહલા ધરિ એટલે ભગવાને ધૂર્ત
ચર્ચિ કરી અમને અધરામૃત પાસુ પછી અમારો ત્યાગ કર્યો આ

અધરામૃતના પાનથી શોકશા અમે વટવી ગયા, અમે પ્રતિ બાહ્ય થયા. (ભા. ૧૦-૪૭-૧૩ શ્લોકના મુખોદિનીજી).

૧-૨ કામણુ ન (સં કાર્મણ) મોહ; ગોપીમાનસદામ્ક : ગોપીજનોના મનને હરનાર. (પુ-ના-સ ૮૭૪); વશીકરણુ (સ) વશ કરવાનો જાદુ, તથા શ્રીમહાપ્રભુજી (ત્રિ-ના-પા. ૫૦મુ નામ) ભક્તવશીકરણચરિત્રાય નમઃ : લક્ષ્મીને વશ કરવાનું જેમનું ચિત્ર છે તેને નમસ્કાર એમ કહે છે.

૭-૩ તમે તુ.. કરુ મુન્દે :—ઉદ્વલ્લભને ગોપીજનો કહે છે ભગવાન તમારા ભાર્ગ છે, તેણે અમને ઠગી, અધરામૃત પાણું, ઘરથી જુદા કર્યાં, શ્રીજીકુવથી દૂર થતા પાછો કામણુ કરતો ગયો, આવાં પ્રભુના વશીકરણુ ચિત્રો છે તે એક પળ પછી જૂઠી શકનાં નથી. તમે જે અમારી આ પ્રિયતિમાથી અમને બચાવી શકો તેમ હો તો કાર્ગ ઉપાય અમને કહે આવડ—કુશળતા.

ચેલી-શ્રી શિષ્યા (કુજ્જ ; અસંભવ-પુ. (સં.) અશક્યતા. ભગવનના શુણ્ અને કર્મોનું ચિન્તન કરી શકાય તેમ નથી તેવા ભગવાન છે-અચિન્ત્યગુણવર્મણે નમઃ : (ત્રિ. ના. પા. ૪૩) કારણ કે કુજ્જએ ભગવાનને ચંદન ચર્ચુ તેના જાદલામા તે લક્ષ્મીજી સમાન પદ પામી. એટલે કુજ્જત્વ વગેરે જે લક્ષ્મીના સહજ દોષ છે તે દૂર કરી પોતાની લીલાના ઉપયોગ માટે શ્રીલક્ષ્મીજી સમાન રૂપ આપ્યું. તેથી (ત્રિ-ના. પ્રી. નામ ૬૬મા) સ્વલીલોપચિત્ત-રૂપાભિવ્યંજકાય નમઃ : પોતાની લીલામા કામ આવે તેવા સૌંદર્યના પ્રકાશકને નમસ્કાર.

કુજ્જ-રાજસ લક્ષ છે. તે ત્રિવક્ત્ર એટલે ત્રીવા, પગ અને મધ્ય ભાગમા ત્રણ ઠેકાણે વાકા અંગવાળી છે. તે જાતિથી દારી હતી પણ અંગલેપના કાર્યમા કુશળ હતી. તેથી કમ્પ તેના લેપથી ઘણો પ્રસન્ન રહેતો. ભગવાને કુજ્જ પાસે આ લેપની માગણી કરી

એટલે તેણે તે લેખ લગવાનના અંગે ચર્ચા. લગવાનનું મધુર ધનસ્વામ અંગ, કામચ સ્વરૂપ, મધુરતાવાળું હાસ્ય વાતો અને મોહક દષ્ટિનો અનુભવ થતા કુખ્જનાં દેહ, ધ્વનિય, અતઃકરણ અને આત્મા વશ થયા. આથી તે ત્રિવક્રા સ્ત્રીને લગવાને ચાર ગ્તા વચ્ચે (ધોરીમાર્ગમા) સીધી કરી તેથી તે ઉત્તમ પ્રમદા બની. આ કાર્યથી લગવાને કુખ્જને લૌકિકમાથી અલૌકિક બનાવી આથી લગવાન અલૌકિક સામર્થ્યવાળા છે તેમ લોકોએ જાણ્યું.

હવે કુખ્જ મુદર અગ્રવાળી અને લક્ષ્મી જેવા ઉપવાળી બની અને તેના અગ્રમાથી કમળ જેવી સુમધ આવવા લાગી. તેણે કૃષ્ણને રસિક માની, તેમના વચ્ચે ખેંચી પોતાના ઘેર પધારવા વિનવતી કરી ને કહેવા લાગી કે તમે ઉત્તમ પુરુષ છો અને સૌની કામના પૂરનારા છો. ત્યારે લગવાને કશું કે હું જે કામે અને આવ્યો છું તે કામ પતાવીને તારા ત્યાં આવીશ કાચું કે અમાટે અહીં ઘર નથી એટલે માર તારો આશ્રય છે.

લગવાન કંસવધ પછી ગુરુના ઘેર રહી વિદ્યા લાણી આવ્યા ત્યાર પછી કુખ્જના ઘેર પધાર્યા. કુખ્જએ કામથી પીડાતા પોતાના મતન અને છાતી ઉપર કૃષ્ણના ચરણ પધરાવી બહારનો અને અગ્રને મૂઢી અંતઃકળનો તાપ મટાડ્યો. વળી લગવાનને આલિંગન કરી તેના કરોડો જન્મનો કામ અંગેનો તાપ હટો તે મટાડ્યો એટલે તેને સર્વ પ્રકારનો કામ હવે આલ્યો ગયો અને તેને આનંદની પ્રાપ્તિ થઈ. આમ ગોપીજનોની અખંડ વિરહજન્ય પ્રેમભક્તિ છે તેના સુખાન કુખ્જની ક્ષણિક ભક્તિનું (અંગ લેખનું) રૂળ લગવડ વિષે પ્રેમ દિવ્ય કરનાર થયું.

૭-૫ પય...આત્મા-આ કડીનો ભાવ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી આ રીતે કહે છે.

चौर्यादिकं यथापूर्वं प्रपञ्चस्मृतिशान्तये । तथा यदिर्मुक्त-
त्वेऽपि दुःखं यच्छत्त्वयोधतः (શ્રીભા-પ્ર-૧૭૧મું અંગિકા)

ગોપીજનો ન્યભાવિક ગ્નેહવાવા હતા, ભગવાનમા તેમની આસક્તિ સદૃશ હતી, તેથી ભગવાન તેમના હૃદયમા પ્રકટ ગિરાજતા હતા. પણ જ્યારે ગોપીજનોની દ્રષ્ટિ જહારની થતી ત્યારે ભગવાન તેમના પ્રપચના વિન્મરણ માટે ગોકુલમા દૂધ, નવનીત વગેરેની પહેલા ચારી કરતા તેમ હાવ ભગવાન ગોકુલથી દૂર ગયા છે એ ભાવથી ગોપીજનોની અતર્દ્રષ્ટિ ટોની નથી ત્યારે ભગવાન તેમને દુઃખ આપે છે

૮-૧ પેદ્ધી-વિ. (સ. વિદ્ધ) વી'ધાયેલી. કાચિન્મધુકરં (ભા. ૧૦-૪૩-૧૧) ગોપીજનો ઉદ્ધવજીને ભગવાનના શુભો વિષે કહે છે તમા તમા ઉદ્ધવજી ભગવાન વિષેના શ્રીગોપીજનોના હૃદયના ભાવે અને આમકિન જીવે છે અને તેથી તેમનું મન ભગવાનની આ પ્રેમભક્તિમા આકર્ષાય છે. " તે વખતે મોઠું એક ગોપી પોતાને થયેલ ભગવાનના મંગમનુ ધ્યાન કરતી હતી, તેણે ભમરાને જોયા. તે એમ સમજી કે ભમરાને મધુકરને મારી પાસે દૂન તરીકે મોકલ્યો છે, તેથી તે આ પ્રમાણે જોતી. "

અહીં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા કહે છે કે ભગવાનની સમાન ઉદ્ધવ છે તેમની આગળ ભગવાને જમરરૂપે આવી ઉદ્ધવજીને યાત્રી ભક્ત કરતા પ્રેમી ભક્ત કેવા હોય તે જણાવ્યું છે. એક રીતે ઉદ્ધવની યાત્રાત્મક ઉત્સવરૂપ વાણી અને જમગ્ની પ્રેમાત્મક પરમાત્મ ભક્તિરૂપ વાણી ભગવાનની છે એટલે ભગવાન યાત્રા અને ભક્તિ ન્વરૂપ છે. છતા પ્રેમનો પથ નિગળો છે એ દર્શાવવાનો પ્રયત્નો ઉદ્દેશ છે. વળી યાત્રાનો ઉપદેશ સીધી રીતે કરી શકાય જ્યારે પ્રેમભક્તિ ગાંધી-મોદની શીખરાડેલી આવડતી નથી નથી તે તો પરોક્ષ રીતે અણુ ધાય આમ હેલાથી ગોપીજનો ઉદ્ધવજીને સીધું કહે તે કરતા અમરદાર પરોક્ષ કહેવામા પોતાના હૃદયમાં પ્રકટ થયેલ રસ શુભ રાખી શકાય. વળી પરોક્ષ વચનોથી ઉદ્ધવજી ગોપીજનોનું ન્વરૂપ

સમજી શકે. અને પોતે ભગવાનનો સદેશ લઈ આવ્યા છે એથી ગોપીઓ ઉપર ઉપકાર કર્યા છે એવો ગર્વ ઉત્પન્ન ન થાય

શ્રીમા-૧૦-૪૭-શ્લોક ૧૨ થી ૨૦ એ ભ્રમગીત છે. આમા નવ સચુણ અને એક નિર્ચુણ એમ દશ ભાવ વાળી ગોપીઓએ પોત પોતાના ભાવ કહ્યા છે. અને ૧૨ માં શ્લોકમા કહેનાર તામસ ત મરી ગે પી છે

આ કડવામા મધુકર શબ્દ ભગવાના અર્થમા વપરાયો છે; પણ ખરેખર ભમરો પુષ્પનો મકરંદ ખાય છે તે મકરંદને પેદા કરતો નથી. તેથી તેના નામથી તે વિપરીત ગુણવાળો છે. પણ અહીં તે શબ્દ વાપરનાનું કારણ તે ગુણસ્વ કરે છે એટલે ભગવાનનો ભક્ત હોય તેમ પ્રભુના ગુણગાન કરે છે. (મધુકર સ્વર કર્ક). વળી કહી દેમા ભમરાને મધુપ કહ્યો છે ત્યાં મધપ એટલે મધનું પાન કરનાર કહી બતાવે છે કે યાદવો મધપીનાર છે. જો કે ભગવાન ને તેમના ભક્તો મધપી નથી છતાં યાદવકુળમા ભગવાન પ્રગટ્યા છે, માટે તે પણ તેવા જ ગણાય. કારણ કે મધ પીનારનું મુખ લાલ થઈ જાય છે તેમ ભ્રમરનું મુખ રાત્રી શોભે છે. આમ વ્યંગમાં આ ગોપીજન દ્વિતના મિથ્યા ભ્રમને હિંદેશીને કહે છે

૮-૩ અનુસરર્થ અલીઅર ચરણર્થ ..મુઝ અડીશ મા-અહીં ગોપી કહે છે માગ ચરણને અડીશ નહિ કાગણ કે આ ચરણ કમળ છે તેમા મકરંદ રહેલો છે, અને તું મધુપ હોવાથી પાન કરે. તેથી ચરણકમળ સાર વિનાના થાય તેવા ચરણકમળનો ભગવાન ભોગ કરતા નથી વળી તું મધુપ હોવાથી મધ પીનાર. તેથી મદ રહે તેવાનો અર્થ કોઈ કરવું નથી. ત્રીજું આ વસંતઋતુ છે (કારણ કે ભગવાન ૧૧ વર્ષના થયા ત્યાર પાદ આવણુ વદ ૧૩ના મથુરા ગયા અને આવણુ વદ ૧૪ કંસ વધ કર્યો. ત્યાર પછી ૭ માસ ગુરૂના ત્યાં રાહી આવ્યા. તેથી મધુ માધવી માસ ફાગ)

અન્ય મહિના વસંતના છે). તેમા યજ્ઞો વગેરે ચતા હોવાથી તે માસ ધર્મપ્રધાન છે. આમા શોભા-મોટાર્ધ (યજ્ઞ ક્રિયા મોટા આડંબર વાળી હોય છે) મુખ્ય છે તે પણ તું ઉપદેશ કરવા-ધર્મ કરવા મોટાર્ધ જતાવવા આગ્યો હોય તો તે અમારે માન્ય નથી, કારણ અમે તો ભગવાનના ધર્મો વ્યવસ્થાને સરખે હોવાથી દીનતા વાળા છીએ. અમારે મોટાર્ધ અને મોટાઓનું કામ નથી.

આ કહવાનો અધ્યાત્મિક અર્થ આ પ્રમાણે છે ભગવાન આમી, કાળ (જમર) તેનો દૂત અને ગોપીઓ શ્રુતિરૂપા છે હવે ભગવાન કાળથી ઋતુઓ વગેરેની ગ્યનાથી ઓળખાય છે. વર્ણો ઋતુઓ કાળથી પોપણ, રક્ષ અને ક્રીડવાળી થતી હોવાથી કાળ બંધુ છે. અહીં વસંત, શ્રીધ્મ અને વર્ષા કાળના દોષ ગોપી ગણુ.વે છે. પ્રથમ વસંત ઋતુના કાળની વાત કહે છે વસંતનું નામ મધુ છે. મધુ એટલે વસંતઋતુ, અને પ એટલે પોપાય છે માટે તે મધુપ કહેવાય છે તે કાળથી પોપાય છે. વર્ણ તે કાળ કિતન એટલે શ્રીધ્મનો બધુ છે. શ્રીધ્મનો ધર્મ રસને જેથીને સુકવવાનો છે. જ્યાં ભગવાન રમણ કહે છે તે જન્દાવનમા દાવ ભગવાન નથી માટે તે કાલ જન્દાવનને રસ વિનાનું ન કહે માટે મધુપને તે જૂમિનો ન્પર્શ કરવા ના પાડે છે ને જ્યાંથી આત્મા ત્યાં મધુપુરીમા જ એમ કહે છે

મધુકરને મિમે ઉદ્ભવજીને ચરણનો ન્પર્શ ન કરવા સૂચવે છે. કારણ કે અહીં શુદ્ધ જ્ઞાનની વાતોનો આદર નથી

૫-૬ તેવી રીતે વર્ષાઋતુ પણ કાળની બંધુ છે. ઘૌ (આકાશ) મયત્ની; કુચ મેઘો અને ચોળાએલી માગા વીજળા એ વર્ષા કાળનું રૂપક છે મેઘની ધારાઓ રમણ છે, જે વીજળીના લીધે કેસર જેવી કાલિવાળી દેખાય છે. વર્ષાનો ધર્મ ક્રીડ કરવાનો છે. તેથી કાળને કહે છે તું જન્દાવનનો ન્પર્શ ના કર. ગ્યું સદ્ લેવા-નો ભાવાર્થ વસંત, શ્રીધ્મ અને વર્ષાના કાળ દુષ્ટ એટલે દોષવાળા છે એમ

કહીને શરદઋતુ કાગને આદર આપે છે કારણ કે શરદઋતુમાં મમત્ર વનસ્પતિ જવ, ભૂમિ વગેરે નવપલ્લવિત, રસમય, ને પ્રાચ વિનાની નિર્દોષ બને છે. તેથી તે ઋતુ અમારી હિત કુનારી છે કે જેમાં ભગવાન અમારી સાથે રાસ રમ્યા હતા. આ વાત કહવા છતાં જન્દાવન ભૂમિ, વન વનસ્પતિ, જમુના જવ એમ ત્રણ પ્રકારે વર્ણવી શરદઋતુનું પગેશ વર્ણન કર્યું છે.)

૮-૬ વદન રાતુ...ધર-આ કહીને ભાવ એવો છે કે ભગવતે મૂળને ઠેકાણે રોમ હોય છે; તે પુષ્પના મકરંદ લેતા પીળા અંગ લાન બને છે. અહીં અંગમાં ગોપી કહે છે ભગવાન જે કુસુમ-માળા ધરે છે તે માળા કુજ્જન સાથે અમરણ્ય કૃતા ચોળાઈ જાય છે અને તેનું અર્થેણુ અંદન તે માળાને લાગે છે. તે ચોળાએવી માળા પ્રસાદી હોવાથી તું સંધે છે તેથી તારું વદન લાલ થયું છે. ઉદવણ પણ તે ભગવદ પ્રસાદી માળા સંધતા હોવાથી તેમની મૂઠો કેસર વર્ણી છે. તેથી તમે બનને અમારા ચરણોનો સ્પર્શ ના કરો કારણ કે મોકયની ભોગવેલી વસ્તુનું સ્પર્શ અમને માન ઉપજાવે છે.

૮-૫ આજ ધર્મ બેઠકે સલહિ—નંદરાયનો પુત્ર ગોવાલ હતો તે આજે મથુરામાં ગમ્મ બની બેઠો છે. વળી તેણે કુજ્જન જે દાસી હતી તેને કમવા બનાવી તેથી તેની કુસુમમાળા કુજ્જનના અંગના અંદન સ્પર્શથી રાતી ધર્મ છે આમ રાત્રિ ધર્મ દારીની ભોગવેલી વસ્તુ ધારણ કરે તે નિંદનીય છે છતાં તે ભગવાન છે તે ભક્તે લે પણ તારી મૂઠો પીળી છે તેથી તું ભગવાનની પ્રસાદી લે છે અને તે રાત્રી મૂઠો સાથે તું દૂતપણું કરવા આવ્યો છે તે બતાવે છે કે અમે જે મથુરામાં આવીએ તો તેનો પ્રસાદ અમને પણ આપે!

૫૬-૩-૧-૨ ગોપીજનો કટાક્ષમાં બ્રમરને કિતવ બંધુ (૧૦-૪૭-૧૨) (કહવા ૧૦ કડી ૪) એટલે કપટીના બંધુ કહી ભગવાન સાથે સરખાવે છે. કારણ કે જિવેશ્વરસમાં ફળ અને

નાયકને દેવ અપય છે, તેથી અહીં ફતને મુકુટ કહ્યો છે અને નાયકને કિતવ કહેલ છે.

ઉદવચનુ વર્ણન (૧૦-૪૪-૧) કૃષ્ણાનુચર ક્ષેત્રે કથા કર્યું છે. દરિ-સરખું એટલે ઉદવમા ભગવનનું સાગ્રય જ્યેષ્ઠ તે ભગવાન મમાન છે એમ વર્ણન કરે છે પછી દરિને એવે એમ કરીને ઉદવ કૃષ્ણના અનુચર હોવાથી કૃષ્ણને અનુચરના છે અને કૃષ્ણ જેવા સામગ્રાર ધાન્યુ ક્રના છે. આથી ભગવાનના ૭ ધર્મો અધ્યક્ષ તેના સામા જાણી, પીધે તેના નવા કમળ મગ્ધી આખમા, જ્ઞાન તેના પીત-ભગ્મા (ભગવાનના વ્યવસ્થાન ક્રના, કીર્તિ તેના કમળની માળામા, શ્રી તેમના ગાલાવાળા મુખ રવિદમા અને વૈરાગ્ય તેમના ઉજ્જવલ ફુલ પુક્ત કનમા દેખાય છે.

૩-૩ દરિ કાલા તે કાળ પ્રમાણ...કલિનું વચ્ચ કામ છે તે લક્ષ્ય ધર્મનો આધાર નથી અભ્યસમિતમર્મ્ય (૧૦-૪૭-૧૦) કાળા માથે મિત્રતા ક્રવાથી જમ છે અથવા અસિત કપટીથી મિત્રતા ન કવી એ જ દીક છે તેનું કન વિપરીત થાય. અથવા તામાસનો ભાવ કૃષ્ણ વર્ણ છે. મુજરાલી, નજલાપા વગેરેના કવિઓએ ભગવાનના વ્યામ ગગ ઉપર હકીને મુદ્ગ પદો ગયા છે તેનું મૂળ આ ન્યાકમા છે દવાર મ જેવા નમિક લક્ષ્ય કવિએ વ્યામ ગગ મમીપે ન જાય એ મગ્ધીમા ભગવાનના અસિત વપની ભારે કેકડી કરી છે. અંદરે પાળ ભગવાન કાળા હોવાથી કેવી રીતે પ્રમાણ એટલે માન્ય ક્રવા ચોગ્ય દોષ એમ કહે છે જેમ માયવ કાળા છે તે પાતાના ઈડાને કાગડીના માળામા મક્ષી આવે છે તે પોતે ઉછેતી નથી તેથી તેનું નામ પરભૃતિકા છે. તેમ ભગવાન અમને જરાક ગ્સ અખાડીને પછી હોડીને મગ્ધી વન્યા મગ્ધી કે કાયવ પે તેઓ કૃષ્ણવર્ણ છે.

૬-૧-૨ કાળા . કુડિભગ ભગવાન કપટથી ભર્ષા છે “ જેમ અમર! (૩) મકર દનું પાન કરીને પ્રાપ્તે હોડે છે તેમતાન જેના

ભગવાને પોતાની મોઢ કરનારી અધર મુખા અમને પિવડાવીને અમને છોડી દીધાં છે અને તે પ્રભુ જેમને માટે અમે પતિ, છોકરાં, અને ખરલોક છોડ્યા તે ભગવાને અમારો વિચાર પણ ન કર્યો." (૧૦-૪૭-૧૩)

અ'પક...પરિહારાં-જમર અ'પકની પાએ મકરંદ લેવા જતો નથી કારણ કે તેની મુંદરતા અને મુગંધમા ઉગ્રપણું છે. તેમ ભગવાને શ્રીરાધાજી અંદ્રાવલીજી, લલિતાજી, વિશાખાજી જેવાને છોડ્યા.

કૂડન. (મં.) કપટ; છેડુડુ' (સં.) દગો; છેડાં-કપટી

૯-૩ શ્રીકૃષ્ણે મથુરા જતા હું પાછો આવીશ તેમ કૃતદ્વારા કહેવડાવ્યું હતું છતાં ન આવ્યા ને મથુરા જઈ કુળજ સાથે સંબંધ બાધ્યો એમ બે પ્રકારે જન રમ્યા.

છેડ કરી...કૂડિ ભરા-આ કડીઓનો લાવ ૮ કડવાની ટીકામાં કેટલોક છે જ્યારે અવસ આસન માગીયું—કુળજના અંદનથી અપરેલી પ્રસાદી તારી માળા પિછાની, તેથી અવસ (વાચાર થઈને) આસન માગીયું (પ્રાણની માગણી કરી છે) (એમ અમને લાગે છે.) એટલે હવે તેના વિરહમાં અમારે મરે છુટકો. કાગળ કે પહેનાં તે ગોપીજનવંદનલ હતા, પણ હવે કુળજનાં લલ થયા છે.

૧૦-૧ બીમસિ મ. કિ (સં. વિશ્વન્) વિશ્વાસ કરે.

૧૦-૪ મધુપની - - - માણિવા-જેમ ભમગનો પુષ્પમા ગેહ હોય છે તેમ અમારો ને ભગવાનનો ગેહ સમજો. ભમરો પુષ્પનો મક-દ લીધા પછી પુષ્પનો નાશ થાય તેની દગ્ગાર કરતો નથી તેમ. (૧૦-૪૧-અગ)

૧૦-૫ કાલુ તે - - - નિગમ કહિ. કૃષ્ણ સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણથી સૃષ્ટિ રચવાનું કર્યું કરે છે. તે તેનું સગુણ કાર્ય છે છતાં તે કૃષ્ણ સગુણ કે નિર્ગુણ છે તે સમજી શકાતું નથી. તેથી વેદ તે પ્રભુને તેતિ તેતિ—એમ નહિ એમ નહિ—એમ કહે છે.

અથાત આદેશો નેતિ નેતિ (મૃદદા-ખ્યદ ૨-૩-૬). આથી શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ભગવાનના વ્યવસ્થાને વિરુદ્ધ ધર્માત્રયા છે એમ કહે છે કાશ્યુ કે અલ્પ નિર્ધર્મિક ને સધર્મિક, નિગકાઁ ને માકાઁ, નિર્વિશેષ અને સવિશેષ, નિર્ગુણ અને નગુણ વગેરે કહે છે.

૧નિ = નિનગ + ગમ = જ્ઞાન - સારી રીતે જ્ઞાન આપે તે નિગમ તે નિગમ પણ ભગવાન માટે નેતિ નેતિ કહે છે

૬ નટ-વેશ પ્રેમિ હૃમિ : વર્હાંપીઠં નટયરયપુઃ (૧૦-૨૧-૫) એ વ્યાકરણો ભાવ છે; તદુપગત પ્રત્નિતં પ્રિય પ્રેમથીક્ષિતં ચિદ્દરશં ચ તે જ્યાનમદ્ભલમ્ (ગોપીગીત શ્લો. ૧.) ખૂબ હસવ, પ્રેમથી જોવું, વેણુ વગાડતા તથા ખીજી ક્રિયાઓ કરતા ચાલવું એમ ભગવાન ત્રિભુવનવિન વ્યવસ્થે વેણુ વગાડતા અને ખીજી ક્રિયા કરતા ચાલે છે ત્યાં તેમનું જ્યાન અમતે મગય કરતાર છે પણ હાલ ભગવાન કુર છે તેથી પ્રેમથી જોવું, ખૂબ હસવ વગેરે ક્રિયાઓ બાદ આવતા અમતે ક્ષોભ થાય છે

૧૧-૧ થી ૭ કહીને ભાવ ભા. ૧૦-૪૪-૧૭મા શ્લોકમા છે

૧૧ ૧ કૃષ્ણાવતાઁ પદેના પશુગમાન્તાન્મા તેમણે પિતા જન્મદગ્નિની આગ થી પોતાની માતા રેણુકાને મારી નાખી હતી, મગય કે તેમણે મનથી વ્યભિચાર કર્યો હતો. જ્યાં પશુનામે પિતાની આવી અસાધારણ આગ્રા માની ત્યાં તે અપિ પ્રસન્ન થયા તે પશુગમને વગ માગના કૃત્યુ ત્યાં માતા છુરતી થાય ને મે એમને માર્યા છે તે અતિ એમને ન રહે, એ વગદાન માગ્યુ. આ વાત વક્રોક્તિમા ગોપીજન કહે છે.

૪ વનદંડ --- વન્ય વસ્તુઃ—ઘેરાવ્યવૌધકોઽનન્ય-સાર્થિકસ્થાનયોધકઃ (પુના-સ ૬૮૭) વેગવ્ય કેવો હોય તે

(૧) વેસ્તુતિ શ્લોક સ્તી યીકામા

નવાસનો ધર્મ પાળાને અને વનનો નિવાસ શુદ્ધ સત્વમય છે એમ
નવાસ સેવી તેમણે (શ્રીરામે) જણાવ્યો. એમ કહી વક્રોક્તિમાં
શ્રુણુમાતું નાક, કાપ્યાની વાત કહે છે.

૪ તાંહાં નાક --- નારીનું-છિન્નશૂર્પનખાનાસઃ (પુ-ના-
સ-૬૯૮) શ્રુણુખાએ કમથુદિ કરી તેથી તેના નાક કાન કાપ્યા.
શ્રુણુખા અશુદ્ધ શુદ્ધિનું રૂપ છે.

૧૧-૫ આસીત --- આણિધ-સીતાએ પાત્યાવરથામાં એક
પોપટ દમ્પતીને પકડેલાં. તે પૈકી પોપટી મરણ પામી તેથી
પોપટ સીતાને શાપ આપ્યો કે તારા પતિ તારો ત્યાગ કરશે.
તે જ પોપટ મરણ પામી અયોધ્યામાં ઘોળી જન્મ્યો. તેની નિંદાથી
શ્રીરામે સીતાજીને વનવાસ મોકલ્યાં. આ લીલામાં સીતાજીએ
મોહથી પોપટ દમ્પતી પકડ્યા તે વાસના રૂપ પાપ દૂર કરવા
શુદ્ધ સત્વમય વનવાસ કરાવ્યો.

૧૧-૫-૬ આદમી...અતિઘણા (ભા. ૧૦-૬-૧૦મા) શ્લોકમાં
લખ્યું છે. તે જગાએ પૂતનાએ અત્યંત દુર્ગર વિષથી લિપ્ત
તે સ્તન બાળકના મુખમાં મૂક્યું. તે પછી ભગવાને પણ ખીમ
હાથથી ભેરથી તેના સ્તન પકડવા અને દળાવ્યા અને રોષ સાથે
પ્રાણો સહિત તેના સ્તનનું પાન કરી લીધું. આમ એક સ્ત્રી સ્તન-
પાન કરાવા આવી, ને તેમની સાથે બહારથી બહુ પ્રેમ દેખાડી વિવેક
કર્યો તેના પણ જેણે પ્રાણ લીધા એવા આ કૃષ્ણ છે. આમ કટાક્ષમાં
આ કહેવાયું છે પણ સાચી વાત નીચે મુજબ છે. પૂતનાએ વ્રજના
બાળકોનું ભગવાન માનીને ભક્ષણ કર્યું. આવા ભગવદ્ શુદ્ધિનાળા
કાર્યને લીધે ભગવાને તેના પ્રાણ લીધા અને મોક્ષ આપ્યો. તેથી
શ્રીભા. ૩-૨-૨૩મા શ્લોકમાં (અહો ઘર્કીયં સ્તનકાલકૂટં) પૂતના
કે જે અસાધુ અને અસતી હતી તે ભગવાનને મારવા માટે આવી
અને સ્તનમાં રહેલુ દૂધ નહીં પણ પ્રેર ભગવાનને પાચ્યું. છતાં

ભગવાને તેને યશોદા માતા જેવી ગતિ આપી તો પછી આ દવાળું
ભગવાન વિના ક્યા બીજાને શરણે જઈએ? અધ્યાત્મિક અર્થમાં
અવિદ્યા પૂતના નળા અતઃ પરં નિરોધઃ સુગમઃ અવિદ્યા
રૂપી પૂતના નળ થઈ જોયો ભગવાનમાં છવનો નિરોધ મુગમ થયો.

૧૧-૬ આપણુ...એહ તણા. ભગવાને પૂતનાને મારી તેમ
આપણને ન માર્યા તે તેનો ગુણ (આભાર) છે તે અમે સંસ્કારીએ
હીએ. અહીં ગુણ શબ્દ વક્રોક્તિમાં ગોપીજન કહે છે. તે કહેવામાં
એ આશય છે કે ભગવાને રાસલીલા વખતે કહ્યું હતું કે હું કદી
ખોડું બોલતો નથી અને તમારા કૃત્યનો બદલો હું જાપી થઈ
નહિ આ વક્રોક્તિનો અર્થ અમે તે વખતે આ પ્રમાણે કર્યો. ભગવાન
અમારી પાસે ખોડું ન બોલે અને તમારો કાણી છું એમ કહ્યું છે,
માટે તે કદી પણ અમારાથી હિંદાસીન નહિ થાય. પણ આજે અમને
ખબર પડે છે કે તે રાસલીલા વખતે કહેલાં વાક્યો કપટથી બોલાવા
હતા. કારણ કે અમને તેનો અનુભવ હાલ થાય છે. અત્યાર સુધી
મેં ખોડું કહ્યું નથી છતાં હું તમને ખોડું કહીશ. ફરી પાછો આવીશ
છતાં ન આવ્યા.) તમે સારું કામ કર્યું (હું તમારો કાણી છું એ
વાક્યથી) તેવું મારાથી ન બને તે હું નહિ કરું.

બીજું બકીને મારીને અમને જીવતાં રાખ્યાં તે કાર્યમાં ગુણ છે
તે પણ વક્રોક્તિ છે. પૂતના મરી તે તો છટી; પણ અમે જંગલમાં
રહેનાર હીએ. જેમ હરિણીઓ જંગલમાં રહે છે, તેને મારવા પારથી
હરણનો વેપ લે છે ને ગાન કરે છે તે દેખી હરિણીઓ મનમાં માને
છે કે આ હરણમાં આપણા પતિ કરતા વિશેષ ગાનની શક્તિ છે તેથી
પતિનું અને ગાનનું બંને મુખ્ય તેની પાસેથી મળશે, આમ ધારી મોહથી
હરિણીઓ તેની પાસે ગાન સાંભળવા જાય છે. તે વખતે પેલો બનાવટી
હરણ (પારથી) બાણથી તેમને મારે છે. તેમ આ કૃષ્ણ કૃષ્ણર, તે કૃષ્ણ
અને યાદવ કે અવતર્યા. પાછા અમને બોળાવવા ગોપનો વેપ કર્યો

નંદના પુત્ર બની ગયા. તેથી અમે જાણ્યું કે આ જોષ છે તે અમારું વિશિષ્ટ હિત કચ્છે. તેથી મૂળ જોષને છોડી અમે તેના થયા. જેમ પારધીએ જાણ્યું હરિણીઓને મારી, તેમ આ કૃષ્ણે અમને નખક્ષત કર્યા. હરિણીઓ મરણ પામી એટલે તેમને કંઈ દુઃખ બોગવાનું ન રહ્યું. જ્યારે અમે જીવતી રહી તેથી નખક્ષતથી તીવ્ર દામની પીડા અમને થઈ રહી છે કારણ કે કામ રમણ્યથી જામે છે.

૧૧-૭ જન્દા—તે મધુદૈત્યની પુત્રી તથા જલધર રાક્ષસની સ્ત્રી મતી હતી. તે રાક્ષસ સાથે રહેવાથી તેની વૃત્તિઓ ગદ્ગદ થઈ ગઈ હતી. તેથી તે જલધરના પતિવ્રત ધારણ કરી જેડી હતી. તેથી ભગવાને જલધર રૂપે તેને ઠગી જલધરનો નાશ કર્યો, ને તે જન્દા સાથે લગ્ન કર્યું. જે ઉત્સવ કારતક સુદ ૧૧ પ્રમોદિની એકાદશીએ મંદિરોમાં થાય છે. ખરું જોતા જન્દામાં (તુલસીમાં) જે સુગંધ છે તે સુગંધ શ્રીગદિકાજી ધારણ કરે છે તેથી દરેક સામગ્રી પ્રભુને સમર્પીતી વખતે તુલસીપત્ર તેમાં મૂકવામાં આવે છે વળી ભગવાનની વનમાળા તુલસીની બને છે.

બલિરાજા:—શ્રીભા. ૧૦-૪૪-૧૭ માં શ્લોકમાં જોષીજનો કહે છે કે “બલિરાજા પાસેથી બધું પડાવી કામડાની પેઠે તેને બાધી લીધો. આ વાક્યનો અનુવાદ કરતા એહેદેવ ‘બાધિયુ બલિ-દાન દેતા’ કરે છે.

આ બલિરાજાની કથાનું રહસ્ય સમજાવતા શ્રીમદ્ભગવદ્ગ્રંથ કહે છે કે બલિરાજા પૂજા રૂપ હતો. તેથી તેણે શ્રદ્ધાથી વામન ભગવાનની પૂજા કરી વામન અવતાર આજ્ઞા રૂપે હતો. જ્યારે બલિ રાક્ષસ રજપૂત હતો, તેથી આજ્ઞા રૂપ કરીને રાજ્ય ગિર કરે છે, ને ક્ષત્રિય (રાજા) ચઢતી રક્ષા કરે છે એટલે પ્રજા પાવન કરે છે. આથી જાને વચ્ચે તુલ્યતા હોવાથી મિત્રતા થાય. તેથી તેની પાસે માગવામાં કંઈ બંધ ન હતો. વળી ભગવાન ત્રણ લોકના પતિ હોવાથી બલિ

પાસેથી ત્રણ લોક પડાવી લે તે ખોટું નથી. પણ ત્રણ લોક લીધા પછી તેને ખાતામાં (પાતાલમાં) નાખ્યો તે શુ? તે વિશે સમજાવતાં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે કાગડો દૂધપાક ઊવરાવે તે અમોઝ્ય ગણાય. તેમ આ બલિ અસુર હોવાથી ત્રિલોકીના પૈલવને યોઝ્ય ન હતો. તેથી ભગવાને તેને પૈલવથી છોડાવ્યો ને પોતાની પાસે રાખ્યો. કારણ કે

तत्र दानवदैत्यानां सङ्घाते भाव आसुरः

હજી મદનુભાવં વૈ સઘ કુળ્લો વિનંશ્યતિ (ભા-૯ ૨૨-૩૬)

પાતાલમાં રહેતા દાનવ અને દૈત્યોના સંગથી તારો આસુરભાવ છે, તે મારા પ્રભાવના દર્શનથી જલદી ઓછો થઈ નાશ પામશે. તેનો આસુરભાવ નાશ કરવા તેને પાતાલમાં નાખ્યો.

૧૨-૧-૨ ભગવાનનાં શુભ અને કર્મ (લક્ષણ) કાર્ત્ત્વ્ય ચિન્ત્ય કળી શકાય તેવા નથી તેથી અચિન્ત્યગુણકર્મણે નમઃ (ત્રિ. ના. બા. નામ ૪૩) કહ્યું છે. વળી ભગવાનના તે અચિન્ત્ય શુભ કર્મ વાળાં ચરિત્રો સાલળી ગહેલા (પ્રેમી) થઈશું. શ્રીમા. ૧-૮-૩૫ ના શ્લોક શ્રુણ્વન્તિ ગાયન્તિ એ શ્લોકમાં કહ્યું છે કે હે ભગવન્ જે જીવો વારંવાર આપની લીલાનું શ્રવણ કરે છે, રસપરવશ થઈ શુભગાન કરે છે, અન્ય સમીપે તેનું ગૃણન કરે છે, રમરણ કરે છે, તમારી લીલાનાં વખાણ કરી તેમાં આનંદ પામે છે તે પુરુષો જ સંસારને નિવૃત્ત કરનાર તમારા ચરણ જલદીથી જોઈ શકે છે. શ્રી-ભાગવત-ભગવદ્ લીનાઓ સાંભળવાથી પ્રેમ થાય છે ને પ્રેમ વિના અન્ય કોઈ સાધન મુખ્ય પરમ અને મહત્ત્વ નથી. (સર્વ-નિ. શ્લોક-૩૨૪) આ પ્રેમ દશામાં લકત હસી જોડે છે, રડે છે, બરાડે છે, ગાય છે, અને ઉન્મત્ત જેમ લોકની પરવા કર્યા વિના નાચ્યા કરે છે.

●પ્રેમની મસ્ત (મહેલી) દશાનું વર્ણન શ્રીમા. ૧૧-૨-૪૬ શ્લોકમાં છે

૧૨-૩ ભગવાનમાં પ્રેમ જાગતાં દેહાત્મ બુદ્ધિનો સંશય રહે છે એટલે તેવી બુદ્ધિ રહેશે નહિ. સાંશુ (સં) સંશય; ઊસરે અ.ક્રિ. (સં. ઉત્સૃ) ટળે

પ્રિયવ્રતરાજ્ય : શ્રીભાગવતમાં તેમની કથા પંચમસ્કંધ પહેલા અધ્યાયમાં છે. તે ભગવાનના લક્ષ્મી હોવાથી આત્મામાં રમનાર હતા. તેમણે નારદજી પાસેથી બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવ્યું હતું. તેથી રાજ્ય કરવાનું છોડી બ્રહ્મ વિચારમાં લીન થવા વિચાર્યું પણ તેમના પિતા સ્વાયંભુવ મનુને એ વાત ન ગમી, કારણ કે પ્રિયવ્રતમાં રાજ્ય થવાના ઘણા શુભા હતા. તેથી રાજ્ય કરવા અડગા કરી. તે વખત પ્રિયવ્રતે ન સ્વીકારી, ત્યારે બ્રહ્માજીએ સમજાવી એમને રાજ્ય જનાવ્યા. તેઓ વિશ્વકર્માની પુત્રી પાર્હિષ્મતાને પરણ્યા, તેનાથી તેમને દસ પુત્રો ને એક ઉર્જસ્વતી નામની પુત્રી થઈ. તે વખતની ભૂમિ જલ-પ્રાય હતી. તેમાંથી આ પ્રિયવ્રત રાજ્યએ સાત સમુદ્ર જનાવીને સાત દ્વીપની રચના કરી. આમ પ્રિયવ્રતે ઘણા વર્ષ રાજ્ય અને સંસારનું સુખ મેળવ્યું પણ બ્રહ્મ-વિચારમાં મન મૂળથી લાગ્યું હતું તેથી રાજ્ય તજી સંન્યાસ લઈ વનમાં ગયા.

૧૨-૪ જે અનુચરિત-ભગવાનની લીલા જાનને અમૃતરૂપ છે તેનો એક જાટો ફક્ત એક જ વાર હૃદયની અંદર પ્રવેશ કરે તો રાગ દ્વેષ આદિ દુઃકોનો નાશ કરે છે એટલું જ નહિ, પણ તેવો વ્યક્તિ સંન્યાસી પેઠે આચરણ કરે છે. એટલે ભાગવદ્ કથા સાંભળી સંસારમાંથી આસક્તિ નીકળી સંન્યાસી જેવું આચરણ કરે છે પણ સંન્યાસનું ફળ ઇચ્છતા નથી. કારણ કે ભગવદ્ લક્ષ્મીનો માર્ગ તેમનાથી જુદો છે, તેથી ગોપીઓ કહે છે ભગવદ્ કથા મૂકું તો સંસારના વિષયોમાં મન જાય અને જન-મોજન-મ સંસારી થાઉં

૧૨-૬ દુસ્ત્યજસ્તત્કથાર્થ : (શ્રીભા. - ૧૦-૪૭-૧૭)
ભગવાનની કથા રૂપ અર્થ કોઈથી છોડી શકાતો નથી, કારણ

સંસારનું કળ તો વિપયભોગ છે જે નાશવંત છે. જ્યારે કયા અમૃત છે. તે કયા નહિ જૂલે તે પરમાત્માને જાણીને પામશે. વળી ભગવાન મત્ત, રજ્જુ ને તમ્બુ જે તણુ ગુણને આધીન નથી તેમ વાસના અને વૃત્તિઓના નાશ કરનાર છે તેથી નિર્ગુણ અને નિર્દય છે. તેવા ભગવાનના ભક્તો પણ નિર્ગુણ અને નિર્દય છે. તેના ભક્તો ભગવાનને પામે છે.

પદ ૪-૧ હરિનિ સેવિ તે...પાર્થ હરિના પાછલ જેનુ પ્રત છે તેઓ હરિના અનુવ્રતી સેવક છે. જેવા હરિ તેવા તેઓ છે. ભગવાનના ભક્તો તે જ છે કે જેઓ કયામૃતનુ પાન કરતા દેહધર્મ વિનાના થયા છે. જે દેહના ધર્મ મટાડે તે અમૃત અને જેઓના દેહના ધર્મ છુટે તે ભક્તો.

વાનાં-ત્રી (સં. ઘર્ણિકા) પ્રકાર; મુહાપ-સ-કિ. (સં.) શોભે; પવાડા (સં. પ્રવૃદ્ધ) પ્રચરિત કાવ્ય; રિદ્ધિવંતા-સમૃદ્ધિવાળા; ભંજુ-ભંજક વિ (સં.) ભાગનાર; સંભરું સ-કિ. (મ-સંસ્મૃ) યાદ કરવું (પ્રા. સંભર.) જપતાપિ-ભગવન્નામઝરણુ વગેરેથી ભગવાનનો વિરહ તાપ થવાથી.

ભગવાનના ચરિત્રો કરતા ભગવદ્ ભક્તોના ચરિત્રોની મહત્તા વિશેષ રીતે અનેક આચાર્યો, શાસ્ત્રો અને ભક્તોએ ગાઈ છે. સંગૃહીત વગેરે ભાષામાં ભક્તોના પ્રશંસના શ્લોકો દુહાઓ પુષ્કળ છે. (૧) શ્રીમા.-૨-૪-૧૮ નો સુપ્રસિદ્ધ શ્લોક કિહાતતૃણાન્ માં ભક્તની આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરી છે. “કિરાત, દૂણુ, પુલિંદ, પુલકસ, આલીર,

૧. હરેરજુ પશ્ચાદ્ વ્રતં યેપાં । યથા હરિસ્તથા તે ॥ ભા. ૨-૯-૧૦ ૨. તે એવ મગવદ્ભક્તાઃ યે કથામૃતે પીયમાને દેહ-ધર્મં રહિતા ભવન્તિ અમૃતં ચ તદેવ યદેહધર્મનિર્વતકમ્ । યેપાં ચ નિવર્તંતે ત એવ ત્યક્ત લોકા ભવન્તિ. ૩-૨૧-૧૭

કેક, વધન અને ખસ અને ખીજા પાપ કરનાર હીન હોયો જે લગવાનું લજન કરનાર લકતોનો આશ્રય કરે છે તેઓ અવૃત્ત પાપથી મુક્ત થઈ જાય છે. તેથી લગવાનું પ્રભુ વિષ્ણુચિત્તિ સમર્થ છે કે જે લકતદારા પણ જીવનો ઉદ્ધાર કરે છે તે પ્રભુ વિષ્ણુને મારા અનેક નમસ્કાર હો

(૨) જગમે મિલન અનૂપહે, લગવદીયનકે સમ;
તિનકે સંગ પ્રતાપતે, હોત સ્યામસુરંગ.

(૩) જનની જણજે લકતજન, કા દાતા કા ધર;
નહિ તો રહેજે વાઝણી ના શુભાવીશ નર.

૪-૩ નદ-સુનુ-નંદગયજીના પુત્ર (પુ-ના.સ ૭૭૦)

સનકાદિકઃ—સનક, સનંદન, સનાતન અને સનતકુમાર એ ચાર મુનીશ્વરો બ્રહ્માજીના માનસ પુત્રો છે, અને સદાશિવના મોટાભાઈ છે. તેઓ જન્મ્યા ત્યાંથી લગવદ્ જ્ઞાન અને ચરિત્રમા મગ્ન છે. તેથી તેઓ ખરે તેટલી ઉમરના થાય છે છતાં કુમાર વયના ગણાય છે. પ્રેમનક્ષણે લકિતના ૧૧ પેટા પ્રકાર છે તેમા અમણુ આસક્તિ કરનારા લકતજનોમા મુખ્યત્વે સનકાદિ, પ્રહ્લાદ, કૃપ વગેરે, છે. શ્રીલાગત (લગવદ્ ચરિત્ર) યૌદ્યોધમા વ્યાપી રહ્યું છે. તેમા બ્રહ્મા, સનક વગેરે ઉપરના લોકમા, કૃપ સુધી મૂર્હસ્પતિ અને જમિ પર પરાશર અને પાતાનમા સંકર્ષણુ જ્ઞાન કરે છે (લા ૩-૮-૮ ઉપરના શ્રીસુમોધિનીજી). સનકાદિક મુનિવરોએ લગવદ્ સેવા—સ્મરણથી સસારમા પડવાનું મન જ ના કર્યું. તેથી શ્રીવલ્લભાચાર્યજી શ્રીકૃષ્ણના લકતનું સ્વરૂપ વર્ણવતા કહે છે કે “તેથી સર્વ લોકથી વિમુક્ત, માર્ગમા સ્થિતિ કરનારે આત્માનંદ મમુદ્રમા રહેવા કૃષ્ણનું વિશેષ ચિંતન કરવું જેવારે સર્વનો ત્યાગ થાય, અનન્ય ભાવ થાય,

અને કૃષ્ણમા જ એક મન રહે ત્યારે કૃષ્ણ દેવ માથે સાયુજ્ય ૩૫
ધ્રુવ કમ સત્વર જ થાય છે." શ્રી, ગૃહ, પુત્ર, બન્ધુ, પ્રાણ, ધન,
આલોક તથા પરલોકનો ત્યાગ કરી કૃષ્ણને વિષે પરમ ભાવ
પ્રાપ્ત કરીને સદા પ્રેમમા નિમગ્ન રહે, એવો પુરુષ તો કરોડો જીવોમાં
પણ અતિ દુર્લભ છે. ૪

ઘરભંજન—ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ઘર એટલે મ સારને મટાડનાર
છે. ૪ ' દુ.ખી થઈને પણ જો કૃષ્ણને ભજો તો સર્વથા લોકનો
નાશ થાય છે. " " હું જેના ઉપર અનુમતિ કરવા ઇચ્છું છું તેનું ધન
ધીમે ધીમે હું હરણ કરું છું. " એ વાક્ય પ્રમાણે શર્યાતમાં
ભક્તના આ લોક ને પરલોકનો નાશ થાય છે. પછી તેમાં તેને
વિરાગ થવાથી અને ભગવદ્ ભક્તોનો સંગ તેને થવાથી તે ભગવદ્
કૃપાને પાત્ર થાય છે. ૫.

૧૩-૧-૬ આ કડવાનો ભાવ શ્રીમા. ૧૦-૪૭-૧૭ શ્લોકમાં છે.

૧૩-૨ સ્ત્રી-જિત-આ શબ્દ ભા ૧૦-૪૪-૧૭ શ્લોકમાં આવે
છે. ત્યાં શ્રી જિતનો અર્થ સ્ત્રીઓ જિત્યા અનેન જેણે સ્ત્રીઓને
જિતી છે એવા રામ. એટલે શ્રીરામ સ્વસ્ત્રી સિવાય જિતેન્દ્રિય છે.
એટલે સ્ત્રીઓએ જેને જિત્યા છે એવા શ્રીરામ નથી. સ્ત્રીવશ્ય
નથી પણ સીતજીથી જિતાયેલા છે.

૧૩-૩ રમા...નીગમિ હે સોમ્ય, તેને તો લક્ષ્મી રૂપ વધુ સાથે
રહે છે તે પણ વક્ષરથગમા રહે છે (૧૦-૪૭-૨૦)

૧૩-૪ ગાંજીવ્ય-કેસવાબ્ધુ. (સં. ગંજિત; કેદંડ-ના સં)
ધનુષ; ગોરડી-સ્ત્રી. (સં. ગૌરી) ગોરા દેવવાળા સ્ત્રી.

દશમુખ—એ લંકાના રાજા રાવણનું નામ હતું તે વિશ્વવક્ત્ર
મુનિનો પુત્ર હતો. તેનો ભાઈ કુંભકર્ણ હતો. ને તેના પુત્રો નિકુંભ,
કુંભ, 'કુન્દાક્ષ વગેરે હતા. તેણે ઇન્દ્રદિ દેવોને જિતી લીધા હતા.

તેની પાસે પુષ્પક વિમાન હતું તે એટલો દૂર હતો કે તેનું નામ સવણુ પડ્યું. સવણુ એટલે લોકોને રડાવનાર. તે પોતાની જીવંતી મગત યર્ષ તેની દશ ઇન્દ્રિયો દ્વારા આખા જગતનો ઉપભોગ કરવા લાગ્યો તેથી દશમુખ તેનું નામ પડ્યું. મુખનું મુખ્ય કાર્ય ખાવું ને ખોલવું—તેમ તેની બધી ઇન્દ્રિયો ઉપભોગમાં ગઈ ગઈ તેથી તે મુનિપુત્ર હોવા છતાં સક્ષસ યયો વનમાં વસતા શ્રીરામની છાયા ઉપર સ્થાને તે ગ્રીહાવી ગયો. આથી શ્રીરામ બહુ દુઃખી થયા અને વનના મિત્રો વાનર, રીંછ વગેરે જેવા માનવોની સેના બની કરી, સમુદ્ર ઉપર પુલ બાંધ્યો ને લંકા જઈને તેને બાણથી માર્યો.

૧૪-૩ ચરણુજ-ભગવાનની ચરણુજ લેવાથી દેહ ભગવદીય બને છે. તેથી મોટાઓ પણ ભગવાનના ચરણુકમવની રજથી મનાન કરવા ઇચ્છે છે તેનું દષ્ટાંત ઉમાપતિ મહાદેવ છે. પોતાનું તમઃ દૂર કરવા એટલે પોતાનો તમોગુણ જાય તે માટે કેવળ (ચરણુની) રજથી મનાન નહિ મળતા તે રજ વાળા ચરણોદકથી સ્નાન કરે છે. (૧૦-૪૯-૪૩). વળી શ્રીભા-૧૦-૪૭-૫૮-૫૯-૬૨માં શ્લોકમાં આપીની વિકળતા જોઈ ઉદ્ભવજી પરમ પ્રસન્ન થઈ તેમને નમન કરતા મુતિ કરવા લાગ્યા. 'વૃન્દાવનના જાડમાં સતા, ઔપધિ અને ગુચ્છો ધાય છે. તે બધા ગોપીના ચરણુની રજ ઉડીને પોતાની ઉપર પડે એ ઇચ્છાથી તેમની સેવા કરે છે હું પણ તે ઔપધિઓમાં એક થાઉં' વળી શ્લોક ૬૪ માં કહે છે કે ચન્દ્રે મન્દવ્રજસ્ત્રીણાં. હું નંદનજતી સ્ત્રીઓની ચરણુજને નંગન કરું છું, જેની હરિકથાનું ઉચ્ચ સ્વરનું ગાન તણુ જીવનને પવિત્ર કરે છે." અહીં શ્રીભા-૧૦, ૧૪, ૩૪, શ્લોક તદ્ભૂમિભાગ્યમિહ જન્મ કિમપ્યટવ્યાં, આ ભૂમિમાં અને તેમાં વૃન્દાવન તથા ખાસ કરીને શ્રીગોવિન્દનાં જન્મ ધંધો એ મોટું લાભ છે કારણ કે અહીં જન્મ થવાથી ભગવાનની ચરણુ

રજને! તેમના ઉપર અભિપ્રેક્ષ થાય છે. વળી આ ગોકુલ વાગીઓનું સમગ્ર જીવન ભગવદ્ અર્થે છે. તેમના ચરણની રજ પણ ભાગ્ય-રૂપ જ છે. આ ભગવદ્ ચરણરજ શ્રુતિશ્રુત્ય છે. વળી ૧૦, ૩૦, ૨૯ શ્લોકમાં કહ્યું છે કે હે સખીઓ, અ હો હો હો ! શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના ચરણકમળની રજ કેટલી ધન્ય છે કે જે રજને બ્રહ્મા, શિવ અને રમા દેવી પોતાના દોષો નિવૃત્ત કરવા માટે સ્વ મગ્તક ઉપર લગાડે છે.

ઉચ્ચ-તપ—ગોપીજનોનું ઉચ્ચ તપ એ હતું કે તેમણે પોતાનો દેહ સ્વાધીન કર્યો હતો. જેમ દોરડું હાથમાં રાખવાથી દોરડાવાળો ન કહેવાય પણ દોરડું વાપરી જાય તે દોરડાવાળો કહેવાય. શાનીઓ દેહને ભાર તણે છે, ભક્તો મૂઢતાથી દેહને આત્મા માને છે ત્યારે ગોપીજનોએ ભગવાન ગદાના આત્મા છે એમ જાણ્યા છતાં પતિભાવ કર્યો. પ્રહ્લાદ, નારદ વગેરે ભક્તો રાજ્ય, અને પ્રાકૃત જેવું કાર્ય જ કરે છે. બ્રહ્મભાવવાળા વશિષ્ઠાદિ મુનિઓની શુક્ર, સાવિત્ર અને યાજ્ઞિક એ ત્રણ પ્રકારની અવસ્થા છે. તેઓ મોટા સત્રો કરે, બ્રહ્મચિંતન કરે તેથી તેમને દેહ સ્વાધીન થતો નથી પણ તેના કરતા ભક્તિ અધિક છે. કારણ કે ભગવાનની કથા-અમૃતને! અન્નણ્યતાં ઉપયોગ કરવાથી અમર થવાય છે, તેમ જ અધિધાનને પણ સાક્ષાત્ શ્રેય કરે છે. તેથી મુનિઓ ને શુક્રદેવજી જેવા મુકતાત્માઓ આ ભાવની ધમ્મજ ભગવાનમાં પોતાનો દેહ સ્વાધીન કરવાની રાખે છે. આજ મોકલું તપ છે.

૧૫-૧ શ્રીગોપિકાની પ્રેમ-ભક્તિ અનુભવી ઉદ્ધવજી દ્રવ્યા તેથી તેમના સ્નેહ-વિરહની અશ્રુ સાથે પ્રથમ કરી, ને તેમની ચરણરજ અડકે માટે વૃન્દાવનની વૃક્ષ વેલી થવા ધમ્મજ કરી. તથા બ્રહ્મા, શિવજી અને મુનીશ્વરો ભગવાનના ચરણની રજ શિરપર ધરે છે એમ જણાવ્યું. હવે બ્રેહેદેવ માધવ શબ્દ લખી એમ

મુચ્ચવે છે કે દ્રવિત થયેલા ઉદ્ધવજીએ ગોપીજનોને સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજીના અંશો જોયા. માધવ શબ્દનો અર્થ મા + ધવ એટલે લક્ષ્મી પતિ -લક્ષ્મી સહિત ભગવાન ભા. ૧૦-૩૦-૪૧ શ્લોકમાં માનપ્રાપ્તિ ચ માધવાત્ એ સમજાવતાં શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા લખે છે “ભગવાને ગોપીઓને જે માન આપ્યું તે તેમના ગુણોને લીધે નહિ પણ ભગવાન લક્ષ્મીપતિ છે અને આ બધાં ગોપીજનો લક્ષ્મીજીના અંશો છે તેથી સન્માન કર્યું”.

૧૫-૨ નાથ...પરહરી—આ કડવાથી શ્રીઉદ્ધવજી ભાગવતીય બ્રહ્મવાદનું ગાન ગોપીજનોને કહે છે ભા. ૧૦-૪૭-૨૬માં શ્લોકમાં (ભવતીનાં) ભગવાન ગોપીજનોને કહે છે કે “હું સર્વનો આત્મા, ભક્તને વશ અને સત્ય જોલનાર હોવાથી તથા સ્ત્રીજાતિ ઉપર કૃપા કરવાનો મારો સ્વભાવ હોવાથી તમારો વિયોગ સર્વ રીતે મને કષારે પણ નથી.”

૧૫-૩ જેમ પુષ્પમા પરિભવ-સુમધની મુખ્યતા છે, તેમ પરમાત્માનો અનુભવ આત્મામાં થાય તેની મુખ્યતા છે. પ્રકટ પુષ્પ મહે ન મહે તેની ખાસ જરૂર નથી, તેમ પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણની નથી. તેથી શ્રુતિમાં કહ્યું છે યથા વૃક્ષસ્ય સંપુષ્પિતસ્ય કુરાદ્ભગ્નો ઘાતિ “જેમ સારી રીતે ફૂલ આવેલા વૃક્ષની મંધ દૂરથી વાય છે.” શ્રુતિગીતા શ્લોક ૧૭ ની ટીકા.)

૧૫-૪ યમ કાષ્ઠ...નીસરિ—સ્વેતાસ્વેતરોપનિષદ અ-૨ શ્લોક ૬માં અગ્નિયન્નાભિમચ્ચતે જેમ અગ્નિ મેળવવા અરણિનું મંધન થાય છે, એમ કહ્યું છે વળી ભા. ૧૦-૪૭-૩૬માં “જેમ કાષ્ઠમાં અગ્નિ છે તેમ સર્વજ્ઞોનાના અંતર્હૃદયમાં રહેનાર કૃષ્ણને આપ સમીપ જોશો.” આ શ્લોક સમજાવતાં શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા કહે છે કે લાકડું અને ઘડો પૃથ્વીમાંથી થાય છે છતાં ઘડો જલમાં ડૂબે છે જ્યારે લાકડું તરે છે, ઘડો બળતો નથી, લાકડું બળે છે. તેથી “”

જેવાં લાકડાં નથી. તે ઉત્પત્તિમાં પણ ભૂમિના અંશ પોતાની સમા
મહત્ત્વ કરતાં નથી. તેમ જતા તે ગધા અગ્નિવાળા અને જલ
પુષ્ટ છે. પણ બન્નેને વ્યવધાન (પડદો) કરાવનાર માયાની જે
સૂક્ષ્મ પૃથ્વીના અવધવો છે. તેમાંથી જળ અને અગ્નિ જાય તે
લક્ષ્ય થાય. તે ન જાય ત્યાં સુધી લાકડું કહેવાય. તેવી રીતે દેહ
જળ ડેહાણે આસન્ય છે, પૃથ્વીના અંશ ધ્યાને જરૂર છે. તેમ સર્વ
ભગવાન ગધા એવનમા ગદી બેસા થાય છે, આલે છે તે અગ્નિ
રથાને છે. તેથી જણાય છે કે લાકડામાં અગ્નિ હોવાથી મથ-
કરવાથી તે પ્રકટે છે. તેમ મનુષ્યમાં યોગાદિથી આત્મા પ્રકટ થાય છે
તેમાં આત્મા ન હોય તો પ્રકટે નહિ.”

૧૫-૫ તિલેપુર્તલં દ્યમીચ સર્પિરાયઃ સ્ત્રોતમારણીપુ ચાદિ
પયમાત્માઽઽત્મનિ ગૃહ્યતેઽસૌ સત્યેતૈનં તપસા ચોઽનુપશ્યતિ
શ્લો. ૫ અ. ૧૫ શ્લો. જે પ્રકારે તલમાં તૈલ, ઘડીમાં ઘી, અગમ
જળ અને અરણીમાં અગ્નિ છે તે પ્રકારે પરમાત્મા આત્મામાં છે
તેને સત્ય, તપ અને ધ્યાનથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. વળી તે
ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે નગદ્વારે પુરે દેહી હંસો લલાયતે ઘણિ-
નવ દ્વારવાળા પુર એટલે શરીરમાં અંતર્ધામી રૂપથી રહેલા દેહ
છે, જે પ્રકાશમય પરમેશ્વર (હંસ) બહાર લીધા કરી રહ્યા છે
(શ્લોક-૧૮) જેમ દૂધમાં રહેલા ઘીનો સ્વાદ આવતો નથી પણ
ઘી જુદું પડ્યા પછી દેવોનો રસ વધારે છે, તેમ ભગવાન આત્મામાં
છે, તેને ધ્યાનથી પ્રકટ કરો. (ભાગવત માહાત્મ્ય અ. ૨ શ્લોક ૬)

૧૫-૬ વાસના-માયા-મોહ વિમે શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે જેમ
દર્પણ પાસે હોય ત્યારે તેમાં પ્રવેશણું મુખ વિપરીત રીતે દેખાય
છે. તેમ માયા સમીપ હોય ત્યારે આત્મા વિમુખ અને પરિચ્છિન્ન
દેખાય. તે અન્યથા દેખાવાનું કારણ માયા જ છે. (ભા. -૩-૭-૬)
વળી ભગવાન સ્વરૂપથી કૃતાર્થ કરે છે, માયાથી મોહ કરે છે.
(૧-૮-૪૦)

અછતુ (સં. અસત્) અણુછતુ-ગુપ્ત.

સંત્યજ્ય સર્વવિષયાંસ્તવ પાદમૂલમ્ ૧૦-૨૯-૩૧ શ્લોકમાં શ્રીગોપીજનો કહે છે કે અમે અગિયાર ઇન્દ્રિયોના વિષયોના પણ વાસના સાથે ત્યાગ કરીને આપના ચરણના મૂળમાં-૧૦-૨૯-૩૧માં આવ્યા છીએ. આવાં ગોપીજનોને હૃદયજી માયા-મોહ અને વાસનાઓનો પરિચય મૂકી આત્મામાં ધ્યાન કરવાનું કહે છે.

૧૬-૧-૨. અંતર્યામી...નથી-સર્વસ્ય ચાહં હૃદિ મન્નિ-વિષ્ટો (ગી-૧૫ અ શ્લોક. ૧૫.) મેં સર્વનાં હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો છે ચંદ્રદાસ વાળા પ્રસિદ્ધ શ્લોકમાં ધ્યાન વડે ભગવાનમાં સ્થિર કરેલા મન વડે યોગી લોકો તેને જોઈ શકે છે. ભા-૧૦-૭૬-૪૬ “અગ્રાધ ગ્રાધવાળા યોગેશ્વરે જેનું હૃદયમાં ચિંતન કરે છે.”

૧૬-૩ જે યોગી નથી તે આંખથી ભગવાનને જોવા દરેક છે પણ ભગવાન પાસે (અંતરમાં) છે તે અણુતા નથી. જેમ મૃગની નાભિમાં સુગંધી પુકા કંચુરી છે છતાં તે સુગંધ માટે બહાર પથ્થરને સૂધે છે.

૧૬-૪ જેમ કોઈ વ્યક્તિ પોતાનું રહેવાનું ગૃહ (ભુવન) બૂકી જાય તો તેને નિત્ય આરામ લેવાનો કેમ બને ! તેમ તમે ભગવાન અંતર્યામી છે તે જૂની ગયાં છો, ને પ્રગટ મૃણ્મુખમાં સ્નેહ કરો છો તે ભવન બૂલવા જેવું છે. તે વાત જલ-ચંદ્રના દંષ્ટાંતથી સમજાવે છે.

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः ।

एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् (ત-દી. શ્લોક. ૫૭ ના પ્રકાશમાં)

એક જ પરમાત્મા સર્વપ્રાણીઓના આત્મામાં રહેલા છે. જેમ જલ અને ચંદ્ર પૈકે એક પરમાત્મા બહુ પ્રકારે દેખાય છે. (જેવી રીતે પાણીમાં ચંદ્રનું પ્રતિબિમ્બ ઘણે રૂપે દેખાય છે તેમ બ્રહ્મ અનેક રૂપે જણાય છે.)

પ્રભુ દરેક પ્રાણી માત્રના હૃદયમાં રહેલા છે. જેમ હાથનાં કંકણ જેવા દર્પણની જરૂર નથી. કારણ કે તે તો દષ્ટિથી સીધાં જોઈ શકાય છે તેમ ભગવાન મથુરા છે તે જમ કાઢી નાખી હૃદયમાં વ્યાપી રહેલા છે તેને જુઓ.

वस्तुतो जानतामत्र कृष्णं स्थास्तु चरिणु च
भगवद् रूपमग्निलं नान्यद् घस्त्रिह किञ्चन (ત-રી
શ્લોક ૫૬).

કૃષ્ણને જાણનારને તો સ્થાવર જંગમ સર્વ ભગવદ્ રૂપ લાસે છે. ભગવાન સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. (જગત એ કૃષ્ણનું બીજું રૂપ છે.) જે પ્રકારે આકાશમાં અનંત છિદ્રો દેખાય છે તે પ્રમાણે અક્ષરબ્રહ્મ વિષે જીવાત્મા છે. અથવા બ્રહ્મરૂપ આત્મામાં અનંતઃકરણની વૃત્તિઓ છે. જેમ ગંગાજના તીર પર જોએલો ગંગાજનો લક્ષ્મી જેવી રીતે ગંગાજના સ્વરૂપના દર્શન કરે છે તે પ્રમાણે અવિદ્યારૂપ ઉપાધિ નાશ પામતા અને પોતે બ્રહ્માત્મક એમ જાણ થતાં જાની પોતાના આત્મા વિષે પરબ્રહ્મ કૃષ્ણનાં દર્શન કરે છે. અર્થાત કૃષ્ણ રૂપ થાય છે. (સ. મુ. શ્લો. ૧૨-૧૩) જીવને બ્રહ્મપણાની સ્ફૂર્તિ ન થવામાં કારણ અવિદ્યાનો અંતરાય છે. આ અવિદ્યા પણ ભગવાનની પાર શક્તિઓમાંની એક છે. તેનું કાર્ય ભગવત્સંબધ ભુલાવી સંસાર બંધન કરાવવું તે છે. તે માટે યોગ છિદ્ર દૃષ્ટાંતથી જીવનું અણુત્વ બતાવ્યું છે. જેમ આકાશમાં મુદ્ર ઉપાધિ વડે છિદ્રો જેવું દેખાય છે તેમ આત્માને વિષે મુદ્રત્વ વગરે ધર્મો દેખાય છે. પરંતુ તે ધર્મો કંઈ બ્રહ્મના નથી. વળી જીવાનાં વ્રહ્મરૂપ ત્વાદોષા અપિ ચ માનસા (શ્રુતિગી. શ્લોક -૩) જીવો બ્રહ્મરૂપ છે દોષો તો મનથી દેખાય છે. તેથી શ્રીલા. ૧૦-૪૭-૩૭ માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે “ મનની વૃત્તિઓ સહિત

સમગ્ર મન મારામા રાખી મારુ અનુગમરણ કરતા થોડા દાવમાં તમે મને પ્રાપ્ત થશો

૫૬-૫૧ બિહિની કેરકું કાહીન--મા સ્થિત મહા-
માર્ગો (ભા ૧૦-૪૬-૩૬) જેમ કાષ્ટમાં અગ્નિ ગહે છે તેમ સર્વ
જૂતોના અતર્હદયમાં રહેનાર કૃષ્ણને આપ સમીપમાં જોશો. કેમકે
આપ બડલાગી છો માટે ખેદ ન કરો

અણુછટ્ટ-(સં. સત્ ઉપરથી)-અવિદ્યમાન જેમ જીવને સુખ
દુઃખ થાય છે તેનું કારણ મન છે, તેમ કૃષ્ણ મધુપુર ગયા છે ને
નિદ્યમાન નથી તે તમારો મોહ છે તે તો સર્વના હૃદયમાં રમી રહ્યા
છે “જેમ નિઘ્રમ (ગરબ) મનનો વિલાસ છે તે દેખાય છે ને
નાશ પામે છે, માટે જ્ઞાતિ રૂપ છે જેમ નિગ્ધાન એક છે છતાં શુણના
પરિણામથી ભેદ દેખાય છે તે માયા છે (૧૧-૧૩-૩૪)

૫-૨ લોક - એક અતીત-ભગવાને ચૌદ લોક મનથી
કર્ષો છે પુ-પ્ર મં મથ જ્ઞેક લમા શ્રી મહાપ્રભુજી કહે છે શ્રીહરિએ
દૃષ્ટા માનથી મન વડે પ્રનાહી સૃષ્ટિ હિતપન્ન કરી છે, વચન વડે
વેદમાર્ગ અને કાયા નડ પૃષ્ટિવૃષ્ટિ હિતપન્ન કરી છે યજ્ઞોડહ વહુસ્યા
મજાએય એ શ્રુતિવાક્ય પ્રમાણે “હુ એક રૂપે છુ તે ઘણા રૂપે થાઉ”
એવી રીતે મનમાં ભ્રમ થતા ભગવાને સૃષ્ટિ રચી વળી મસતોડધિ
મનો સૃજત એ શ્રુતિ કહે છે “માયાધરી મન હિતપન્ન કર્યું” મનથી
પ્રજ્ઞપતિસંઘ્યા પ્રજ્ઞ પતિએ પ્રજ્ઞ હિતપન્ન કરી તે સર્વ મનમાં જ
ગહેનું છે”

ચૌદ લોક —ત્રીમા ૨-૫-૩૬ થી ૪૦ જ્ઞેકમાં વર્ણન છે
કે “ભગવાનના શરીરના અવયવોમાં કાલા લોકો કેડની નીચેના
સાત અને જઘનની ઉપરના સાત એમ ચૌદ લોકની કલ્પના કરે
છે” આ ચૌદ લોક {૧} જ્યૌત્ક {૨} બુદ્ધ્યૌત્ક {૩} સ્પર્શ

(૪) મહર્લોક (૫) જનલોક (૬) તપોલોક અને (૭) સત્યલોક એ સાત ઉપરના અને (૧) અતલ (૨) વિતલ (૩) સુતલ (૪) તલાતલ (૫) મહાતલ (૬) રસાતલ (૭) પાતાલ એ સાત નીચેના મળી ચૌદ લોક છે.

પરંતુ: એક અદ્વૈત—શ્રીમહાપ્રભુજી ત.દી શા. ૧લોક ૬માં કહે છે કે અલ્પલક્ષ્ય માને તુ સર્વં વ્રજૈવ નાન્યથા. અર્થાત્ અદ્વૈત જ્ઞાનમાં તો સર્વં બ્રહ્મ જ છે અન્યથા કંઈ નથી.

પ્રપંચ પંચ નિત્ય છે રે:—

પ્રપંચો ભગવત્કાર્યસ્તદ્વૃષ્ણો માયયાઽભવત્ ।

તત્ત્વકત્યાઽવિષયા ત્યસ્ય જીવસંસાર ઉચ્યતે ॥ ત.દી. નિશા. (૨૬)

સંસારસ્ય હયો મુક્તૌ ન પ્રપંચસ્ય કહિંચિત્ ।

કૃષ્ણસ્યાઽઽત્મરતૌ ત્યસ્ય હયઃ સર્વસુખાવહઃ ॥ ત.દા.નિ.શા. (૨૭)

પ્રપંચ (જગત) ભગવત્કાર્ય છે. પ્રભુ માયા વડે જગદ્ રૂપે બન્યા છે. પ્રભુની અવિદ્યા શક્તિ વડે જીવને સંસાર પ્રાપ્ત થાય છે. મુક્તિ થતાં સંસારનો લય છે પણ પ્રપંચનો લય નથી એટલે પ્રપંચ ને પંચ મહાભૂતો નિત્ય છે. જ્યારે કૃષ્ણની આત્મરતિમાં પ્રપંચનો લય થાય છે તે સર્વ રીતે સુખાવહ થાય છે. અહીં શ્રીમહાપ્રભુજી એમ કહે છે કે જેમ પ્રભુ પોતાની ઈચ્છાથી લીલા માટે જગત ને જીવો ઉત્પન્ન કરે છે તેમ તેનો લય પણ પોતાની ઈચ્છાથી કરે છે, તે પ્રલય કહેવાય છે.

સદા, સત્ય તે એક અતીત:—“શ્રીમહાપ્રભુજી બ્રહ્મ (ભગવાનનું) સ્વરૂપ સમજાવતાં કહે છે કે “તે બ્રહ્મ સગ્ગતીય, વિગ્ગતીય, સ્વગત બેદ રહિત છે, અને નિત્ય સ્વાભાવિક સત્યાદિ હજારો ગુણોથી

ખરેખર જગત ભગવાનનું સત્ સ્વરૂપ, જીવ ભગવાનનું ચિત્તસ્વરૂપ અને ભગવાન સન્નિવેદન છે તેથી જગત ને જીવ પરમાત્માથી અલિન છે. આ શુદ્ધાદૈત મત છે ગી-૧૫-૭ શ્લોકમાં જીવલોકમાં મારો સનાતન અંશ જીવ થયો છે મંશી નાના વ્યપ-દેશાત્ ધ-સુ-૨-૩-૪૩. બ્રહ્માથી અનેક જીવો નીકળ્યા અને જીવ પડ્યા છે. વળી અગ્નિમાથી તણુખા નીકળે તેમ પરમાત્માથી જીવ અશરૂપે થયા છે (મુ-ઉ-૩-૧-૧). જીવ અને પરમાત્મા એ બે સાથે રહેનારા સખા રૂપ પક્ષીઓ છે (મ્હે-ઉ. ૪-૬).

૧૭-૨ ૩૦-૫=૨૫ તત્ત્વો છોડી દો અને શુદ્ધ નિર્મલ તેજોમય પ્રભુમા મન દૃઢ કરો. શ્રીભા. ૩-૨૬-૧૦ થી ૧૫ શ્લોકમાં પ્રકૃતિના તત્ત્વો સમજાવ્યાં છે. સત્ત્વ, રજ અને તમો ગુણુવાળી પ્રકૃતિ અવ્યક્ત છે; તે જગદ રચનામાં મુખ્ય હોવાથી પ્રધાન કહેવાય છે તે નિત્ય અને કાર્ય કારણ રૂપ છે. પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ જૂતો, શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ અને ગંધ એ પાંચ વિષયો, ત્યાગ દષ્ટિ કાન રસના અને નાસિકા એ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, વાણી હાથ પગ ગુદા અને શિશ્ન એ પાંચ ક્રમેન્દ્રિયો, મન બુદ્ધિ ચિત્ત અને અહંકાર એ ચાર અંતઃકરણના પ્રકાર અને કાળ એ બધાં પચ્ચીસ તત્ત્વો.

આ પચ્ચીસ તત્ત્વ વગરના એટલે પ્રાકૃત ધર્મ વગરના અપ્રાકૃત સ્વરૂપમાં મન દૃઢ કરવું. શ્રી શુસાંધિજી સર્વોત્તમ મ્તોત્ર શ્લોક ૧માં કહે છે.

પ્રાકૃતધર્માનાશ્રયમપ્રાકૃતનિશ્ચિલધર્મરૂપમિતિ ।

નિગમપ્રતિપાદ્યં યત તત્ત્વુદ્ધં સાકૃતિ સ્તૌમિ ॥

જે પ્રાકૃત ધર્મના આશ્રય વગરનું અને સમગ્ર અતીતિક ધર્મરૂપ છે આ પ્રમાણે વેદમાં પ્રતિપાદન કરાયેલું સાકાર, તથા શુદ્ધ સ્વરૂપ જે ભગવાન છે તેની હું સ્તુતિ કરું છું. આ પ્રકાશમય અપ્રાકૃત

, સ્વરૂપ જે તેજોમય જલહલલ (સં. જાજ્વલ્લ) ઝળાતું છે તેને તમે હૃદયમાં દદ કરો. ત્યારે તે પાસે એટલે હૃદયમાં પામશે. ત. ટી. નિ. શ્લો. ૯૮માં શ્રીમદ્ધાપ્રબુજી કહે છે કે “અદ્ય આત્મતાનતા દદ માનથી વૈરાગ્ય થાય છે”

ઈશાનારોપનિપદમાં “અખિલ બ્રહ્માંડમાં જે કંઈ જડ, ચેતન, રૂપ જગત છે તે સર્વ ઈશ્વરથી વ્યાપ્ત છે” એમ કહ્યું છે. વળી શ્વેતાશ્વેતરોપનિપદમાં ઇકો દેવઃ સર્વભૂતેષુ ગૃહઃ (૧. અ. શ્લો. ૧૫) તે એક પરમાત્મા બધા પ્રાણીઓના હૃદયમાં ગૃહ રૂપે રહ્યા છે. તે સર્વવ્યાપી અને સર્વ પ્રાણીઓના અંતર્ગતમા છે. વળી મંદુકોપનિપદ-૨ દ્વિતિય ખંડ શ્લોક ૯માં હિરણ્મયે પરે કોદ્રો-તે નિર્મલ (વિરજ) અવયવ રહિત (નિષ્કલ) બ્રહ્મ પ્રકાશમય પરમ કાશમાં ધામમાં) બિરાજે છે, ને તે શુદ્ધ અને રૂઝામ વાળામાં પ્રકાશમય છે, જેને આત્મતાની ભણે છે. વળી તેજ ઉપનિષદમાં શ્લોક ૧૧માં બ્રહ્મનું વર્ણન કરતા કહે છે તે અમૃત સ્વરૂપ બ્રહ્મ સામે છે. તે પાછળ, જગણી બામ્બુ, ડાબી બામ્બુ, નીચે વધઃ કંચે ફેલાયેલું છે. આ જે સંપૂર્ણ જગત છે તે પણ સર્વશ્રેષ્ઠ મત્ર છે આમ પરમાત્માનું વર્ણન શ્રેષ્ઠેવ “ભરપૂર છે” તેમ એક શ્લોકમાં કહે છે.

નીલી-મૂળ નીલુ ઉપરથી) નીલ રંગનું; ગિદુ-નીચા ધાટનું; સ્વડુ. પું. (સડો પોપટ; વાંકિ; ઓ સં. વ. રંગી સ્વડુ (સં. સાધ) પકડાયું; વાહીયુ અ કિ. હેતુવ છે; કદપના-તરંગ ઉપજાવી કાઢેલી વાવ; સુઆર-મદ્ય પ્રવેશ, જાગરણ-ઘટમાળ; પુણ્ય પણ, પરંતુ. અગ્નિ-અગ્નિ.

૧૭-૪ યમ નીલી...વાહીયું જેમ નમસ્કાર નીચે પડે પોપટ પોતાની વાળીને હાથે ફેરવે રહે છે. અને નીચે પડેલી દોરીમાં આપ દેખાય છે, તેથી વાહીયું કહે તે અગ્નિ અને તેથી હેતુવ એ કહે.

આહીં કવિ હિદયશુના મુખમાથી કહેવડાવે છે કે પરમાત્મા તેા દિવ્યોદયમૂર્તિ પુરુષઃ (મુ-ઉ-૨-૧-૨) દિવ્ય અને લૌકિક આકાર વિનાના છે. જ્યારે તમે તેા કૃષ્ણના ત્રિલંગ લલિત રવરૂપથી તથા વેણુવાદનથી મોહ પામ્યા છો તે જગજર નથી. વળી રજ્જુ-દોરી અને સાપ જન્મે આકાર વસ્તુ છે. અને સગાન આકારવાળા છે. વળી પહેલા સર્પ જોયો છે તેથી દોરીમા સાપની પ્રાન્તિ થાય છે. આ અધ્યારોપ છે. અધ્યારોપ એટલે જે શુણ્ણ અમુક પદાર્થમા ન હોય તે તેમા છે એમ માનવું જેમકે દેરીને સાપ માનવો. પછી જ્યારે ખમર પડે કે આ માપ નથી એટલે સાપના શુણ્ણ પાશુ નથી પણ દોરી છે ત અપવાદ કહેવાય. આ જાતનું અજ્ઞાન તમે તમ્ને. કૃષ્ણ પરમાત્મા છે પણ તેનું રૂપ-વેણુવાદન તે મથુરા ગયા એ જે પ્રાન્તિ-મોહ-છે, તે અજ્ઞાન તજી વિરહ મૂકી ભગવાનનું હૃદયમા ધ્યાન ધરો.

રજ્જુ સર્પ વગેરે દૃષ્ટાત મનની પ્રાતિના છે. તે માયાનું કાર્ય છે. મન સદ્ અસદ્ ધર્મ વાળું નથી. નાસદાસીન્નો સદાસીત (શ્રુતિ) છતાં અભાવથી મન અસત્ એટલે ન હોય તેવા પદાર્થનો વિચાર કરનાર છે. તે સત્ત્વ, રજઃ અને તમ એ ત્રણ શુભથી વીંટાએણું છે

હવે જીવ ભગવાનનું અવગ્રહ છે તેથી જીવમા રહેલા કામ, ક્રોધ વગેરે દોષો ભગવાનમા હોય તેવી શંકાનું નિરાકરણ કરતા કહે છે કે કામ વગેરે દોષોનું મૂળ મન છે. પણ તે મનનો અવલાવિક શુભ નથી. જ્યારે મન સત્ત્વ પ્રધાન હોય ત્યારે નિર્મલ હોય છે અને રજઃ પ્રધાન હોય ત્યારે કામમય જાને છે. આમ મન પોતે શુદ્ધ હોવા છતાં સત્ત્વદિશુભોથી અસત્ જેવું લાગે છે. ખાકી સર્વ બ્રહ્મ છે તે રીતે મન સત્ છે. પણ જાદુગર એક વસ્તુને બીજા પ્રકારે દેખાડે છે તેથી તે તેનો (જાદુગરનો) દોષ ગણાતો નથી તેમ મનમા

કામ નજેરે દેખાય છે, તે પરમાત્માના દોષ નથી પણ પરમાત્મા આનંદ રૂપ છે તેથી મનમાં આનંદના આભાસ રૂપે કામ દેખાય છે જેમ સોનાના દાગીનામાં સોનાનો વિકાર છે તેથી વિકાર જાણી તેને કાઢી તજવું નથી પણ અદર બીજી વસ્તુનું મિશ્રણ હેય તેને શુદ્ધ કરી મહત્ત્વ કરે છે તે રીતે મનને નિર્ગુણ કરી માયાથી છોડી દેવાનું મન લગાડે તો સંસાર તરતો.

૧૭-૬ બાઈ જીવ મમર્થ જીવ જ્ઞાનમાયા પ્રગટ થયો છે તેથી જેના જ્ઞાનના ગુણ તેના જીવના ગુણ છે તે દૃષ્ટિએ જીવ મમર્થ છે જેમ અગ્નિમાયા તણખા નીકળે છે તેમ જ્ઞાનમાયા જીવની ઉત્પત્તિ છે. જીવ અજર ને અમર છે એટલે નિત્ય છે તે જીવ જ્ઞાતા અને જ્ઞાન વ્યવસ્થા છે. જ્ઞાનત્વ ધર્મ (અ-સૂ. ૨-૪-૧૮) જીવ ધર્મી છે, ચૈતન્ય જ્ઞાન તેનો ધર્મ છે જીવ જ્ઞાતા છે, જ્ઞાન તેનો ધર્મ છે તેથી તે તેજોમય છે આ જીવને, (૧) યોગ (૨) જ્ઞાન અને (૩) ભગવાનનું દર્શન જેનાથી થાય છે તે દૃષ્ટિથી, એમ ત્રણ પ્રકારે દર્શન થાય છે.

પણ ભગવાન પૂર્ણાનંદ છે જ્યારે જીવ અણુ હોવાથી તેમાં ભગવાનની ઇચ્છાથી આનંદ અશ દેખતો બંધ થયો છે તેથી ભગવાનના છ ધર્મો (૧) ઐશ્વર્ય (૨) વીર્ય (૩) યશ (૪) શ્રી (૫) જ્ઞાન અને (૬) વૈરાગ્ય છે તે જીવમાયો લુપ્ત થયા છે, તેના ને બદલે (૧) હીનત્વ (૨) સર્વ દુઃખ સહન (૩) સર્વ હીનત્વ (૪) જન્માદિનો સંબંધ (૫) દેહાદિમાં અહંબુદ્ધિ અને (૬) વિષયાસક્તિ અનુક્રમે તેનામાં આયા પ્રથમના ચાર દોષથી તે બંધનમાં પડ્યો અને બે દોષ વડે વિપર્યય થયો વિપર્યય એટલે ઉનટા ધર્મનાગો થયો આ બે દોષો પરમાત્મામાં નથી.

આ અણુજીવ હૃદયમાં રહી સર્વ દેહમાં ચૈતન્યથી વ્યાપ્ત છે જેમ મણિ કરતા મણિપ્રભા અધિક જગ્યાએ મેલાય છે તેવું જીવનું

૧૧ છે. હવે જ્યારે જીવમા આનંદ પ્રકટ થાય છે યાગે અણુ જીવ વ્યાપક થઈ શકે છે. (વિશુત્તવ) વિરદ્ધ ધર્માત્રય વડે જીવ આણુ, પગિચ્છિન્ન છે અને ભગવત્ત્વ વડે વ્યાપક અને અપરિચ્છિન્ન છે. વળી જેમ પરમાત્મા કર્તા બોક્તા છે તેમ તેનો અંશ હોવાથી જીવ પણ કર્તા બે કતા છે. ધ્ર-સૂ. ૨-૩-૩૭ માં જીવ કર્તા છે કારણ કે જીવને ઉદ્દેશીને અબુદ્ધ અને નિત્રેયસનું કળા આપતાગ કર્મોનું વેદમા વિધાન છે તેથી જીવને કર્તા માનીએ તો જ શાસ્ત્રની સાર્થકતા સિદ્ધ થાય આમ જીવ ભગવદંશ હોવાથી મમર્થ છે પણ જીવમા આનંદ સ્વરૂપનું દર્શન ન થવાનું કારણ સસારવંથા છે. આ અવંથા અહંતા મમતાત્મક છે તે જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેલી છે. હૃત પુદ્ધિ આ પ્રયુક્ત અને આ પ્રયુક્ત એવું જ ન અવિદ્યાનું કાર્ય છે. “હું” કર્તા, આ કર્મ જનિત રૂઢ માનુ, હું તેનો બોક્તા” હત્યાદિ જીવનું જ્ઞાન ભ્રમરૂપ છે આ ભ્રમ અહંતા મમતાત્મક સસાર છે તેથી જીવ દુઃખી અને અંધાર્ય ગહિત થાય છે અને બદ્ધ થાય છે. આથવામા અવિદ્યાના પાંચ કારણ છે. (૧) સ્વરૂપાજ્ઞાન (૨) દેહ (૩) ઇન્દ્રિય (૪) પ્રાણ (૫) અને અંતઃકરણના અધ્યાસો એ પંચપર્વાત્મક અવિદ્યા છે. જ્યારે (૧) વૈરાગ્ય (૨) સાખ્ય (૩) યોગ (૪) તપ અને (૫) પ્રેમ એ પંચપર્વાત્મક વિદ્યા છે. તે વિદ્યાથી અવિદ્યાનો નાશ થાય ત્યારે સસાર મટે છે. મસાર મટવામા દેહ વગેરે તો તેના તે જ રહે છે પણ દેહમા જે ખોટું મમત્વ હતું તે નિવૃત્ત થાય છે.

ન આત્માને સ્વયમકુરુત તેણે પોતે આત્માને જગત રૂપે જનાવ્યો. ને પોતે તેમા પ્રવેશ કર્યો એવી જુલિ છે તેથી જગત બ્રહ્મરૂપ હોવાથી ક્યાં કોનો દોષ હોય! તેથી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા કહે છે જીવે બ્રહ્મરૂપ છે, અને સર્વ જગત તથા મનના દોષ પણ બ્રહ્મ છે તેથી હરિમાં દોષ કેવી રીતે હોય! ભગવાને બાર શક્તિઓ લીલા માટે રચી તેમાં અવિદ્યા-માયાને રચી છે.

મન ત્રિગુણી ઉપાધિથી મુક્ત થાય ત્યારે કૃષ્ણમય થાય. પછી કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહેતાં મન, પ્રાણ, ઇન્દ્રિય અને આત્મા સૌ કૃષ્ણમય બને છે. આ જ કારણથી શ્રીમહાપ્રભુજી નવગતનમાં કહે છે કે:—

તત્માત્ મર્ષાત્મના નિત્યં શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ
ઘદ્ગિરેવ સતતં સ્યં યમ્

(કડવા ૧૬-૬ કડીનો ભાવ અહીં લખ્યો છે.)

કડવું ૧૮

૧૮-૧ હરિ તમે રાખું...શ્રીમા.-૧૦ ૪૪-૩૭ “મનની વૃત્તિઓ રહિત સમગ્ર મન મારામાં રાખી મારું” અનુસ્મરણ કરવું. સ્વેતાસ્વેતર ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે તમાત્મસ્થં ચેડનુપશ્યંતિ ધીરાસ્તેષાં સુખં શાશ્વતં નેતરેષામ (અ. ૬. સ્લો. ૧૨) તે આત્મામાં રહેલા પરમેશ્વરને ધીરપુરુષ નિરંતર દેખે છે, તેઓને શાશ્વત સુખ મળે છે. બીજાઓને મળતું નથી.

શ્રુતિ:—માર વેદની સહિતા, બ્રાહ્મણ, આરણ્યક અને ઉપનિષદો આ વૈદિક કાળના ગ્રંથો છે.

સ્મૃતિ:—૨૧ છે. તેના રચનાર મનુ અત્રિ યગશર વગેરે ઋષિઓ છે. તેમાં આચાર વ્યવહાર ન્યાયનું વર્ણન છે.

વેદાંત:—વ્યાસ સૂત્રો, બ્રહ્મસૂત્રો શ્રેં ૦ શ્વાં ૭૦ ૪ અં ૦ સ્લો ૦ ૧માં ય ઇકોડશર્ણં વહુધા શક્તિયોગાદ્વર્ણનનૈકાન્નિહિતાર્થોદઘાતિ. પરમાત્મા અવર્ણ હોવા છતાં અઘાત હેતુથી વિવિધ શક્તિઓના સંબંધથી સૃષ્ટિના આદિમાં અનેક રૂપ રંગ ધારણ કરે છે, એ ઉપનિષદ વાક્યનો વિસ્તાર બ્રહેદેવ નીચેના દૃશ્યોથી સમજાવે છે.

૧૮-૩ ભાણ્ડ...નથી યાચારંમણં વિકારો નામવેયં મૂર્તિકા સત્યં (જા. દિ. ૬-૧-૪) જેમ માટી એક હોવા છતાં તે

માટીના વાસણોના નામ જુદા જુદા હોય છે, તેમા નામ એ વિના છે, તથા તે માટી સ્વયં છે. તેવી રીતે સાત, કપીલા શ્વેતગંધ જે જે જુદા ગંધવાળા ગાય કહેવાય તે તે ગોલવામા છે, બાકી તે બધી ગાયના દૂધમા ભેદ નથી.

નાંદુના-નાના પ્રકારના જુદી જુદી જાતના

૧૮-૪ તેનિ...સંભવિ-જન્માદ્યસ્ય ચત્ત જાન્મનોનિત્યાત્
જે પરમાત્મામાથી જગતની ઉત્પત્તિ મિથિતિ અને લય થાય છે.
(અ. મ. ૧-૧-૨)

૧૮-૫ ઉદક...પામિર્ધ-જેમ પાણીમા મિધવ એક રસ થાય
[તેમ તમે આત્મામા કૃષ્ણ જે પરમાત્મારૂપે એક રસ થાઓ. પછી
વિરહ ગહેરો નહિ. બૃ. ઉ. ૨-૪ ૧૨ ચથા સંઘષ “ જેમ મીઠાનો
ગાગડો પાણીમા નાખવામા આવે ત્યારે પાણીમા જ લીન થઈ જાય
છે તેમ હે મંત્રિયિ ! આ અનન્ત અને અપાર મહાભૂત (આત્મા) વિજ્ઞાન
ધનમાં (અક્ષર બ્રહ્મા) લીન થાય છે. ”

૧૮-૬ વિગતિ=વિ એટલે વિશેષ, ગતિ એટલે સમજ, મારી
અને તમારી વચ્ચે આ વિશેષ સમજવા જેવું છે. કૃષ્ણ દરેકના
આત્મામા અનંતરૂપે ગિરાજે છે, તેનું ધ્યાન ધરો અને પ્રત્યક્ષ કૃષ્ણ
મેળવવા વિરહ ન કરો.

૧૮-૭ ગુરુ-વાણી એટલે પવિત્ર આચાર્યો, ઋષિઓ, મહદે
અથવા વેદો, બ્રહ્મસૂત્ર, ગીતા, શ્રીભાગવત વગેરે શાસ્ત્રોની વાણી. શ્રીમહા-
પ્રભુજી શ્રુતિગીતાના શ્લોક ૨૨-મા કહે છે કે “ તે મહત્માઓ સર્વ લોક
ઉપર ઉપકાર કરવા માટે શ્રીકૃષ્ણને સાથે ગળીને પરિશ્રમણ કરે છે. ”
તેમની પવિત્ર વાણીથી સમદષ્ટિ મળે અને ભગવાન સર્વના હૃદયમા
ગિરાજે છે તે મગજરો ને સુખદુઃખ બધું મહન થશે. કારણ કે
ભગવદ્ વિરહ ગહેરો નહિ.

૧૯-૩ ઘર-વ્યવહાર.

૧૯-૪ શ્રીગી. અ ૧૫-શ્લો. ૧૬ મા કહ્યું છે કે “લોકમાક્ષા અને અક્ષર આ બે જ પુરુષ છે સર્વ પ્રાણીઓ ક્ષા-નાશવંત છે. દૃતસ્થ અક્ષા-અનાશવંત કહેવાય છે વળી ૧૭ મા શ્લોકમા ભગવાન કહે છે કે હું ક્ષરથી અતીત, અને અક્ષરથી ઉત્તમ છું તેથી લોક અને વેદમા પુરુષોત્તમ એમ પ્રસિદ્ધ છે. તે પુરુષોત્તમ અરૂપ કૃષ્ણ કોટિ બ્રહ્માડોમા જાહેર થશે.

આ કોટિ શબ્દ શ્રામહાત્રયુજ્જ્વલે પુ ના. સ ના શ્લોક ૪૮ થી ૫૧ મા અસખ્ય-અનતવાચક તરીકે વાપર્યો છે જેમકે કોટિસૂર્ય સમપ્રભઃ, બ્રહ્મકોટિ પ્રજાપતિઃ, સુધાકોટિ સ્વામ્યહેતુઃ, કામધુર કોટિકામદઃ સમુદ્રકોટિ ગબીરઃ, તીર્થકોટિ સમાધ્વવઃ, સુમેરુ કોટિ નિકમ્ય, કોટિબ્રહ્માડવિગ્રહઃ, કોટગચ્ચમેધપાપધ્નોઃ, વાયુકોટિ મહાળવ, કેટીન્દુ જગદાનદી, શિનકોટિ પ્રસાદકૃત. આ બાર નામ પુરુષોત્તમ પરમાત્માના છે તેમા કોટિ બ્રહ્માડ વિગ્રહ નામ ૨૧૫ મુ છે. તેનો અર્થ અસખ્ય બ્રહ્માડોરૂપ જેમનો દેહ છે અથવા કરોડો બ્રહ્માડો જેમના દેહને વ્યાપીને ગળા છે તેવા કૃષ્ણ છે. અહીં એહેદેવનો કહેનાનો હેતુ એ છે કે એક વખત કૃષ્ણ હૃદયમા છે તેનું ધ્યાન તે સાચું છે તે અનુભવશે ત્યારે તે કૃષ્ણમા કોટિ બ્રહ્માડના દર્શન થશે અથવા કોટિ બ્રહ્માડમા કૃષ્ણ વિસ્તરેલા છે તેમ માણુમ પડશે

૧૯-૫ ઉત્પત્ત્ય ..શ્લોકિઃ—અહં કૃત્સ્નસ્ય જગતઃ પ્રભવઃ પ્રલયસ્તથા (ગી-અ-૭-૧ શ્લો) હું સર્વ જગતનો પ્રભવ અને પ્રલય છું ઉત્પત્તિ સ્ત્રી૦સ્ત) પેદાશ પ્રભવ

માયાઃ—ભગવાનની બાર શક્તિઓ મુખ્ય છે, શ્રી, પુષ્ટિ, ગિરા, કાંતિ, કીર્તિ, તુષ્ટિ, ઈલા, બર્જ, વિદ્યા, અવિદ્યા, ઇચ્છા અને માયા. માયા એ ભગવાનની સર્વ સામર્થ્ય રૂપ શક્તિ છે

તે દ્વારા ભગવાન પોતે જગત્પ થયા. વિદ્યા-અવિદ્યા પણ આ માયા-શક્તિ વડે છે અને તે માયાને આધીન છે. તેથી વિદ્યાર્થી સ્વરૂપ-લાલ અને અવિદ્યા વડે દેહવાલ છે. તેથી ભગવાનને ઝરણે ને લોકો જાય છે તે માયાને તરી જાય છે. વિદ્યા-અવિદ્યાની નિવૃત્તિ થાય છે. (ગી ૭-૧૪)

અવિદ્યાર્થી દૂત જ્ઞાન પૃથક્ પૃથક્ બુદ્ધિ જન્મે છે તેથી જીવ બદલાય છે. તેથી ગીતાજીમાં ભગવાન કહે છે જ્ઞાન અજ્ઞાનથી દંકાયંતુ છે અને તેથી અજ્ઞાની જીવો મોહ પામે છે (૫-૧૫)

આ અજ્ઞાન દશા-માગ-તારાનો જન્મ મટે ત્યારે બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત થાય. તેથી અવિદ્યાર્થી બધ અને બ્રહ્મવિદ્યાર્થી મોક્ષ થાય છે.

ગુરુ-ભાગ-ગુરુ અર્જુનો ભાગ એટલે અંશ (હિસ્સો). અહીં બ્રહેદેવ એમ કહેવા માગે છે ગુરુ પામે જવાથી મોક્ષ અને બધન (સંસાર)ની સમજણ આવે અને મોક્ષ બ્રહ્મવિદ્યા ને ગુરુનો હિન્સો છે તે મળે. જેમ સૂર્ય ફરવાથી દિવસ અને ચંદ્રની-રાત્રિ બને છે તેમ ભા. ૧૦-૧૭-૨૬માં રાત્રિ અને દિવસ એ સૂર્યની અપેક્ષાએ કહેવાય છે એમ વચ્ચું છે.

કંઠનું-૨૦. વેણુનાદ સાલળીને ને ગોપીજનો પોતાના પતિ વગેરેથી ગેઠાતા ભગવાન પાસે ન આવી શક્યાં, તેઓ રાસનું મુખ મેળવી શકતા નહિ પણ તે કલ્યાણી હોવાથી મારા પરાક્રમના ચિન્તનથી મને પ્રાપ્ત થઈ. (ભા. ૧૦-૪૭-૩૭) આ શ્લોક ઉપર બ્રહેદેવ કહે છે કે અક્ષર પરમાત્મા અક્ષર-અંતર્યામી જીમાં મળે, તથા જેમ દ્વંદ્વમાં સાકર મળે, તેમ ભગવાનના ચિંતનથી તમે ભગવન્મય થઈ જશો.^૧ પછી

૧. બ્રહ્માનન્દે પ્રવિષ્ઠાનાં ન ભક્તિચિલાસઃ હામો હિ

સર્વરસોદ્ધોધરૂપઃ તમ્ । બ્રહ્માનન્દે તુ દ્વ દ્વ રસયક્ત જલે
નિમગ્નસ્ય જલપાનયત્ત અનુભવરસોદિ મિદ્ધતયા ૧૧૬૦

તમને આરત (વિરહ દુઃખ) નહિ રહે પણ તેમ થવામાં મન આ પ્રમાણે ઢીલું કરવું પડે (એટલે તમે જે ભગવદ્ વિયોગને તાપ કરો છો - તે વિયોગ નથી પણ ભગવાન આત્મામાં છે તેમ મન ફેરવો.) મન આવી રીતે ઢીલું કરી, ઈન્દ્રિયો મારા વિષે વાળી, વિષયો ત્યજો. મન એ દૂત છે અને જો એટલે ઇન્દ્રિયો મન દૂ થી પ્રેરાઈને વિષયોમાં જાય છે. વળી સંકલ્પવિકલ્પ (વિષયોનું ચિંતન) એ મનનો ધર્મ છે. તેથી મનને વશ કરો અને સંકલ્પ તજો.

૨૦-૩ શ્રીમહાપ્રભુજી ભા. ૩-૨૫-૧૫મા શ્લોકમાં કહે છે કે-ચિત્ત શુણ્ણ અથવા વિષયોમાં આસક્તિવાળું અથવા રમણ કરતું હોય તો બંધ કરાવે છે અને પુરુષ એવા ભગવાનમાં આસક્તિવાળું અથવા રમણ કરતું હેય તો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે છે. સ્વભાવથી જ એકજ જાતનું કારણ હોવા છતાં પોતાના ધર્મના વિષયના ભેદથી બંધ અથવા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

૨૦-૪ બ્રાહ્મ, વિષય...ધરથકી-(ભગ૦ અ. ૨-શ્લોક ૬૭-૬૮). ભગવાન અર્જુનને કહે છે કે વિષય ભોગવતી ઈન્દ્રિયોમાં મન જાય છે, જેમ જલમાં, વાયુ નાવને લઈ જાય છે તેમ તેઓ આની શુદ્ધિ કરી

મયતિઃ બ્રહ્માનંદમાં પ્રવેશ પામેલાઓ ભક્તિનો વિલાસ ભોગવી શકતા નથી. હાસ્ય ખરેખર બધાય મસોને ખિલવનાર છે. જેમ જળમાં ફોડેલો માણસ જળરૂપ થઈ જવાથી જળપાનનો અનુભવ કરી શકતો નથી તેમ બ્રહ્માનંદમાં પ્રવેશ પામેલા જીવોએ આનંદ અને જ્ઞાન એ બંનેય અવ્યક્ત-અનુભવ કરી શકાય નહિ એવું હોય છે કારણ કે તેઓ બ્રહ્મરૂપ થઈ જવાથી આનંદ અને જ્ઞાન આત્મા રૂપે જ હોય છે તેથી કાંઈ પણ જાતનો ભેદ ન રહેવાથી આનંદ અને જ્ઞાન અવ્યક્ત રહે છે. ખરેખર! અનુભવનો રસ તો સિન્ન-જુદા-રહેવામાં જ મળી શકે છે. શ્રીભા. ૧૦-૨૬-૩૬ ની શ્રીસુબોધિની ટીકા-પા. ૬૯ (પ્રિ. ગો. હ. ભદ્ર તામસ ફળ પ્રકરણ)

જાય છે તેથી હે મહાગાહો, જેની ઝનિયા નિયામાયા મન તરથી નિમ્મલમા રાખેની છે તની પ્રગ્ઠ પ્રતિષ્ઠિત છે ૫મી ભા. ૧૦-૪૭-૩૩મા શ્લોકમા કહ્યું છે કે “તમની પેકે ખોટી ગીતે ગીલા થયેના અર્થોનું જેનાયા ધ્યાન ચાવ છે તે મનને મેકવું”

૨૦-૫ મદોદિત-સદાનંદિત નિ (સ) તદા પ્રકાશમય ભગવાન તેજોમય છે, ને તેમને તે ગ્રહપે જેનાયા આનંદ મતરો કરોપનિષદ ખીજી વરી શ્લોક ૧૫મા કહ્યું છે કે તસ્ય માસા સર્વમિદ વિભાતિ । તેના પ્રકાશથી આ સર્વ પ્રગણ પામે છે વિશ્રામ પુ સ્ત । નિમામાન ગ્રહા અક્ષગ્ધત્તને ગીતાં અ ૧-૧૦ ૨૧મા તદ્વામ પરમ મમ તે માડુ પગમ ધામ છે, તને પ્રાપ્ત કરી જીવો પાછ ફરતા નથી એમ કહ્યું છે

૨૦-૬ બ્રમ-પુ (સ) આન્તિ, જોળ કંવુ તે, ચરચર નિ (સ) જેતન અને જડ, ચલિ-વિ (સ) ડગમગે ભા. ૧૦-૪૩-૪૨મા જેમ જોળ ફરતા બામક નૈત્રથી પૃથ્વી રગ્તી દેખાય છે તેમ ચિત્તના કર્તાપણની છુદ્ધિયા આત્મા કર્તાપણ સ્વીકારે છે, પણ ખગી રીતે આત્મા કર્તા નથી ” શ્લોક સમગ્રવતા શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે ‘અહીં ભગવાન નથી પણ મથુરામા છે, એવો તમારો બ્રમ છે તમે! આના વ્રમને છોડીને સર્વત્ર ભગવાનને જાણો”

૫૬-૬ ભા-૧૦-૪૭-૯-૧૦ શ્લોકમા “કૃષ્ણુના દૂત ઉદ્ધવજી ત્યારે નજમા આ યા સારે તેમજે (જોખીજનોએ) લૌકિક ત્યજી દીધુ એમ કાયા, માણી અને મનયા (ઉદ્ધવજીને જોતા ભગવાનની સ્મૃતિ તાજી થતા) અત્યાગે ભગવાનમા પહોર્યા અને કૃષ્ણે બાળા અને કૃષ્ણેર અગ્રથામા જે શીનાઓ કરી હતી તેને યાદ કરી, ભગવાનના (મિયતા) કર્મોનું ગાન કરના લાગી તથા લાજ મૂખી રડના લાગી” એમ વર્ણન છે આ શ્લોક પ્રમાણે એદેદેવ હવે જોખીજનોની માનસ ગિયતિ અને ભગવાનના ચગિતો જોખીજનોના

મુખ્યથી જોવાવે છે. અહીં જાણવાદીય જ્ઞાની કરતાં પ્રેમીલક્ષ્મીની ક્ષમા તદ્દન નિરાળી છે તેનું વર્ણન છે.

ચિત્રામણુ-ચીતરેલી; લખિયાં-આલેખેલી

હરિમાં પાછી આવી હામ—ઉદ્ભવજી ભગવાનના સખા અને ભગવાન જેવા હતા તેમને જોતા ગોપીજનોને કૃષ્ણનું હૃદયમાં દર્શન થતા તેઓ ધ્યાનસ્થ થઈ, પણ મુહૂર્ત (એકડી-૪૮ મિનિટ) પછી ભગવદ્ ચરિત્ર માયા લાગી. થીલાગત્યાર્થ પ્રકરણ દશમસ્કંધ કારિકા ૧૧૦માં શ્રીમદ્ભાગવત કહે છે કે “ભગવાનના ગુણોનું જ્ઞાન તે જ્યારે ભગવાન અદસ્ય હોય ત્યારે થાય, જ્યારે ભગવાન પ્રત્યક્ષ હોય ત્યારે ભજન શ્રેષ્ઠ છે.

વિરહહૃદીયાં-ગોપીજનોને રાસલીલા સમયે કંઈકેટલું લાવણ્ય પ્રભુના દર્શન થયાં છે ને તે પછી ભગવાન અદસ્ય થવાથી, તે રસની અપેક્ષાથી વિરહ દુઃખ થયું છે, તે વિરહહૃદી ગોપીજનો છે. જેમ એક નિર્ધન માણસ હોય, તેને ધન મળે ને તે પાછું જતું પડે, ત્યારે તેનું ચિત્ત જેમ ધનની ચિંતામાં જ લાગી રહે છે, તેમ ગોપીજનોનું ચિત્ત ભગવાનમાં લાગી રહ્યું અને વિરહ અવ-ગ્યામાં જ્ઞાન કરવાથી પ્રારબ્ધ કર્મ નાશ પામ્યું, અને ઘર વગેરે પણ છૂટી ગયું. આથી વિકળતા અને બુદ્ધિની અચિરતા આવી. કારણ કે એ વિરહનો સ્વભાવ જ છે. આમ થવાથી ભગવાન સર્વ ઠેકાણે છે એમ જ્ઞાન અને ગુણોનું તેમને વિસ્મરણ થયું. કારણ કે નીત્ર વિરહ વિના ભગવાનનાં દર્શન થતાં નથી. આ જાતનો સંન્યાસ બહુ દુર્ગલ છે, કેમકે તે પ્રેમથી સિદ્ધ થાય છે. આ સંન્યાસમાં કપાય વસ્ત્રની જરૂર હોતી નથી. જ્યારે સંન્યાસીને તેવા વસ્ત્રો તેનું પોતાના સંજ્ઞાઓ ફરીથી સંસ્કારમાં આસક્તિ ન કરાવે તે છે. (સંન્યાસ નિર્ણય ગ્રંથ ઉપરથી). નંદ વ્રજતણીયાં.—નંદ ગોકુલના ર.જા, સમર્થ અને ભગવાનના ભક્ત છે. વળી વ્રજ શબ્દનો

અર્થ વ્યાપકું થાય છે. જે સર્વત્ર વ્યાપીને રહે છે તે વ્રજ, આ વ્રજ
 તથા શુણ્ણી પર છે. તે જ પરચ્છદ કહેવાય છે. તે સર્વત્ર
 વ્યાપક છે. સદાનંદ, પરમ જ્યોતિ મુક્ત આત્માઓનું સ્થાન અને
 અવ્યય તે છે. તેમા સદાનંદ શરીરધારી નદના પુત્ર કૃષ્ણ વિરાજે
 છે. આત્માગમ, અને આત્મકામ લગવાનનો પ્રેમમાં પામેલા લક્ષ્મી
 અનુશરી શકે છે. તેનો આત્મા સધા છે. તેનાથી તે ગ્રમ્ય કરે છે
 તેથી તે પરમાત્મા આત્મારામ છે તેની ગાયો, ગોપો, ગોપીઓ
 તથા તેમની સાથે તેનો વિહાર તે તો મદતન (નિત્ય) છે, તેથી
 તે આત્મકામ છે. આવા પરમાનંદ ગ્વકપના ગોપીજનો છે. શ્રીભા૦
 માહાત્મ્ય ૫૬૬ પુરાણ વૈષ્ણવ ખંડ અ-૧-૨૩૦. ૧૬ થી ૨૩)

અવિગત વિ (સ') હાજર. ૫૬-૬-૨ તે કૃષ્ણ હૃદયમા રહેલા
 તેને ગોપીજનોએ ઓળખ્યા છે. અને તે જ કૃષ્ણ ૫૬૨ હાજર
 છે, તે જ શુદ્ધિથી વિચારાય છે, ચિંતન કરાય છે તેમ કવિ જણાવે

૫૬-૬-૩ મુધઉ—(શુદ્ધ) વિ. (સ') પવિત્ર દોષરહિત.

ગોપીજનો ઉદ્દવજ્ઞને કહે છે કે લગવાન નિર્દોષ છે અને
 પ્રપંચ (સસાર) અનિત્ય છે તેથી તે માયાનો વિસ્તાર છે વળી
 હનડા તે સદાનંદ હતા, ને હવે દેખાતા નથી. જો તે પ્રભુ હાજર
 છે તેમ તમે કહો છો તો મથુરામા રહેલા પ્રભુ સાથે) હવે કેવી
 રીતે રાસ અમે રમીએ ?

સૂરીજન પુ. (સ') પડિતો. પડિતોને બધું સરખું છે.
 કારણ કે તેઓ પરમાત્માને સચણ—નિર્ણય, સાકાર—નિરાકર
 વગેરે અરપી છે તેમ માને છે. તેઓ હવે અમને પરમાત્માના
 દર્શન યોગથી થશે એમ કહે છે. તે તો દોરડાથી કૂવામાં કોઈને
 ઉતારી, ને વચમાં દોરડું કાપી નાખવા જેવું થયું ગણાય, કારણ
 કે તેથી તે વચમાંથી પછડાઈને મરણ પામે. પણ સત્ય વસ્તુ
 મેળવી શકે નહિ તે કાર્ય દુસ્મને કર્યા સમાન છે.

યોગનાં આઠ અંગ છે-યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ અને પ્રત્યાહાર. એ આરંભનાં પાંચ અંગ છે; ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ આ ત્રણ અંગો તે પછીનાં છે. આ યોગ કરવાનો હેતુ ચિત્તની શુદ્ધિ છે ખરી રીતે મન બહુ ચંચળ હોવાથી તે કાબૂમાં આવી શકતું નથી. તેથી યોગ સિદ્ધ થતો નથી ને કદાચ યોગ સિદ્ધ થાય તો અણિમાદિ સિદ્ધિઓનું સુખ મળે. તે તો બહિર્મુખ બનાવનારું સુખ છે. વળી વ્યાસસૂત્રમાં યોગ સાક્ષાત્ મોક્ષ આપતો નથી એમ કહ્યું છે. આ રીતે યોગ કરવાનું ઠાઠ પ્રયોજન નથી. જ્યારે ભગવાનમા અમરુ મન તન્મય છે તેને યોગ કયાંથી શું !

૫૬-૬-૬-શ્રીશા. ૧૦-૪૭-૧૩ તથા ૧૦-૪૪-૪૪ શ્લોકમાં અધરસુધા પાઈ તેનું, તથા શરદ નિશામા રાસ રમાડ્યાં તેનું વર્ણન છે. શ્રીગુસાંઈજી પાંચમી વિગતિના ૭મા શ્લોકમાં કહે છે કે “ હે નાથ, આપે મને નિજ અધર સુવાસવ (અમૃત-રસ) શા માટે પીવડાવ્યો ? વળી કાનને આનંદ આપનાર વેણુનો કલરવ પણ શા માટે સંભળાવ્યો ? તે આપની શરદ-રાસ લીધાનું મોહન આકર્ષણ-મારે માટે કદિન છે. (લોભે લાલચ લાઆ).

ધરથકી—શરદઆતથી; શ્રીકૃષ્ણની સાથે એકાતમાં વાતચીત, પ્રેમપૂર્વક કટાક્ષ. અને લક્ષ્મીના ધામ સમુ તેમનું વૃક્ષચલ જોવાનો એમને લાલ લાગ્યો છે અને એ લાલચથી અમે વપેટાયાં છીએ.

૨૧-૨-૨સારુન્-ન (મં) મળનું; લાડૂ ધ્યાનપૂર્વક સભળ્યું; મુગ્ધ પાણું-વિ (મં) મોહપણું-આમાન્ય રીતે પાંચપર્ચા અવિદ્યાથી અન્ત કરણ, પ્રાણ, ઈન્દ્રિય અને દેહ એ ચાર અધ્યાસોને સ્વરૂપ-વિગ્રહરણ આ અવિદ્યાનાં પાંચ પર્વ છે. તેથી મનુષ્યને મોહ થાય છે. પરંતુ જોપીજીને જે મોહ થયો છે ત્યાં બીજી પાંચ વસ્તુ છે શરણ કે ભગવાનનો મંબંધ થવાથી અવિદ્યા તેમને જાધ કડી દો

નહિ જ્યારે જીજ્ઞાસા પાત્ર વસ્તુએ તેમને મોહ કર્યો તે. (૧) ગીત
(૨) વેણુ. (૩) અમૃત, (૪) પદ અને (૫) કલ છે.

ગીત દેહને, વેણુ દ્વિત્રિયાને, અમૃત પ્રાપ્તને, પદ-અંતઃકરણને
અને કલ એટલે શબ્દોની અસ્પૃશ્યતા સ્વરૂપને એટલે આત્માને
મોહ કરે છે. આ પાત્ર વસ્તુઓ નદ-નંદનના સ્વરૂપ સમાન છે. તેથી
અમારું મન તેનામાં મુગ્ધ જન્યુ છે.

અખલ-અખળાઓ; ગાંઠય-અધિ, અજાનથી પડે છે. જ્યારે
જોખીજનોને જે અધિ પડી છે તે નદ-નંદનના સ્વરૂપના નેહ-જન્ય
છે. શબ્દ-કડીઓ જોડીને જનાવેથી વાગીલા-સાકળ; જે ખીજનો
પ્રેમની માફક જોધાયા છે આ પ્રેમની સમજ શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ
લક્ષિતર્ધિની અથમા આપી છે રૂપ શુણ્ણ અને રૂપ એ ત્રણ
પ્રેમ થવામાં કાંઈ છે. તે પ્રેમ પ્રકૃતિજન્ય હોવાથી વૈકારિક છે.
આ પ્રાકૃત પ્રેમ વિનાના એટલે અપ્રાકૃત પ્રેમવાલા ભક્તથી લગવાન
વશ રહે છે. આ પ્રેમની ત્રણ અવસ્થા પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન
છે અને એથી છેલ્લી દશા તન્મયતા છે. પ્રેમ દશામાં ભક્તનો પ્રભુ
પ્રત્યેનો પ્રેમ એક સરખો હોય છે, પ્રભુથી દૂર થતા તાપ કલેશ અને
પ્રભુ પ્રાપ્તિથી સંતોષ થાય છે. આ પ્રેમદશામાં પ્રભુનાં દર્શન
કરવાની ઇચ્છા, અમરણ અને મળવાની ઝંખના અને ન મળે તો ઉદ્વેગ
થયા કરે છે. ઝંખના વળી આસક્તિ દશામાં ભક્ત ને પ્રભુમિત્ર
વિના વિકળતા થયા કરે છે તેથી શરીરમાં પીડા, અસાધ અને ઉન્માદ
થયા કરે છે. જ્યારે વ્યસન દશામાં ભક્ત ને લગવાન વચ્ચે વિરહ
રહેતા મામસાગ્રી હૃદય વીંધાર્ધી જાય છે. તેથી જડતા અને મૂર્છા
થયા કરે છે. જ્યારે તન્મય દશામાં ભક્ત મૃત્યુ સદૃશ અવસ્થા ભોગવે
છે. આમાં ચતુર્વિધ દશાવાળા પ્રેમવાળા જોખીજનો છે તે પ્રેમથી
કેવી રીતે મુક્ત ને ઉજ્જ - નાશ પામે.

છે પ્રીત્ય - - - - પશિ—ગોપીજનો શ્રુતિરૂપા અને ઋષિરૂપા
એમ બે પ્રકારનાં છે.

(૧) શ્રુતિરૂપા ગોપીકાઓ વિષે બ્રહ્માજી બૃહદ્ વામન પુરાણના
ઉત્તર સ્થાનમાં કહે છે કે “ હે પુત્ર ભૂયુ, ગોપીઓ સ્ત્રીઓ નથી પણ
તે શ્રુતિઓ છે હું શેષ કે શિવ એ ત્રણ તેમની બરોબરી કરી શકીએ
નહિ. આ શ્રુતિઓએ ગોત્રથી ભગવાનને પ્રસન્ન કર્યા અને કહ્યું કે
આપનાં નારાયણાદિ રૂપને અમે જાણીએ છીએ, પણ આપનું નિર્ગુણ
સ્વરૂપ વાણી અને મનથી પર છે, આનંદ માત્ર છે, તે સ્વરૂપના
દર્શન કરાવો. ’ ત્યારે ભગવાને તેમને આનંદરૂપ અનુભવકેવેદ્ય અક્ષર
બ્રહ્મમાં રહેલું પોતાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. ત્યારે શ્રુતિઓને તે સ્વરૂપમાં
કામ ભાવ જાગ્યો. તેથી તે શ્રુતિઓ સારસ્વત કંપમા ગોપીજનો રૂપે
અવતરી. તેઓ પરણેલાં હતાં તેથી અન્યપૂર્વા પણ કહેવાય છે.
તેમને સર્વાત્મભાવ પ્રાપ્ત થયો હતો, તેથી ભગવાનમાં તેમની
બરબુદ્ધિ ન હતી.

(૨) અલૌકિક સૌંદર્યવાળા શ્રીરામચંદ્રજીનું સ્વરૂપ જોઈ દંડકાર-
વ્યવાસી ૧૬૦૦૦ ઋષિઓ મોહ પામ્યા. તેથી તેમણે રમણની
ધ્વજાથી સ્ત્રી થવાની ઇચ્છા કરી. ત્યારે શ્રીરામે કહ્યું કે આ
અવતારમાં હું એકપત્નીવ્રત પાળું છું તેથી હું તમારો સ્વીકાર
કરી શકું એમ નથી, પણ મનમાં હું ત્યારે કૃષ્ણ તરીકે પ્રકટ
થઈશ ત્યારે તમારા મનોરથ સિદ્ધ કરીશ. આ ઋષિઓ તે કૃષ્ણ-
વતારમાં કુમારિકા ગોપીજનો થયાં, જેમનું ચિર હરણવીક્ષા અને
રાસલીલામાં વર્ણન આવે છે. તેમનું બીજું નામ અનન્યપૂર્વા
ગોપીજનો છે. કૃષ્ણ મહાપુરાણમાં કહ્યું છે કે

અગ્નિપુત્રામહાત્મનસ્તપસા સ્ત્રીત્વમાપિરે ।
મર્તારં ચ જગદ્યોનિ વાસુદેવમજ્ઞં ત્રિભુમ્ ॥

મહાત્મા અગ્નિપૂત્રોએ તપશ્ચર્યા કરીને શ્રીત્વ પ્રાપ્ત કર્યું અને જગતને ઉત્પન્ન કરનાર, જન્મ વગરના, અને વ્યાપક એવા વાસુદેવ ભગવાનને લાભ તરીકે પ્રાપ્ત કર્યા.

(૩) નિત્યસિદ્ધ ગોપીજનો. શ્રીગદિદાહની સાથે આ ગોપીજનો પ્રકટ થાય છે.

૪) અતર્ક્યહુગતા—ભગવાનમા કામ બુદ્ધિવાળા હતા. આ જન-બુદ્ધિ હોવાથી ભગવાનનો સંપૂર્ણ અનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહિ, અને આનંદ ભોગવી શક્યા નહિ. આવા ગોપીજનોને તેમના પતિ વજરેએ ભગવાન પાસે જવા દીધા નહિ. તેથી કૃષ્ણ વિયોગથી તેમના પ્રાણ ઘડમા નીકળી ગયા અને ભગવદ્ સાયુજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું.

(૪) લોક ને ધર્મમા આસક્ત ગોપીજનો શંખચૂડવધ (ભા.૧૦-૩૪અ)મા તેમનું વર્ણન છે. ચોક્કસ—મહાદેવ.

૨૨-૧ અક્ષ...ઘટિ-વિગ્ધ દુઃખથી પીડાતી અમને, દુઃખ મટે માટે યોગાદિ સાધનો બતાવે તેઓ અમારા વિરહનું દુઃખ ન જાણે તેથી તેમ કહે છે

પલ્લવટિ—પલટવું ઉપરથી, બદલે; અસમધાં—અસમાનું ઉપગ્રથી, ન સમાય તેવા; મન્મથ-કામ; આવટિ—અ. કિ. (સં) અજ પો થાય અથવા દેહ બદલાય; ભવાઠશું—ગમાડશું (મનને તે ગમવા પ્રેરશું); ઉપકરણ ન. (સં) સાધન સામગ્રી; વિહિરે-વહોરવું ઉપરથી-માથે લે-માગી લાવે; કંડ પું (સં) દંડ; મુદ્રા શ્રી: (સં) હાથોગના આસનો જાપ; ભરુમ-શ્રી (સં), યજ્ઞની ગામ; શિંગી-રણ શિંગડું; આસંકતા પુ. શરમાતા-સંભાળતા; પટંતર-ન. (સં) અંતરપટ, જુદાઈ; વટિ-(સ કિ) (સં) પસાર થાય.

૨૨-૬ વૈરાગી ભરીયાં—શ્રી ગોપીજનો ભા ૧૦-૨૯-૩૦-૩૧ -લોકમાં કહે છે કે તદર્થવિનિવર્તિતસર્વકામા: ભગવાનને

માટે મુક્તિ પર્યાંતની કામનાઓ વિશેષ કરીને અગે દૂર કરી છે, સંત્યજ્ય સર્વવિષયાંસ્તવ પાદમલમ્ તથા અગ્નીઆઁ ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો પણ વાસના સાથે ત્યાગ કર્યો છે, ત્યાર પછી ભગવાનના ચરણમૂલને પ્રાપ્ત કર્યા છે. ત્યાર પછી ગોપીજનો ૩૨મા શ્લોકમા કહે છે કે પ્રેમો ભવાંસ્તનુમૃતાં કિલ ચન્ધુરાત્મા આપ (શ્રી કૃષ્ણ) પ્રિયતમ એટલે પ્રેમનું પરમ સ્થાન છે, બન્ધુ છે અને દેહના નિર્વાહક છે. આ કડીમા ગોપીજનો કહે છે વૈગમ્ય ભર્થા, સર્વ છોડી અમે શ્રીકૃષ્ણના થયા, પણ સર્વકામ છોડના છતાં ભગવાન વિષેનો કામ (વિષય) અમાગ હૃદયમા ભર્યો છે, તેના ચરણમૂલમા (વૃન્દાવનમા) પ્રીત માડી રહ્યા છીએ, એના શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમ વિયોગિનીના દિવસો અમારા હે ઉદ્ધવજી ! કેમ જશે ?

૨૩-૧-૨ કહુનિ ..કિહિનિ અણુસરુ' ! વ્રજનાથ વદન્ત્ય કિં નુ કુર્યાં ક નુ યામિ " હે વ્રજનાથ આપ જ કહો હું શું કરું ? અને કયા જાઉં. કયા મારું મન સ્થિર થાય ? (હવડા પ્રપચ કેહિ પિરિ પરહુ ૧) (નિશ્ચિતિ પમો શ્લો. ૧૧)

૨૩-૫૨૫*અ-પ્રપચ-પુ (ન) વિસ્તાઁ, સસાર, જગત, છળકપટ. "સસાર અને ભગવાન એ બંને એકબીજાથી વિરદ્દ ફલવાળા છે તેમ છતાં તે બંનેથી જે સુખ મળે તે ગોપીજનોને તે વખતે કૃપાથી મળ્યું" (ભા. પ્ર. શ્લો. ૩૯૬)

૨૩-૪ તેહના રૂપ...હૃશિ. મોક્ષ એટલે જન્મ મરણમાથી છુટકાગે. શુદ્ધ મુક્તિ પરબ્રહ્મને આધીન છે અને તે ભગવાનના માહાત્મ્ય-જ્ઞાન પૂર્વકની સુદૃઢ લક્ષિતથી મળે છે લકતોનો પુરુષોત્તમના ધામ રૂપે અને જ્ઞાનીઓનો ઉપાસ્ય રૂપે અક્ષરબ્રહ્મમા પ્રવેશ થાય છે. આ અક્ષરબ્રહ્મમા પ્રવેશ શુદ્ધ સાત્ત્વિક જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય છે. આ મુક્તિ ચાર પ્રકારની છે (૧) સાયોદ્ધિ (વૈકુઠમા ગ્લેયુ તે-વૈકુઠ અક્ષરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ છે), સામીધ્ય (ભગવાનની સમીપમા

રહેવું તે) સાધ્ય (લગવાન જેવું રૂપ થવું તે), અને સાયુજ્ય (લગવાન સાથે મળી જવું તે). આ પ્રકારનો મોક્ષ લક્ષ્યો ધ્વજતા નથી “ નેચ્છન્તિ સ્વેચ્છયા પૂર્ણાઃ ” એવાએ પૂર્ણ જાનેલા લક્ષ્યો આ મોક્ષ ધ્વજતા નથી (લા. ૯-૪-૬૭) એમ દુર્વાસા પ્રત્યે લગવાને કહ્યું છે. કારણ કે નૈકાત્મતાં મે સ્પૃહયન્તિ (લા. ૩-૨૮ ૩૪) આ લક્ષ્યો એકાત્મપણું (લગવાનના સ્વરૂપ સાથે પોતાનો આત્મા મળી જાય તે સાયુજ્ય મોક્ષ) ધ્વજતા નથી તેથી લા. ૬-૧૭-૨૮ શ્લોકમાં કહ્યું છે, “ નાગયજુષા પરાયણુ સર્વ કોઠનાથી ડરતા નથી, સ્વર્ગ મોક્ષ અને નરકમાં પણ સરખા અર્થને જોનારા છે, એટલે એમને મન સ્વર્ગ અને નરક અને મોક્ષ સર્વ સમાન છે

શ્રીમદ્વાપ્તમુજી શ્રીલા. ૧૦-પ્ર-૩ શ્લોક ઉપરની શ્રીસુખો-ધિનીજીમાં લખે છે કે “ બ્રહ્મપ્રાપ્તિ (મોક્ષ) તપ જ્ઞાન વગેરેથી થાય, રતોત્ર કરવાથી શુ રૂળ? એવી શંકા જિભી થાય તેના ઉત્તર બ્રહ્માજી આપે છે “ શબ્દ વિષયક-વેદ વિષયક-બ્રહ્મ અમને ફલરૂપ નથી પરંતુ આ પ્રત્યક્ષ દર્શન આપે છે તે જ, તે પણ પ્રાકૃત અશુ વડે જ જેના દર્શન થાય છે તે, અને તે પણ સર્વ આભુષણથી શણ-ગારેલું, તે પણ પ્રાકૃત અલંકાર, ગુંજા મે રપિચ્છથી શોભતું, તે પણ આ ગોપનાલની અવરથાવાળું, ફલ રૂપ છે. ” વળી લા. ૧૦-૨૬-૩૬માં લગવાનના રૂપનું વર્ણન કર્યું છે કે “ કેશની છટોથી ઢંકાએલું (સાધ્ય), કુડોથી શોભતું (સાધીધ્ય), જેમાં રક્ષરથલને વિગે રસ અને અધરમાં સુધા છે (સાલોક્ય), અને હાસ્ય સહિત અન્વેષકનવાળું આપતું આમુખ જોઈને (સાયુજ્ય મોક્ષ) દામ્ય રૂળ મેળવ્યું છે. જે રૂળ મેક્ષમાં નથી કારણ કે મોક્ષમાં લકિતનો વિવાસ ભોગવી શકાતો નથી. જેમ જળમાં ડૂબેલો માણસ જળરૂપ થઈ જવાથી જળપાનનો અનુભવ કરી શકતો નથી તેમ બ્રહ્માનંદમાં પ્રવેશ પામેલા જીવોને આનંદ અને જ્ઞાન એ જન્મેષ અન્યકત છે

તેથી અનુભવ કરી શકાય નહિ એવા છે. ત્યારે ઉપરના ચાર પ્રકારના મોક્ષનું સુખ ભગવાનના શ્રીમુખદર્શનથી મળે છે.

૨૩-૫ હારવી-અ. કિ. (હાર ઉપરથી) ગુમાવીને; પાશાંધુ (સં) કાસો; વાદિ? લડસડતું-મત્ત રીતે ચાલતું; શિશ (શીશ) ન. (સં) માયુ; અવિગત વિ. (સં) નિત્ય, હાજર.

લડસડતું અભાડ કાંઈનડતું વર્ણન ભા. ૧૦-૯૦-૪૮ શ્લોકમા છે સ્થિરચરવૃજિનમ્નઃ " જે પ્રભુ ધ્યાવર અને જ ગમ (પ્રાણીઓના) પાપનો નાશ કરે છે, મુદર ગિમતનાળા, અને પોતાના શ્રીમુખથી પ્રજા અને પુત્રી શ્રીઓના કામદેવની વૃદ્ધિ કરતા જય પામે છે." આ પરમાત્મા "વારંવાર દર્શન આપીને અમારા મનમા કામ જામત કરે છે દર્શયન્ મુહુર્મનસિ સ્મરં ચચ્છસિ-તેથી તે સ્વરૂપ અમારાથી છોડી શકાય તેવું નથી. એ સાક્ષાત્ બહાંપિંડે નટવરણ્ણ વાળા સ્વરૂપને સેવા કરતા હવે અમે શું કરીએ ?

૨૪-૧-૨ ભાગી-દુઃ થઈ-આ જે કહીતો ભાવ સમજાવતાં શ્રીમહાપ્રભુજી "યતાઃ પરતનુભૂતો ભુવિ ગોપયધ્યૌ" એ શ્લોકમા કહે છે કે "આ ગોપીજનોને તો અંતર્નિષ્ઠા-હૃદયમા ભગવાનની જ લગની છે. ત્યારે બહારનું જ્ઞાન આવે ત્યારે ભગવાન ક્યાં? એમ વિરહ છે; એ જે અવગ્યા છે તે સિવાય તેમની ખીજ લૌકિક અવસ્થા નથી. આવું જોઈને ઉદ્ધવ બહુ પ્રસન્ન થયા કે ભક્તો તો આમ જ રહેવું જોઈએ, તે બાણી કહ્યું કે "ખરા દેહધારીઓ આ ગોપીજનો છે, જ્ઞાનીઓ નથી. કારણ કે જ્ઞાનીઓને જ્ઞાન મેળવવા પૂરતો શરીરનો સાધન તરીકે ઉપયોગ છે. પછી દેહ ભાર રૂપ છે.

ખીજું ગોપીજનો ભગવાનના સ્વરૂપ વિના મોક્ષ ઇચ્છતા નથી. તેમા મન જ્ઞાની, ચોગી વજોરેનું હોય છે તેને માટે તે વાત ઉત્તમ છે.

પાંદિ - પાદિ (મં) રક્ષણ કરે.

ગોપીજનો અહીં જ્ઞાની અને લક્ષ્મીનું સ્વરૂપ સમજાવે છે, શુદ્ધિ—પાણીમાં મીઠું ભળે તેવાથી રક્ષણ કરે. જ્યારે લક્ષ્મીમાં પણ લાવ પ્રમણે બેદ ઘણા છે.

(૧) જ ન વગરના લક્ષ્મી.

(૨) લક્ષ્મીનું ટોહી જ્ઞાન “આર, શાસ્ત્રાભ્યાસી અને કૃતી એટલે ક્રિયા સામર્થ્યવાળા લોકો કૃષ્ણને ભજતા નથી” (ત-દી.-૧૬)

(૩) જ્ઞાની લક્ષ્મી વિષે શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે “જો જ્ઞાની પુરુષ શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરે તો તેનાથી બીજો કોઈ અધિક નથી” (ત. દી-લો ૧૪)

(૪) આ ત્રણ પ્રકારના કરતાં અમે જુદા લક્ષ્મીએ; અમારે તો “ભગવાન આવશે એ લાલચથી અમારું” મન લોભી-તન્મય પડ્યું છે.

પદ ૭—નીકી-સ્વચ્છ-સારી છ-૧-૫૪ જન્મને ભગવાન વિષેનો પ્રેમ છે. શ્રુતિયોએ માગેલી તથા શ્રીરામાવતારમાં દંડકારણ્યના ઋષિઓની સ્વરૂપ દર્શનની લાલસાની વાત છે.

શ્રીલા. ૧૦-૪૭-૫૧ શ્લોકમાં ગોપીજનો કહે છે કે “લલિત ગતિથી, ઉદાર હાસથી, લીલા પૂર્વક જોવાથી અને મીઠી વાણીથી (રાસકીલા વખતે ગોપીજનોનો પ્રેમ કેવી રીતે વિકાસ પામ્યો તેનું વર્ણન કરે છે) તેજે અમારી શુદ્ધિ હરી લાધી છે તેને અમે કેમ ભૂલી જઈએ?” ભગવાને ત્રણ ગુણવાળી ત્રિગુણાત્મ શુદ્ધિ ગોપીજનોની હરી લીધી છે; લલિત પણે આલવાથી દેહાલિમાન મટાડ્યું, ભગવાનના હાસ્યથી મોહ થાય તેથી મન સકલ્પ કરી શકતું નથી, તેની રીતે ભગવાનની લીલા જોવાથી મન વિકલ્પ કરી શકતું નથી અને ભગવાનની મીઠી વાણી જ્ઞાનરૂપ છે. આમ તમ, રજ અને સર્વ ગુણ ભગવાને અમારા હયાં છે. તેથી ભગવાન પ્રત્યેની પ્રેમગાંઠ દેહ વિમુક્તિવિના થાય તેમ નથી તથા તેમની

આ નવું પ્રકાગ્ની લીના તથા સ્વરૂપ સિનાય ખીચુ વશુ હૃદયમાં
કે નયનમાં સમાય તેનું નયાં નળી આ સિનાય ખીચુ જ્ઞાનની વાતો
દુ ખદાયક છે જ્યારે તે ઈ લીનાનું જ્ઞાન મુખકારક છે તેથી ભગવાન
સિનાય અમરી વાણી (જીવ મન) ખીચુ કર્ત રિચારતી નથી

૨૫-૨જે જલ ગયું—ભગવાન મથુરા પધારનાથી અમાગે
ગ્નેહ (જલ) વહી જાગે, મટી જાગે અને અગે જ્ઞાન માર્ગી યદ્યથુ
એમ ગ્ને માનતા

સૂત્ર-શુદ્ધ, અસૂર-અ (સં) સાજ, મોહુ

અશુભ્યણી કેમાઃ સ્ત્રિયા યનચગીર્વ્યભિચારવુષ્ટાઃ વનમાં
રતારી, વ્યભિચાર દોષનાળી બીજો કયા ? એમ પોતની જ્ઞાતને
ગોપીજનો જોના શુદ્ધ ભક્તો હાકી જતાવે છે

કાલ્યાણ-વિ-બાળકની વાણી જોના-મધુગ

૨૫-૬ ઉપદંઠ-ત્રિ (સં) પાસેધા

૨૫-૪-૫ ભા-૧૦-૪૭-૫૪-૫૫-૫૭ શ્લોકના ભાવ
“ ઉદ્ધરને ભગવાનના આત્મા માની તેમણે પૂજા કરી પછી ભગવાનનું
સ્મરણ કરાવતા વિવિધ લીલામયજોમાં કરના લાગ્યા તેથી ઉદ્ધરજીને
આનંદ થયો પણ ગોપીજનોની કૃપાનુ આવેશવાળી વિકંગતા
જોહી ન થઈ

૨૬-૫૨૪રિ-અ-કિ સં (મગ્ન) જાથ અગર પરવગિ
(સ પરિવૃત, વીટળાય

૨૬-૨ શીલા ૧૦-૩૮-૮ શ્લોકમાં જે પદની ખલ્લા શિન
વગેરે દેવો, લક્ષ્મી, મુનિઓ અને ભક્તો મેવા કરે છે ”

૨૬-૪ ૧) બકીપીધી-પૂતનાને સ્તનપાન કરીને મારી બક
રાક્ષસ ઈ જાહેન, તે ઉપરથી બકી શબ્દ થયો છે તે ગ્રન્થાવે રાક્ષસી
અને જળકપટ વાળી હતી તેણે માયાથી એક નનયૌનન મુદ્દા બીનું

રૂપ ધારણ કર્યું હતું, તેની જીભ મધ કરતા મીઠી બનાવી હતી; પણ તેનું મુખ્ય કાર્ય એ હતું કે પવિત્ર પુરુષોને અપવિત્ર બનાવવા, અને જેઓ સ્વધર્મદ્વારા પુરુષાર્થ સાધતા હોય તેમને અવગે પાટે ચડાવી દેવા. કંસગળનએ તેને આ કાર્ય કરવા આજ્ઞા કરી હતી. તેથી તેણે ગોકુલ અને વ્રજમાં આવી અનેક બાવડોને અસદ્ વિચારો-દ્વારા કુટિલ ઝેર પાઈ મૂર્ચિત કરી દીધા હતા અને પોતાનામાં સમાવ્યા હતા. આ વાત લગવાન જ દિવસના હતા છતાં જાણી ગયા હતા, કારણ કે તે લગવાન હતા. તેથી શ્રીલા. ૩-૨-૨૩ શ્લોકમાં કહ્યું છે કે "પૂતના કે જે અમાધુ અને અસતી હતી, તે લગવાનને મારવા માટે આવી અને ન્તનમાં રહેલું દૂધ નહિ પણ ઝેર લગવાનને પાચુ છતા, લગવાને તેને યગાદા જેવી ગતિ આપી તો પછી આવા દયાલુ લગવાન વિના ક્યા ખીજને શરણે જઈએ?" શ્રીમદ્દામરુચ્યએ પૂતના શબ્દનો અર્થ પુતાન્ નયતિ તથા પુરુષાન્ નયતિ એમ ક્યો છે. "માયા એ અસુરો છે" એવી શ્રુતિ છે તેથી અસુરો માયાની ઉપાસના કરે છે.

૨૬-૪-વત્સામુર — વૃન્દાવનમાં લગવાન વેલુવાદન, ગોદણુ લીલા, નૃત્યલીલા, વૃષલીલા વગેરે લીલાઓ જલરામ અને ગોપો સાથે ગૌચારણ સમયે કરતા હતા. એક દિવસે વાછડાનું રૂપ લઈ એક રાક્ષસ આવ્યો ત્યાં લગવાન હમેશાં દોષ વિનાના હોય તેમનું પાલન કરે છે, બ્યારે આ વત્સ આસુર લાવવાનો હતો. વળી યમની બહેન યમુનાના કાંઠા ઉપર આવ્યો જે તે યમુનાજીના જલનું પાન કરે તો શુદ્ધ થાય પણ તેણે તેમ ન કર્યું. તેથી લગવાને તેને પાછળ પગોથી પૂંછડી સાથે ફેરવી ઠાઠાના ઝાડ ઉપર ફેંક્યો. ત્યારે ઠાઠા સાથે તે અસુર બોય પડ્યો. ત્યારે તેના ગ્રાણ અંત-રિક્ષમાં (વચમાં) ચાલ્યા ગયા. આમ કરવાથી જે વાછરડાઓમાં આસુર લાવ હતો તે ચાલ્યો ગયો. વળી વૃન્દાવનમાં કાંટા અને

પત્થરોવાળાં ખેતરો હતાં, જેથી ગાયોને ચરવા માટે તથા ગોવાલોને ચરાવવા માટે દુઃખરૂપ હતું. તેથી તે ખેતરોમાંથી તે વસ્તુઓ દૂર કરી લગવાને જનદાવનને રસાળ બતાવ્યું. કોઈપણ દેવ લગવદીયોના સંગથી શુદ્ધ બને છે. વત્સાસુરને ગોપાલ અને ગાયોના સંગ થવાથી તેનો લગવાનના કરનો સ્પર્શ થયો અને તેની દુષ્ટ બુદ્ધિ હોવાથી તેના સ્વરૂપનો નાશ થયો. (લા-૧૦-૧૧-૪૪ શ્લોક)

૨૬-૫ બ્રહ્માસુર-સામાન્ય રીતે માણસોમાં દંભ રહેલો છે. પણ ગોપાલોએ શ્રીવમુનાજી પીવાથી શુદ્ધ બન્યા હતા. તેમનામાંથી દંભ જતો રહ્યો હતો આ દંભનું સર્વ સામાન્ય પ્રસિદ્ધ રૂપ બ્રહ્મા (બ્રહ્મા) છે. આ દંભરૂપ બ્રહ્માને શ્રીવમુનાજીના કાંઈ હિપર વજ્રથી ભાંગી પડેલા પર્વતના શિખરના જેવો ગોપાલોએ જોયો. તેથી તેઓ ભય પામ્યા. તે બ્રહ્માની બે આંખો લોભ અને અસત્ય રૂપ હતી. તે બે આંખોથી તે આનંદ અને સત્યને ગળી જતો હતો. તે દંભ રૂપ મોટો બ્રહ્માસુર અકપથી શ્રીકૃષ્ણને ગળી ગયો. પણ લગવાન તો આનંદ અને સત્ય સ્વરૂપ છે તેમણે દંભનો દાહ કરવા બ્રહ્મામાં જઈ પોતે અગ્નિરૂપ બન્યા. તેથી બ્રહ્માસુરે લગવાનને પોતાના બ્રહ્મામાંથી બહાર કાઢી નાખ્યા બળુ કંઈ વાણીનું સ્થાન છે અને દંભ પણ વાણીથી થાય છે, તેથી દંભવાળી વાણીનો નાશ થાય તે માટે કંઈમાં બળતર કરી. હવે તે દંભરૂપ અસુર ક્રોધ કરી લગવાનને ચાચથી પીડા કરવા માંડ્યો. આથી તેની અસત્ય અને લોભ રૂપ બે આંખો પકડી લગવાને તે બ્રહ્માને ચીરી નાખ્યો. (આ કથા લા-૧૦-૧૧-૩૫-થી ૪૪ શ્લોક સુધી છે)

૨૬-૫ વીનરડી વીદારીરયુ-તે જંગલી બ્રહ્માને બે આંખ પકડીને ચીરી નાખ્યો.

૨૬-૫ અઘ્રાસુર-પાપ સ્વરૂપી આ એક મોટો અસુર હતો, તે કોઈ પણ સારાં કાર્ય થાય તે જોઈ શકતો નહિ. પૂતના

તેની જેન હતી અને જકામુર તેનો નાનો ભાઈ હતો તે જ નેને શ્રીકૃષ્ણે
માર્ગા હતા. તેથી વૃન્દાવનમાં આનંદ કરતા ગોપે સાથે ભગવાનને
તેણે જોયા ત્યારે તે અમુર પોતાની જાતને માયાથી મોટા પર્વતની
શુદ્ધ જેવી જતાવીને મો કાઢી અજગરરૂપે ત્યાં સૂઈ રહ્યો. ગોપેએ તેને
વૃન્દાવનની કાંતિ ક્રૂપી, તેની અદૃગ પેઠા. આ વખતે શ્રીકૃષ્ણ પશુ,
ગોપે વગેરે અજગરના ઉદરમાં જઈ જઈગામિમાં પચી ન જાય તે
માટે તેઓ તે અજગરના પર્વતની શુદ્ધ જેવા મુખમાં પેઠા અને ગળામાં
જઈ પોતે અતિકાચ થયા ને ગળાનો માર્ગ રૂધી નાખ્યો. તેથી તે
અધામુર શ્વાસ લઈ શક્યો નહિ, તેમ શ્વાસ જહાર કાઢી શક્યો નહિ
તેથી તેની આખો કાંટી ગઈ અને ઉચ્છ્વાસ માયાને ફેડી નાખીને
જહાર નીકળ્યો, ત્યારે તે મહાસુર અધામુરના પ્રાણ ગયા. પછી શ્રીકૃષ્ણ
ગોપે વગેરેને પોતાની દૃષ્ટિથી જિહાડી તે અમુરના મુખમાંથી
જહાર નીકળ્યા. (અધામુરવધ લીલા શ્રીલા ૧૦-૧૨માં પ્રક્ષિપ્તા-
ધ્યાયમાં છે.)

૨૭ બ્રહ્મ-મોહન-લીલા-એક દિવસે શ્રીકૃષ્ણે વર્તુલ આકાશમાં
ગોપેને જોસાજા. પછી શીકા, જાલ અને પથ્થરના પાત્રોમાં જે
ગોપેને જે ગમ્યુ તે મોટા પુષ્પ પાદડા અંકુર ફલ લેગથી
તથા વનમાંથી લાવેલા મેવા વગેરે આપ્યા અને તેઓ ભોજન
કરવા લાગ્યા આ વખતે વાછરડા શ્રીયમુનાજીમાંથી જલ પીને
આસપાસ ધાસ ચરતા હતા. આમ જાકલીલા ચર્ચ ગઈ હતી. અને
વાછરડા ત્યાંથી ધાસના લોંલથી વનમાં ગયા ગોપેએ તાછરડા ન
જોયા, એટલે તેમને ભય થયો. ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ગોપેને શાંતિ આપી
પોતાના હાથમાં કાળિયા સાથે વાછરડા ગોધવા નીકળ્યા. આ
વખતે બ્રહ્મા શ્રીકૃષ્ણનું લીલાસામર્થ્ય જોવા માટે ગોપેને તથા
વાછરડાને ખીજે લઈ જઈ અ તર્ધાન થયા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે વાછરડાને
પર્વતની શુદ્ધઓ, ખીજો અને લયાનક રથલોમાં શોધ્યા હતા ન

જડયાં, ત્યારે ગોપો જ્યાં જોજન કરતા હતા ત્યાં આવ્યા. ત્યાં ગોપોને ન જોયા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ આ બધી લીલા બ્રહ્માએ જિમી કરી છે તે જાણી ગયા. આથી સર્વ વિષ્ણુમય એવા શ્રીકૃષ્ણ જોવા અને જોટલા વાછડાં અને ગોપો હતા, તેના જ્યાં સ્વરૂપવાળા પોતે બન્યા. અને હંમેશના નિયમ મુજબ વૃન્દાવનમાંથી આવવા જવાની વત્સ ચારણુ લીલા કરવા લાગ્યા. ગોપ ગોપીઓ પણ શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપ પોતાના બાળકોને વાછડાં થયાં હતાં તે ન જાણુવા છતાં, ધણુ આનંદથી તેમની સેવા કરવા લાગ્યાં. આ લીલા એક વર્ષ આશરે ચાલી. બ્રહ્માને ત્રુટિ સમય આપજો એક વર્ષ જોટલો છે. એટલે પોતાના ત્રુટિ સમય થતાં શ્રીકૃષ્ણ હવે શું કરે છે તે બ્રહ્મા જોવા તે જ ગ્રથજો આવ્યા. તેમજો શ્રીકૃષ્ણને પૂર્વવત્ ગોપો અને વત્સો સાથે લીલા કરી રહેલા જોયા. તેથી પોતે વિચારમાં પડી ગયા કે ગોપ બાળકો તથા વાછડાં જે હું હરી ગયો છું તે તો મારા માયા મમ લોકોમાં સૂતા છે. તો આ ગોપબાલકો, વાછડાં વગેરે ક્યાથી ? આ વિષે તેમજો વિચાર્યું તો બગવાનની લીલાથી પોતે મોહ પામ્યા છે અને ગોપો ને વાછડાં વગેરે શ્રીકૃષ્ણનાં રૂપ છે એવાં દર્શન થયાં. પાછા યે ડીવાર પછી હાથમા ઢાળિયો લઈ વત્સ અને ગોપોને શોધતા શ્રીકૃષ્ણ જોયા. આ દૃશ્ય જોતાં બ્રહ્માજીએ વિમાનમાંથી ઉતરીને ચાર મરતકોથી કૃષ્ણને દંડવત્ પ્રણામ કર્યાં. અને શ્રીકૃષ્ણને વારંવાર નમતા સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને જે વાછડાં અને ગોપ બાલોને હરી ગયા હતા તે પાછાં લાવી આપ્યાં. ત્યારે ભગવાને સર્વ વિષ્ણુમય બનેલા ગોપબાલો તથા વાછડાંને પોતાનામાં સમાવી દીધાં.

૨૭-૨૮ શ્રીભાગવત ૧૦-૧૩-૧૪ શ્લોકમાં આ લીલાનું સંવિસ્તાર વર્ણન છે.

૨૭-૧-૨ ભા. ૧૦-૧૩-૧૬ શ્લોકમાં “જેનાં વાછડા તથા ગોપ બાલકો નાના મોટા શરીરવાળાં હતાં, જેવા તેના કાથ પગ

વગેરે અવયવો દના, જેની તેમની વાકડી, શિંગડું. વેણુ, દવ અને શિકાં દતા, જેવા તેનાં વસ્ત્ર ઘમેણા વગેરે દતા, જેવાં તેના રવલાવ, જેવા તેનાં નામ, તેની આકૃતિ, તેની ઉંચક અને જેવા તેના વિદાર દતા તે તે રૂપ પોતે જની સર્વ વિષ્ણુમયં જગત્ત એ વાણીને સત્ય કરવા માટે પોતે અજન્મા છે છતાં સર્વરૂપ ચર્ચિત્ત ગયા.

આ પછી શ્લોક ૨૦ થી ૨૭ નું વર્ણન કર્યા ૨૭-૩-૪-પનો ભાવ છે.

૨૭-૬, ૨૮-૬ નો ભાવ ભા-૧૦ પ્રક્ષિપ્ત અધ્યાય ૩ ૧૪-૯-૧૦ શ્લોકમાં છે

૨૮-૧ અદ્ભુત-ન. ભાગ્ય.

૨૮-૨ ભા. ૧૦-૧૪-૧૧મા “અનેક બ્રહ્મણો જેના રોમ-રૂપમાં ઉડે છે એવા આપની મોટાઈ કયાં !” એમ વર્ણન છે.

૨૮-૪ અદ્ભુત કર્મો શું હરિ, નમો ભગવતે તસ્મૈ કૃષ્ણા-ચાતુત્તકર્મણે (ત. દી. શ્લો. ૧, તે અદ્ભુત કર્મવાળા કૃષ્ણ ભગવાનને નમન હો).

૨૮-૫-૬ કસું રીસ...આપણું. ભા ૧૦-૩૭ પ્રક્ષિપ્ત અં. શ્લો. ૧૦-૧૨-” હે અવ્યુત ! રજોગુણમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો એવો હું તેનો અપરાધ ક્ષમા કરો. હે ધનિષ્ઠાતીત, ગર્ભમાં રહેલા બાલકનું ચરણોને ઉચા ફેંકવું શું માતાનો અપરાધ ગણાય ?”

પદ ૮-૧ નામ્નોસ્તિ યાવતી શક્તિઃ પાપનિર્દહને શ્વરેઃ હરિના નામમાં પાપ નાશ કરવાની શક્તિ છે તેટલી શક્તિ પાપીમાં પાપ કરવાની નથી.

પદ ૮-૧-૨ ચરણુ રજ ભા ૧૦-૧૪ અં. શ્લો. ૩૪ની શ્રી-સુગોધિનીજમાં કહ્યું છે કે અહીં જન્મદાનમાં અથવા જોકુવમાં હરકોઈ એટલે નજીવો પણ જન્મ થાય તે જ જન્મ ઘણા ભાગ્યવાળો છે

કારણ કે પરમાત્માની ચરણરજનો અલિપેક તેજ-મમાં થાય છે, જે ચરણરજ શ્રુતિઓએ શોધવી યોગ્ય જ છે. ભગવાનની ચરણરજ ભગવદીય દેહ પ્રાપ્ત કરાવે છે. ૧૦-૧૩ અં ૩૬ થી ૩૮ કાલીય-નાગ તમોગુણી, ક્રોધી, દુઃસંગી અને પાપી હોવા છતાં સર્વથી ઉત્તમ અને દુર્લભ ભગવાનના ચરણની રજ પ્રાપ્ત કરી તેથી ઉત્તમ ક્ષણ મેળવી શક્યો. તેથી પતિત જીવો તે ચરણરજ મેળવે તો પવિત્ર થાય, કારણ કે શ્રીશિવજી પણ તે રજથી રનાન કરવા ઇચ્છે છે.

૫૬-૮-ધાડૂઆ-ગાઠ ઉપર ? કંઠયુ; ઘાસિ-ચોળાય.

૫૬-૮-૨ ભા. ૧૦ ૧૩-૬૨ ૬૩-૬૪ શ્લોકનો ભાવ.

૮-૩ બ્રહ્મકોટિપ્રજાપતિઃ અનંત ઢાટિ બ્રહ્માને પ્રકટ કરનાર (પુ. ના. સ. ૨૦૯) તથા કોટિબ્રહ્માણ્ડચિમ્બહઃ ઢાટિ બ્રહ્માંડ જેના દેહમાં છે. (પુ. ના. સ. ૨૧૫) છે. વળી ભા. ૧૦-૧૪માં ગવખાના તેજમાં, ત્રસરેણુ ઉડે છે એવા અનેક બ્રહ્માડો જેના રામ-કૃષ્ણમાં ઉડે છે એવી આપની મોટાઈ ક્યાં ? આમ બ્રહ્માજી કહે છે મને બ્રહ્માડકર્તા કહેવાય છે તે તો તમારી આગાધી. જાકી ખરેખર હું તેવો નથી.

આયસ દીધુ-પું. (સં. આદેશ) આગા આપી, અનુગ્રા કરી. શ્રીભા. ૧૦-૧૪-૨૯થી ૩૬ શ્લોકમાં બ્રહ્માજી ઝોકુલ, ગોપ, ગોપીજનો, માથે વગેરેને પોતાના કરતાં અધિક ભાગ્યશાળી માની તેમની રજ ઇચ્છે છે. અને પ્રેમથી ગાય છે કે “અહો ! નંદજોષના વ્રજમાં રહેનારાનાં મોટાં ભાગ્ય છે કે જેના મિત્ર પરમાનંદ, સનાતન પૂર્ણ અક્ષ છે” (૩૨)

૨૯-૨ ધ્રીડા-ચીં (મં) ઘાજ; વરાંશી (વરાંસો-ભરાંસો) ભરાંસાવાળી ?

ચેડી-ચેટી રી) (સં) ઘસી.

૨૬-૧ જન્યક્રીડામમામચત્તગોપીવચ્ચાપદાર્કઃ (ત્રિ-ના. ૧૦૨) જલક્રીડામા સારી રીતે વ્યાસકૃત ગોપીઓના વસ્ત્ર હરણ કરનાર શ્રીહરિ.

૨૬-૨ લાજ છોડી મોહ્યું-આ કડીનો લાજ શ્રીવલ્લભ-ચાર્યજી લાગવનાર્ય પ્રકરણના દશમ સ્કંધ ઠારિકા ૭૧ ૭૪સા સમજાવે છે " દેહના સર્વ લાભો (વિચાર) અને દેહ સંબંધી મીઠા (લજ્જા) ત્યાગ કરીને હરિ પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ. તેથી કુમારી ગોપિકાઓએ મત કર્યું એમ પહેલા કહ્યું છે. પછી લગવાનની વ્યાગ્રાથી લૌકિક વિચારનો ત્યાગ કરી તેમણે જોમ કહ્યું તે પ્રમાણે સર્વ કર્યું, તેથી ઈશ્વર પ્રસન્ન થયા. " આ કુમારિકાઓની વ્યસન દશા મુશ્વે છે.

વસ્ત્રહરણહીલાની વાત આ પ્રમાણે છે:-નંદના યજ્ઞમાં રહેતી કુમારિકાઓ હતિપ્યાજનનું જોજન કરતી અને હેમન્ત ઋતુના પ્રથમ માસ માગસરમા કાત્યાયની દેવીના અર્ચનરૂપ મત કરતી હતી. આ મત કરવાનો હેતુ 'નંદગોપના પુત્ર અમારા પતિ થાઓ તે હતો.' તેઓ શ્રીયમુનાજીમા હ મેશાં પ્રાતઃસ્નાન કરતા અને રેતીની કાત્યાયનીની મૂર્તિ કરી દેવીનું પૂજન કરતા. આમ એક માસ મત કર્યું એટલે તેમના ચિત્તમા શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા.

એક દિવસે વહેલી સવારે લગવન્નામરમરણ કરતી કાલિન્દીમાં સ્નાન કરવા તેઓ ગયા, અને તેઓ વસ્ત્રો કાઢે મૂકી જલક્રીડા કરવા લાગ્યા. ત્યારે મોગેશ્વરના ઈશ્વરે કૃષ્ણ પોતાના મિત્રો સાથે શ્રીયમુનાજી પધાર્યા અને કાઢેથી વસ્ત્રો ઊઠાવી કદંબ વૃક્ષ ઉપર ચઢ્યા. અને કહ્યું કે તમે મતથી કૃશ થયાં છો તેથી તમારી મરકરી હોય નહિ, માટે અહીં આવી વસ્ત્રો લઈ જાઓ. પણ લજ્જાથી તેઓ ન આવ્યાં ને કહ્યું કે તમે નંદપુત્ર અમને પિય છો, અમે તમારી દાસીઓ છીએ, આપ જે આજ્ઞા કરશો તે પ્રમાણે કરીશું. હેધર્મજી ! અમારાં વસ્ત્રો પાછાં આપો. ત્યારે લગવાને કહ્યું તમે જો મારી દાસી

હો તો માગ કહ્યા પ્રમાણે વગ્નો લઈ જાઓ. ત્યારે ત્રીડા સ્થાન હાથથી દાકી તે કુમારિકાઓ ઠંડીથી કાપતી જળમાથી બહાર આવી. ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે વસ્ત્ર વગર જલમા સ્નાન ન કરાય, તે દોષ દૂર કરવા બે હાથ જોડી સૂર્યને નમસ્કાર કરો ને વગ્નો લઈ જાઓ. ત્યારે તે વ્રજરત્નાઓએ તેમ કર્યું. આ વખતે શ્રીકૃષ્ણ તેમને કહ્યું કે મારામા જેની હૃદિ આવેશ પામેલી છે, તેમનો કામ ખીખ કામને હિતપન્ન કરી શકતો નથી; જેમ શેઠેલી તથા ઉકાળેલી જવની ધાણી ફરીથી ખીજને હિતપન્ન કરી શકતી નથી. એટલે આ ગોપકન્યાઓ આ લોકમા નિષ્કામ થઈ.

ઋષિ પત્નીઓ : જ્ઞાન અને કર્મ એ બંને ભગવત્સંબંધ વિના સત્ત્વ શોધક બનતા નથી વળી આ ઋષિપત્નીઓ ભક્ત હોતી, તેમના સગથી ઋષિઓને યજ્ઞ કરવા ભગવાનની સેવા એ સાચું કર્મ છે તે મૂર્યું. ઋષિપત્નીઓ ભક્ત હોવા છતાં તેમણે પેતાના પતિઓને મુખ્ય માન્યા હતા. આ માન્યતાથી પ્રભુ તેવા ઉપાધિ માથેના ભજનને સ્વીકાર કરતા નથી આથી તે વિપ્રપત્નીઓને ભોજન લઈ આવ્યા ત્યારે તેમના મનનું સમાધાન કરી પાછા વિપ્રો પાસે મોકલ્યા. આ કથા નીચે મુજબ છે

એક વખતે ગોપાલોએ રામ અને કૃષ્ણને “અમને બૂખ પીડી રહી છે તે માટે કંઈ ઉપાય કરો” એમ કહ્યું. આથી પોતે સ્ત્રીઓ ઉપર કૃપા કરનાર હોવાથી દેવકીના સુત બનેલા ભગવાને કહ્યું, “બ્રહ્મવાદી બ્રાહ્મણો ધર્મકામનાથી આગિરસ નામનો યજ્ઞ કરે છે ત્યાં જાઓ.” એટલે તેઓ ભગવાનનું કીર્તન કરતાં તે યજ્ઞભૂમિ ઉપર ગયા, અને ઋષિઓને દંડવત કયાં ને, બે હાથ જોડ્યા અને કહ્યું “અમે કૃષ્ણની આજ્ઞા પાળનાર ગોપાલો છીએ. તેઓ નજીકમા માયો ચારે છે. તેઓ બૂખ્યા હોનાથી તમારા ગોખાની ધન્ય કરે છે, જે તમને શ્રદ્ધા હોય તો તેમના માટે ગોખા આપો.” પણ તે બ્રાહ્મણોએ

અભિમાનથી અને મદ બુદ્ધિ હોવાથી આ વાત પર ધ્યાન ન આપ્યું તથા હા કે ના જોવા નહિ, કારણ કે તેમજો લગનાન કૃષ્ણના માક્ષાત અરૂપને અનુભવુ ન હતું તેથી ચોડીના રાત નેઈ, ગોપળાળકા નિરાશ વેઈ પાછા રામ અને કૃષ્ણ પામે ગયા અને બ્રાહ્મણોએ જોખા ન આપ્યા એમ કહ્યું

ત્યારે લગનાન હયા અને ગોપોને દરીથી મ્હુ તમે તેમની પત્નીઓ પાસે જાઓ અને કટો કે કૃષ્ણ જનરામ સાથે નજીકમાં આવ્યા છે તેઓ તમારા વ્યવહાર કામના કરે છે તેમજો માગમાં બુદ્ધિ અર્પણ કરી છે અને એકવાળા છે તેથી તે તમને અન્ન આપને આથી ગોપો યજ્ઞની પત્નીશાળા આવેની હતી તે રૂતે ગયા અને ઋષિપત્નીઓને નમન કર્યા અને જગજગ ધ્યાનપૂર્વક માલજના કહ્યું કે રામ અને કૃષ્ણ ગાયો આગતા અને જાહુ દૂર આવ્યા છે, તેઓ જાપ્યા છે માટે તેમને જઈને અન્ન આપો

આ વિપ્રપત્નીઓએ લગનાનની કથા સાંભળેની હોવાથી તેમનું મન વિચળ હતું અને દર્શનની ઇચ્છાવાળું હતું આથી તેઓ ચાર પ્રકારનું જાહુ ગુણવાળું અન્ન લઈ, નદીઓ મધુર તરફ જાય તેમ હિલકટતાથી ગયા. આ વખતે તેમને પતિ, ભાઈ, પુત્રો વગેરેએ રોક્યા છતાં તેઓ ગયા અને અગોડના નન પલ્લવોથી ગોલના શ્રીધમ્મ નાજના કિપનન વિષે ગોપોથી વીટળાયના લગવાનના દર્શન કર્યા અને અમ્મુ દ્વારા લગવાનને હૃદયમાં ષધરાવ્યા અને પોતાના હૃદયના તાપ દૂર કર્યા અને લગવદ્ અરૂપમાં સ્ત્રીન થયા આ વખતે કૃષ્ણે તેમને કહ્યું “તમે જાને આવ્યા, નિઃકામ માણસો આત્મારવરૂપ પરમાત્મા પ્રીતિ કરે છે અને પરમાત્માના સળધથી પ્રાણથી માડી પણ ત્રિય છે તમે હવે તમારા પતિ પાસે જાઓ કારણ કે તમારી મલ્લથી યજ્ઞ પૂરો કરનાનો છે” ત્યારે વિપ્રપત્નીઓએ કહ્યું, “સ્વર્ગ જાહુઓનો ત્યાગ કરનાનું વેદ કહે છે, અગે તો આપની તુલસી

માત્રા અમારા અંગોડામાં ધારણ કરવાની ઇચ્છાવાળાં હોયે. અર્થાત આપની સેવામાં રહેવા ઇચ્છીએ છીએ. વળી અમારા પતિ વગેરેને અમે તરછોડીને આવ્યાં છીએ તેથી તેઓ અમને સ્વીકારશે નહિ.”

ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે તમારા પતિઓ વગેરે તમને કંઈ કહેશે નહિ. ઉલટું જોયો મારી પાસે આવે છે તેને દેવો પણ સન્માને છે. તમે મારે વિષે મનને જોડતાં મને જલદી પ્રાપ્ત કરજો. ભગવાને આમ શિક્ષા આપી એટલે દિવ્યપત્નીઓ ફરીથી યજ્ઞ વાટે ગયાં અને તેમના પતિ સાથે યજ્ઞ પૂરો કર્યો. આમાં એક યજ્ઞપત્નીને તેના પતિએ રોકી રાખ્યાં, તેથી તે ભગવાન પાસે જઈ શકી નહિ, તેજી મનથી ભગવાનનું અરિત્ર સાલખું હતું તેનું ધ્યાન ધર્મ ને ભગવાનના ચરણને પામી.

અહીં ભગવાને બલરામ અને ગોપો સાથે યજ્ઞપત્નીઓએ લાવેલ અન્નનું બોજન કર્યું. આ બધું થયું ત્યારે તે દિગ્ગેને કૃષ્ણપરમાત્મા પ્રત્યેનું પછળથી લાન થયું અને પ્રશ્નાત્તાપ કરતાં કહેવા લાગ્યા કે સ્ત્રીઓની કૃષ્ણ વિષેની અસૌકિં ભક્તિ રક્ષરૂપ છે, જ્યારે શુક્લ સામિત્ર અને યાગ્નિક રૂપે જન્મેલા, વેદવિદ્યા વ્રત બહુવિદ્યા વાળા એવા અમે તથા અમારા ઉંચા કુતરને પિત્તાર છે, કારણકે તે બધું હોવા છતાં ભગવાનથી અમે વિમુખ રહ્યા. જ્યારે અમારી પત્નીઓ તેવી ન હોવા છતાં યોગેશ્વરના પ્રશ્નર કૃષ્ણમાં દૃઢ ભક્તિ કરી શક્યાં. આવી ભક્તિવાળી સ્ત્રીઓ મળવી એ પણ અમને કૃતાર્થ કરનારી છે કારણ કે તેથી અમારી શુદ્ધિ કૃષ્ણમાં નિશ્ચલ થાય છે, બાકી અમે તો માયાથી કર્મમાર્ગમાં ભટકનાર છીએ. હવે આ પ્રભુ અમારા આ અપરાધને ક્ષમા કરે.

ધેનુકવંશ :—વૃન્દાવન વનરપતિની સંપત્તિ યુક્ત બહુ મુંદર રમણીય સ્થળ છે જ્યાં ભગવાન અને ભક્તો હંમેશાં લીલા કરે છે. આ વન પાસે તાલવનમાં ધેનુક નામે એક રાક્ષસ રહેતો હતો. તે

આ વનની મ પત્તિ કમળે કરી રહ્યો હતો તેથી તેનો ઉપભોગ કાર્મ
કરી શકતુ નહિ. આથી એક દિવસે મગવાનના સખા શ્રીદામા
વજેરેએ કનુ કે બહુ ફોવાણુ નજીકમા એક તાલવન છે, તે ફોની
સુગંધ ચારે બાજુ ફેલાયેલી છે, તે વનનો કમળે ધેનુક નામના
ખર રાક્ષસે અને નના કુન વજેરેનાએ કરી લીધો છે. તેથી તે
રામ જો તમને મનતુ હોય તો તેનો નાશ કરો. કાળ્યુ કે અમને
તે ફો ખાવાના ધણી ઇચ્છા છે

આમ ગોપોની ઇચ્છાને માન આપી ગમ અને કૃપણુ તે
વનમા જઈ તાડના કત પાડવા લાગ્યા. આ તાડના ફલ પડતા
અચાજ ધવાથી ધેનુક દોડતો આવ્યો ને રામને લાતો મારવા લાગ્યો.
તેથી તેને પાછા પગથી પકડીને ચાઝે બાજુ ફેરવ્યો એટલે તે
મગ્ય પામ્યો, લાઝે રામે તેને તાડ ઉપર નાખ્યો. તેનાથી તાડના
ગ્રહો અનેક લાગી ગયા અને બીજાં ગ્રહો કંપવા લાગ્યાં. આમ
ધેનુક મરણ પામ્યો એટલે તેના સંગધીઓએ ગમ અને કૃપણુ
અને ગોપો ઉપર હુમલો કર્યો તે બધા સંગધીઓને રામ અને
કૃષ્ણે ધેનુકની પેઠે માર્યા. આ ધેનુક દેહનુ બોલું અભિમાન છે, તેની
સાથે તેના ઝપો ભગે છે તેથી જીવની બાલ દષ્ટિ થય છે, તેથી દેહ-
દારા જે કર્મ કર્મ થાય છે તેનું ફળ સ્વાર્થ માટે હોય છે આ ફળ
તાડ જેવું દેખાવામા ઊંચુ છે પણ જરાક ધક્કો વાગતા તે તાડ
જલદીથી પડી જાય છે જ્યારે દેહની આત્મામા દષ્ટિ થાય ત્યાં દેહ
અને તેના ટપો આતર દષ્ટિરાગ્યા થાય છે, ત્યાં તેનું ફળ ભક્તિ
છે. તે ભક્તિ સુદૃઢ હોવાથી ભક્તો તેનું વારંવાર પાન કરવા માગે
છે ગોપો ભગવાનના ભક્તો છે, તેથી ભગવાને તેમનો દેહ પ્યાસ
હોડવી તેમને ભક્તિમય બનાવ્યા. એટલે ધેનુકાસુરનું સ્વરૂપ દેહના
ધર્મની પ્રવૃત્તિમા-સ્વાર્થમા મર્યા રહેવું તે છે. તેથી ભગવાનનું
જન્મ ધર્મ શકે નહિ તથા પરાધર્મવૃત્તિ પણ જાગે નહિ. તેથી
દેહપ્યાસ ટપી ધેનુકનો નાશ થાય તે જરૂરનું છે.

૩૦-૧ કાલિય-મર્દિન-કાલિય ઇન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ છે અને તેનું વિષ તે વિષયો છે. આત્મા ઉપર ઘણો અનુરાગ થતા તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેથી દેહાધ્યાસનો નાશ થાય છે. તેમ જાગવાનું ઉપર ઘણો અનુરાગ થતા જાગવાનની લીલાના રસનો અનુભવ થાય છે કારણ કે જાગવાનું આત્મારૂપ અને રસરૂપ છે, તેથી દેહાધ્યાસ (ધેનુક) નાશ પામે છે

હવે જોમ સર્પના વિષથી મરણ થાય છે તેમ વિષયોમા રચી-યથી રહેલી ઇન્દ્રિયોથી પણ મરણ થાય છે. જોપો આવા વિષનાળા જલનું પાન કરવાથી મરણ પામ્યા. તે મરણ પામેના જોપોને જાગવાને અમૃત વરસાવતી દષ્ટિથી જીવતા કર્યા; અને તતુનવસ્તુ કહેવાય છે, જેમા લિંગ શરીરનો નાશ થવા સાથે પ્રારબ્ધ કર્મ નાશ પામે છે. આ કથા નીચે મુજબ છે

એક વખતે જાગવાન જલગમ વિના પોતાના મિત્રો સાથે જન્દાવનમા ફરતા કાલિદી નદી ઉપર પધાર્યા. તે વખતે ગ્રીષ્મ ઋતુ હતી અને તાપ સખત પડતો હતો. તેથી જોપોને તરસ વધુ લાગી હતી તે વખતે તેમણે કાલિયધરાનું પાણી પીધું. આ કાલિયધરામા કાલિય સર્પ રહેતો હતો તે જાહુ ઝેરી હતો, તેથી તેના ઝેર રૂપી અગ્નિથી તે કાલિયધરાનું જળ ઉકળતું હતું તે ધગ ધગ પક્ષીઓ ઉડે તો તે કાલિય ઝેરની અસરથી મૃત્યુ પામી ધગમા પડતા. વળી તેના તટ પરના વૃક્ષો નાશ પામતા તથા પ્રાણીઓ ને ધન પામે આવે તો તે પણ નાશ પામતા. હવે જોપોએ જોતું આ ધગનું જળ પીધું, તેના તે જોહોશ ચર્મ ગયા. ત્યારે જાગવાને તેમને મગ્ન પામેના જોઈ પોતાની અમૃત દષ્ટિથી જીવતા કર્યા.

હવે જાગવાને આ કાલિયધરાને નિર્વિષ કરવાનું વિચાર્યું પોતે કચ્છ બીડયો અને કદળ વૃક્ષ પર ચઢી, જાહુઓને રોકી ધરામા જૂંકા માર્યા તેથી ધગનું પાણી પુષ્કળ જીવતા ગયું

કેમ એ પોતાના ઉપર આક્રમણ કર્યું છે તેમ જાણી કાલિય નાગ ધગમાથી જલાર આપ્યો. ત્યાં તેજે દર્શન કરવા યાગ્ય, સુકુમાર, વાદળાં જેવા મુંદર, શ્રીવત્સ અને પીતાગર ધાગ્યુ કરેલા. રિમત કરતા મુંદર મુખવાળા, ક્રોડા કરના, નિર્ભય, કમલ જેવા કેમલ ચરણા-રવિદવાળા ભગવાન જેવા હતા, તેને પ્રેમ ન આપ્યો, તેથી તેજે ભગવાનને દંશ દીધો અને તેમના શરીરે વીંટાઈ ગયો. આથી ભગવાન એટલા વિનાના થયા. આ દેખી જેમણે કૃષ્ણને સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું છે તે જાણે જલુ દુઃખી થયા અને જિલ્લાન બની ગયા. જ્યારે ગાયો વગેરે દુઃખી થતા રડવા લાગ્યા. આ ઉત્પાતની કંઈ ખબર જાકુલમા ગઈ તેથી નદ વશોદા વગેરે જે પગોપીઓ જલસ્રામ વગર શ્રીકૃષ્ણ એકના ગાયો ચારવા ગયા છે તેથી કંઈ અનિષ્ટ માની, ભગવાનના પગલા જોયતા કાલિયધરા પાસે આપ્યાં. ત્યાં તેમણે ભગવાનને એટલા વગરના અને સર્જના ભરડામાં આવેલા જોયા. આ દૃશ્ય જોઈ જોપીઓ ભગવાનમાં અત્યંત પ્રેમવાળા હોવાથી જિહ્વાશ થઈ ગઈ. શ્રીયજોદાછ તે ભગવાન પાછળ પોતાને ભ્રાણુ આપવા ધરામા પડવા ગયાં પણ જલસ્રામે તેમને પકડી રાખ્યાં અને નંદજીને સમજાવ્યા.

ભગવાને પ્રજ્જનોને આમ પોતાના વિના અત્યંત દુઃખી જોઈ, એક મુહૂર્ત જલનમા રહી, પોતાનું શરીર વધાર્યું. તેથી કાલિય ભરડો છોડીને ફેણ માંડીને લડવા લાગ્યો. પણ કૃષ્ણ તેના માથા ઉપર ચઢી ગયા. અને નૃત્ય કરવા લાગ્યા. તે સાપને સેંકડો મુખ, માથાં હતાં, જેથી જે માથુ ન નમે તેને ભગવાન લાત મારી નમાવતા. કૃષ્ણના મારથી નાગ ફીણ જલ વાળો થયો ને નાક અને મોંમાંથી લોહી ઓકવા લાગ્યો. આથી સર્પ ભગવાનને મનથી શરણુ થયો. આ વખતે તેની પત્નીઓ પોતાના પતિ નાગની દયાજનક દશા દેખી, ભગવાનને નમી પોતાના પતિના પાપ અને અપરાધની ક્ષમા માગવા

લાગી અને પોતાના પતિના માથા ઉપર પ્રભુનાં ચરણ પડવાથી, તેની પ્રશંસા કરવા લાગી. કારણ કે પ્રભુનું ચરણ લક્ષ્મીજી ઘણી કાળજીથી સેવે છે, અને એ ચરણની રજ લાગવદીય દેહ મેળવી આપે છે. આત્મા જીવો સ્વર્ગાદિ વજોરે ઇચ્છતા નથી. આમ કહી, ભગવાનના મંગલ ગુણોની પ્રાર્થના કરી અને પ્રાણુ ત્યજતા પન્નગ ઉપર કૃપા કરવા કૃષ્ણને વિનંતી કરવા લાગ્યાં. ત્યારે ભગવાને તેને તેની સ્ત્રીઓ તરફ પગથી ફેંક્યો. ત્યારે તે કાલિય પણ ભગવાની સ્તુતિ કરતાં કહેવા લાગ્યો કે સર્પો જાતિથી કોયી ખન અને તામસ છે તેના ઉપર આપ અનુગ્રહ કે નિગ્રહ કરો. ત્યારે ભગવાને તેને તેના રમણક દ્વીપમા પાછો મોકલ્યો અને શ્રીયમુનાજીના આ ધરાને નિર્વિષ કર્યો. ત્યાર પછી ભગવાન કાલિય ધરામાથી ગહાર નીકળ્યા, ત્યારે ગોપ ગોપીઓ. યશોદા નંદજીએ પ્રાણુ મળ્યા જોવો આનંદ અનુભવ્યો આમ ભગવાને પોતાના જોવા રૂપવાળા સર્પને દોષ વગરનો બનાવ્યો, વળી શ્રીયમુનાજી કૃષ્ણરંગી છે, તેનું જળ સર્પના વિષથી દ્વિપિત થયું હતું, તેને નિર્દોષ બનાવી. ભગવાન હૃષીકેશ-હન્દ્રિયોના સ્વામી છે, તેઓ હન્દ્રિયો ઉપર નૃત્ય કરે છે અને હન્દ્રિયોના અપરાધો મટાડે છે. આમ સદાનંદ સ્વરૂપ કૃષ્ણ નિજ ભક્તિનું ન્યાપન કૃષ્ણા (યમુનાજી) માથી હિન્દ્રિયોના વિષયોથી ગરકાવ યગેશ કૃષ્ણ સર્પને નિશ્ચેષ્ટ કરીને જીવમા કરે છે (હન્દ્રિયાધ્યાસમાંથી નિવૃત્તિ)

દાવાનલપાન :—પ્રાણાધ્યાસમાંથી જીવનું છુટવું તે. જીવ ભક્તિ તરફ વળે છે એટલે તેનું મન વિષયોથી ખમ્મે છે. ત્યારે વિષયો રાગઆતમાં ભયંકર રૂપ લઈ જીવનો વિનાશ કરવા તત્પર થાય છે. તે વખતે જીવ સાવધ થઈ તે વિષયરૂપી અગ્નિનું પાન કરે તો તેની ભક્તિ સ્થિર થાય.

કૃષ્ણે કાલિય નાગનું મર્દન કર્યું, તે વખતે નંદ યશોદા તથા ગોપો શ્રીયમુનાજી પામે વનમાં ગતે રહ્યા. કારણ કે તેઓ શ્રીજોકૃષ્ણથી

પછી કૃષ્ણે બીજાં રૂપ લઈ જોત્તરધન પર્વત રૂપે તે વિવિધ સામગ્રી આરોગવા માડી અને પોતાના જ સ્વરૂપને ત્રજજનો સાથે નમવા લાગ્યા અને પર્વતના ઉપકાર સમન્વયવા લાગ્યા.

આમ વૈષ્ણવ યજુથી ઇન્દ્ર દેવે ભગ્યો અને કૃષ્ણને પરમાત્મા ન માનતા સામાન્ય મનુષ્ય માની સંવર્તક મેઘને જોકુવ ઉપર તુટી પડવા આજ્ઞા કરી. તેથી મેઘો ભય કર વીજળીઓ, ગડગડાટ કરતાં વાદળો અને સખ પવન સાથે, ચાલવાની ધારા જેવા વરસવા લાગ્યા. તેથી ગાયો, જોપજોપીઓ સૌ દુઃખી થતા કૃષ્ણના શબ્દો ગયા. ત્યારે કૃષ્ણે દેવોનું માનમર્દન કરવા અને જોકુલના પોતે નાથ છે એમ વિચારી લીલાથી ગિરિજાજને છત્રી પેઠે ધાગણ કર્યો અને ગિરિજાજની જાયામા સૌને આવવા કહ્યું. તેથી સૌએ તેમ કહ્યું. ભગવાન આ વખતે સાત વર્ષના હતા અને જોપોએ ભગવાનના પ્રગટ થ પછી સાત વર્ષ ઇન્દ્રયાગ દ્વારા અન્યાશ્રય કર્યા હતા તેથી સાત દિવસ મેઘોને વરસવા દીવા તે રીતે તેમના અન્યાશ્રય દોષ દૂર કર્યા.

આ પછી ઇન્દ્રને ભાન આવ્યું કે આવા ભયંકર મેઘો જોકુલને કશું કરી શક્યા નથી ત્યારે તેનો ગર્વ હિતરી ગયો. તેણે મેઘોને વરસતા બંધ કર્યા અને ભગવાને ગિરિજાજને પહેલા પેઠે મૂકી દીધો. જોપ જોપી ગાયો વગેરે સૌ જોકુલમા ગયાં અને ત્રણે લોકમા ભગવાનની આ લીલાથી આનંદ જવાઈ ગયો.

હવે ઇન્દ્ર સ્વર્ગની કામધેનુ-ગાય અને દેવો સાથે કૃષ્ણ પાસે આવ્યો અને ભગવાનના ચરણમાં પડી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, અને પોતાના અભિમાનથી શરમ પામી ક્ષમા માગી અને ફરીથી આવી દુષ્ટ બુદ્ધિ ન થાય તેની આગળી કરી ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે જેના ઉપર હું અનુમતિ કરવાની ઇચ્છા કરું છું તેનો મદ હું નાશ કરું છું. માટે હવે તમે મારી આજ્ઞા મુજબ વર્તો.

હવે સ્વર્ગની મુરલિએ ભગવાનની પ્રાર્થના કરી કે આજ મુખી દેવો આપનો ભક્ત કરતા તેઓ હું દેવોથી કરતી પણ હવે આપે ગોરક્ષા કરી છે તે પણ પરમાત્મા ગોપાલ રૂપે અવતરીને, તેથી અમે તમારા વડે સનાથ થયા છીએ. અને મુરલિએ ત્યારથી ભગવાનને પોતાના ઇન્દ્ર માન્યા એટલે ભગવાનનું નામ ગોવિંદ શરૂ થયું. આ વખતે ઇન્દ્ર વગેરેએ ભગવાનનો અભિષેક કર્યો.

૩૧-૧૪ નંદ મુક્તિ:—એક વખતે નંદરાયજી એકાદશી વ્રત કરી, બારસની વહેલી સવારે (રાત્રિમાં) કાલિન્દીમાં સ્નાન કરવા ગયા. રાતનો સમય આશુરી દોષથી જલમાં સ્નાન કરવું બરાબર નથી. તેથી વચ્ચેનો (જલના દેવતા) નોકર નંદજીને પકડી વરુણ પાસે લઈ ગયો. કાલિન્દી જલમાં પ્રવેગેલા નંદજી ન દેખાયા એટલે ખીજા ગોપો કૃષ્ણ તથા રામને બોલાવા લાગ્યા ભગવાને દૂરથી આ ભય ભરેલી જૂઓ સાંભળી એટલે ત્યાં આપ્યા. ત્યારે ખજર પકડી કે આ કામ વરુણનું છે, તેથી પોતે વરુણ લોકમાં ગયા. ત્યાં વરુણે કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી અને પોતાના સેવકની શ્રૂત કબૂલ કરીને નંદજીને કૃષ્ણને સોંપ્યા. નંદરાયજી વરુણ લોક અને તેનો વૈભવ જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા અને કૃષ્ણ સર્વોપરિ દેવ છે તે અનુભવી આનંદ પામ્યા. વળી આ પ્રસંગથી એ સમગ્રવ્યું કે સાક્ષાત્ ભગવદ્ સેવામાં વૈષ્ણવી ધર્મો એકાદશી વ્રત જેવા પણ ઉપયોગી નથી જો કે ભગવદ્ સેવા છોડી વ્રતમાં આસક્તિ કરી, તેથી નંદરાયજીને વરુણના બંધનમાં પડવું પડ્યું પણ ધર્મપાલનથી વૈકુંઠ લોકનું દર્શન ભગવાને કરાવ્યું.

નંદમુક્તિ-ખીજો પ્રસંગ-એક વખતે શિવરાત્રિના સમયે ગોપાલો કૌતકથી ગાડામાં બેસી અગ્નિકાવનમાં યાત્રાએ ગયા. ત્યાં જઈ સરસ્વતી નદીમાં સ્નાન કર્યું અને પશુપતિ દેવ, અગ્નિકાજી અને ખીજા દેવોની પૂજા કરી. પછી ગાયોથી રુદ્ર પ્રસન્ન થાય, હરિષ્યથી અગ્નિ પ્રસન્ન થાય, વસ્ત્રોથી દેવો-વંદ્ર પ્રસન્ન થાય, વસ્ત્રથી શિવજી

અને પાર્વતીજી પ્રસન્ન થાય અને મધ અને મધુર અન્નથી બ્રાહ્મણો પ્રસન્ન થાય, એ જ્ઞાનનાથી તમજે આ પાપ વગતુઓનું મારણોને દાન કર્યું.

પછી મદ્રામાગ્યરાગા નદજી વગેરે ગોપો નાતે મગ્નની નદીના તીરે વન ધાગણુ કરી સૂઈ ગયા ત્યાં અઙ્ગમાત એક મોટા અઙ્ગરે બહુ જૂથ્યા હતો, તે આવી ચડે અને નદને ગંગા નામ્યો.

જ્યાં નદજી અઙ્ગમથી ગંગાના લાગ્યા ત્યારે દૃષ્ટ્ય, કંઠી જૂમ પાડના લાગ્યા, કે પ્રપન્ન (શરણે આવેના) એના મને ઊડવો આમ નદજીની જૂમો સાલગી ગોપો જગરા અને જગતા લકડાયાં સર્પને માગ્યા લાગ્યા હતા, અઙ્ગરે નદજીને ઊડયા નહિ ત્યારે ભગવાન પોતાના ચરણથી અઙ્ગરને અડક્ય, ત્યારે તેણે સર્પનું શરીર છોડી વિદ્યાધરનું રૂપ ધાગણુ કર્યું આમ મર્ચથી હલકી થોનિ મર્ચની છે અને સર્પથી ઉત્તમ ભગવાનીય દેહ છે અને ભગવાનના ચરણના અપર્ચથી ભગવાનીય દેહ થાય છે એમ જાણવા મલ્યુ.

આ મર્ચ પ્રથમ મુદર્શન નામનો વિદ્યાધર હતો તેની પાસે કાન્નિ, સામર્થ્ય અને વન બહુ હતું તે વિમાનમા ગેમી આકાશમા ફરતો હતો ત્યારે નિરૂપી દેહનાળા આગિરસ નધિઓને જોઈ જુઓ ત્યારે તે પાપી તેમના શાપથી સર્પ થયો પણ તેમનો આ શાપ અનુમલ કરનારો થયો, જેથી તેને ભગવાનના ચરણનો અપર્ચ થયો તેના સર્પ પાપ નાશ પામ્યા અને વિદ્યાધર ચર્ચ તે ભગવાને શરણે ગયો પછી તે અર્ગમા ગયો અને નદરાયજી દુ ખમાચી છટગા આગ અન્યાયથી થતા દુ ખો અને અનન્ય ભજન સર્વ પુરુષાર્થસાધક છે એમ જણા યુ અને ત્યાગથી ગોપોએ નજ સિવાય બીજો જ ના જમ્જા ન કરી

૩૧-૫ પ્રલંબવધઃ—આમાં અંતઃકરણના દોષની નિવૃત્તિની વાત છે. તે કાર્થ ક્રિયાસ્વરૂપ બલદેવજીદ્વારા ભગવાને કરાવ્યું. કારણ કે તે વખતે બલદેવજીમાં કૃષ્ણનો આવેશ હતો.

એક વખતે ભગવાન અને બલદેવ ગોપો સાથે રમતા હતા. પ્રીત્તિ ઋતુ હતી છતાં વૃન્દાવનમાં વસંત સમ તે લાગતી હતી. તે વખતે પ્રલંબ નામે એક અસુર ગોપ રૂપ બની તેમના બેગો લખ્યો. પ્રલંબ એટલે ઘણો લાંબો. જે જીવ પોતાને મુક્તિ મળે ત્યાં સુધી પ્રયત્નશીલ રહે તે પ્રલંબ કહેવાય. તે અસુર સ્વભાવનો હતો. તેથી તે દુષ્ટ ક્રિયાઓથી મોક્ષ મેળવવા લલચાવ્યો. ભગવાન તે અસુરને ઓળખી ગયા. છતાં તેની મિત્રી કરી. તેથી પોતે જેના મિત્ર બન્યા તેને મારતા નથી તેથી બલદેવજીને આખના ઈસારાથી તેને ઓળખાવ્યો. પછી બે જૂથો પાડી હારજીતની રમત શરૂ કરી. એક જૂથના કૃષ્ણ અને બીજા જૂથના બલદેવ અગ્રેસર થયા. શ્રીદામા બલદેવજીની ટોળીમાં અને પ્રલંબ કૃષ્ણની ટોળીમાં આવ્યા હતા. આ ટોળીમાં બલદેવજીની ટોળી રમતમાં જીતી આથી કૃષ્ણની ટોળીના પ્રલંબ વગેરે ગોપો બલદેવજીની ટોળીના ગોપોને ખબરે બેસાડી ભાંડરીક વડ સુધી લઈ જવા ઉપડ્યા. શ્રીકૃષ્ણે શ્રીદામા, બલદેવને વૃષભ અને પ્રલંબે બલદેવ વગેરેને ઉપાડી ચાલવા માડ્યું.

પ્રલંબ અસુર હતો. તેણે વિચાર્યું કે બલભદ્ર એકલા છે. તેથી ભાંડરીક વડથી દૂર લઈ જઈ તેમનો નાશ કરવો ફીક પડશે એમ ધારીને રમત રચણની મર્યાદા છોડી આગળ વધ્યો. તેથી બલદેવ મોટા પર્વતના ભારવાળા થયા ત્યારે તે પ્રલંબે રાક્ષસ રૂપ ધારણ કર્યું. તેનું આ લયનાક રૂપ દેખી બલદેવને કંઈક ત્રાસ થયો પણ વજ્ર જેવી મુઠી માથામાં મારી તેને મારી નાખ્યો. આમ સાધુ પુરુષોને હરી જવાની (ઉપાડી જવાની) આસુરી વૃત્તિના બલદેવે નાશ કર્યો. આ અંતઃકરણ દોષની નિવૃત્તિ કરી.

(લૌકિક જ્ઞાનને અલૌકિક જ્ઞાન બનવી) મણિ બતાવી
કૃષ્ણે જ્ઞાન અને ક્રિયા સ્વરૂપ બળદેવજીને આપ્યો.

૩૧-૬ દાવાનલ પાન (બીજો પ્રસંગ)-દેહ, ઇન્દ્રિય પ્રાણ
અને અંતઃકર્મ આ આઠ અધ્યાસો છે તથા સ્વરૂપ વિસ્મૃતિ એ
પાપમો દોષ છે આ દોષ નાશ થાય ત્યારે જીવનો ભગવાનમાં
નિરોધ સિદ્ધ થાય. પ્રથમ દાવાનળ પાનમાં પ્રાણાધ્યાસથી ભક્તોને
હોડાવ્યા. આ દાવાનળના પાનમાં ભક્તોનું અજ્ઞાન (ભગવાનને ન
જાણવાનો દોષ) મટાડવાનું છે.

પ્રવંબ વધ રમવાની કીડમાં થયો હતો. જોપો કીડામાં
આસકત હતા ત્યારે ગાયો ધાસના લોભથી દૂર વનમાં ગઈ. ત્યાં
તેનું ધાસ ન હતું પણ જૂનું અને કઠણ મુંઝનું ધાસ હતું.
વળી તે ઈર્ષ્યાવાનમાં તાપ પણ પુષ્કળ હતો. આથી ગાયો વગેરે
ત્રાસ પામ્યા અને ગડો પાડવા (ભાંભરવા) લાગ્યા. અહીં કૃષ્ણ,
બલદેવ વગેરે જોપો રમતમાં ગાયોનું વિમ્બરણ થવાથી ગાયો કયા
ગઈ તેનું જ્ઞાન નેમને ન રહ્યું, તેથી તેમનો રમતનો આનંદ નાશ
પામ્યો અને ગૌધાવનનો ધર્મ ચૂક્યાનો પ્રશ્નાત્તાપ થવા લાગ્યો. પણ
ગાયોના પગલાં તથા દાંતથી કપાએવા ધાસની નિશાનીથી તેમણે
ગાયો શોધી. હવે ભગવાન ગાયોને તેમના નામોથી બોલાવવા લાગ્યા
એટલે ગાયો હર્ષથી અવાજ કરી તેનો પ્રતિ ઉત્તર આપવા લાગી.
એટલામાં આ સૂક્ષ્મ કઠણ ધાસના વનમાં અત્યંતક અગ્નિ પ્રગટ થયો
ને વાલુ થવા માડ્યો. તેથી અગ્નિની તીવ્ર જ્વાળાઓ નીકળવા લાગી.
આવા ભયાનક અગ્નિથી બચવા જોપો અને ગાયો ભય સાથે
કૃષ્ણને શરણે ગયા. ત્યારે ભગવાને તેમને આંખો મીચવાનું કહ્યું,
અને કૃષ્ણે દાવાનલનું પાન કર્યું. પ્રથમ દાવાનલપાન રાતે અજ્ઞાન
દશાવાળા જીવો માટે કર્યું હતું, ત્યારે આ દાવાનલ દિવસે
જ્ઞાનવાળા જીવો માટે કર્યું. સંસારનો તાપ અજ્ઞાની અને જ્ઞાની

જીવને સરખો થાય છે. તે કથા આમા જતાવી છે. જ્ઞાની આત્મ-
લાનમા ભગવાનનું સ્વરૂપ બધી જાય છે.

૩૧-૬-૨૧ અષ્ટાદશ વંશઃ—નામ લીલા તથા વૈદિક કર્મોમાં
દેવો (આમુરીલાવ) પીડા કરે છે તે પીડા ભગવન્નામથી કે
વૈદિક મંત્રોથી દૂર થાય છે.

એક વખત કૃષ્ણ અને જલદેવ ખીજાં ગોપીજનો સાથે (રાસના
ગોપીજનો સિવાયના) રાતે ગાયોના વ્રજમા વિહાર કરતા હતા. તે
વખતે આ ગોપીજનો ભગવાનની લીલાઓ ગાતી હતી. ત્યારે સંગીત
સાંજના નિયમ મુજબ રામ અને કૃષ્ણે સંગીત છેડ્યું. તે સંગીતની
અસર ગોપીજનો ઉપર થઈને તેઓ આત્માલાન બધી મયાં. તે સમયે
શંખચૂડ નામે એક ડુબેરનો નોકર ત્યા આવી ચડ્યો. તે સ્ત્રીઓની
કામના વાળો હતો વળી તેના મસ્તકમાં શંખ હતો, તે નવ નિધિઓમાંની
એક નિધિ હતી. તેથી તેનું નામ શંખચૂડ પડ્યું હતું. આ નિધિથી
તે પગ મદ વાળો હતો. શ્રુતિ લોભ કાંધ વગેરે દેવો છે એમ
કહે છે. તેમ શંખચૂડ મદ વાળો હોવાથી આસુર હતો.

તે એમ જાણતો કે સ્ત્રીઓ ધનને વશ છે ને મારી પાસે એક
મહાન નિધિ છે. તેથી તે સ્ત્રીઓને (આ ગોપીજનોને) તે ઉપાડીને
ઉત્તર દિશા તરફ લઈ જવા માંડ્યો. ત્યારે તે રડવા લાગી અને કૃષ્ણ
જળદેવને સદાય માટે ખૂમ પાડવા લાગી. ત્યારે ગમ અને કૃષ્ણ
તેની પાછળ જલદી દોડ્યા. તેથી શંખચૂડ ભય પામ્યો અને
ગોપીજનોને છોડી દૂર ભાગવા માડ્યો. ત્યારે ભગવાન તેની પાસેથી
મણિ લેવા તેની પાછળ દોડ્યા અને તેને મારીને મણિ લીધો.
ને તે મણિ ગોપીજનોના દેખતાં જળદેવજીને આપ્યો.

આ કથામાં લૌકિક અર્થ—જ્ઞાન સામે અલૌકિક અર્થ—જ્ઞાનની
અર્થ-જ્ઞાનની સામે લૌકિક અર્થ—જ્ઞાનની

વેદજ્ઞાન યાજ્ઞ છે. તેમની પાસે જે રહે તે અલૌકિક જ્ઞાન અને પ્રેમ યાજ્ઞ બને. તે સાચા પ્રકાશક છે. જ્યાં લૌકિક અર્થ અને જ્ઞાનથી માણસ કામ અને વાસનાને વશ થાય છે તેથી સામાન્ય જીવો લાલચથી લપટાય છે પણ તે લાલચનો નાશ થતા સાચું જ્ઞાન અને પ્રેમ પ્રગટે છે સાચો મણિ આત્માનો પ્રકાશ છે.

૩૨-બોલ પ્રમાણ—પ્રથમ જે વચન આપ્યું હતું તે પાશુપ્ત; વંશ . ઘણું “જગૌ કલં વામદશાં મનોહરમ્ (ભા. ૧૦-૨૬-૩) મુંદર દિટિવાળી સ્ત્રીઓના મનને હચ્છ કરે એવું અવ્યક્ત અને મધુર ગાન ભગવાને કર્યું.

૩૨-૩-૪ વિપરીત આભ્રણ...મુંદરી—ભા.-૧૦-૨૯ અધ્યાયમા ગસસ્ત્રીલાનું વર્ણન છે, તેના ભાવો આ કાવ્યમા છે.

પુ. ના સ. મા નામ ૮૫૧ થી ૮૫૩માં આ કાવ્યનો ભાવ છે મનોહર મુરલી નાદથી કેટલીક ગોપીકાઓ કામો-મત્ત બની, તેઓ ભગવાન પાસે ન જઈ શકી કારણ કે તેમના પતિઓએ તેમને રોકી. તેથી ક્ષોભ પામવાથી વિમુક્ત થઈ પણ બીજી ગોપીકાઓએ મનોહર મુરલીનાદ સાંભળ્યો ને સર્વભાવ ભગવાનમાં જાગ્યો તેથી કામ-પ્રેમ-વશ થયેલી તે ગોપીજનો ગાડા માફક ચાલી અને (ઘણું પ્રેમ મુઝનિ કૃષ્ણ મળવા) તેઓ શ્રી કૃષ્ણને પ્રાપ્ત થયા.

૩૨-૩-૪-કામ...મુંદરી. નિશમ્ય ગીતં તદનન્નવર્ધનં વ્રજસ્ત્રિયઃ કૃષ્ણગૃહીતમાનસાઃ “કામ વધાગ્નાર તે ગીત આભળીને તે વ્રજસ્ત્રીઓ કૃષ્ણના મનને પામી.

૩૨-૪-૫-કટાક્ષ...સાદિ ગયું. વેણુ વાદ્ય ગોપીજનોને ગસ માટે જોતાં જ્યાં જતાં ભગવાને શ્લોક ૧૭ થી ૨૭ શ્લોક કટાક્ષમાં કલા. તેનો ઉત્તર ગોપીજનોએ ૩૧ થી ૪૧ શ્લોકમાં આપ્યો. તેથી ભગવાન પ્રસન્ન થયા અને તેમની સાથે રાસ રમ્યા અને આદ

પ્રકારના રસવિલાસનું સુખ આપ્યું. આ લગવાન પાસેથી પોતાના મનોરથ ફળતા જોઈ ગોપીજનોને પૃથ્વી ઉપર અને સ્ત્રીઓમાં અમે અધિક છીએ એવું માનય્યું તેથી લગવાન અદૃશ્ય થયા. (શ્લોક ૪૧ થી ૪૮નો લાવ) ગોપીજનોનું માન કેવી જાતનું હતું તે વિષે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી અ. ૨૬-૨૭ની કારિકામાં સમજાવતાં વળે છે કે 'ગોપીજનોએ લગવાનની પ્રાર્થના કરી, તેથી લગવાને તેમના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા પણ હવે તેમણે વિચાર્યું કે જો લગવાન અમારી પ્રાર્થના કરશે તો અમે તેમને રસનું દાન કરીશું.'"

ત્યારે ગોપીજનોનો દોષ કેવી જાતનો હતો તે વિષે શ્રીમદ્વા-પ્રમુજ કહે છે "રાસલીલા સમયે ગોપીજનોને સ્ત્રીઓમાં અને પૃથ્વી ઉપર અમે શ્રેષ્ઠ છીએ એ જ જ્ઞાન થયું. તે દોષ રૂપ હતું" તેથી લગવાન રાસલીલા કરતાં તિરોહિત થયા.

૩૨-૬ ત્યારે...અતિથાણું-અતપ્યંસ્તામચક્ષાણાઃ લગવાનને ન જોવાથી ગોપીજનોને તાપ થયો. (લા. ૧૦-૨૭-૧)

પદ ૯-૧ નાથ...ભજ્જી: શ્રી ચુસાઈજી ખીજી વિદ્યસિ શ્લોક ખીજમા વળે છે કે સ્વદ્વિયોગે ચ આયો મત્ "હે નાથ, આપના વિયોગ થવાથી પ્રથમ શ્વાસ બહાર નીકળતાં, તેની સાથે જ પ્રાણ નીકળી જવા જોઈએ, તે પ્રાણ ન નીકળ્યા હવે હું શું કરું?" શ્રીમદ્વાપ્રમુજ શ્રીસુગોપિનીજીમાં અ. ૨૬ ને ૨૭ની લીલા સમજાવતા કારિકાઓમાં લખે છે કે ગોપીજનોમાં સ્વરૂપાત્મક આનંદનું સ્થાપન કરવા માટે લગવાને રાસલીલા કરી. હવે ગોપીજનોને માન થવાથી લગવાન અદૃશ્ય થયા. તેથી વિપ્રયોગ અવસ્થામાં આનંદર લીલા ગોપીજનોદ્વારા કરાવી છે. કહવા ૩૨-૬ કડીમાં 'આશ્વિ દામ્યે રમતાં વિરહ પામી' તેમાં પ્રથમ લગવત્ ક્રિયાનું વર્ણન છે. લગવાન અદૃશ્ય થવાથી તેમના હૃદયમાં અતિ શોક થયો, ત્યારે લગવદલીલાઓ પૂતના, ચક્રટ, તથ્યાવર્ન, વત્સહરણ વગેરે લીલાઓનું

અનુકરણ કરતા તેઓ રમવા લાગી. તેમ થતા વિગ્ધ વધુ વ્યાખ્યો ત્યારે ખીજી લીલા-રસાસકિત જાગી, ત્યારે તેઓ લગવાનને શોધવા વૃક્ષ ગેલીઓને પૂછવા લાગી તથા ગુણુ ગાવા લાગી, તથા જોશુદ્ધ દશામાં આસુ પાડતા “હરિ હરિ” એમ બોલવા લાગી. ત્યારે દુઃખ હરણ કરનાર હરિની કૃપાર્થી, તેમને શોધતા હરિના ચરણના દર્શન થયા વળી ત્યારી આત્રણ જતા એક હિતમ ગોપી(શ્રીરાધાજી)ના દર્શન થયા. તેમણે પોતાનો અનુભવ કહ્યો ત્યારે પોતાના દોષથી લગવાન અદશ્ય થયા છે તેવું જ્ઞાન થયું આ ત્રીજી લીલા ગર્વાભાવની છે.

પદ ૯-૫ પાણુ નહીં ઝિનિ...ધરણિ-લગવાન અદશ્ય થયા તેમાં કરણી (કર્તુક) સ્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ છાએ એ દોષ લાગ્યો ને તેથી રસ સ્વરૂપ કૃષ્ણ જન્મ પાણી જૂમિ ઉપર પડતા સર્વત્ર ફેલાય છે તેમ લગવાન સર્વત્ર તિરોહિત થયા.

પદ ૯-૬ માહારા નવ ધરિ-અન્તર્ગૃહ્યતા-જે ગોપીજનો કામ ભાવથી લગવાન પાસે જવા નીકળ્યા, તેમને તેમના પતિઓ વગેરેએ રોક્યા, તે વખતે તેઓને જે વિગ્ધ થયો, તેથી તેમના પ્રાણ નીકળી ગયા અને મોક્ષ પામ્યા. (લા ૧૦-૪૪-૩૮ શ્લોક)

૩૩-૬૩ના ૩૨મા ગોપીજનોને જ્ઞાન થયું તેથી લગવાન અદશ્ય થયા અને પદ-૯મા તેઓ કેવળ દીન જની રહે છે તેવું વર્ણન કર્યું. આ વિષે શ્રીમદ્દામૃતજી કહે છે કે ત્યારે માણસ નિ.સાધન થાય છે ત્યારે તે કેવળ દીન જાને છે અને ગે છે અને તે જ સમયે લગવાન તેના ઉપર કૃપા કરે છે. તેથી લગવાન ફરીથી પ્રગટ થયા અને (પ્રસાદ) કૃપા કરી, તેમના તાપ અપર્ણાદિલાગ હયા તાસામાચિરમૃત્ શૌરિઃ (ભા. ૧૦-૩૨-૧) ચરણમાં પ્રગટ થયેલા લગવાન તેમની વચ્ચે કાર્તિક હસતા મુખે પ્રગટ થયા

૩૩-૨ ભા ૧૦-૩૨-૬મા “તે જાધા ગોપીજનો લગવદ્દર્શન

“લગવાને ભકતોના ઉપર કૃપા કરવાને માટે જ લકતના સમાન રૂપ, મનુષ્યનો દેહ ધાગ્યુ કર્યો; કારણ કે જો લકતોના રૂપ કરતાં બીજા પ્રકારનું રૂપ લગવાનું ધારણુ કરે તો લકતોને જુદા જુદા રૂપમાં પ્રકટ થએલા ભગવાનના વિશ્વાસ રહે નહિ તેથી જેમ મનુષ્ય ઉપર કૃપા કરવાને માટે લગવાનું મનુષ્યનો દેહ પ્રકટ કરે છે તેમ ગોપીજનોના ઉપર પણ કૃપા કરવાને માટે-ગોકુલમાં પોતાના સ્વરૂપાનન્દનું દાન કરવા માટે-લગવાનું તેના પ્રકારની કીડા કરે છે.” ભા. ૧૦-૨૩-૩૬માં “એમ લીલા વડે મનુષ્ય શરીરને નીકારીને મનુષ્ય લોકને લાયકની લીલા કરતા, જો ગોપ અને ગોપીઓને રૂપ વાણી અને કૃતિ વડે ખુશી કરતા, પોતે રમણુ કરવા લાગ્યા.”

૩૪-ગણડી-લખોટીની રમત; ગત્ય-સ્ત્રી. (સં. ગતિ. પ્રવેશ;

ધાગડ-મતી; ધૂતી-રંગ વિદ્યા; ખાંત-સ્ત્રી. હોશ, ઉમંગ.

૩૪-૩-૪. આ કડીનો ભાવ શ્રીલા. ૧૦-૧૬ ૭થી ૧૧ શ્લોકમાં છે. વળી પુ ના. સ. અંથમાં ૮૨૨ મું નામ નાદબ્રહ્મપ્રકટનઃ નાદ એટલે ગાનદ્વારા અક્ષર અક્ષરને પ્રકટ કરનાર પ્રભુ, ૮૨૩ ઘંચ. પ્રતિકૃતિસ્થનઃ પક્ષીઓના શબ્દો સાંભળી તે જ પ્રમાણે પ્રતિ શબ્દો કરનાર, દિવ્ય મોરના નૃત્યનું અનુકરણ કરનાર પ્રભુ છે. અહીં જે રમતો આપી છે તે ભા. ૧૦-૧૮અ. છે. તેને શ્રીમદાપ્રભુજી આ પ્રમાણે સમજાવે છે. (૧) ગણડીની રમત કુંભારની રમત (લખોટીની રમત) (૨) ધાગડ (બીલાની રમત) મારદડીના જેવો પ્રકાર (૩) ધૂતિ આમળાંની રમત (૪) મુડીની રમત (લગડી) (૫) અરધૂસ્ય રમત (ખો) (૬) નૈત્રગંધ (આખ મીચામણી)

૩૪-૩-૪-૬ એ મહ...અયલી ઘર્હાપીટ (ભા. ૧૦-૨૧-૫) તથા ષિમ્મત્ વેણુ તથા ફરમહુ-સાથવો, કુબેર. ઘર્હપ્રસ્થનઘન ૧૦-૧૬-૪૭ એ પ્રસિદ્ધ શ્લોકોના ભાવ છે.

નિયુદ્ધ ધમકશિતઃ પાહુયુદ્ધનો શ્રમ જીતેલા (ભા. ૧૦-૧૫-૧૬) મેઘમ્બીરયા વાચનાનાં મેઘ મંજીર વાણીવાળા મર્કટો-ત્પ્લવનાદિભિઃ મર્કટની પેઠે ફૂદકા મારતા. (ભા. ૧૦-૧૧-૪૦).

અહીં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે ‘ આ મદલ લીલામાં નૃત્ય કરવું એ કાયાની, ગીત ગાવું એ વાણીની, મેઘ પેરે ગાજવું (ખડાઈ મારવાની લીલા) એ મનની લીલા છે. આ પીડકારક નથી. જ્યારે સામાસામા યુદ્ધ કરવું તે દુઃખરૂપ શારીરિક કાર્ય છે. આ ચાર પ્રકારની મદલલીલાની હરિ આનંદથી પ્રશંસા કરે છે (૧૦-૧૨થી૧૫ શ્લોક ઉપરની કારિકા)

અરિષ્ટાસુર—અ. પાચથી ૩૨ અ. સુધી તામસ ભક્તોનો ભગવાને નિરોધ કયો અને પોતાના આત્માથી-દેહથી તેમનાં સર્વ કાર્ય કર્યાં. હવે ભગવાન મધુગ પધારવાના છે તેથી, કર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિમાં તેઓનું ચિત્ત નિક્ષિપ્ત ન થાય તે માટે તે ક્રિયામાં જે કંઈ અશુદ્ધતા હોય તે નિવારવી જોઈએ. તે માટે અરિષ્ટાસુર, ધ્યેમાસુર અને કેશી એ ત્રણના વધની વાત અ. ૩૬-૩૭મા કરી છે આ અશુદ્ધતા અથવા અધર્મનાં ત્રણ રૂપો છે તે કાયિક, વાયિક અને માનસિક.

ગોપીજનો જે તામસ હતા તે ભગવાનના જવાથી રાજસ થયા કારણ કે હવે તેમને ભગવાન સાથેનો સીધો સંબંધ મટી ગયો. પણ હવે નેત્રદ્વારા તેમને ભગવાનનો આનંદ મેળવાનો છે. આ કારણ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણેજી ૩૬ અ ના ૧૫ શ્લોકમા ગોપીનાં નયનોત્સવઃ પ્રભુને કહે છે વળી વાસનાઓ ભગવતપ્રાપ્તિમા વિદ્નરૂપ છે ગોપીઓ ઋષિરૂપા અને ઉપનિષદ રૂપા હતી. તેમનામા વાસનાઓ ખરેખર ન હતી પણ બહારથી આવી ચડી હતી અને તે પણ ગાહુ ઘોડા રૂપમા. તેથી તેમણે ભગવાનને મધુરા જતાં રોક્યા નહિ, પણ ભગવાને વચનદ્વારા મોકલેલ સંદેશમાં વિશ્વાસ રાખ્યો.

અગ્નિષ્ટાસુ—અગ્નિષ્ટ ઝોળે મળ અથવા રોગરૂપ અમર
તે। જાનુ નામ દુપાસુ ઝેટલે આપ્તવા રૂપે અસુર આ અમર
આપ્તવા જેવો હતો તેથી તે પગથી જગીન ખોદતો હતો તેને મોટી
ખૂવ અને કાયા હતી તે લવાનમ જગડતો, જિમ્મુ પછડ કરી,
ગોકુનના કાંતને ગી ગડાયા તાડતો હતો તેના આવા ભયમ્મ વર્તનથી
ગાયો અને જીઓને નામ થયો અને આ નામથી જયવા દુષ્ટ
પાસે શરણે ગયા ભગવાન નાગીથી તેમને 'લવ ન ગયો' એમ
કહી એ અગ્નિષ્ટને પડકારતા, જાલુ દગકારતા તે અગ્નિષ્ટ મામે જાણા
અને તેના જે રી ગડાઓ પડી તેને અગર પગના પાછો લઠાંધો
કરી પાછો રી ગડાથી પકડા બાય પર પછાડ્યો અને રી ગડાથી તેને
માર્ગ નાખ્યો ત્યાં દેવાએ ફોનો ॥ દૃષ્ટિ કરી અગ્નિષ્ટામુગ્ધના વધથી
કાયાથી જે પાપો થતા હોય તે મયાને તેમથી ગરવી જોઈએ
એ જણા યુ છે

કેશીવધ —કેશી મોટા અશ્વ રૂપ હતો. તેનું રૂપ લવાનમ હતું
અતઃમ્બુને દુષ્ટ હતો તે સધ્યા સમયે ગોકુલ આવી ગોકુલને નામ
આપના લાગ્યો અને ભગવાનને નાધવા નાગ્યો, તેણે ભગવાનને
કમળ સરખા નેનસાગા જેવા છતાં તે દુષ્ટે પા । ફરીને પગથી
પાટુ માર્યા એટલે ભગવાને તેના બે પગ પકડ્યા અને ચક્કર ફેરવીને
દૂર ફેંક્યો થોડીવારમાં તેની મર્જા વગતા તે પાછો સિંહ પેઠે
મુખ ફાડી ભગવાનનો લક્ષ કરવા લીધો એટલે ભગવાને કાળો હાથ
તેના મુખમાં નાખ્યો કેશીએ હાથને દાંતથી લીરવા તે વખતે
તેના દાંત પડી ગયા એટલે ભગવાને પોતાનો હાથ વધાર્યો તેથી તેનું
મથુ ૨ ધાર્ધ ગયું, એટલે તે પગ પછાડવા લાગ્યો, તેના શરીરે પરમેવો
જાણી ગયો, આખો ફાટી ગઈ અને લાદ કરતો તે તેમજ્ય પાગો પછી
ભગવાને પોતાનો કાળો હાથ એના મુખમાંથી કાઢી લીધો

કેશી સિંહ સમો ઘોડાના આમગ્નો દેવ અગ્નિષ્ટાસુ મરતા
ગોટા મન-દોલ રૂપ હતો એટલે તે ગાજસ હતો તે ભગવાન

જાનને રંધનાર હતો. તેનો લગ્નવાને નાથ કર્યો. વળી વાણીથી થતા અધર્મનું રૂપક ઘોડાની સાથે ક્યું છે. વેળમાં વાફ ને અધની સાથે સરખાવી છે, તે આસુરી વાણી તે ઘોડો, દુષ્ટ શબ્દો કેશવાળી, વાણીનું મૂળ મુખ; તેમાં કૃષ્ણે હાથ નાખી તેનો શ્વાસ બંધ કર્યો. ને તેની આસુરી વાણી બંધ કરાવી.

વ્યોમાસુરવધ—એ મય રાક્ષસનો પુત્ર હતો. તેણે કપટથી ગોવાળનો વેપ લીધો અને લગવાન બેગો ગતમાં લખ્યો. રમત એવા પ્રકારની હતી કે જે ભૂધો-એક ચોર ભૂથ ને બીજું પાલક ભૂથ અને ત્રીજું મેદો. આ રમનનું નામ નિલાયન કીડા તેમા ચોર બનેલા મેદાં ધમેલા ગોપાલોને ચોરી બય અને પાલક ગોપાલો તે ચોર ગોપાલોથી મેદાંઓનું રક્ષણ કરે આમાં વ્યોમાસુર ચોર ગોપાલના ધૂધમાં લખ્યો. તેણે ધણાં મેદાં ઉપાડી ગિરિરાજની શુદામાં મુકી શિલાથી તેનું મુખ બંધ કર્યું. હવે ફક્ત ચારપાંચ ગોપ રૂપ મેદાં બાકી રહ્યા હતા. વ્યોમના વર્તનથી આ વાન કૃષ્ણ સમજી ગયા અને તેને પકડ્યો ત્યારે તેણે પોતાનું આસુરી રૂપ પ્રકટ કર્યું. તેમ છતાં કૃષ્ણે હાથથી પકડી પૃથ્વી ઉપર પગાડીને તેને મારી નાખ્યો અને શુદામાંથી ગોપાલોને બહાર કાઢ્યા.

વ્યોમાસુર—મનથી થતો અધર્મ છે. તેનું પાપ જલ્દી પકડી શકાતું નથી તે બહુ માયાવાળું (શુભ) હોય છે. વળી તે વ્યોમ એટલે આકાશ જેવું મોટું હોય છે. તે સદ્ વિચારોને હરી બય છે, તેથી શુદ્ધ ભક્તિ બની શકતી નથી. આ જ કારણથી કૃષ્ણે વ્યોમાસુરને માર્યો. આ પ્રમાણે અગ્નિ દેશી ને વ્યોમને મારી ગોપોને કાવિક, વાચિક અને માનસિક પાપોથી દૂર કર્યા પછી લગવાન મથુરા પધાર્યા.

વૈકુંઠ દર્શન—લગવાને ગોપોને તથા અફૂરને વૈકુંઠ દર્શન કરાવ્યું છે અને વૈકુંઠ કગ્તા વ્રજમાં વિશેષતા છે તેનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. શ્રીમા. ૧૦-૨૫ અ. તથા ૩૬ અ. વૈકુંઠનું વર્ણન છે. ૧.

ઈન્દ્ર, વરણ વગેરે મહાન દેવોનો પરાજય કર્યો એટલે ભગવાન ક્રકત નારાયણના આંશ છે તેમ કાઈ ન સમજે, પણ કૃષ્ણ સાક્ષાત્ પૃથ્વી પુરુષોત્તમ છે તે સાચું જ્ઞાન મળે તે માટે જોગોની ઇચ્છાથી ભગવાને તેમને વૈકુંઠનું દર્શન કરાવ્યું.

તમસ્ અધકાઝ)થી પેણેપાર ગૂઢ જ્ઞાન છે. તે બ્રહ્મલોક કહેવાય છે તે સત્ય જ્ઞાન અનંત જ્યોતિ સનાતન બ્રહ્મ વગેરે રૂપ છે. આ બ્રહ્મલોકનું દર્શન મનન ધર્મ વાગા નિયંત્રણ મુનિઓને થાય છે. આ વૈકુંઠલોકમાં વેદો ભગવાનની (કૃષ્ણની) રત્નિ કરે છે, નંદરાયજી વગેરે કૃષ્ણના દર્શનથી આ બ્રહ્મ ક્ષેત્રમાં રૂપી ગયા, અને પરમાનંદને પ્રાપ્ત થયા, અને જહુ વિરમય પામ્યા.

અકૂરને વૈકુંઠ લોકમાં ભગવાનના સાક્ષાત્ ચતુર્ભુજ સ્વરૂપનાં દર્શન થયાં. તેનું વર્ણન સ્લોક ૪૧ થી ૫૭ સુધી છે તથા ૩૧ અધ્યાયમાં અકૂરની રત્નિ છે.

મૃતિકા ભક્ષણઃ-એક વખતે રમત કરતા રામ વગેરે જોપોએ કૃષ્ણે માટી ખાધી છે એમ શ્રીવશોદાજીને કહ્યું. આથી શ્રીવશોદાજીએ કૃષ્ણનો હાથ પકડી દળડાવતાં કહ્યું કે તે એકાંતમાં માટી કેમ ખાધી? ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે મેં માટી ખાધી નથી, આ જધા ખોદું જોલનારા છે ત્યારે શ્રીવશોદાજીએ “મુખ ઉઘાડ” એમ કહ્યું ત્યારે ભગવાને મુખ ખોલ્યું તો વાસુ અમિ અંદ્ર પૃથ્વી વગેરે અનેક વસ્તુઓ એ મુખમાં શ્રીવશોદાજીએ જોઈ, તેથી ભય પામતાં અને આ વિશ્વદર્શન એ સ્વપ્ન દેવમાયા કે મારી જુદિનો મોહ છે એમ વિચારવા લાગ્યાં, ને કૃષ્ણને પ્રણામ કરવા લાગ્યાં અને રત્નિ કરવા લાગ્યાં. ત્યારે ભગવાને પોતાની માયાથી વશોદાજીને આ વિશ્વરૂપ દર્શનનું વિરમરણ કરાવ્યું અને માત પ્રથમની પેઠે કૃષ્ણમાં પ્રેમ કરવા લાગી.

એહનિ...થતુઃ. ત્વદવતારેણ વ્રજઃ સર્વોડપિ વૃતાર્થઃ આપના પ્રાકટચથી આપું ય વ્રજ વૃતાર્થ છે. “શ્રીજોકુલમાં જન્મનાથી આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેવા પ્રણ. (પુ-ના-સ ૭૬૮)

નાન્દ શ્રીકૃષ્ણ પાસે આવ્યા તે હકીકત શ્રીમા. ૧૦-૩૪
અ માં છે. કૃરસ્ત્વમકૂરસમાખ્યયા (લા ૧૦-૩૬-૨૧) હે
અકૂર! તારું નામ વિપરીત અર્થવાળું છે એટલે તું કૂર છે. નારદે
કંસ પાસે જઈ કૃષ્ણ તારા કાળરૂપે જન્મ્યા છે તે વાત કહી ને, પછી
તે શ્રીગોકુલ આવ્યા ને સર્વ વાત લગવાનને કહી તેથી “લગવાન
પ્રસન્ન ન જ થયા. તેમણે ક્ષમા માગી ત્યારે લગવાને ઉત્તર ન આપ્યો.
પણ જવાની રત્ન આપી.” આમ શ્રીમદ્વાપ્તુજી કહે છે. અકૂર
માટે શ્રીમદ્વાપ્તુજી કહે છે કે “અકૂર સાત્ત્વિક હોવા છતાં તેનામા
રાજસ અને તામસ એ બન્ને દોષો હતા તેથી કંસનો સંગ થયો હતો.
પણ તે કુટિલ નીતિ અને લગવદ્ શાસ્ત્ર જાણતો હતો તેથી કુટિલ
નીતિ છોડી, કંસનો ત્યાગ કર્યો અને સાત્ત્વિક બન્યો.”

૩૫-૬ તે પ્રાણુ...પાંમીચુ:—લા.-૧૦-૪૬. ૪-૫ શ્લોકમાં
“લગવાન સ્વયં” કહે છે કે “તે મારામાં મનવાળા, મારામાં પ્રાણુવાળા છે
ને મારે માટે લૌકિક ધર્મો છોડ્યા છે x x તે ગોકુલસ્ત્રીઓ મારું સ્મરણ
કરતાં મૂર્છિત થાય છે. x x”

૩૬-૧-પલ્લવટ સ્ત્રી. (સં) કાછોટા; ગોપીજનો કૃષ્ણવિયોગથી
આકુલ થયાં તેવું વર્ણન ૧૦-૩૬-૩૧મા શ્લોકમાં છે. “કૃષ્ણમાં
આસક્તિવાળાં મનયુક્ત મળની સ્ત્રીઓ વિરહથી આતુર બની ઉપર
પ્રમાણે બોલવા લાગી અને લાજ છોડીને ‘ગોવિંદ, દામોદર, માધવ’
એવા નામ બોલી નંદન કરવા લાગી”

૩૬-૨-પ્રભુનિ બોલ-લા. ૧૦-૩૬-૩૫ શ્લોકમા દ્વંદ્વારા
“હું પાછો આવીશ” એમ પ્રેમપૂર્વક કહેવરાયું

શુદ્ધિ સ્ત્રી. ખજર; અસમર્થાં-અસરખાં (ઘડીકમાં બહુ,
ઘડીકમાં ઓછાં); વિગત-સ્ત્રી-વિશેષ સમજ.

૫૬-૧૦ : આપણે...મુઝાર્યે : શ્રીગુરુ ઇંદ્રી વિગતિમાં
 ઠહે છે દર્ધો કમપરાધં વા હૃદયે હૃદયપ્રિયઃ તન્ન જાને (૫)
 કોણુ મળે હૃદયપ્રિય કૃષ્ણ હૃદયમા મારો શો અપરાધ ધરી રહ્યા
 છે તે હું જાણતી નથી. વળી વિગતિ ખીજી શ્લોક ૧૭માં “હે
 હૃદયેશ! હું જાણતી નથી મારો મો અપરાધ છે. જે કારણથી
 આપનું શ્રીમુખ જોવામા મને અંતરાય પડે છે.”

આ પદની ગ્યના (લા ૧૦-૪૭-૫૩ ઉપગથી થઈ લાગે છે.)

हे नाथ हे रमानाथ ब्रजनाथार्तिनाशन ।
 मममुद्धर गोविन्द गोकुलं वृजिनार्णयात् ॥

હે નાથ! હુંખના સમુદ્રમાં ડૂબેલા ગોકુલનો ઉદ્ધાર કરો.

અતઃ કારણાદસ્મદર્શ્યમાગતેન ત્વયા દૃશ્યતામિયં ગોકુલ
 મૈકદા દૃષ્ટ્યમ્ (લા ૧૦-૩૧-૧) “તે કારણથી અમારા
 માટે પધારેલા આપે આ શ્રીગોકુલનું એક વખત દર્શન કરવું
 જોઈએ.”

स्तोऽस्मानवतु सर्वत्र ददात्वभिमतं सदा ।

यः प्रार्थितो भक्तजनैः पपौ चर्द्धि वधौ गिरिम् ॥ (વિ. ૯ ૯ શ્લોક)

જેજે ભક્તજનોની પ્રાર્થનાથી દાવાનસ પાન કર્યું અને ગિરિ ધારણ
 કર્યો, તે અમારી રક્ષા કરો તથા અમને અભિમત પ્રદેશ કરો.

૩૩-૪-૫ લા. ૧૦-૪૪-૬૭-૬૮ શ્લોકના ભાવ છે. મનસો
 વૃત્તયો નસ્યુઃ “અમારા મનની દશે ધન્દ્રિયોની વૃત્તિઓ કૃષ્ણના
 ચરણકમલની આશ્રિત થઈને રહે, અમારી વાણી તેમના નામ જોડે,
 અમારી કાયા તેના નમનાદિમાં ઉપયોગ થાઓ...કર્મથી ભટકતા અમે
 કશ્વર કાળથી નવાં થઈ જઈએ ત્યાં મનસ આચરણથી દાનથી
 અમારી પ્રીતિ ધ્વજ રૂપી કૃષ્ણમા થાઓ.”

૩૭-૩૮ કડવાના બાવ વિગતિ ૮-શ્લોક ૧૨ માંના જેવે છે. “હે સખી! યાવદ્પુંગવ ને જઈને કહેજો કે કોઈ કામાગ્રિયી તમ છે, તેણે પોતાનો સદેશો કહ્યો છે તે સાંભળો.”

ભૂભૂઆં વિ.-નોખા; ગુઝચ; (ચી) ગુઝવાત; વૃઢ્યા-વરસ્યા.

૩૯-૩ વિગતિ પાચમી શ્લોક ૧૮ “હે અંગ! હે વ્રજધિપ! આપના અંગસંગ વિના વિરહથી પીડાએલી હું માઈ જીવન કેવી રીતે ગાળું!” વળી શ્લોક ૨૦ માં “હે નાય આપનું વદનચંદ્ર જે ગોપાગનાઓના સમૂહને વિભ્રમ અને મોહિત કરે તે બહુ લાખા સમયથી દુઃખી અતિ દીન એવી મને એકવાર દેખાડો.” વળી શ્લોક ૨૩ માં “હે પ્રાણુપ્રિય! આપના સગમની અવધિ આવી ગઈ તો પણ માગ હૃદયના ફૂટીને સો કંકડા તુરત કેમ થતા નથી તે હું જાણતી નથી.”

૩૯-આ કડવામાં ગોપીજનોની અન્તર્નિષ્ઠા અને વિગ્ધ એ અવસ્થા વર્ણવી છે. તે ઉદ્ધવજીએ અનુભવી. હંમેશાં ઉદ્ધવજી ગોપીજનોને ઉપદેશ આપે છતાં ભગવાન વિષેની ગોપીજનોની વિકળતા ઓછી થતી ન દેખે. તેથી તેઓ જગજગર સમજી શક્યા કે મારામાં અન્તર્નિષ્ઠા છે પણ પ્રભુ વિષેનો પ્રેમ-આસક્તિ અને વ્યસન દશા-યુક્ત વિકળતા નથી આમ ગોપીજનો અને ઉદ્ધવજી પોત પોતાના મનની અવસ્થાની ટાઢકનો અનુભવ કરી રહ્યાં છે.

૩૯-૩-૪ ઉદ્ધવ સાધનિ-શ્રીલા-૧૦-૮૭-૬૪ ઘગ્દે નન્દવ્રજસ્ત્રીણાં એ શ્લોકમાં ઉદ્ધવજી વ્રજવાસીનીઓને ઘણા જ દીન બની નમે છે. ૪૬મી ગોપોની ગ્જ લઈ ઉદ્ધવજી મથુરા ગયા અને ભગવાનને વ્રજભક્તોની ભક્તિનો ઉલ્લેખ કરી બતાવ્યો.

પૂરિ-વિ. ■ પૂર્ણ; ઉરિ ધરિ—ગોપીજનોનો પ્રેમ વર્ણવી શકાય તેવા ન હોય તેથી ભગવાને તે વાત પોતાના હૃદયમાં સ્થાપન કરી.

૪૦-ગગનનાં-કાલાવાલા કરતા, અનુદિન રોજ.

૪૦-આ કડવામાં બ્રેહેદેવે પોતાના આંતર જીવનની ટટલીક વાતો કરી છે. (૧) પોતે યશુ રહિત છે અને મંદમતિ છે. (૨) રોજ ભ્રમર ગીતના અર્થ જાણવાના પ્રયત્નમાં છે. (૩) અર્થ એકે ન જાણું એટલે પોતે વ્યવસ્થિત રીતે શ્રીભગવાનનું પદન કરું નથી. (૪) અતઃ જોલાવ્યુ-ને મહાપુરુષ પામે પોતે શ્રીભગવાન શ્રવણ કરું, તેમની પ્રેરણાથી જે કર્મ જોલાવ્યું (લખાવ્યું) તે લખ્યું. (૫) જે ભગવદ્ કથા પોતે સાંભળી, અને એમના મનમાં તેના જે ભાવો વર્ણી ગયા, તે ઉપગ્રંથી આ મંથ સં. ૧૬૦૬ ના વૈશાખ સુદિ-૧૧ ના મોમવારે તૈયાર કર્યો. (૬) વળી આ મંથ ભગવદ્ ભક્તોના પાંડ માટે તૈયાર કરી મોખ્યો. કવિ એટલે શબ્દના અર્થના રમિક જ્ઞાની-તેવા કવિ જનોને આ કાવ્યમંથનું સરકૃતનું જ્ઞાન ન હોય તો પણ સમજાણ પડશે તેથી તેમનું તે કહ્યું એટલે સંતાપ મટશે. (૭) કાવ્ય કે આ કાવ્ય મંથનો જેમ વિચાર થશે તેમ ચિંતામણિ પેઠે અનિષ્ટ મટાડશે અને અર્થ-ભાવની વૃદ્ધિ થશે. તેવો આ મંથ તૈયાર થયો છે. જો કે (૮) આ મંથની વસ્તુ તો ભગવાને જે રીતે એમને પ્રેરણા કરી તે રીતે કહી છે. જીવ કર્મ કરતો નથી. ભગવાન સૌના પ્રેરક બની કસવે છે. તે વૈષ્ણવ ભાવ કવિ અત્રે કહે છે.

કુલ પાવન-જે રી-પુરુષ આ ભગવદ્ કથા ગાશે અગર સાંભળશે, અથવા બન્ને કરશે તે પોતે પવિત્ર થશે એટલું જ નહિ પણ એના સંબંધવાળાં બધાં (કુલ) પવિત્ર થશે. હરિકથા વિરહીને ભગવાનના વિયોગમાં જીવાડનાર છે. કાવ્ય કે ભગવાનની કથા અમૃત જેવી છે. અમૃત ભગવદ્ રસરૂપ છે. જે મરણુ મીટાવી, મોક્ષ આપી પગમાનંદનું દાન કરે છે.

૫૬-૧૧-ભાગ્ય-પૂર્વ જન્મમાં પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી સર્વનું મળ છે. અવિદ્યા નાશ પામે હતાં તેનું પરિણામ નાશ પામતું નથી.

જેમ ઘીના વાસણમાં ઘી ન હોય છતાં તેની વાસ આવે છે. તેથી અવિદ્યાના કાર્યને નાશ કરવા માટે ભગવાનનું ચરિત્ર છે. તે વડે દેહ, ઇન્દ્રિય પ્રાણ અંતઃકરણ અને આત્માનો સમૂહ-આ પાંચ જે સત્ત્વ નામે ઓળખાય છે તે શુદ્ધ બને છે. આ સત્ત્વ શુદ્ધિમાં (૧) ભગવન્નામ સ્મરણ અંતઃકરણને, (૨) ભગવાનના રૂપદર્શન ઇન્દ્રિયોને (૩) ભગવાન સંબંધી જ્ઞાન દેહાધ્યાસને (૪) ભક્તિ પ્રાણને અને (૫) ભાગ્ય આત્માને શુદ્ધ કરે છે.

પ્રેમિ-હૃયાતણુ:-અહીં બ્રેહેદેવ કહે છે કે આ કાવ્યગ્રંથની રચના મુખ્ય-ખંડન છે એટલે મુખની શોભા વાણી છે. એટલે આમાં બ્રહ્મવાદની અત્યંત સુંદર વાતો છે, સાથે સાથે હાર હૃયા તણુ છે. જેમ હાર-વનમાલા આખા વૃક્ષઃસ્થલ ઉપર છવાય છે, તેમ હૃદયના ભાવો હારની પેઠે આ ગ્રંથમાં છવાયા છે. એટલે પ્રેમભક્તિ આ ગ્રંથમાં મુખ્યત્વે વર્ણવી છે. ૧૦-૪૪ અંકમાં જેમ ગોપીજનોએ શરૂઆતમાં ઉદ્ધવજીને જોતાં તેમનું જ્ઞાની મન પરખી લીધું હતું, તેથી ભ્રમરને મિયે જ્ઞાન અને પ્રેમભક્તિની વાતો કરી છતાં, ઉદ્ધવજી તે પૂરેપૂરી પચાવી શક્યા નહિ અને જોરશોરથી ભગવત્સંદેશો-બ્રહ્મવાદની વાતો કરી. ત્યારે ગોપીજનોએ તેમની જ્ઞાનની વાતો સાંભળી પણ તેમનો પ્રેમ ભગવાન વિષેનો ન્યૂન ન થયો. પણ વૃદ્ધિ પામ્યો; તે તેના પરિણામે તેમની વિકળતા વધી. તેના પરિણામે કૃષ્ણ કથા લીલાનું જ્ઞાન તેમણે કયું. આમ જે જ્ઞાની ભક્તો છે તથા જે પ્રેમી ભક્તો છે તે બન્ને માટે આ ગ્રંથમાં રસ સ્વરૂપ પરમાત્માનું (સ ષષ્ઠ સર્વરસઃ શ્રુતિ) ધણા પ્રકારે વર્ણન છે. તે જેનામાં પ્રેમ હોય તે સાંભળે તેને પ્રાપ્ત થાય.

૫૬-૧૧-૨-૩ હરિ-તણા...ભ્રમર ગીતા તણી-વજ્ર હીર
મણ્યે નમઃ-મજ્જના હીરામણિરૂપ ભગવાનને નમન (ત્રિ-ના-ગા-લી.
૪ નામ) હીરો એ મુખ્ય મણિ છે. તેનામાંથી જે રસ-નવરસ-નો

પ્રકાશ પડે છે, તે પ્રમાણ રૂપી દોરીથી જાગ ગગ રૂપી મોતી નીકળે છે અને તેમા ૧૧ પદ રૂપી મણિ ૪૦ લાગે (કડવામા) ગોઠવા છે કવિના કહેવાનો આશય એ છે કે આ ભ્રમર ગીતામા સર્વત્ર લગનાનની કથા છે તેના કથાના પ્રકાશ ૧૧ પદ, જાગ ગગ, અને ૪૦ કડવામા છે લ-ગીતા ૨-૭ શ્લોકમા “હે ધનજય ! માગથી ૫૦ ખીલુ પાઈપથુ નથી મનમા મણિઓના સમૂહ પેરે આ સર્વ માગમા પડેએલુ છે

ફલ જોતાં કોટિ યાગ-જાટયજ્ઞમંધપાપઘ્ન કોટિ અશ્વ મેન પણ પેરે પાપને હરનાગ લગનાન છે તેમ આ ભ્રમર ગીતાનો પાઠ જીવોના અનંત પાપો મટાડી અનંત યન કરનાથી મળતુ ફળ આપનાર છે એટલે લગનાન નિર્ગેતુ જ્ઞાન કે લક્ષિ કોટિ યાગ એટલે અનંત યજ્ઞ કરના સમાન છે

ફળ જાતાં સાંભળતાં મજવાસ-મજ લગવાનની લીલા જૂમિ છે સ્નાન સનાથી માનવ હૃદય કોમળ જની લગનાનની લક્ષિ મેળવે છે, તેવો મજવાસ આ ભ્રમર ગીતાના પાઠથી હૃદયમા થાય છે

નરસિંહ મહેતા કૃત પદો
શબ્દાર્થ

પદ ૧-વાહાણું ન. વાહાણું
પ્રમાત

સાંચરી-અ. કિ. (સચરતુ
ઉપગ્રી) ચાલી

જુહાર-પુ. નમસ્કાર

વેળી-ત્રી. ચોટલો

વલોણુ-ન. વલોવરાની ગોળા;
રવેણો

ખળકે-ખડખડે

ચૂડી-ત્રી. નાનો ચૂડો

કંકણુ-ન. (સં) કાંગગાગી ચૂડી
-ગંગડી

ફાળી-ત્રી. દ્રાસકો

પદ ૨-દિસલડી-ત્રી. (સં)
દિશા, ગતો

પ્રહૂણુ-પું. (સં. પ્રાધુણક)
મહેમાન

પંજર-ન. (સં.) પાંજરું

પગ ધોઈ-આભાર માની, સેવા
કર્મ

પદ ૩-કિલંભડા પું. (સં) ઠપકા,
મહેણા

મદન પુ (સં) કામ

વંશ પુ. (સં) વાસણી

ચરીઆં કિ (સં) ફરીઆ

પદ ૪-પરબ્રહ્મ-ન. પરમાત્મા
છંમ ઠમકો

પદ ૫-માહાવા-પુ. (સં) માધવ
મુવેશ-અ. સારી રીતે

આવાગમન ન. આવતગયું અને
મગ્નુ તે

પદ ૬-ખાધા-ત્રી. (સં) માનના.
આકરી-વિ. કાણુ.

પદ ૭-જંતર-પું. (સં) તાંત્રિક
આકૃતિ

વાવલીયા-પુ. વાવરો

ચતુર્ભુજ કૃત ભ્રમર ગીતા
શબ્દાર્થ પા. ૪૬ થી ૬૧

૧ ભારતી-(સં.ત્રી.) સમસ્વતી
સારથી ભારથી-ભારતના

યુદ્ધમા અભુનના રથને
હાકનાર કૃષ્ણ

મદન મુરાર-૬ પુ સં. મુરારિ.)
મુર એ દૈત્યનુ સ્વરૂપ છે.

તેને પંચ પર્વ યાગી અ-
વિદ્યાની અધિષ્ઠત્રી દેવ ગણી

છે. તે અવિદ્યાના પર્વ દેહ,
ઇદ્રિય, પ્રાણ અને અંતઃકરણ-

આ આગ અપ્યાસ અને સ્વરૂપ
નિષ્કૃતિ. છે. આ અવિદ્યાના

શત્રુ મુરારિ એટલે શીકૃષ્ણ.
આ શીકૃષ્ણનુ સ્વરૂપ મદન

એટલે સુંદર-પ્રેમમય છે

- ૨ માધવ-(સં. પુ.) લક્ષ્મીપતિ
 ૩ ફાગ ફાગુણ-(સં. ફલ્ગુ ફાલ્ગુન.) વસંત; વસંતો, તસવના અર્થમાં છે. રસિક ભજન, આખ્યાન એ રીતે અહીં તેનો અર્થ છે
 ૪ દારિ—ધેર
 સાણસર-ટી. હીલચાલ
 સચ-પુ.) સચય
 ૫ પંચ પાતક-પુ
 તતોડનૃતં મદંકામ રજો
 વૈરં ચ પાતકમ્ અસન્ય,
 મદ, કામ, રજ (કોષ)
 અને વૈર એ પાંચ પાપ છે.
 (મીમા. ૧-૧૮-૩૬)
 પુલક-પલાયન કરી જાય;
 જતાં ગહે.
 માડીઉ-(સ) ફેરવ્યો, મરડ્યું
 કટ-(પુ સં.) હાથીનું
 ગંદ-સ્થલ
 કબંધ-(પુ. સં.) માથા
 વગરનું ધડ
 ૬ જોડવા (અ કિ) વિલંબ
 કરવા
 સાંઈ-ન. (સં. સ્વગ્ન
 અથવા ગ્વાગ્ન) આલિંગન

- સાંઈ-(પુ. હિ.) ઈશ્વર,
 માલિક
 ૭ ખેડવા-સ. કિ. ચલાવાને.
 ૮ દીકાડી-સી. દાસી
 ૯ પ્રી-(સં.) પ્રિય.
 ૧૧ વ્યલલવધં-(અ. કિ.)
 વિલાપ કરતા
 ૧૨ રણકુર-(ન. સં.) ગુલામાં
 કુર (ચિત્તે કૃપા, સમરે
 નિન્દુરતા ચ દૃષ્ટા)
 હારડા ન. હીંગા (સં.
 હૃદય)
 ૧૪ છલ-(પુ, હિં. છાલ)
 અનુમલ, પ્રેમ અથવા
 (પુ-સં. ક્ષેપ) દગો
 ૧૮ મધુ માસિ-(પુ. સં.)
 વિ. યેત્ર માસમાં
 ૧૯ જિલ ઝૂંખી-ન. ઝીલ.
 ગ્યના પાછલા ભાગનું લાકડું
 -ઝૂંખી વળગી (?)
 વિલુંખી-સ. વિલુંખ-
 ઉપરથી)
 વિટળાવું કરી અથવા
 વળુંધી વળગી; લટકી
 પ્રોછવી-(સી.સં.) સમજાવી
 સુધી (વિ. સં.) સુબુદ્ધિએ
 વાલી-વળાવી પાછી મોકલી

- ૨૦ ચડવડી-(ચલેવળે)
હિલચાલ કરી-તૈયારી કરી
- ૨૧ વેરણુ-(પું. સં. વૈર.) દુરમન
- ૨૨ છડી-(સં.) છલથી કપટથી
વાલિંભ પુ પ્રિયતમ
(મં. વાલલ)
- ૨૩ મહી-(સં. કિ.) દળાવી
મુંધિ-(સ્ત્રી.) બોળા સ્ત્રી
મુગ્ધા
- પનોતી-(સ. પનાય.)
માનવંતી
- ૨૪ પ્રાતઃ સારે-(સં. પ્રાતઃ
કર્મ.) સવારે કરવા માટેનાં
શીય, સ્નાન પ્રભુ મંગલ
પજેરે કર્મો
- પાખલિ-અ. આલુગાળુ.
અનોતે ધ-એ જ
- ત્રિભુવન-(પું. સં.) ત્રણ
ત્રુવનમાં સ્વર્ગ, પૃથ્વી ને
પાતાળ; અહીં યમુનાજીના
ધરામાં (પાતાલ) રથમાં
(પૃથ્વી) અને અતરીક્ષમાં
(સ્વર્ગ) વ્યાપી રહ્યાં છે.
- ૨૬ નયર-(સં. નયર) આદસો
ગામ વચ્ચેનું એક વ્યવહારનું
શહેર.
- પરિઅટ-(પું.) ઘોળી
- પટ-(ન. સં.) કપડાં
- ૨૮ હેજ-હેન, ખીત
- ૨૯ હામિની-(સ્ત્રી. સં.)
સાંજો
- ૧૭ મેર-(પું. સં. મેર) મેર
પર્વત
- ૩૦ સલસાર-(અં. શલ્યસાર.)
ઘ્રેષ્ઠ હથિયાર
- વેહારી-(પું. સં. વેધ)
કાળીકરી (?)
પુંતાર ?
- ૩૨ રૂપડો ? ગવત, નાનારાગ.
વીરસરદાર રાવલ રાગ
- ૩૪ ઝાલ-(સ્ત્રી.) જ્યાલા
- ૩૫ હેલાં-(સં. હેલા) રમત
માત્રમાં, સહેલાઈથી
જૂટ (પું. સં.) લટ. વાળનો
મૂડો.
- ૩૬ હુંસ-(પું. સં.) જીવ.
- ૩૭ હુલ્યા-(સં.) સંહાર્યા. નાશ
કર્તા
- ૩૮ આસોચ-(સં.) યજ્ઞ દોષનો
વિચાર
- ૩૭ વધાર્યા-સં. વધનકાર; પ્રા.
વદ આર.) અવ્યુદય કર્યો
- ૩૯ સાંઈ-(નિ. સં. સ્વગ-જ
ભેટવું અથવા સં. સ્વાગત

આ. સાર્થક ઉપરથી)
 આલિંગન
 પાહિ-અવ્ય. પાસ
 ૪૩ વાહી-પટાવીને
 ૪૫ ઝરણી-(અ.) ઓન
 ૪૬ રોલ-(પું.) રોળયા-માયા
 દાટ વાળ્યો
 તબ્દી-ટચલી
 તોલ-(પુ.) તોળવું
 ૫૦ ધૂન-(સ્ત્રી) ધ્વનિ
 ૫૧ યામિની-(સ્ત્રી. સં.) રાત
 ગાદી-(વિ.) ઘણા, મોટા
 ૫૩ હમર-(આ. કુમ્ભણ સં.
 દુર્મનસ દુઃખ
 મુનિ-સાંભળો
 ૫૪ કાલિજ-કાળશ્રુતું. (ન.
 કલેશ્રુતું)
 ૫૭ હરિ-ગણ-(પુ. સં)
 હરિના સેવક
 ૫૮ યાસિર્ધ-આશા
 લવલેશ-(વિ. સં.)
 લગારેક પશુ
 ૫૯ અચિયુ-(વિ.) ઓચિતું
 ૬૦ પરિ-(ઉપ. સં.) પૂર્ણતા
 લાધી-(સં. લગ્ધ.) પામી
 ૬૧ અ-ભાવી (પું. સં.)
 અગ્રિય

પિરિ-(સં.) પ્રકારે
 ૬૨ ભૂર-(વિ.) ગમાર, અભુધ
 ૬૬ દુહવ્યા-(સં. ક્રિ.) દુઃખ
 આપ્યું, દુહવ્યા
 વેદન-પીડા, વેદના
 સહીય-(વિ. અ.) સહ્ય
 ૬૯ વયરી-(ન.) વેરી.
 ૭૦ વિહરુ-(પું.) આતરો, વહેરો,
 તકાવન
 ૭૧ ચંદ્રાઉલી
 ૭૩ ભતિ નર્ધ ભાતિ-(સ્ત્રી.)
 ભતિ-પાંતિ
 ૭૪ પ્રાંમસિઉ-પામશું
 ૭૫ જમલિ-(સં. પમલ) પામે
 ૭૭ પાખર્ધ-(સં. પક્ષ) સિવાય
 ૭૮ દાખિ-ગતાવે
 ૭૯ વાનિ-(પું. સં. વણ્યું) વણ્યું
 રંગ
 ૮૦ પાયક-(પું. કા.) દૂત, સેવક
 ૮૧ ઉગર-(સ્ત્રી. ઉડતન.) સુગંધી
 પદ્મથોનો લેપ
 ૮૪ દ્રહુ-પું. સં. દ્રદ.) ધરો,
 ફંડ
 ૮૫ નિર્દલિઉ-નાથ્યું
 વિનર્ડિઉ-(સં. ક્રિ. વિન-
 તંયતિ.પ-રાજીત કથું
 ૮૮ ચરમોર્ધ-અણોઠી

- બહિરખિ પું.સં. ગાહુક્ષા)
 કાણીનું એક ધરેલું. બે.ખા
 ગોડાસા તરફ પહેરાય છે)
 પાન બેરખા
 મા'ન-(વિ. સં. મદાન)
 બહુ મોટા
 ૯૬ માદલ-(ન. સં. મદન) એક
 વાદ્ય
 માધુરિ-(સ્ત્રી. સં. મધુકર)
 વાંસળી
 ૯૭ દીલ-પુ. દિન
 ૯૮ ઉલંભા-(પું.સં. ઉપાલભા
 ૬૫કા
 ૯૯ છેલ્લ-(પું. સં. છેલ્લ) વિશ્વાસ-
 પાત્ર
 ૧૦૦ નીમ-(પું.) નિયમ
 ૧૦૧ કોટિ-(સ્ત્રી. કોકને
 હેલયા (સ્ત્રી. સં. હેલા)
 રમત માત્રમાં
 સંકેત-(પું. સં.) સાન,
 સમસ્યા
 ૧૦૦ જુગતિ-(સ્ત્રી. સં. યુક્તિ)
 ઉપાય
 વાસ-(પું. સં.) સ્થાન(નો)
 ૧૦૩ અવધાન-(ન. સં.)
 એકાગ્રતા
 અડસઠિ તીરથ-(વિ. સં.

- અષ્ટ પદિ તીર્થ) અડસઠ
 ગદ્યાં દિદુતીર્થ
 હેમલસા પુરુષ-(ન. સં.)
 એક પ્રકારનું વિશિષ્ટ સન્માન
 મેળવેલ પુરુષ કાર્ત સાત્ત્વર્થ
 ગાં જુતે અથવા ભક્તો
 તરફથી કાર્ત સન્માનિત પુરુષાનું
 સુવર્ણથી ગાળવામાં જોખી
 તેને બેટ આપવું તે
 તોલિ-(સં.) પ્રતિષ્ઠિત
 રસિક ગીતા
 સમ્બદ્ધ પા. ૭૦ થી ૮૫
 ૨ અબુધ-(વિ. સં.) અથુ
 સમજી
 દીન-(પું. સં.) રંક
 ૫ વાટલી-(સ્ત્રી. સં.) વાડકી
 ૭ અખા મોટા હરિ-ભગ-
 વાનના મોટા ભક્ત છીએ
 ૯ પલો-(અ. કિ. સં.) જાઓ
 ૧૦ સખલ-(વિ. સં.) અતિશય
 ૧૨ અવિધારજો-(સ. કિ. સં.)
 તપાસજો
 ૧૪ ભાલવણ-(સ્ત્રી. સં.)
 ભલાઈ. ભલામણ
 ૧૬ દુખણાં-(ન. જ. વ. સં.)
 આવરણ
 ૨૦ દોહિલા-(વિ. સં.) દુઃખી

- ઝાંઝા- (સ્ત્રી.) હઠે
 ઊખલ- (ન. સં.) આંકલિયો
 વરાસો- (અ. કિ.) પગલાવો
 ૨૨ આઢો- (અ. કિ.) રખડવા
 જુવુ (આકિયો પુ ગોનાળિયો)
 ૨૪ લેખે- (ય.) સાર્થક
 લેખીશુ- (મં. કિ.) ગણીશુ
 ૨૫ ઘાલીને- (સ. કિ.) અંદર
 મૂળીને મીઠાં- (ન. બ. વ.)
 એવારથાં
 ૨૬ વિહાલી- (અ. કિ. સં.)
 ગુજરી, વીનાવી
 ૨૭ વલોણા- (પુ.) વલોવવાની
 ગોળી, રવેથો
 રોલ- (પુ.) શોરણંદ્ર, મોટો
 અવાજ
 વાળે- (અ. કિ.) વાળના
 જેવો અવાજ થાય તે
 લલી- (વિ.) માયાળુ
 રસ- (પુ. સં.) અલૌકિક,
 આનંદ
 ભામિની- (સ્ત્રી. સં.)
 જુવાન સુંદર સ્ત્રી
 ૩૦ રાવલો- (પુ.) રાજનો
 વાવલો- (પુ.) વાવરો
 ૩૩ વલવલો- (અ. કિ. સં.)
 વલખાં મારો

- ૩૪ સાધો (સ. કિ. સં.) મિદ
 ઠરો
 દદ- (વિ. સં.) અટળ
 ૩૫ વિકલ- (વિ. સં.) અસમર્થ
 તાણ- (ન.) વહેણ
 વિધાગત (પુ. સં.) વિધિને
 સમજ
 ૩૮ ધામ- (ન. સં.) અક્ષર ધામ
 ૪૧ ઉધાર- (વિ.) રોકડ દામ
 લીધા વિના આપેલી વસ્તુ
 દોકડો- (પુ.) રૂપિયાનો સો
 મો ભાગ
 રોકડો- (વિ.) હાથમાં
 આવેલા નગદ નાણાં
 ૪૨ મસાણુ- (પુ.) રમશાન
 ૪૩ સોહાગ- (પુ. સં.)
 સોભાગ્ય
 ઉપટી- (અ. કિ.) અંખો પડી
 જાય
 કસુખો- (પુ. સં.) લાલ
 રંગી
 કપડો- (પુ. સં.) કપડું
 ૪૪ અટારો- (વિ. સં.) ખોટો
 ૪૬ મુખાંત- (વિ. સં.) વિશેષ
 પ્રકારનો મોહ
 જુવોજુવ- (પુ. સં.) જુવો
 નામ

- ખાંત (ગી) લાલસા
 ૪૬ ઠંકરાત-(ગી) ઠંકોગપણું
 (નગીરની માલિકીપણું)
 ૫૫ અસુખાંત-પચનસ્વવાળા
 દેહનો મોહ
 ૫૭ સખધી-(વિ.) સંપર્ક-
 પણું
 ૫૮ સંગી-(વિ સં.) મેળતી
 અવર (વિ સં.) અન્ય
 ૫૯ વિહાર-(પુ સં.) આનંદમાં
 પ્રવૃત્તિ
 પરચરો-(અ. કિ.) જાઓ,
 પ્રસરો
 ૬૧ કરમલો-(પુ સં.) મેળવેલો
 મિશ્રિત બનેલો
 ૬૨ ચોલના-(સ. કિ.) ચારંવાર
 ઉથલાવવા
 ૬૩ ઉમટી-જુઓ ઉપટી
 ઠૂકા (ન સં.) કપટ ભરેલા
 કંઠોલ (પુ. સં.) એક
 ઔપધિ
 ઉકરા-(વિ. સં.) ઉપરા-
 પાસાભેર (જેમ છત્તો ખાટવો
 ઉકરો કરીએ છીએ તેમ
 ભગવાન અમોને છતા હતા
 તે પાસાભેર થઈ ગયા)
 ૬૫ દુલ્લ (ન.) નમણું કે ડી ગણુ
 .ધોડું

- તેજિએ-(રી) તેજ
 રાલાવનો ઘોડો
 ૬૮ ધમ્-(પુ. સં.) શાસ્ત્રમાં
 કહેલી વિધિ નિર્દેશ,
 આચાર
 ૬૯ નીચું-(વિ સં.) હલકું
 નીતમાં (રી. પુ) નીતિમાં
 પંચ-રસ
 લાડ-(ન.) હસાવી ખેલાવી
 ગણ થતા
 આદે-(ન) આદો, પૂર્વે
 અવિચારી-(પુ. સં.)
 વિચાર-વિવેક વગરના
 આહીરડાં-(ન) ભરવાડ
 ૭૪ સાધના-(રી. સં.) મોક્ષ
 મેળવવા માટેનો પ્રયત્ન
 સર્વસ્વ-(ન.) પોતાનું
 બધું સકિત સંપત્તિ
 આરાધના-(રી.) પૂજા
 ૭૬ ચોથાં-(ન સં.) મોટા
 પુરતકો (તુલકારમાં)
 ૭૮ બૂઝ્યા-જોરથી લડવા
 આફિયે-(અ. સં.)
 પોતાની મેળે
 ૮૭ કુદડી (સી સં.) ને ગોળ
 ગોળ કરતું તે

- ૨૧ ઝાઝા- (સી.) હરે
 . ઉખલ- (ન. સં.) ખાંડણિયો
 વરાસો- (અ. કિ.) પત્તાવો
 ૨૨ આઠો- (અ. કિ.) રખડવા
 જયું (આઠિયો પુ ગોવાળિયો)
 ૨૪ લેખે- (સ.) સાથેક
 લેખીશું- (સં. કિ.) મણીશું
 ૨૫ ઘાલીને- (સ. કિ.) અદર
 મૂકાને મીઠકાં- (ન. જ. વ.)
 ઝાતારણાં
 ૨૬ વિહાણી- (અ. કિ. સં.)
 શુભરી, વીતાલી
 ૨૭ વલોણા- (પુ.) વલોવણની
 ગોળી, રવેયો
 રોલ- (પુ.) શોરબંજીર, મોઠો
 અવાજ
 વાળે- (અ. કિ.) વાળના
 જેવો અવાજ થાય તે
 લલી- (વિ.) માવાળુ
 રસ- (પુ. સં.) અલૌકિક,
 આનંદ
 લામિની- (ભા. સં.)
 જુવાન સુંદર આ
 ૩૦ રાવલો- (પુ.) રાખનો
 વાવલો- (પુ.) વાવરો
 ૩૧ વલવલો- (અ. કિ. સં.)
 વલખાં મારો

- ૩૪ સાધો (સ. કિ. સં.) શિદ્ધ
 કરો
 દદ- (વિ. સં.) અટળ
 ૩૫ વિકલ- (વિ. સં.) અસમર્થ
 તાણુ- (ન.) વહેણુ
 વિધાગત (પુ. સં.) વિધિને
 સમજ
 ૩૮ ધામ- (ન. સં.) અક્ષર ધામ
 ૪૧ દિવાર- (વિ.) રોકડ દામ
 લીધા વિના આરેલી વરતુ
 રોકડો- (પુ.) રૂપિયાનો સો
 મો લાગ
 રોકડો- (વિ.) હાથમાં
 આવેલા નગદ નાણાં
 ૪૨ મસાણુ- (પુ.) રમશાન
 ૪૩ સોહાગ- (પુ. સં.)
 સૌભાગ્ય
 ઉપટી- (અ. કિ.) ઝાંખો પડી
 ગય
 કસુંખો- (પુ. સં.) લાલ
 રંગી
 કાપડો- (પુ. સં.) કપડું
 ૪૪ અટારો- (વિ. સં.) ખોડીલો
 ૪૬ મુખાંત- (વિ. સં.) વિશેષ
 પ્રકારનો મોહ
 લયોલવ- (અ. કિ.) દરેક

- ખાત (સી) લાલસા
 ૪૮ હમરાત-(સી) હાકારપણુ
 (મગારની માત્રિકાપણુ)
 ૫૫ અમુઆત-પચનરવાગા
 દેહનો મોહ
 ૫૭ સખધી-(નિ) સપક-
 પણુ
 ૫૮ સંગી-(નિ સ) સોળતી
 અનર (નિ સ) અન્ય
 ૫ નિહાર-(પુ સ) આહમા
 પ્રવૃત્તિ
 પરનરો-અ કિ) જાઓ
 પ્રસરો
 ૬૧ કરમનો (પુ સ) ભેજવેલો
 મિશ્રિત બનેલો
 ૬૨ ચાલના-સ કિ) નારવાર
 ઉચલાનના
 ૬૩ ઉમટી-જુઓ ઉપગી
 ફડા (ન સ) કપલારેલા
 કમોલ (પુ સ) એક
 ઔનધિ
 ઉદરા (વિ સ) ઉપરા-
 પાસાભેર (જેમ છતો ખાલો
 ઉદરા કઠીએ છીરે તેમ
 ભગવાન અમોને છતા હતા
 તે પાસાભેર થઈ ગયા)
 ૬૫ દુ (ન) નમગુ કેડી મણુ
 ઘોડુ

- તેજિઓ-(સી) તેજ
 રસાવનો ઘોડો
 ૬૮ ધર્મ-(પુ સ) શાસ્ત્રમા
 કહેલી વિધિ નિરોધ
 આચાર
 ૬૯ નીચુ-(વિ સ) હલકુ
 નીતમા (સી પુ) નીતિમા
 પચ-સ
 લાડ-(ન) હસાવી ખેલાની
 ગજ થતા
 આદે-(ન) આદો, પૂવે
 અવિચારી (પુ સ)
 નિચાર-નિવેક વગરના
 આહીરડા-(ન) ભરવાડ
 ૭૪ સાધના-(સી સ) મેજ
 મેજના માટેનો પ્રયત્ન
 સર્વસ્વ-(ન) સર્વ
 બધું શકિ
 ૭૬ પાષાન્નિશ
 પુસ્તકો / લે
 ૭૭ પાષાન્નિશ
 પોતાની
 ૮૭ કુકડી (સી સ)
 મોળ ફડા કે

- ખાંડિયો-(આ.) લહે
 ઉખલ-(ન.સં.) ખાંડિયો
 વગસો-(અ.ક્રિ.) પગનાવો
 ૨૨ આઢો-(અ.ક્રિ.) રખડવા
 જવુ(આઢિયો પુ ગોવાળિયો)
 ૨૪ લેખે-(અ.) સાર્થક
 લેખીશુ-(સં.ક્રિ.) ગણીશુ
 ૨૫ ઘાલીને-(સ.ક્રિ.) અદર
 મૂકીને મીઠડાં-(ન.બ.વ)
 આવાજથી
 ૨૬ વિહાણી-(અ.ક્રિ.સં.)
 ગુજરી, વીતાવી
 ૨૭ વલોણા-(પુ.) વલોવણની
 ગોળી, રવેયો
 રોલ-(પુ.) ગોરળાંદર, સોટો
 અવાજ
 વાજે-(અ.ક્રિ.) વાગના
 જેવો અવાજ થાય તે
 ભલી-(વિ.) માયાળુ
 રસ-(પુ.સં.) અલૌકિક,
 આનંદ
 ભામિની-(આ.સં.)
 જુવાન સુંદર આ
 ૩૦ રાવલો-(પુ.) રાગનો
 વાવલો-(પુ.) વાવરો
 ૩૩ વલવલો-(અ.ક્રિ.સં.)
 વલખાં મારો

- ૩૪ સાધો (સ.ક્રિ.સં.) મિદ
 કરો
 દદ-(વિ.સં.) અટગ
 ૩૫ વિકલ-(વિ.સં.) અસમર્થ
 તાણુ-(ન.) વહેણુ
 વિધોગતિ (પુ.સં.) વિધિને
 સમજ
 ૩૮ ધામ-(ન.સં.) અક્ષર ધામ
 ૪૧ ઉધાર-(વિ.) રોકડ દામ
 લીધા વિના આપેલી વસ્તુ
 દોકડો-(પુ.) રૂપિયાનો સો
 મો ભાગ
 રોકડો-(વિ.) હાથમા
 આવેલા નગદ નાણાં
 ૪૨ મસાણુ-(પુ.) રમશાન
 ૪૩ સોહાગ-(પુ.સં.)
 સૌભાગ્ય
 ઉપટી-(અ.ક્રિ.) અંખો પડી
 અપ
 કમુખો-(પુ.સં.) લાલ
 રંગી
 કાપડો-(પુ.સં.) કપડું
 ૪૪ અટારો-(વિ.સં.) ખોટો
 ૪૬ સુબ્રાંત-(વિ.સં.) વિશેષ
 પ્રકારનો મોહ
 ભવોભવ-(અ.ક્રિ.)
 જન્મમા

- ખાત (સી) લાલસા
 ૪૯ દમરાત-(સી) દાઝરપણુ
 (મગીરની માતિગીપણુ)
 ૫૫ અસુખાત-પચનસ્વનાગા
 દેહનો મોહ
 ૫૭ સખધી-(નિ) સપક-
 પણુ
 ૫૮ સંગી-વિસ) યોગતી
 અનર (નિસ) અન્ય
 ૫૯ નિહાર (પુસ) આનન્દમા
 પ્રવૃત્તિ
 પરનરો-અકિ) જાઓ
 પ્રસરા
 ૬૧ વરમલો (પુસ) ભેજવેસો
 મિશ્રિત બનેલો
 ૨ ચોલના-સકિ) નારવાર
 ઉથલાવના
 ૩ ઉમટી-જુઓ ઉપગી
 કૂડા (નસ) કપટભરેલા
 કંઠેવ (પુસ) ઓ
 ઓપધિ
 ઉકરો (નિસ) ઉપગ-
 પાસાભે (જેમ જાતો ખાતલો
 ઉકરો કગીએ હીરો તેમ
 ભગવાન અમેને જાતા હતા
 તે પાસાભે થઈ ગયા)
 ૬૫ દુઠ્ઠ (ન) નગણુ કે મીગણુ
 ઘોઠુ

- તેજિએ-(સી) તેજ
 સલાનનો ઘોડો
 ૬૮ ધર્મ-(પુસ) શાસ્ત્રમા
 કહેલો વિધિ નિરેધ
 આચાર
 ૬૯ નીચુ-(વિસ) હલકુ
 નીતમા(સી પુ) નીતિમા
 પચ-સ
 લાડ-(ન) હેસારી ખેનાવી
 રાજ થતા
 આદે-(ન) આદી, પૂર્વે
 અવિચારી-(પુસ)
 વિચાર-વિવેક નગના
 આહીરહા-(ન) લાવાડ
 ૮૪ સાધના-(સીસ) મોક્ષ
 મેળવના માટેનો પ્રયત્ન
 સર્વર-ન(ન) પોતાનું
 બધું શક્તિ સપત્તિ
 આગ્રાધના (સી) પૂન
 રાયા-(નસ) મેટા
 પુતકો (દુરજામ)

- આંખ-મીચામણી-(ન.)
એક રમત
- ૯૦ દ્રાણ-(પું. સ.) વિરહ,
હાલાનો વિયોગ
વેધ્યાં-વીધાએલાં
- ૯૪ લખી-(અ. સં.) નીચા
નગી નમીને
- ૯૫ વિધિ-(પુ. સં.) શાસ્ત્રાગ્રા.
- ૯૭ આપોપુ-(ન) પોતાપણું
- ૯૮ અનર-(ન.) લુદાહ
અથવા ભેદ
- ૧૦૧ યતિ-(પુ. સં.) સન્યાસી
- ૧૦૩ વાંછના-(સ્ત્રી. સં.) હમ્મચ
રંજના-(અ કી. સં.)
રંજેલી
- ૧૦૬ સાંકડી-(સ્ત્રી.) ભેડાહ
- ૧૦૮ નેમ-(સ્ત્રી.) લક્ષ્ય, નિશાન
- ૧૦૮ વિધિ-(પુ. સં.) શાસ્ત્ર રીત
છકી-(અ. ક્રિ. સં.)
મર્વાદા ઝાળંગી
- ૧૦૯ વાવલા-(ન. બ. વ.)
વલખાં, ફાંફાં
- ૧૧૦ અગન-(પું. સં.) પંજાબી
મનની વૃત્તિઓ
સુલટ-(પું. સં.) ખુદાઈ
શૂરા-(સ્ત્રી. સં.) શરવીર
- ૧૧૧ ગલગા.
આનંદના નૃત્ય લાવા
લાપા-(સ્ત્રી.) જાગાન,
વાણી
- ૧૧૫ રમભેદ-(પુ.)
આનંદનું લુદાપા
- ૧૧૭ પાપ-(ન) ધર્મ વિ
- ૧૧૮ લહેતો-સમગ્રતો
- ૧૧૯ છતો-(વિ. સં.) સત
સીધો, પાસદો
- ૧૨૫ દાર-(સ્ત્રી.) પરાળ
- ૧૩૦ રસિક-(વિ. સં.)
વર-(વિ. સં.) હા.
વ્યાપના-(વિ. સં.)
પકના
- આપના-(વિ. સં.)
આપતિની સ્થાતિ
- ૧૩૨ ગુણીજન-(પું. સં.)
કાવિદ અથવા ગુ.
માણસો
- વેલાવલી-(સ્ત્રી.)
સમુદ્રનો રેતાગ પટ (જે
શુદ્ધ ધર્મ હતો ત્યાં :
ધર્મ પ્રગટ થયો.)
- ૧૩૫ હલ્યા-(ન. અ. ક્રિ.)
એક નિશ્ચયમાંથી
ખાણુ નમ્યા. (વળ
યોગાદિમા ક્રમ ધર્મમ
લક્ષિત નરહ વળ્યા)
- ૧૩૭ સહી-(અ.) નહી
- ૧૩૯ અદ્યેશ્વરી-(સ્ત્રી. અ.)
શ્રીરાધાહ
- ૧૪૨ ચરકલે-(ન.) ચકલે